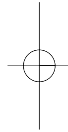
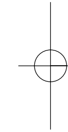
biblioteca rao

Europa Phoenix_OK.qxd 6/6/05 3:40 PM Page 2

Josif Constantin Drăgan

Prin Europa

***

EUROPA PHOENIX

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
DRĂGAN, JOSIF CONSTANTIN
Prin Europa / Josif Constantin Drăgan
Bucureşti: RAO International Publishing Company, 2005
5 vol.

ISBN 973-576-832-1

Vol. 3: Europa Phoenix – ISBN 973-576-828-3

821.135.1-992
913(4)(0:82-992)

RAO International Publishing Company
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117-119, Bucureşti, România

JOSIF CONSTANTIN DRĂGAN
Prin Europa
Europa Phoenix

Tiparul executat de
R.A. „Monitorul Oficial“
Bucureşti, România

2005

ISBN 973-576-828-3

PRIN ITALIA RĂZBOITĂ

Italia eliberată

În Italia, războiul s-a încheiat la 25 aprilie 1945, în Ziua Libertăţii sau Ziua Partizanilor, care şi-au atribuit meritul acestei victorii. Eliberarea a însemnat încetarea ostilităţilor, după tratativele generalului Wolf şi retragerea nemţilor spre nord. O parte din trupe au depus armele şi au primit încuviinţarea de a se îndrepta, prin Elveţia, spre casă, iar altă parte au apucat-o spre Alto Adige sau Tirolul de Sud, cum numesc austriecii această zonă, cu minorităţi germanice aflat dincoace de cumpăna apelor şi de crestele Alpilor, cu trecere în Reich prin pasul Brenerului. Aici, după plecarea „optanţilor" pentru Germania lui Hitler, mai rămăseseră destui austrieci, în urma acordului de reglementare paşnică a problemei minorităţilor etnice de pe teritoriul Italiei. Spre sfârşitul războiului, optanţii s-au grăbit să revină la casele lor, pentru a redeveni cetăţeni italieni. Trupele germane naziste se simţeau aici mai sigure, ferite de atacuri neaşteptate, posibile chiar (şi, uneori, mai ales) după armistiţiu, din partea partizanilor. În ziua victoriei Aliaţilor, după aproape doi ani de la debarcarea în Sicilia şi schimbarea guvernului mussolinian, a ieşit la lumină organizaţia CVL *(Corpo Volontari Liberta).* Ideea formaţiunilor rebele se plăsmuise în mintea membrilor CLN *(Comitato Liberazione Nazionale),* constituit la Roma, după înlocuirea lui Mussolini şi formarea guvernului Badoglio, la cererea Aliaţilor, după modelul francez, şi comanda lor a fost încredinţată de

socialistul Pietro Nenni antifascistului Ferruccio Parri, un contabil-bibliotecar, cu biroul la subsolul Societăţii de Electricitate Edison de la Milano. Parri a şovăit, căci raporturile dintre reprezentanţii partidelor care alcătuiesc Frontul Naţional de Acţiune erau destul de confuze. Mai apoi, acest front a devenit CLNAI *(Comitato Liberazione Nazionale Alta Italia)*, sub preşedinţia lui Alfredo Pizzoni, directorul Creditului Italian. Vicepreşedinte fusese desemnat avocatul Giuseppe Brusasca, iar printre membri se aflau comunistul Dozza şi socialistul Sandro Pertini, actualul preşedinte al Republicii Italiene. Pentru organizarea „bandelor partizane“, cum se numeau ele pe atunci, era nevoie de bani, căci fără *money* nu se poate lupta nici măcar pe ascuns, în dosul frontului. De aceea, CLN-ul a hotărât să-i trimită pe Ferruccio Parri şi pe Elio Valiani în Elveţia, la Lugano, spre a se întâlni cu Alan Dulles, omul Serviciului de Informaţii American (CIA), precum şi cu englezul McCaffery, la 3 noiembrie 1943. Cu oarecare întârziere, au sosit ceva bani lansaţi din cer cu avioanele, dar între timp, întreţinerea „bandelor“, pe punctul de a se dispersa, s-a făcut prin rechiziţii, cu sau fără voia localnicilor. Şeful CVL-ului devenise generalul conte Raffaele Cadorna, care se trăgea dintr-o veche familie de militari. Vicecomandantul Ferruccio Parri îşi ia numele de Maurizio. În jurul lui roieşte o puzderie de vicecomandanţi cu nume schimbate, autoproclamaţi colonei. Printre aceştia se afla şi colonelul Valerio (Valter Audisio), devenit apoi deputat în Parlamentul Italiei. În Italia de Sud, elastic împărţită de frontul germano-aliat, nu s-au desfăşurat lupte şi n-au existat formaţiuni de partizani, căci nu aveau contra cui să se bată, teritoriul fiind eliberat. Formaţiunile militare ale guvernului Badoglio nu se puteau lesne organiza, după spontana desfiinţare a armatei, lipsită de sistemul său nervos, căci, la 8 septembrie 1943, regele, guvernul şi statul-major s-au refugiat la Brindisi. Divizia italiană din insula Cefalonia (Grecia), nevoind să se supună naziştilor (aliaţii de ieri, aliaţi în continuare prin fracţiunea Republicii de la Salò), a fost nimicită, prin uciderea în masă săvârşită de batalioanele de

pedeapsă ale SS-ului. De altfel, cobeligeranţa italo-anglo-americană nu a fost luată în seamă de aliaţi, la Conferinţa de Pace, întocmai cum s-au petrecut lucrurile şi cu România.

Rezistenţa feroce a puţinelor devizii germane, rămase în Italia sub comanda generalului Kesselring şi apoi Wolf, era înfruntată de americani, englezi, australieni, brazilieni, marocani (deveniţi faimoşi prin gusturile polivalente în materie de R.U., adică „Relaţii Umane“), precum şi de alte naţii strânse de-a valma din Imperiul graţioasei sale Maiestăţi Britanice. Montgomery, generalul care avea să lanseze moda paltonului cu acelaşi nume, comanda diviziile engleze. Polonezii formau un corp sub comanda generalului Wladyslaw Anders, care avea să rămână în memoria istoriei prin sângeroasele bătălii purtate cu divizia sa, pentru cucerirea mănăstirii fortificate Montecassino. Înaintarea aliaţilor spre Roma era blocată de *Casa madre dell'Ordine Benedettino*, celebră mănăstire care acumulase, vreme de o mie patru sute de ani, inestimabile valori. Aici, instalat în anul 529, Benedetto scrisese regulile care consfinţeau modelul de viaţă al tuturor comunităţilor benedictine din lume. O orgă grandioasă, o bibliotecă uriaşă, comparabilă cu biblioteca Vaticanului, faimoasele fresce ale lui Luca Giordano, opere de sculptură, incunabule etc. deveniseră, prin absurd, obiective militare. Noroc că doi ofiţeri germani, colonelul Julius Schlegel şi căpitanul Max Becker, care bănuiau că mănăstirea va juca un rol strategic în cadrul campaniei, au pus la adăpost arhivele şi biblioteca, mai întâi la Vatican, iar apoi la San Girolamo de unde aveau să se întoarcă nevătămate. Greşit informaţi, Aliaţii socoteau că fortăreaţa Montecassino adăposteşte imense forţe germane şi, într-o singură noapte, întreaga mănăstire a fost rasă de pe suprafaţa pământului. În dosul ruinelor, nemţii au susţinut una din cele mai sângeroase bătălii, cutezanţa Aliaţilor, care au luat cu asalt colina, fiind scump plătită. Dar, abia după ce generalul Anders a cucerit mănăstirea Montecassino, drumul spre Roma a fost deschis. Natural, locaşul Sfântului Benedetto a fost reconstruit aidoma, înzestrat cu alte tezaure de

artă, cu cărţile din vechime, între care prima carte tipărită în Italia, cele mai vechi documente scrise în vulgară, o gramatică latină din secolul al IX-lea etc. În focul luptelor însă, nimeni nu se îngrijea de operele de artă şi cultură şi numai chilia sfântului avea să scape ca prin minune. Generalului american Mark Wayne Clark, şeful celui de-al 15-lea grup de armate din Italia, i-a revenit cinstea de a intra ca eliberator în Roma, dar, rătăcindu-se, în loc să o apuce spre Campidoglio, a ajuns în Piaţa san Pietro, unde un teolog din Detroit i-a arătat direcţia.

După ruperea frontului de Răsărit şi debarcarea Aliaţilor în Normandia, Reich-ul şi-a retras trupele din zonele de slabă presiune. În Italia au rămas doar câteva divizii, căci aliaţii înaintau după tactica impusă de Eisenhower, cu paşi de melc. Astfel, au avut timp să puiască, deoarece, fiind bine instruiţi printr-o cărţulie militară cum să se poarte în societate, curtau *signorinele* cărora, după cinci minute, le şi propuneau căsătorie. Nici nemţii nu se lipsiseră de anumite (impropriu zise) „ieşiri“, dar au lăsat mai puţini blonzi cu ochi albaştri, nordici, decât americanii, care au făcut să se răspândească în Italia copii cu părul creţ, de toate culorile curcubeului. La comanda diviziilor, din spirit de economie, nu se mai aflau de regulă generali, ci colonei adevăraţi sau colonei de rezervă. Între alţii, era şi un oarecare Erich Mühlmann, de profesiune avocat la Viena şi apoi la München. Era prusac de origine, născut în triunghiul carbonifer al Ruhr-ului. Întâmplarea a făcut ca, în anul 1955, să devină avocatul firmei mele, Drachengas din Germania, şi apoi consilier şi preşedinte al Asociaţiei Gaziştilor Germani *(Flüssiggas)*. El avea să se afle în bună companie cu alţi doi colonei elveţieni, avocatul notar dr. Welda Riva, dintr-o veche familie ticinesă din Lugano, şi dr. Georg Siegfried Abt de la Zürich, dintr-un alt consiliu de administraţie al societăţii mele din Lichtenstein. În vremuri de pace, Erich Mühlmann şi-a făcut datoria faţă de colectivitate scriind şi publicând un valoros tratat-comentariu de drept penal, util pentru apărarea celor năpăstuiţi, reclamând un „stat de drept“, care să respecte propriile legi

odată emanate. La fel, începând din 1951, prin familia prietenilor mei, Jemma, şi mai cu seamă prin Anna, devenită doamna Brusasca, am ajuns să beneficiez de sfaturile avocăţeşti şi politice prieteneşti ale lui Giuseppe Brusasca, devenit ministru subsecretar de stat la Ministerul de Externe, timp de zece ani. Lui Brusasca i se datoreşte făurirea statutului mandatar decenal de liberare şi autonomie a Somaliei. Spre sfârşitul războiului, în timpul Rezistenţei, Brusasca circula cu o veche maşină Fiat, dotată cu gazogen. La Milano el folosea numele de Bianchi, iar la Alessandria – numele de Negro. La un moment dat, a fost oprit de o patrulă germană şi silit să dea liberă trecere unui fascist, şeful biroului politic de investigaţii al oraşului Alessandria, tocmai cel care emisese mandat de arestare împotriva sa, fără a-l recunoaşte însă. O maximă italiană spune că oamenii norocoşi se nasc cu cămaşa pe ei.

Soldaţii germani, care nu izbutiseră să ia drumul întoarcerii, au fost prinşi de Aliaţi. Împreună cu cei care se predaseră de bunăvoie, ei au fost cazaţi în lagăre de concentrare. În lagărul de la Bologna aveau să ajungă directorii de bănci cu grade militare, în frunte cu maiorul Gerbaulet, organizatorul comerţului exterior din nordul Italiei. Graţie relaţiilor pe care le stabiliseră cu elveţienii, cărora le aduseseră importante servicii, prizonierii le-au cerut ajutor prin post-restant, deoarece lagărul de la Bologna (deşi american), nu era marcat cu patru sau cinci stele, ca toate hotelurile de renume, şi nu se deosebea prea mult de alte lagăre, traiul pensionarilor cerându-se îmbunătăţit. Dar nu toată populaţia militară germană se afla la „adăpost“. Pâlcuri de soldaţi răzleţi, uitaţi prin garnizoane de provincie, se retrageau istoviţi de atâta război spre nord. Asupra lor se manifesta din plin „eroismul“ cetelor de partizani, care îi „vânau“ chiar după încetarea ostilităţilor (unii din dorinţa de a-şi crea merite personale), înmormântându-i la marginea drumului, cum adesea am văzut atunci când, după restabilirea legăturilor cu biroul de la Roma, făceam lungi curse cu maşina spre sud. Căşti atârnate deasupra unor proaspete morminte marcau opera eroilor apăruţi după victorie, unii recrutaţi din

rândul dezertorilor, care încercau astfel să-şi justifice prezenţa în păduri şi în munţi. Nu s-ar putea spune că ţăranii şi locuitorii târgurilor erau încântaţi de bravurile săvârşite de cavalerii rătăcitori, deoarece două mii şapte sute de ani de civilizaţie lăsaseră un fond moral şi juridic care repudia aceste acţiuni. În timpul ocupaţiei naziste, în aşteptarea trupelor aliate, în ziua de 23 martie 1944, pe Via Rasella din Roma, o ladă de gunoi, în care un partizan pusese o bombă, a explodat la trecerea unui autocamion german, ucigând treizeci şi doi de soldaţi. La intimarea comandamentului militar al Romei ocupate, de a se prezenta autorul atentatului, pentru a fi evitate represiunile impuse de legile nemiloase ale războiului, „eroul“ nu s-a arătat. Şi-au oferit viaţa un plutonier-major şi un preot, spre a împiedica masacrul şi a salva viaţa celor prinşi în împrejurimi ori scoşi din închisoare, printe care şi un mare număr de evrei. Drasticile măsuri militare au fost aplicate fără şovăire şi, în ziua de 25 martie, trei sute cincizeci şi cinci de ostatici au fost duşi la gropile de nisip Ardeatine, de lângă catacombele San Calisto, la periferia Romei. Ei au fost executaţi pe loc şi înmormântaţi. Mai târziu, aici a fost ridicat un monument în onoarea celor căzuţi, însuşi preşedintele Saragat îngenunchind la dezvelirea lui. „Eroul“ care a provocat moartea a trei sute cincizeci de oameni nevinovaţi se laudă azi cu fapta sa şi se simte cu conştiinţa împăcată. Numele şi fotografia lui au apărut într-o revistă acum vreo zece ani. De loc din Roma, el se numeşte Bentivegna şi, după unii, ar fi în parte evreu. A ajuns în parlament, fără ca cineva să-şi găsească timp pentru a-i mulţumi. Alte cumplite întâmplări s-au petrecut în oraşul culturii şi artelor, Florenţa. Aici trăia marele filozof idealist, Giovanni Gentile, preşedintele Academiei *della Crusca,* unde au fost stabilite regulile limbii literare italiene. Prin filozofia sa, Gentile era socotit un „susţinător al valorilor de bază, care se aflau şi la temeliile fascismului“. Tot astfel era socotit şi marele filozof de la Bari, Benedetto Croce. Când organizaţiile GAP *(Gruppi Azione Partigiana)* de pe lângă comitetul regional de eliberare, CTLN *(Comitato Toscano di Liberazione Nazionale),* au pierdut cinci oameni,

la 22 martie 1944, s-a decis ca la teroare să se răspundă cu teroare. Cineva a propus să fie „lovit adevăratul fascism la rădăcină“. Filozoful Giovanni Gentile, care „pune omul în centrul istoriei, ca unic protagonist“, şi cere ca „partidele democrate să nu împartă Italia, care trebuie să aibă o conştiinţă de sine şi o personalitate morală“, devine ţinta răzbunării. Profesorul de latină Concetto Marchesi îl califică drept „coada de topor a invadatorilor Germani“ şi conchide: *„Senatore Gentile, la giustizia del popolo ba emesso la sentenza: Morte!“* după cum relatează Adrien Resch, în volumul *Întâmplări şi drame ale eliberării,* apărut la Geneva. În ziua de 15 aprilie 1944, când se întorcea acasă în automobil, trei indivizi cu cărţi sub braţ s-au apropiat de poartă şi l-au ciuruit cu gloanţe pe Giovanni Gentile.

Comitetul de Eliberare Naţională din Florenţa se destramă. În diferite ziare clandestine este pusă în discuţie însăşi ideea rezistenţei, începând cu tulburările evreilor în captivitate în Babilonia şi terminând cu europenii sub nazişti. Atunci, la fel ca azi, dreptul comuniştilor din Comitetul de Eliberare, de a emite ordine de asasinare, era viu contestat[*]. În dezbaterea

[*] De curînd, *Il giornale nuovo,* care apare sub direcţia lui Indro Montanelli, a publicat următoarea scrisoare semnată de col. Edmondo Tibaldi din Udine: „Ilustre director, Am citit refuzul tribunalului militar din La Spezia, de a acorda libertatea condiţionată cerută de condamnatul la muncă silnică, fostul comandant al SS, Walter Reder, vinovat de unul din cele mai abjecte genocide cunoscute în istorie. Delictul numai Dumnezeu îl poate ierta, noi, oamenii, însă nu avem curajul de a o face. Între timp, mi-am reamintit un alt trist episod, pe care cea mai mare parte dintre tineri, fără îndoială, nu-l cunosc. În timpul Rezistenţei, partizanul comunist Moranino a ucis nu numai fascişti şi nazişti, dar şi pe cîţiva dintre tovarăşii săi de luptă, care împărtăşeau aceleaşi idei politice, şi apoi femei care veneau la postul său de comandă, pentru a obţine informaţii cu privire la soţii dispăruţi. După 25 aprilie, Moranino a fost condamnat la muncă silnică, dar, înainte de a fi arestat, graţie ajutorului acordat de PCI, a fost expatriat şi trimis la Praga, unde, de-a lungul anilor, multiasasinul a dezvoltat, prin intermediul radioului comunist, o vie şi abjectă campanie de defăimare împotriva Italiei. Mai tîrziu, Saragat, preşedintele de atunci al Republicii, cu un gest de clemenţă, dar mai ales pentru a răsplăti favorurile primite din partea PCI cu prilejul alegerii sale în înalta magistratură, l-a graţiat pe condamnatul la muncă silnică Moranino, care, pentru «trecutul» său, a fost de îndată numit senator al Republicii în formaţiunea comunistă. Nici o voce indignată nu s-a ridicat cu acel prilej împotriva batjocoririi puterii legislative şi a poporului italian“.

aprinsă ce-a urmat, a intervenit şi un filozof marxist, Antonio Banfi, care se întreba dacă filozofului care protejase şi apărase cultura, susţinând întotdeauna valorile spiritului, nu-i fuseseră suficiente meritele, ca un scut pentru apărarea de greşelile politice şi ideologice. Într-o asemenea atmosferă, însăşi soarta lui Marx nu ar fi fost mai bună. Trăind în timpuri clasice, acesta fusese un om norocos, căci atunci opiniile erau respectate şi ideile filozofice – ţinute la loc de cinste! După cum se vede, şi sora mai mare, Italia, a avut un Nicolae Iorga, care a plătit cu viaţa legăturile sale cu politica!

... Şi încolţită

Viaţa cotidiană începea să se înfiripe sub razele soarelui de vară al Italiei şi sub administraţia aliată de ocupaţie. Ca un omagiu adus preşedintelui Donegani sau, mai bine zis, societăţii Montecatini, colonelul american Poletti s-a instalat în palatul nou şi modern al societăţii, silind-o să-şi comprime serviciile şi să-şi restrângă birourile în clădirea cea veche.

Nemaiexistând o adevărată armată italiană la nord, în afară de *Decima Flottiglia Mas* a lui Junio Valerio Borghese, decorat cu medalia de aur în timpul războiului, nu mai exista nici problema demobilizării, care să împiedice şi să complice reluarea vieţii normale a ţării. În schimb, s-a născut preocuparea pentru repatrierea dezertorilor şi a tinerilor din noile contingente, daţi lipsă la apel, deoarece se refugiaseră în Elveţia în formaţiuni compacte ce depăşeau suta de mii. Aici fuseseră puşi la lucru şi au contribuit la prosperarea economiei elveţiene. Ca în toate epocile, Elveţia ducea lipsă de mână de lucru nu numai la muncile domestice, dar şi în cele industriale, deoarece elveţienii aflaţi sub arme trebuiau înlocuiţi, îndeosebi spre finalul conflagraţiei, când se profila teama unei posibile invazii naziste. Nu era exclusă nici o invazie aliată, deoarece, în iureşul lor, trupele eliberatoare ar fi putut să

confunde Berlinul cu Berna, capitala federală. Dar, până la urmă, logica a triumfat şi „interesele“ au impus o „raţiune de stat“, căci aici erau depozitate sume enorme de bani şi toţi beligeranţii aveau conturi, inclusiv Iosif Vissarionovici Djugaşvili. Contul acestuia, bine alimentat cu dolari şi franci elveţieni, avea să fie moştenit şi încasat de fiica sa preaiubită, Svetlana, care, părăsind Marea Maică Rusia şi luând calea pribegiei, s-a măritat cu un american atras de figurile istorice. Editându-şi memoriile, Svetlana şi-a mărit apoi şi mai mult zestrea. Aflând de opera umanitară a elveţienilor, de refugiul acordat zecilor de mii de soldaţi, care nu mai voiau să lupte pentru o cauză în care nu credeau, oricine ar fi dispus să admire acest mic popor şi să-i aprecieze generozitatea, ca o contribuţie indirectă la curmarea crâncenului măcel mondial. De fapt, numai ei, suedezii şi spaniolii scăpaseră teferi. După prima conflagraţie mondială, deveniseră renumiţi prin dadaiştii ocrotiţi la Cabaretul Voltaire de la Zürich, prin ospeţia oferită lui Lenin, înainte de voiajul său spre Rusia, într-un vagon plumbuit. De data aceasta însă, elveţienii nu mai intenţionau să se prezinte ca nişte generoase gazde de dezertori şi transfugi. Găzduirea refugiaţilor italieni reprezenta însă una din cele mai mari afaceri turistice. La terminarea războiului mondial, Elveţia a trimis o factură piperată, emisă după toate regulile comerciale, cu ştampile şi timbre, iar guvernul italian a fost nevoit să achite fără discuţie sejurul dezertorilor săi, construind la Milano *Casa elveţiei*, cu douăzeci de etaje, în Piaţa Cavour. Cu acest capitol turistic la pasiv avea să se deschidă noul buget al ţării după război.

Regatul din sudul Italiei, o dată cu anunţarea prematură a armistiţiului de către Aliaţi, a pornit să se clatine. Însuşi regele ar fi căzut prizonier în mâna germanilor, dacă nu s-ar fi refugiat din precauţie în oraşul Brindisi, pe coasta Adriaticii, din pintenul Italiei, la 10 septembrie 1943. Toţi exponenţii vieţii politice italiene aveau să ceară, cu acel prilej, să abdice, dar, până la urmă, s-a

ajuns la o înţelegere şi la un compromis. La 4 iunie 1944, în ziua intrării trupelor aliate în Roma, regele urma să se retragă din viaţa politică şi să încredinţeze tronul fiului său, Umberto, până la efectuarea unui referendum constituţional, menit să decidă asupra menţinerii regatului sau proclamării republicii. În ajunul referendumului, Victor Emanuel al III-lea a abdicat în mod definitiv, luând calea exilului şi stabilindu-se la Alexandria, în Egipt, unde a şi murit în anul 1947.

După guvernul generalului Badoglio şi apoi al lui Ivanoe Bonomi, la 20 iunie 1945, s-a format primul guvern de coaliţie, sub preşedinţia lui Ferruccio Parri. Născut în Piemont şi devenit profesor de gimnaziu, decorat în Primul Război Mondial, el alesese calea antifascismului militant, fapt pentru care i se fixase domiciliul obligatoriu, cu sejur de iniţiere şi pregătire într-o puşcărie. Recâştigându-şi mai întâi pentru sine libertatea, el a fundat mai târziu mişcarea clandestină *Giustizia e Libertà* şi a făcut parte din CLNAI. După armistiţiu, Parri a organizat formaţiuni de partizani, dar a fost prins de nemţi şi eliberat de ei în schimbul unui general căzut prizonier la Aliaţi. Ferruccio Parri a devenit vicecomandant general al Corpului de Voluntari ai Libertăţii, cu numele de Maurizio, şi se zice că ar fi fost adevăratul şef al războiului de eliberare de sub nazi-fascişti. Guvernul său n-a durat mult, căci Maurizio, şi-a dat demisia în acelaşi an, în luna septembrie. Ca mulţi italieni, el a dat dovadă de instabilitate. Membru al Partidului Acţiunii, întemeiat după Primul Război Mondial de către preotul sicilian de la Caltagirone, Don Luigi Sturzo (mai târziu Partidul Democreştin), avea să-l abandoneze în anul următor, pentru a trece în Partidul Republican şi a-şi încheia cariera politică militantă ca senator de drept pe viaţă al Partidului Socialist Italian al lui Pietro Nenni. Cu toate acestea, Ferruccio Parri şi-a păstrat legăturile cu Societatea de Electricitate *Edison,* la care lucrase şi de unde încasa o leafă.

Pe lângă partidele menţionate, exista – natural – şi Partidul Comunist, şi chiar cu o pondere destul de mare, datorită, în bună măsură, personalităţii proeminente a lui Palmiro Togliatti. În timpul războiului, se pare că Aliaţii îl socoteau cel mai preţios exponent al Italiei. Togliatti era singurul om prin care se păstrau contactele cu Rusia, în consultările privitoare la situaţia Italiei. Când englezii, cu bine cunoscutul lor altruism, s-au apucat să acorde teritorii în dreapta şi-n stânga, intenţionând să cedeze mareşalului Tito nu numai peninsula Istriei, de milenii locuită de hristrieni sau traco-istrieni romanizaţi şi unde se află români sau istro-români, dar şi importantul oraş-port al Adriaticii, Triestul. Cel care a protestat întru apărarea intereselor italiene şi a adus salvarea oraşului a fost comunistul italian Palmiro Togliatti. Teritoriul din jurul Triestului a fost împărţit în două zone, *Zona A* şi *Zona B*, prima retrocedată Italiei, iar cea din urmă – Iugoslaviei, după ce Aliaţii au administrat-o timp de un deceniu. Această soluţie s-a realizat târziu, căci teritoriul liber al Triestului (care urma să devină teritoriu autonom, sub controlul Naţiunilor Unite, după cum prevedea Tratatul de Pace încheiat la 10 noiembrie 1947 la Paris) a fost apoi împărţit, potrivit unui Memorandum de Înţelegere, la 5 octombrie 1954, prin Tratatul de la Ossola şi în temeiul Convenţiei de la Helsinki, când a mai suferit rectificări. Pierderea Istriei şi a oraşelor dalmate, în frunte cu Zara (Zadar), se datoreşte tot lui W. Churchill, care le-a promis partizanului Josip Broz, devenit mareşalul Tito, ca un premiu pentru rezistenţa împotriva germanilor, a italienilor şi a organizaţiei fasciste croate Ustascia. Cadoul alcătuit din bunurile altora a făcut ca slavismul să se împingă adânc în inima Occidentului. Slovenii iredentişti pretindeau nu numai portul Fiume şi Pola (numele slav nu se poate scrie în româneşte din motive de decenţă), dar şi faimosul port Trieste. ¸inerea sa sub administraţie aliată vreme de zece ani, până la potolirea pasiunilor, l-a salvat.

Alungarea populaţiei italiene şi confiscarea bunurilor au culminat cu „slavizarea“ monumentelor veneţiene, marcate cu simbolul Reginei Mării: leul cu laba pe Evanghelie, cu incizia *Pax tibi Marce evangelista meus.* Peste cincizeci de lei în piatră sunt absenţi azi din tezaurul artistic european, deoarece revoluţia culturală i-a dăltuit, pentru a se şterge astfel urmele unei civilizaţii milenare, ce dăinuie pe aceste meleaguri din vremea romanilor şi a ilirilor. Dacă Churchill oferea o parte din Britania sa, acest risc n-ar fi existat, căci britanicii au făcut ieri ceea ce au săvârşit slovenii sub ochii noştri.

Trezirea lui Winston Churchill la realitate a fost tardivă şi demenţială. În 1948, el a propus americanilor bombardarea atomică a oraşelor ruseşti, după cum rezultă din documentele engleze date în vileag, publicate în presă şi puse la dispoziţia opiniei publice.

Winston Churchill pictor la COMO

Schimbările de guvern se produc şi în timp de pace, nu numai în vremuri de război, căci puterea iroseşte energiile guvernanţilor şi ale populaţiei. Suferinţele, neajunsurile din vremuri grele se leagă de imaginea conducătorilor şi apariţia unor chipuri noi devine imperios necesară, pentru suportarea coşmarului şi a obsesiilor. Aşa s-a întâmplat şi cu premierul britanic Churchill care, deşi nu-şi epuizase toate forţele în război (respectându-şi sfânta siestă chiar când Londra se afla sub bombardamente), a fost descăunat tocmai de cei care fuseseră duşi de el la izbândă. Ca recompensă pentru biruinţa împotriva inamicilor – germani, unguri, italieni, români, aceştia din urmă foşti amici protejaţi prin faimoasa „garanţie britanică“ –, biruinţă evocată în orice ocazie prin ridicarea degetelor în formă de „V“, Winston Churchill a căzut la primele alegeri de după război în mod precipitat.

Politicianul britanic avea o lungă carieră de aventurier internaţional. În tinereţe, fusese luptător în Africa de Sud contra burilor, simţindu-se împins la astfel de acţiuni şi de sângele său amestecat, anglo-americano-indian. În ultima sa aventură, el avea să decidă soarta popoarelor din Europa Centrală. Între alte vocaţii, acest bărbat de stat avea şi talentul picturii. Îl alterna cu compunerea scrisorilor de admiraţie pentru alţi condotieri, chiar dacă aceştia se aflau în tabăra adversă. Se ştie că Churchill avea multă slăbiciune pentru Benito Mussolini. Îl vizitase în anii lui buni, salutându-l cu braţul întins, ca cel mai autentic fascist de odinioară. Crezuse în ameninţările acestuia şi îl îngrijoraseră sincer cele „opt milioane de baionete“, pe care Mussolini promitea să le ridice împotriva armatei şi a flotei britanice, numite *Home Fleet.* El crezuse, de asemenea, în renaşterea Imperiului Roman şi, până la urmă, coloniile italiene vechi şi noi au fost oarecum recunoscute. Winston Churchill dezbătuse problemele lumii contemporane printr-o intensă corespondenţă personală cu Mussolini. Acum, după încheierea războiului, această corespondenţă îi apăsa conştiinţa ca o lespede de mormânt, mai grea decât lespedea de pe mormântul (ţinut în taină) partenerului său. De fapt, el ar fi dorit să-l mai revadă în viaţă şi, poate, să-l supună unui proces mai subtil decât cel de la Nürnberg. Un proces aparte, nu ca acela declanşat de americani, la sugestia ministrului Morgenthau. Ar fi produs probabil argumente inteligente şi ar fi încercat, desigur, să-l scape de moarte pe fostul său „coleg“ şi adversar învins. Dar spiritul cavaleresc, cu toate că este proclamat cu surle şi trâmbiţe în Britania, nu este o caracteristică a lumii engleze. Se ştie că faţă de Napoleon şi de măreţia acestuia, ca neîntrecut general, englezii nu au dat dovadă nici de cavalerism, nici de generozitate, iar când l-au făcut prizonier şi l-au dus în insulele Elba şi Sfânta Elena, n-au pregetat, prin serviciile diplomatice şi cele secrete, să-l otrăvească încetul cu încetul, relevându-se aceasta

după mai bine de o sută de ani prin analiza firelor sale de păr conservate în Suedia.

Prezenţa lui Churchill în Italia, pe lacul Lario-Como, am remarcat-o nu numai din ştirile semioficiale, ci şi din paza specială pe care o observasem în jurul vilei Donegani, situate pe drumul ce duce de-a lungul lacului, de la Como spre Gravedona şi mai spre nord spre Chiavenna şi spre Pasul Spluga, către Elveţia. Pe acest drum, nu prea departe de localitatea unde se află vila Donegani, se găseşte şi sătuleţul Dongo, şi localitatea Giulino di Mezzegre, unde au fost seceraţi miniştrii lui Mussolini şi el însuşi, împreună cu fidela sa Clara Petacci. Locul execuţiei se vede că îl atrăgea cu o forţă irezistibilă şi poate că remuşcările îl încercau uneori, deşi acest sentiment este greu de conceput pentru un britanic de teapa sa, dar posibil ca o curiozitate. Desigur, responsabil a fost şi Churchill în asasinarea fără judecată a lui Mussolini, căci, dacă trupele aliate ar fi primit ordin să-l ia în captivitate şi să-l scoată din ghearele celor care-l prinseseră, intervenind apoi pe lângă oamenii lui Togliatti sau trimiţând un „commando“ spre a-l răpi a doua oară, după cum fusese răpit de Skorzeny de pe Muntele Gran Sasso, execuţia sa hotărâtă fără judecată ar fi fost evitată.

Cea mai mare bravură a partizanilor după Eliberare a fost lichidarea brutală a lui Mussolini, contrar acordurilor Aliate şi a celor de la CLNAI. Se spune că onorabilul preşedinte comunist al Camerei, Luigi Longo, i-ar fi dat ordin colonelului Valerio de a-l prelua pe Mussolini de la Dongo şi a-l aduce la Milano, ucigându-l dacă ar fi încercat să fugă. Valerio a comunicat toate dispoziţiile generalului Cadorna, comandantul CVL, dar acesta a declarat că el n-a primit nici un ordin scris şi nici în mâinile lui Valerio, Valiani sau Lampredi n-a văzut un astfel de ordin. Politicianul Marazza a declarat, la rândul său, că Valerio a făcut multe din proprie iniţiativă, inclusiv împuşcarea Clarettei Petacci, ca să nu mai pomenim despre oribilul spectacol al spânzurării cadavrelor cu capul în jos, de acoperişul unei staţii de distribuţie a benzinei, o staţie americană, ESSO, în piaţa Loreto. Membrii CLN-ului, temându-se de reacţia negativă a Aliaţilor, au dat ordin de a se îndepărta corpurile expuse oprobriului popular. În orice caz, onorabilul Sandro Pertini, actualul preşedinte al Republicii Italiene, a socotit „necesară justificarea capturării şi împuşcării lui Mussolini, cu un comunicat CLN“, asumându-şi astfel răspunderea, chiar dacă un ordin scris în acest sens nu a existat. În felul acesta a murit făuritorul Italiei fasciste, care a ţinut cu tărie în mână destinele ţării vreme de aproape treizeci şi trei de ani, susţinându-i elanul cu discursuri şi repetând adesea: *„Italiani, se avanzo seguitemi, se indietreggio uccidetemi, se mi uccidono, vendicatemi!“* („Italieni, dacă înaintez, urmaţi-mă, dacă dau îndărăt, ucideţi-mă, dacă mă vor ucide, răzbunaţi-mă!“). Şi colonelul Valerio l-a ucis, fără ca nici unul din cei patruzeci şi cinci de milioane de fascişti să-i fi urmat porunca şi să-l fi răzbunat.

Recuperarea scrisorilor expediate lui Mussolini îl preocupa pe politicianul şi pictorul britanic la fel de intens ca împărţirea lumii în zone de influenţă şi de ocupaţie. De aceea, sub pretextul unei vacanţe şi sub impulsul vocaţiei sale plastice, Churchill a hotărât să descindă în Italia. Sub protecţia armatelor de ocupaţie aliate, după decretarea oficială a armistiţiului, el s-a instalat în Villa Donegani, pe lacul Como. În această mare şi splendidă vilă a preşedintelui societăţii mineral-chimice Montecatini, el a petrecut mai bine de o lună, umblând cu şevaletul prin grădinile înflorite printre azalee, rododendroni, magnolii şi alte plante rare, în acea primăvară tristă, dar plină de speranţe. Curios paralelism de vocaţii între el şi adversarul său, Hitler, care îşi începuse cariera politică după unii ca zugrav, după alţii ca pictor, spre a deveni mare războinic, în timp ce Churchill începuse ca războinic spre a-şi încheia cariera ca pictor. Tablourile amândurora s-au ridicat la preţuri exorbitante şi aceasta dovedeşte, o dată în plus, că, dacă şi-ar fi dedicat întreaga viaţă picturii şi nu

politicii, ar fi adus mai puţin rău omeniri, atât în timpul războiului, dar mai ales după război. În ceea ce priveşte ţările lor, ambele au fost duse de ei spre prăpastie cu paşi siguri: Germania a fost distrusă prin bombardamente şi prin demontarea fabricilor; Regatul Unit – prin distrugerea Londrei şi lichidarea Imperiului. În fond, tot o victorie à la Pirrhus.

Câte tablouri de valoare, cu flori viu colorate, o fi realizat pictorul Churchill este greu de precizat. Ceea ce se ştie însă este că, în timp ce el picta, şeful serviciilor de informaţii şi de legătură cu politicienii italieni, colonelul John Am. Luckart a reuşit să pună mâna pe cele douăsprezece mari cufere-valize conţinând şi documentele lui Mussolini. Printre aceste documente s-or fi aflat şi scrisorile lui Churchill? Colonelul Luckart, care mi-a mărturisit personal aceste lucruri, la cina din iunie 1974 de la Londra, n-a voit să confirme, susţinând că asta se va afla peste douăzeci de ani, când se va împlini o jumătate de secol de la încheierea războiului, termen după care toate documentele secrete pot fi date în vileag, publicate şi încredinţate istoriei. Dar, chiar dacă n-a spus-o, am putut să deduc, după mimica foarte expresivă a chipului său, că scrisorile premierului britanic au fost găsite, deşi ele trebuiau să rămână mult mai bine în arhivele istorice ale Italiei. Unde sunt astăzi scrisorile? Au fost distruse? În convorbirea cu Luckart, m-am grăbit să precizez că, potrivit zvonurilor care circulă în Italia, după scrisorile lui Churchill s-ar fi făcut fotocopii depuse în seifurile unei bănci din Elveţia. Ca atare, istoria nu va pierde prilejul de a cunoaşte şi de a analiza sentimentele lui Churchill pentru acela care i-a servit ca model de condotier, util şi pentru ţara sa, dacă aici n-ar fi fost prea înrădăcinat spiritul democratic. Fără îndoială, nu i-ar fi displăcut lui Churchill să-i vadă pe toţi concetăţenii săi, tineri şi bătrâni, îmbrăcaţi într-o frumoasă uniformă de *boy scouts* (cercetaşi), cu pălăria lor mare,

asemănătoare cu cea colonială, instituţie inventată de marele englez Baden Powell.

În recunoaştere la Roma

La Varese, în apartamentul cel mare de la parter, eliberat în întregime de familia Agnesi, mă simţeam cu picioarele pe jăratic. Eram departe de febra activităţilor comerciale, nu mai ştiam nimic de biroul de la Roma, dar mai ales de apartamentul din Via Ruggero Fauro 18, pe care îl preluasem din toamna anului 1942 de la doamna Virginia Gheorghiu, fosta secretară a consilierului economic al Legaţiei Române. Mă bătea gândul unui voiaj la Roma. O simplă călătorie cu trenul nu era încă de imaginat, căci trenurile nu circulau cu orar stabilit, iar legătura dintre Milano şi Roma nu fusese reluată îndată după încetarea ostilităţilor.

De la exportul de mături în Elveţia, îmi rămăsese un autocamion Fiat de patru tone, alimentat cu benzină şi metan. Era prevăzut cu cinci butelii de mare presiune, suficiente pentru un drum de două sute cincizeci de kilometri. Carburant se găsea cu uşurinţă, căci bunii soldaţi americani vindeau bucuroşi, pentru a-şi face bani de buzunar, canistre întregi de benzină ordinară sau de avion, colorată în roşu, cu cifră octanică mare. O călătorie la Roma cu autocamionul, deşi riscantă, apărea totuşi posibilă şi necesară pentru restabilirea legăturilor cu capitala. Maşina Fiat 1500, numită Fifiţa, cu matricolă diplomatică, bine dosită, nu era prudent să fie scoasă la iveală şi să fie repusă în circulaţie. Adăpostită la Varese, sub vreascurile din şura birtului Somaruga, zăcea descălţată, cu roţile în altă parte, ascunse în fundul garajului meu plin de mobilă. De aceea, singurul mijloc de a descinde la Roma era camionul roşu, cumpărat de la furnizorul de mături din Viadana. Deşi făcuse războiul în felul său, scăpând cu „obrazul“ curat, puţin cam năpârlit, totuşi autocamionul era în măsură să înfrunte drumuri lungi.

Reuşisem să dau de urma lui Umberto, şoferul căruia îi încredinţasem casa de la Roma, şi l-am convocat la Varese. Împins de nevoi alimentare şi de dorinţa de a realiza afaceri, transportând mărfuri din nord spre capitală, din omul paşnic care fusese, fără alte preocupări decât încasarea lefii, Umberto devenise un bărbat vioi şi descurcăreţ. A găsit mijloacele practice de a veni la Milano şi de acolo l-am adus la Varese. I-am dat casă şi masă şi l-am întrebat care era situaţia pieţei din capitală. Roma era aprovizionată cu paste făinoase din sud, dar era complet lipsită de orezul din nord, de la Novara şi Vercelli. Mâncători de orez erau toţi nordicii stabiliţi în capitală, şi nostalgia lor se manifesta acum sub diverse forme gastronomice. Deci, orezul era o marfă ce putea să intereseze sudul şi să fie uşor vandabilă, operaţie pe care s-a oferit să o înfăptuiască plin de entuziasm chiar Umberto însuşi, convins că avea să câştige un comision sau o diferenţă de preţ. O încărcătură de douăzeci şi cinci de chintale de orez pentru sud, fără a îngreuna prea mult autocamionul, pe drumuri distruse şi cu urcuşuri abrupte, peste Appennini, a fost socotită potrivită pentru primul voiaj. La această afacere principală, Umberto, de acord cu Ramanze, s-a gândit să adauge o partidă de chibrituri. Ele lipseau din capitală, deoarece fabricile controlate de societatea Saffa, deţinătoare a monopolului pe contul statului, erau situate cu precădere în nordul Italiei. Unul mai isteţ decât altul – cel puţin în aparenţă – au ajuns, după vânzarea chibriturilor la Roma, să se încaiere ca iepuroii, sub pretextul că o parte din chibrituri s-ar fi aprins sub telefonul din casa lui Umberto (după relatările lui Ramanze, care s-a simţit în parte dejucat în asociaţia lui comercială).

Găsirea orezului în nordul Italiei nu a fost prea anevoioasă, căci organizaţia monopolistă creată de guvernul fascist şi denumită Ente Risi nu mai avea eficienţa din trecut. În 1941 alta era situaţia, când procurasem pentru România două sute cincizeci de tone, prevăzute de directorul Georgel în acordul comercial şi smulse de mine cu cleştele din gura leului. Îl cunoscusem cu luni înainte, la Varese, pe directorul aşa-zisei Cereagricola Provinciale di Varese, Giuseppe De Caro. Instituţia funcţiona pe lângă Camera de Comerţ din Varese, se ocupa de alte produse agricole şi alimentare, de grâu şi alte grăunţe, făină, tărâţe şi orez, la care De Caro adăugase şi untdelemnul, uleiul de seminţe, pieile de animale, dând un caracter privat acestei activităţi, cu riscuri şi beneficii proprii. Nici mai târziu, când Giuseppe De Caro şi funcţionarii săi, Silvana Guarany, Paolo Tomasina şi Pasquale Tallacchini, precum şi Roberto, fratele lui De Caro, au devenit funcţionarii mei, nu am aflat cu precizie caracterul acestei instituţii publico-private, lichidate, la un moment dat, de însuşi directorul său care, pare-se, i-a cam încurcat contabilitatea. O cantitate de douăzeci şi cinci de chintale de orez pentru piaţa românească n-a reprezentat, aşadar, o problemă, pentru a o scoate din disponibilităţile provinciei Varese, şi astfel marfa, la preţul stabilit, a fost pregătită pentru plecarea la Roma.

Prin ciracii săi, elveţianul Ernst Pfenninger a auzit de intenţia mea de a porni spre Roma şi mi-a propus să iau cu mine o serie de ceasuri de mână, pentru a le plasa în capitală, unde multe cereri rămăseseră nesatisfăcute, din pricina ocolului mare ce-ar fi trebuit să fie făcut de mărfurile elveţiene, pentru a ajunge pe această piaţă. Cererile erau sporite şi de prezenţa trupelor aliate care, deşi aveau cu ce să măsoare şi să ucidă timpul, erau dornice de a poseda ceasuri de marcă elveţiană, socotite de cea mai bună calitate. Dorinţa lor nu era însă atât de vădită şi de puternică încât să-i determine pe militari să treacă la capturarea sau rechiziţionarea ceasurilor văzute pe mâna italienilor şi, cu atât mai puţin, să se împodobească orgolioşi cu ceasuri deşteptătoare, purtându-le atârnate la gât, ca pe nişte imense pandantive. Ei le preferau pe cele de mână, destul de răspândite, numite *watch*, nu *clock*. Erau bine cunoscute şi ceasurile automate, care se încarcă singure prin mişcarea braţului. Ceasurile care-mi fuseseră încredinţate de Pfenninger nu erau dintre cele mai bune şi nici nu purtau mărcile de deosebită valoare: International Watch Schaffhausen, Patek Philippe, Vacheron et

Constantin, Baume et Mercier, Audemars Piguet, Jager, Le Coultre, Omega, Rolex, Longines, Tissot, Bulova – căci japonezii nu apăruseră pe piaţă cu faimoasele lor case Seiko, Citizen, Casio. Erau însă ceasuri de calitate, cu denumiri noi, mai puţin cunoscute, de fapt submărci ale marilor case, care inventaseră acest subterfugiu comercial, pentru a nu deprecia emblema veche de secole, capitalul cel mai preţios al întreprinderii.

Mărfurile au fost încărcate, toate preparativele plecării încheindu-se către jumătatea lui iunie. Atunci ne-am pus în marş spre sud, pe Via Emilia care, de la Milano, trece pe la Piacenza, Parma, Modena, Bologna, după care începeau Appenninii cu trei pasuri diferite, Futa, Porretana şi Cisa, principalul fiind Porretana, unde se găseau şi ape tămăduitoare, la termele cu acelaşi nume. Pe celălalt versant se cobora spre Pistoia la Florenţa, de unde drumul se îndreaptă spre Poggibonsi, Siena, San Quirico d'Orcia, Radicofani, lacul Bolsena, Montefiascone, cu vinul cel bun denumit Est Est Est şi mult apreciat de papi, apoi Viterbo şi, în sfârşit, Roma. Drumul era accidentat, rănile lăsate de războiul abia terminat fiind vizibile, ceea ce impunea multe devieri şi dificultăţi la trecerea râurilor pe poduri improvizate. Ravagiile războiului se observau îndeosebi la Bologna, pe valea râuşorului Reno, unde, la Marzabotto, se dăduseră crâncene bătălii între Aliaţi şi germani. Cei din urmă, cu un singur regiment, ţinuseră în loc câteva divizii americane. Nemţii îi lăsau pe Aliaţi să înainteze câţiva metri pe zi, răzând apoi cu artileria poziţiile inamice abia stabilite. Până şi mausoleul Sasso Marconi fusese atins, din fericire fără a fi distrus. Aici fusese realizată prima transmisie radio-telegrafică din istorie, iar monumentul marca un eveniment de care s-au legat toate invenţiile electronice ale secolului nostru în materie de comunicaţii, până atunci nebănuite.

Spre a suporta mai lesne dificultăţile drumului, am pus două saltele pe deasupra sacilor de orez, transformând camionul într-un fel de vagon-pat în *plain air*. În cabină, la volan, era Umberto, şi

alături de el – Ramanze, ca *ţinecal*, căci la motoare nu se pricepea şi nici să conducă nu ştia. După trei zile de călătorie, cu opriri la popasuri mai mari şi mai mici pentru odihna cailor mecanici, am ajuns în capitală, după aproape doi ani de absenţă. M-am reinstalat în apartamentul ce nu mucegăise şi nu făcuse păianjeni, căci Umberto îl deschidea din când în când şi îl aerisea. Camionul s-a îndreptat spre locuinţa lui Umberto, unde şoferul şi Ramanze au descărcat orezul şi în puţine zile l-au lichidat, căci toţi *drogherii*, adică băcanii din cartier, voind să-şi completeze sortimentele alimentare, dăduseră năvală. Umberto îşi câştigase prestigiul de comerciant în faţa acestora şi parcă îi mai crescuse creasta, purtând-o cu demnitate. Mi-a dat socotelile, fiind recompensat cu deplină satisfacţie pentru el, soţie şi fetiţa de vreo doisprezece ani, cam slăbuţă şi venită pe lume cu mare întârziere, deoarece tatăl ei se apropia de şaizeci de ani. Umberto era slab şi osos, dar cu muşchi viguroşi de mecanic. Cu toate supraalimentările, fetiţa continua să-i semene la trup şi la fire. Erau *Romani de Roma*, cum obişnuiesc autenticii locuitori ai urbei să se definească, atunci când sunt întrebaţi de unde sunt de fel. Cu mai puţin succes sau, mai bine zis, fără satisfacţii reciproce, s-au încheiat socotelile personale cu Ramanze, care aspira la câştiguri mai mari decât cele realizate, ca toţi pierde-vară când se află în treabă.

Ceasurile mi-au rezervat însă surprize. Desigur, marfa a fost de îndată acceptată de proprietarul unui magazin, o firmă veche şi de renume, cu mărfuri scumpe, existentă şi azi în Corso Umberto (Via del Corso), dar plata urma să se facă printr-o scrisoare către un agent de schimb din Elveţia. Proprietarul magazinului pretindea şi mă asigura că ordinul de plată cumpărat la Roma este bun şi va fi imediat onorat în franci elveţieni. Fatal, trebuia să dau crezare acestei asigurări, întocmai cum se dă crezare unui cec de cont curent, înlocuit, în cazul nostru, printr-o simplă scrisoare autografă. Prezentată la o bancă pentru încasare, ea n-a fost însă onorată. Riscam să pierd în întregime valoarea ceasurilor, dacă ceasornicarul

de la Roma n-ar fi fost un comerciant cinstit și respectabil. Marfa fusese livrată fără factură, în schimbul acestei scrisori de plată, care reprezenta singura dovadă a tranzacției, dar nu se referea la ceasuri și nu purta nici numele cumpărătorului, nici numele vânzătorului. Însăși scrisoarea nu fusese întocmită de ceasornicar, ci de către un terț, căruia i se plătiseră lire pentru a avea francii destinați a-mi achita contravaloarea. Schimbul era instabil și, de la circa șaizeci de lire, prețul din vremea războiului, se ajunsese la o sută douăzeci și cinci de lire, iar în momentul încheierii războiului, chiar la o sută șaptezeci de lire francul, ceea ce era enorm, socotind că dolarul era cotat pe atunci la 4,3 franci elvețieni. Cunoșteam prețul ceasurilor în franci, dar prețul lor în lire era variabil, după schimbul la care se cumpărau francii elvețieni.

După marea surpriză, am reluat legătura cu ceasornicarul și i-am adus la cunoștință că scrisoarea nu fusese onorată. Numai după restituirea scrisorii (transpusă în fotocopie, cu un aparat construit de mine însumi în vremea războiului) și înlocuirea ei cu altă scrisoare, către alt agent și altă bancă – o bancă de la Chiasso din Elveția –, am putut să intru în posesia contravalorii mărfii.

Mașina blestemată la Veneția

Aniversarea zilei mele de naștere a avut loc la Roma, împreună cu Aldo Zoppolato. Am luat masa de prânz la restaurantul Dal Vero Romeo din piațeta Sciarra, unde, la o aruncătură de băț, se afla un alt restaurant denumit Da Romeo, cel din urmă instalat în zona de influență a predecesorului, căutând să profite de un vad și de o reputație deja stabilite. Proprietarul se numea Romeo, așa că nu putea să fie împiedicat a-și pune firma cu numele său echivoc. În acele momente nu mă gândeam la concurența celor doi Romeo, ci la cei de acasă, la mama și la Alba Mazzola, la sora mai mică a acesteia, Maddalena, și la mama lor. Îmi părea rău că nu eram împreună și le

credeam bucuroase și fericite la Veneția, unde plecaseră pentru ca Alba Aurora să susțină unele examene la Istituto Universitario Ca' Foscari, facultatea de limbi străine. Simțeam, în răsunetul patefoanelor prin restaurantele din preajmă și prin magazine, cum sentimente difuze mă poartă către cei dragi. Aceleași sentimente aveam să le trăiesc cu două zile mai târziu, când Alba Aurora Mazzola avea să împlinească douăzeci și trei de ani. Ca orice aniversare, aceasta ar fi trebuit să devină o zi de sărbătoare, de bucurie și de voie bună. Așa îmi imaginam eu, căci în tinerețe, spre deosebire de alte vârste, zilele festive sunt prilejuri de petrecere, nu de îngândurare, mai ales pentru femei care caută uitarea.

Ca orice italiancă tânără, și mai ales americancă, cum începea să se simtă tot mai mult, Alba Aurora Mazzola dorea să învețe a conduce mașina și luase lecții pentru obținerea permisului. Pe lângă aceasta, eu însumi îi facilitasem practica și chiar îi făcusem un preexamen în vederea celui oficial. Fată inteligentă, cu reacții prompte, atentă, avea însă darul de a se pierde în momentele decisive, dezorientându-se uneori cu desăvârșire. La o eroare de manevră ori la o mică neatenție, se emoționa și judecata i se bloca. Atunci nu mai putea să afle altă soluție pentru a ieși din încurcătură și se abandona hazardului. Într-o zi, la Como, unde mă însoțise, aveam să-i încredințez volanul și să-i cer să întoarcă mașina într-o stradă strâmtă, cu o dublă manevră. Ea s-a pierdut complet și n-a fost în măsură să dea îndărăt, spre a nu împiedica circulația. Din fericire, nu venea nici un alt vehicul și, explicându-i pe îndelete, i-am cerut să hotărască ea însăși ce era de făcut. N-a fost în stare să mai reacționeze ori să mai facă vreo reflecție, pierindu-i până și glasul. Așa încât am fost nevoit să-i sugerez eu ce să facă. Am avertizat-o atunci că, dacă se va comporta astfel în momente dificile, să aibă grijă în primul rând de pedala frânei, pe care o confunda cu acceleratorul, căci altfel „va muri de mașină“. Blestemate aveau să fie

acele cuvinte, căci ele n-au întârziat să se înfăptuiască întocmai. Acea întâmplare se petrecuse însă înainte ca Alba să fi obţinut permisul de conducere. De atunci mai progresase şi examenul oficial îl trecuse cu bine. Continuând exerciţiile cu sârguinţă şi ambiţie, câştigase suficientă încredere în sine, ba poate chiar prea multă. Începea să se simtă mai sigură, ajutată în acest sentiment de sora ei, cam ciufută de fel, şi de mamă-sa care, ca orice mamă, se mândrea cu fetele sale, chiar dacă era vorba numai de simpla conducere a maşinii.

Înainte de plecarea mea spre Roma, Alba mi-a cerut o permisie de câteva zile, pentru a merge la Veneţia şi a susţine examenele despre care am mai pomenit. Deşi nu-mi reluasem activitatea decât parţial, în timpul şederii mele la Varese, se considera totuşi depinzând de mine, cu o leafă mai redusă, căci altfel mamă-sa ar fi îndemnat-o să lucreze în altă parte, pentru a completa bugetul familiei. Îi acordasem învoirea cu bucurie, deoarece îmi făcea plăcere să ştiu că într-o bună zi va fi licenţiată şi, prin aceasta, mai apropiată de mine pe plan intelectual. Îmi cerea însă în plus să-i dau o maşină, deoarece intenţiona să se oprească la Verona, la o prietenă bună, Irene, tot o italiancă născută în America. Pentru a întări această cerere, mai adăuga că ar lua-o şi pe mamă-sa şi, dacă ar fi voit, şi pe mama mea, ambele dorinice să petreacă două-trei zile în oraşul de pe ape. N-am fost defel încântat de gândurile Albei. Aveam rezerve faţă de aptitudinea femeilor în conducerea maşinilor şi o seamă de alte rezerve speciale în cazul Albei Mazzola. Pe de altă parte, nu voiam să o refuz şi să arăt neîncrederea în capacitatea sa de a şofa. N-aş fi vrut să interpreteze greşit refuzul meu, ca o mustrare pentru simpatiile excesive pe care le arăta ofiţerilor americani veniţi în vizită la Varese, în casa Mazzola. Toţi membrii familiei sale îi priveau pe aceşti eliberatori cu bucuria revederii celor de acasă, căci adevăratul *home* al familiei Mazzola era orăşelul Chelsea, din statul Rhodes Island din

America. Aveau pentru ei un sentiment aparte, de dragoste şi de nostalgie pentru timpurile bune ale familiei, dezbinate de război de aproape zece ani, Romeo – soţ şi tată – fiind departe, la Lima, în Peru. De altfel, toate fetele din Via Guicciardini surâdeau americanilor, australienilor şi brazilienilor, care ocupaseră provincia Varese. Între ele erau şi vecinele noastre tinerele, Cicci şi Alda, care îi vizitau chiar în corturi şi niciodată nu se întorceau acasă cu mână goală. Uneori, discutam şi eu cu ofiţerii americani chiar în casa Mazzola şi, în termenii cei mai amicali, le contestam dreptul de a împărţi Europa după bunul lor plac, aşa cum o făcuse Roosevelt la Yalta, cu câteva luni înainte (pe atunci nu se ştia că darnicul Churchill lansase, iar Stalin acceptase, la 9 octombrie 1944, ideea zonelor de influenţă, iar Yalta nu făcuse decât să confirme prin voinţa americană oferta şi propunerile făcute). La moartea lui Roosevelt nu mă putusem abţine să nu exclam: „În sfârşit, i-a venit şi lui rândul!“, gândindu-mă că un paralitic, necunoscător al geografiei lumii – cum a scris-o fiul său –, cultivat cu romane poliţiste, un avocat fără procese şi un politician fără vocaţie internaţională a decis soarta a sute de milioane de europeni, fără ca aceştia să fi fost întrebaţi şi ascultaţi. Alta fusese reacţia Albei Mazzola; ea se întristase la auzul veştii privind moartea preşedintelui american, ca şi cum ar fi pierdut pe cineva din familie. Viziunile noastre erau diferite, la ea izvorau din lipsa de cunoaştere şi de cultură şi aveau să aducă între noi o uşoară răceală. Tocmai de aceea nu-i puteam refuza maşina şi nu mă vedeam în stare să-i cer prudenţă şi înţelepciune: ar fi înţeles atunci cu totul altceva! ¸ineam în circulaţie maşina decapotabilă Topolino, de culoare verde, care, mimetizând peisajul, se salvase şi scăpase nevătămată de mitraliera lui Pippo. Mai aveam însă în garaj şi un alt Topolino, de culoare albastră, pe care Octavian Negru, din Alibunarul iugoslav de azi, mă rugase să o iau în păstrare şi să o pun în circulaţie din vreme în vreme, pentru a nu prinde rugină.

Mai bine ar fi fost dacă l-aş fi refuzat, deoarece tot ce îi aparţinea sau se apropia de dânsul parcă s-ar fi infestat de ciumă şi aducea nenorociri. Cu maşina blestemată a tuciuriului fugar, Alba Aurora Mazzola a plecat bucuroasă la Veneţia, însoţită de cele două mame.

Accidentul de la Verona-Vago Povestit de mama (1) şi de mine (2)

1. Deşi n-o cunoştea nici un profesor, Alba luase numai note bune. A fost şi premiată pentru nişte lucrări. Mumă-sa nu voia s-o mai lase să plece de când a fost surprinsă de un bombardament. Avionul se lăsase jos de tot, aruncase bombe şi mitraliase strada, pe lângă Stazione Centrale. Atunci s-a întors nebună de groază. Totuşi, ea ţinea să-şi continue studiile şi se pregătea să dea examene la Ca' Foscari din Veneţia.

Odată, Constantin îmi spune: „Mamă, să ştii că Alba pleacă la Veneţia". I-am răspuns: „Bine, să se ducă!" Altădată, iarăşi mă pomenesc că-mi zice să merg cu Alba la Veneţia. Am întrebat: „Dar ea poate să ne ducă? Ea nu ştie să mâne maşina!" „Ba ştie! mi-a zis el. A fost cu mine, a mai mânat". „Unde a mai încercat?" Se duseseră duminică pe drumul drept, dar Constantin a băgat-o pe o stradă fără ieşire, anume. Iar când să facă întoarcerea, să iasă de acolo, maşina s-o proptit într-un zid, că ea nu ştia să schimbe vitezele şi să o întoarcă la strâmtoare. Au ieşit cu chiu, cu vai. „Să te duci, mamă, că se duce şi mumă-sa. Faceţi o excursie şi vă mai răcoriţi. În afară de asta, îi mai atragi atenţia să nu gonească prea tare, că pe tine te ascultă." Am pus mâinile la spate, eram lângă maşina de gătit, şi l-am întrebat pe Constantin: „Tu mă mâi să merg, dar fără voia mea. Şi eu te întreb: ne-om mai întoarce vii acasă?" Şi el s-o uitat lung la mine: „Nu trebuie să te gândeşti la rele. Doar să stai lângă ea fără s-o distragi, s-o întrebi aia sau aia şi să fii atentă la ulei, când n-o mai fi". Ca şi cum m-aş fi priceput

la maşină! „Numai tu, mamă, ştii ce să faci? Să faci o ţâră de prăjitură, să ai pe drum, şi pâne!" Şi iarăşi l-am întrebat dacă ne-om mai întoarce vii şi lui nu i-o plăcut. O plecat la Roma cu Umberto, cu camionul de orez. Asta o fost luni sara.

Marţi, o venit Alba la Milano (frumoasă era, avea un dinte mai afară, părul blond, dar nu vopsit, spălat cu ceai de muşeţel; se pieptăna cu cozile coroană pe frunte şi înapoi; era înaltă, mai mică decât Constantin, cu vreo patru ani). Aduce o roată de rezervă, o roată mică pentru Topolino. „Doamnă Drăgan, roata-i aice, mâne plecăm." M-am uitat la ea! „Ce faci? Ne pregăteşti ceva de drum?" M-am gândit: „vă pregătesc prăjitură şi pâne". Alba a plecat la Varese şi eu am început a plânge. Şi-atunci a venit la mine doamna Sforni, o unguroaică de la Târgu-Mureş, care a cântat la Scala. Se căsătorise cu doctorul Sforni, care avusese o agenţie de asigurări la etajul cinci. Aveau un băiat şi o fată. Şi ea-mi zice: „De ce plângi?" „Doamnă Sforni, uite ce-o plănuit Constantin şi mie nu-mi place şi mi-e frică. No, şi de aceea plâng. Am făcut de mâncare costiţă cu fasole verde." „Dar nu te du, dacă n-ai inimă pentru asta." „Mă duc, că se supără!" Şi ea a rămas cu mine şi eu tot am plâns. Sara m-am dus la Varese, şi când am trecut prin Bizzozzero, numai eu şi necuratul eram pe stradă. Pe deal am căzut. Nu se vedea din cauza camuflajului. No, şi în cele din urmă am ajuns acasă. Care-o fost rezultatul? Iar m-am pus pe plâns. Şi Alba mi-o spus: „Să ştii că dimineaţă la şase dau cu piciorul în podele, să ştii, să te scoli!" „Bine!" Era aproape douăsprezece. M-am pus în genunchi lângă pat şi am început să mă rog: „Doamne, Doamne, dă să se îmbolnăvească Alba şi să nu mai putem pleca! Îmi spune inima că nu e bine!" Când mi s-a făcut somn, m-am dezbrăcat şi m-am culcat. La ora şase, mumă-sa o făcut un pachet, l-o legat cu sfoară şi se pune să bată cu el în geam. Deschid fereastra şi-mi spune: „Să nu te scoli, că Alba s-o bolnăvit!" „Doamne, m-ai ajutat să scap!" mi-am zis.

Joi, iar nu s-o simţit bine, dar vineri şi-au spus ele că ar fi sosit vremea s-o ia din loc. „Auzi, Maria, noi, românii, suntem superstiţioşi şi niciodată nu plecăm la drum vineri!“ „Atunci noi plecăm singure.“ „Dar de ce vă grăbiţi? Sâmbătă nu găseşti pe nimeni la universitate.“ Şi aşa am rămas, n-am mai plecat. Duminică, Alba îmi spune: „Doamnă, haida că mergem cu maşina în oraş să căutăm benzină. Se capătă pe sponci“. O mânat bine maşina, dar la întoarcere iar mi s-o părut mie că e gata s-o ia razna. Am cinat, apoi mumă-sa hotărăşte: „Mâne plecăm!“ Ce să mai spun? Fata se făcuse bine, îi promisesem lui Constantin, nu mai aveam încotro. Fetele, bisericoase, toată duminica se cuminecau, căci era o mănăstire de călugări în spatele nostru, în grădină. Şi sora ei, sora doamnei Mazzola, era călugăriţă. Spuneau fetele cu năduf: „Mamă, ai pe dracul în tine!“ şi nu ştiu de ce spuneau asta. Ea s-o suit, m-am suit şi eu în faţă. Mi s-o făcut frică, nu ştiu ce-o fost cu mine. Mă tot gândeam că n-o să fie bine. În spate, un geamantan în picioare, Maria alăturea, atât. Alba stătea de partea aialaltă, la volan. Eu de partea astlaltă. Spune fata ce rămânea: „Maria, Maria, dă-te jos din maşină!“ „De ce?“ „Când pleci la drum spune *Ave Maria!*“ Ea s-o uitat lung la mine, şi Alba iarăşi: *„Si, si, scendi giu, perche e cosi quando si viaggia, si deve pensare al Signore, per arrivare bene!“* Şi ea o coborât şi ne-am rugat. Pe urmă s-o suit râzând. Fata nu.

Am plecat într-o luni. Cu Maddalena o rămas o verişoară de-ale Mariei. Pe joi ar fi trebuit să fim îndărăt. Când am ajuns la Pad, apa mare, podul rupt, bombardat. Americanii făcuseră un pod de bărci. Trebuia să coborâm, pe un drum săpat în iarbă, la mal. Pe urmă, de partea aialaltă, la fel era malul săpat, ca să putem ieşi de pe podul de bărci. Aşa am trecut Padul şi m-am gândit la ai noştri, când or purtat războiul. Se spune că atâţia muriseră, încât puteai să treci pe deasupra morţilor, ca pe un pod. Când să ieşim de pe podul de bărci, să ne suim şi să ajungem iarăşi la drum, Alba o pus acceleratorul, că m-am speriat. Maşina o început să meargă cu viteză, încât, dacă ar fi fost cineva în drum, am fi dat peste el. N-am spus nimic, numai am prins-o de mână. Pe urmă am zis: „Nu te uita la mine, dar îţi spun să nu mergi aşa de repede“. „Vreau să fac o ţâră economie de benzină şi de aceea am apăsat pe accelerator.“ „Alba, Constantin n-o spus să faci economie la benzină, ci să mergem în linişte, ca în excursie. El mi-o spus să văd de ulei, nu de benzină.“ *„Ha ragione, Signora!“* a acceptat ea.

Când am ajuns la Verona – să zici că nu e un destin! –, Verona bombardată. Nu era tren, nu era fir de telefon, nici urmă de autobuz. Am zis către ea, când am văzut fructe pe drum: „Alba, opreşte-te!“ Era timpul piersicilor. Am cumpărat. Ne-am suit iarăşi în maşină. Am trecut pe un pod care scăpase de bombe. Era o apă. Alba o oprit maşina şi ne-o promis: „Uite, când ne întoarcem, oprim aici, am o prietenă americană, mamă-sa s-o divorţat de taică-său, ea e nemţoaică, Irene. Îi facem o vizită lui Irene“. „Bine!“ O început iarăşi să meargă. Treceau camioane de americani. Militarii ne făceau cu mână, ne îndemnau să-i ocolim, ne dădeau drum liber. La un moment dat, unii i-au făcut semn cu mâna să stea. „Alba, nu te mai pune cu ei! Nu vezi c-o fac în bătaie de joc? Te lasă, te opresc!“ M-am uitat la ea: *„Ha ragione, Signora!“* Şi după aceea, odată, nu ştiu ce-o fi avut maşina, începe să se scuture şi-o apucă într-o parte. Era un şănţuleţ, am intrat în el şi maşina s-o întors cu roatele în sus. Două roate în şanţ, două în vânt. M-am tras aşa, am deschis uşa şi am ieşit cu greu afară. Mumă-sa o coborât cu greu după mine. Am tras-o de braţ. Era o curbă, dacă venea cineva, ne omora, dădea peste noi. Apoi o ieşit şi Alba. Am pus toate mâna pe roţi, am tras maşina jos, am pus-o iarăşi la loc. I-am spus Albei să se suie şi să treacă în partea noastră, a dreaptă. Era ca varul la faţă. S-o suit mamă-sa, m-am suit eu. Mamă-sa o luat-o de păr şi s-o pus să-i care pumni în cap. „Las-o, Maria, n-o mai năcăji!“ S-o oprit, şi-o chitit părul, s-o uitat la mine şi o zis cu lacrimi în ochi:

„¸i-o fost tare frică, doamnă Drăgan?“ „Nu te gândi la mine. Eu sunt la jumătatea vieţii, de tine să ai grijă, tu eşti acuma cea care trebuie să fie fericită!“

De aici am mers bine şi am ajuns la Veneţia. Loc nu mai era la parterul garajului. Trebuia să suie maşina sus, la etajul şapte. Am stat cu ea în maşină. Mamă-sa o rămas la poartă. Până la etajul şapte trebuia să sui pieziş. O dus maşina cu bine. Atunci am văzut prima dată Veneţia. *Mamma mia,* numai apă! Eu am groază de apă! Zic către Alba: „Hai să luăm un hotel mai ascuns, să putem dormi“. Asta o fost luni. „Un hotel fără apă, Alba, să nu văd canalele astea.“ Nu mi-am dat seama că toată Veneţia era numai apă. O luat o cameră pentru ea, alta pentru mine şi mumă-sa. O luat camere la un colegiu, la Marcelline, unde mai fusese pe când urmase cursurile la facultate. Când m-am uitat pe geam şi am văzut canale, podurile toate, mi s-o făcut părul măciucă. Miercuri – ba marţi – ea o ieşit în oraş. O făcut o imprudenţă, că mai întâi trebuia să se ducă la universitate. Rectorul îi promisese o carte pentru examene. Nu s-o dus, ci o căutat benzină la biroul APIR-ului (petrolul nostru românesc în Italia). Acolo o cerut benzină pentru *dottore* Drăgan. A dat peste inginerul Murariu. „Cum, de ce-aţi venit?“ „Pentru examene, dar sunt împreună cu doamna Drăgan!“ Ca să-mi facă o surpriză, inginerul Murariu s-o hotărât să ne ducă la mare, dincolo, la Lido. Alba nu mi-o spus de îndată, ci m-o luat pe departe: „Doamnă, am pregătit un lucru mai aparte pentru dumneata!“ „Ce?“ „Nu-ţi spun până mâne!“ „Benzină ai găsit?“ „Da, am găsit!“ Dar Alba nu mi-o spus de unde, că mi-aş fi dat seama.

Cum Alba împlinea joi douăzeci şi trei de ani, ce să-i cumpărăm cadou? I-am cumpărat un lucru foarte frumos, că la Veneţia sunt lucruri, care numai acolo se găsesc. Ea nu ştia că m-am dus cu mumă-sa. Pe urmă o întreb: „Ei, ce surpriză vrei să-mi faci?“

„Ai să vezi!“ Şi mă duce într-o clădire, într-un birou. O intrat înainte, eu după. Odată simt că îmi pune cineva mânile la ochi. Cine poate să fie, că nu grăia nimic? „Ghiceşte cine-i?“ Era Murariu. M-o îmbrăţişat. Mi-o spus că vrea să facă inspecţie la Veneţia. Nu găsise la Milano cameră la hotel şi venise aici. Voia să-i dau voie să doarmă la noi acasă, la Milano. Aveam saltele de sârmă pe jos, patul nu-l dusesem încă în cameră. „Măcar oriunde, numai să pot dormi!“ a zis el. Am scos cheia din poşetă şi i-am dat-o. Pe urmă: „Haida să mergem la Lido de Veneţia!“ Şi ne-am dus cu vaporaşul. Ne-am uitat la mare, tot. Ele cunoşteau, eu nu cunoşteam. Era un hotel mare. Acolo se făceau dansuri. Când ne ducem acolo, plin de steaguri americane, flori, ghirlande. Cazinoul Lido de Veneţia. Am dat să intru, să vedem. Odată ne ies chelnerii înainte: „Nu-i voie să intraţi aici!“ Murariu, totuşi, bărbat, întreabă: „De ce, mă rog?“ „Aici au petrecere americanii!“ Dar ştii ce făceau? Bărbaţii stăteau afară, bărbaţii italieni, până ce nevestele lor petreceau cu militarii. Părinţi, taţi, toţi erau acolo şi aşteptau să le iasă fetele şi nevestele de la americani. Erau mulţi, cazinoul splendid aranjat, chelnerii, bun înţeles, italieni. „A! zic din uşă. Da nu vi-e ruşine vouă, voi vi-s italieni? Să petreacă ăştia cu fetele, cu nevestele voastre? Să facă o naţie de renume în lume, un lucru ca ăsta? Ce, vă mâncăm sala dacă ne uităm?“ *„Ha ragione, Signora!“* au răspuns chelnerii şi au pus capul în pământ. *Prego, accomodatevi a guardare la sala!* Splendoare, tot. Pe urmă, ne-am întors, ne-am plimbat în autobuz de la mare la cazino, apoi la vaporaş. Ne-am dus cu autobuzul prin Lido dintr-un capăt în altul. Inginerul Murariu s-a apucat să facă morală: că de ce Constantin nu vreau s-o ia pe Alba în căsătorie? I-am spus: „Domnule inginer, contrariu, el nu vrea să se căsătorească. Eu aş vrea să-l văd însurat, sunt de acord, fata îmi place“. „Nu eşti contra?“ „Eu, nu“. Ei credeau că eu nu-l las să facă pasul ăsta.

Aşadar, era miercuri. Joi, dimineaţa, când să plecăm acasă, atunci şi-o adus aminte Alba să se ducă la universitate. Servitorul

i-a spus: „Domnişoară, până ieri o fost rectorul aici. Ieri după-amiază o plecat. Atât pot să te ajut, să-ţi dau adresa lui, să vă opriţi la Padova, să vă duceţi la el acasă“. Când o ieşit de la institut, o fost tristă, năcăjită. „De ce nu te-ai dus ieri? Putea să te aştepte ăsta cu Lido de Veneţia.“ Şi aşa ne-am pus să plecăm îndărăt la Varese. Dar ea: „Doamnă Drăgan, perie-mă, pieptănă-mă altfel, nu cu cozile pe cap“. I-am desfăcut părul. Era lung. Am pieptănat-o în mai multe feluri, nu stătea şi i-am spus: „Piaptănă-te cum te-ai pieptănat, că tot aşa îţi şade mai bine!“

Ne-am luat bagajul şi-am plecat, am plecat bine. Nu m-am mai dus sus, când o vrut să scoboare maşina prin ascensor, ci am aşteptat-o jos cu mumă-sa. Pe urmă ne-am suit. Mie mi-o rămas o imagine de frică, de ură faţă de mare şi faţă de Veneţia. Am fost fericită să ies din oraş şi să nu-l mai văd, deşi până la Mestre tot pe marginea mării am mers. Şi am mers bine, până când am ajuns să intrăm în Padova. Atunci am zis către Alba: „E soare, cald, ce-ar fi să opreşti undeva la un garaj, să vezi uleiul? Nu l-ai schimbat de atâtea zile! Mai mâncăm din cozonac şi ne mai hodinim la marginea Padovei!“ „Ai dreptate!“ spune ea şi coboară. Trece un băiat înalt cu salopetă. Era mecanic. „Unde-i?“ „Iaca maşina“. Uleiul era negru. L-o lepădat şi o pus ulei curat şi benzină. O întrebat cât costă, dar el n-o vrut să ia nimic, numai o primit să-l cinstească cu un pachet de ţigări americane. Pornim să căutăm adresa rectorului din Padova şi-am oprit în centru. Acolo, Alba ne-o zis că se duce pe jos să-l caute. Zic şi eu către mumă-sa: „Maria, stai aici la maşină, că eu mă duc la bazarul cu stâlpi. Mă uit la vitrine. Pe urmă te duci tu până vine Alba!“ M-am dus, am trecut drumul şi dincolo întorc capul. O văd vorbind cu cineva şi fac calea întoarsă. „Uite, Cornelia, băiatul ăsta vine de la Buchenwald, vrea să-l luăm cu maşina!“ Era slab, piele şi os, vai şi amar, atunci scăpase din lagăr. Ea apucase să-i promită: „Da, da, te luăm până la Milano“. Mă uit la el, mă uit la ea şi-i spun: *„Ma, Maria, dove*

vuoi metterlo in macchina? Davanti – io, in dietro – Lei, e la valigia in alto. Sopra la valigia sono i piatti per dolci. Li abbiamo legatti con una corda. No c'è posto. E, senti ragazzo, no c'è posto in macchina!“ Maria nu se lasă: *„Lo mattiamo fuori della macchina!*“ Auzi, să se agaţe adică afară, să stea cu mâinile prinse de capota maşinii, cu picioarele pe parafangul care apără de noroi. Mă uit la ea, îmi spun că Maria o înnebunit. Cum să pui omul, când nici poliţia nu te lasă să stai agăţat pe roată şi mai ales când, de slab ce era, putea să cadă după zece kilometri! Mai întreb, cum adică să stea? Ea pe genunchii lui? „Lasă, nu-i maşina mea, că ţi-aş arată cum l-aş pune!“ În momentul acela, băiatul se uita la noi şi ea continua să mă înfrunte: „Ce mamă eşti! Tu pomeneşti întotdeauna de copiii tăi, de Zeno, de Jianu. Nu te gândeşti că şi bietul băiat are o mamă?“ „Chiar mă gândesc, dar de ce să-l omorâm tocmai noi?“ M-a ameninţat iarăşi şi mi-a spus că, dacă ar fi fost maşina ei, l-ar fi luat fără discuţie. Copilul o judecat singur, o văzut şi el că nu se poate, dar tocmai atunci o ajuns şi Alba şi-o ascultat cum mă certam cu mumă-sa. Pe urmă, văd că o apucă gura pe dinainte şi-i spune în dialect fie-sii: „Uite, uite ce zice Cornelia!“ Şi iarăşi – că l-ar lua pe băiat, dacă ar fi fost maşina ei, iar Alba se pune pe capul meu şi îndrugă aceleaşi vorbe ca mumă-sa. Să mă cert cu ele? *Non vale la pena*. Nu-i cazul, mi-am spus. Şi doar atât am rostit către ea: „Auzi, Alba, fă şi pe mumă-ta să priceapă că nu se poate să-l luăm pe tânărul ăsta, fiindcă-i punem viaţa în primejdie!“ „¸ i-aş arăta cum se poate dacă aş fi eu stăpână!“ Atunci m-am întors către băiat şi l-am întrebat dacă poate să meargă sute de kilometri spânzurat de coperişul maşinii. *„Si, signora, non si può, la macchina è troppa piccola!*“ Şi s-a dat deoparte. Fiindcă nici Alba, nici mumă-sa nu se mai hotărau, am zis: „Haida, suie-te în maşină şi lasă poveştile! Vezi că nu se poate, de ce să ne încăpăţânăm?“ Tremura că m-am opus, erau furioase şi iritate.

Constantin îmi spusese să n-o las pe Alba să meargă cu mai mult de cincizeci de kilometri la oră. Dar, furioasă cum era, n-o mai puteam stăpâni. Am luat cozorocul şi i l-am dat: „Ia tu cozorocul de tenis, să conduci mai bine!“ Şi eu mi-am făcut un coif din ziar şi mi l-am pus pe cap. N-ai fi crezut că mergeam, zburam cu maşina, iar roţile nici nu atingeau drumul. Optzeci la oră – când m-am uitat la cadran. Ce să mai zic? N-aveam voie s-o scot din sărite. Doar atât am rostit, fără să pun mână pe ea: „*Adagio*, Alba!“ În clipa aceea a trecut pe lângă noi un autocamion american condus de un negru. O vrut să ne-o ia înainte şi chiar o trecut, punând şi semnalele. Alba o rămas îndărăt. După ce-o trecut, am ajuns la intrarea în Verona. Nu era pod, era un canal, nu se vedeau parapete. Drumul era mai jos, nu zăreai nimic dincolo. Tramvaiul sosise tocmai atunci. Ea a încercat să treacă pe partea cealaltă, să depăşească. Înaintea negrului se vedea o căruţă cu un cal, o căruţă cu două roate. S-o oprit în faţa tramvaiului. Alba o mers înainte, până când o văzut toată încurcătura. Optzeci de kilometri la oră. *Alba, fermati!* Opreşte! Ea, săraca, în loc să pună piciorul pe frână, o pus pe accelerator şi o dat în camionul negrului, în roţile celea mari. Mie mi-o tăiat fruntea oglinda retrovizoare. În clipa aceea au venit camione mari, americane, din faţă. Au văzut săgeata, au crezut că voiam să depăşim, dar noi eram agăţaţi de roţile negrului. Primul camion ne-a atins numai la parafang, al doilea o venit mai încet, dar ne-o lovit din plin. Agăţaţi, ne-am văzut trântiţi. Mi-o zdrobit pieptul şi mi-o rupt trei coaste. S-o deschis uşa, mi-o rupt braţul, clavicula şi omoplatul şi m-o lepădat afară, într-un şanţ. Când mi-am venit în fire, mă ţineau de subsuoară doi bărbaţi. Eram lângă un camion şi am văzut-o pe Maria luându-se cu mâinile de cap şi ţipând în mijlocul drumului. Îi curgea sânge din frunte. Când camionul ne-o lovit din spate, o spart farfuriile legate pe geamantan şi i le-a aruncat în cap.

2. Drumul până la Veneţia a decurs normal şi cele trei pasagere au ajuns cu bine, după o scurtă oprire la Verona. Sejurul a fost plăcut. Mamele au vizitat oraşul, s-au plimbat cu vaporaşele (tramvaiele veneţiene) şi au făcut diferite cumpărături: farfurii şi pahare. În timpul acesta, Alba se afla printre studenţi, care o puneau, desigur, la curent cu cele petrecute în timpul anului academic, vorbindu-i despre profesori şi despre ticurile şi maniile lor, despre întrebările cele mai frecvente la examene şi despre cursurile litografiate, după care se pregătea materia pentru examene. Se pare că trecuse satisfăcător probele, deşi Alba nu frecventa cursurile, studiind acasă, la Varese, în orele libere.

După vreo săptămână de şedere la Veneţia, s-au hotărât să se reîntoarcă la Varese, în 22 iunie, pentru ca seara Alba să-şi poată sărbători ziua de naştere. La ora prânzului, socoteau să se oprească la Verona, la o prietenă americană, apropiată sufletului său. Mama Cornelia stătea în faţă, alături de Alba, pe locul cel mai periculos – punct de observare a drumului, folosit pentru a atrage atenţia asupra mişcării celorlalte vehicule. În apropierea Veronei, şoseaua era rectilinie. Străbăteau uneori plantaţii bogate de piersici timpurii. În alte zone, şoseaua era mai ridicată, peste nivelul terenului, arătând ca o alee cu arbori impunători, străjuită de munţi în depărtare şi însoţită de podgorii. La kilometrul 314, după Vago di Lavagno şi Aglio del Cane, înainte de intrarea în San Martino Bon Albergo, şoseaua trece peste albia pustie, cu tufe şi rădăcini ce spânzură pe malurile râpoase ale torentului Progno di Illasi. Şi azi locul are ceva sinistru: se aud ferăstraiele de tăiat piatra la Marmi Andreis, se văd lespezi şi blocuri cioplite, precum şi cherestea din depozitele firmei Vinco-Legnani. Dincolo de podul ce depăşeşte valea torentului pavată cu prundiş alb-cenuşiu, se află *trattoria* Da Renato şi, în dreptul ei, la capul podului, o placardă ce dovedeşte frecvenţa accidentelor, căci pe ea stă scris: „*O, Gesù, Salvaci. Ave Maria!*“ De la Verona spre Vago di Lavagno,

paralel cu drumul, venea vechea linie de tramvai, îngreunând pe atunci circulaţia, mai ales la Progno di Illassi, unde şoseaua face o boltă, înălţându-se într-o „curbă verticală“.

De o bucată de vreme în marş, Alba nu izbutise ori nu voise să depăşească un autocamion şi mergea în urma lui cam de vreo jumătate de oră. După trecerea podeţului, camionul s-a oprit brusc. Alba a încercat să frâneze spre a nu intra sub roţi, dar tocmai atunci se apropia tramvaiul din sens opus, mărind confuzia. Dându-şi seama că va intra sub platforma autoremorcii, deoarece nu se vedea în stare să frâneze pe distanţa utilă, s-a gândit să depăşească pe stânga. A pus spontan semnalizatorul (aflat mai târziu cu braţul ridicat), dar, când a ajuns la mijlocul şoselei, a dat bot în bot cu un autocamion american cu trei axe, model înalt, cu şase roţi, cu motor pe benzină, lansat cu toată viteza. Bara lată de-o şchioapă a prins aripa stângă, împingând vehiculul aproape zece metri, până lângă linia de tramvai, cu riscul de a-l răsturna peste linie, în panta şoselei. Nici autocamionul american nu putea să tragă prea mult spre dreapta, căci risca să cadă, la rândul său, pe cealaltă pantă, rostogolindu-se pe un taluz înalt de şapte metri. Lovitura dată Topolinei a făcut volanul să intre în coastele Albei. Ea s-a văzut proiectată cu capul în rama superioară a parbrizului. Se pare că moartea ei a fost instantanee, iar exclamaţia: *„Ai, che ho fatto?“* pe care mamă-mea a auzit-o, nu se poate preciza dacă a fost pronunţată înainte sau după ciocnire. Doamna Maria Mazzola, care ocupa canapeaua din spate, a fost aruncată afară (la sfârşit de iunie, maşina circula cu capota deschisă) între şinele tramvaiului, alegându-se cu o mare tăietură la frunte, produsă fie de cioburile farfuriilor de faianţă şi de paharele cumpărate la Veneţia, fie de caroseria maşinii. Am impresia că mama a avut prezenţa de spirit să se încleşteze cu picioarele şi poate cu braţele de bordul maşinii, căci n-a atins cu capul parbrizul. În schimb, i s-au rupt trei coaste şi clavicula stângă. Rănile îi sângerau din abundenţă. Ea şi-a pierdut cunoştinţa, la fel ca doamna Maria

Mazzola. Cu multă greutate, militarii americani au scos-o pe Alba din maşină şi le-au întins pe toate trei într-un autocamion, transportându-le la spitalul de campanie de la Desenzano del Garda, unde medicii au constatat moartea Albei Aurora şi au dispus trimiterea cadavrului la morga cimitirului din Verona. Mamă-sa a fost pansată la cap şi, venindu-şi în fire, nu-şi dădea seama unde se află şi nu era în măsură să-şi declare adresa şi identitatea. Mama a fost dusă la radiografie, chiar în acel spital de campanie, format din corturi instalate într-o livadă, între drumul principal şi lacul Benaco (Garda). I s-au constatat fracturile coşului toracic şi ale claviculei, rămânând însă unele dubii asupra bazinului. I s-a pregătit un bust de ghips, care cuprindea întregul trup şi susţinea un braţ nemişcat, pentru a nu forţa clavicula. Acest bust a fost nevoită să-l poarte mai bine de o lună jumătate, suferind, în afară de durerile costale la respiraţie, de toate neajunsurile impuse de un corset rigid. Cu spirit stoic, ca întotdeauna, în cursul numeroaselor operaţii avute de-a lungul vieţii (cincisprezece până în acel moment), ea a suportat cele şase săptămâni fără dificultate, cu atât mai mult cu cât se afla în plină putere, la vârsta de patruzeci şi opt de ani.

După ce i-au dat primele îngrijiri medicale, americanii i-au pus hainele, radiografiile şi fişele într-un sac, trimiţându-le pe cele două femei la spitalul judeţean. Aici n-au fost primite. După alte încercări în alte spitale, mai mult cu forţa au fost descărcate în coridorul unei mănăstiri transformate în spital, căci nici surorile preacuvioase nu se grăbeau să le ia în primire, pe motivul că nu existau locuri şi nu ştiau cine sunt şi cine ar fi urmat să plătească internarea. S-a stabilit că erau de la Milano şi s-a întocmit o notă de plată, trimisă municipalităţii, cum se întâmplă când este vorba de cei nevoiaşi. Mama rămăsese pe coridor, întinsă pe brancardă şi acoperită cu nişte cearşafuri, fără a i se acorda îngrijiri, fără a i se oferi nici măcar un pahar cu apă, deşi îi ceruse de câteva ori unei surori. După ore lungi de aşteptare,

călugăriţele s-au îndurat de ea şi au ajutat-o să-şi revină, mai ales că, după ce şi-a recăpătat glasul, a început să se răstească ea cu autoritatea-i bine cunoscută, spre a fi băgată în seamă. În acelaşi timp, doamna Maria Mazzola se interesa de fiica ei, dar, pentru că nu i se spunea adevărul, s-a dus singură la morgă şi astfel i s-a pierdut urma, aşa încât mama n-a mai aflat nimic despre ea timp de câteva zile. După şocul accidentului, a urmat şocul de la morgă, când şi-a văzut fata abandonată între alte cadavre, într-o căldură toridă, cu urmele descompunerii pe faţa palidă, încadrată de cozile blond-aurii, năclăite de sânge şi năpădite de muşte. Doamna Maria Mazzola a găsit totuşi forţe suficiente pentru a organiza, cu toate infinitele formalităţi şi dificultăţi ivite în astfel de cazuri, transportul moartei cu o furgonetă la Varese, precum şi toate cele trebuitoare înhumării. A regăsit-o apoi şi pe mama, a adus-o acasă în acelaşi furgon, aşa încât, la sosirea mea de la Roma, am găsit un coşciug închis şi două mame rănite, care zăceau în pat.

1. Când mi-am venit în fire, mi-am amintit că-i spusesem Albei să oprească: *„Alba, fermati!“* şi ea mi-a răspuns: *„Ai, che cosa ho fatto!“* Şi astea i-au fost ultimele cuvinte. Pe urmă mi-am adus aminte de mumă-sa care ţipa în drum. Eram în autocamion şi ne îndreptam spre Lago di Garda, la Peschiera. M-am deşteptat de câteva ori şi am văzut un bărbat care mă ţinea cu capul pe picioarele lui, că eram toată ruptă. M-o ţinut cu genunchii. Şi pe urechi, pe gură, pe nas îmi curgea sânge. Era cald şi sângele se usca pe piele. El şi-o luat pălăria din cap şi mi-o pus-o pe frunte. Când am întors privirea, am văzut-o pe Alba trântită pe o pătură verde, americană. Probabil că tot un american ne ducea cu maşina. Am întins mâna s-o prind şi-am strigat. Omul o văzut că nu puteam să mă ţin şi m-o prins frumos şi iar mi-o pus capul între genunchi şi mi-o zis: *„Stia zitta!“* Stai liniştită! Dar nici el nu mişca săracul! Nu mă puteam susţine. Mâna îmi atârna în jos.

Un os ieşea prin piele, aproape de umăr. Nu mă durea nimic. Când ai un accident, nu te doare, nu simţi. Îţi pierzi cunoştinţa. Înainte de a ajunge la Peschiera, nu-mi amintesc să fi simţit vreo durere. După ce m-am vindecat, Constantin mi-o spus că i-o venit de la spital nota de plată. A văzut că mi se făcuseră injecţii cu morfină. Am ajuns la Peschiera, pe Lago di Garda, într-un spital militar de campanie. Acolo m-o dus. Mult poate suferi un om pe lume! Şi m-o pus pe o masă. Eram lucidă, deşteaptă. Am văzut că medicul se spală pe mâini. Mai întâi capul mi l-o cusut, aici, la rădăcina părului până în creştet. Alba era pe altă masă, la picioarele mele. Am văzut-o, m-am uitat la ea, îi făceau respiraţie artificială, îi loveau cu ciocanul picioarele sub genunchi, era moartă. Mi-o făcut şapte radiografii, dar înainte mi-o tăiat hainele de pe mine şi mi-o pus o pijama de militar pe corp. Nu m-o durut nici acum nimic. În sfârşit, după ce mi-au făcut radiografiile, m-or pus în ghips. Noaptea m-or aşezat lângă un negru, un băiat înalt, operat de apendicită. Toată noaptea o privegheat un militar lângă noi. Mi-o venit sângele pe gură. Mi-or băgat un mâner de cuţit între dinţi (maxilarul era rupt), ca să-mi ţină gura deschisă. Mi-o scos sânge, bucăţi de sânge închegat. Aveau penicilină. Vedeam că acuşi-acuşi îmi mai dau o injecţie. Da' nu m-o spălat, nimic. Dimineaţa (o, Doamne, că mulţi italieni or trecut la americani, altfel cum ar fi ştiut locul unde să bombardeze?), doctoriţa italiană o venit la mine şi mi-o spus să stau liniştită, că o să fie bine. M-o spălat de sânge cu un tampon de vată cu apă şi m-o dat cu alcool şi cu talc. M-o întrebat dacă ştiu unde mă aflu. Pe urmă, mi-o făcut transfuzie de sânge de la negru. N-am ştiut să spun cine sunt. Îl tot strigam pe Zeno. Dacă or văzut că nu răspund la întrebările lor, mi-au spus că o să mă ducă îndărăt la Verona, unde am avut accidentul. M-au dus la Verona, totul era bombardat, nu mi-am amintit nimic. La spital nu era loc, trebuia să plec în altă parte. Sala plină, n-aveai unde să arunci un ac. Atunci, americanii m-or pus pe podele, cu targă cu tot:

că nu mă mai duc, că totul e bombardat. M-or lăsat la un preot, în parohia bisericii, într-o casă mare. Nu mă puteam mişca. Numai unghiile erau afară, restul – în ghips până la mijloc. Eram în pijama de militar, acoperită cu o pătură. Am stat – nici cearşaful nu l-am putut trage. O venit un copilaş de şase ani şi s-o uitat să vadă ce-i jos, pe targă. Când m-o văzut bandajată, s-o speriat şi o fugit şi o venit cu un băiat mai mare, de vreo doisprezece ani, care o tras cearşaful de pe mine. I-am spus: „Să nu mă mai acoperi!“ Am întors capul: camera plină, toţi în ghips, cu rupturi. Nu era loc de trecere. Când copilul o ridicat cearşaful, mi-o venit să plâng şi am plâns vreo zece minute. Pe urmă mi-o venit în minte tot şi mi-am amintit accidentul de la Verona. M-am întors către o doamnă de alături: „Unde suntem?“ am întrebat-o. „Eşti la Verona. Te-au adus americanii. Ce-ai avut?“ „Un accident de maşină. Dar numai pe mine m-o adus?“ „Da, numai pe dumneata, dar o doamnă mică, legată la cap, vă căuta de ieri. Poliţia i-o dat o maşină să vă caute.“ Şi atunci, ea o zis că mă duce la Irene. Toată strada din casă-n casă s-o băgat şi, până la urmă, o dat de Irene. Apoi, aia s-a dus la poliţie, o spus, iar de la poliţie s-o aflat că Alba e la spital, moartă. Pe urmă o adus-o şi pe Maria. Când m-o văzut, eram în pat, ea s-a uitat la mine: *„La mia Alba, dove e?“* Am început a plânge şi ea s-o pornit pe ţipete. Atunci, tot Irene spune: „Haida s-o căutăm împreună, că ştiu unde-i!“ Au dus-o cu maşina poliţiei la morgă. Acolo, doi bătrâni culegeau flori din iarbă şi i le puneau pe obraz. Erau să o înmormânteze, că eu nu ştiusem ce să spun. O plâns şi pe urmă o venit la mine: „Cornelia, ce să fac? Nu avem bani. Nici haine nu mai avem, nici geamantan!“ I-am spus să ceară bani de la Irene şi să închirieze o maşină, să cumpere un sicriu. A umblat pe acolo, a băgat formol în fată să se păstreze, pe urmă n-o lăsat să-i facă autopsie, iar sara o venit iarăşi la mine. „Ce să facem?“ „Să luăm două maşini!“ Asupra nopţii, americanii nu ne-or lăsat să plecăm. Când o dus-o pe moartă, o venit doctorul la mine în cameră, mi-o dat două injecţii, o pus alte fiole într-o cutie şi i-a cerut surorii să mi le facă pe drum. Pe la vreo şapte, am plecat. M-o pus pe targă, m-o băgat într-o maşină cu etaj şi eu zic: „Alba unde-i?“ „Uite-o, sub dumneata!“ Eu eram pe deasupra sicriului şi Maria şedea pe un scaun alăturea. Tot mereu se opreau şi-mi dădeau injecţii şi limonadă. Nu puteam să deschid gura, îmi dădeau să beau cu paiul. Am mers, n-or găsit drumul bieţii băieţi şi am ajuns – asta era sâmbătă – la ora trei noaptea spre dimineaţă. Când am oprit la poartă, la Varese, ei or sunat şi Maddalena o venit bosumflată: „A, voi sunteţi, aţi stat să vă distraţi!“ *„Apri la porta, perche la Alba e morta!“* a răspuns Maria şi atunci au început să plângă toate. Coşciugul mare, nu puteau să-l suie pe trepte. L-au dus la mine, la parter, în prânzitor. Pe mine m-o pus în dormitor, spre grădină.

Duminică dimineaţă, când s-au pus lucrurile la rânduială, a ajuns şi Constantin acasă şi a văzut militarii americani şi maşina. Şi-a închipuit că americanii au luat o cameră pentru infirmerie. S-a mirat că era lume pe coridor. S-o băgat înăuntru şi când m-o văzut pe mine nenorocită, pe Alba moartă, o înlemnit. „Mamă, ce s-o-ntâmplat?“ Avea ochii în lacrimi. Şi i-am răspuns: „Ceea ce am prevăzut şi ţi-am spus, asta s-o întâmplat!“ Bietul inginer Murariu era la Milano. Îi dădusem cheia la Veneţia. Locuia la noi. O venit şi el, o venit şi Pălămidaru. Au plâns amândoi când m-or văzut cum arătam. Şi atunci, Alba o fost dusă la biserica franciscană. Fusese credincioasă, îi plăcuse mănăstirea. Ne duseserăm împreună la călugăriţe, marţea şi joia, şi coseam. O zi nu m-ar fi lăsat singură. Maria o făcut un altar în camera mea, la picioare. O venit şi sora Albei. Maria râdea isterică. „Maria, Maria, îţi vine să glumeşti!“ Dar ea de durere râdea, Dumnezeu ştie!...

Şi iacă, asta o fost! O înmormântat-o cu toată ceremonia. O întâmplare dureroasă, n-o pot uita în viaţa mea. Port urmele şi astăzi. Mă doare mâna, s-o lăsat durerea în spate. Aşa mi-o fost

destinul să-mi fie. După douăzeci şi opt de zile de stat în pat, mi s-o făcut găuri în spate. Eram prinsă în ghips, mă ridicau alţii în picioare. ¸ipam de durere. M-o dus la spital şi mi-o scos scutul, care atârna vreo şapte kile. Am ieşit cu mâna lipită şi cu grumazul strâmb, fiindcă claviculele şi omoplatul nu s-au prins bine, medicii au vrut să mă rupă şi să mă pună iarăşi în ghips. N-am mai lăsat nici un medic să se apropie de mine. Mi-au luat mâna, mi-au înfăşat tot corpul cu tot braţul drept şi aşa am mai stat înfăşată vreo trei săptămâni. Cei de acasă treceau pe lângă mine, nu ziceau nici unul nimic. Nici doamna Mazzola, nici Constantin, nici Maddalena. Într-o bună zi, cum eram legată, am luat un jerseu, un batic pe cap şi am plecat la Milano să mă perii la peruchieră. Când m-o văzut, săraca, era o vecină, şi-a pus mâinile în cap: „Ce-ai făcut doamnă?“ M-o spălat pe cap cu grijă, că încă nu erau vindecate rănile. O venit şi doamna Sforni, Irene Sforni. Mi-au făcut alte radiografii la spitalul mare, ca să vadă medicii cum s-or prins fracturile. Şi mi-au spus: „Doamnă, nu eşti încă vindecată, dar să vii în fiecare zi aici“. Nu aveam pe nimeni. Două luni de zile, tot doamna Sforni o mers cu mine de dimineaţă la spital Francesco Sforza, să-mi dea injecţii şi să-mi facă baie de lumină. Erau lămpi, ardeau, era cald înăuntru. După ce făceam baia de lumină, mă ştergeau cu un cearşaf şi pe urmă începeau să-mi facă masaj. *O, dio bono!* Credeam că sare inima din mine de durere. Şi au reuşit să-mi îndrepte grumazul şi mâna care mi-o rămas nenorocită. O lună am făcut băi de lumină şi masaj, iar sâmbăta mi se luau analizele. Noroc că am avut sângele curat, că altfel nu se mai prindeau rănile. No, şi pe urmă, după vreo lună, am continuat cu baia de lumină, dar m-au pus la maşină şi mi-au făcut mecanoterapie, aşa încât, după alte două luni, puteam să întind braţul. În timpul ăsta, Constantin s-o dus cu şoferul la locul accidentului, să vadă cum s-or petrecut lucrurile, dacă nu cumva eu aş fi fost vinovată cu ceva. Au reconstituit fazele accidentului, şi-au dat seama că Alba greşise.

Eu, dacă i-am atras atenţia, am făcut-o ca s-o previn şi s-o feresc de moarte. Dar, dacă i-au fost zilele scurte, nimeni nu-i mai putea fi de ajutor. Aşa încât ziua ei de naştere avea să fie şi ziua ei de moarte.

2. În marele salon-sufragerie de la parter, am găsit catafalcul cu coşciugul. Într-o cameră zăceau mama şi doamna Maria Mazzola, în paturi diferite. Se îngrijea de ele o nepoată de la Legnano, Albina, care m-a întâmpinat la sosire, către ora cinci dimineaţa. Surâsul mi-a încremenit pe buze, când am auzit vestea înspăimântătorului accident. La rândul meu, lovit la inimă, m-am simţit dintr-o dată sfârşit de oboseală şi emoţii. Cele două rănite mi-au povestit văitându-se şi plângând întâmplările de necrezut prin care trecuseră, întârziind cât mai mult să mă apropii de catafalcul Albei. Simţeam o apăsare, o deznădejde surdă şi, căutând cu ochii în jur, m-am întins pe un pat. Albina mi-a făcut o injecţie de ulei camforat, dându-şi seama că eram în pragul unui colaps. Am deplâns în tăcere nenorocirea abătută asupra noastră. Niciodată în decursul vieţii nu mă încercase o slăbiciune fizică atât de mare ca atunci. Nu ştiam cum să interpretez propriile peripeţii, căci, cu câteva ore înainte de a ajunge la Varese, autocamionul era să se prăbuşească într-o râpă, de pe marginea căreia m-am retras în ultima clipă. Pentru a-l ajuta pe Umberto, am pilotat camionul între Milano şi Varese pe autostradă. Mă furase somnul la volan şi noroc că mi-am revenit în ultima clipă. Nu atât din pricina drumului, pe care îl făcusem noaptea de la Pistoia la Milano, ci mai ales din pricina faptului că în noaptea precedentă nu aţipisem defel, ţinut treaz de înţepăturile unei specii de ţânţari silenţioşi, minusculi, de care luam act pentru întâia oară în viaţă. În Italia ei se numesc *papataci*. M-au obligat astfel să-mi completez cunoştinţele de ştiinţe naturale, în aer liber, pe colinele Appenninilor, în preajma acestui oraş, de numele căruia rămăsese legată descoperirea insuportabililor musafiri ai nopţii.

La înmormântarea Albei, am scris un articol despre ea în ziarul economic de renume de la Milano, *Il sole,* atrăgând atenţia celor care-o cunoscuseră şi o întâlniseră la birou ori vorbiseră cu ea la telefon, dar chiar şi altor persoane, care mă cunoşteau numai pe mine. Mulţi şi-au manifestat compasiunea pentru un colaborator dispărut, preţios. Articolul panegiric era ceva neobişnuit. Mai târziu, o seamă de clienţi şi furnizori aveau să-mi pomenească despre acel articol şi să-mi ceară amănunte cu privire la Alba Mazzola. Pentru a nu lăsa fără urmă memoria aceleia cu care îmi începusem cariera economică în Italia, i-am cerut sculptorului Angelo Frattini de la Varese să-i toarne în bronz capul, inspirându-se după fotografii, dar şi observând-o pe mama Albei, fără ca aceasta să-şi dea seama, în întâlniri discret organizate anume pentru studiul artistului. Păstrez şi azi acest bronz reuşit, pe al cărui piedestal de marmură verde am pus următoarea inscripţie: „Dacia, simbolul firmei sub care îmi iniţiasem şi îmi desfăşuram activitatea comercială şi care, astfel, căpăta şi un chip uman, încremenit într-o perpetuă tinereţe“.

La maicile Marcelline din Arona

Toată vara anului 1945, am rămas la Varese în familie, în căutarea unei noi filozofii de viaţă, adânc lovit de pierderea neaşteptată a unicului meu colaborator, Alba Aurora Mazzola, într-un moment când eram lipsit de astfel de experienţe şi prea puţin pregătit pentru a le înfrunta. Moartea bunicului Iosuvică, atât de iubit de mine, în iarna anului 1938, intrase de mult în domeniul amintirilor şi rana sufletească se închisese, după plecarea în străinătate, după studiile intensive şi, mai ales, după ce m-am lăsat prins într-un iureş de activităţi economice. Continuam să locuiesc la Varese şi, prin prezenţa mea, consolam oarecum familia Mazzola, alcătuită acum numai din Sciura Maria şi

Maddalena. De sora Albei nu m-am putut apropia niciodată. Avea un caracter închis, ba chiar ciufut. Continua studiile liceale şi nu-i ajungea timpul pentru învăţătură. Nu găsea nici un răgaz, oricât de mic, pentru a prelua o parte din ocupaţiile de birou ale surorii sale. Mai târziu, avea să se dedice studiilor de biologie, la Universitatea Catolică din Milano, calificându-se pentru meseria de laborantă. Dar, după ani, sătulă de izurile coprologice, greu de numit în limbajul de toate zilele, pe care le supunea tuturor analizelor posibile, inclusiv gustului şi mirosului, s-a hotărât să-şi schimbe ocupaţia, devenind profesoară de biologie la un liceu de călugăriţe. De altfel, ea însăşi avea cromozomi călugăreşti, ca mătuşă-sa, care îmbrăcase rasa sub numele de Suor Emilia, la Mănăstirea Sacro Monte din Varese.

În acea vară, am vizitat sediul colegiilor Orsoline şi Marcelline de la Arona, pe lacul Verbano, numit şi Maggiore. Primul colegiu face parte din marea organizaţie răspândită în lume a Congregaţiei Compagnia di Santa Orsola, fundată la Brescia în 1535 de Sfânta Angela Merici. Din congregaţia originară s-au dezvoltat altele, în toată Europa, cu precădere în Germania. Cea de la Arona se numeşte Compagnia delle Orsoline di San Carlo Borromeo, creată la Milano în 1566 de marele episcop sanctificat, simbol, împreună cu Sfântul Ambrozie al creştinismului milanez. Măreţia episcopului, intrat de mult în miturile locului, a născut la Arona, unde i s-a consacrat un monument gigantic, un adevărat cult. San Carlo Borromeo poartă cea mai mare carte din lume, măsurând 4,2 m. Perimetrul capului atinge 6,5 m, ochiul 0,5 m, degetul mare – 1,4 m, încât vizitatorii care ajung pe terasă, deasupra soclului, sau au cutezanţa de a se sui pe o scară interioară în spirală până deasupra umerilor, trecând prin trupul statuii, se văd ca nişte pitici. Nobila familie Borromeo, cu multe opere de bine la dosar, stăpânea zone întinse în jurul lacului, precum şi insulele Pescatori, Madre şi Isola Bella, în care se află şi faimosul palat al

Borromenilor, monument istoric şi sediu al unor consfătuiri internaţionale, plasat în mijlocul unor grădini cu statui şi jocuri de ape, deseori comparate cu Grădinile Suspendate ale Semiramidei. Colegiul Marcellinelor, alcătuind, împreună cu cel al Orsolinelor, un centru de educaţie a fetelor din părţile Piemontului şi ale Lombardiei, era o şcoală normală. Aici studiase Alba, obţinând o diplomă meritorie de învăţătoare. Cu o diferenţă de examene, ea a putut astfel să se înscrie la Facultatea de Limbi Străine a Institutului universitar Ca' Foscari de la Veneţia. Colegiul de la Arona era condus de călugăriţele din Ordinul Marcellinelor, fundat la Milano de monseniorul Luigi Biraghi, în 1838, iar patroana sa era Sfânta Marcellina, sora Sfântului Ambrozie, care îi dăduse educaţie şi lui, şi fratelui său botezat Satiro, după moartea părinţilor originari din Treviri (Trier, Germania), locul de naştere al sfintei, care a închis ochii la Roma, prin anul 400.

Am fost primit, împreună cu cele două mame, de călugăriţa directoare Suor Augusta. Deşi de fel din Sardinia, unde oamenii sunt mai mici de statură, ea avea un aspect impunător, de femeie hotărâtă, cu o privire dură şi o faţă osoasă de Caesar. Fusese la înmormântarea Albei, împreună cu alte „surori" şi cu subdirectoarea Suor Letizia, căci călugăriţele nu ies niciodată singure, pentru binecuvântate motive de siguranţă personală, evitând astfel, de teama unei delaţiuni, eventuale posibile legături sociale sau de relaţii umane (R.U.). Suor Letizia nutrise o simpatie deosebită pentru Alba Aurora, căreia îi dăduse premii, îi spusese vorbe bune şi-i adusese mângâieri în clipe de amărăciune. Ştiam de la Alba că Sour Letizia îi oferise parfum şi ţigări, făcând-o astfel părtaşă în taină la un viciu preţuit de cei în claustrare. Pe atunci, fumatul era socotit un viciu şi oamenii bisericii erau departe de *revolta clericală*, care urma să le atribuie şi lor unele drepturi lumeşti. De la părintele care făcea

liturghia şi spovedea surorile şi fetele, viciul fumatului trecuse la profesoare şi eleve.

Cu prilejul vizitei, am cunoscut şi alte călugăriţe, foste profesoare ale Albei şi Maddalenei, căci amândouă fetele studiaseră aici şi fuseseră pe punctul de a se călugări. Nici una dintre „surori" nu avea însă personalitatea directoarei, care le domina comandându-le uneori numai din privire. Însuşi capelanul, profesor de religie, îi purta respect şi i se simţea subordonat. În semn de atenţie faţă de Suor Letizia pentru eleva sa preferată, Alba, el socotise potrivit, cu ocazia slujbei de odihnire a sufletului, la treizeci de zile, oficiată în prezenţa noastră, să ţină o predică, în care a deplâns soarta tristă a răposatei, pierite în floarea vârstei, fără a-şi fi realizat pe deplin cariera şi o familie, scop suprem al vieţii. Ajuns aici, capelanul şi-a ridicat privirile compătimitoare spre mine, văzându-mă oarecum văduv înainte de realizarea acestui ţel. În realitate, cu toate bunele raporturi chiar afective cu familia Mazzola, de care ne-au legat necazurile războiului, eu nu îmi făurisem un astfel de plan, ţinut departe încă cincisprezece ani pentru a da prioritate absolută realizării mele pe plan profesional şi social, ceea ce necesită libertate de acţiune fără pietre la picioare care să împiedice zborul. Dar preoţii sunt cu picioarele pe pământ, *feet on the ground*, văd viaţa şi ciclurile sale altfel, iar legile naturii imperioase, ca şi voinţa Domnului, cu învăţătura Sa: „Creşteţi şi vă înmulţiţi şi stăpâniţi pământul", le poartă în sânge. Atât de imperioase sunt aceste legi, că uneori nici preoţii catolici celibatari nu li se pot sustrage şi devin părinţi. Există chiar o definiţie spirituală a preotului catolic: un om căruia toţi îi spun Părinte, numai propriii copii îl numesc unchi! Pe aceasta o ştiu de la Monseniorul Adone T., pe atunci la Vatican, bun prieten al meu, care spunea cu mult umor tot felul de istorioare din lumea clericilor.

De la această comemorare avea să lipsească tocmai „vărul" Albei, Nini Pisani, căci aşa îmi fusese prezentat la începutul

colaborării noastre, primul om din viaţa ei şi aspirant la cariera cinematografică, încheiată nu cu un angajament la Cinecittà în Roma, ci doar cu o serie de fotografii reuşite, un tânăr frumos, dar fără rezultate în viaţă. De asemenea, au lipsit şi ofiţerii intelectuali americani, care veniseră în casa Mazzola, la Varese, şi cu care avusesem schimburi de vederi, în timp ce lor nu le scăpa din ochi chipul clasic al Albei şi se bucurau de farmecul ei, cu atât mai mult cu cât o socoteau yankee.

Am vizitat clasele, dormitoarele colegiului – fără fete, căci erau plecate în vacanţa de vară –, dar pe colegele Albei aveam să le văd în alte împrejurări, gata educate, ca *ragazze da marito,* în aşteptare.

Orezăriile din Lomellina

La Varese, o seamă de prietene ale Albei Mazzola voiau să mă vadă. Una dintre ele se numea Pinuccia din Domodossola, iar alta, Amelia Molina din regiunea Lomellina, bine cunoscută pentru importantele culturi de orez. Amelia era unica fată la părinţi şi, desigur, se bucura de multă grijă din partea lor. Părinţii ei erau ţărani înstăriţi, dar nu destul pentru a stăpâni pământuri.Terenurile aparţineau altora şi ei le lucrau în parte, distribuind la sfârşitul anului agricol recolta în părţi egale. Această situaţie a durat până în anul 1950, când, prin aşa-zisul *Lodo De Gasperi,* adică hotărârea arbitrară a marelui om politic italian, Alcide De Gasperi, şeful Partidului Democreştin, partea ţăranului a devenit superioară celei a proprietarului, socotindu-se că munca agricolă grea are o pondere şi un risc mai mare decât proprietatea. În sarcina stăpânului rămâneau totuşi marile lucrări de irigaţie, electrificare, dotare şi îmbunătăţire a inventarului agricol, concentrat în jurul casei ţăranului *(cascina)* care locuia acolo singur, cu familia sa ori cu mai multe familii, dacă *il podere,* adică lotul, era mai mare. Tot aici erau şi grajdurile şi

şurile, unde se depozitau cerealele, pleava, fâneţele, seminţele şi altele. De obicei, toate construcţiile împreună formează un mare careu, zidurile exterioare alcătuind incinta. Gospodăria e închisă de o poartă acoperită, ferecată, înaltă, ca să îngăduie intrarea carelor de fân. Casa şi curtea interioară aduc oarecum cu acea *domus romana,* dar au mai degrabă origini medievale, inspirate din nevoia de apărare împotriva bandiţilor care bântuiau câmpiile. Aceste *cascine* izolate, răspândite pe loturile fermierilor, sunt situate în centru, ţăranii nefiind obligaţi să se deplaseze pentru muncile agricole, ci săvârşindu-le în preajmă. Zona Lomellina, parte din regiunea mai largă a principalelor provincii producătoare de orez, Vercelli şi Novara, este considerată cea mai bogată şi mai roditoare. Aici e valorificat *il risone,* adică orezul brut, în fabrici specializate ce se numesc *riserie*, orezării. Aceste fabrici se ocupă cu decorticarea orezului, desprăfuiesc boabele şi apoi le lustruiesc cu ulei de vaselină (produs petrolier, deci cancerigen, şi, ca atare, boabele trebuie spălate înainte de a fi prefăcute în pilaf), pentru a le face mai lucioase şi mai aspectuoase din punct de vedere comercial. Aici se folosesc pentru produse chimice pleava de orez şi coaja numită *lola,* care nu are nimic de-a face cu Lolitele din faimosul roman al lui Vladimir Nabocov! Un oarecare inginer Rossi brevetase o modalitate de a extrage din aceste deşeuri furfurolul, un solvent folosit la fabricarea nailonului pentru ciorapii feminini, procedeu pe care eu însumi l-am cumpărat, construind mai târziu la Milano o staţie-pilot.

Săditul este partea cea mai grea în cultivarea orezului. Terenul se pregăteşte în mediu lichid, fiind împărţit în parcele inundate. Când intră în ele tractorul, nu se mai ştie ce va ieşi. După semănare şi creşterea puieţilor de orez, e nevoie să se răsădească fir cu fir şi apoi plantaţia să fie plivită de buruieni. Lucrul se face manual sau mecanic, de către femei specializate, care lucrează în cizme de gumă, aplecate, în apă până la genunchi. Ele poartă numele de *mondine* (de la *monda* sau de la *mondare),* iar guvernul

lui Mussolini prevăzuse o salarizare specială pentru aceste munci agricole grele, în zonele infestate ale bălţilor artificiale.

Amelia Molina ajunsese la vârsta de douăzeci şi trei de ani şefa întreprinderii agricole, deoarece părinţii ei bătrâni nu mai făceau faţă. Dădea dovadă de multă pricepere şi cunoştea secretele şi riscurile cultivării pământului. Magy m-a impresionat prin feluritele ei cunoştinţe. Ştia să prevadă vremea, ca orice ţăran, având meteorologia în sânge şi întrecându-i fără dificultate pe cei de la radio. Spre deosebire de funcţionarii acestor servicii, care n-au nimic de pierdut, ţăranii riscă atunci când greşesc în previziunile lor şi nu iau la timp măsurile necesare, iar învăţătura de minte îi face să fie foarte atenţi. Amelia se pricepea şi la animale şi se ocupa de creşterea vitelor şi a păsărilor. Grăunţele fărâmiţate, în loc să le vândă la preţuri derizorii, le valorifica îngrăşând porcii şi orătăniile numite galiţe în Banat. Ea ştia când sosea vremea montei, pentru ca vacile să-i producă viţei la momentul cel mai potrivit, iar aceştia să fie crescuţi şi îngrăşaţi cât mai repede, nelăsându-i să circule şi să-şi irosească energiile. Nu se lansase încă moda viţeilor crescuţi în ladă şi umflaţi cu hormoni, cum avea să se întâmple mai târziu, cu grave consecinţe pentru tineret, care a început să-şi piardă caracteristicile bărbăteşti, de unde şi atâtea anomalii şi tendinţe de feminizare a băieţilor. Fiind vorba de montă, Amelia mi-a povestit, într-o zi, o glumă care, însă, putea să fie o întâmplare adevărată, dată fiind candoarea de odinioară a fetelor de la ţară.

Preotul satului – spunea Amelia – întâlneşte pe uliţă o fată care duce de lanţ o vacă. La salutul respectuos al fetei, preotul a răspuns cu o înclinare a capului şi a întrebat-o unde se duce cu vaca. „O duc la taur, părinte!“ Preotul, mai sensibil la asemenea fapte naturale, fiind holtei, căci preoţii catolici n-au voie să se însoare, a exclamat: „Vai de mine, dar nu putea taică-tău să facă această treabă?“ Fata a rămas câteva momente pe gânduri şi, punându-şi ochii în pământ, i-a răspuns: „Nu, părinte, tata nu poate să facă treaba asta. E nevoie de un taur!“ *O sancta simplicitas!*

Bineînţeles, acea fată cu vaca de lanţ nu era Amelia. Ea ştia să trateze cu ţăranii, cu mondinele, dar şi cu popa. Învăţase destule în cursul liceului şi terminase cu bine studiile la colegiul surorilor Marcelline. Se pricepea şi la negoţ şi, o dată pe săptămână, venea la piaţa agricolă din Milano, unde ţăranii şi intermediarii se întâlneau la Piazza Fontana şi pe Via Verziere, formând grupuri şi ocupând toate trotuarele, încât nu se mai putea circula. Erau în continuă mişcare, spre a se întâlni cu cumpărătorii şi cu ofertanţii, pentru a încheia tranzacţii. ¸ăranii băteau palma la încheierea contractului, apoi treceau la barurile din preajmă să bea o cafea ori intrau la restaurantul Angelo, unde gustau *un' ombra de vin,* adică un păhărel de vin roşu, spre deosebire de veneţienii obişnuiţi cu vinul alb, însoţit de un peştişor crocant. Când târgul e bun, ţăranii profită de acest prilej să mai tragă şi câte un chef, pentru pecetluirea mai bună a contractului verbal. Contracte scrise ţăranii nu fac, dar le respectă pe cele verbale cu mai multă sfinţenie decât cei ce întocmesc contracte tipărite şi ajung apoi la tribunale sau la comisii de arbitraj. ¸ăranii se bazează pe obiceiuri care au forţă de lege, iar Camera de Comerţ, Industrie şi Agricultură a adunat şi a consemnat, iar uneori a şi tipărit, aşa-zisele *usi,* adică obiceiurile pieţei din Milano. Aceste legi pot diferi de la o regiune la alta, dar sunt respectate cu sfinţenie. Desigur, târguiala îndelungată, frământarea, presiunile dinaintea încheierii înţelegerii sunt aproape obligatorii, dar odată încheierea făcută, ea devine lege. Amelia nu participa întotdeauna la piaţă, ci însărcina diferiţi intermediari să-i facă vânzările. În aşteptare, venea să mă vadă, deoarece biroul meu se afla la o aruncătură de băţ de această piaţă agricolă. Deoarece Alba îi vorbise în termeni elogioşi despre mine, voia să mă cunoască mai bine şi se simţea măgulită de atenţia pe care i-o dădeam.

Mai mult slabă decât durdulie, cam de statura mea, cu un „balcon“ bine lansat şi o caroserie sportivă, Amelia nu părea deloc ţărancă atunci când venea la oraş. Nu arăta însă nici a fată de birou. Mai degrabă avea aerul unui neguţător, creator de bogăţie. I se citea pe obraz simţul realului. De îndată vedea lucrurile la fundamentul lor, fără a se pierde în forme sofisticate şi subtilităţi. De aceea, conversaţia cu ea era interesantă şi atrăgătoare. Era pricepută şi răzbătătoare în sectorul primar (agricol) şi prin aceasta cucerea atenţia bărbaţilor.

Întâlnirile mele cu Amelia au fost utile şi chiar plăcute, iar relaţiile de prietenie cu ea au durat câtă vreme nu mi-am reluat din plin activitatea comercială cu străinătatea şi voiajurile. Obişnuit eu însumi cu muncile agricole şi cu producţia, din anii liceului, de la Lugoj, Amelia vedea că o înţeleg şi o apreciez, stimulându-i conversaţia. În felul acesta, mă puneam la curent cu obiceiurile agricole italiene care, dacă în multe părţi se asemuiesc cu cele româneşti, în altele diferă, în funcţie de mediul înconjurător. Cunoştinţele atunci însuşite mi-au folosit mai târziu, când am început să mă ocup şi de produse agricole, dovadă că orice experienţă devine utilă la un moment dat, iar acumulările de cunoştinţe nu trebuiesc niciodată evitate.

Pinuccia, în schimb, avea să mă introducă în alt sector, cu altă filozofie, alte obiceiuri şi alte mentalităţi. De fel cam grăsulie, cu tendinţă de îngrăşare continuă, până la atingerea formelor sferice ideale (noroc că n-am mai văzut-o de atunci), era foarte feminină şi sensibilă în toate. Şi ea era fată unică la părinţi. Tatăl ei era funcţionar la vârsta pensionării, în orăşelul Domodossola, de la frontiera italiană cu Elveţia, la coada lacului Verbano, unde se varsă în râuleţul Ossola. Pe această vale s-a petrecut un eveniment răsunător, în timpul ocupaţiei naziste. Partizanii ascunşi în munţi şi în Elveţia au poposit în vale şi au proclamat Republica Ossola, care a durat o săptămână, motiv de mare glorie şi de temeritate. Pinuccia m-a invitat la ea acasă şi m-a prezentat părinţilor

care, din dragoste excesivă pentru odrasla lor, s-au retras în bucătărie şi nu s-au mai arătat defel, până când n-am părăsit casa. Venisem cu gândul unei scurte vizite, de altfel pentru întâia oară, şi ea mă ţinuse strâns lângă dânsa, în salon, pe un scaun, la masa pe care două mâini se mişcau oficial prin aer, iar alte două mâini se întâlneau sub tăblie, pentru o mai bună descărcare electro-magnetică a fluidului cu simţiri spontane şi gânduri greu de exprimat. M-a ţinut ore în şir fără mâncare, fără băutură, ci doar cu conversaţie, căci Pinuccia, sentimentală cum era, voia să ştie cât mai multe amănunte privind activităţile şi preferinţele mele, supunându-mă unui examen total. Desigur, prietenia cu Alba aducea în amintirile noastre o notă de intensă melancolie.

Pinuccia îmi povestea că, la colegiu, doritoare să mai ciripească după ora culcării, când călugăriţa de serviciu stingea lumina în dormitorul comun, Alba trecea pe furiş în patul ei şi, cu pătura în cap, râdeau şi comentau întâmplările zilei. Uneori îşi mai îndulceau gura sugând caramele, căci Pinuccia era pofticioasă şi de aceea se şi îngrăşase. Era visătoare, nutrită cu poveşti şi imagini ireale, un tip comod, care prefera să-şi desfăşoare viaţa în închipuire. Când izvorul imaginaţiei secătuia, căuta să-l stimuleze în chip artificial. Cunoscând-o mai bine, după unele aluzii făcute de Amelia, am priceput că Pinuccia îşi nutrea visurile artificiale cu morfină, inoculându-şi otrava din vreme în vreme prin injecţii făcute cu discreţie. M-am convins de lucrul acesta în preajma măritişului ei, când a ţinut să sărbătorească împreună cu mine o aşa-zisă *addio giovinezza*, potrivit obiceiurilor italiene. În acest scop, a venit la Biumo, la periferia înaltă a oraşului Varese, unde aveam un apartament de odihnă săptămânală, într-o casă ţărănească.

Am aprins focul cu butuci şi am întins pe jăratic o halcă de carne de vită. În atmosfera rurală, cu mobile vechi, mă simţeam ca în casa bunicii mele, Sida Milota. Vinul roşu şi generos al colinelor din preajma oraşului Lecco, denumit Grignolino, după

numele muntelui ce domină localitatea, precum şi vinul denumit Inferno stimulau conversaţia, presărată cu picantele galanterii extrase din grădina lui Boccaccio. Deşi diavolul, se zice, e bine să fie introdus în Infern, am avut totuşi impresia că prefera să zăbovească gânditor pe la porţile Tartarului. Aşa încât, în acea după-amiază, am vorbit şi am zăbovit mult, lăsând Infernul pentru cei ce-l meritau de drept. Pinuccia se arăta prea emoţionată şi îşi administra faimosul ei tratament în mod secret. N-am putut să observ la ea altceva decât o bună dispoziţie şi o dorinţă vie de dăruire până la limită, fără trecerea fruntariilor. Înainte de a ne încheia colocviile de după-amiază, i-am oferit Pinucciei un mic cadou de nuntă, lesne de justificat ca veche relicvă: un lănţişor de aur cu medalion, pe care am aflat că îl păstrează şi azi.

În drum spre casă, cum orice bucurie trebuie plătită cu necaz, oprindu-ne să bem o răcoritoare, motoraşul de punere în funcţiune a maşinii s-a blocat în angrenaj. Până să pricep ce se petrece, de sub capota maşinii au început să iasă valuri de fum, încât n-a lipsit mult să luăm foc. Destul stătusem pe jăratic, dar, să ia foc şi Fifiţa împreună cu noi, la asta nu mă aşteptasem. După ce inductorul a ars în întregime şi s-a răcit, am pus maşina în mişcare fără manivelă, lăsând-o să pornească singură la vale şi băgând în viteza a treia. Din acest moment, n-am mai oprit motorul până la Domodossola, unde am depus-o pe Pinuccia acasă, întreagă şi sănătoasă, iar de aici m-am reîntors la Varese, izbutind să duc maşina până la garaj. Două fete, două lumi, aceeaşi şcoală şi educaţie, dar alte rezultate.

Napolitanii la lucru

O eliberare adevărată înseamnă o îndepărtare a ocupanţilor. În cazul nostru, a naziştilor. Pe măsură ce aceştia se retrăgeau, teritoriul Italiei era însă ocupat de eliberatorii anglo-americani. Din Italia de Sud până-n Appennini, aceştia se instalaseră de-a binelea

încă de la 8 septembrie 1943, aşa încât, până în aprilie 1945, au avut răgazul să prindă rădăcini. Preferinţele americanilor erau pentru blonde. Femeile din portul Neapole, bune cunoscătoare ale meseriei, care completează activităţile portuare în întreaga lume, au satisfăcut aceste cereri cu tot felul de mijloace, recurgând la soluţii chimice pentru a deveni blonde peste tot, iar alteori adoptând şi peruci pentru schimbarea culorii zonelor umbroase.

Intermediari în afaceri deveniseră copii între zece-cincisprezece ani, care îşi începuseră cariera cu soldaţii americani, lustruindu-le bocancii. De la această funcţie de *shoe-shine* s-a ajuns la termenul italienesc de *sciuscia* (citit şiuşea), cunoscut în lume prin filmul cu acelaşi nume al lui Vittorio de Sica. Avansând în carieră, ei au început să vândă ţigări americane, gumă de mestecat, alimente în cutii şi tot felul de obiecte pe care militarii le distribuiau prin ei. Copiii napolitani cu minte ageră au deprins repede americana, ajutându-se prin semne simbolice şi prin mimică, spre a dezvolta astfel un comerţ original şi important. Atât de important, încât într-o zi napolitanii au ajuns să vândă un întreg vapor, cu toată încărcătura lui. Vaporul şi marfa au dispărut fără urmă până azi, cu toate investigaţiile serviciilor secrete americane. Se ştie că la Neapole ţi se fură valiza dintre picioare ori ţi se şterpeleşte din faţa ochilor, după ce a fost ingenios mascată, într-un moment de neatenţie, cu o valiză goală fără fund. Într-un nou ambalaj, păgubaşul nu-şi mai poate recunoaşte propria valiză şi aleargă buimac încoace şi-ncolo, în timp ce „operatorul“ se îndepărtează fluierând. Împrietenindu-se cu militarii albi şi negri, a căror mentalitate era adesea apropiată de a lor, copiii napolitani făceau pe ghizii, dar, după ce-şi îndeplineau misiunea, se apucau să-şi vândă clienţii altor copii-neguţători. Mi s-a întâmplat să aud şi eu conversaţii între ghizii improvizaţi în comercianţi:

– Cât îmi dai pe americanul ăsta?

– O sută de lire, mai mult nu face. De acord?

Ceea ce însemna o sumă, căci lira avea o valoare mai mare decât azi. Preţul acestui militar alb sau negru era repede recuperat. Însoţindu-l prin prăvălii, fie ca să cumpere, fie ca să vândă, copiii aveau comisionul lor, pe care îl încasau pe sub tejghea, în timp ce americanul îşi descleia gura şi scuipa cu lehamite guma de mestecat. Vânzarea şi cumpărarea unui american erau o afacere curentă şi un business justificat, care, de altfel, se verifică şi astăzi cu turiştii din Europa. În fond, agenţiile fac acelaşi lucru când angajează turişti şi îi cedează unei întreprinderi hoteliere sau balneare, luându-şi comisionul. După cum se vede, afacerea a fost inventată la sfârşitul Celui de Al Doilea Război Mondial, de către isteţii *sciuscia* napolitani, într-un oraş care se ocupă de turism încă din Antichitate, exploatând frumuseţile Insulei Capri sau apele tămăduitoare ale Ischiei, priveliştea de la Capo Misseno sau a Vezuviului, lansat în lume de scrierile amiralului Pliniu cel Bătrân. Refugiat pe o corabie, Pliniu a murit asfixiat de gazele care au invadat golful, devenind victima unei grandioase erupţii vulcanice.

Comerţul se dezvolta, fiindcă americanii au introdus nu numai produse alimentare, îmbrăcăminte şi obiecte de tot felul, dar şi aşa-zisele Am-lire, monetă de ocupaţie emisă de administraţia militară (de unde şi numele) fără nici o acoperire, ca simplu mijloc oficial de plată, ca hârtie-monetă cu curs legal. În felul acesta, militarii americani îşi finanţau lesne plăcerile. Având curs legal, nimeni nu putea s-o refuze şi circula alături de moneta italiană obişnuită, care, în acest fel, îşi pierdea din valoare. La încetarea ostilităţilor, mergând la Roma, am constatat că preţurile din sudul Italiei erau de trei ori mai mari decât cele din nordul Italiei şi, uneori, chiar de cinci ori mai ridicate, îndeosebi la alimente şi în restaurante. Acest lucru m-a impresionat şi mi-a dat griji. Mă gândeam că lirele – nu prea multe – cu care ieşisem din război, au pierdut din valoare, reducându-se subit de la o treime până la o cincime, în momentul

unificării celor două Italii. Şi în nord, moneta pierduse din valoare, dar administraţia germană şi Republica Socială Italiană de la Salò au apărat mult mai bine economia decât americanii, cu toată bogăţia şi mărfurile revărsate în teritoriile de ocupaţie. În Germania, moneta naţională pierduse foarte puţin, căci ministrul Schacht al Economiei a fost unul dintre oamenii de frunte ai timpurilor noastre. Puterea de cumpărare a lirei italiene din nord a fost şi ea modificată în parte de sacii de monetă falsă, aruncaţi de americani din avioane cetelor de partizani, finanţaţi şi din cer, nu numai de pe pământ, prin rechiziţii forţate. Am-lirele au circulat câţiva ani alături de lirele obişnuite, până când, după semnarea Tratatului de Pace, guvernul italian a retras treptat moneta de ocupaţie, înlocuind-o cu lire noi, dar de valoare mai redusă. Schimbul dolarului, care la începutul războiului echivala cu treizeci de lire, a ajuns oficial la trei sute de lire în primii ani de după conflagraţie. Desigur, la el acasă, însuşi dolarul îşi pierduse din puterea de cumpărare antebelică, reducându-se la jumătate. În anii 1960, lira s-a devalorizat atât de mult, încât raportul ei cu lira dinainte de război avea să atingă procentul de unu la sută.

Dacă în timp de război omenirea este bântuită de nenorociri şi mizerii, iar consecinţele asupra monetei sunt de înţeles, inflaţia de după război s-a datorat bunăstării şi progresului industrial şi social. Printr-o mai mare şi mai bună distribuţie a rentei, masele muncitoare câştigă mai mult, dar îşi cheltuiesc în întregime salariile, nefiind obişnuite să facă economii şi nici să strângă „bani albi pentru zile negre". În acest fel, cererea de bunuri se dilată şi, dacă nu este satisfăcută în întregime, preţurile cresc. Spiritul de economie s-a stins şi din altă pricină: sistemul asigurărilor sociale şi al garantării unui loc de muncă fac ca individul să nu mai ia măsuri proprii de asigurare, creându-şi rezerve. Astfel avea să se nască fenomenul numit „consumism", rezultat din dorinţa traiului bun, dar şi din tendinţa, transformată

azi într-un factor de constrângere socială, ce obligă mase mari de oameni să se conformeze acestor exigenţe ale societăţii bazate pe legea imitaţiei şi a modei.

Spre deosebire de individualismul şi diferenţierea din trecut, astăzi oamenii doresc să semene între ei, până şi veşmintele sexelor apropiindu-se într-o asemenea măsură (şi ce frumos este!) încât s-a inventat îmbrăcămintea unisex.

Pacificarea atomică

După debarcarea Aliaţilor la Anzio, în cei doi ani de ocupaţie germană şi aliată, resursele se terminaseră şi problema existenţei devenea îngrijorătoare. Din biroul instalat în podul casei de la Varese, iar mai apoi la parter, nu se putea desfăşura o activitate comercială, fără o bază la Milano. Chiar pentru vânzarea tălpilor de gumă regenerată sau pentru găsirea maselor de purificare a gazului de oraş necesare recuperării sulfului, era nevoie să treci pe la Milano, axul economic principal al Italiei. Am fost nevoit să aranjez un fel de bază-refugiu *(recapito)* în apartamentul meu, bombardat, cedat parţial APIR-ului, după distrugerea propriilor birouri.

Nevoind să readuc mobila salvată cu atâta anevoie şi să o expun la Milano unui nou bombardament, am scos din dărâmăturile APIR-ului o masă de scris în fals stil renascentist, folosită odinioară de directorul societăţii. Având pricepere şi îndemânare de dulgher, am socotit că voi putea să o recuperez, aplicându-i o faţă de placaj albă, pe care am adus-o cu baiţ la culoarea originară a mobilierului. Un fotoliu necăptuşit, tare, şi două scaune diferite au completat „biroul“, la care am mai adăugat o măsuţă, renovată în acelaşi fel, pentru maşina de scris, lăsată din prudenţă, până la liniştirea lucrurilor, tot la Varese. Telefonul, împărţit cu chiriaşii petrolişti, era obiectul cel mai important din această aşezare. Dar, dacă nu m-aş fi putut întoarce seara la

Varese, ce mă făceam? Am adus o somieră de sârmă şi o saltea de lână, cu cele necesare pentru noapte. Bineînţeles, n-am uitat de baie, unde aveam în continuare apă caldă, dar ustensilele le ţineam în cameră, spre a nu se rătăci, printre cele ale apiriştilor.

Aşa m-a apucat sfârşitul războiului sau, mai bine zis, al armistiţiului de la 25 aprilie 1945, când, după tratativele generalului Wolf, armata germană din Italia a depus armele de bună voie. De altfel, după trecerea Aliaţilor peste Appennini, nimeni nu mai avea poftă de împuşcături şi bătălii. Semnele oboselii generale se desluşeau chiar şi din fapte de mică însemnătate: faimosul cântec *Lili Marlene* trecuse încă înainte de încheierea armistiţiului, de la trupele germane la cele aliate, devenind simbolul unei noi apropieri şi înfrăţiri umane, sub semnul muzicii şi al dorului de casă. Însuşi feldmareşalul Albert Kesselring, comandantul suprem al armatelor germane din Mediterană, după doi ani de rezistenţă îndârjită, bătea în retragere, fără a bănui cum se va încheia cariera sa militară, după un război care a introdus un nou cod de legi. Supus unei judecăţi sumare la Veneţia, sub acuzaţia de a fi săvârşit crime de război, prin asprimea guvernării sale în Italia, el a fost condamnat la moarte, dar pedeapsa i-a fost preschimbată în închisoare pe viaţă, bucurându-se însă de graţiere în anul 1952. Sosirea Aliaţilor la Milano n-a schimbat prea mult situaţia, căci a început a doua operaţie, sub semnul eliberării. O bucată de vreme nu se putea întreprinde nimic. Înflorea doar comerţul la „bursa neagră“. O dată cu pătrunderea mărfurilor americane, contrar tuturor legilor economice, se întindea din sud spre nord şi inflaţia, în baza principiului vaselor comunicante. Există totuşi o viscozitate a preţurilor, datorită greutăţilor de transport şi nesiguranţei. La aceasta se adăugau şi cheltuielile trupelor aliate stabilite pe întregul teritoriu al Italiei, finanţarea spezelor locale fiind făcută în hârtie-monetă de ocupaţie.

Nenorocirea abătută asupra familiei mele şi a familiei prietene, Mazzola, mă făcuse apatic şi nu aveam nici o poftă de a

lua vreo inițiativă comercială. Tot oamenii lui Pfenninger, care nu mă uitaseră, au fost aceia care m-au impulsionat, determinându-mă să-mi reiau activitatea. La fel și noile cunoștințe îmi prospectau alte posibilități ivite la orizont. Până la urmă, energia vitală izbucnește și viața biruie moartea, iar soarele se ridică iarăși pe cer. Nu era ușoară reluarea activității, căci lipseau mărfurile. Produsele industriale întârziau să reapară pe piață, deoarece teama de inflația continua să bântuie, iar controlul prețurilor, cel puțin în teorie, mai subzista. Trocul era mai sigur. Dar de cine și cu ce mijloace putea să fie practicat? Fabricile erau distruse sau închise, iar materiile prime soseau anevoie.

În schimb, culturile agricole regenerau în fiecarte an și producția depindea mai puțin de materiile prime din străinătate. La scurtă vreme după încheierea păcii, s-au copt cerealele și au apărut zarzavaturile, iar toamna fructele, mai abundente decât în toiul verii. Toate acestea erau cerute de piețele din nord, doritoare de alimente cu clorofilă. Acestea erau resursele imediate ale Italiei eliberate, abundente pentru export, sub controlul ICE. Autoritățile italiene se îngrijeau în mod aparte de exporturile horto-fruticole, ca una din principalele resurse comerciale, deoarece Italia a fost și a rămas mare producătoare de zarzavaturi, iar „imaginea țării“ trebuia să se mențină rumenă ca piersicile pârguite de Verona. Cu timpul, această funcție de control a fost afinată (a căpătat finețe) atât de mult, că, pe lângă documentele obișnuite, se mai cerea și un certificat de „sănătate“ a fructelor, pentru a putea fi expediate în străinătate. Medicii erau, în cazul nostru, ingineri agronomi, și ei formau statul-major al Institutului de Comerț Exterior. Adeseori, după cum se vede, funcția de expert în domeniul agrar este fatal legată de cea de veterinar, căci fructele trăiesc uneori în perfectă simbioză cu anumite „animale“ și devin astfel un aliment mult mai complet, conținând și proteine, de regulă ignorate de consumator, mai ales când acesta este prea pofticios. Dacă nu total, în bună parte aceste defecte ale fructelor,

ale legumelor și ale verdețurilor au fost înlăturate prin tratamentul cu insecticide: DeDeTeul sau DiDiTiul, în limbaj chimic DDT, marele cadou sosit din America. Această invenție, pe care mai toți o credeau americană, pare-se că în realitate aparține firmei Geigy din Basel. Timp de douăzeci și cinci de ani, lumea a trăit cu iluzia că valul de insecticide derivate din acest produs de bază ar fi contribuit la îmbunătățirea situației fito-sanitare pe acest pământ, creând prin aceasta o mai mare disponibilitate de alimente. Nimeni nu se gândea că situația se va înrăutăți și că, în loc să fie omorâte doar insectele și viermii, vor fi uciși și oameni neprevăzători, care nu spală bine fructele sau nu le curăță, suferind o otrăvire lentă, o mitridatizare, dar cu consecințe nu de imunizare, ci de cancerizare. Abia în anii din urmă s-a descoperit că DDT-ul este otrăvitor și se adaugă, ca un element în plus, la miile de alte produse cancerigene, rezultate din laboratoarele de sinteză ale omului. Căci, spre deosebire de marele laborator al naturii, laboratoarele umane au acest mic defect, de a crea produse chimice de sinteză, care favorizează cancerul, menit să echilibreze populația lumii. De aceea în ultima vreme se caută a se utiliza produse de sinteză ale naturii, extrase direct din plante. De pildă, chiar dacă în doză mare cucuta nu mai e folosită contra Socraților de azi, în doză mică, sub formă de medicament, ea e cunoscută de peste două milenii și jumătate, în timp ce produsele noastre, în cazul cel mai bun, sunt cunoscute doar de douăzeci și cinci de ani și adesea abia de douăzeci și cinci de luni. Nu degeaba, după alte douăzeci și cinci de luni, sunt scoase de la o zi la alta din circulație!

Nu se știe dacă aceste noi produse moderne industriale polivalente sau cele extrase din ierburi au folosit pentru sinucidere marilor responsabili ai războiului, încetat oficial la 8 mai 1945, prin capitularea fără condiții făcute de șeful noului guvern „democrat“ al amiralului Doenitz. Însă războiul în realitate se terminase doar în Europa, căci el continua în Extremul Orient, deși Axa fusese

frântă în bucăţi. Japonia se mai ţinea în picioare şi sacrificiul piloţilor, aşa-numiţii kamikaze, care se aruncau conştient şi voluntar cu avioanele încărcate de bombe asupra navelor americane, continua să înmărmurească lumea. Când Truman, succesorul lui Roosevelt, a hotărât să utilizeze bomba atomică, fidelitatea pentru Micado şi extazul mistic ce-i ducea pe japonezi la incredibile şi miraculoase acte de patriotism avea să se stingă. America a finanţat un program de cheltuieli excepţionale, îndeosebi spre sfârşitul războiului, pentru realizarea bombei atomice. În acest scop s-a folosit de descoperirile savanţilor germani (apa grea, produsă în Norvegia lui Quisling, dar studiată şi pusă la punct în laboratoarele de la Traveemunde din Germania, capturate mai târziu), precum şi de cooperarea oamenilor de ştiinţă europeni refugiaţi în SUA, în frunte cu fascistul italian, Enrico Fermi, căsătorit cu o evreică şi emigrat în America, unde şi-a revizuit opiniile. Primele bombe atomice aruncate asupra oraşelor Hiroşima şi Nagasaki în luna august au dus la capitularea Japoniei, la 2 septembrie 1945. Abia atunci când a căzut marea putere din Orientul Îndepărtat, antipod al Axei Roma-Berlin, războiul s-a terminat cu adevărat şi lumea s-a liniştit.

Între alte noutăţi ale acestei ultime încleştări internaţionale (partizanii şi lupta dindărătul frontului, bombardamentele sălbatice ale fortăreţelor zburătoare ce lansau fără discernământ covoare de bombe peste oraşe, fabrici, spitale şi şcoli, bomba atomică şi împărţirea lumii în zone de influenţă) a fost introdusă şi o nouă idee de justiţie: aceea a judecării şi pedepsirii conducătorilor statelor învinse, cu procese în toată lumea, ale căror verdicte erau dinainte stabilite. La 29 iulie, s-a deschis procesul împotriva lui Pierre Laval şi a lui Petain, mareşalul Franţei, care, după cum se ştie, căutase să „salveze ce era de salvat“ într-o ţară ocupată de inamic, după o capitulare fără lupte. Un mareşal al Franţei nu trădează, şi mai ales eroul din Primul Război Mondial, „Leul de la Verdun“. Pasiunile politice au dus la condamnarea sa

la moarte, preschimbată apoi în carceră pe viaţă în Insula Yeux. La 18 octombrie s-a deschis faimosul proces de la Nürnberg, împotriva criminalilor de război nazişti. Dacă Hitler, Goering – mareşalul Aerului, Martin Bohrmann şi dr. Goebbels, ministrul propagandei naziste, au izbutit să scape de verdictul învingătorilor, ei n-au scăpat de verdictul istoriei, pentru faptele lor inumane. Îşi îndreptaseră furia ideologiei lor „rasiste“ îndeosebi asupra aşa-zisului „popor ales“, dar şi alte popoare, tot atât de „alese“, au avut de plătit un tribut la fel de greu, dacă nu mai mare, ca polonezii, belgienii, olandezii, românii, sârbii şi alţii. De aceştia prea puţin se vorbeşte, căci popoarele Europei nu ştiu să se plângă. Metode noi, tehnici moderne, cum nu se mai pomeniseră în istorie, au fost introduse pentru exterminarea prizonierilor politici. Pogromuri existaseră în Rusia ţaristă. Arderi pe rug fuseseră realizate spectacular în Spania şi în Boemia (Jan Hus). Dar gazificări, saponificări, folosirea oamenilor drept cobai pentru ştiinţă, împotriva voinţei lor, aceasta nu se mai pomenise.

Anul 1945 a fost încărcat de multe şi mari evenimente istorice internaţionale: Conferinţa de la Yalta, care a hotărât soarta Europei şi împărţirea ei în zone de influenţă; Conferinţa de la Potsdam din luna iulie, care privea Germania şi administrarea teritoriilor de ocupaţie de către cei patru Aliaţi (ministrul de Finanţe american, Morgenthau, propusese transformarea Germaniei într-o ţară de păstori, în timp ce colegul său, Ilya Ehrenburg, scriitor militant, recomanda distrugerea Germaniei cu tunurile, fiind, se zice în enciclopedii, pentru această cruzime de necrezut, exclus din partidul bolşevic); alegerile britanice care au dus la detronarea lui Churchill şi la inaugurarea seriei de guverne laburiste etc. În America, la Buenos Aires, generalul Peron, care a creat o mişcare social-politică numită „sindicalism“ şi „peronism“ a căzut şi a fost arestat, iar apoi eliberat, ca să-şi reia şi continue guvernarea în alte două reprize, până la adânci bătrâneţe, când avea să moară din pricina stresului, lăsându-şi soţia tânără ca succesoare-preşedinte.

Iosif Broz, cunoscut sub numele de Mareşalul Tito, a proclamat Republica Iugoslavă la 29 noiembrie, după cum Sukarno proclamase independenţa insulelor Jawa, scăpând, la 17 august, de sub dominaţia olandeză. În vârtejul luptelor de eliberare, Ho Şi Min, concomitent cu capitularea Japoniei, a proclamat Republica Vietnam. Siria şi Libanul au fost părăsite de francezi, iar mai târziu, englezii au împărţit Palestina, creând două state, al Israelului şi al Iordaniei. Consecinţele tuturor acestor acţiuni internaţionale începeau să se resimtă treptat şi pe plan economic în perioada de reconstrucţie a lumii de azi.

La Milano oamenii îşi reluaseră activitatea, începând cu înlăturarea molozului, a ruinelor, prin deschiderea drumurilor distruse şi restabilirea circulaţiei. În toamnă revenisem definitiv în oraşul tentacular, iar la Varese nu mă mai întorceam decât în vizită, la sfârşit de săptămână. Devenise pentru mine o localitate tristă şi sumbră. Din când în când, vizitam împreună cu mama mormântul Albei Aurora din cimitirul de la Giubiasco, unde doamna Maria Mazzola construise un cavou-bisericuţă, din piatră şi marmură, ducându-i o floare, simbol al neuitării.

REFUGIA ¸I ÎN ITALIA

Pribegii, Vaticanul și UNRRA

Al Doilea Război Mondial, care angajase aproape toate națiunile Europei şi ale lumii, crease un amestec şi o indescriptibilă confuzie de naționalități. Refugiații porniți în pribegie din cele mai felurite motive se amestecau cu rătăcitorii dezrădăcinați şi dezertorii din diferite armate, ceea ce făcea ca problema rătăcitorilor să capete proporții enorme şi să constituie ani de-a rândul preocuparea autorităților militare şi civile din țările ocupate sau libere. Felurite comitete se ocupau de asistență. Unele erau legate de Crucea Roşie Internațională, altele de Organizația Națiunilor Unite, altele de Vatican şi de biserica catolică în genere. Prin rețeaua sa mondială, biserica catolică era în măsură să adune fonduri şi obiecte şi să-i ajute pe cei nevoiaşi. S-a creat şi un organ internațional numit IRO, International Refugees Organisation, şi unul special inițiat de Congresul Mondial al Comunităților Evreieşti, numit JOINT, care, la fel, prin rețeaua sa mondială, aduna fonduri şi oferea sejur în cele mai bune condiții şi eficiente ajutoare coreligionarilor. Uneori se mai strecurau şi alții, declarați ca atare, dar, când ajungeau la proba focului, erau eliminați, moilerul recunoscându-i repede pe cei tăiați de cei netăiați împrejur. Se crease o nouă categorie de apatrizi, aşa-zişii D.P. *(displaced persons),* cuprinzându-i pe toți, fără distincție. Pribegii D.P. puteau să beneficieze însă de

ajutoare modeste de la organizaţia de bază numită UNRRA, United Nations Relief Refugees Assistance.

Ororile Celui de Al Doilea Război Mondial au fost atât de numeroase şi de impresionante, încât era firesc ca statele să se gândească la noi forme de organizare, pentru a preveni astfel de conflicte sângeroase, a menţine pacea şi siguranţa internaţionale. În acest scop, s-au aşezat pe noi baze relaţiile dintre naţiuni, egalitatea în drepturi şi autodeterminarea fiind principiile fundamentale mult exaltate, spre a se ajunge pe această cale la evitarea conflictelor şi la rezolvarea prin cooperare a problemelor economice, sociale, culturale. Conferinţa de la San Francisco, din iunie 1945, a adoptat Statutul Drepturilor Omului (111 articole), prin care erau garantate drepturile indivizilor şi ale naţiunilor, pentru asigurarea păcii. La această conferinţă au participat toate cele patruzeci şi nouă de state, care aderaseră la Declaraţia pentru Naţiunile Unite, semnată la 1 ianuarie 1942 la Washington. Acest organism cu sediul la New York a jucat un rol deosebit în ultimii treizeci de ani şi continuă să dezvolte o activitate însemnată, ca un fel de superguvern mondial de coordonare, dar fără putinţa de a împiedica alte războaie şi conflicte sângeroase, cu toate forţele armate mixte de care dispune, ca să nu mai pomenim de revoluţii! Uneori, acestea au fost favorizate de procesul de decolonizare politică, de după Cel de Al Doilea Război Mondial, prin câştigarea promptă a independenţei. Rezultatele pot fi greu evaluate. La Congresul African de la Milano, din anul 1970, un delegat african a spus că, dacă anumite situaţii politico-economice ar fi fost menţinute încă două-trei decenii, populaţia (căci de naţii nu poate fi vorba în pluralitatea de triburi adverse), ar fi beneficiat mai mult pe plan cultural, social şi economic de pe urma ţărilor civilizate. Procesul de decolonizare politică cere şi decolonizarea economică. Dar unde sunt capitalurile şi pregătirea tehnică? Naţiunile Unite, chiar dacă nu au reuşit să-şi atingă în întregime scopurile, au evitat totuşi nenorociri mai mari. Războiul

din Orientul Îndepărtat, ca şi cel din Orientul Apropiat, au dimensiuni şi, mai ales, repercusiuni mondiale. Ajungând să reunească peste o sută douăzeci de state membre, ONU a generat, la rândul ei, alte organizaţii specializate, cu scopuri precise, ca: UNESCO, pentru cooperarea culturală, BIT, Biroul Internaţional al Muncii, UNCTAD, Organizaţia Mondială pentru Ajutorarea ¸ărilor în Curs de Dezvoltare, OMS, Organizaţia Mondială a Sănătăţii, OMM, Organizaţia Mondială a Meteorologiei, GATT, Acordul General de Comerţ şi Tarife Vamale, Înaltul Comisariat al Refugiaţilor şi altele. Toate acestea sunt rezultatul unui început de „conştiinţă mondială“, în spiritul libertăţii, pentru o viaţă mai bună, prin înţelegere şi cooperare între popoare.

Ani de-a rândul, oriunde mergeam, întâlneam astfel de organizaţii de asistenţă, în cele patru zone de ocupaţie ale Europei, inclusiv în ţările cobeligerante ale Aliaţilor. Pentru izbânda finală, România pierduse sute de mii de oameni. Totuşi, teritoriul ei a rămas sub ocupaţie aliată, cu toate consecinţele respective. O seamă de oameni de ştiinţă şi-au pus întrebarea: la ce au mai folosit aceste sacrificii umane? Şi dacă n-ar fi fost potrivit a le evita, cum făcuse Italia care, după trei ani de frăţie de arme cu Germania, a declarat război fostului aliat, dar nu a sacrificat armate. Conducătorii României de atunci, în frunte cu regele, care şi-a asumat o gravă răspundere în faţa istoriei, au hotărât altfel, iar bilanţul pierderilor a crescut enorm, realizându-se vitejii şi biruinţe fără rost. Recuperarea Transilvaniei era un drept autonom, realizabil de la sine, căci sfâşierea ei fusese decisă de Ribbentrop şi de Ciano, iar Dictatul de la Viena, din 1940, căzuse o dată cu căderea celor doi dictatori.

În mai 1945 Italia intrase în întregime în zona americană de ocupaţie, precum şi o parte din Germania. Detaşată de Reich, Austria era ocupată de trupe franceze, americane, engleze şi ruseşti. Învinsă şi ocupată de nazişti, Franţa a fost considerată cobeligerantă, datorită „rezistenţei“. Comandamentul francez era

la Innsbruk. Pe aici au trecut mulţi refugiaţi, deoarece administraţia franceză se arăta generoasă în acordarea documentelor de identitate, furnizate celor trecuţi în zonă, peste linia de demarcaţie de pe râul Ems, denumită mai târziu „cortina de fier". Fiecare putere îşi administra zona. Comandamentele celor patru aveau însă relaţii permanente, în oraşe ca Berlin, Viena şi, o vreme, Bucureşti. Viena şi Berlinul erau împărţite în patru părţi, delimitate concret pe străzi şi ocupate de trupele respective, dar administraţia era comună. Această situaţie am cunoscut-o la Viena, când, peste doi ani, aveam să poposesc acolo, nu cu scopuri belicoase şi politice, ci economice, înfiinţând două societăţi. Prezenţa militară se vedea şi se simţea sub diferite chipuri, în tot cursul anilor 1945-1946, atenuându-se abia în 1947. O atmosferă militară grea învăluia tot continentul, în care mişunau pribegii, în căutarea grăbită a unei patrii noi. Dar chiar în 1947 n-a lipsit mult să se dezlănţuie un nou război în Extremul Orient, împotriva Uniunii Sovietice, război sugerat ca o necesitate de către generalul MacArthur, comandantul suprem al forţelor americane din Orient, ca o ultimă campanie de încheiere a Celui de Al Doilea Război Mondial, menit să evite a treia conflagraţie.

În aşteptarea păcii, au descins în Italia o seamă de pribegi care s-au adăugat celor aflaţi mai dinainte, pe motive de serviciu, însă acum rămaşi fără rost. Între aceştia se afla, bineînţeles, şi Octavian Negru. Maşina blestemată o dădusem la reparat şi arăta ca nouă, îndată ce-am reuşit s-o aduc într-un camion de la Verona-Vago. Când diplomaţii şi cei asimilaţi lor au ieşit din lagărul domnesc de la Bellagio, am găsit prilejul să mă eliberez de povara ce-mi apăsa pe suflet, restituind maşina stăpânului ei. Nu am reuşit să mă eliberez de el, căci prinsese răul obicei de a mă vizita cu osebire duminica, spre a se lăsa invitat la masă şi a avea astfel prilejul de a-şi da aere de consilier politic, cu interpretări fanteziste asupra situaţiei internaţionale. De altfel, însăşi faţa sa smolită din naştere şi rânjetul ce-i sclipea pe buze, îndoielnicele

licăriri din ochii negri ca tăciunii, ca şi privirile strecurate printre genele lungi de cadână, ieşită din serviciul activ, prevesteau numai jale şi rele. Cu această maşină fugise el din zona periculoasă de la Salò, travestit în ghicitoare ce dă în cărţi, în bobi şi citeşte în palmă, fără să se ştie unde o dosise apoi, ca să scape nejumulit. Deşi tânăr, îşi începuse cariera cu însărcinări politico-administrative la Oraviţa, dar n-a rămas în funcţie decât o vreme, deoarece a fost nevoit să-şi ia tălpăşiţa în Germania, izbutind să se ascundă cu uşurinţă printre cei care semănau cu dânsul. Făcuse de toate, până când nemţii l-au băgat în lagărul de la Buchenwald. Prin aceasta nu făcea decât să simuleze, dacă nu chiar să reia meseria strămoşilor, arămurile fiind ocupaţiile lor oficiale, cele reale fiind furtişagurile, vrăjitoria, făcăturile, prezicerile şi tot felul de coţcării de şătrari. Originea sa, neguroasă şi nebuloasă, avea să-l avantajeze, deoarece, trecând în România fără acte, cum se întâmplă de obicei, în căruţe fără *triptic* pentru a scăpa de vamă, el s-a declarat „localnic" şi a pretins condiţia de refugiat din Banatul cotropit. Astfel, a găsit lesne crezare şi indulgenţă. Ajungând la bine atât de uşor, repede s-a gândit la o carieră de corifeu politic, schimbându-şi culoarea cămăşii, fără însă a reuşi să-şi schimbe şi culoarea trădătoare a pielii. În Italia însă i-a fost mai de folos pielea decât cămaşa, cu toate că sosise din Viena cu însărcinări diplomatice de şofer secretar la dispoziţia şefului misiunii, niciodată începute. Neavând cui să lase maşina, înainte de a descinde în lagărul de la Bellaggio, unde se vedea nevoit să-şi urmeze şeful, m-a găsit tocmai pe mine la Varese, unde apăruse pe neaşteptate într-o seară. De aici nenorocirile ce-au urmat.

Emilian, şeful misiunii neîncepute de la Salò, avea în schimb alte probleme şi mi-a cerut şi el un serviciu. Îi rămasese un rest de trei sute de mii de lire (cam cinci sute de dolari) şi se temea să nu-i piardă la intrarea în lagăr. Mi le-a încredinţat cu recomandarea de a le oferi ca ajutoare românilor în trecere prin Italia, căci, chiar înainte de terminarea ostilităţilor, cum era cazul lui

Ramanze, se iveau tot felul de tineri fugiţi din Germania sau din România. Printre aceştia, Ioan Popa, azi în Brazilia, Emil Pop, în Argentina, precum şi un scriitor cu pană bună (numele lui îmi scapă) care suferise de pe urma bombardamentelor efectuate de Aliaţi asupra lagărului de la Buchenwald. Bombardarea lagărului de la Buchenwald, unde erau internaţi o sută de mii de europeni, avusese loc la 24 august 1944. Deţinuţii se aflau în pauza mesei de prânz, după ce părăsiseră atelierul de reparat binocluri şi stăteau la soare. Avioanele aliate au apărut în pâlcuri dese, la cinci mii de metri înălţime. Unele au trasat dâre albe, marcând spaţiile operaţiei aeriene, altele au început să presare bombe cu nemiluita asupra barăcilor deţinuţilor lipsite de buncăre de apărare. Una dintre bombe a explodat chiar în baraca principesei Mafalda de Savoia, fiica regelui Victor Emanuel al III-lea, căsătorită cu prinţul de Assia. Altele au lovit vila în care era deţinut Ernst Thelmann, secretarul partidului comunist german. Lagărul s-a transformat într-un adevărat teatru de război. Corpul de gardă şi infirmeria au fost distruse. De asemenea, barăcile şi atelierele. Arborele uriaş de la poartă a fost literalmente smuls din rădăcini. Din cele peste o sută douăzeci de bombe aruncate asupra *Fuchtenheim*-ului, cincisprezece au căzut chiar în spaţiul locuit de români, rănindu-i grav pe cincizeci dintre ei şi ucigând cinci. Prinţesa Mafalda, grav rănită, a fost îngrijită de români şi s-a stins în braţele lor. În aceeaşi zi, Hitler a decis, prin generalul Müller, constituirea „guvernului naţional român“, încercând să se folosească de cei pe care îi numise în 1941 „capete necoapte şi confuze“. În fruntea acestui guvern fusese desemnat capul rebeliunii din Bucureşti, despre care Ciano se pronunţase fără milă în memoriile sale, în 1942, bucurându-se când acesta a fost arestat şi declarând că lumea va avea *un mascalzone di meno*. Acest guvern nutrea planuri puerile. Elaborase un „Nou Plan de Acţiune“, graţie căruia războiul ar fi putut fi câştigat de nemţi, dar „din nefericire şi această misiune a eşuat din cauza repeziciunii

cu care s-a produs răsturnarea frontului“ etc. Guvernul, fantomă avea să joace un rol nefast atunci când s-a decis să paraşuteze în România oameni fără pregătire specială şi fără viziunea exactă a realităţii, cu scopul de a culege „informaţii şi de a organiza Mişcarea“, pregătind o „rezistenţă activă în contra armatei ruse şi a regimului comunist“.

Parte din românii în tranzit au rămas săptămâni şi luni la Milano, alimentaţi de cantina arhiepiscopiei, cazaţi pe unde se putea, beneficiind şi de ajutoarele lăsate de Emilian. Între aceştia a fost şi părintele Gheorghe Ignat, care îl luase sub protecţia sa pe teologul ortodox V.T., rămas în Italia, într-o mănăstire catolică mai bine de doi ani, la Bologna, de unde a plecat apoi în America, devenind episcopul românilor ortodocşi americani. La ieşirea din lagărul de la Bellaggio, Emilian ar fi avut el însuşi nevoie mare de bani, dar din suma lăsată nu mai rămăseseră decât vreo şaizeci de mii, pe care i i-am restituit.

Emigrarea spre Americi

Răfuielile şi judecăţile interne din diferite ţări n-au fost singurele consecinţe ale războiului. Au apărut fenomene şi probleme cu totul noi, care cereau soluţii încă necunoscute. Multe complicaţii decurgeau din lichidarea lagărelor de prizonieri politici şi a lagărelor de diplomaţi ai ţărilor din Asia, ca să nu mai vorbim despre militarii prizonieri. Schimbarea structurilor politice şi sociale din răsăritul Europei a determinat un curent de emigrare spre America şi Israel.

Cele dintâi contingente de persoane deplasate (D.P.) proveneau din lagărele hitleriste. Aliaţii i-au lăsat liberi pe toţi aceşti oameni, care suferiseră rigorile armei SS: lipsuri alimentare, gazificări şi execuţii sumare, la care s-au adăugat apoi şi bombardamentele anglo-americane. În lagărele de exterminare se aflau, legaţi prin suferinţe comune, evrei şi români legionari, polonezi,

cehi, slovaci, sârbi, italieni, francezi şi alţi europeni, dintre care mulţi fuseseră internaţi din pricina faptului că fugiseră de la lucru, înfruntând Organizaţia Todt.

Într-adevăr, calitatea de apatrid era neplăcută şi nimeni nu se voia fiu al pustiului, lipsit de o protecţie statală. Naţiunile Unite hotărâseră ca toate statele cu refugiaţi politici să elibereze documente de voiaj celor interesaţi, sub forma unui certificat de călătorie, apoi a unui paşaport special, de culoare gri, impunând şi eliminarea vizelor costisitoare, prin acordul semnat la Geneva în 1951. Că s-au creat gheşefturi pe spinarea emigranţilor italieni e posibil, căci cei mai mulţi năzuiau să plece în Statele Unite ale Americii, ca într-un nou Eldorado. America însă nu accepta pe oricine, în orice condiţii, şi stabilise *cote anuale* pentru fiecare naţie europeană. Se făceau astfel înscrieri imediate pe lista ţării de provenienţă, până la completarea cotei. De aici interesul multora de a oferi sume de bani pentru a fi trecuţi la timp în listele pentru America de Nord. Cei care au încasat mulţi bani, vânzând iluzii emigranţilor italieni, au fost tot localnicii, napolitani, sicilieni fără scrupule, care practicau de mult – dacă nu din totdeauna – comerţul *incauţilor.* Odată admişi în taberele americane, în aşteptarea plecării definitive (precedate de controale medicale, dosare, programarea transporturilor), cei admişi primeau ajutoare în dolari sau în natură: casă, masă. Mai bine trataţi erau cei propuşi de JOINT. Aceştia primeau câte două sute de dolari pe lună, locuiau în camere mobilate în oraş şi se „aranjau“, după expresia italiană, destul de bine. De importul de oameni a profitat în oarecare măsură şi Australia, chiar dacă nu obţinuse „material de calitatea întâia“. „În cele din urmă, Africa de Sud a obţinut şi ea ceva emigranţi europeni, pentru a întări poziţia albilor într-o ţară de ei organizată. Atraşi de posibilităţile de lucru şi de viaţa mai bună, peste aceşti albi se revărsase un mare număr de negri bantu din centrul Africii. Totuşi, Africa de Sud s-a prezentat prea

târziu la *masa darurilor,* iar când şi-a modificat legile restrictive, europenii n-au mai fost disponibili.

O mare dilemă o constituia readucerea prizonierilor din lagărele aliaţilor. Ei nu puteau să fie revărsaţi deodată de-a valma, în ţările lor de origine, prin simpla lăsare la vatră. Cei mai numeroşi prizonieri se aflau însă în Rusia şi erau utilizaţi la lucru pe tot întinsul teritoriu al Uniunii. Pentru recuperarea lor au trebuit să se desfăşoare multe şi grele tratative, intervenţii şi mai ales presiuni din partea familiilor dezmembrate. Unii din foştii prizonieri intraseră în ciclul productiv al Republicilor Unionale Sovietice şi renunţaseră să revină acasă. Nu mai vorbim de tehnicienii germani, de oamenii de ştiinţă, intraţi în corpuri selecţionate, cărora li s-au oferit chiar *dacii* (vile) şi *pobede,* pentru o mai lesnicioasă inspiraţie. Parte din ei au participat la construirea sateliţilor şi a rachetelor cosmice sovietice, aşa cum alt lot de specialişti germani, deveniţi cetăţeni ai Americii, au contribuit la realizarea programului spaţial NASA, încredinţat savantului Werner von Braun.

Spre lauda României, Warner von Braun a fost elevul profesorului transilvănean Hermann Oberth din Sibiu, azi stabilit la München, autorul unei cărţi de anticipaţie tehnico-ştiinţifică, *Die Rakete zu den Planetenraumen,* publicate în anul 1923. Cercetările sale sunt cristalizate în mai multe volume, de mare interes şi actualitate dovedindu-se *Das Mondauto* („automobilul lunar“) proiectat la zece ani după publicarea cărţii lui Oberth în SUA şi folosit în explorările selenare.

Lansarea primului sputnic sovietic, la 4 octombrie 1957, a impresionat puternic întreaga Americă şi a dat un nou impuls cercetărilor şi investiţiilor în acest domeniu. În primăvara anului următor, americanii au lansat şi ei prima rachetă şi apoi primul satelit artificial al Pământului. La un moment dat, se zice că astronauţii americani şi ruşi s-au întâlnit pe orbită. La primul tur, americanul s-a adresat colegului său rus cu clasicul *good*

morning, fără a primi vreun răspuns. La al doilea tur, astronautul rus, gândindu-se că celălalt o fi vrut să-l salute, a adresat un *dobre utro, tovarişci,* însă, de această dată, americanul nu a înţeles despre ce este vorba. La al treilea tur, cei doi astronauţi, îmbrăcaţi în costume cu însemnele naţiei respective, s-au decis să-şi adreseze cuvântul într-o altă limbă şi, la întâlnire, au exclamat simultan: *Guten Morgen, Kamerad!* De astă dată, s-au înţeles perfect şi, surânzându-şi cu amiciţie, au continuat să navigheze în spaţiu, fără pismă, în deplină armonie.

Pe tema restituirii tuturor prizonierilor italieni, deşi corpul expediţionar al generalului Messe nu fusese prea numeros, relaţiile Italiei cu Rusia au ajuns la tensiune, cu toate că şi Partidul Comunist Italian ajunsese să facă parte din guvern, în frunte cu Palmiro Togliatti. Familiile cereau mereu guvernului restituirea prizonierilor, dar operaţiunea s-a făcut încet, cu ţârâita, fără să se dea satisfacţie deplină. De câte ori sosea un grup sau chiar un singur soldat, marea veste umplea ziarele cu titluri de-o şchioapă.

O seamă de prizonieri neîntorşi, îndeosebi dintre cei din sud, s-au încurcat cu localnice, au făcut copii şi şi-au întemeiat un nou cămin, italo-rus. Pentru împăcarea spiritelor şi întărirea prieteniei italo-sovietice, realizată nu atât de politicieni, cât de industriaşi şi, mai precis, de avocatul Giovanni Agnelli care a construit marea fabrică de automobile Fiat de la Togliattigrad, s-a turnat un film în coproducţie. Tema filmului era tocmai aceasta: regăsirea a doi parteneri, un italian, plecat în război şi pierdut în stepele înzăpezite, şi o italiancă febrilă, hotărâtă să învingă toate obstacolele şi să-şi regăsească bărbatul. Toate peregrinările ei prin Moscova, pe la diferite instituţii şi ministere, s-au complicat apoi cu drumurile prin Siberia. În cele din urmă, protagonista şi-a găsit bărbatul, însă acesta era căsătorit cu o rusoaică, avea copii, gospodărie, serviciu într-o uzină. Acesta renunţase de mult la orice iluzie şi nu se mai gândea la ţara de origine, dar femeia iubită

odinioară îi trezea nostalgiile şi, în cele din urmă, l-a determinat s-o urmeze. Ei se revăd în Italia, dar şi aici lucrurile s-au modificat fundamental. Tinerii de odinioară, interpretaţi de Sofia Loren şi Marcello Mastroiani, s-au despărţit definitiv, recunoscând că fiecare se află ancorat adânc într-un alt univers.

Recuperarea prizonierilor preocupa atât de mult Italia, încât fiul avocatului Schwam din România, de pe lângă filiala Creditului Minier de la Viena, împreună cu un prieten, a luat la Roma iniţiativa de a întreprinde cercetări, la cererea familiilor dezbinate. Aceste familii i se adresau cu o scrisoare, însoţită de o taxă de cincizeci de lire. Dată fiind valoarea înalt umanitară a acestei acţiuni, bine privită de dregătorii politici italieni şi americani, Schwam a primit birouri chiar în Palatul Quirinal, unde a lucrat ani de-a rândul, în codiţii foarte bune şi cu un buget respectabil. Rezultatele au fost minime, dar cercetările, foarte numeroase, şi taxele în creştere evoluau paralel cu ridicarea nivelului de trai. Contul la bancă era administrat de colegul avocatului Schwam, care, din nefericire, nefiind pătruns de un înalt simţ etic şi de principii sănătoase, s-a supărat într-o bună zi ca văcarul pe sat, a scos banii din bancă şi a plecat cu ei aiurea, fără a mai da de atunci vreun semn de viaţă. Căsătorit cu o franţuzoaică, domnul Schwam trăieşte azi la Frankfurt pe Main, câştigându-şi existenţa ca interpret simultan, fără a avea a se plânge de ceva. Desigur, el a rămas sărac şi păgubit, dar încărcat ca un împărat al Orientului cu multe amintiri din Italia. Amintirile cu care se mândreşte cel mai mult se referă la răspunsul (tare) pe care i l-a dat Papei, într-o anumită situaţie, creând o tensiune neaşteptată „între Quirinal şi Vatican". Toate aceste relatări mi le-a făcut recent, într-o întâlnire la Frankfurt, în birourile mele. Simpaticul Schwam venise împreună cu soţia, interesat să preia secretariatul unei camere de comerţ germano-române, pe care o proiectasem, instituţie de facilitare a schimburilor, cum au toate ţările socialiste,

dar pentru care România şi oamenii săi nu arată mare interes, lipsindu-le simţul comercial.

Atraşi de salariile ridicate la fabricile de automobile, mulţi intelectuali, cum au fost Ion Olteanu, Ion Humiţa, nepotul lui Emilian, doctor în medicină de la Padova, precum şi atâţia alţii insistau să intre în *cota românească* pentru SUA. Credeau că, prin câştigarea a şase sute de dolari pe lună (cu orele suplimentare, poate chiar o mie de dolari), îşi vor face o situaţie şi îşi vor cumpăra maşină. Uitau însă că aceste salarii mari se iroseau până la sfârşitul lunii, în cheltuieli ridicate pentru casă, masă şi îmbrăcăminte, iar maşina nu e în America un aspect al bogăţiei, ci un simplu mijloc de transport, indispensabil, altminteri deplasările fiind imposibile, spre a ajunge de acasă la locul de muncă. Totuşi, Statele Unite ale Americii şi Canada constituiau marea atracţie şi nimic în lume nu le adumbrea strălucirea.

Dirijarea românilor liberi se făcea cu precădere spre Argentina şi Brazilia, cu eforturi stăruitoare. Îndeosebi Brazilia era doritoare să primească mână de lucru europeană, în toate domeniile, iar Consulatul Argentinei la Genova organizase chiar un birou special pentru întocmirea actelor necesare. Pribegii preferau America Latină, pentru că aici primeau cetăţenia după doi ani, ceea ce le dădea tuturor speranţa de a se încadra cu drepturi depline în societatea şi economia unor ţări de dimensiuni continentale.

O seamă de oameni însă se îndreptau către Brazilia. Aici limba portugheză, limbă neolatină, cu un „ş“ caracteristic limbii române, părea mult mai lesne de însuşit, şi emigranţii se îmbătau cu ideea unor înalte cariere politice şi administrative. Întâmplarea făcea ca soţia ministrului de Externe brazilian din acea epocă să fie româncă. Bineînţeles, inima ei bătea mai fierbinte pentru oamenii din ţara sa de baştină, decât pentru alţii, şi ea a obţinut să li se acorde prioritate şi facilităţi. Evreii nu se băteau pentru Brazilia, deşi „marele continent“ oferă astăzi posibilităţi enorme de dezvoltare economică, mulţi izbutind să-şi creeze lesne o situaţie de invidiat. Aici se lucrează douăzeci şi patru de ore pe zi. Oraşele de pe coastă au devenit adevărate megalopolis, cu multe milioane de locuitori, în creştere continuă. Circulaţia şi zgomotul nu încetează la nici o oră din zi sau din noapte. Toată ţara este într-o fierbere continuă, oamenii – ca într-un muşuroi de furnici neobosite, populaţia – în creştere vertiginoasă. Zona interioară a ţării a rămas să fie dezvoltată în secolul următor, cu tehnici moderne, menite să înlesnească crearea de oraşe în plină forestă (pădure imensă), întocmai ca noua capitală denumită Brasilia. În urma unor ani secetoşi, în statul Ceara, unde a bântuit foametea şi s-au produs mari pierderi de oameni şi animale, guvernul a preconizat transferarea populaţiei în Amazonia virgină, începând imediat crearea unei reţele de drumuri pe distanţă de cinci mii de kilometri şi construirea a o sută de oraşe şi mii de sate. Şantierele au luat fiinţă la nouăzeci de zile de la vizita preşedintelui federaţiei Statelor Unite ale Braziliei în Ceara şi de la luarea acestei decizii. Eficienţa guvernului de amirali, generali, tehnicieni şi tehnologi ai politicii, managementului, marketingului, într-un cuvânt, eficienţa modernă în maximă măsură a impresionat lumea. Computerul Pentagonului de la Washington, elaborând situaţii prospective, vede Brazilia, la începutul secolului XXI, ca mare putere economică şi politică mondială. Guvernul a eliminat cu desăvârşire discriminările rasiale, ducând aceeaşi politică adoptată la timpul său de imperatorii romani şi preluată de Portugalia în administrarea coloniilor. S-a format astfel un amalgam de populaţii rezultate din amestecul portughezilor cu băştinaşii, cu negrii africani de import, cu europenii din mai toate ţările continentului nostru. Aici există o populaţie creolă în toate nuanţele cafelei cu lapte, de la *espresso macchiato,* faimoasa cafea *espresso* pătată cu un strop de lapte, şi cafeaua cu lapte propriu-zisă, până la tonul albicios al ei obţinut cu lapte de capră.

Nu există nici o reţinere, nici din partea negrilor faţă de albi, cu care se consideră în perfectă egalitate în drepturi şi îndatoriri, dar nici a albilor faţă de negrese, când sunt frumoase şi isteţe. Din păcate, în Brazilia nu au fost importanţi cei mai frumoşi negri din Africa, cei din Somalia sau din Conacry, unde, până acum două decenii, puteau fi admirate splendide tinere, statui vii, tuciurii, goale, pe străzile noi ale oraşului.

Printre emigranţii europeni în Brazilia (unii păstrând relaţii încă din vremurile de război cu soldaţii trupelor Aliate, care au dat un anumit renume ţării lor) se numărau şi unii români din Banat şi Transilvania. Aşa, bunăoară, a fost un oarecare Ion Poenaru, sosit din Germania la Milano, om bun şi paşnic, de vreo treizeci şi cinci de ani, cu o înfăţişare de preot în veşminte civile. Pentru a-şi schimba viaţa, se refugiase în treacăt prin Italia, iar pentru a mai câştiga ceva pe lângă ajutoare, făcea curăţenie în birourile mele şi avea însărcinarea de a deschide uşa şi de a expedia corespondenţa. Firea lui domoală se datora şi unei maladii mai vechi, ce-l ţinuse o vreme prin sanatorii. După un popas la Roma, el a pornit spre Brazilia şi nu a mai dat nici un semn de viaţă, absorbit, probabil, de tumultul de dincolo de ocean. Numele său a mai fost amintit în mod indirect acum câţiva ani, când pretinsa sa soţie, pictoriţă din hobby, amatoare, aşadar, realizase un tablou al lui Badea Cârţan. Acest tablou mi-a parvenit graţie unui subinginer silvicultor de la Timişoara, lector entuziast al acestor memorii, care a ţinut să-şi însoţească scrisoarea cu această imagine. Recent, ea însăşi, citindu-mi cărţile, mi-a adus un alt tablou: o icoană pictată pe lemn.

Alt român plecat să mărească numărul locuitorilor brazilieni a fost Emil Pop, absolvent de liceu militar şi cunoscut de-ai lui Zeno. El a picat într-o dimineaţă la Milano, nu se ştie bine cum şi de unde, venind probabil direct din ţară. Bineînţeles, Zeno mi-a cerut să-i asigur o posibilitate de trai. La *Caritas* nu voia să se adreseze, deşi în familia sa avea un preot. S-a adaptat – necunoscând limba italiană – unei munci de rând, îngrijind birourile lăsate de predecesorul său. Făcea curăţenie cu multă meticulozitate şi cu multă tragere de inimă, pentru a justifica ajutorul primit. Depăşindu-şi atribuţiile, se ocupa şi de lectura scrisorilor aruncate la coş, cu o voluptate demnă de un autentic detectiv. În felul acesta i-a fost dat să afle, dintr-o epistolă aruncată de Pălămidaru, calificările soţiei acestuia la adresa mea. Doamna Dorina era internată la sanatoriul din Cuneo şi, neputându-i vorbi soţului, i se lamenta în fel şi chip în lungi şi uneori interminabile scrisori, întrebând şi de sănătatea *Trocarului,* adică a aceluia ce dădea de lucru şi asigura pâinea familiei sale, familie ce se vede că prefera farfuriilor de ceramică sau porţelan, vulgara troacă de lemn, din care ştim cine se hrăneşte. Oricum, aducându-ne la cunoştinţă, lui Zeno şi mie, conţinutul acestei scrisori, Emil Pop a arătat, de fapt, care erau sentimentele de acasă ale unei familii complexate şi nerecunoscătoare, salvate de mine de la înec în clipe grele.

Luat de vârtej, într-o bună zi, şi Nicolae Râmneanţu, zis Modran, şi-a făcut catrafusele şi, mândru de vocaţia sa de hoinar, s-a îndreptat spre Genova, ca să fie îmbarcat pentru Brazilia. Uitase de Sida, nevastă-sa de la Silagiu. O părăsise fără remuşcări, gândindu-se cum îl punea să lucreze, strâns cu chinga, căci poftă de muncă nu avusese niciodată. Mai întâi îşi găsise o ocupaţie la Timişoara, unde colaborase la ziarul *Dacia,* dar nu cu pana, ci cu mătura, ţinând curat sediul redacţiei şi atelierele tipografiei. Fidel războinicilor nemţi, când aceştia s-au retras împinşi de armatele româno-ruse, i-a însoţit cu bucurie, fericit să scape şi de această muncă, şi de nevastă, vrând să ajungă într-o lume bogată şi leneşă, unde „toate pică mură-n gură“. În trenul cu şvabi se aflau ruşi şi rusoaice, refugiaţi din Transnistria. Între ei, o seamă vorbeau româneşte. Modranul, ţanţoş şi bronzat, repede s-a impus în ochii unei rusoaice pribege, mamă a unei fetiţe de şase ani. Privirile sale insistente

au fost însă repede răsplătite de un rusnac care i-a tăbăcit pielea, l-a zgâriat şi l-a însângerat, şi se pregătea să-l arunce pe fereastră, spre a uşura vagonul. Noroc cu Ion Poenaru, vlăjganul care a izbutit să-l scoată pe bietul Ramanze din ghearele rusnacului furios. Obişnuit cu târnoseala, abia ajuns la Milano, Ramanze mi s-a prezentat ca om însurat, cu copil şi soacră, prigonit de un vrăjmaş neînduplecat, şi m-a înduioşat. I-am oferit o ocupaţie de bucătar ocazional şi de „ţinecal“, ceea ce l-a făcut să uite repede de noua sa familie întemeiată în trenul de refugiaţi, în vremuri de restrişte. N-a trecut mult şi, într-o bună zi, au venit rusoaicele din cele trei generaţii la birou să-i ceară socoteală, în limbajul lor particular. În camera de lângă bucătărie, unde îşi îndeplinea misiunea, el a fost încă o dată târnosit în toată legea, povestea încheindu-se cu intervenţia mamei care, neavând vreme să-i judece, a trecut direct la sancţiuni, scoţându-i pe toţi, pe inculpaţi şi pe acuzatori, din casă cu măturoiul, fără a părtini pe nimeni. La lichidarea conflictului, mama, neuitând că în timpul războiului îndeplinise la nevoie şi oficiul de soră de caritate, l-a oblojit şi l-a pansat pe silăgeanul Ramanze, întors să ceară iertare, aşa încât zgrăbălăturile de pe faţă i-au trecut în câteva zile, dar smocul de păr negru-tăciune, smuls în furia bătăliei, n-a mai crescut niciodată, rămânând Modranul cu o urmă vizibilă din războiul domestic, mai târziu, desigur, atribuită trecerii sale prin dosul frontului, în Germania.

Cu această răfuială, soarta lui Ramanze nu s-a îmbunătăţit. La încasarea salariului de bucătar măturător, în loc să dea o parte familiei adoptive, el se ducea de-a dreptul la *Luna-Parc*, unde se distra de minune în *ringhişpil,* cum se zice în Banat, adică la roata de la iarmaroace, cu cai şi căruţe ţinute în lanţuri, plăcându-i să se „învârtească“. Repede şi-a aflat şi acolo companie feminină, căci acesta era scopul vieţii sale, iar când pleca la atac, îşi trăgea pălăria pe ochi sau, cum s-ar spune, „pe douăzeci şi trei“.

Sfânta bătaie rusească avea o motivare, dacă nu o justificare, căci Ramanze nu se căsătorise decât ocazional cu hazaica.

Pentru a scăpa de toate angaralele, inclusiv de munca pe care i-o oferisem, şi socotind că prin culoarea sa de mulatru ar putea să aibă mai mare succes la mulatrele sau negresele de peste ocean, fără ştirea nimănui, el se înscrisese pe listele de emigrare şi, într-o bună zi, şi-a luat tălpăşiţa fără să lase urme. N-a mai dat nici un semn de viaţă pentru bune motive. La plecare, neştiind că în Brazilia clima nu cere îmbrăcăminte prea grea, şi-a procurat un palton din cuierul biroului, făcând ca şi acesta să ia drumul emigraţiei, spre Bazilia. Am fost nevoit, bineînţeles, să plătesc daune clientului, revenit ca să-şi recupereze mantaua. Aceasta a fost ultima notă de plată în amintirea lui Ramanze, fost Râmneanţu-Modran de la Silagiu. Cine ştie cum o fi evoluat numele său în limba portughezo-braziliană şi cum va fi fiind scris acelaşi nume în cimitirul unde şi-o fi lăsat oasele, pentru îngrăşarea pământului de pe noul continent, devenind astfel, cel puţin după moarte, de oarecare utilitate obştească.

Aspiranţi la Scala din Milano

Italia este ţara cântecului şi întreaga lume îi consideră pe italieni cântăreţi. În Anglia există un obicei curent: dacă un italian e invitat la masă, să fie rugat să şi cânte, ca şi când marea mamă-natură i-ar fi dotat pe toţi cei cincizeci şi cinci de milioane de italieni din Italia şi pe alţi cincisprezece milioane sprânjiţi în lume, cu coarde vocale de tip Carusso ori Beniamino Gigli. Cântăreţi sau nu, italienii nu-şi dezmint faima. Gustul şi priceperea pentru muzică s-au dezvoltat de-a lungul vremii în peninsulă, căci soarele cald şi vinul generos al pământului fertilizat de cenuşa vulcanilor au faciliat cultivarea vocilor alese. Începând cu cântecele folclorice sau cu romanţele napoletane, cam plângăreţe, vocile au evoluat prin teorie şi exerciţii, pentru operă, care –

după cum se ştie – s-a născut în Italia, sub numele de *opera buffa.* O dată cu artiştii, s-au antrenat şi ascultătorii, deveniţi cu timpul aprigi critici muzicali. În felul acesta, s-au ivit o seamă de teatre cu programe muzicale şi, între ele, unele s-au specializat, iar publicul a devenit atât de exigent, încât a creat o adevărată faimă în jurul lor, cum a fost şi este publicul din triada Cremona, Parma şi Milano. Orice cântăreţ demn de acest nume, din Italia sau din străinătate, pentru a fi consacrat pe supremul altar al operei, la Scala din Milano, trece în precedenţă pe sub furcile caudine ale celorlalte două teatre de operă. Bineînţeles, şi-au câştigat renume şi alte teatre lirice, ca Fenice de la Veneţia, San Carlo de la Neapole şi Teatro Reale dell'Opera de la Roma (cu toate că regele a fost înlocuit de un preşedinte de republică, opera a rămas *regală* pentru multă vreme!).

Între diferitele naţiuni ale lumii, puţine au calităţi canore. De pildă, spaniolii sunt aproape lipsiţi de mari talente muzicale, deşi limba – cu mare rezonanţă în muzica uşoară – are muzicalitate, e melodioasă şi lipsită de succesiuni de consoane nazale ce întunecă alte limbi. Acest defect îl are limba franceză, potrivită pentru canţonete, mai puţin pentru opera lirică. De aceea a dat până în prezent o seamă de *chansoniers,* un fel de cântăreţi, povestitori de glume şi ironii la adresa oricui, dar mai cu seamă a politicienilor. În toate timpurile, aceştia erau băgaţi în seamă cu precădere şi apoi „calificaţi" după felul cum ştiau să accepte şi să savureze ei înşişi satira politică, şi ea la rându-i fiind un mod democratic de cunoaştere a opiniei publice şi un instrument de guvernare. Marele Caius Iulius Caesar accepta cu surâsul pe buze, când se făceau aluzii la chelia ori la virtuţile sale virile, ori de câte ori soldaţii îi avertizau, prin strigături, pe senatori să-şi păzească nevestele, deoarece trece „cuceritorul" Caesar. La fel, marele om politic Nicolae Titulescu l-a aplaudat din inimă pe comicul neîntrecut, Tănase, când i-a adresat cupletul: *„Titulescu zice că nu poate, dar la Geneva le-a făcut praf pe toate!"*

Limba germană se pretează la operă şi chiar la cântecele de muzică uşoară, după cum foarte bine se pretează la lieduri ale aşa-zisei *Kammermusik*. Alte limbi germanice însă, ca flamanda sau olandeza, sunt imposibile, au multe grupuri consonantice şi vocale aspirate, care trimit sunetul înăuntru foiului, în loc să-l îndrepte în afară, spre public. Engleza, prin consoanele surdinizate şi prin vocalizarea cuvintelor, diferenţiate adesea – la fel ca în chineză – după ton, facilitează adaptarea sa la teatrul liric. Mari figuri muzicale însă n-au apărut după cum ar fi fost de aşteptat, decât într-o mică măsură, acesta rămânând un domeniu şi un apanaj al italienilor, dar şi al românilor, poate din pricina limbii, poate din pricina climatului ce favorizează dezvoltarea coardelor vocale sau poate a cromozomilor traco-latini şi a temperamentului cald. Nu degeaba un filozof german cu barbă, vorbind despre români, i-a numit „italienii de la Dunăre".

Iată de ce era firesc ca mai toţi tinerii cântăreţi români, şi chiar cei afirmaţi, să aspire, ca maximă performanţă a carierei lor, să ajungă în Italia şi, dacă se poate, să pună piciorul chiar la Scala. Toţi, desigur, au ajuns al Scala, dar în postură diferită: cântăreţi, actori ori spectatori. De aceea, şi cântăreţii întâlniţi de mine în această ţară s-au împărţit în două categorii principale: consacraţi şi aspiranţi!

La începutul secolului, Hariclea Darclée pare să fi fost prima care a dat o imagine despre România. Până azi i se păstrează un tablou în muzeul de la Scala, deschis vizitatorilor în pauzele dintre acte. În timpul războiului, am avut prilejul să o ascult pe basarabeanca Maria Cebotari, fostă Ciubotaru, şi să apreciez calităţile ei de soprană, după ce îndelungă vreme delectase urechile muzicale ale berlinezilor, cu mult înainte de Elisabeth Schwartzkopf. La fel şi Viorica Ursuleac, pe care nu am auzit-o, şi care şi-a afirmat calităţile muzicale mai mult în Germania.

În schimb, cel care a stârnit admiraţie în a doua parte a războiului şi după încheierea lui a fost basul Emil Marinescu de la

Opera din București, plecat în Germania și pripășit apoi în Italia, până prin anii 1950. El a avut prilejul să facă să răsune părțile metalice deșurubate ale teatrului liric din Via Adua, Broadway-ul din Milano, unde se refugiase teatrul operei Scala după bombardamentul cultural anglo-american asupra edificiului creat de ducii Scaligeri. După repararea Scalei, cu contribuții venite din toate părțile lumii, și redeschiderea ei la sfârșitul anului 1947, sub bagheta magică și severă a maestrului Arturo Toscanini, venit anume de la New York, Emil Marinescu avea să cânte în acest sfânt locaș al muzicii de operă și să lase impresii durabile. Redeschiderea Scalei a fost evenimentul monden cel mai așteptat, căci Milano fără Scala este ca un cocoș fără creastă, ca un păun fără coadă sau ca o privighetoare fără glas. În Italia, bașii nu-s prea numeroși. Cu atât mai mult a fost apreciată vocea lui Marinescu, încă departe de fatala gargariseală de sfârșit de carieră, menținându-și fizicul în perfectă stare, înalt, frumos, ca un brad de munte carpatin. Nici mâna nu-i tremura atunci când, în 1949, l-am invitat să pună o semnătură pe apelul adresat românilor din străinătate, să se unească sub simbolul Europei. Maestrul avea mari calități umane, știa să se facă simpatic, să-și câștige prieteni și admiratori, însușiri pe care orice bun artist, dotat cu voce, dar și cu inteligență și *savoir fair,* le întrunește, spre a-și deschide o bună carieră. Numai cei prea plini de sine (de voce și talent, pentru precizare) ajung să devină îngâmfați, intratabili și, până la urmă, demni de a fi desconsiderați. Pentru aceste binecuvântate motive de R.U., marea soprană Maria Sofia Cecilia Calageropoulos, cunoscută sub numele de Maria Callas (pseudonim fabricat de managerul ei, devenit apoi soț legitim, Giovanni Battista Meneghini, care i-a redus sensibil greutatea fizică, transformând-o dintr-o obeză într-o silfidă cu siluetă elansată, subțire ca tenia luată pentru slăbire), cu toate calitățile vocale neobișnuite, nu a reușit să adune simpatii în jurul ei și a fost viu criticată în reviste, deși se bucura de ocrotirea amicului său, Onassis. Era mereu în

conflict cu cei mici și cu cei mari, pentru tot felul de motive futile, iar de mamă-sa în mizerie uitase complet. A avut chiar prostul gust, la o inaugurare a stagiunii lirice, când, potrivit tradiției, participă șeful statului, pe atunci președintele Giovanni Gronchi, să întrerupă spectacolul după primul act, sub pretextul că nu se simte în formă, ceea ce ar fi putut să facă de la început, spre a fi înlocuită, dacă ar fi fost adevărat. În felul acesta, a trimis acasă, la culcare, înainte de vreme, publicul și a creat probleme financiare, deoarece Scala s-a văzut nevoită să restituie costul biletelor. La rândul ei, Scala a făcut proces marii artiste, apucată de tuse și de junghi când ți-era lumea mai dragă.

Printre aspiranții ajunși la Scala și chiar pe scenă, a fost marele – deși mic de stat – artist Petrică Munteanu. Își făcuse studiile în Germania. Cu titlul de doctor în muzicologie, foarte greu de obținut în Germania, a început să dea concerte de cameră cu lieduri pentru care vocea sa mică, dar dulce, se potrivea de minune. Într-o Germanie învinsă, lumea însă nu mai avea chef să asculte muzică și se deprinsese cu plânsul. De aceea, ca atâția alți români, el și-a îndreptat vederile spre Italia, unde, pentru a-și găsi un loc potrivit sub soare (bineînțeles, soarele artiștilor lirici fiind Scala), a oferit un concert de cameră Papei. Neobișnuit să se ducă la spectacole, să-și ia bilet și să se confunde cu lumea, Papa a prețuit inițiativa și l-a ascultat cu plăcere, iar Munteanu s-a impus în ochii profunzi și sfinți ai sfântului părinte, câștigându-și, poate, și o treaptă în plus spre purgatoriu, dacă nu chiar către paradis. Avea el păcatele sale, pentru a merita purgatoriul, căci se căsătorise, pare-se, cu o nemțoaică, a cărei cetățenie nu-l mai atrăgea; ba chiar i se înăcrise de-a binelea de dânsa. Fapt este că faimosul concert papal, în cadrul solemn al Vaticanului, s-a soldat cu succesul meritat și i-a procurat nu numai o recomandare pentru Scala, într-un moment când Vaticanul avea o mare autoritate în Italia asupra miniștrilor democreștini, dar și o considerație deosebită asupra cazului de anulare a căsătoriei sale la Tribunalul

Suprem Ecleziastic, numit Santa Rota Romana. Motivele invocate n-au fost făcute publice, dar nu-mi pot închipui să se fi recurs la „clauza neconsumării“ sau a „neputinţei“ căci el, întocmai ca cel din legendă, era mic de stat, dar mare în fapte. Ar fi fost chiar o ocară pentru buna sa faimă pe piaţa feminină, stabilită cu abilitate şi prin anevoioase cuceriri. Altele trebuie să fi fost motivele ce i-au determinat pe sfinţii părinţi judecători – poate chiar auditori ai concertului său – să-i acorde dezlegarea matrimonială. Atmosfera, desigur, era favorabilă lui, căci războiul pierdut de nemţi nu-i făcea prea simpatici în acea epocă, deşi luptele în tranşee sau cu panzer-divizion-ul le-au dat bărbaţii, nu fetele, contra cărora nici cel mai sever judecător nu avea nimic de spus, ba dimpotrivă... căci ele, după ce-şi acordează coardele la unison, după o cină abundentă şi un vin amabil, devin la rându-le foarte „amabile“, *selbstverständig* (se înţelege de la sine).

Pe când unii se bucurau de „teritorii eliberate“, iar alţii de „bravii eliberatori“, prietenul nostru Petrică Munteanu s-a prezentat al Scala. Numele său părea să vină de la provincia Muntenia sau de la munte. Recent însă am găsit şi o genealogie italiană, descoperind un sat pe drumul dintre Genova şi Roma, mai la sud de Livorno, cu numele Munteano. Cu vocea sa caldă, mlădioasă, chiar dacă mai puţin răsunătoare, cu volum mai potrivit pentru salon decât pentru o sală, Petrică s-a înfăţişat mai întâi ca auditor, pentru a observa în deplină linişte, la întunericul părtaş, aspectele scenice şi muzicale ale acestui mare templu al artelor. După ce a studiat temeinic repertoriul şi a luat spectacol cu spectacol, înscriindu-se în ritmul trepidant de după război, şi-a dat bine seama în ce părţi ar putea să pretindă participarea şi, dotat cu cel mai cald surâs profesional, dar şi sincer uman, şi-a umplut desaga cu întorsături de frază bine alese şi, poate, chiar cu glume, „curăţele“ la început, şi – cu seriozitatea ce impune un titlu obţinut în Germania – s-a înfăţişat celor în drept pentru audiere. Audiţiile sunt riguroase şi tartorii Scalei – nu cei

îmbrăcaţi, care apar în scenă, ci cei invizibili, ascunşi în birouri – cu greu se lasă convinşi, cerând alte şi alte exhibiţii, înainte de a da un răspuns afirmativ. De obicei, toţi aspiranţii au grijă să ia lecţii de la anumiţi maeştri cunoscuţi şi agreaţi de către diriguitorii Scalei. În genere, aceştia sunt artişti trecuţi în rezervă, la o pensie mereu amânată, căci fiecare e întreprinzător la propriu şi nicidecum dependent, lefegii ai instituţiilor, pentru care lucrează cu contract limitat. Ca atare toate riscurile sunt în sarcina lor, dar şi... beneficiile, căci o seară a unui cântăreţ de operă, care se respectă, depăşea prin anii 1960 milionul de lire, ceea ce altădată era un punct de referinţă şi de calificare. Astăzi este mai puţin, căci aşa-zişii compozitori-cântăreţi, *cantautore,* un fel de aezi ai timpurilor moderne, graţie reclamei gratuite făcute în neştire de radio şi televiziune, care, în loc să-i taxeze, îi plăteşte, cu sume exorbitante, precum şi emisiunilor de discuri, devin peste noapte milionari adevăraţi. Aşa s-a întâmplat cu Domenico Modugno. Prins în atmosfera înălţătoare a primului satelit artificial american lansat în spaţiu, el a escaladat toate recordurile şi s-a urcat, prin cântecul *Volare,* la *Cota 800* (de milioane de lire), ceea ce reprezenta atunci circa un milion şi jumătate de dolari. S-au schimbat astfel criteriile de valoare, atât calitativ, cât şi remunerativ, iar scara lor nu mai ţine seama de standardul Scalei – Scării de la Milano.

O scară cât de mică i-ar fi fost folositoare şi lui Petrică Munteanu, ca să-l ajute în escaladarea teatrului liric suprem. El s-a înălţat în vârful picioarelor cât a putut şi a ajuns să fie programat, văzut şi admirat de către milanezi. Şi eu, personal, am avut prilejul mai mult să-l văd decât să-l aud, căci întâmplarea a făcut ca tocmai atunci să aibă un rol minor, terminat cu moartea personajului, fără să pot preciza, după atâta vreme, dacă actul se petrecea pe scenă sau mai-nainte, în culise. În orice caz, căruţa cu morţi traversa întregul spaţiu scenic. Dar acesta e un detaliu, căci partea cea mai importantă era mărimea literei de pe afiş. Aici

numele lui figura cu demnitate, în grafie majoră, în forma oficială de Petre şi nu de Petrică, după cum era chemat în intimitate, la dorinţa sa.

Petrică, Petre sau Pietroi, nu are importanţă, căci faptul de a se face cunoscut la Milano şi de a-şi lega numele de Scala, ca scop suprem al vieţii oricărui artist liric ce se respectă, şi l-a atins din plin. Atât la început, cât şi mai târziu, el a dat probă de calităţi alese, nu numai canore, dar mai cu seamă de inteligenţă şi simţ al realităţii. Vremea cântăreţilor e scurtă, iar vocea, cu toate clătăririle de ouă şi gargarisme bine studiate, se stinge treptat ca o lumânare. Atunci, unii se retrag pe scene minore sau dispar de-a dreptul în anonimat, unde, de regulă, duc o existenţă plină de privaţiuni, dacă nu de mizerie, italienii se adresează casei de ajutorare a foştilor artişti, intitulată Giuseppe Verdi şi ridicată din bunătatea şi disponibilităţile materiale ale marelui compozitor din Bursetto. Reflectând asupra destinului său, Petrică Munteanu a socotit oportun să mai studieze şi alte ştiinţe şi arte paralele, spre a-şi asigura o bătrâneţe decentă şi tihnită. S-a înscris *con pieni voti*, calificându-se încă o dată ca bun student. Studiile juridice i-au folosit nu pentru a practica o nouă meserie de avocat sau de judecător (i-ar fi plăcut, desigur, să mai judece şi el pe alţii, după ce alţii l-au judecat pentru arta sa rafinată, nu pentru fapte rele), ci în administrarea proprietăţilor sale: case, apartamente şi prăvălii, în care îşi investise veniturile. În felul acesta, banii lui nu s-au devalorizat şi nici n-au fost cheltuiţi fără socotinţă, cum fac majoritatea artiştilor. Chiriile corespunzătoare îi aduc astăzi un venit egal cu cel provenit din tunetele smulse din străfundul pieptului său şi din coardele vocale uneori întinse până la acel faimos şi dorit do din piept, *do di petto*. Calităţile juridice şi intuiţiile economice îl arătau capabil să se distingă şi în domeniul comercial, dacă nu chiar în cel industrial. Totuşi, industrializarea muzicii – devenită azi un superbusiness – nu l-a atras, deoarece la el predomina simţul artistic. În cele din urmă, stimulat

de marele director de orchestră Sergiu Celibidache, muzician cu faimă europeană şi universală, s-a întors din nou la şcoală şi a studiat compoziţia şi dirijatul, ascuţindu-şi, în acest scop, memoria pentru a reţine partiturile, căci acum aşa e la modă, ca partitura întregului concert să fie ştiută pe de rost. Nu-mi dau seama cu ce mijloace şi-a ascuţit-o, el afirma însă că a reuşit să-şi obţină cu cinste titlul de maestru concertant şi să dirijeze unele concerte.

Astăzi, Petrică trăieşte liniştit la Milano, instalat într-un frumos apartament, unde, cu o sensibilitate emoţionantă, şi-a adus şi mama, de a cărei prezenţă s-a bucurat mai mulţi ani, pierzând-o recent, ceea ce i-a pricinuit o mare suferinţă. L-a consolat în parte compasiunea arătată cu prietenie de mine. Pentru toate aceste motive umane şi artistice, după prima experienţă matrimonială nereuşită, nu s-a mai însurat şi a rămas holtei, socotind că burlăcia are mai multe avantaje decât căsătoria, mai ales pentru un artist a cărui faimă este întreţinută mai cu seamă de femei. Şi apoi, vorba lui nea Mitică Iorgulescu, şeful pensiunii din Ştirbei Vodă: „Cu nevasta cheltuieşti dublu şi te distrezi pe jumătate!“

Lăsând deoparte pe cei realizaţi şi trecând la ceata aspiranţilor postbelici, printre aceştia se numără, în primul rând, tenorul Gheorghe Mihail. Originar dintr-o comună din Bărăgan, avea talent canor moştenit de la taica protopop, care depăşise întâiul grad al preoţiei, poate tocmai din pricina dotării sale speciale, cu o voce plăcută transmisă fiului. Acesta, desigur, s-a exersat chiar din tinereţe în strana bisericii, din sat, unde, cu mai puţin ambalaj nazal, caracteristic crâsnicilor cântăreţi, a intonat psalmi şi prohoduri atrăgătoare, prezentând Viaţa de Apoi, cu peisaje florale plăcut mirositoare, de paradis. N-aş putea să precizez dacă a sosit direct din ţară sau din Germania, de unde veneau români cu nemiluita, mai mult sau mai puţin artişti în ale vieţii. Am avut însă prilejul să constat că era însoţit de preafrumoasa sa nevastă, cu ochi verzi, păr negru de mătase şi pielea albă ca spuma laptelui proaspăt. I-am întâlnit pe amândoi în casa Pălămidarilor,

într-o seară, când fusesem invitat la o mică sărbătoare de familie, poate chiar la aniversarea lui Făt-Frumos, care adusese atâta bucurie în casă. În genere, când sunt invitaţi artişti, *meniul* cuprinde în mod obligatoriu, după desert şi cafea, şi unele exhibiţii ale acestora, cu aplauzele cuvenite exprimând admiraţie sau încurajare. Nu-mi amintesc ce aplauze au fost atribuite tânărului tenor – de preţuire sau numai de consolare!

Tenorul Mihail s-a trudit mult să ia lecţii de la cei mai mari maeştri şi maestre de la Milano, cheltuind multe parale în acest scop, căci vocea din Bărăgan trebuia cultivată şi cizelată de-a binelea, pentru urechile pretenţioase ale milanezilor. Costul acestor lecţii era pe măsura reputaţiei şi a calităţii maeştrilor, care dădeau din ştiinţa, trucurile şi tainele vocii tot ce puteau ucenicilor în ale artei. Casele lor transformate în clase de canto erau situate aproape de Scala, pentru binecuvântate motive: controlul în ultimul moment, o încurajare din partea maestrului pentru a păşi cu dreptul pe mult râvnita scenă lirică a lumii. Mulţi aspiranţi rămâneau studenţi permanenţi, ca faimoşii şi eternii studioşi de la Heidelberg. Problema finanţării acestor studii îndelungate devenea cu timpul foarte apăsătoare, căci bursele se terminau repede şi rezervele date de părinţi, oricât ar fi fost de abundente, nu puteau să dureze la infinit. Cu multă inteligenţă şi simţ practic, George Mihail a socotit că e bine să se autofinanţeze. A intrat în afaceri de tot felul, stabilindu-şi fără prea multă dificultate relaţii permanente şi insistente cu domnul director al APIR-ului, Laurian Pălămidaru. Tânărul George Mihail nu s-a îndepărtat nici aici prea mult de altarul muzicii şi, încet-încet, s-a specializat în importul de filme cinematografice vechi şi uzate, strângându-le pe toate de pe piaţa Italiei. Nu însă pentru a le plasa la cinematografe pentru a fi proiectate, fie chiar şi în săli de mâna a treia, ci pentru dizolvarea şi recuperarea gelatinei de pe celuloid, extrăgând din ea sărurile de argint şi, prin diferite procese chimice, argintul. Iată o mare descoperire, la care niciodată nu m-aş fi gândit,

cu toate că posed kilometri de peliculă de amatori. O bună parte din peliculă s-ar preta la exploatarea argintului, căci valoarea ei artistică este cu totul îndoielnică, îndeosebi când operatorul s-a numit Ion ¸enchea, mare specialist în aplicarea degetelor pe obiectiv şi în filmarea în neştire a propriilor amprente. Businessul domnului Mihail i-a adus roade suficiente, ca să-şi plătească lecţiile de canto, dar, mai ales, să o instruiască pe tânăra sa soţie, Virginia Zehan.

Virginia Zehan era de o frumuseţe tulburătoare şi avea o voce care promitea mult. Trebuia însă cultivată, investind în acest scop un capital care însă rămânea în familie, sau cel puţin aşa era de presupus. Isteaţa cântăreaţă, în vârstă de numai optsprezece ani, a prins repede muzica de operă şi progresa în proporţie geometrică faţă de soţul ei, impresionându-l şi pe el, şi pe alţii. În câţiva ani, această ardeleancă sosită de la ţară, şcolită şi trecută prin universitate, după spusele ei posedând chiar o licenţă în litere, bucurându-se de darurile ei naturale şi de simţul înnăscut al relaţiilor publice, a izbutit să se facă bine cunoscută în Italia. Dublată de inteligenţă, frumuseţea ei adăuga noi însuşiri talentului de soprană lirică, *soprano lirico*, făcând-o să devină curând vedetă *primadonna*.

Întâmplarea a voit ca administratorul Scalei din Milano, domnul Ghiringhelli, care cântărea, măsura şi alegea artiştii, să pună ochii pe ea şi să-i aprecieze calităţile superlative, cu care natura o dotase atât de generos, şi să faciliteze punerea lor în valoare. Cu timpul, fizicul artistei s-a dezvoltat, rotunjind formele (la toate nivelurí) atât de frumos conturate încă din tinereţe, ceea ce intensifică fascinaţia şi apetitul pentru muzică al melomanilor (şi nu numai al lor), contribuind astfel la convertirea indiferenţilor la muzica lirică, chiar dacă educaţia şi gustul îi opriseră la faza muzicii uşoare. Nu că muzica lirică ar fi mai grea, îndeosebi când era dusă în scenă de personaje ca Cio Cio San, Manon Lescaut, Mimi, Cleopatra şi Aida întrerupte de Virginia Zehan,

devenită Zeani, pentru o mai lesnicioasă pronunţare în spaţiul italic, sau ca Violeta din *Traviata,* marea operă prin care cântăreaţa s-a impus în lume, ca şi prin atâtea altele. Domnul Ghiringhelli, după ce-a măsurat-o şi a acceptat-o la Scala, s-a entuziasmat atât de mult de talentul ei, încât i-a încredinţat roluri tot mai anevoioase, în lansarea unor noi opere, cum a fost *Dialogul Carmelitanelor* prezentată pentru întâia oară la Scala, în anul 1958. Cu acest prilej, Virginia Zeani a deţinut rolul principal şi a asigurat izbânda operei, contribuind la menţinerea prestigiului de nezdruncinat al Scalei.

Muzica lirică nu este dificilă, atunci când este compusă de maeştri italieni, creatori ai genului. Ba chiar e socotită muzică veselă şi comică, de unde şi expresia franceză *Opéra Comique,* spre deosebire de *Commédie Française*. Opera lirică obţine o pondere mai mare atunci când autorii ei sunt maeştri germani, care au reuşit să o transforme într-o ştiinţă a armoniei, a sonanţelor şi disonanţelor, după formule şi ecuaţii matematice, ceea ce i-a făcut pe unii să pună muzica alături de ştiinţa numerelor şi de filozofie. Pentru buna înţelegere a muzicii lirice, e nevoie, bineînţeles, de o anumită pregătire, de o cultură care se leagă de cultura generală. Aceasta nu înseamnă că cei lipsiţi de pregătire specială nu pot fi în măsură să aprecieze această muzică. În orice caz, muzica uşoară e prima treaptă, urmată de muzica simfonică şi apoi de muzica lirică, toate reprezentând mijloace de comunicare universală între oameni şi de contopire cu armonia generală a naturii.

Gheorghe Mihail a devenit, cu timpul, manager al marii artiste Virginia Zeani, dându-şi seama că gestul generos şi frumos pe care l-a făcut dăduse roade prea mari, asemenea pomilor care, încărcaţi cu generozitate de fructele pârguite de soare, ajung să li se rupă crengile, producându-se uneori daune greu de îndepărtat. Aşa s-au petrecut lucurile şi cu căsnicia soţilor Mihail. Din gelozie, din invidie, poate şi din alte motive care îl

făceau pe soţ să devină un fel de piatră de moară, împiedicând ascensiunea consoartei, ei au ajuns să rupă ramurile matrimoniale. În felul acesta, carierele lor s-au bifurcat: tenorul aspirant la Scala s-a realizat în recuperarea filmelor de artă, iar soprana menită să rămână soţie model, cu pasiuni canore, s-a realizat ca o mare artisă, consacrându-se pe supremul altar al teatrului liric. Cu această calificare a fost solicitată de toate marile opere din lume: Europa, America, Africa, Orientul Mijlociu, Australia. A fost primită cu toate onorurile de miniştri şi şefi de state, care i-au acordat toate atenţiile meritate de o soprană superdotată şi, pe lângă toate, încântătoare.

Alt aspirant cu voce subţire a fost tenorul Nicoară Sassu. Urmând pilda altor înaintaşi, el îşi îmbogăţise numele cu un dublu „s“, ceea ce nu era anevoie de realizat, căci în Italia lumea este obişnuită cu dublele consoane şi, adesea, cu dublele consoarte menţinute nu o dată în mod oficial, adică în văzul lumii. Tenorul Nicoară Sassu a apărut la Milano nu se ştie cum şi de unde, fără pretenţia de a fi acumulat titluri şi merite militare pe câmpul de luptă. Pare-se că avusese şi el un fel de bursă popească, pentru rafinarea vocii sale în cele lumeşti mai mult decât în cele bisericeşti. L-am cunoscut atunci când, terminându-i-se bursa, nu mai ştia pe unde să scoată cămaşa. Lipsit de relaţii cu zeul comerţului, Mercur, văduvit de orice talent în R.U., el a nimerit totuşi în casa unei văduve, protectoare a artelor, adoratoare a concertelor cu un singur spectator. Caracterul său blând şi figura sa milostivă, simbol a milei creştineşti, uşurau aceste concerte la domiciliu şi-i asigurau nu numai traiul cotidian, ci şi bani pentru plata unor maeştri potriviţi pungii sale. Pentru haine, mai presta şi alte servici materiale pe la diferite persoane, îmblânzite de vocea lui rugătoare, ca o litanie melodioasă şi plină de accente de implorare. În felul acesta, câştiga lesne sufletul omului şi cred că era singurul bărbat din Milano lipsit de duşmani şi de invidie, căci nu ştiu cine ar fi îndrăznit să-i invidieze poziţia de tenor

aspirant la Scala, trecut de treizeci de ani, solist la biserica română, fără contract și fără remunerație. Comunitatea cu greu constituită nu dispune de fonduri, dar mila lui Dumnezeu, care în Italia se numește Providență, e mare și, ba la un botez, ba la un parastas, ba la o înmormântare, dacă nu cade, pică. Cu cât nivelul resurselor economice scădea, cu atât bilanțul se întocmea pe durate mai scurte, Nicoară al nostru mulțumindu-se cu bilanțuri săptămânale. Adeseori șomerii, din lipsă de lucru, dar mai adesea din lipsa voinței de a munci, întocmesc bilanțuri zilnice. Englezii, în această privință, au obiceiuri curioase și, ca oameni bogați odinioară, azi fac bilanțuri săptămânale, începând cu plata chiriei, deoarece sterlina pierde mereu teren, ca o rudă săracă și umilită ce-a devenit. Tot ca o rudă săracă a fost *delojat* bietul Nicoară Sassu (ca să ne păstrăm în terminologia teatrală, deși el nu locuia într-o lojă de teatru, ci într-o casă melomană) și trimis la plimbare de stăpâna inimii sale, sătulă să finanțeze și să tot aștepte lansarea sa pe magica scenă a Scalei. În disperare de cauză, Nicoară a devenit trubadur fără voie. Deși nu venise cu astfel de gânduri la Milano, el și-a amintit că, printre credincioasele care-i ascultau pricesnele (cântul frumos) la biserica româno-greco-albaneză, era și Cornelia Murariu Drăgan, inimă bună și sensibilă la nenorociri. De îndată ce i s-a adresat, i-a cerut să-l cinstească cu o plapumă, apoi cu o saltea și, în cele din urmă, ca pomana să fie completă, și cu un pat transportabil. Toate s-au găsit în rezerva din pivnița casei și tenorul s-a făcut cu primele elemente ale dotei. Totuși, mama avea o nedumerire:

– Da' unde o să instalezi patul, dacă n-ai casă?

– Nu vă preocupați, doamnă, știu eu unde să-l duc!

Mai mult nu s-a putut smulge din gura tenorului, așa că nu se știe dacă a dus patul în vreo casă păcătoasă, spre a săvârși prin grațiile sale de paracliser și cantor pocăința unui suflet, sau în vreun loc bine adăpostit, sub unul din podurile și viaductele din Milano, echivalent al gurilor de aerisire metropolitane folosite de

cloșarii din Paris. În anii din urmă, Milano s-a pus la punct cu un metrou modern și nu-i exclus ca în ieșirile aerului cald să-i atragă pe cei înfrigurați de sub poduri, schimbând astfel obiceiurile orașului. Spectacole ca la Paris însă nu se întâlnesc la Milano. Administratorii înțelepți ai metropolei au creat o sală de dormit pentru cei fără domiciliu, oferindu-le trubadurilor ocazionali sau de meserie o bancă de șezut și o funie groasă, în fața, de care să se rezeme cu capul și brațele, spre a putea dormi la căldură. Deșteptarea – dimineața la șase – este simplă și fără ceas cu cuc sau cu muzică la radio: funia se dezleagă și toți, ca la comandă, se prăvălesc, trezindu-se. Astfel începe o nouă zi pentru rătăcitorii deciși să-și desfășoare întreaga artă, pentru câștigarea pâinii de toate zilele, fie prin muzică, fie prin minore îndeletniciri artizanale. Oricât s-ar strădui, ei nu pot totuși spera să obțină acces la azilul San Vittore, unde se intră în condiții superioare, cu prici, pătură, servicii igienice și, mai recent, radio și televiziune, pe un termen determinat, hotărât de judecător, în funcție de practica *artei* lor. Dar, sunt sigur că omul nostru bun și sfânt nu a râvnit la nici unul din aceste adăposturi ale modernului *homo sapiens*. Probabil se gândea să-și ducă patul, ca Lazăr cel din Biblie, la altă admiratoare secretă, ținută în rezervă pentru zile negre, care, fără multă întârziere, au sosit și pentru el.

Bucuria românilor din parohia milaneză a fost nespusă, când, punctual, a reapărut la slujba duminicală trubadurul Sassu, reluându-și funcția de cantor și crâsnic, inclusiv aceea de „apostol", întru etalarea calităților sale muzicale, exersate cu multe înflorituri și puține recitative. În ciuda tuturor micilor inconveniente ale vieții, el rezista, fără contract la Scala, fără meserie precisă, fără ca cineva să știe felul cum își folosește celelalte șase zile ale săptămânii. De plictiseală nu avea și nici nu se plângea ca arabii cămilari, cărora, propunându-li-se înlocuirea dromaderilor cu niște camioane, care pot transporta într-o zi ceea ce ei transportă

în şapte, au răspuns abătuţi: „Dacă aşa stau lucrurile, ce vom face în celelalte şase zile ale săptămânii?“

Un mare tenor realizat în ţară, între cele două războaie, la Opera Română din Cluj-Napoca, scutit, aşadar, de avatarurile aspiranţilor aflaţi în faza embrionară, a fost Tomel Spătaru. În epoca sa de glorie, impresionase publicul napocan, bătrâni şi tineri studenţi, dovedindu-se a fi printre cei mai buni din ţară şi cel mai mare *Pescuitor de perle,* neîntrecut, poate, până azi. Dar gloria naţională nu este suficientă pentru un maestru care se respectă. În taină sau deschis, el se arăta conştient de forţele şi posibilităţile sale canore şi tânjea să se lanseze pe piaţa europeană şi să scrie pe programă nu numai spicuiri din aprecierile criticilor români (bineînţeles, cele pozitive), dar şi criticile din diferite capitale străine. Astfel, într-o bună zi, s-a hotărât să-şi lase colegii, să-şi lase prietenul apropiat pe nume Costi Ursulescu, artist emerit din Lugoj, şi şi-a îndreptat paşii spre Viena, iar apoi spre Olimpul Muzicii Lirice, Milano. L-am cunoscut pe Tomel Spătaru la Roma, unde mi-a fost prezentat, în biroul meu din Largo Chigi, de către curcanul îndopat cu nucă, Octavian Negru. Acesta, în asemenea ocazii, începea prin a se umfla în pene, pe atunci încă suficiente, căci pe cele pierdute din motive politice şi le recăpătase în culori schimbate, mai spălăcite însă. Ori din fire, ori de pe vremea când fusese prefect în cizme la Oraviţa, la vârsta de douăzeci şi patru de ani neîmpliniţi, pentru completarea a ceea ce-i lipsea, luase obiceiul să-şi umple plămânii înainte de orice conversaţie şi, cu atât mai mult, în cazul unei prezentări, ca să devină emfatic:

– Îţi prezint, domnule doctor, pe marele nostru maestru, Tomel Spătaru, tenor de primă mărime al Operei Române din Cluj, care, după o activitate importantă la Viena, s-a hotărât să vină şi să delecteze urechile muzicale italiene, dornice de a asculta o muzică de calitate. În acest moment, e în tratative cu Ministerul Culturii Populare.

Acest minister a devenit ulterior Ministerul Spectacolului şi al Turismului, după ce o vreme funcţionase ca subsecretariat de stat pe lângă Preşedinţia Consiliului de Miniştri, în bugetul căreia existau fonduri pentru organizarea de turnee în provincie, în localităţi minore, incapabile să suporte cheltuielile unui teatru liric, din pricina costului ridicat al artiştilor. În felul acesta, statul completa prin subvenţii pierderile.

– Îmi pare bine, maestre Spătaru! am răspuns eu. Şi sunt bucuros că un român a dobândit încrederea ministerului. Îţi doresc din inimă succes în întreprinderile dumitale, de afirmare a cântecului liric, dar şi a numelui de român în străinătate.

Adevărul este că Tomel Spătaru îşi asumase rolul de întreprinzător-organizator de turnee, luându-şi riscurile respective şi contractând, la rândul său, alţi cântăreţi de mâna a doua, lipsiţi de angajamente. Printr-o cunoştinţă, un jurnalist sard, Dottor Nieddu, care lucra la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, la Direcţia Presei şi Informaţiilor, Negru îi obţinuse o recomandare. Mai apoi, unii membri ai familiei Jemma l-au susţinut la Ministerul Spectacolelor şi Turismului, prin Giuseppe Brusasca.

Fără îndoială, maestrul Tomel Spătaru, om matur, cu experienţă în materie, ştiind cum să trateze cu oamenii şi autorităţile, i-a convins pe cei în drept cu multă abilitate să-i acorde contracte pentru turnee, înfruntând publicul cu mult curaj, spre deosebire de alţi matadori ai cântecului liric, care ştiau poate să cânte, dar nu ştiau să se descurce cu administraţia şi organizarea. Prin aceasta, Tomel Spătaru, deşi de statură scundă şi cu diminutiv la nume, a apărut important în ochii colegilor de breaslă. Ei l-au acceptat cu bucurie, chiar dacă venise de pe meleaguri îndepărtate. Înainte de a ajunge la această fază de întreprinzător, Tomel fusese încercat în unele spectacole de provincie, la San Carlo din Neapole şi chiar la Teatro Reale dell’Opera din Roma. M-au bucurat succesele obţinute de el în culturalizarea provinciilor, invadate literalmente de muzica uşoară, de dansurile bi-bob,

swing, conga, care lăsau impresia că Italia s-ar fi prefăcut în dominion american. Partea cea mai amuzantă, atunci la fel ca azi, era că textul cântat nu era priceput de nimeni. Nimeni nu pricepea o boabă, deşi cântecul se numea *bi-bob*. Când a apărut *Cucaracha,* toţi o cântau cu o pasiune rar întâlnită, închipuindu-şi că acesta ar fi nume de zână, dar care, în realitate, în limba spaniolă înseamnă gândac din familia miriapodelor, asemănătoare cu goangele din bucătăriile caselor vechi şi a celor moderne neîngrijite. Se putea deci pe drept cuvânt vorbi de un proces de culturalizare, pe care ministerul o făcea întru apărarea şi conservarea valorilor muzicale europene şi italiene, prin „opera“, nu complet dezinteresată a maestrului român Tomel Spătaru.

Durduliu, în limite acceptabile, controlându-se la mâncare îndeosebi atunci când spectacolul se solda cu câte un deficit binevenit pentru menţinerea greutăţii şi a formei cântăreţului, tenorul Tomel Spătaru avea *le physique du rôle.* El ştia să ofere fiecăruia câte un surâs blajin, prietenos, de om trecut prin multe experienţe muzicale şi materiale. Limpede la înfăţişare, avea o strângere de mână viguroasă şi sinceră. În timpul conversaţiei juca pe picioare, atrăgând atenţia asupra curburii lor, deşi în cariera sa nu avusese prilejul să călărească armăsari adevăraţi, ci doar cai împăiaţi sau de lemn, excelând doar în călăritul pe două situaţii. N-am avut niciodată satisfacţia de a-l asculta pe scenă, ci numai la un pahar, când mergeam la Roma şi-l invitam la masă, iar atunci, ca o atenţie specială faţă de mine, îmi fredona la ureche o arie însoţind-o întotdeauna cu o glumă sau cu o poveste şugubeaţă. Venea şi pe la Milano din vreme în vreme şi nu uita să-mi dea un telefon ori să mă viziteze, folosind timpul liber al mesei, cu avantaje reciproce: pentru mine că aveam un prieten vesel, care stimula pofta de mâncare, pentru el că se vedea scutit de plata unui prânz solitar într-o osterie. Turneele de operă sub semnătura lui Spătaru au avut numeroşi spectatori în toată Italia şi au fost apreciate, probă că

ministerul a continuat ani de-a rândul să-i încredinţeze, alături de alţii, această frumoasă şi nobilă misiune artistică.

Desigur, cariera canoră nu este lipsită de riscuri tehnice. Între un turneu şi altul, Tomel Spătaru mai dădea o fugă la Viena şi cânta la *Staatsoper,* opera de stat. Într-o vară, cântând undeva în aer liber, pe meleaguri austriace, i s-a întâmplat o mare nenorocire, cum numai lui putea să i se întâmple. În timp ce executa o arie, folosind toată forţa plămânilor, în faza de recuperare a aerului trebuitor pentru o nouă emisiune vocală, a aspirat o muscă melomană ce zbura prin apropiere, vrăjită de fermecătoarea voce a tenorului. Pătrunzând ca într-un vârtej, gâza i s-a dus prin gât de-a dreptul în plămâni şi Tomel Spătaru a căzut ca lovit de un trăsnet din senin. Spectacolul s-a întrerupt şi s-a tras cortina. Deşi un astfel de risc nu e de luat în seamă la încheierea contractelor de asigurare, previziunea organizatorilor de spectacole austrieci depăşea orice închipuire: ei au găsit la repezeală un tenor, continuând opera. Nu pot preciza dacă acest înlocuitor era păstrat în mod expres în culise, cum fac multe teatre şi studiouri de televiziune, care ţin angajaţi cu o sumă redusă, cântăreţi de mâna a doua în rezervă – după cum susţine Myriam, o fină de la Roma – sau dacă din întâmplare, între spectatori se afla un tenor fără angajament, venit să-l asculte şi să-l admire pe bietul maestru Spătaru, căzut la datorie, în supremul efort de dăruire artistică. Cert este că în istoria muzicii el va rămâne înscris pentru totdeauna, cu aventura sa, şi societăţile de asigurare vor ţine seama şi de acest risc, cerând, poate, pentru acoperirea lui, ca soliştii să poarte un fel de cască, similară cu aceea folosită de luptătorii cu floreta. Dar atunci cine le-ar mai vedea chipul frumos şi coama leonină care, de astă dată, lipsea cu desăvârşire, chelia fiind acoperită cu o perucă specială ce adera direct pe ţeastă, rezistând chiar şi la trasul de chică. Tomel Spătaru, care a făcut celebră musca melomană, a fost mult regretat de comunitatea românească. Păstrându-i memoria, am spus adesea din depărtare:

fie-i ţărâna uşoară şi lui, şi nefericitei gâze care l-a răpus în toiul celebrităţii!

În perioada interbelică, o localitate bănăţeană, centru cultural faimos, Lugojul, avea să dea o seamă de cântăreţi de renume european. Breslele lugojene erau structuri sociale bine definite şi în cadrul lor se formau nu numai meseriaşi, ci şi artişti, muzica şi teatrul fiind artele cele mai îndrăgite. Blănarii, cizmarii, tăbăcarii se lăudau cu artiştii care au descins din rândul lor, aşa cum alte bresle şi profesiuni se lăudau cu doctori, ingineri, avocaţi sau inventatori de mare notorietate. Sub multe raporturi, Lugojul are trăsături asemănătoare cu celebrele oraşe italiene, Veneţia, Florenţa, Padova, Bologna, din vremea Renaşterii, care s-au afirmat prin artiştii breslaşi, când artele şi meseriile nu erau despărţite prin preaslăvirea mărimilor, ci toţi erau „maeştri".

Tabloul artiştilor lugojeni afirmaţi pe plan local, naţional sau european arată limpede că mai toţi s-au ridicat din sânul breslelor: Traian Grozăvescu, afirmat la Viena, provenea din tagma funcţionarilor *(beamtări)*, şi multe rude de-ale sale erau simpli meşteşugari; Constantin Ursulescu s-a ridicat din breasla blănarilor; Ioan Iorga, bas faimos al corului Ion Vidu, venea din breasla cojocarilor; Ovid Dobrin, tenor cu o voce mlădioasă, solist în corul Lyra, se ridicase din breasla paurilor-agricultori; George Dippon, ajuns departe la Viena şi Milano, s-a ridicat din breasla cizmarilor; Ana Roja-Vasiliu descindea dintr-o modestă familie de artizani de la Buziaş; Ioan Cerec a ieşit din breasla blănarilor. Nici profesioniştii nu aveau altă origine, căci compozitorul Tiberiu Brediceanu era fiul avocatului patriot Coriolan Brediceanu, iar acesta se trăgea din breasla săpunarilor, altădată meserie foarte importantă şi bănoasă, când detergenţii sintetici nu apăruseră pe piaţă, spre a înlocui săpunul necesar spălării la faţă şi a rufelor în familie. Filaret Barbu se trăgea din preţuita breaslă a celor care vindeau băuturi spirtoase şi cu ele veselia, uneori însoţită de muzica de clarinet şi taragot. De altfel, petrecăreţii înşişi cântau şi făceau muzică, mai ales când prindeau puteri după ce devorau un papricaş piperat şi ieftin, specific „birtului economic".

Tagma medicală a dat-o pe fiica faimosului doctor Ioan Şepeţan (redactor fondator al revistei *Scorpionul)*, o soprană celebră în momentele sale de glorie la Scala. Îmbolnăvindu-se de oftică, ea s-a tratat la cunoscutul sanatoriu din Devos – Elveţia, unde a cunoscut un medic libanez, cu care s-a grăbit să se mărite. Tot din branşa medicinii se desprinde şi Ioan Plauchitiu, fiul moaşei lugojene Elena Plauchitiu, de noi cunoscută ca moaşa Neni Plauchici. De-a lungul anilor, doctorul Ioan Plauchitiu şi-a câştigat renume în domeniul cercetărilor şi a ţinut strălucite comunicări la diferite congrese internaţionale de oncologie. Descoperirile sale, din păcate, sunt înregistrate doar în cercul strâmt al specialiştilor şi nu se bucură de recunoaşterea şi preţuirea publicului larg, după cum se întâmplă în domeniul artei şi al literaturii. Cei care văd superficial lucrurile vorbesc în necunoştinţă de cauză despre experienţele sale pe câini, iar prieteni binevoitori, cum a fost directorul administrativ al Spitalului, Ion, zis Cornel Iacobescu, s-au şi grăbit să-l poreclească Doctorul Hau-Hau, ceea ce, în mentalitatea lugojeană, nu este o ofensă, ba chiar un titlu, ce poate fi echivalat cu un blazon nobiliar. Imaginaţia acestora a mers atât de departe, încât l-au pus pe medicul nostru alături de lordul englez How-how, pentru frumoasele sale calităţi medico-economice. Au ignorat însă talentul său muzical, cultivat ani de-a rândul în clinici şi laboratoare, în corurile lugojene sau în societatea filodramatică ce s-a constituit după război din iniţiativa sa. De-a lungul anilor, calităţile sale canore luau valori minore sau majore, potrivind tonalităţile după caz şi după „atenţiile pacienţilor". Ros de ambiţia de a ajunge şi el la Scala, ca atâţia alţi lugojeni faimoşi, vrerea avea să i se împlinească în 1965, când a participt la Congresul de Oncologie din Roma, împreună cu doctorul Fredy Brazdă. După

încheierea lucrărilor, cei doi lugojeni au răspuns invitaţiei mamei mele şi au venit la Milano, unde au dat târcoale teatrului liric Scala. Nemulţumiţi de înfăţişarea sa modestă, nesatisfăcuţi de simpla contemplaţie pe dinafară, s-au decis într-o bună zi să viziteze muzeul operei şi să cutreiere coridoarele şi culisele, pline încă de emoţiile marilor cântăreţi, care s-au îndreptat spre celebritate ori spre prăbuşire. Le-a fost dat, cu acea ocazie, să asiste la repetiţiile orchestrei engleze Covent Garden, venite de la Londra pentru spectacole. Intrând o dată cu grupul de turişti la ultimul nivel al galeriei, în partea pretutindeni denumită Cucurigu, şi rezervată printr-un consens unanim studenţilor şi marilor amatori de muzică, Ioan Plauchitiu s-a simţit învăpăiat de dorinţa de a se produce într-un asemenea cadru plin de magie şi de fascinaţie. Uitând de prestigiul obţinut ca Lord How-how, pe care îl punea în joc fără şovăire, el şi-a acordat coardele vocale de tenor II şi a lansat din toată puterea trupului său, mic şi îndesat, cu picioare strâmbe, melodioasele cuvinte ale cântecului popular bănăţean:

Haide, mândro, sări pârleazul!
Vino ca să-ţi ţuc obrazul,
Mândruliţa mea!

Cred că pentru prima oară a răsunat sub cupola celebrului templu muzical din Milano o melodie populară bănăţeană. Dar nu în acest scop s-a produs tenorul nostru. El îşi punea vocea la încercare în speranţa de a fi auzit şi descoperit de tartorii care cântăreau candidaţii la nemurire şi aştepta să fie chemat imediat la o audiţie de verificare şi angajare. Mare i-a fost deziluzia când şi-a dat seama că nici unul dintre aceştia nu şi-a făcut apariţia, iar profesorii de muzică, membri ai ochestrei Covent Garden, nici măcar n-au catadicsit să ridice privirile de pe corzile strunite în vederea încheierii repetiţiei. În schimb, Ioan

Plauchitiu a avut mare succes, în grupul de turişti, care s-au pornit să-l aplaude cu bucurie, mândri că printre ei se afla un artist de asemenea calibru. Gurile rele spun că aplauzele ar fi fost acordate tenorului nostru nu pentru că ar fi cântat, ci pentru că ar fi tăcut la timp. Dar se ştie că gustul turiştilor a degenerat şi s-a devalorizat cu timpul, începând cu meniurile *bon marché,* adică ieftine, denumite tocmai după numele şi punga lor, „meniu turistic."

Muzicieni de seamă

Printre românii ieşiţi din lagăre, am cunoscut şi muzicieni. În deplasările făcute la Roma, l-am întâlnit odată pe faimosul director de orchestră român, din mamă germană, Ionel Perlea. El făcuse studii în Germania, unde şi-a cultivat talentul deosebit pentru muzica simfonică. S-a afirmat de timpuriu în ţară şi apoi în străinătate. La Bucureşti fusese profesor la Conservator şi dirijor al Filarmonicii şi al Operei Române. Făcea dese turnee în Germania, până când a rămas blocat de războaie şi a acceptat funcţia de dirijor al operelor din Leipzig şi Rostock. Împărtăşind soarta tuturor pribegilor români din Germania, implicaţi direct sau indirect în politica urmată în ţară, Ionel Perlea a ajuns şi prin lagăr, la sfârşitul războiului, de unde, la eliberare, a apucat-o spre Italia.

La Roma, pribeagul nostru a beneficiat de ajutorul organizaţiei de asistenţă Caritas a Vaticanului, prin mijlocirea monseniorului Tăutu. În trecere prin Capitală, mergeam pe la ambasada română de pe lângă Sfântul Scaun, pentru a nu pierde contactul cu românii şi spre a mai afla veşti din ţară. În felul acesta, l-am cunoscut pe Ionel Perlea, prin secretara ambasadei, doamna Lupu-Alexandrescu. Nu era cazul să mai mărturisească faptul că sosise din lagăr, căci se vedea cât de colo, după felul cum era îmbrăcat. Ceea ce atrăgea atenţia erau sandalele de vară, complet

deschise, cu curele late, deşi nu era anotimpul lor. Avea ciorapi gri, transparenţi şi pantaloni mai scurţi de-o palmă şi strâmţi, umflaţi peste măsură în partea de sus, sub forma unor şalvari orientali. Îi reţinea, de şoldurile-i slăbite, o curea strânsă tare, pentru a nu-i pierde, din nebăgare de seamă. Pantalonii de culoare kaki păreau confecţionaţi dintr-o uniformă militară, lepădată de vreun ofiţer, de teama vrăjmaşului neînduplecat. Cămaşa era de culoare mai închisă, tot kaki, cu gulerul răsfrânt, pentru a îmbia vara să se apropie. Pentru a fi mai sigur că nu-şi pierde pantalonii, dirijorul petrecuse peste umeri nişte bretele, după moda germană. Această modă impune cozondracii funcţionali şi sanitari, iar centura, ca ornament în plus, era menită să mărească şarmul. Ciocul şi părul lui Perlea erau încă de culoare blond-castanie, căci firele albe, cu toate necazurile, întârziau să apară, poate şi din pricina celor douăzeci şi trei de cromozomi germanici blonzi, rezistenţi la semnele îmbătrânirii. Ochelarii îi purta aproape tot timpul şi-i completau oarecum figura triunghiulară, căci, pentru reţinerea milioanelor de note în memorie, avea nevoie de o mare capacitate craniană. Craniul îi depăşea obrazul, care se lăsa în descreştere, încheindu-se în bărbia mică şi ciocul cu vârf ascuţit. Ochelarii erau bine reţinuţi de urechile mari, oarecum clăpăuge, la el foarte necesare pentru perceperea sunetelor false ale vreunui „profesor“ din orchestră. Avea auzul foarte ascuţit, ceea ce îl ajuta să asigure acurateţea concertelor. La repetiţii se dovedea înţelegător, nu se enerva în aparenţă, ştiind să se stăpânească, spre deosebire de atâţia alţi colegi de-ai săi, dar în sinea sa, probabil, i se umfla ficatul, mai ales când neglijenţii sau răuvoitorii, care doreau să-l pună la încercare, se înmulţeau. Se ştie că o orchestră, pentru a accepta cu convingere un dirijor şi a face efortul armonioasei cooperări, în vederea unei interpretări personale, îl pune mai întâi la încercare pe dirijor, spre a-şi da seama dacă acesta este stăpân pe meserie şi cunoaşte partitura în toate subtilităţile ei. Iată de ce, pe lângă alte calităţi interpretative, e nevoie de multă memorie,

de urechi mari, ascuţite, de răbdare nordică, dar şi de priviri capabile să fulgere chiar prin ochelarii puternici, mărind de două ori privirea dojenitoare faţă de cei neatenţi. La prima vedere, chipul lui Perlea părea spălăcit, el însuşi aducând cu un Hristos coborât de pe cruce, cu o expresie severă, apatică şi rece. De altfel, nu se lăsa atras de vorbărie, dădea răspuns la întrebare şi se limita la expresii precise şi fără echivoc. Disciplina germană, educaţia serioasă primită de la mamă-sa contribuiseră la formarea acestui temperament artistic. Fusese avantajat şi de faptul că i se descoperise talentul de timpuriu, obţinând o educaţie potrivită încă din anii copilăriei. Cu toate acestea, cu prietenii era afabil şi, la cerere, avea de povestit întâmplări pitoreşti din viaţa sa de muzician. Oamenii de prea mare specializare, de altfel, vorbesc întotdeauna cu precădere, dacă nu cu exclusivitate, de meseria şi de viaţa breslei lor. Venind la scurtă vreme la Milano, Ionel Perlea a fost invitat la noi şi a vorbit nemţeşte cu mama, aşa cum se cuvine când se abordează o discuţie despre Beethoven sau Wagner. Nu pierduse mult timp pentru a stabili (sau poate a relua) legăturile cu Scala din Milano. Orchestra şi tot ansamblu acesteia funcţionau încă la Teatro Lirico din Via Larga. I s-au încredinţat câteva concerte, pe care le-a pregătit bine, şi astfel a revenit pe linia de plutire, în ţara muzicii, unde toţi artiştii râvnesc să ajungă. Problema fracului, la primele concerte, a rezolvat-o prin închiriere. Apoi, încet-încet, s-a refăcut din punct de vedere economic, dar mai ales sufleteşte, după critica bună apărută în presa din Milano, care, în genere, dă Cezarului ce este al Cezarului. În scurt timp, Perlea a obţinut contract şi a dirijat spectacole muzicale la Scala, după inaugurarea ei de către Arturo Toscanini, ajungând să atragă atenţia directorilor străini ai complexelor muzicale de anvergură mondială. Cu finanţele puse la punct, Perlea şi-a adus soţia şi, împreună cu ea, pe soacră, la care s-a adăugat mai târziu cumnata, Christinel. I-am cunoscut şi familia – pe fiecare membru al ei, interesant şi simpatic în felul

său. Doamna Perlea, femeie arătoasă, bine căptuşită, fără a fi grasă, spre deosebire de sora sa mai mică, se armoniza cu ea la vedere, dar era în disonanţă cu soţul. Ionel era mic de statură, fără a fi scund, şi deci sub talia „jumătăţii“ care se cerea dominată şi protejată. În realitate, situaţia era bulversată. Mai mult decât atât, dacă dirijorul izbutea să conducă o orchestră întreagă, nu izbutea însă niciodată – după spusele sale – să dirijeze finanţele lăsate în mâna soţiei, cam deschisă la degete şi cheltuitoare. Este singura confesiune pe care mi-a făcut-o şi care-l întrista, căci muncea ca un rob şi nu putea să-şi agonisească un ban alb pentru zile negre.

Directorul Bing, al Metropolitanului din New York, a aflat de dânsul şi l-a ascultat, poate la început amestecat în public, iar apoi la repetiţii. Apreciindu-l, i-a oferit un contract pe doi ani în America (la operă şi apoi la Manhattan School of Music), ceea ce însemna încă o afirmare, de data aceasta nu numai pe plan artistic, ci mai ales financiar. Dolarul, schimbat la 4,30 franci elveţieni, pierduse doar cincizeci la sută din valoarea sa antebelică, de altfel ca şi francul. Cu toate acestea, administrarea bugetului lui Ionel Perlea n-a fost strălucită, şi el s-a văzut nevoit să lucreze, chiar atunci când a fost lovit de paralizia braţului drept. Dacă, pentru a se păstra în tradiţia artiştilor, el asculta cum îi suflă vântul prin buzunare, în schimb a avut mari satisfacţii morale. Interpretarea originală a concertelor germanice, îndeosebi, era preţuită la superlativ de publicul evreiesc, cunoscător al muzicii clasice. Deşi războiul crease un sentiment de aversiune faţă de nemţi, acest public nu era supărat pe compozitori şi se lăsa mişcat până la lacrimi, cum deseori Perlea constatase şi cum nu o dată i se declarase. Succesul fulgerător la acest public american ascundea un mic secret: semănând cu Iisus Hristos şi fiind muzician, o breaslă în care marii interpreţi sunt deseori evrei, toţi credeau că Perlea s-ar trage din osul lui David. Aflându-se cum stau lucrurile şi constatându-se că părţile oculte sunt întregi, iar stagiul în lagăr nu avea nici o legătură cu prigoana rasială, la

expirarea celor doi ani, i s-a oferit un mare banchet, la care au participat mulţi admiratori ai săi, iar printre aceştia, la toast, după ce i s-a reînnoit preţuirea pentru arta sa sublimă, unul dintre corifeii Metropolitanului a scăpat un oftat din adâncul inimii:

– Ce păcat, maestre, că nu eşti evreu! Vezi, una este valoarea artei, alta este businessul artei muzicale. Pe plan mondial, domeniul nostru este controlat de cunoscători rafinaţi, dar libertatea lor este condiţionată, în genere, de diferite organisme comerciale şi supusă concepţiilor politice. Noi, maestre, suntem strânşi printr-o lege de fier a solidarităţii, care depăşeşte frontierele, naţiile şi timpurile.

Această mărturisire a constituit pentru Ionel Perlea un înalt semn de încredere şi apreciere, dar i-a produs şi o vie decepţie. Reprezentând o glorie românească de nobilă factură în domeniul muzicii dirijorale şi componistice, contribuind la formarea unor dirijori şi compozitori din tinerele generaţii, el însuşi autor de compoziţii valoroase (un cvartet de coarde, un cvintet cu pian, o simfonie etc.), i se refuza recunoaşterea printr-un consens tacit, aşa cum şi poporului din care descindea i se refuzau drepturi şi merite de prim ordin, în alcătuirea civilizaţiei moderne, cum s-a întâmplat cu mulţi savanţi, unii dintre ei candidaţi la Premiul Nobel. Mai mult decât la toate aceste distincţii internaţionale, Ionel Perlea ţinea la loc de cinste preţuirea ce o acordase talentului său dirijorul absolut al epocii de după război, Arturo Toscanini, italian stabilit în Statele Unite ale Americii. Înainte de moarte, celebrul dirijor a socotit ca bagheta sa să treacă în mâinile lui Ionel Perlea. În felul acesta s-a iniţiat o tradiţie, care l-a determinat pe Ionel Perlea să transmită, la rândul său, bagheta marelui dirijor bănăţean Nicolae Boboc, directorul Filarmonicii din Timişoara, simbolic dominată azi de spiritul lui Perlea şi Toscanini. De valoarea dirijorului Nicolae Boboc aveam să-mi dau seama întâia oară în 1971, cu prilejul Congresului Internaţional de Marketing, când Filarmonica Banatului a prezentat

în faţa prezidiului şi a participanţilor la neuitata reuniune un strălucit concert de muzică simfonică.

Metamorfoza diplomaţilor

Dintre românii aflaţi în străinătate, puţini se hotărâseră să rămână în Italia. Printre aceştia, erau unii diplomaţi: ataşaţi şi consilieri de legaţie ai diferitelor guverne, îndeosebi cei ce reuşiseră să-şi cumpere case la Roma, din primele lefuri, economii sau beneficii rezultate din alte ocupaţii. După paranteza *lagărului*, într-un bun hotel la Taormina, în Sicilia, fostul ministru plenipotenţiar, baronul Vasile Grigorcea, s-a pensionat înainte de instalarea lui Petru Groza la cârma guvernului. El a rămas în casa lui de la Roma, unde a trăit în relativă linişte, împreună cu soţia şi fiica sa, studentă la universitate. Ambasadorul Vasile Grigorcea se născuse în Bucovina, în secolul trecut, şi să trăgea dintr-o nobilă familie românească, care obţinuse titlul nobiliar de baron. Făcuse studii la Cernăuţi şi Viena şi intrase în diplomaţie încă de la făurirea României Mari, servind cu prestigiu ţara, în diferite posturi şi încheindu-şi cariera în Italia, unde venise ca succesor al ministrului Raoul Bossy (fost Bosie, în ţara natală), după un intermezzo de patru luni al avocatului moldovean Ion Vojen. Acesta a fost trimis ca ministru plenipotenţiar şi însărcinat de afaceri „special" şi se instalase la Roma, în palatul Rospigliosi, sediul de atunci al legaţiei, autoritar şi pitoresc, cu papion, baston şi câini dalmaţieni. Baronul Grigorcea venise la Roma în primăvara anului 1941, moştenind la legaţie o situaţie grea, cu funcţionari de toate provenienţele, unii diplomaţi de carieră, cum a fost consilierul Mihai Cămărăşescu (pe care aveam să-l întâlnesc în 1951, la Hotel Pace de la Montecatini, unde trăgea şi fostul rege al Angliei, Eduard al VIII-lea, cu doamna Simpson); Ion Moscuna-Sion, prim-secretar de legaţie, care-i invitase pe români la o slujbă religioasă pentru eliberarea ţării, la biserica rusească;

consilierul Horia Georgescu, durduliu, că abia încăpea într-un Topolino; alţi trimişi ca ataşaţi şi corespondenţi de presă, ca Vladimir Ionescu, Vintilă Horia, Ion Gherghel, Dragoş Vrânceanu, Horia Roman etc. Consilier economic fusese, la un moment dat, domnul Mătăsaru, venit din Elveţia pentru o scurtă perioadă, apoi înlocuit de consilierul Jean Antohi. Partea militară fusese alcătuită din colonelul Mihai Corbuleanu, avansat ulterior la gradul de general, din căpitanul de aviaţie Leon Hanţiu, ataşat aeronautic, şi din secretarul tuturora, locotenentul Emil Timoc, înaintat la gradul de căpitan, pentru acţiuni domestice, după ce luase în căsătorie o frumoasă italiancă, fiica unui colonel. Comisia militară de cumpărături, care funcţiona în mod permanent în Italia, era formată din colonelul (ulterior generalul) Mihai Albu şi din aghiotanţii săi, foarte prinşi în marea activitate de contractare şi recepţionare a materialelor cumpărate de la firma Caramelli, singurul furnizor al comisiei.

Cu această pleiadă de colaboratori, care trăgeau în toate direcţiile, lui Vasile Grigorcea i-a trebuit multă energie şi diplomaţie ca s-o ducă înainte, în timpul războiului şi după război, căci a fost nevoit să-i suporte pe toţi nu numai în cadrul serviciului obligatoriu de la ambasadă, ci şi în vacanţa forţată de la Taormina. Mai bine sau mai rău informat, săvârşise şi el câte o eroare diplomatică sau câte o scăpare cu consecinţe fatale, cum a fost cazul lui Doru Ivanovici. Probabil însă că pentru aceasta a fost iertat de Dumnezeu, deoarece frecventa în fiecare duminică biserica română din Piazza delle Coppele, unde a trecut pentru ultima oară în anul 1949, când s-a decis să dea ortul popii, în mâinile sfinte ale monseniorului Luigi Alois Tăutu. Avea să fie înmormântat la cimitirul Verona, unde şi astăzi i se află mormântul. Mai târziu, tot aici, s-a alăturat şi mormântul soţiei fidele, venite să-i ţină companie. Frumoasa lor fată se căsătorise între timp cu un diplomat italian, ajuns, în 1970, ambasador la Lisabona. Astfel, şi-a împărţit timpul cu copiii în

Sicilia, pe proprietatea familiei, şi cu soţul în apartamentul de la Roma ori în cel din Portugalia.

Consilierul Cămărăşescu ajunsese să deţină titlul de însărcinat de afaceri al legaţiei, pe timpul absenţei ministrului, însărcinat şi cu propriile afaceri, de administrare a acţiunilor în societatea mixtă Sacor, acţiuni primite de la bătrânul petrolist Şain, director al societăţii române Redevenţa, ca recompensă pentru demersurile făcute în timpul şederii sale la Lisabona, pe lângă guvernul portughez şi pe lângă autorităţile române, în vederea construirii unei rafinării. Consilierul Cămărăşescu primise drept onorariu – după cum mi-a mărturisit-o el însuşi – mai mult un fel de „acţiuni-amintire", căci afacerea mare o făcuse, după cum era firesc, petrolistul Şain, prin schimbul acţiunilor româneşti de la Redevenţa, cu cele portugheze de la Sacor. Cu timpul, acţiunile crescuseră, se înmulţiseră, făcuseră pui, iar puii, la rândul lor, deveniseră găini producătoare de ouă, uneori chiar cu câte doi „galbeni" înăuntru. Bun administrator al bunurilor sale, Cămărăşescu a fost poate singurul care n-a simţit restricţiile înstrăinării şi continuă şi azi să trăiască liniştit din propria cămară. Ca bărbat frumos ce era, fusese bine introdus în Italia şi pe lângă familia Agnelli-Fiat, ajungând un *habitué* al casei părinţilor actualului preşedinte.

Mai necăjit a fost – nu se putea altfel – primul secretar, Ion Moscuna-Sion, nu din pricina greutăţii numelui dublu, încărcat de ornamentele tradiţiei de familie (presupun, căci n-am verificat-o), ci mai debrabă din pricina greutăţii cunoştinţelor sale juridice (minime), care i-au îngăduit să intre ca scriban, cu recomandarea profesorului meu, Giorgio Del Vecchio, la Institutul pentru Unificarea Dreptului Privat din Via Panisperna de la Roma. Maestrul meu era membru de zeci de ani al acestui institut şi cuvântul său a cântărit greu la angajarea fostului diplomat. În felul acesta li se asigura o pâine lui şi familiei. Ca diplomat, avusese simţul prevederii, căci a ştiut să prevină cu douăzeci de ani

înainte moda părului lung. Purta pletele aduntate pe ceafă, linse de mult pieptănat şi periat, întocmai ca fetele mari de colegiu. Cârlionţii atârnau peste cămaşa întotdeauna colorată, suportând astfel mai uşor soiul firesc al pletelor, care scoteau mai bine în relief lata frunte juridică. Înalt şi slab, nu de la nemâncare, ci de la natură, văzut din spate putea să fie luat uneori drept soldat din *Salvation Army*, unde se recrutau nu numai femei, zdrahoni, ci şi unele slăbănoage, după chipul şi asemuirea lui Stanley, colegul lui Oliver Hardy din nedespărţita pereche Stan şi Bran. Prin aceasta, Moscuna-Sion se expusese unui pericol în plus, în timpul ocupaţiei americane. Trupele aliate formate din beduini din deşert umpluseră Italia şi, după regimul sec din cazemate şi tranşee, odată lăsaţi în libertate, cucereau tot ce puteau şi tot ce le ieşea în cale. Cred că de la părul lung, ca acela al preoţilor orientali, dar fără moţ, i-o fi venit ideea de a se adresa, după război, pentru slujba sărbătorii naţionale româneşti, 24 ianuarie, nu preotului român de la Roma, cum ar fi fost firesc, ci papaşei rus, invitându-i în scris pe români să se reunească şi să se roage împreună cu el pentru menţinerea Principalelor Unite şi apărarea ţării de vrăjmaşi. La acest apel, considerat cea mai mare iniţiativă postdiplomatică din cariera sa, unii invitaţi i-au trimis retur mesajul, cu menţiunea: „refuz cu indignare!", „daţi-i premiu pentru prostie", „puneţi-l păstor peste capre, că de altceva nu-i bun" etc.

Fostul consilier economic, profesorul Eugen Porn (acest titlu avea să-l poarte din greu până la moarte), pe lângă numeroasele ocupaţii mărunte pe care le avea, era autor al unui Dicţionar italo-român, de buzunar, consilier şi manipulator la constituirea APIR-ului, deşi ieşise din funcţia „diplomatică" (nu de bună voie). La venirea ministrului Vasile Grigorcea, a menţinut cu acesta raporturi particulare (legaţi, după unii, prin invizibile fire masonice). Porn se lăsase botezat şi de către monseniorul Luigi Tăutu în cristelniţa bisericii române din Roma, într-un moment când erau recomandabile astfel de convertiri tardive, ceea ce i-a

dat dreptul de a fi înmormântat – la dorinţa sa expresă – în cimitirul Verano, alături de ministrul Grigorcea. Deşi se născuse cu un an înaintea baronului (1882), Eugen Nicolae Porn a întârziat cu doi ani la întâlnirea din urmă cu ministrul, ajungându-l prin 1951. De n-ar fi avut neplăceri sentimental-economice, în ultimii ani ai vieţii când s-a dedicat unei activităţi comerciale în toată legea, cu birou şi secretară particulară, ar mai fi pribegit câţiva ani pe scoarţa pământească, deoarece fizicul său mare şi robust era în stare să mai ţină ani mulţi greutatea capului masiv, cu obraz osos, cu nas ca pentru două persoane şi mustăţi de vistavoi. Privirile sale erau glaciale şi niciodată nu s-au încălzit faţă de mine, acceptându-mă totuşi datorită prieteniei cu inginerul George Morariu, de care era legat de la întemeierea societăţii APIR. Nu cred că rezervele sale faţă de mine să se fi datorat recomandărilor primite, la rândul său, de inginerul Morariu de la şeful comisiei mixte italo-române, ceea ce, în cazul nostru, ar fi putut avea o explicaţie, dar nicidecum o justificare. Mai degrabă era invidia unui tată a doi copii mari, dar fără mari rezultate, raportate la cele obţinute de mine.

Doamna Porn era de viţă nobilă, românească, şi descindea dintr-o bună familie. În dragostea ei de mamă, ea vedea cu ochi buni nu numai pe fiii ei, ci şi pe alţi fii ai neamului românesc, care începuseră să se afirme în străinătate. De aceea, în privirile sale întrezăream un sentiment de preţuire, dincolo de exclusivele sentimente de familie. Avusesem această impresie cu ocazia întâlnirilor duminicale de la biserica română din Roma, când salutam cu mult respect familia Porn şi strângeam cu căldură mâna fiului lor, om cumsecade, cu sentimente corecte, care l-au împins să participe deseori la conferinţele Fundaţiei de la Roma. Pe fiul de la Milano, care se încercase în afaceri, n-am avut prilejul să-l cunosc, ci numai să aud de dânsul şi de unele rezultate ale sale, nu de natură să mişte din loc domul ambrozian, dar suficiente pentru a-i asigura existenţa, fără a recurge la resursele paterne.

Cu toată „originea sănătoasă“, în materie de talent (atavic) comercial, Eugen Nicolae Porn, profesor de teorie economică, atunci când a fost vorba de economie practică, aplicată, în comerţul exterior, a dat probe modeste atât în administraţie, cât şi în ştiinţa dreptului, disciplină indispensabilă şi strâns unită cu cea dintâi. Cu nu se ştie ce sentiment patern sau de altă natură, domnul profesor s-a lăsat convins de privirile duioase, încurajatoare ale secretarei particulare şi, într-un moment de omenească slăbiciune, a acceptat să-i avaleze o serie de cambii în vederea cumpărării unui apartament, unde voia să se instaleze împreună cu prietenul de inimă, alt Eugen, dar mai tânăr cu treizeci şi cinci de ani. Secretara l-a asigurat pe *papà* că îşi va plăti cambiile la scadenţă, cu punctualitate. Cel care a fost nevoit să fie punctual la scadenţe a fost însă tocmai bătrânul Eugen, căci cambia este un titlu executiv, atât pentru semnatar, cât şi pentru avalant. Cum nici o cambie nu fusese retrasă de tânăra secretară şi nici o acţiune nu s-a putut întreprinde împotriva ei, domnul profesor s-a mai convins încă o dată de ignoranţa sa în materie de drept şi a acceptat retrogradarea în domeniul incauţilor. Înghiţind în sec venin de unul singur şi nedându-i mâna, obosită de lucru la birou, să facă un proces, Porn s-a mulţumit să găsească din greu explicaţii pentru familie şi să caute cumpărători pentru proprietatea sa agricolă de la Poggio Mirteto, rezultată din agoniselile de-o viaţă, pentru a plăti datoriile secretarei. Treptat, el vedea cu ochii cum îi „creşte ficatul“, până când a simţit că nu mai încape în pântecele său voluminos, şi s-a grăbit să-şi îndrepte paşii spre locurile cu verdeaţă, cu pace, unde nu este nici durere, nici suspin, ci numai vacanţă fără de sfârşit. Urmaşilor avea să le lase amintirea unui savant dedicat ştiinţei până la uitarea de sine. Un om de toată cinstea şi lauda a fost ultimul consilier economic, Jean Antohi, moldovean cu suflet nobil, sincer şi afectuos, decis încă de la instalare să refacă prestigiul funcţiei economice a legaţiei. Cu asemenea calităţi, uşor i-a fost să-şi atragă şi să-şi cultive prietenii

durabile. Pe mine m-a cucerit din primul moment şi mi-a acordat toată încrederea. Mă preţuia şi credea în tot ce iniţiam pe tărâm comercial, iar când s-a retras din funcţie, la întoarcerea din nordul Italiei, s-a stabilit iarăşi la Roma, în casa ocupată de un ofiţer american de origine evreo-maghiară, mi-a încredinţat vreo trei milioane şi jumătate de lire, reprezentând întregul său capital lichid, pentru a-l fructifica vreo câţiva ani la rând, în tranzacţii comerciale, plătindu-i în schimb o dobândă, fără a-l face să participe la risc. El încasa trimestrial ce i se cuvenena şi, în felul acesta, îşi completa bugetul, destul de încărcat din pricina familiei numeroase: soţie, trei copii, dintre care băiatul cel mare era bolnav de nervi, într-un spital pentru tratament îndelungat. Aşteptând debarcarea trupelor americane în Italia, în frunte cu generalul Clark, asculta zi de zi Radio Londra şi suferea amarnic, trecând prin crize teribile, până la obsesie. În schimb, fiul mijlociu, Ricardo, a devenit arhitect şi pictor de valoare, iar fata, Mihaela, s-a măritat bine.

Consilierul Antohi era un bărbat înalt, construit în mod proporţional, întotdeauna elegant, în straie impecabile, fără a cădea în preţiozitate, un prototip al diplomatului autentic, *vieux style*. Fără a fi lipsit de surâsul controlat, la momentul potrivit, arăta de obicei interes, acordând interlocutorului toată atenţia cuvenită. Dorind să intre în fondul problemelor, cerea cu afabilitate explicaţii suplimentare şi revenea asupra lor. În felul acesta, îţi acorda ajutorul chiar dacă nu i-l solicitai, din convingere şi fără rezerve, ca om de bună-credinţă în toate manifestările sale. În tinereţe fusese bărbat frumos, iar trăsăturile plăcute avea să le păstreze până la moarte. Pe parcurs, avea să piardă o parte din părul abundent şi să poarte cu demnitate chelia, ornată cu multe fire argintii, pieptănate cu grijă. Raportate la alţii, urechile sale erau cam mari, dar, la fel ca nasul aparent lung, clasic, erau în perfectă proporţie şi armonie cu chipul oval şi trupul elansat. De dinţi probabil că nu prea suferise, căci îi păstra intacţi. Pentru toate însuşirile sale

fizice şi morale (trupul, prin ochi, prin zâmbet, oglindeşte sufletul), mi l-am apropiat mult, fiindu-i alături în toate împrejurările, dar mai ales la nevoie. El a rămas în Italia, deoarece soţia sa era italiancă, avea bunurile la Varese, iar cumnatul lui, Gerla, era arhitect-şef al municipiului Milano, proiectant şi constructor al Palatului Municipal din Via Larga.

Când, în 1947, mă preocupam să înfiinţez o biserică românească la Milano, am avut sprijinul şi semnăturile multor români de vază din Italia, în primul rând a sa şi a lui Mircea Eliade. Iar când m-am decis să creez un comitet pentru organizarea unei mişcări române pentru unitatea Europei, Jean Antohi a susţinut cu multă căldură alegerea mea ca şef al comitetului, motivând „vrednicia“ şi „pregătirea“ mea. Mi-a plăcut mult expresia sa aleasă, izvorâtă din milenara înţelepciune românească, acumulată într-un singur cuvânt, care nu înseamnă „cel mai bătrân“, „cel mai tare“, „cel mai bogat“, ci „omul cel mai harnic, cu judecată cumpănită, cu omenie şi capacitate“. Aşadar, „cel mai vrednic“ este chemat să fie în frunte, să se afirme, societatea fiind datoare să-l aleagă şi să-l susţină. I-am păstrat lui Antohi întotdeauna cea mai bună amintire şi am fost îndurerat că n-am putut să fiu la căpătâiul său, înainte de moarte. Cu preţuire şi recunoştinţă, întreba mereu de mine, ca şi cum aş fi fost cel mai bun fiu al său, român-român, şi parcă nu putea să închidă ochii fără un viatic al meu. L-a primit printr-o afectuoasă scrisoare, pe care i-am trimis-o spontan din străinătate. Citind-o, mi s-a spus că se înseninase şi se regăsise cu întreaga noastră lume de amintiri, iar după câteva zile şi-a dat împăcat ultima suflare. A fost şi el înmormântat la Verano, nu departe de ministrul său, care părea să-şi recompună în jur şi în bună companie întreaga legaţie, cu care urma să se prezinte la Judecata de Apoi.

În vălmăşagul evenimentelor, militarii au plecat cu toţii către ţară, rechemaţi sau din proprie iniţiativă, deoarece, prin deformarea lor profesională, nu prea aveau cum să-şi câştige existenţa

în străinătate. Singurul rămas a fost căpitanul Emil Timoc, pentru binecuvântate motive de familie. Era ardelean, deşi numele îl arăta de altă origine, timoceană, *vlasă,* aşa cum îi numesc sârbii pe românii de pe Valea Timocului, în parte olteni popoşiţi în sud, în vremuri de bejenie, peste românii localnici, urmaşi ai triburilor trace romanizate, tribali şi mesi. Timocenii mai sunt denumiţi şi „crainici". Pe lângă limba italiană, pe care o învăţase vorbind în casă, căpitanul Timoc mai avea noţiuni de germană şi vorbea maghiara. Când a început bejenia, a căutat şi a găsit un post la o agenţie turistică numită Turisanda. Agenţia era controlată de nişte unguri pribegi ca şi el, dar cu mai multă iniţiativă şi experienţă în circulaţia internaţională şi, poate, chiar stabiliţi în vremea fascismului, sub patronajul tânărului conte Galeazzo Ciano, căruia îi plăcea mult să călărească sălbatici cai mongoli, cu coama în vânt, să deguste cumâs şi să savureze papricaşuri piperate şi excitante, cu vinuri de Tokai de culoare albă, ca pielea conteselor de pustă, trimise de guvernanţii revizionişti ca preţios plocon. Emil Timoc se deplasase la Milano şi lucra în biroul situat în Galerie, la un fel de mezanin, sub arcade. Îl vedeam din când în când şi, de fiecare dată, îmi arăta progresele pe care le făcea în studiul limbii engleze, extrem de utilă spre a comunica mai lesne cu agenţiile şi cu turiştii englezi şi americani. Îndrăgostit de activităţile agenţiei Turisanda, până la urmă a devenit şi el turist şi a plecat cu un ultim transport spre Argentina.

După căderea guvernului Tătărăscu (numit şi Guţă de susţinătorii şi intimii săi), la Legaţia Română de pe lângă Quirinal, au fost trimise noi elemente, prea puţin pregătite pentru cariera diplomatică, în frunte cu Marcel Schreiber, cunoscut sub numele de Tovarăşul Şerban. Misiunea sa diplomatică era să cureţe legaţia de „rămăşiţele reacţionare", în spiritul dorit de Aliaţi. El nu intra în categoria celor care trecuseră prin lagărele de odihnă sau prin lagărele de concentrare, după amarul muncii diplomatice, şi părea să fi provenit din Maquis. De altfel, avea obiceiul

să glumească pe seama luptelor sale şi să spună că fusese „rezistent în propria casă" şi că meritele cele mai de seamă pe tărâm diplomatic constau în a fi fost „prins cu şoalda de Gestapou". Era sincer, cu atât mai mult cu cât îşi recunoştea inocenţa în multe domenii. Între altele, declara că „raporturile României cu rezistenţa franceză vor rămâne o enigmă greu de descifrat, deoarece Maquis-ul nu ceruse niciodată ajutor în mod oficial ţărilor din est". Nu se ştie exact ce anume voia să înţeleagă prin aceasta, dar, în cele din urmă, el însuşi avea să fie înlocuit pentru „grave abateri" şi să rămână subiect de anecdotă pentru generaţiile următoare de diplomaţi.

Ataşaţii de presă

Ambasada română de pe lângă cetatea Vaticanului (stat cu care nimeni nu a fost şi nu va putea să fie în război, deoarece soldaţii Papei sunt încă înarmaţi cu suliţe medievale şi au un efectiv redus, format din elveţieni mercenari, frumos echipaţi, dar prea puţin antrenaţi pentru lupte reale, de când, în 1870, armata statului papal a fost învinsă) mai funcţiona încă, în frunte cu un diplomat, fost militar cu gradul de general. El se numea Ion Pap şi era format în disciplina austro-ungară. Bun la suflet, binemerita supranumele de „Pâinea lui Dumnezeu", cu atât mai mult cu cât mânca pâinea din ¸ara Domnului, în timpul nobilei sale misiuni de pe lângă Vatican. El n-a fost angajat în nici un fel de conflict, armat sau naval, ca bun creştin catolic unit ce era. Întrucât legaţia de pe lângă Quirinal fusese închisă, s-a produs o osmoză între cele două reprezentanţe diplomatice. Cei care prisoseau erau ataşaţii de presă.

Spre deosebire de confraţii lor din ţară, situaţia foştilor ziarişti, ataşaţi de presă, scriitori, adesea poeţi (mai mult în viaţa de toate zilele decât în literele înaripate), era mult mai dificilă, deoarece, cu schimbarea orânduirii sociale şi politice din est,

acasă nu mai visau să se întoarcă, neavând pentru cine să scrie, şi nici nu doreau să împărtăşească soarta patronilor lor intraţi la apă. Nici unul din ei nu fusese ales în baza unui examen, ci numit pe apucate, prin recomandări întocmite de făuritorii de cariere internaţionale. Toţi aveau protectori, ca breslaşii cu sfinţii lor de altădată, dar aceştia, în cazul jurnaliştilor, s-au schimbat şi se schimbă mereu. Sribanii, „ataşaţi“ destul de lejer la ambasade, erau întotdeauna priviţi de diplomaţi ca o categorie, dacă nu inferioară, măcar marginală, deşi putere de cuvânt aveau mai multă decât diplomaţii necuvântători. E drept că nici între poeto-ziarişti nu lipseau necuvântătoarele şi mulţi motivau aceasta prin rolul de observatori ai celor văzute şi nevăzute, pe care îl îndeplinesc uneori. Dar nici la scris nu se prea îndemnau ataşaţii noştri, căci prea puţine scrieri, cu excepţia vreunui articol răzleţ, ieşeau din pana lor. Iar pentru acest articol ei arătau că depuseseră multă caznă şi îşi ascuţiseră multe creioane. Alţii, care scriau cu stilouri special alese, îşi murdăreau degetele, pentru a păstra urmele vizibile ale eforturilor lor scriitoriceşti, ca un fel de insignă profesională. Când se spălau pe mâini, aveau grijă să nu insiste prea mult cu săpun şi apă caldă, spre a nu face să dispară semnul profesiunii, purtat cu orgoliu, după cum fumătorii tabagişti înrăiţi poartă semne galbene pe aceleaşi degete şi adesea pe dinţii anevoie de spălat, aduşi la culoarea chihlimbarului. Jurnaliştii au aproape întotdeauna ambele semne, căci nu se poate imagina vreunul dintre ei stând la masă în concentrare, aşteptând inspiraţia, fără nici un stimulent, îndeosebi pentru hipotensivi, cu o nelipsită ţigară şi cu o cafea aburindă alături. În acest caz, pata galbenă profesională în loc să fie numai pe dreapta, alături de cea neagră de cerneală Pelikan, se transferă şi pe mâna stângă, cu care se fumează în timpul operaţiunilor scrisului, colacii de fum fiind suflaţi cu măiestrie înspre tavan, spre a fi urmăriţi cu visătoare priviri pierdute, într-o atitudine de profundă chibzuinţă. Cu tot efortul deosebit şi concentrarea mintală (care poate să ducă

uneori la congestii cerebrale imprudent ignorate de titulari şi neincluse în calculul riscului), de multe ori capul reacţionează mai mult la impulsurile exterioare şi produce multă mătreaţă şi puţine metafore şi alte figuri de stil. Aceste două riscuri duc fatal la căderea părului şi la melancolie, căci majoritatea, după debut şi lansare, încep să chelească, măriundu-şi în mod aparent protuberanţele craniene anterioare, sediu al presupusei gândiri în creştere. Mai adesea, protuberanţele cresc sub presiunea evenimentelor ori a infidelităţii soţiilor neglijate. Aşa s-a întâmplat cu mulţi, după război, când au intrat în lagărul diplomatic, unde fuseseră trataţi ca într-o casă de creaţie, şi apoi în continuare, când au ieşit de acolo. Nevoiţi să înfrunte adversităţile vieţii prozaice, ei se convingeau de îndărătnicia societăţii, care nu ţine seama de talente şi de valori spirituale, abandonându-le hazardului şi obligându-i pe posesorii lor să recurgă la ocupaţii banale şi la expediente de tot felul. Pe lângă toate acestea, slujitorii muzelor se izbeau în Italia de riguroasa organizaţie profesională a jurnaliştilor şi nu puteau să facă nici un pas în acest domeniu, necum să ocupe posturi importante şi de răspundere. Neavând cetăţenie italiană şi vechime în sectorul presei indigene, fiind orfani, fără stăpân, se vedeau măturaţi de ici-colo de vântul sălbatic al vieţii. Ca să exercite partea mai temeinică a breslei, de culegători de litere ori de copişti la linotip, legători de carte ori distribuitori-vânzători de ziare nu găseau nici îndemn şi nici ispită, ca să nu mai vorbim de îndemânare şi dotare. A intra în concurenţă cu meşteşugarii era absurd, căci aceştia arătau energii vulcanice şi un temperament frenetic. Unii fugeau ca dracul de tămâie de lumea presei, spre a nu deveni ţinta confuziei curente care se face între *giornalista* şi *giornalaio,* adică între cel care scrie şi cel care vinde ziarul, ca H. Rosman.

Ziariştii ataşaţi Legaţiei Române la Roma erau departe de a avea o greutate specifică şi de a constitui o fracţiune din a patra putere a ¸ării Româneşti. Mai degrabă, erau a cincea roată la

căruţa pierdută prin Italia, în frunte cu şeful ataşaţilor de presă, Vladimir Ionescu, cel care îl înlocuieşte la timpul său pe poetul Alexandru Gregorian, mocan din Dobrogea, după spusele sale. Înalt şi distins, Vladimir Ionescu ascundea sub chelia timpurie, la vârsta de patruzeci şi cinci de ani, suficientă materie cenuşie şi experienţă, ca să ajungă apoi, la spartul târgului, purtătorul de cuvânt al Casei lui Mihai, fost rege, detronat de două ori: o dată de propriul tată, iar a doua oară de miniştrii cu care colaborase până în ziua de 30 decembrie 1947. Coborât din şa, regele s-a reîntors la mamă-sa, buna regină Elena a României, stabilită cu mult timp înainte în Italia, lângă Florenţa, unde poseda o proprietate agricolă şi o vilă numită Sparta, în cinstea originii sale greceşti, afişate cu emfază chiar atunci când, vremelnic, purta titlul de „regina-mamă" a minorului său fiu şi „regina-mamă-mare" a României. Aici se înjghebase un fel de curte regală în exil şi, pe lângă ataşatul de presă Vladimir Ionescu, purtător de cuvânt al regelui (care a avut prudenţa să nu pomenească nimic despre acţiunile sale eroice săvârşite în cele două războaie ale României, din est şi din vest), mai funcţiona şi un general, în calitate de ataşat militar al Curţii. Câtă vreme au mai existat fonduri (nu se ştie dacă în mâna regelui sau a fiecăruia dintre curteni) lucrurile au mers bine. Când s-a ajuns, inevitabil, la subţierea fondurilor, funcţiile curtenilor au devenit onorifice. În ultima fază, nu numai curtenii au ajuns să-şi caute slujbe, dar însuşi fostul rege, nevoit să înfrunte viaţa pieptiş şi să-şi afle un rost în societate. Anumite vizite ale lui Vladimir Ionescu pe la Roma, chiar în biroul meu din Largo Chigi, lăsau să se întrevadă aceste lucruri şi, în ultima sa tentativă, se şi pregătea să deschidă un dialog în acest sens. Eu însă, avizat şi prudent, am evitat orice contact şi orice angajare cu Casa Regală Greco-Română de la Florenţa.

Când curtea de cvasioperetă s-a destrămat, curtenii s-au sprânjit ca potârnichile. Cel mai rezistent a fost Vladimir Ionescu, nu atât datorită fizicului său à la Frankenstein, cu picior pe

măsura legendarului personaj, dar mai ales prin dârzenia făurarului de iluzii, care se obişnuise, de-a lungul vieţii, să se agaţe de ultimul pai al speranţelor. Pare-se că devenise, în cele din urmă, un fel de administrator al reginei-mame sau, mai bine zis, al bunurilor de la Fiesole, lângă Florenţa, de unde mai păstra anumite legături cu ambianţa intelectuală a celebrului oraş, spre a face rost de traduceri. La un moment dat, nu s-a mai auzit nimic de soarta lui. Probabil s-a prăpădit fără glorie şi fără strălucire şi a fost înmormântat, ca fost om cumsecade, între cumsecădimea Florenţei. Poate într-o bună zi, să fie descoperit de vreun cercetător interesat să scrie ceva despre familia regală şi despre slujitorii ei credincioşi.

Scriitori de vază

Dintre foştii ataşaţi de presă, om de cultură realizat şi afirmat dintr-un bun început, capabil să-şi câştige onorabil existenţa în străinătate şi să se lanseze apoi ca scriitor, la loc de frunte trebuie aşezat Vintilă Horia. Cât stătuse la Roma, se distinsese prin colaborări diverse la revista *Luceafărul* şi altele. Această revistă continua să apară în ţară, într-un tiraj mulţumitor, în format îngrijit, pe hârtie de bună calitate, chiar în vremurile de război. În anii 1941-1942, Vintilă Horia se făcuse cunoscut şi în Italia, impunându-se prin inteligenţa şi calităţile sale umane, prin spiritul său efervescent, meditativ. Chipul lui reflecta o lumină interioară, iar privirile dovedeau sinceritate şi onestitate. Era convingător în tot ce spunea. Vorbele lui degajau încredere. Înalt şi suplu, tras prin inel, cu aspectul său de gentleman, determina o spontană simpatie, motiv pentru care reuşise să stabilească şi să menţină o seamă de legături preţioase în profesiunea sa. Fire blajină, era totuşi ferm în convingeri, dovedind personalitate.

După ce-a părăsit legaţia, şi-a găsit o vreme o altă ocupaţie. Pe atunci se făceau multe transmisii radiofonice în limba română, şi

ele cereau cooperarea şi colaborarea românilor, deoarece italienii nu „cunoşteau“ suficient celelalte limbi de origine latină. De altfel, chiar eu, în anii studenţiei, în perioada de rezistenţă eroică, am tradus pentru Ministerul Culturii Populare articole din ziarele româneşti venite din ţară şi din Albania. Atmosfera tulbure din Italia şi evoluţia războiului pe solul peninsulei l-au determinat pe Vintilă Horia să o apuce mai spre apus, să se stabilească în Spania. Deşi urmările marelui război civil din 1937 se resimţeau, fiind poate mai funeste decât consecinţele conflagraţiei mondiale, din care şeful statului izbutise să sustragă Spania cu multă abilitate, exista totuşi o atmosferă de siguranţă şi linişte, favorabile muncii intelectuale. Şi aici, din greu la început, el şi-a câştigat existenţa onorabil, prin muncă neîntreruptă în învăţământ. Timpul liber şi l-a consacrat vocaţiei sale scriitoriceşti. Curând, cărţile lui aveau să-şi găsească editori nu numai în Spania, ci şi în Franţa, în Italia şi în alte douăsprezece ţări ale lumii, înscriindu-se cu autoritate în circuitul literar european şi mondial.

Romanul *Dumnezeu s-a născut în exil* înfăţişează Dacia din timpul lui Ovidiu şi, pentru înaltele-i calităţi de stil, dar mai cu seamă pentru viziunea profund originală, a fost distins cu Premiul Goncourt. Din păcate, atmosfera era viciată de spirit vindicativ. În 1948 se emisese un decret, potrivit căruia, *ope legis,* tuturor românilor din străinătate li se retrăgea cetăţenia, dacă nu se întorceau în ţară după şaizeci de zile sau la expirarea paşaportului. O înverşunată campanie s-a declanşat atunci împotriva lui Vintilă Horia. Pentru conducerea operaţiunilor la Paris, sosise din ţară scriitorul Mihail Ralea. El însă a fost nevoit să părăsească curând Parisul, deoarece *Corriere della Sera* i-a publicat fotografia în uniforma Frontului Renaşterii Naţionale, salutând cu braţul întins. În loc să i se vadă tânărului scriitor român meritele care se răsfrângeau asupra întregii naţii, i s-au atribuit convingeri politice de dreapta, întrucât venise la Roma ca ataşat de presă, într-un moment în care ţara era condusă de guverne naţionaliste.

În această campanie s-au angajat elemente de toate naţionalităţile, foşti cetăţeni români deveniţi francezi şi erijaţi în mari patrioţi ai unei patrii căreia nu-i aparţineau, dornici însă de a da lecţii şi Estului, şi Vestului. Curios apare modul în care diferiţi cetăţeni străini, de etnie neprecisă, devin mari români, corifei nechemaţi ai unui popor greu încercat atât înainte, cât şi în timpul, dar mai ales după Cel de Al Doilea Război Mondial, ca naţiune înfrântă. De altfel, şi corifeii din ţară, în bună parte, aveau tot origini bălţate (deseori chazare) şi proveneau din stepele orientale. În vălmăşagul de neînchipuit iscat în jurul lui, distinsul nostru scriitor a socotit mai elegant să mulţumească juriului pentru cinstea care i s-a acordat şi să renunţe la Premiul Goncourt.

În scrierile sale, Vintilă Horia a abordat şi alte teme antice cu tentă de actualitate, ca aceea a lui Platon în Sicilia, căzut în dizgraţia tiranului din părţile locului şi vândut ca sclav. Marele filozof al Antichităţii devenit marfă, obiect de schimb, mână de lucru ieftină pe viaţă, avea să fie salvat de nişte negustori, care l-au răscumpărat şi i-au redat libertatea, săvârşind prin aceasta un act de cultură şi aducând un serviciu umanităţii. Scriitor fecund, Vintilă Horia publică periodic romane, însemnări şi eseuri care apar în cincisprezece limbi.

În ultima vreme, sporind în Spania interesul pentru futurologie, ministrul Informaţiei şi al Turismului, Alfredo Sanchez Bella, l-a însărcinat pe Vintilă Horia cu editarea unei reviste intitulate *Presente Futuro*. Şi în acest domeniu Vintilă Horia s-a dovedit un spirit critic şi analitic, abordând cu succes, în domeniul prospectivei, teme de mare interes. Bucurându-se de preţuire şi prestigiu, Vintilă Horia străbate lumea ca scriitor spaniol, fără a uita însă ce datorează neamului din care a descins. În una dintre întâlnirile noastre, mi-a povestit cum a descoperit într-o localitate din Spania o mănăstire şi o localitate purtând numele Sfântului Vintilă. Noi considerăm că Vintilă este un fel de sfânt oriental, chiar român. Dar se vede că nici spaniolii nu sunt lipsiţi de

imaginaţie în materie de sfinţi şi au acceptat imigranţi şi în acest domeniu. Mai mult, au dus la ei acasă – şi pretind a fi autentice – osemintele Sfântului Jacob, aşezate în catedrala de la Santiago de Compostela, transformându-i şi numele în Sant-Iago, patronul protector al Spaniei. Dar numele de Iago a fost lansat în lume şi ca toponimic (mai există un Santiago de Chile, în America de Sud), şi e bine cunoscut personajul din opera lui Shakespeare, trecut apoi în muzică de Verdi. Revăzându-ne recent, i-am oferit lui Vintilă Horia volumul *Noi, Tracii*. El cunoştea ideile mele, deoarece venise să-mi asculte intervenţia la cel de-al XXV-lea Congres al Organizaţiei CEDI (Centrul European de Documentare şi Informaţie) şi văzuse cu surprindere că sunt întrerupt cu aplauze „la scena deschisă". Atunci, Vintilă mi-a spus:

– Am mai primit o carte de la tine! Dar eu ştiam că te ocupi de comerţ!

Ca şi când comerţul ideilor n-ar intra şi el în sistemul schimburilor între oameni.

– Da! i-am răspuns, fără a arăta surprindere. Mă ocup şi de acest gen de comerţ cu *bunuri de durată*, spre deosebire de cele de consum. Toată viaţa, de altfel, nu este decât o continuă distribuţie de idei, adică o muncă de convingere reciprocă. Mai mult decât ne închipuim, vindem şi cumpărăm imagini şi gânduri. Presa, de altfel, nu face altceva decât să spicuiască impresii şi idei şi să transmită mesaje informative. Şi cărţile, la fel ca bunurile materiale, sunt destinate să servească nevoilor omului şi societăţii, iar punerea lor în circulaţie se face cu aceleaşi metode. De aici aplicarea generalizată a marketingului, la toate nivelurile activităţilor umane.

Contactele cu scriitorii şi ziariştii mi-au prilejuit formarea unei mai clare imagini asupra acestei „lumi", ce dispune de mijloacele de comunicare în masă, de posibilităţile oferite de comunicarea scrisă, auditivă şi vizuală. Nu puţin am reflectat asupra acestei teme. Primeam, în acea perioadă, şi anumite ziare ale

refugiului, venite din America. Unul era intitulat *România*, după cum altul, mai târziu, sosit de la Paris, se numea *La nation roumaine*. Aici apăreau felurite comentarii şi dări de seamă asupra unor festivităţi descrise în ample reportaje şi mesajele regelui Mihai, care continua să se intituleze „Regele românilor", „Regele tuturor românilor" sau „Regele românilor de pretutindeni". M-am întrebat: despre care România putea să fie vorba? Şi, în fond, cum înţelegea Mihai să-şi servească ţara, asupra căreia pretindea să aibă drepturi eterne? Prea puţin afirmat în război, făcuse prin camarila sa ca ostilităţile din est să se încheie înainte de vreme, scoţându-l din circulaţie pe mareşalul Antonescu. Pentru bravura sa, fusese decorat de Marele Stalin. Mai mult, cunoscându-i preferinţele şi ştiindu-l preocupat de tot felul de hobbyuri, i-a dăruit şi o jucărie, sub forma unei avionete de culoarea cerului, înlesnindu-i astfel partidele de vânătoare în Banat, la Săvârşin. În aceşti ani era moda „guvernelor în exil". Se credea că în Europa situaţia de după război va fi vremelnică şi mulţi aşteptau schimbări, răsturnări de guverne, minuni, reveniri la vechile stări de lucruri, în speranţa de a se vedea sau revedea miniştri, funcţie multă râvnită şi cu atât mai justificată pentru cei care au fost secretari ai lui Maniu. Cred că nici în zece vieţi, Iuliu Maniu, luptătorul de pe vremea Imperiului Habsburgic, coleg de dietă ca deputat cu marele Alcide de Gasperi de la Trento, din Italia de Nord, care mai făcea pe atunci parte din acest imperiu, n-ar fi sperat să aibă atâţia secretari câţi s-au declarat ca atare în străinătate după război, în Europa şi în America, dintre care pe mulţi i-am cunoscut la Paris. Oricine putea să-şi atribuie calitatea de secretar al unui om politic, spre a justifica bejenia. Prestigiul lui Iuliu Maniu creştea în străinătate, întrucât, cu tot spiritul său democratic şi de bună-credinţă, fusese la închisoare împreună cu Dinu Brătianu, descendentul unei familii cu multe merite, în administrarea şi creşterea economică şi politică a ţării. Găsiţi culpabili în ţară pentru „apartenenţa" la partidele istorice (într-o

perioadă în care *Tovarăşa Ana* se afla în directă legătură telefonică cu Kremlinul, ieşind adesea, pentru voiajurile secrete, prin tunelul subteran al casei sale şi mergând la „întâlnirile“ de la Moscova), e lesne de înţeles cum de înfloreau printre românii din străinătate tot felul de iniţiative jurnalistice, ale unor grupuri mai mari sau mai mici. Situaţii similare prezentau şi celelalte ţări din zona de est a Europei, proaspăt eliberate de sub „jugul fascist“, ca Cehoslovacia, Bulgaria, Polonia, Ungaria şi chiar Iugoslavia. În toată febra acestor refugiaţi, nimeni nu ţinea seama de realităţile impuse de Cel de Al Doilea Război Mondial, de împărţirea lumii în zone de influenţă, de rectificările de frontieră în favoarea ţărilor învingătoare, de legile subiective şi nemiloase impuse de Aliaţi cu prilejul Conferinţei de Pace de la Potsdam.

Treptat mi-am format convingerea că noi idei trebuie să iasă la iveală, căci imperialismele, fie că se află în conflict, fie că sunt în alianţă, nu pot să dea forme de guvernământ valabile pentru viitor. Secolul al XX-lea e dator să lichideze colonialismul în orice continent s-ar manifesta – Africa, America, Europa, Asia –, precum şi imperialismul, adică dominarea prin forţă a unui popor de către altul. Formaţiunile politice independente şi suverane, în cadrul unei noi ordini internaţionale, degajându-se de orice formă de *suzeranitate* sau influenţă, vor trebui să se asocieze, spre a da naştere unor state confederate sau federale, fără pierderea fiinţei naţionale, mai corespunzătoare economiei şi tehnicii moderne. Acestea impun o producţie de masă pentru un consum de masă, ridicând standardul tuturor cerând pieţe mai mari pe teritorii mai întinse. Aceste idei zămislite în anii de după război aveau să ducă inevitabil la o orientare europeistă, atotcuprinzătoare, pentru mine şi mulţi alţii.

Cel care a îndrăgit comerţul de ceasuri, fără a fi nici ataşat comercial, nici ataşat de presă, nici scriitor, cum poate ar fi dorit să fie, a fost tânărul Constantinescu, căzut la Milano ca din cer, o dată cu mamă-sa, după război. Băiat respectuos, cuminte, deştept,

a ştiut să înveţe de la alţii tot ce-i bun şi folositor în viaţă, dându-şi seama de la început de formele piramidei sociale, pe ale cărei trepte râvnea – şi până la urmă a izbutit – să se ridice. Nu a creat fabrici de orologii, ca evreul ceh Bulova, venit în România ca să-şi ia nevastă, evreu şiret care, înainte de moarte, a divorţat, spre a lăsa întreaga avere statului Israel (400 de milioane de dolari, se pare). A reuşit să-şi facă însă o prăvălie de ceasornicărie, cu atelier de reparaţii, câştigându-şi onorabil existenţa şi prinzând rădăcini în oraşul Sfântului Ambrozie, care i-a dat şi o părtaşă de viaţă, cu care a înjghebat o familie. În anii de după război, mă vizita şi-mi cerea sfaturi, până când nu a mai simţit nevoia, căci a reuşit să se descurce singur. A pierdut însă orice contact cu puţinii români din Italia, ceea ce uneori nu e o „pierdere“. Astfel s-a cufundat în marea masă a familiştilor laborioşi, care au făcut, prin munca şi inventivitatea lor, adevărata glorie a metropolei din nord, socotită adevărata capitală a Italiei.

Democratizarea *littori*-lor

Dacă diplomaţii români din Italia s-au detestat pe motive politice sau de conduită a războiului, americanii i-au făcut să se împace, punându-i în acelaşi lagăr. Şi aşa, fără voia lor, au fost nevoiţi să se privească în ochi, să se salute, să-şi vorbească şi să-şi readucă aminte că erau cu toţii români. Reduşi la acelaşi numitor comun, se vedeau nevoiţi să încheie gâlcevile. De la distanţă, în spaţiu şi timp, mă întreb ce s-ar fi întâmplat dacă s-ar fi făcut, şi în ţară, o asemenea operaţiune. Desigur, neamul nostru atât de încercat de-a lungul secolelor, osândit să fie mereu dezbinat (cum însuşi Herodot o constatase cu milenii în urmă, referindu-se la traci), şi-ar fi păstrat patrimoniul cel mai de preţ şi mulţi exponenţi de frunte ai intelectualităţii, seduşi la vremea lor de anumite situaţii, n-ar fi fost sacrificaţi fără discernământ.

În Italia, aceste sacrificii au fost evitate, căci cei chemaţi să preia conducerea au fost tot italieni, legaţi de glia ţării şi preferaţi de americani pentru conduită, pregătire profesională şi loialitate, nu pentru culorile pe care le purtaseră la beretă. După execuţia fostului prim-ministru şi şef al statului de nord, procese şi execuţii nu s-au mai săvârşit, deşi ţara fusese ocupată de aceiaşi Aliaţi, care câştigaseră laolaltă Cel de Al Doilea Război Mondial. La început, americanii au impus în nord un guvern şi o administraţie militară, sub comanda colonelului Poletti, la origine tot italian, după cum o arată numele. Americanii s-au străduit să aducă în funcţii de conducere mai mulţi oameni care cunoşteau limba şi obiceiurile locului şi care, eventual, să aibă chiar şi originea apropiată de populaţia băştinaşă. La retragere, nu şi-au impus oamenii în noul guvern italian şi n-au acordat unor persoane puteri discreţionare, de a tăia şi spânzura fără milă pe cei care acţionaseră împotriva Aliaţilor. Chiar politicienii, foştii fascişti, au fost lăsaţi în viaţă, cu excepţia echipei de la Dongo.

Referindu-se la acest fenomen, Nino Tripodi scria în cartea *Italia fascista in piedi*, apărută la Editura Il Borghese, că actualii politiceni s-au format la şcoala socialistului Mussolini, distingându-se în feluritele competiţii anuale numite *littoriali*. Încă din tinereţe, ei purtaseră lauri, iar titlul de *littore* reprezenta o distincţie meritorie. Competiţiile desfăşurate pe sectoare urmăreau să pună în lumină cunoştinţele candidaţilor în materii politice ca: doctrina fascismului, politica externă colonială, organizarea politică, corporativismul, critica literară, jurnalistica, critica teatrală, cinematografică, muzicală, artistică, studiile demografice, studiile militare, cunoştinţele în domeniul teatrului, al prozei, al scenografiei, al afişului etc. Câştigătorii acestor concursuri erau, de obicei, cei mai buni studenţi şi făceau parte din diferite GUF-uri (Gruppi Universitari Fascisti) din întreaga ţară. Studenţi eminenţi, ei s-au ocupat de politică şi după război, împărţindu-se în diferite partide şi adesea menţinându-şi

prietenia pe plan particular. Astfel, fostul secretar al Partidului Democrat-Creştin, Amintore Fanfani, a ajuns preşedinte al Senatului şi candidat la preşedinţia Republicii Italiene, recent căsătorit la şaptezeci de ani cu văduva Maria Pia Vecchi, ambii prieteni ai României. Prin aceeaşi şcoală a trecut şi Aldo Moro, care a depus mari eforturi spre a obţine titlul de *littore*. Cu ocazia congresului asupra doctrinei fasciste, el a scris, în periodicul *Azione Fucine*, că această doctrină reprezintă o „valoare fundamentală în istoria civilizaţiei“. Deşi lansat de Amintore Fanfani, Aldo Moro n-a pregetat mai târziu să-şi opună propria candidatură la preşedinţia Republicii Italiene, în competiţie cu maestrul său. În diferite scrieri, în anul 1943, Moro scria – paralel cu Mussolini – că „statul, în particularitatea sa tipică, se prezintă ca naţiune; statul naţional este deci statul în istoricitatea sa concretă“. Vorbind de „statul etic“, el sublinia următoarele: „dacă statul nu este naţional, nu e într-adevăr stat, ci numai un moment negativ şi provizoriu al experienţei sociale, pentru că e lipsit de caracteristicile unei unităţi deplin simţite şi pe plan istoric operative, fără de care nu-şi poate îndeplini funcţia“. Deci, nu un stat condiţionat de lege, ci de valori politice şi naţionale. Din aceeaşi serie de tineri *littori* de odinioară, aveau să se ridice miniştrii Emilio Taviani, Ugo La Malfa, Mario Zagari, Mario Ferrari-Agradi, Giancarlo Vigorelli, scriitori etc. Om de mare fidelitate faţă de principiile în care fusese educat, tânărul din Ferrara, Luigi Preti, a avut o adevărată criză de conştiinţă la sfârşitul războiului şi astfel s-a îndreptat spre socialism, preferându-l mai apoi în formă democratică. El a ajuns ministru de Finanţe şi a făcut o frumoasă carieră, rămânând sărac. Cel care avea să facă însă afaceri pe lângă Preti a fost doctorul român Walter Schineanu, autoproclamat şef al Partidului Socialist Democrat Român. Cu acest titlu a câştigat simpatia ministrului, apoi o slujbă de secretar particular, fără misiuni precise şi fără să se ştie ce îndeletniciri particulare îndeplinea.

Caracterul „voalat“ era, pare-se, predominanta activităţii sale, din ce în ce mai intens poleite cu foi de aur. Ea aminteşte de propunerea (ce trece ca o butadă) făcută de cineva bancherului Rothschild: să i se îngăduie să bea o cafea împreună cu marele potentat, în biroul său, în văzul celor din sala de aşteptare. Nimic mai mult, suficient însă pentru a ajunge să i se propună apoi afaceri şi să fie invitat a face parte din consilii de administraţie. Câte consilii i s-or fi propus, şi câte consultaţii o fi dat, şi ce o fi primit domnul Walter Schineanu, în poziţia sa de secretar şi prieten particular al ministrului italian, numai el o poate şti şi intimii săi, de-alde Hory Rosman (acesta din urmă întors împotriva curentului şi, din comunist, cum se pretindea la început, să alunece în aripa dreaptă, prin prietenia cu Alexandru Gregorian şi cu o seamă de studenţi legionari, unii deveniţi pentru scurtă vreme miniştri fără portofoliu şi pensionari ai lagărelor de concentrare antifasciste). Desigur, evoluţia lui Schineanu sau a lui Rosman, într-o ţară democratică, unde se respectă opinia oricui (a anarhiştilor, a rebelilor asasini, a mafioţilor puşi sub lozinci de extremă stângă sau de extremă dreaptă etc.) nu a surprins pe nimeni, denotând un semn de sensibilitate politică şi jurnalistică. Un tabel amplu, de nouă pagini cu duble coloane de nume, îi prezintă azi pe conducătorii Italiei, care au trecut prin astfel de metamorfoze politice, lesne de înţeles, deoarece, după cum se spune, nimeni nu rămâne fidel credinţelor şi idealurilor din tinereţe, iar cei care sunt revoluţionari, ca studenţi, ajung conservatori la maturitate şi chiar reacţionari la vârsta amurgului. Acest fapt întăreşte o dată mai mult teoria potrivit căreia cine este croit pentru politică şi s-a format în acest spirit greu se mai abate, căci ceea ce contează este metoda şi mai puţin conţinutul, care evoluează o dată cu viaţa şi cu nevoile ei. Nimic nu este imobil, totul curge – şi viaţa politică italiană justifică, încă o dată, dacă ar mai fi necesar, reflecţia filozofului antic de origine tracă, Heraclit: *panta rei*.

Vesele comentarii demografice începuseră să circule, în temeiul evoluţiei oamenilor politici din Italia. Se ştie că războaiele aduc nenorociri, cimitire de morţi, dispăruţi fără urmă, care lasă văduve (unele presupuse ca atare). Ziarele publică, în vremuri de bejenie, declaraţii de moarte cu prezumţie juridică (ceea ce nu înseamnă că bărbatul era mort cu adevărat, ci numai legalmente putea fi socotit astfel), menite să dea dezlegare nevestelor pentru aflarea altui bărbat. Cu toate acestea, populaţia ţărilor beligerante descreşte în genere. La aceasta se mai adaugă lipsa de copii, căci în război nu mai are cine să-i facă, dacă nu se cere o mână de ajutor eliberatorilor şi aliaţilor de tot felul şi de toate culorile. În astfel de cazuri, copiii născuţi sunt – tot pentru motive juridice – consideraţi copii legali ai tatălui de pe front. Un astfel de tată, întorcându-se acasă, află cu mare surprindere că soţia i-a născut un copil de culoarea cafelei cu lapte. Întrebându-şi nevasta asupra unui asemenea miracol, avea să audă răspunsuri de acest fel:

– De-ai şti ce frumos a fost la naştere!

– Şi cum se face că acum e atât de negricios?

– Să vezi ce s-a întâmplat. Mi-a secat laptele din pricina restricţiilor alimentare şi am fost nevoită să iau o doică africană din Eritreea noastră. Sugând lapte de negru, s-a înnegrit şi copilul.

Neîncrezător, bărbatul se consultă cu mamă-sa şi, spre marea sa stupoare, află şi de la ea că astfel de prefaceri sunt posibile.

– Cum asta, mamă?

– Foarte bine şi trebuie să dai crezare soţiei, căci şi tu ai avut parte de mic de o asemenea soartă. Înţărcându-te prea de timpuriu, ţi-am dat mult lapte de vacă. De acea, dragul mamei, ai devenit şi tu un bou încornorat.

Populaţia Italiei, la sfârşitul Celui de Al Doilea Război Mondial, n-a descrescut, ci dimpotrivă, după unii autori şi după unele statistici, s-ar fi dublat, ajungând la nouăzeci de milioane de locuitori. Acest straniu fenomen demografic poate să lase

nedumerit pe oricine. Auzind despre creşterea vertiginoasă a populaţiei, am întrebat cu naivitate cum se explică aceasta şi un prieten mucalit mi-a răspuns:

– De ce să nu se poată? La începutul războiului, oare nu aveam noi patruzeci şi cinci de milioane de italieni fascişti? La sfârşitul războiului, statisticile n-au înregistrat oare patruzeci şi cinci de milioane de italieni antifascişti care, potrivit propriilor declaraţii, n-ar fi avut nici în clin, nici în mânecă cu fascismul? Adunând cifrele ce reprezintă cele două categorii de locuitori, ajungi, în mod fatal, la o populaţie de nouăzeci de milioane, ceea ce situează dintr-un foc Italia în fruntea popoarelor europene.

Am râs, în timp ce mucalitul meu prieten continua să-şi desfăşoare gândurile:

– Pierderea unui război impune o schimbare de guverne şi o radicală modificare a efectivelor partidelor. Vederile oamenilor evoluează şi culorile se succed cu mare repeziciune. Diferite personaje politice îşi amintesc de tehnica peştilor de mare care, prin mimetism, se adaptează în mod automat ambianţei, pentru a nu fi identificaţi de inamic. În adâncul mărilor, viaţa este mai grea decât la suprafaţa pământului. Fiecare vieţuitoare marină e înghiţită, până la urmă, de o altă vieţuitoare mai rapace. Biologii mării arată că numai un peşte la patru milioane ar muri de bătrâneţe, ceilalţi confraţi fiind mâncaţi de cei mai mari decât ei. S-ar putea stabili chiar o scară a concentrării materiei vii: peştii cei mari fiind carnivori înglobează în carnea lor tare şi gustoasă corpurile peştişorilor, iar aceştia, la rândul lor, carnea altora şi mai mici, ierbivori sau mâncători de scoici şi răcuşori hrăniţi cu plancton. De aici şi dictonul: „Aşa e viaţa cu al ei tipic, peştele cel mare înghite pe cel mic. Şi numai câteodată şi din întâmplare, peştele cel mic înghite pe cel mare...“ Aşa mi se întâmplase şi mie când în acvariul din sufragerie n-am găsit decât un singur peşte roşu. Am căutat în jur, crezând că ceilalţi săriseră afară. Mai târziu, mi-am dat seama că, din gura peştişorului rămas (mai mic cu un centimetru decât fratele său) ieşea o codiţă încă tremurătoare. Într-un moment de neatenţie socială, în această „minisocietate“ cu doi indivizi, peştele cel mic îl înghiţise pe cel mare.

Naşterea Republicii Italiene

După ce regele a abandonat capitala, iar guvernul mareşalului Badoglio s-a refugiat la Brindisi, noi forţe politice au ieşit la suprafaţă, atât în nordul ţării, cât şi în sudul peninsulei. Reprezentanţii partidelor istorice, dizolvate şi interzise de către regimul fascist, încă din luna ianuarie 1944, se reuniseră într-un congres la Bari. Cu acea ocazie, s-a pus şi problema menţinerii sau îndepărtării regelui Victor Emanuel al III-lea, deşi momentul nu era cel mai potrivit pentru tranşarea acestei probleme instituţionale. Aliaţii continuau să-i acorde încredere regelui şi socoteau că el ar fi fost singurul element care simbolizează pe deplin Italia. La acel congres s-a ajuns însă la o soluţie de compromis. O dată cu eliberarea Romei de către Aliaţi, regele urma să „transfere“ fiului său, Umberto, exercitarea prerogativelor constituţionale, referitoare la funcţionarea statului, şi să-i atribuie titlul de locţiitor. Delegarea de putere avea să se efectueze la 4 iunie 1944, când s-a format un nou cabinet, sub preşedinţia lui Ivanoe Bonomi. La scurtă vreme, s-a emis un decret ce prevedea că, după încheierea ostilităţilor, avea să fie aleasă o „adunare constituantă“ menită să decidă în primul rând dacă Italia rămâne regat sau devine republică.

Misiunea refacerii statului italian i-a revenit atunci lui Alcide de Gasperi care, după vremelnicul guvern al lui Parri, a preluat puterea şi a deţinut-o de la 10 decembrie 1945 până la 16 iulie 1953, exercitându-şi funcţiile prin opt guverne, succedate an de an. Dotat cu însuşirile omului de munte, cu inteligenţă şi tenacitate, Alcide de Gasperi primise o educaţie severă, încă de pe vremea Imperiului Austriac. Pornit din regiunea Trento, făcuse

carieră sub dominaţie străină şi ajunsese deputat în Dieta de la Viena. Era membru al Partidului de Acţiune, înfiinţat de un preot sicilian de la Catania, faimosul Don Luigi Sturzo, iar după stabilirea regimului fascist al lui Mussolini, n-a mai activat pe faţă, ci şi-a aflat un loc de bibliotecar, la umbra Papei Pius al XII-lea. Discret şi cu înţelepciune, continua să tragă sforile din Cetatea Sfântă care, prin poziţia sa, a avut întotdeauna influenţe şi interferenţe în politica şi istoria Italiei.

Când s-a simţit în deplinătatea forţelor sale, după rafinata şi tenacea pregătire în Cetatea Vaticanului, Alcide de Gasperi s-a decis să ia taurul de coarne şi să înfrunte problema instituţională, a schimbării la faţă a Italiei. Chiar în timpul primului său guvern de coaliţie antifascistă, format din şase partide, unite în aşa-zisul Comitet de Eliberare Naţională, a fost emis un decret semnat de locţiitorul Umberto, pentru organizarea unui referendum popular, asupra chestiunii instituţionale. Într-un mod curios, dar legal, Umberto îşi tăia craca de sub picioare, dar nu avea altă cale de ales, căci tatăl său, Victor Emanuel al III-lea, se angajase faţă de congresul de la Bari ca problema să fie repusă după terminarea războiului. Deoarece parlamentul fusese dizolvat încă din 1943, o dată cu semnarea armistiţiului şi fuga regelui şi a guvernului, o lege în acest sens nu putea să fie votată. Puterea legislativă era exercitată prin decrete regale de către Victor Emanuel şi apoi prin decrete emise de locţiitor. Un ultim decret fixa ca dată pentru referendumul instituţional ziua de 2 iunie 1946. Casa de Savoia se simţea sigură pe sine şi mândră de trecutul ei. Realizându-se unificarea Italiei în anul 1861, smulsese din mâinile Papei, în 1970, Cetatea Eternă, refăcuse capitala regatului italian şi nu se putea împăca lesne cu renunţarea la putere. De aceea, a recurs la o ultimă stratagemă. Prin „abdicarea“ lui Victor Emanuel al III-lea, Umberto al II-lea devenea automat rege, sporindu-şi funcţiile şi prestigiul. La alegeri, aşadar, nu se mai înfăţişa bătrânul cap încoronat, care îl chemase la putere pe Mussolini şi acceptase

intrarea în război impusă de acesta. Nu se mai prezenta vulpoiul care îl descălecase pe Mussolini, aruncându-l din şa la 26 iulie 1943, când Sicilia era ocupată de Aliaţi. El abdica după patruzeci şi şase de ani de şedere în tronul înalt al Italiei, mititel cum era, stârnind adesea glumele unui popor sensibil la ridicol şi la farse. Acest popor nu mai era dispus să tolereze prezenţa omului mic de statură, sub limitele militare, căsătorit cu o principesă din Muntenegru (Iugoslavia), foarte înaltă, aleasă tocmai pentru restabilirea taliei urmaşilor, şi voia să încheie cu fermitate un capitol din istoria sa.

La referendumul din 2 iunie, se prezenta în faţa alegătorilor nu numai regele Umberto al II-lea, ci şi republica. Regele Umberto al II-lea nu avusese responsabilităţi politice în timpul regimului fascist, făcându-se totuşi cunoscut ca un mare cuceritor, dar pe alte fronturi. Avea un mare avantaj faţă de adversarul său, căci înfăţişarea sa era umană. El trecea chiar drept bărbat frumos şi putea să impresioneze electoarele. De subliniat că, pentru prima oară în Italia, femeile au căpătat drept de vot (în Elveţia, femeilor li s-a dat drept de vot abia acum zece ani!) şi se ştie că imaginaţia feminină nu rămâne impasibilă la aspectele exterioare ale unui bărbat cu înfăţişare plăcută, cu trup zvelt şi distincţie mondenă. Regele Victor Emanuel îşi făcuse bine socotelile şi poate că acestea erau singurele menite să treacă proba finală. Prezenţa exerioară a candidatului are mare importanţă şi este bine cunoscut faptul că în America absolut toţi aspiranţii la preşedinţie, înainte de a se avânta în campania electorală, urmează cursuri intensive de estetică, de cosmetică, de coafură, de artă dramatică, de dicţie şi gesticulaţie, căci voturile se câştigă în primul rând prin aceste calităţi şi mai puţin prin programele de partid elaborate, în genere de oameni urâţi şi ciufuţi, care se ascund în birouri cu uşi capitonate şi zăbrele la ferestre.

Adversarul regelui Umberto al II-lea era republica, fără nume, fără tradiţie, în afară de puţinele cuvinte republicane şi

federaliste ale lui Giuseppe Mazzini. Mai mult, nu avea imagine de bărbat, nici de femeie, ca Mariana franceză, emblema republicii galice. La preşedinţia republicii nu se ştia cine va apărea, deoarece acesta urma să fie ales după referendum, de către Adunarea Constituantă. Dar chiar dacă, printr-un suprem act de tactică şi viclenie politică, cele şase partide de coaliţie, în frunte cu Partidul Comunist Italian, ar fi socotit util să numească un candidat, nici pe departe n-ar fi putut acesta să-l concureze pe regele Umberto, deoarece majoritatea aspiranţilor erau boşorogi între şaptezeci şi optzeci şi şase de ani. De acest lucru şi-au dat uşor seama cu toţii şi, în propaganda electorală, au socotit nimerit să lanseze nişte afişe cu un desen al comunistului Renato Guttuso. Pictorul a imaginat o prea tânără fată, cu câţiva copii pe lângă ea (poate fructe oprite ale războiului). Această fată ţinea între picioare tronul răsturnat împreună cu coroana Casei Savoia, iar pletele răsfirate, prinse deasupra cu o căciuliţă frigiană, purtau o semnificaţie de care italienii nu-şi mai aminteau, fiindcă originea lor tracă se pierdea în negura vremii. De pe manifestele monarhiei nu lipsea fotografia surâzătoare a regelui Umberto, în uniformă militară, cu pieptul acoperit de baretele decoraţiilor, obţinute nu se ştie pe ce fronturi, ca de altfel mai toate distincţiile regale.

Condiţiile favorabile nu l-au ajutat însă prea mult şi bătălia a fost dură. Sudul, începând cu regiunea Latium, unde oamenii sunt mai sentimentali, s-a declarat în mare majoritate pentru rege şi regat. Sudicii nu pot înţelege să trăiască decât într-un stat condus de rege. Acesta justifică titlurile nobiliare de origine medievală, care dau savoare vieţii şi înviorează existenţa tuturor nobililor aflaţi în mare număr în sudul Italiei. Un cetăţean respectabil din Sicilia nu poate să nu dispună cel puţin de titlul de baron. Fără acest titlu nu poate ieşi în societate, nu poate câştiga procesele şi nu-i merg afacerile. Cu dispariţia regelui şi a regatului, urmau să dispară şi aceste titluri, după cum prevede

azi Constituţia republicană a Italiei. Dar cine ţine seama de Constituţie? Cu toate interdicţiile şi pedepsele, cărţile de vizită ale sudicilor sunt pline de titluri şi coroane, cu bile şi cu flori, cu frunze şi cu animale.

Zece milioane şapte sute de mii de voturi a obţinut monarhia, pentru toate aceste motive mai sus arătate. Din nefericire pentru ea, nordul Italiei, muncitor şi serios, a dat mai multe voturi republicii, şi anume douăsprezece milioane şapte sute de mii, depăşind astfel cu două milioane preferinţele regaliştilor. Curios a fost faptul că însăşi regiunea Piemont, reşedinţa şi locul de baştină al Casei Savoia, a votat cu majoritate de cincizeci şi şapte la sută pentru republică şi numai cu patruzeci şi trei pentru monarhie. Campania – şi deci Neapole – a dat şaptezeci şi cinci la sută din voturi monarhiei şi numai douăzeci şi cinci republicii.

În acest moment s-a văzut însă că textul decretului din luna martie fusese prelucrat de vechiul politician sicilian Orlando, fără ca nimeni să-şi dea seama, şi el prevedea o clauză în baza căreia regele putea să conteste rezultatul alegerilor. Umberto a făcut apel la acest decret şi a înaintat contestaţia către Înalta Curte de Casaţie. Curtea şi-a luat un răgaz de gândire până la 18 iunie şi napolitanii au făcut o mică manifestaţie promonarhică, ciocnindu-se cu poliţia şi lăsând în piaţă nişte urme nesemnificative: şapte morţi şi şaptezeci de răniţi! Gluma începea să se îngroaşe, tergiversările puteau să nască discordii şi tulburări periculoase, dar Umberto pretindea că se comportă corect şi leal şi că nimeni nu-l poate împiedica să joace şi ultimul as de pică. Începuseră să se răspândească zvonuri despre o posibilă intervenţie aliată, în favoarea monarhiei. Se pare că Iugoslavia, îngrijorată de starea de spirit din ţara vecină, mobilizase trupe la frontiera cu Italia. Masele muncitoreşti din nord au început să-şi piardă răbdarea şi să se mişte. La un moment dat, se vorbea despre unele conflicte între poliţie şi carabinieri. Natural, guvernul şi-a dat seama că orice întârziere

poate să pună în pericol unitatea Italiei, atât de greu câştigată după secole de lupte. Alcide de Gasperi s-a hotărât să intre în scenă cu toată energia viguroasă şi bine controlată a personalităţii sale. El a început prin a-i pune în vedere regelui că întârzierea delegării puterilor statale sau răzgândirea sa, între 10 şi 18 iunie, nu numai că ar strica impresia de scrupuloasă lealitate a persoanei sale, dar ar aduce daune ţării. Dialogurile deveneau tot mai dure. Pe de o parte, regele voia să primească răspunsul definitiv al Curţii de Casaţie, pe de altă parte, guvernul şi poporul doreau să vadă aplicate rezultatele electorale, cunoscute încă de la 4 iunie. Aceste rezultate – în mod curios – au fost date în vileag pentru întâia oară de Radio Montevideo din Uruguai. Unde dai şi unde crapă! Definitivarea urma să fie pronunţată de Curtea de Casaţie asupra majorităţii voturilor republicane, dar nu în raport cu voturile monarhice, ci în raport cu voturile tuturor electorilor care votaseră. Deci şi a voturilor albe sau anulate. Şi toate acestea graţie manipulării subtile a articolului 2 din faimosul decret, verificat de preşedintele Orlando, şeful comisiei juridice. În drept de a interveni, Alcide de Gasperi i-a cerut încă o dată în mod ferm, ca regele să delege puterile statale preşedintelui consiliului, dar răspunsul a fost negativ. În după-amiaza aceleiaşi zile, de Gasperi a cerut o nouă întâlnire regelui, şi acesta s-a prezentat cu o întârziere de o oră şi jumătate. El a declarat că vorbise cu marele jurist Orlando şi că dorea să se consulte şi cu alt jurist, asupra formulării tehnice a delegaţiei de putere. Nu refuza în principiu nimic, dar cerea răgaz de gândire. Alb de mânie, de Gasperi i-a răspuns în termenii următori: „Luaţi aminte, vă vorbesc ca sub cupola unei biserici! Pe mine nu mă interesează dacă dispar chiar mâine de pe scena politică. Am două lucruri la inimă şi le-am apărat dintotdeauna: unitatea morală şi unitatea teritorială a Italiei. Amândouă sunt în pericol. Nu faceţi un pas greşit! Ar dăuna în primul rând dinastiei care, până acum, s-a comportat într-un

asemenea mod, încât într-o bună zi ar putea să năzuiască, eventual, la o reîntoarcere. Nu ruinaţi reputaţia Casei de Savoia!“

Fără a aştepta alte complicaţii, guvernul a trecut la acţiune şi, în noaptea dinspre 13 iunie, preşedintele consiliului şi-a *asumat funcţiile* (nu puterile) aparţinând şefului statului, în aşteptarea răspunsului Curţii de Casaţie. A doua zi, renunţând să-şi mai facă iluzii, Umberto s-a decis să plece. Şi-a salutat funcţionarii Palatului Quirinal, prietenii şi susţinătorii fideli, a trecut în revistă pentru ultima oară pe coraţienii săi (arma de gardă a palatului, formată din bărbaţi aleşi pe sprânceană, toţi înalţi de aproape doi metri) şi s-a îndreptat spre aeroportul de la Ciampino, unde îl aştepta un avion, spre a-l duce în Portugalia. Pe pista de decolare, avionul s-a mai oprit o dată, Umberto a salutat pentru cea din urmă oară şi, la ora şaisprezece, s-a înălţat în zbor spre a nu mai revedea Italia niciodată. Astfel s-a încheiat, după mai bine de optzeci şi cinci de ani, perioada monarhică a statului italian, devenit republică.

Urma să se facă numirea unui şef de stat provizoriu. În acest scop, după ce în ziua de 27 iunie, într-o reuniune a comuniştilor, a democreştinilor şi a socialiştilor au fost trecute în revistă personalele marcante, s-a căzut de acord asupra juristului Enrico De Nicola, de la Neapoli, încă viguros, la vârsta de şaptezeci şi nouă de ani, iar în ziua de 29 iunie 1946, Adunarea Constituantă s-a pronunţat, în numai două ore şi jumătate, cu o majoritate zdrobitoare, pentru acest prim preşedinte al Republicii Italiene, desigur în chip provizoriu, deoarece noua Constituţie nu fusese încă elaborată. La 22 decembrie 1947, adunarea constituantă aproba Constituţia republicană şi, prin aceasta, Enrico De Nicola devenea primul preşedinte ales al Republicii Italiene. El a rămas în înalta funcţie până la alegerile de la 10 mai 1948, când i-a urmat Luigi Einaudi, mare economist liberal.

Plecând din ţară, Umberto a renunţat la funcţiile şi puterile statale, dar, ca orice cap încoronat, şi-a conservat prerogativele

regale, tradiţionale, deoarece ele nu sunt legate de stat, ci de calitatea sa princiară şi de şef al nobilimii. Dreptul de a acorda titluri nobiliare, ca o recunoaştere pentru merite militare, economice, culturale şi sociale le-a păstrat şi a făcut caz de ele mai târziu, când s-a găsit la strâmtoare, neştiind pe unde să scoată cămaşa pentru acoperirea grelelor cheltuieli familiale din Portugalia. Îşi instalase Curtea la Cascais, în Villa Italia, unde îşi adăpostea şi numeroasa familie. Căuta soluţii pentru menţinerea veniturilor şi atunci s-a gândit să se folosească de calitatea de şef al nobilimii, plasând ranguri în dreapta şi-n stânga. În anii aceia aveam să primesc şi eu o ofertă, din partea unui avocat vecin cu mine, în Via Adua. După cercetări nu prea anevoioase şi după studii aprofundate, care iarăşi nu erau prea greu de făcut, mi-a comunicat cum că Drăganii ar avea origini străvechi, cu piaţă şi străzi în Veneţia, şi n-ar strica să mi se reconfirme vechile titluri pierdute sau uitate, bineînţeles, contra unui onorariu rotund. Dar aceasta este o altă poveste, vorba lui Rudyard Kipling, şi va fi spusă la timpul său.

REORGANIZAREA

Prin Italia și Elveția

În timpul războiului, când fusesem nevoit să mă ocup de comerțul interior, Alba Mazzola îmi vorbise de firma Mazzuccheli de la Induno Olona, care producea celuloid pentru ramele de ochelari. Sub această firmă, celuloidul îşi câştigase importanță de-a lungul anilor, îndeosebi în Veneto, în zona orașului Belluno, împânzit cu fabricanți de rame. La Gravedona pe lacul Como, aici mai cu seamă prin firma Salice. Cavalerul Salice-tatăl avea o droaie de copii cu ajutorul căruia a creat o fabrică şi a dezvoltat o producţie importantă, dând de lucru multor sute de muncitori, aprovizionând piaţa locală italiană şi cea străină. Curând celuloidul avea să devină pentru mine un articol de export către Beldia, în compensație cu diferite uleiuri minerale. La scrisoarea prin care mă adresam acestei firme, mi-a răspuns printr-o vizită comis-voiajorul Giovanni Cetta. Originar din aceeași localitate ca fondatorul firmei, Cetta crescuse în greutăți familiale şi fusese oarecum adoptat de cavalerul Salice, ca un fiu în plus. După ce-a învăţat meseria, atât cât să cunoască produsele şi să poată da răspunsuri tehnice, cu argumente de vânzare, Cetta a început să străbată toată Italia, din nord până-n sudul uitat al Siciliei, oferindu-le negustorilor produsele firmei Salice, în numele căreia lua comenzi. Ca acont de livrare, consemna de îndată câteva duzine de rame de ochelari, purtate cu sine, în mașină. Străbătea de la patruzeci la șaizeci de mii de kilometri

pe an și uneori chiar mai mult, ceea ce reprezenta înconjurul Pământului la Ecuator o dată sau de două ori. Nu avea timp nici să mănânce, adesea mulțumindu-se cu un *panino,* jamnă, căptușită cu brânză de Gravedona, cu șuncă *prosciuto* sau cu alte ingrediente, ouă fierte, omletă, roșii, sardine, binevenite la mesele frugale, luate la botul calului, pe nesfârșitele drumuri ale Italiei. Pornind în graba mare cu ultima înghițitură în gâtlej, el s-a ales la început cu o aciditate la stomac, iar apoi cu un ulcer îndrăcit. A trebuit să se opereze și a rămas cu jumătate de stomac, dar cu avantajul de a-și conserva înfățișarea sfrijită. Dar, chiar cu stomacul întreg, Cetta n-ar fi izbuit să se îngrașe, deoarece își descărca energiile în toate direcțiile, nelipsindu-se de nici una, ba chiar dând precădere celor delicate și istovitoare ce încheiau în mod obligatoriu ziua de muncă. De altfel, se știe că animatoarele, când se apropie ora programului, spun în cor: „Haideți, fetelor, la muncă, la datorie!“ Există un înalt sens social în această expresie, vădind conștiința muncii permanente. Mititel, cu ochi vioi, în continuă cercetare a interlocutorului, cu surâsul pe buze, cu fața uscată și suptă, cu vădite tendințe spre pleșuvie chiar din floarea tinereții, Giovannino, cum l-am numit din ziua când am devenit prieteni, cucerea omul și era doritor să-i ofere prietenia. Băiat simplu, fără instrucție superioară, în suferință chiar cu pregătirea secundară, el știa să rămână cuviincios în orice societate. Când anturajul depășea cu mult nivelul său, intervenea în conversație numai când știa că poate să spună ceva rezonabil, păstrând de regulă tăcerea și dovedindu-se convins de valoarea dictonului italian: *La parola e d'argento, il silenzio e d'oro.* Reușise să mă cucerească, la început, cu propuneri de afaceri realizabile, iar mai apoi cu propunei mai lumești, dornic să-mi arate mai îndeaproape meleagurile sale de baștină.

Situată pe la jumătatea lacului Lario, în partea apuseană, unde lacul se lărgește, Gravedona și-a aflat o poziție privilegiată, însorită, devenind una din localitățile cele mai populate din

zonă. Locuitorii se ocupă în genere cu păstoritul vacilor pe muntele din spatele satului. Din laptele sutelor de vaci se produce o brânză fermentată, destul de grasă, cunoscută sub numele localității. Se topește în mămăliga de grâu saracen, o făină neagră ce se amestecă în cantități egale cu unt și cu brânză, ceea ce îi dă o putere calorică de bombă atomică. Pe coasta prăpăstioasă a cătunului, unde se născuse și copilărise Giovannino, în casa părinților săi, se petrecuse odinioară o nenorocire. Tatăl băiatului, vânător de vânat mare, a uitat pușca încărcată și așa a agățat-o de perete. Vrând să se joace cu pușca, Giovannino, în vârstă de șase ani, a luat-o din cui și a îndreptat-o asupra femeii care ajuta în casă. Apăsând pe trăgaci, arma s-a descărcat în pieptul femeii și a ucis-o instantaneu. Deși a ucis fără voie și fără să știe ce face, Giovannino m-a determinat să păstrez întotdeauna o reținere față de dânsul, cu toate că sărmanului om nu i se putea atribui nici culpă, nici răspundere. Timpul a acoperit această amintire, dar am ținut să o menționez pentru a arăta cât de nefaste sunt armele în mâinile copiilor, obișnuiți cu jucării sub formă de puști de tot felul. În vara anului de tristă amintire, 1945, Giovannino mi-a fost de real folos, căci, invitându-mă la Gravedona și prezentându-mă cunoștințelor sale, m-a distras de la gândurile obsedante ale accidentului. În vizitele pe care i le făceam, el mi-a arătat și palatul-castel de pe marginea lacului, care, încă din secolul al XVII-lea, a trecut prin diferite mâini și a ajuns în stăpânirea unui neamț stabilit în Italia. Având nevoie de reparații urgente – după ce proprietarul său l-a părăsit prudent, după război –, castelul a fost pus în vânzare și mi-a fost oferit pentru suma de patru milioane de lire. Deși picturile pe tavanele de lemn și frescele de pe ziduri îmi plăceau, n-am avut ambiția de a deveni castelan și nici nu aveam atâtea parale, pentru a face o investiție neproductivă. Preferam să mă duc la hanul cu restaurant, numit, pentru categoria sa simplă, *locanda,* unde întâlneam multă lume nouă, prieteni și cunoscuți de-ai lui Giovannino,

printre care frații Guastoni. Mai târziu, în momentele grele, colonelul Salvatore Guastoni avea să-mi fie de real folos. Tot la *locanda* am cunoscut-o pe Sofia, secretara municipală, durdulie și pofticioasă de prieteni renumiți, ca toate fetele la douăzeci de ani, căci de legături cu italo-elvețienii contrabandiști de țigări și cafea, aflați la doi pași de graniță, se săturase. În anii următori, după grabnica schimbare a guvernelor, aici aveam să-l cunosc pe ministrul de Finanțe Athos Valsecchi, supranumit de consătenii săi și Mister Miliardo, deoarece din profesor de gimnaziu ajunsese să mânuiască miliardele numeroase și grele ale statului, și poate chiar miliarde private, căci fusese asociat cu un prieten într-o industrie de frigorifere și instalații de aer condiționat, și afacerile au mers strună.

Din Gravedona se trăgea și Diego Pianca, funcționar la ICE (Instituto Commercio Estero). Un frate al său, Aldo, vicedirector al Camerei de Comerț de la Como, era însărcinat cu studiul piețelor străine. Pe fata lui Aldo, Cristina, aveam s-o botez prin procură în anul următor, cu numele de Constantina. Cunoscusem și pe un alt frate de-ai lor, fost ofițer, abia întors de pe frontul din Est, iar apoi pe o soră, Oliva, nume rar și curios, ce s-ar traduce în românește prin Măslina. Am cunoscut-o și pe mama lor, stabilită la Roma. Uneori, când veneam să stau de vorbă cu Sofia, dormeam în casa Pianca. Diego Pianca era ajutorul doctorului Michele Boschin, directorul general al ICE, care, spre sfârșitul verii din 1945, din instituție de control a exporturilor horto-fruticole, a devenit – prin delegație din partea guvernului de la Roma – organul care autoriza operațiile de comerț exterior în regim de compensație privată.

Iată cum o relație simplă, în aparență, m-a dus la crearea de relații importante pentru profesiunea mea, pe care tânjeam s-o reiau cât mai curând. Arta reușitei în viață se bazează și pe alegerea cunoștințelor și a prietenilor, dar mai ales pe cultivarea celor utile, timpul omului fiind limitat, iar principiul *utile e dilettevole,* util și plăcut, a rămas întotdeauna valabil. Diego m-a prezentat șefului său, în biroul din Piața Diaz de la Milano, și acolo am aflat că, printr-o simplă scrisoare ICE, devenită licență de import și export, ei autorizau compensații private cu Elveția și chiar cu alte țări. Ceea ce conta în compensație privată erau cantitățile, căci valorile erau schimbătoare și deveneau relative, prețul mărfii la import fiind costul mărfii exportate. Dacă acesta se schimba pe parcurs, automat costul mărfii importate se mărea. Am prezentat de îndată o serie de propuneri și am determinat un nou curent comercial cu Elveția. Astfel, am dat de lucru funcționarului meu de la Chiaso, procurist al firmei Dacia di Costantino Dragan, trecută în Registrul Comercial de la Mendrisio, încă din toamna anului 1943, dar pusă pe lista neagră de către americani, pe motivul beligeranței României cu Aliații. Considerat *inamic,* ca toți cetățenii români, nu pot să spun că am avut prea mult de suferit din această pricină în timpul războiului. Departamentul Federal al Comerțului Exterior elvețian mă ținea însă sub observație. Totuși, dădea licențe de import firmelor elvețiene, care satisfăceau, în acest fel, nevoile Confederației, fără a elibera licențe de export în contrapartidă. În felul acesta, m-am văzut cu o sumă de trei sute șaptezeci de mii de franci elvețieni blocată la Banca Federală. La încetarea ostilităților, am cedat această sumă, la un schimb rezonabil, societății-filiale Sandoz din Milano, care a importat de la casa-mamă din Basel medicamente utile populației italiene, într-un moment când era pustiu prin farmacii. Așadar, *non tutti i mali sono per nuocere,* sau, în termeni românești, tot răul spre bine. Cu această „brumă de lichid“ mi-am reluat activitatea la Milano și am plătit cheltuielile și funcționarii angajați în toamna acelui an: pe Giovanni Villi, pe Giulio Volponi și pe frumoasa Zita. La propunerea lor, am mai angajat un triestin cu studii economice, dr. Bertelli, fost ofițer, întors acasă și rămas fără ocupație. Puteam să asigur cu banii lichizi disponibili

bugetul pe şase luni, încrezător în capacitatea şi în puterile mele şi convins că, orice s-ar întâmpla şi orice aş importa, voi găsi piaţă de desfacere şi mă voi descurca.

Danubiana tranzitară

Activitatea de comerţ exterior în sectorul horto-fruticol comporta mari transporturi, deoarece produsele erau voluminoase şi cu valori reduse. Transportul avea o pondere însemnată în valoarea finală şi chiar formalităţile de tranzit şi vămuire la export sau import reprezentau sume importante. Având trei tranzitari de meserie în casă, ei m-au convins să înregistrez la Milano şi o firmă de „transporturi internaţionale", fără mijloace proprii de transport efectiv, făcut de stat prin căile ferate sau de camionagii proprietari (căci numai sub această formulă camionul e în perfectă stare şi în continuă circulaţie, dictonul „ochiul stăpânului îngraşă calul" fiind valabil şi în cazul cailor mecanici). În felul acesta, am hotărât să înregistrez, la Camera de Comerţ din Milano, firma Danubiana di Giuseppe Costantino Dragan, cu sediul în Via Larga 9, dând puteri de semnătură lui Willi şi lui Volponi, pentru acte de simpă administraţie şi prezentare la vamă, unde, ca oricare altă societate de transporturi internaţionale, ne foloseam de un „declarant vamal", profesiune autonomă a unor oameni acreditaţi şi cu cauţiune. Făceam transporturi în primul rând pentru noi înşine, prea puţine pentru terţi. Dar, pentru a-şi justifica existenţa ca o activitate autonomă, firma trebuia să lucreze şi să aibă un buget propriu. Cât timp a transportat mărfuri ale firmei Dacia de la Milano, Dacia de la Chiasso şi Elvetica de la Basel, prin virări de cont interne, Danubiana îşi acoperea cheltuielile. Când am schimbat cursul afacerilor, părăsind zarzavaturile şi reluând petrolul şi produsele chimice, ea nu s-a mai susţinut. De altfel, tranzitarii mei erau dotaţi mai mult cu spirit executiv şi nu excelau în iniţiative, în căutarea clientelei. Apoi, nici nu era uşor s-o dobândeşti, cucerind un mic procent din „piaţa transporturilor", deoarece existau multe societăţi de transport, unele foarte mari şi cu reţele întinse, cu filiale şi agenţii în multe ţări. Aşa erau societăţile Fraţii Gondrand, SAIMA, Danzas, Avandero şi altele. Piaţa germană şi piaţa Americii de Sud erau dominate de firma Schencker, specializată în transportul marilor cantităţi de cereale şi carne. A avut filiale şi în România. Din lipsă de afaceri – ele abia se înfiripau o dată cu reconstrucţia Italiei şi a Europei – exista o concurenţă teribilă şi prea puţin mai rămânea de lucru pentru nou-veniţi. Activitatea intermediară de tranzitări impunea ţinerea legăturilor continue, informarea la zi asupra fluxului mărfurilor la export şi de la producător la consumator. Factorul „timp", rapiditatea, este o componentă importantă a acestei activităţi şi transmiterea ştirilor comportă inteligenţă şi experienţă. Ca fapt divers, menit să caracterizeze puterea de apreciere dintre scop şi cheltuieli inerente, o iniţiativă a lui Volponi avea să devină gluma zilei. Încercând să găsească un cumpărător pentru partida de pânză crudă de atlaz, destinată cămăşilor de noapte lucioase ale femeilor, care înlocuiesc cei doi stropi de Chanel, partidă care zăcea la vama din Zürich, l-am însărcinat pe Volponi să expedieze un sul de vreo douăzeci de metri, la Colombo, în Insula Ceylon. Transportul a costat pe atunci vreo două mii de lire, fără asigurare, căci declarasem eşantionul lipsit de valoare. Volponi, fără să consulte pe nimeni, în loc să facă o scrisoare prin avion destinatarului, s-a hotărât să trimită o telegramă, ca să avizeze cu promptitudine clientul potenţial de expedierea şi sosirea eşantionului. Telegrama a costat zece mii de lire de atunci! Nu ştiu ce efect a făcut asupra destinatarului ceylonez care, desigur s-a distrat, dar emoţia lui Volponi greu poate fi exprimată în cuvinte. El avea sentimentul că făcuse un lucru mare, stabilind o punte între continente.

Într-o bună zi, când Fiscul a început să se organizeze şi să creeze o evidenţă firmelor obligate să plătească impozite pe

venituri, presupuse, chiar dacă nu existau, m-am decis să închid această activitate, tăind o ramură seacă din coroana întreprinderilor mele internaţionale.

Echipa de tranzitari care deservise această ramură a transporturilor, neştiind să facă alte munci de comerţ exterior, începând cu bogata corespondenţă şi cu multiple cunoştinţe financiare, şi-a căutat alte posturi. Aveam nevoie de aici înainte de un personal cu calificare mai bună şi cu pregătire superioară. Doctorul Bertelli studiase economia, dar o aplicase prea puţin, aflându-se pe front. De aceea i-am încredinţat partea administrativă, începând să ţin o brumă de contabilitate şi dându-i cheile casei de fier. Casa de fier o cumpărasem de la faimoasa firmă Lips-Vago din Via del Littorio, devenită, în regim democratic, Via Matteoti, socialistul milanez ucis de fascişti. Casa de fier a reprezentat prima etapă de organizare a firmei, pentru operaţii curente şi de ochii lumii. Astfel, economistul Bertelli a organizat contabilitatea şi a purtat cheia casei ca pe o amuletă.

Din păcate, nu prea aveam ce pune în casa de fier, căci marjele cu transporturi erau foarte limitate şi numai un mare dever ar fi putut să creeze încasări potrivite. Compensaţiile nu lăsau întotdeauna beneficii substanţiale, în timp ce mărfurile noi, necunoscute mie, cu piaţă instabilă şi variabilă, îmi cereau timp de învăţătură, pe riscul şi pe pielea mea. Câte o surpriză se ivea întotdeauna, în faza finală. Pentru a pune la punct şi apoi în practică o compensaţie, trebuia să gândesc câte opt sau nouă compensaţii, cărora să le dedic acelaşi timp de studiu, apreciere şi calcul. La un moment dat, toate aceste eforturi se pierd şi se clasează la arhiva posibilităţilor ratate din diferite motive. Câştigam suficient ca să acopăr cheltuielile generale, dar acestea se ridicaseră prea mult, cu patru persoane la Milano şi, în plus, un uşier-şofer, învestit şi cu sarcina de curier, Guido Fontana, recomandat de Volponi. Pentru natura activităţii mele, trebuia să redeschid biroul de la Roma, să angajez cel puţin o funcţionară, care să-mi

urmărească cererile de licenţă la Ministerul Comerţului Exterior, pe măsură ce acest organism guvernamental începea să-şi înfiripe activitatea, spre sfârşitul anului.

Echipa de la Milano a mai dăinuit până la jumătatea anului următor, destrămându-se treptat. Ultimul plecat a fost Giovanni Willi, devenit finul meu şi *prête-nom,* sau, cu expresie italiană, *uomo di paglia* (om de paie), care să mă acopere în Elveţia. Se despărţiseră greu unii de alţii, căci erau legaţi de mulţi ani de muncă în comun, îşi cunoşteau reciproc viaţa şi problemele, ţineau unul la altul şi nu le lipsea voia-bună. Îndeosebi Willi părea făcut să se înţeleagă cu toată lumea. Vorbea, ca bun elveţian, unul din cele cinci dialecte germano-helvetice, numite Schweizerdeutsch, dar învăţase bine italiana şi mai ales milaneza, luându-şi nevastă de la Milano. El era cu glumele zilei şi crea atmosferă de bună dispoziţie, ce preludia o rodnică zi de muncă. Bineînţeles că nu erau cele mai nevinovate glume, dar tinerii le povesteau între ei, în camera cea mare, fostă sufragerie, unde se instalaseră bărbaţii de la bun început, iar la sosirea lui Bertelli, Zita a fost transferată în încăperea dintre biroul lor şi al meu, unde era secretariatul şi se primeau vizitatorii, în vederea pertractărilor, cu cei trei angajaţi sau cu mine. Din holul de la intrare, se deschideau uşile celor trei camere rezervate biroului. A patra uşă ducea pe un coridor separat la celelalte trei încăperi, plus bucătăria şi două băi rezervate locuinţei. De aici, mama, mare maestră în pregătirea de prăjituri româneşti, mai îndulcea viaţa funcţionarilor cu câte un ştrudel sau cu alte bunătăţi, câştigându-şi multe aprecieri, admiraţie şi simpatie. Din glumele zilei, numai o parte ajungeau la urechile „şefului“, căci o firească rezervă faţă de tânărul lor *boss* sau „patron“, în înţelesul francez de director de întreprindere, şi-o impuneau ei singuri. Natural, respectul era liber consimţit, izvorât şi din pregătirea superioară, ţinuta, originea, raportul de dependenţă şi scara ierarhică. M-am purtat întotdeauna foarte amical cu toţi şi nu puneam

distanţe şi nici nu lăsam să cadă lucrurile de sus. Mă duceam cu ei la un aperitiv, la o trataţie, iar când mă aflam în deplasare pentru expediţia unei mărfi mai acătării, pe care voiam s-o văd cu ochii mei la frontieră, luam masa cu toţii împreună. Deşi raporturile dintre noi erau apropiate, autoritatea mea sporea, pe măsură ce aceştia vedeau multiplele şi deseori ingenioasele mele soluţii la diverse probleme. Am avut întotdeauna imaginaţie creatoare şi spirit practic şi prompt în rezolvarea chestiunilor celor mai complicate. Funcţionarii mei îşi formaseră convingerea că, pentru orice problemă, aveam soluţia potrivită pe loc, dar şi în timp. În felul acesta, câştigaseră multă încredere în mine, acesta fiind capitalul major de care dispuneam şi care îi determina să stea pe lângă mine.

Cea mai „tare" glumă, cu care Giovanni Willi s-a înfăţişat într-o luni dimineaţa, o reprezenta legenda la seria de desene cu Hitler şi Mussolini, goi puşcă, alergând în jurul „mesei verzi rotunde", cu intenţii nu prea clare. Ducele ţinuse să participe cu orice preţ la masa verde a păcii, ceea ce a determinat intrarea Italiei în război contra Franţei în agonie. El declarase în pripă ostilităţi ţării-surori, pe motivul unor rectificări de frontieră, realizate apoi, la sfârşitul conflictului mondial, dar în favoarea Franţei. Participarea Italiei la conferinţa de pace devenise o obsesie, iar Ducele nu voia să rămână pe dinafară, în noua structurare a continentului, ce urma să fie realizată de o Germanie învingătoare. Mussolini ţinea să fie prezent la marele eveniment istoric al creării unei mari Europe şi căuta să-şi consolideze poziţia internaţională cu orice prilej. Câştigase oarecare importanţă la Conferinţa de la München şi, în replică, organizase o Conferinţă la Stresa. Glumele în legătură cu războiul şi reconstrucţia nu le-am înţeles întotdeauna, deoarece tranzitarii mei le povesteau în dialect milanez, cu inflexiuni franceze şi germanice, greu de reprodus. Apreciam felul comic de a vorbi al lui Willi, aerul lui de mucalit, veşnic cu surâsul pe buze şi în priviri.

Aceste priviri căutau şi, pe măsură ce găseau înţelegere, deveneau tot mai calde şi mai pătrunzătoare, convingându-i pe interlocutori într-un fel de comunicare din priviri, aşa cum fac surorile noastre, necuvântătoarele. Cu faţa veşnic întinsă, neschimbată, a rămas tânăr în felul lui, aşa cum îl cunoscusem în timpul războiului, chiar după două decenii. Numai nevastă-sa a îmbătrânit, cu copilul elveţiano-milanez pe care i l-a dăruit. Pe acest copil, devenit matur, nu l-am mai văzut niciodată, spre a-mi da seama dacă moştenise trăsăturile şi caracterul tatălui sau ale mamei. Oricum, Elveţia a obţinut încă un cetăţean, deoarece, de-a lungul multor generaţii, elveţienii îşi schimbă rar cetăţenia, menţinând-o chiar atunci când sunt departe de patrie. Singurul semn de maturizare arătat de Giovanni Willi era spinarea aplecată de zăbovitul la birou, adesea peste măsura trebuinţelor, deşi prefera viaţa în aer liber, în gări, de-a lungul liniilor ferate şi... pierdut printre vagoane. Ascultător, dotat cu virtuţile celor şapte ani de acasă, ca orice elveţian autentic, găsea argumente dintre cele mai ingenioase pentru a-şi susţine tezele, dar urma cu conştiinciozitate germanică dispoziţiile şefului. În ordine ierarhică, Willi era cel mai important din mica mea organizaţie, iar după el venea Gioulio Volponi, ambii aducând venituri în casă. În poziţia a treia, era contabilul, care administra aceste venituri şi, cu gândul mai mult la sine, adesea se preocupa să încurce socotelile cele mai simple. Când am încercat să le descurc, am prins de veste că mâna lui se lungise în casa de fier (mai mult goală), ceea ce a făcut ca efectele să se resimtă destul de repede. Am încercat astfel prima mea deziluzie cu privire la moralitatea funcţionarilor şi astfel am primit şi primul avertisment în legătură cu colaboratorii. Deşi era mai instruit decât ceilalţi doi, totuşi aceştia se dovedeau oneşti şi puteam să am deplină încredere în comportarea lor. La un moment dat, am rămas fără bani, dar nu numai în casa de fier, ci şi în bancă. Mi-am dat seama că mă administrasem mai bine singur, fără contabil. Uitându-mă la dânsul,

îl vedeam înalt, bine făcut, ca un bărbat împlinit la vârsta de treizeci de ani, iar membrele îi erau proporţionate, nu arătau defel că s-ar fi lungit între timp. L-am mai ţinut până în primăvara anului următor, când i-am redat libertatea de a se întoarce în oraşul său de baştină, şi de atunci n-am mai auzit de el. Peisajul de la intrare era înfrumuseţat prin prezenţa tinerei secretare, Zita. Blondă de culoare naturală, cu ochi albaştri, străvezii, ca cel mai autentic smarald, cu pielea albă ca laptele, la vederea soarelui lăsa să i se întrezărească pe obraji destui pistrui, fără ca prin aceasta să dovedească originea chazară. Temperament docil, era înclinată să spună „da“, dar nu la toate. Inteligentă, dar simplă de fel, era dotată cu spirit colegial atât de dezvoltat, încât la nevoie nu se jena să folosească şi periuţa de dinţi a lui Willi, când se aflau într-o deplasare, la punctul de frontieră Luino, unde tranzitam mărfuri şi se redactau minuţioasele documente însoţitoare. Scria cu viteză la maşină, căci făcuse practică destulă la birourile Danzas, pe care cei trei le lăsaseră din pricina unui procurist elveţian de la Milano, mic, blond, pistruiat, nu numai la faţă, ci şi la maţe. Deşi tânăr, cu doi-trei ani mai mare ca ei, pistruiatul le făcea viaţa amară. Ei şi-au mai îndulcit existenţa cât au lucrat cu mine, mai ales în deplasările de la frontieră, când, după încheierea activităţii, alegeam un local cu muzică şi cinam împreună, în bună dispoziţie. După paranteza tăcerii din timpul războiului, când muzica dispăruse din localuri (era indecent să petreci şi să dansezi în timp ce unii luptau, erau răniţi, mureau pe front lăsând multe soţii văduve), a apărut ca o neaşteptată explozie dorinţa oamenilor de a se înveseli, de a cânta şi a dansa. Au fost lansate în toată lumea o sumedenie de şlagăre, ce treceau de la învingători la învinşi, dar şi de la învinşi la învingători.

După plecarea celorlalţi, Zita a rămas colaboratoare fidelă şi prin mâinile ei a trecut multă vreme toată corespondenţa

activităţii mele. Împreună cu Fontana, alcătuia elementul de legătură cu noii angajaţi pe care i-am luat apoi.

Prin Italia şi Austria

Hotărârile luate de Ministerul Comerţului Exterior asupra eliberării devizelor în proporţie de 50 la sută, începând din primăvara anului 1946, au dus la o accelerare şi la dezvoltarea schimburilor cu străinătatea. Exportul de fructe şi legume, ca produse de bază ale solului italian, şi-a reluat vechiul traseu înspre ţările din nord, ca Anglia, Belgia, Olanda, Elveţia şi mai puţin Germania, care reprezintă totuşi piaţa principală de desfacere a produselor horto-fruticole italiene. Germania era sub ocupaţie Aliată, fusese împărţită în două, iar Austria se desprinsese de ea, ca ţară autonomă. Cu aceasta din urmă mă străduim să stabilesc relaţii comerciale şi culegeam informaţii privitoare la nevoile pieţei. O firmă importatoare de vinuri de la Innsbruck se arăta interesată de produsele viticole bine preţuite din regiunea Alto Adige. Consumând vinurile Traminer, Kalterersee, austriecii aveau poate impresia dăinuirii legăturii lor cu regiunea sud-tiroleză la care râvneau, ca la o parte din trupul lor detaşat după Primul Război Mondial, pentru motive de consolidare a statului naţional ce pretinde „frontiere naturale“ lesne de apărat, râuri, creste de munţi, cumpene de ape. Importatorul Bauer era o firmă veche, bine cunoscută în tot Tirolul austriac şi avea sediul la Innsbruck de mai multe decenii. Proprietarul ei era un bărbat mai în vârstă, care încredinţase direcţia afacerilor sale domnului Eggert. Nici acesta nu era la vârsta primei tinereţi, se apropia grabnic de cincizeci de ani şi avea o fată bine dezvoltată la trup, cu chip de matroană, văzută din toate punctele cardinale, surâzătoare şi oarecum disponibilă întrucât era răscoaptă. Şeful familiei avea un tic până atunci nemaiântâlnit de mine. Aveam să-mi dau seama de acest tic către toamna anului, când am pus piciorul

pentru întâia oară în Austria. La fiecare jumătate de oră, el întrerupea brusc conversaţia şi se ducea la baie, pentru a-şi spăla mâinile. Această expresie devenită un eufemism indica, de fapt, altă operaţie uşoară, înainte ori după-amiază, dar pentru el avea un sens propriu şi o practică obligatorie. Spălarea efectivă a mâinilor cu săpun şi apă devenise, pentru domnul Eggert, o necesitate, ca un mijloc de dezinfectare permanentă de microbii care bântuie pretutindeni. Nu ştiu dacă în medicină această manie este calificată sub o denumire specifică, dar trebuie să fie indicată pe undeva, împreună cu atâtea alte fobii greu de explicat. În jumătăţile de oră, cât avea mâinile uscate, el le freca necontenit, imitând spălatul sau uscatul, sub curentul cald al uscătoarelor electrice, gest care îl ajuta să gândească. În realitate nu prea mult, căci vorbele lui erau rare şi se limitau la formularea cererii cantitative, calitative şi la preţul vinului. Cantităţile produse în nordul Italiei fiind limitate, la ele se mai adăugau şi vinuri veroneze şi uneori chiar toscane. Rămâne de văzut dacă acestea erau vândute de el cu denumirea lor adevărată sau le reboteza fără apă, cu un alt nume sud-tirolez. În acest caz, trebuiau însă îmbuteliate în sticle caracteristice, de forma ploştilor, fără îmbrăcăminte.

Domnul Eggert era un tip înalt, peste talia obişnuită, slăbănog, osos, cam zbârcit la faţă şi mustăcios. Forma mustăţii sale mă ducea cu gândul la bunicul meu, moş Iosuvică, deşi între ei era o distanţă atât de mare în timp şi spaţiu. Era un om simplu şi bun, lăsând impresia corectitudinii în afaceri, cum în genere sunt socotiţi germanicii, al căror cuvânt e lege. Cel puţin aşa a fost până la cel din urmă război mondial, deoarece, după aceea, obiceiurile şi tradiţiile s-au modificat, prin penetrarea masivă a unor noi elemente, fie persoane D.P., fie persoane fugărite de regimul nazist, care reveneau pentru afaceri, gata să-şi vândă până şi amintirea părinţilor sacrificaţi.

Sfera relaţiilor mele comerciale se întindea astfel şi la un al doilea stat învecinat: Austria. Dar nu m-am limitat doar la acesta,

căci prin corespondenţă încercam să-mi extind relaţiile în Belgia, dorind să procur mărfuri de import pentru Italia, în regim de francovalută, deoarece Anversul era un port cu zonă francă şi comerţ de tranzit. Interesată să aibă fructele şi legumele italiene în condiţiile dinaintea războiului, Belgia restabilise relaţiile cu vechii angrosişti exportatori de pe piaţa de la Milano, instalaţi în câte un birou-maghernită, pe lângă piaţa mare de horto-fruticole, din preajma gării Porta Vittoria. Aceştia cunoşteau clienţii, dar nu puteau să exporte singuri din necunoaşterea compensaţiilor. Un asemenea angrosist de modă veche era cavalerul Peyrone. El se ocupa de exporturile de cireşe. Într-o bună zi, a venit adus de Giovanni Willi şi s-a aciuiat pe lângă noi, consilier-expert în materie. Bun comerciant genovez, ştia să limiteze câştigul propriu, mic, dar sigur, facilitând astfel tranzacţiile. Numele lui era de origine piemonteză, deşi de felul lui era genovez, stabilit temporar la Milano. Cavalerul Peyrone era un tip cu faţa rotundă, roşcovană, chelbos de-a binelea, doar cu câteva fire de păr pe ţeastă, pieptănate după împrejurare îndărăt, cu cărare în stânga sau în dreapta, câtă vreme fuseseră în număr de trei. Când Peyrone n-a mai rămas decât cu un singur fir de păr, el s-a văzut nevoit să renunţe la cărare. De atunci înainte, el şi-a pieptănat unicul fir de păr înspre ceafă, dar lăsându-l vizibil sub şapca de stofă, prinsă cu patent pe cozoroc şi numită în Franţa şapcă apaş, iar în Banat – miţă. O astfel de şapcă o purtau cu plăcere calfele şi maeştrii din toate breslele, inclusiv cea a tăbăcarilor, câtă vreme aceştia nu se ridicau la o poziţie de maistru mai însemnată, care să le impună folosirea pălăriei. Salutul, chiar cu această şapcă, se făcea atunci când exprima respect suprem prin scoaterea şi repunerea ei pe scăfârlie. Natural, în acest răstimp părul disponibil era trecut sub şapcă cu ajutorul mâinii stângi, într-un gest lins. Şapca era un simbol al muncitorilor, iar purtatul ei (chiar dacă muncitorii erau comercianţi sau intelectuali, cum a fost colegul meu de universitate, Miron Constantinescu) arăta într-un mod

vădit, dacă nu chiar ostentativ, apartenenţa la clasa muncitoare. De altfel, aşa l-am văzut ultima oară pe colegul meu, la un 23 August, împodobit cu o şapcă albă, de data asta cu butonul desfăcut şi calota trasă pe ceafă, pentru a completa coama albită. Nu ştiu de ce, dar imaginea lui Miron am legat-o mereu de Peyrone, cu al cărui trup, susţinut de picioare crăcănate şi curbate ca ale călăreţilor orientali, aducea oarecum ca aspect şi gesturi, deşi o înfrăţire între ei n-ar fi fost niciodată posibilă, dar nici de exclus, paternitatea fiind totdeauna greu de stabilit.

Obrajii rotunzi şi roşcovani ai lui Peyrone aduceau mult cu cireşele *duroni* (pietroase) de la Vignola, de lângă Piacenza, pe care mi le procura. De la el am învăţat detalii şi secrete despre aceste cireşe care, fiind tari, se conservă mai bine, nu se strică şi, cărnoase, de culoare verde-gălbuie, dau senzaţia şi gustul trufandalelor. La gust pot fi uneori confundate cu vişinele: *amarene* şi *visciole*. Numai prin degustare se poate stabili deosebirea cuvenită şi, poate, în cazul *amarene*-lor culoarea uşor mai închisă. Spre deosebire de cireşele negre, dulci, cu sâmburele lesne de scos înainte de a fi transformate în dulceaţă, cireşele tari de Vignola au sâmburele lipit de carne. Toate aceste detalii preţioase aflate de la Peyrone mi-au fost utile. L-am apreciat şi mai mult când i-am cunoscut familia. Acest lucru nu s-a petrecut prea curând, iar Peyrone a fost nevoit să-şi calce pe inimă şi să treacă peste regula zgârceniei genoveze, invitându-mă la masă, acasă la el, într-un apartament popular genovez, cu scări şi planuri întortocheate, pentru maxima exploatare a spaţiului limitat de Munţii Liguriei. Peyrone era un comerciant demn, care ştia să rişte şi să înghită în sec atunci când nu câştiga ori când pierdea la vreo partidă, fiind sigur că se va reface la altele.

La un moment dat, l-am scăpat din vedere, iar în timpul acesta afacerile i-au mers prost şi el a sărăcit, ajungând în mizerie, după cum însuşi mi-a mărturisit într-o bună zi, când a venit la mine cu inima în dinţi şi mi-a cerut zece mii de lire ca ajutor, pentru a plăti masa în acea zi nefericitei sale familii. Impresionat peste măsură de aventurile sale, am voit să-i ofer mai mult, căci îl preţuiam şi mă simţeam îndatorat moral faţă de omul care mă consiliase, dar el m-a refuzat cu demnitate şi de atunci nu s-a mai arătat niciodată în biroul meu. Am reflectat îndelung asupra acestui destin, gândindu-mă la riscurile meseriei mele şi la demnitatea cu care Peyrone a înfruntat consecinţele unor calcule greşite sau ale unei aventuri negustoreşti, cum a fost şi aventura mea cu conopida. Probabil că în cele din urmă se angajase funcţionar la vreo firmă din piaţa generală horto-fruticolă sau ca vânzător de fructe la magazinele-tarabă ale angrosiştilor. Trecând într-o altă categorie socială, ca un învins, el nu se mai socotea la înălţimea comerciantului autonom, mânuitor de milioane, şi evita umilinţa unor explicaţii şi confruntări cu colaboratorii de odinioară.

Povestea exportatorului Peyrone îmi dovedea, o dată mai mult, că horto-fruticolele nu erau pentru mine comerţul cel mai potrivit, căci implicau prea multe riscuri. De altfel, şi pânza crudă de atlaz, exportată în Elveţia şi vândută preanecinstitului comerciant din Zürich, Hans Finger, era o dovadă că şi ţesăturile sunt materiale neuniforme, care implică riscuri de calitate. Patruzeci de mii de metri de pânză, împărţită în viguri de câte douăzeci-treizeci de metri, pot avea greşeli de tisaj, cu toate surprizele şi consecinţele respective. Cunoştinţele mele chimice, organice şi anorganice începeau să mă ducă cu gândul la produse de alt gen şi, în primul rând, la petrol, domeniu în care câştigasem o experienţă încă de la începutul carierei mele. O simplă probă-eşantion, luată dintr-un vapor întreg şi supusă unei analize, poate confirma calitatea întregii cantităţi şi poate să pună astfel la adăpost, printr-un certificat de laborator, riscul necorespunderii calitative. Am început, aşadar, să mă gândesc tot mai mult la reluarea acestei activităţi, lăsând deoparte fructele şi legumele. Să le abandonez total nu puteam, căci îmi

creasem o clientelă. Cu precauţie, am căutat totuşi să înlocuiesc produsele agricole perisabile cu cele lesne de conservat, ca ceapa, aiul, cartofii, fasolea, castanele uscate şi făina de castane, boabele de ienupăr şi altele asemănătoare. S-au ivit alţi furnizori, câtă vreme clienţii importatori elveţieni rămăseseră aceiaşi.

În primăvara înaintată a anului 1946, am aflat o seamă de furnizori de la Rovello-Porro, de pe lângă Milano, nişte producători-vânzători de cartofi trufandale, vânjoşi şi plini ca sacii lor de cartofi, musculoşi şi puternici ca nişte tauri. O întâlnire cu ei într-o luni de dimineaţă, la ora zece, avea să-mi strice toată investiţia de timp în alt sector, pe care o făcusem în ajun, fără a culege rezultate. Această „investiţie“, pentru o meritată odihnă şi pentru a respira aer curat pe lacul Lugano, o făcusem cu Fiatul 1500 (repus în circulaţie, spre a-mi spori prestigiul), o maşină de serie C, de mare categorie, cu matricolă civilă (înainte era diplomatică), într-un sătuleţ pe malul italian al lacului Lugano, la un restaurant cu grădină, muzică şi dans. Luasem masa şi priveam apa, dar în calea privirii mele se aflau, la o masă, o doamnă de vreo patruzeci şi cinci de ani şi o fată de douăzeci şi doi. Privirile lor ademenitoare mă lăsau să pricep că ar accepta şi ar aprecia o invitaţie la dans. N-am stat mult pe gânduri şi m-am adresat fetei care, interogându-şi mama cu privirile, mi-a sugerat astfel să cer mai întâi voie mamei sale. Cu o înclinare cuviincioasă şi o frază stereotipă *(Permette ballare con sua figlia?)*, am cerut această încuviinţare şi ea mi-a fost acordată. Fata s-a îndreptat spre ringul de dans cu bucurie şi, îmbrăţişând-o, am început tangoul aflat încă în depline drepturi, nesurghiunit. Cu acel prilej, m-am prezentat fetei în mod obişnuit, cu ambele nume, nu ca astăzi, cu unul singur, ceea ce reduce mult personalitatea, identificarea. Se zice că adeseori francezii sunt şi mai puţin exigenţi şi uită şi de această formalitate, abia a doua zi ori înainte de despărţire, întrebând: *A propos, quel est ton nom, chérie?* Dansul nu era numai pe placul Giovannei (aşa o chema pe fată), ci şi al mamei sale care, deşi cam durdulie, nu renunţase la aceste plăceri mondene. Dorea să fie invitată la dans, ceea ce am făcut cu multă înţelegere, pentru a-i câştiga bunăvoinţa şi a o face să mai închidă ochii la nevoie. Mi-am dat seama că le căzusem cu tronc şi, către ora cinei, ele m-au invitat în vila lor de la Varese, de unde voiau să telefoneze la Milano soţului şi, respectiv, tatălui rămas la datorie (sau poate în libertate), pentru bunul mers al întreprinderii familiale, o fabrică de cărămizi mare şi modernă, la marginea oraşului. Nu s-ar putea spune că a fost vorba de o cină, ci mai degrabă de o gustare alcătuită din lapte rece şi prăjituri. Iarăşi dans pasionant cu Giovanna în casă, pe muzică imprimată pe discuri atunci la modă. Deşi muzica importată din America făcea furori în toate sălile de dans, şi unde te întorceai auzeai mambo, raspa (girotondo per il braccio e seduti 'pup'), spirou (sbattere le spalle sul petto), swing, be-bob, boogie-woogie, rock and roll, chacha, samba, Giovanna şi cu mine preferam tangoul, care îngăduia o comunicare mult mai directă a sentimentului şi a dorinţelor reciproce, acea transmisie fără vorbire, mai elocventă însă decât orice discurs al celor mai mari oratori ai Antichităţii.

În timp ce mama se ducea prin casă, noi continuam dansul şi ne-am înţeles să ne reîntoarcem la localul din Viggiù, unde ne cunoscusem, şi, pentru a fi siguri de succes, fata m-a îndemnat să mă ocup în egală măsură şi de mamă-sa, pentru a o câştiga ca aliată. Intram astfel de-a binelea în sânul familiei şi, fiind noi milanezi, chiar de adopţie, cum era cazul meu, voiau să mă prezinte şi şefului familiei. Cu inima plină, ne-am întors la dans, să prindem văpăi la picioare, spre a ne potrivi cu faima localităţii Viggiù şi cu cântecul ei, ajuns la *modă:*

Viva i pompieri di Viggiù,
Pompa su e pompa giù etc.

După cum se vede, fanfarele pompierilor s-au impus nu numai la Lugoj, prin cloanfării lor, ori la Palma, prin poliţiştii frenetici, dar şi în alte părţi ale lumii, multe rămase necunoscute şi pe nedrept uitate, ca o emblemă a acestei arme nu de foc, ci contra focului, stimulatoare de virtuţi adormite. Restul serii şi o parte din noapte s-au desfăşurat în mod plăcut, până la epuizarea dansatorilor şi pierderea, bine gândită, a ultimului tren spre Varese. Nu riscam să rămân sub cerul liber, pentru că reţinusem pentru mine la un hotel o cameră dublă, unde am fi încăput toţi trei. Din păcate, mama fetei a venit cu tot felul de argumente şi oftaturi pofticioase şi viclene, aşa încât, obosit şi supărat, m-am văzut nevoit să mă mulţumesc cu o cămăruţă în podul hanului la care trăsesem, făgăduind pentru mai târziu alte petreceri şi plăceri necunoscute. Către dimineaţă, spre marea mea dezamăgire, am găsit un bilet cu salutări şi mulţumiri şi nici un indiciu cu privire la adresa din Milano a noilor cunoştinţe. Ele socotiseră util să ia trenul de cinci şi să poată jura soţului-tată că dormiseră în acea noapte în vila de la Varese, chiar dacă odihna avea să înceapă în zorii zilei. Am tras concluzia că plecarea lor precipitată se datora mai mult nemulţumirii mamei, care se aşteptase la mai multă atenţie din partea-mi. Lipsa de experienţă mă determinase să uit adevărul regulei sociale: când te găseşti cu mai multe femei, începe cu cea mai coaptă şi atunci totul va merge bine, fără invidie şi fără critică. Regula o proclamase însuşi Ducele, după ce, tot din lipsă de experienţă, un prefect căzuse într-o greşeală similară şi, chemat la raport, i s-a făcut lecţia. Un happy-end care mi-a fost de învăţătură pentru mai târziu, căci şi la treizeci de ani sunt încă multe de învăţat. Rău îmi cădea, obosit peste măsură, dezamăgit şi nedormit, să mă apuc de lucru în ziua următoare. Fixasem însă imprudent o întâlnire la ora 10, la Milano, cu furnizorii de cartofi şi trufandale care veneau de la Rovello-Porro şi nu-mi puteam călca cuvântul dat, deşi Giovanni

Willi, care aranjase lucrurile, putea foarte bine să mă înlocuiască. Simţul datoriei şi respectul absolut al cuvântului dat m-au făcut să calc peste orice chestiuni personale şi să pun pe primul plan profesiunea, angajamentele şi consideraţia faţă de parteneri. Am revenit cu maşina la Milano, la convorbirea cu ţăranii producători de cartofi, dar cei care aveau să întârzie la întâlnire au fost tocmai ei, deşi locuiau la o aruncătură de băţ de Milano. De aici înainte aveam să urăsc şi cartofii, chiar dacă se înfăţişau sub forma trufandalelor, evitându-i o vreme chiar şi în meniuri. Nici exportul lor n-a avut prea mare amploare, deşi nu era vorba de produse perisabile. Totuşi, şi aici exista un risc: pierderea calităţii de „trufandale“, ceea ce m-a adus din nou în situaţia de a aprofunda termenul şi de a vedea produsele cu gradele lor de calitate, în funcţie de timp şi de distanţă.

Exporturi horto-fruticole

Procuristul meu din Elveţia, Luigi Maghetti, continua să ţină biroul la el acasă, scutindu-mă de plata unei chirii şi „dormind“ liniştit pe leafa pe care-o încasa. La un moment dat însă, autorităţile elveţiene l-au considerat fugar din armata italiană, deşi avea reşedinţa în Elveţia, şi am fost nevoit să trec procura în mod temporar pe numele tatălui său. L-am contactat din nou la gardul-frontieră de pe gârla Maslianicului şi am vorbit cu el prin faimosul telefon aerian. Noi cereri de mături, de maţe pentru umplutul cârnaţilor şi a caltaboşilor, de vinuri, de portocale şi alte fructe, de legume şi zarzavaturi au devenit obiectul exporturilor italiene către Elveţia, în contrapartidă aducând ceasuri, maşini-unelte de mare precizie produse de firma Genevoise, chimicale şi medicamente. Medicamentele de specialitate erau cumpărate de filialele din Milano ale caselor Sandoz, Ciba, Geigy şi altele. Le cedam de-a dreptul valuta respectivă, iar firmele elveţiene

aduceau produsele mai nimerite pe numele meu, în baza licenţelor de compensaţii acordate cu uşurinţă şi promptitudine de prietenul Diego Pianca şi semnate de dr. Michele Boschin.

O vreme m-am ocupat de fructe şi legume, deoarece angajaţii mei erau specializaţi în transporturi de acest fel, de pe vremea când lucraseră ca funcţionari ai firmei de transport Danzas et Co. E adevărat că ei se îngijeau de încărcarea mărfurilor, de procurarea vagoanelor potrivite, şi nu întotdeauna frigorifere (căci acestea nu se prea găseau), de vagoane mari, închise, ale căror ferestruici înalte erau căptuşite cu rogojini sau cu paie, pentru ca frigul iernii să nu îngheţe mărfurile, iar căldura verii să nu le înlesnească putrefacţia. Cu acea ocazie, am învăţat că există şi un sistem nou şi foarte sigur de conservare, acela al închiderii ermetice a vagonului şi al înlocuirii aerului cu bioxid de carbon insuflat, gaz inert care izolează fructele şi legumele, îndepărtând oxigenul ce favorizează procesele de descompunere. Ei ştiau să facă formalităţile vamale la frontieră şi chiar să evite întârzierile la trecerea graniţei şi la vămuire, prin relaţii şi prietenii sau, în fine, prin anumite atenţii cu efect de *ungere* sigură. Astfel, *ungând roţile vagoanelor,* ei le făceau să ruleze necontenit, fără opriri costisitoare. Orice întârziere a vagoanelor în gară, din motive ce ţin de firmă sau de vamă, comportă plata unor „taxe de staţionare“, pentru a fi impulsionată circulaţia şi a se evita aglomerările în traficul internaţional. Orarele vămii sunt însă limitate la orele obişnuite de birou. Vama lucrează însă şi peste aceste ore, dar se plăteşte un „tarif special majorat“ de *fuori orario,* pentru orele suplimentare. Tarifele speciale sunt totuşi convenabile, deoarece taxa de oprire a vagoanelor unui tren întreg costă mult mai mult. Trecând prin mâna lor documentele de expediţie, printre care şi factura, preluând marfa de la furnizori, tranzitarii mei ajunseseră în contact cu tot felul de producători sau de angrosişti exportatori, care îndeplineau aceeaşi funcţie ca mine, dar, nepricepuţi în problemele complicate ale „compensaţiei private“,

ofereau bucuroşi mărfurile lor cedându-mi-le pentru a fi facturate la export şi descărcate prin licenţele mele, importatorii elveţieni fiind uneori propriii clienţi. Cu această echipă de tranzitari transformaţi şi în intermediari, cel puţin un anume sector al „compensaţiei“ era soluţionat. Plata mărfurilor o făceam cu o parte din acreditivul cerut clienţilor mei din Italia, pentru marfa ce urma să o import în contrapartidă. Acreditivul devenea „lichid“ şi putea fi utilizat abia după sosirea mărfii de import, cu ale cărei documente îl eliberam. Banii erau încasaţi de furnizorul mărfurilor italiene tot în acel moment. Furnizorul aştepta deci încasarea valorii, ca şi când ar fi vândut cu plata la termen de treizeci sau şaizeci de zile, dar aştepta liniştit, căci acreditivul, adică „promisiunea de plată“, era făcut de către bancă. Mai mult chiar, banca avansa la nevoie unele sume în baza acestui acreditiv, dând astfel un „credit“ fie pe barba furnizorului, fie pe cea a cumpărătorului, adică a mea, deşi pe atunci nu aveam încă barbă... bancară. Cam la fel se petreceau lucrurile şi în Elveţia, unde importatorul de fructe şi legume depozita contravaloarea într-o bancă, în favoarea mea, ce devenea liber disponibilă după prezentarea documentelor de expediţie a mărfurilor italiene. Bineînţeles, dacă funcţionarii mei pregăteau documente şi executau partea materială a operaţiilor, partea creatoare – ceea ce în termeni actuali, în epoca ordinatoarelor, s-ar fi numit *software* – o făceam eu, imaginând compensaţii posibile şi calculând convenienţa comercială în termeni matematici. Tot riscul operaţiilor, precum şi beneficiile (dacă erau), tot ale mele rămâneau. Din această pricină nu dormeam prea liniştit noaptea, câtă vreme Volponi, odată îndeplinite operaţiile cu conştiinciozitate şi fără întârziere, se odihnea şi chiar visa frumos, oglindindu-se în ele fermecător, căci natura îl făcuse corect, după matriţe îndelung verificate, clasice, numai ochii lui erau cam holbaţi (un basedow incipient) şi privirile fixe. Băiat simplu, fără studii superioare, cuviincios, cu cei şapte ani de-acasă, a învăţat meseria de tranzitar

din practică, pe când a intrat în prima societate de transporturi internaţionale, cu misiunea de „băiat de birou, bun la toate“. Până la cei patruzeci şi doi de ani, când a venit la mine, a acumulat destulă experienţă ca să devină mare specialist în expediţia fructelor şi a legumelor. Mare i-a fost satisfacţia când am cumpărat un tren întreg de portocale siciliene, dintre cele mai bune şi, de altfel, singurele din Europa şi din lume demne de numele de *agrumi,* adică dulci-acrişoare, cele dulci fiind considerate de calitate inferioară şi adesea folosite la îngrăşarea porcilor. Garnitura trenului meu a ajuns cu bine pe teritoriul elveţian, la Chiasso, unde importatorul, Ernst Pfenninger, prietenul meu, o aştepta, la rândul său însoţit de clienţi angrosişti de pe pieţele de la Zürich, Berna, Basel, Saint Gallen, Geneva şi altele. Deschizând câte un vagon şi extrăgând din ladă trei-patru portocale de probă, le tăia în jumătate şi le storcea cu braţul teatral ridicat. Zeama curgea din mâna lui ca sângele Sfântului Gennaro de la Neapole, care, în fiece an, de ziua onomastică, chiar şi fără portocală, îşi reia culoarea şi prinde viaţă. Astfel, Pfenninger convingea cumpărătorii la faţa locului şi, pe spatele lui Volponi şi Giovanni Willi – şi ei triumfători –, cumpărătorii scriau cecul şi i-l înmânau lui Pfenninger, pentru vagoanele achiziţionate. Acestea erau apoi reexpediate de la Chiasso, către destinaţia definitivă, căci eu vindeam franco-Chiasso. Am făcut multe expediţii de agrume sau citrice, care se coc începând din noiembrie şi ţin până în luna aprilie. Alte fructe de toamnă, ca merele, îşi aveau centrul în Alto Adige, la Trento şi Bolzano, şi nu aveam încă relaţii pentru preluarea lor, căci localnicii erau bine organizaţi şi le exportau în Austria şi Germania, atunci când nu le transformau în marmeladă, compoturi sau cidru, cum se petrec lucrurile îndeosebi în Val di Non. Cu fructele totul a mers bine, aşa încât am continuat în anul următor, ba chiar până prin 1950, când am ales definitiv specializarea în gaze lichefiate şi petrol. De-a lungul anului, găseam aproape întotdeauna legume şi zarzavaturi, ca varza, ceapa, aiul, pătlăgelele

roşii şi vinete, carfiolul sau conopida, *cavolfiore,* cartofii, anghinarea, sparanghelul, salatele de toate speciile, în toate anotimpurile, deoarece Italia este întinsă, până în inima Mediteranei, iar climatul dulce, datorită mării ce reţine căldura ca un calorifer natural în timpul iernii, favorizează de la Neapole înspre sud cultivarea lor permanentă, dând de lucru exportatorilor, pentru servirea cu „clorofilă“ vara-iarna a consumatorilor din Elveţia şi îndeosebi din Germania. Cu unele zarzavaturi a mers bine, cu altele mai puţin. Salata păleşte repede şi, dacă nu ajunge la destinaţie în timp, se strică şi clientul o refuză, deoarece el pretinde marfă proaspătă şi arătoasă. Dacă e vorba să fie sacrificate numai frunzele exterioare, lucrurile se mai dreg, dar, dacă frigul a pătruns pe ferestrele vagonului şi gerul a fost mai aspru la trecerea prin Munţii Alpi, atunci salata îngheaţă şi sau nu e primită la frontieră şi e reexpediată pe piaţa de la Milano, care absoarbe totul şi orice, sau, dacă stricăciunile se constată la sosire, e acceptată de client la un preţ derizoriu. În deprecierea mărfii, elveţienii sunt mari maeştri. O dată mi s-a întâmplat să întorc multe vagoane de salată din Elveţia şi noroc că le-am vândut la Milano, unde bunul meu Volponi a recuperat două treimi din valoare, fiindcă altminteri paguba ar fi fost greu de suportat.

Lecţia cea mai cruntă în materie de zarzavaturi am primit-o însă cu un tren întreg de douăzeci şi trei de vagoane de *cavolfiore,* cumpărate din localitatea cea mai renumită din Italia, de la Jesi din regiunea Marche, către coasta Adriaticii. Eram în preajma sărbătorilor de Crăciun şi trebuia să expediem marfa în Elveţia, pentru a fi desfăcută pe piaţă de Anul Nou şi de Bobotează. Contractele, permisele de compensaţie, atât cele italiene, cât şi cele elveţiene, erau în perfectă ordine. Marfa, de cea mai aleasă calitate. Giulio Volpone a asistat la Jesi, chiar de Crăciun, sacrificâdu-şi zilele de sărbătoare, la încărcarea celor douăzeci şi trei de vagoane închise, cu ferestrele mici şi căptuşite toate cu paie, spre a evita îngheţul, care înnegreşte faţa albă a conopidei.

Fericit că toate operaţiile de expediere s-au petrecut cu bine, Volponi a revenit la Milano. De aici s-a deplasat împreună cu funcţionarul meu elveţian, Giovanni Willi, şi a efectuat operaţiile de export în staţiunea Como-San Giovanni. Trenul a ajuns la Chiasso în Elveţia. Aici – mare surpriză. Elveţienii primiseră deja o mare cantitate de carfiol şi preţurile pe piaţa internă începeau să scadă. Câţiva comercianţi s-au adresat Ministerului Federal al Comerţului spre a fi „apăraţi", şi acesta a găsit de cuviinţă să respingă noile cantităţi de conopidă sosite în Elveţia, deşi tot el dăduse licenţele de import şi Daciei, firmă elveţiană, şi ele erau perfect valabile. Contractele semnate erau în curs de executare. Ca să-şi apere concetăţenii, guvernul elveţian a sacrificat alţi cetăţeni străini, deşi aceştia lucrau tot în interesul aprovizionării populaţiei elveţiene. O acţiune nemaipomenită, care producea daune şi putea să nenorocească o seamă de comercianţi italieni, pe care guvernul ţării lor niciodată nu s-ar fi gândit să-i ajute.

Nu ştiam ce să mai cred despre „oneştii elveţieni". Nu ştiam cărui sfânt să mă adresez. Nu era timp de pierdut, pe de altă parte, căci frigul de Anul Nou făcea să îngheţe conopidele în vagoane. Nu li se asigurase, printr-o foiţă cerată, cu care se învelea fiecare conopidă în parte, pentru o bună prezentare, protecţia suplimentară. Căpăţânile erau aranjate laolaltă, în mici lăzi din lemn uşor. Cu toate intervenţiile mele, ale lui Giovanni Willi, ca elveţian, ale lui Pfenninger, n-a fost chip să obţin de la vamă sau de la Ministerul Federal al Comerţului introducerea mărfii în Elveţia. Ordinul abuziv dat vămii nu putea fi anulat. Aveam toate elementele pentru a face un proces guvernului elveţian, dar Tribunalul de la Haga nu-şi reluase activitatea şi nici eu nu aveam talia şi forţa de a înfrunta supremul organ administrativ al statului, deşi dreptatea era de partea mea. Nu mi-a mai rămas altceva de făcut decât să dau ordin ca trenul să se întoarcă la Milano, unde marfa a fost vândută la un sfert de preţ. Lovitura primită de Anul Nou mi-a stricat toată dispoziţia, mi-a tăiat entuziasmul

de a mai lucra cu zarzavaturi şi cu elveţienii şi mi-a luat pofta de a mai mânca ani de zile conopidă. Nu vorbesc de mirosul ei, ce-mi devenise insuportabil, căci uşor umple toată casa la fierbere, dar chiar când o vedeam menţionată ca meniu la restaurante, începeam să văd negru înaintea ochilor, ca petele de negreală care se aşezară pe cele peste o sută de mii de conopide, dacă memoria nu mă înşală.

Pentru a ieşi din impas şi a preîntâmpina măsurile guvernului elveţian, solidar cu cetăţenii pe care îi reprezenta şi şovin în relaţiile cu alte naţii, m-am gândit să creez o altă firmă elveţiană de astă dată nu pe numele meu, ci pe al unui elveţian autentic: Giovanni Willi, funcţionarul meu, care devenea astfel un *prête nom* împrumutat de mine şi un fiduciar. Numele firmei urma să fie însuşi numele ţării: Elveţia. Forma juridică aleasă era cea mai simplă: firmă individuală, înmatriculată în Registrul Comercial din Basel, pe numele unui elveţian originar din cantonul Sankt Gallen. Mă pusesem cu el de acord printr-un contract privat, spre a se şti clar că firma îmi aparţine. Autorităţile nu se puteau opune acestei iniţiative democratice izvorâte din voinţa unui cetăţean al locului şi unica lor obiecţiune se referea la faptul că numele ţării nu poate fi luat drept *emblemă* comercială. Eu însă studiasem şi acest aspect juridic şi ştiam că numele oficial al ţării nu este Helveţia, ci Confederatio Helvetica, pe latineşte, aşa încât obiecţiunea n-a stat în picioare. În realitate, deşi numele oficial al ţării este altul, toată lumea numeşte acest stat federal: Elveţia, Svizzera, Suisse, Schweiz, Switzerland, Suiza şi aşa mai departe. La refutarea argumentelor făcută prin Willi, autorităţile n-au mai creat dificultăţi şi, până la urmă, s-a ajuns la un compromis, denumindu-se firma mea Elvetica di Giovanni Willi. Şi aşa a funcţionat, cu adresă la bunul nostru Ernst Pfenninger care, de aici înainte, putea să obţină licenţe de import şi de compensaţii mai multe şi pe acest nume, căci pe-al său nu putea să depăşească anumite limite, impuse de o politică discreţionară de distribuire a

licenţelor la mai mulţi importatori. M-am găsit astfel cu o a doua firmă în Elveţia, care nu mai figura pe lista americană a firmelor neagreate şi mă gândeam că astfel îmi voi putea continua activitatea, cu riscuri mai puţine.

Bănci şi devize

Refacerea structurilor comerciale cerea şi stabilirea unor legături indispensabile cu băncile. Marile bănci cu care lucrasem în timpul războiului, ca Banca Commerciale Italiana şi Banco di Roma mă uitaseră, căci acreditive importante din partea unor firme sau ministere nu mai soseau. Credite nu mai obţinusem pentru firma mea din partea acestor bănci mari, cu furnicar de funcţionari, iar relaţii care să atragă atenţia asupra-mi prin contacte frecvente şi durabile nu menţinusem. Prin Ernst Pfenninger am ajuns în contact cu banca elveţiană de la Milano, *Banca Vonwiller,* din Via Armorari, în colţul palatului principal al poştei din Piaţa Cordusio, unde se reunesc pentru schimburi filateliştii şi numismaţii, în zilele de sărbători. Director general era cavalerul Giuseppe Beretta, poate elveţian stabilit la Milano, iar asistent de direcţie era un tânăr inteligent, frumos şi fercheş, *dottor* Roberto Gandini. Edificiul, în stil vechi, al băncii Vonwiller avea zăbrele la ghişee, *(bancone,* de unde termenul *bancă),* mobilier antic de acaju, atât la parter, unde se desfăşurau operaţiunile curente şi de contact cu publicul, cât şi la etajul întâi, unde erau directorii care luau deciziile asupra operaţiunilor bancare propuse. Fiecare afacere comportă un risc, şi băncile, în realitate, folosesc mai bine de jumătate din timpul personalului lor, în frunte cu directorii, în evaluarea riscurilor şi aprecierea poziţiei fiecărui client, stabilind un *castelletto,* creditul total sau „expunerea“ băncii, care cuprinde riscurile de diferite categorii şi fixează maxima expunere limită, ce i se poate acorda fiecăruia. În genere, băncile sunt rezervate şi pesimiste, văzând mai întâi aspectele negative şi, după suma în

discuţie (căci totul se transformă într-o sumă, într-o mărime de valoare), examinarea problemei o face unul sau mai mulţi directori. Ei îşi depun semnătura asupra deciziei şi îşi asumă răspunderea. Cu cât băncile sunt mai mari, cu atât au mai mulţi directori şi mai multe trepte de trecut şi persoane de convins. Peste anumite sume, solicitările ajung a fi discutate în comitetul de direcţie. Iar când operaţia nu este aprobată, hotărârea negativă este descărcată asupra comitetului, aşa încât persoana în contact cu clientul să nu ştie cărui sfânt să-i mulţumească. În acest labirint, contactul personal se pierde. Interesul era deci de a trata cu bănci mai mici, fără directori numeroşi, pentru a-i putea convinge mai lesne şi a-i determina să fie mai atenţi la propunerile mele.

Cavalerul Beretta devenise pentru mine simbolul acestei instituţii. După ce fusese informat şi convins de doctorul Gandini, voise să mă vadă şi pe mine, personal, să mă asculte, să capete o impresie directă, completă. În fond, documentele, garanţiile şi toate acele forme de acoperire ale unui credit acordat sunt integrate de un element uman, de o psihologie, adică de „încrederea“ pe care clientul o inspiră celor de la bancă. Beretta era un bărbat de statura mea, dar grăsimea fălcilor şi burta, produse de viaţa sedentară din Via Armorari, îl aplecau de şale, pentru stabilirea unui echilibru fizic. Cel moral era de neclintit, căci, bărbat serios, muncitor, făcea parte din acea categorie de milanezi, băştinaşi sau de adopţie, dedicaţi muncii şi afirmaţi prin ea, ca suprem scop al vieţii. Paşnic, fără a se emoţiona – nici la bine, nici la rău –, asculta toate propunerile fără entuziasm, dar şi fără decepţie, aşa încât nimic nu se putea citi pe chipul şi în privirile sale. Beneficiile unei operaţii erau în favoarea clientului, ca şi pierderile, iar banca încasa comision în ambele cazuri. Deci, interesul său bancar era întotdeauna satisfăcut, deoarece instituţia evita riscurile şi toate operaţiile le făcea pe seama clientului.

Banca este exemplul clasic al intermediarilor în afaceri, al unor intermediari calificaţi, care dau încredere şi joacă rolul de

fiduciari, atât ai vânzătorului, cât şi ai cumpărătorului. Când îi vorbeam, asculta cu atenţie şi mesteca din când în când, înghiţind în sec, dar fără nici o semnificaţie, în afară de aceea de a fi înţeles şi de a fi acceptat argumentul. El „înghiţea“ explicaţia, pentru a o rumega mai întâi, iar apoi pentru a o digera. Era scurt la vorbă, fără a fi morocănos, şi se limita mai mult la întrebări precise, tipice, puse în genere de toţi bancherii, fără a da răspunsuri imediate ei înşişi decât mai târziu, a doua zi, după profunda gândire la rece şi consultări diverse. Prin amânare, toate elementele emotive şi patetice, pe care, firesc, un client le foloseşte în expunerea şi motivarea afacerii sale, dispar, şi din dizertaţia sa nu rămâne decât un schelet fără imagini, fără perspectivele unor rezultate economice, fără viziunea subiectivă a treptatelor faze de îmbogăţire a firmei. Şi, cu toate acestea, băncile se bucură când clienţii lor câştigă, deoarece ele doresc să aibă clienţi bogaţi şi bănoşi, care să lase în cont „lichidul“ pentru fructificare în favoarea altor clienţi, dornici de a utiliza credite. Banca ia bani de la unii şi-i dă altora, plătind şi încasând dobânzi, beneficiind de diferenţa dintre cele două, dintre dobânzile active şi cele pasive. Ele sunt în permanentă căutare de clienţi, care să depună bani, momindu-i cu dobânzile bune şi oferind bani altor clienţi, în genere întreprinderi sănătoase, cu bilanţuri satisfăcătoare. Când banca abundă în capitaluri, obţinute din depuneri de economii, din partea celor care consumă mai puţin decât câştigă, personalul băncii (procuriştii, directorii adjuncţi, directorii) fac vizite firmelor, oferindu-le o linie de credit, aşa-zisul *castelletto*, în măsura cifrei de afaceri desfăşurate de firmă. Ei încep prin a propune deschiderea unui cont curent, iar apoi aşteaptă să vadă mişcarea de cont, adică depunerile şi preluările. Această mişcare este barometrul sau termometrul ce indică sănătatea firmei şi, în funcţie de temperaturile şi tensiunile ei, se acordă linia de credit. Nu beneficiam de linii de credit, nici din partea băncilor mici, nici din partea băncilor mari, căci raporturile mele cu ele

fuseseră întrerupte din lipsa mea de activitate. La relansare, au fost reluate tatonările şi mi-au fost utile operaţiunile de compensaţie cu Pfenninger din Elveţia. Cu beneficiile acestor operaţiuni am deschis un cont curent şi am „domiciliat“ acreditivele pe lângă Banca Vonwiller. Mă vedeam mereu cu doctorul Gandini. De aceeaşi vârstă cu mine, mi-a reţinut figura, socotind poate că sunt om de iniţiativă, capabil să creeze şi să propună afaceri băncii. În felul acesta, el însuşi se înfăţişa bine în ochii superiorilor, arătând interes şi pricepere în atragerea unor clienţi de nădejde. Într-un cuvânt, acest tânăr *bancario* (funcţionar de bancă, spre deosebire de *banchiere*, adică bancher), a început să-l aprecieze pe tânărul comerciant specializat în schimburi cu România, dornic acum să se specializeze în compensaţiile cu Elveţia, principalul şi adevăratul său capital fiind imaginaţia, munca, perseverenţa şi voinţa de a reuşi.

Amiciţia pe care mi-o arăta doctorul Gandini mi-a fost de mare ajutor, deoarece era un om subţire, dotat cu o vie inteligenţă şi el însuşi ar fi reuşit în afaceri pe cont propriu, dacă ar fi fost în egală măsură dotat cu voinţă şi curaj. Gandini asculta cu luare-aminte propunerile izvorâte din imaginaţia mea efervescentă, se simţea el însuşi entuziasmat de ele, întrucât îl câştigam de partea mea cu destulă uşurinţă, mai ales că eram în măsură să răspund la orice întrebare de verificare şi de aprofundare a problemelor. Cu arme şi bagaje, cum s-ar spune, cu documentele pe care le lăsam şi notele pe care orice *bancario* le face în timpul conversaţiei şi după aceea, pentru a supune, la rândul său, o notă scrisă pe biroul şefului (căci totdeauna există unul mai mare), Gandini se prezenta la direcţie şi propunerea mea devenea propunerea sa.

Cu aspect agreabil, cu părul de culoare închisă, bine pieptănat, lins, cu mici ondulări naturale, cu sprâncene groase, ochii castanii, faţa tăiată în linii clasice, cu cravata impecabil legată şi cămaşa colorată (uni sau reiată, căci se lansase moda cămăşilor

cu dungi), cu hainele „tăiate“ de cel mai bun croitor din Milano, doctorul Gandini era într-un anume fel cartea de vizită tânără şi modernă a acestei bănci vechi, create în secolul trecut de un elveţian stabilit la Milano. Se prevedea lesne că va face o briliantă carieră – cum în realitate a şi făcut-o trecând peste toate barierele şi urcând toate treptele ierarhiei bancare. După ani, el a ajuns la maxima răspundere, rămânând fidel instituţiei căreia îi consacrase întreaga viaţă. Banca Vonwiller – ca şi alte instituţii serioase – stabilise ca normă păstrarea oamenilor capabili, căci se ştie că, în acest fel, aveau să fie promovaţi oameni meritoşi, care acumulau zi de zi mii de experienţe şi dădeau tot atâtea examene. Trecerea funcţionarilor de la o bancă la alta, cum s-a procedat mai târziu, avea să se facă numai în cazuri excepţionale şi numai dacă acest transfer era însoţit de o promovare anticipată, de încredinţarea unei răspunderi superioare.

În timpul războiului, Gandini fusese ofiţer de aviaţie şi rămăsese cu un hobby: pilotarea avioanelor de la aeroclubul din Milano. Din economii sau cu bani de-acasă, şi-a cumpărat mai târziu o avionetă. Era în oarecare măsură şi băiat de bani gata. Făcea parte dintr-o preacinstită familie milaneză – poate tot elveţiană la origine –, care însă îşi educase copiii în spiritul muncii temeinice, chiar atunci când aceștia aveau să ajungă la un patrimoniu important. Ei știau că nu trebuie să se atingă de acest patrimoniu, să-şi stabilească un standard de viaţă măsurat, fără exagerări, inferior posibilităţilor reale. Este aceasta o calitate a milanezilor: a munci şi a acumula, motiv pentru care aici s-au format capitalurile necesare industriei şi comerţului italian. Morala sănătoasă a milanezilor şi viaţa sobră, aşezată, cu obiceiuri bune au constituit o tradiţie care s-a transmis de-a lungul veacurilor. Geloşi de a nu pierde asemenea calităţi, prin fatala evoluţie a noilor generaţii, milanezii au constituit şi asociaţia La famiglia meneghina, (familia milaneză, în dialect). Dar chiar şi în alte orașe din

Italia, unde se stabileau milanezi în număr mai mare, constituiau asociaţii pentru menţinerea contactelor între oamenii muncii şi cei ai culturii, tradiţiilor, moralei şi modului de viaţă sănătos, care au reprezentat „cel dintâi capital“ al Lombardiei şi al Italiei. Oraşul şi ţara întreagă sunt ceea ce sunt şi oamenii lor, iar activitatea şi rezultatele se stabilesc în raport direct cu calitatea muncii lor. Prin oameni capabili s-a realizat industrializarea ţărilor apusene, cu capitaluri rezultate din truda şi din spiritul de bună administraţie al acestei categorii sociale. Prin filozofia lor de viaţă s-au creat modele, care au dus la instituirea unei tipologii din care s-au format marii industriaşi, financiari şi bancheri, comercianţi şi navigatori. Viaţa măsurată, lipsa de risipă creează disponibilităţile prin care se finanţează agricultura, industria şi comerţul, iar cei care nu vor să se angajeze în nici una din aceste ramuri se dedică activităţii financiare, cu participări mixte în mai multe întreprinderi, prin acţiuni cumpărate, revândute, lansate, plasate, apoi reluate, fapte care caracterizează în fond activitatea financiară.

Multe „societăţi financiare“ există la Milano şi în tot nordul Italiei. Ele se deosebesc de bănci prin investiţiile pe care le fac în titluri industriale, prin operaţiuni care comportă riscuri, ca toate operaţiunile economice. Băncile, spre deosebire de societăţile financiare, nu fac achiziţii de acţiuni industriale pe cont propriu. Ele se limitează să cumpere titluri de stat, adică obligaţii cu dobândă fixă, căci se zice că statul nu falimentează niciodată. Statul, în schimb, face războaie care duc la inflaţii şi la distrugeri, când moneta se devalorizează şi capitalul se pierde, prin slăbirea puterii de cumpărare. Dar nici băncile nu-şi riscă propriul capital, căci ele operează cu banii depunătorilor şi, la cererea de restituire formulată de aceştia, dau o cantitate egală de monetă devalorizată, aşa cum o încasează de la stat, din „obligaţiile“ cumpărate. Distincţia între cele două activităţi constă tocmai în interdicţia impusă băncilor de a investi în industrie şi comerţ

pentru a nu expune economiile oamenilor la pierderi prin participări la activităţi riscante. În Franţa şi-n alte ţări mai sunt admise aşa-zisele *banques d'affaires*. Tendinţa în lume este de a separa băncile de viaţa economică activă, lăsându-le să opereze pe latura administrativă *(business administration)* a afacerilor. Aceste adevăruri îmi apăreau tot mai clare, în urma legăturilor din ce în ce mai strânse cu Banca Vonwiller, devenită banca mea. O dată cu lămuririle obţinute, îmi încolţea în mod ascuns, fără a destăinui nimănui, nici chiar mie însumi cu glas tare, ideea de a mă afirma şi în aceste două sectoare: al activităţii financiare şi al activităţii bancare. Deşi mă aflam la începutul începuturilor, râvneam la lucruri mari, îndeosebi la o extindere a activităţilor mele în toate sectoarele posibile.

Economia aplicată duce la crearea de profesiuni „auxiliare" diverse: avocaţi comerciali, contabili, consultanţi, consilieri de tot felul, firme de informaţii comerciale, tranzitari, declaranţi vamali etc. Activităţile economice „directe" sau „principale" au diferite niveluri. Se începe cu activitatea de *reprezentant*, al cărei rost nu e lesne de înţeles de către cumpărători. Reprezentantul este ţinut în picioare lângă uşă, oferindu-i-se mai mult răspunsuri negative şi dure, cu un aer de scârbă, iar, dacă se acceptă o conversaţie în vederea unei cumpărături, i se arată o favoare, căci cumpărătorul e *dominus*. Categoria *comercianţilor* are altă pondere şi în cazul unor tratative, la o conversaţie, în faţa unui birou sau la o masă, i se oferă şi un scaun tare, care devine căptuşit, când e vorba de un *industriaş*. În schimb, *bancherului* i se arată toată cinstirea, căci banii de care dispune sunt necesari tuturor şi-i dau o greutate specifică aparte, împrumutată probabil de la „greutatea specifică" a aurului de odinioară, tezaurizat şi mânuit de aceştia. Se ştie că aurul are, în raport cu apa, greutatea specifică 18, mult mai mare decât plumbul, care abia are 14, iar fierul – 8. De aceea, când europenii se întorceau din Asia, erau invitaţi să danseze în faţa

şefilor şi, după mişcările lor mai uşoare sau mai greoaie, de odalisce improvizate, viclenii orientali îşi dădeau seama cu cine au de-a face, evaluând greutatea specifică dosită în căptuşeala veşmintelor. ¸inând seama de toate acestea, fatal, bancherilor trebuia să li se ofere un fotoliu, cu arcuri moi şi căptuşeală de pluş ori de piele adevărată, potrivită cu aurul lor de 22 de carate, căci se pare că 24 nu există decât în calcule.

Cu această imagine în minte, antamasem raporturile mele cu Banca Vonwiller şi am dezvoltat o lungă serie de compensaţii private, autorizate de ICE, iar mai apoi de Ministerul Comerţului Exterior. Mă specializasem atât de mult în compensaţii private de tot felul, că însăşi banca a început să mă cheme pentru a mă „consulta" asupra unor aspecte nelămurite, în legătură cu propuneri de compensaţii făcute de alte firme. Era nevoie de o anumită flexibilitate a minţii, iar această calitate nu este apanajul oricui şi cere un spirit de observaţie şi de captare a gândurilor din mers, o vie putere de asociaţie de idei. Mai târziu, când m-am afirmat solid pe piaţa locală, am fost numit consilier de scont la Banca Populară din Milano, instituţie cu mare greutate în finanţele metropolei.

În fond, la baza tuturor marilor realizări se află „capacitatea de asociaţie", raportarea ideii de bază la un mare număr de ipoteze şi de posibile relaţii şi explicaţii. Cel care asociază mai mult are mai numeroase posibilităţi de a vedea clar, de a hotărî mai bine. Pentru un început de carieră, în atmosferă normală, de pace (căci cea de război este artificială, supraâncălzită), am socotit această „consultare" ca o bună şi solidă făgăduinţă de viitor. Atunci mi-am dat seama că oamenii cu răspunderi însemnate nu ajung să pătrundă întotdeauna cu uşurinţă mecanismul şi secretul compensaţiilor private, devenite uneori, din bilaterale, triunghiulare. Treptat mi-am format convingerea că pot să stau de vorbă cu oricine în această materie, deoarece făceam faţă confruntărilor cu cei mai înalţi sau sus-puşi oameni cu răspunderi.

Aceasta avea să-mi servească mai târziu, atunci când am încheiat o compensaţie privată cu Mexicul. Compensaţia a devenit triunghiulară, având ca parteneri pe Ital-Viscosa (societatea de export a marelui grup Snia-Viscosa) şi pe cea mai mare societate petrolieră din lume, Esso-Standard, pentru o valoare de un miliard de lire, reprezentând o treime din consumul anual de benzină de aviaţie al Italiei din acea vreme. Probabil tot această convingere şi putere de asociere, precum şi „simţul afacerilor" m-au dus, cu doi ani mai târziu, la stabilirea unor importante contacte cu Banca Commerciale Italiana, cu sediul principal la Milano. Aici, ca cetăţean străin, mi-au deschis un cont liber în valută, în baza căruia mi se eliberau cecuri de voiaj la purtător de multe mii de dolari. Şeful biroului de mărfuri şi documentare, directorul Giuseppe Acquanza, după mai multe verificări şi combinaţii triunghiulare şi cvadrunghiulare, implicând Italia, Belgia, America şi nominal România, s-a exprimat faţă de terţi în mod elogios cu privire la mine, spunând în dialectul milanez, care în gura lui devenea frumos: *„El Dragan el g'ha la stoffa del capitan d'industria!"*

Abia închegat, comerţul cu străinătatea sub formă de compensaţii mergea anevoie, căci statul nu încheiase încă Tratatul de Pace şi nu era în măsură să semneze acorduri comerciale cu alte ţări. Nici compensaţiile generale numite şi *clearing*, nu se puteau instaura, decât sub forma unor conturi bancare între băncile naţionale ale statelor mai apropiate de Italia şi, în primul rând neutrale, cum era Elveţia. Începuseră să se elibereze licenţe de export, dar ele implicau obligaţia de a ceda valuta statului, la preţuri fixate anterior, care nu întotdeauna erau în concordanţă cu realitatea pieţei. Prin urmare, exportul nu era remunerativ. Pe de altă parte, importatorii erau dispuşi să plătească mai mult decât cotaţia oficială, deoarece cererile de materii prime şi mărfuri erau susţinute, iar nevoile de produse de consum deveneau din ce în ce mai presante. Cotaţiile oficiale fixe nu permiteau acest lucru. Chiar când statul, prin Institutul

de Schimburi cu Străinătatea, devenit apoi Ufficio Italiano Cambi, UIC, ceda aceste devize importatorilor la preţul zilei, nu multe devize puteau să ajungă în casele de bani ale statului, din cauza insuficientei remunerări a exportului, prin cedarea devizelor la schimb fix. Era greu să se iasă din acest impas, fără o nouă orientare în materie de comerţ exterior. Organele statale, deşi înţelegeau poate, nu luau inţiative de ajustare a cotaţiilor valutare. O ameliorare a situaţiei putea să intervină, dacă s-ar fi creat o piaţă liberă a devizelor, dar aceasta era greu de conceput în acea epocă.

O piaţă liberă exista, desigur, în compensaţiile private, căci devizele rezultate din export erau automat utilizate la import şi deci cotaţiunea lor o făcea firma care poseda o astfel de licenţă. Dar comerţul nu putea să se dezvolte doar din compensaţii private şi trebuia să se caute şi să se găsească o soluţie, pentru ameliorarea situaţiei. Preocuparea pentru aflarea unei formule de eliberare a schimburilor oficiale şi diminuarea obligaţiei de cedare către stat a devizelor realizate din export devenea tot mai presantă. Chemat la o nouă viaţă, comerţul exterior se dezvolta impetuos, ajungându-se la un fel de asociaţie profesională în acest domeniu. Sfătuiţi de bănci, comercianţii cu străinătatea s-au decis să organizeze un congres la Milano, în Aula Magna a Universităţii Economice Bocconi.

De la acest institut au ieşit mari economişti şi, mai târziu, oameni politici. Ba chiar a devenit o referinţă foarte bună pentru toţi cei care au studiat aici. Universitatea Economică Bocconi este instalată într-o clădire modernă şi a fost creată de un mare negustor milanez, Luigi Bocconi, pare-se, în amintirea unui fiu al său căzut în Primul Război Mondial. El introdusese cel dintâi în Italia sistemul de vindere a mărfurilor în mari magazine, în Franţa numite Galleries Lafayette, Printemps şi Prix Unic. Marea Gallerie Bocconi, la un moment dat, a luat foc şi a fost mistuită de incendiu. La refacerea ei, proprietarul a deschis un concurs

pentru o emblemă a firmei, în noua ei structură. Acest concurs a fost câştigat de marele poet şi scriitor italian, Gabriele D'Annunzio, care, fiind vorba de o întreprindere renăscută din propria cenuşă, a propus să fie numită La Rinascente, adică Renăscuta, nume adoptat şi rămas până azi.

Congresul Comerţului Exterior s-a ţinut către sfârşitul lunii ianuarie 1946, la Bocconi, iar guvernul a trimis ca reprezentant al său pe ministrul subsecretar de stat la Comerţul Exterior, avocatul Bruno Sturoni, originar din Florenţa. Multe propuneri, rapoarte, discuţii, intervenţii avea să audă ministrul, toate în ton liber, căci dreptul la cuvânt devenise simbolul eliberării încă proaspete, la nouă luni de la terminarea războiului şi alungarea naziştilor, prin forţele anglo-americane. Într-un cuvânt, toţi exportatorii pretindeau libertatea comerţului exterior, *libertatea* în toate domeniile fiind considerată formula magică a noii economii europene. Această formulă a dat, într-adevăr, rezultate excelente în Germania şi destul de bune în Italia, cât timp economia a fost lăsată pe seama economiştilor, adică a industriaşilor, a comercianţilor, a agricultorilor, înflorind pretutindeni şi creând o bunăstare de care toţi au beneficiat. Ea a început să se strice de îndată ce partidele politice au venit cu formule elaborate în cabinete şi în secretariate, cu denumiri geografice sau rutiere: centriste, extremiste, de stânga, de dreapta, în sensul tuturor direcţiilor posibile şi probabile ale rozei vânturilor.

Congresul comercianţilor a ţinut trei zile. Prin raportul elaborat de comisia însărcinată cu redactarea moţiunilor şi supus la vot, s-a cerut acordarea dreptului exportatorilor de a dispune ei înşişi, în mod liber, de devizele obţinute. Moţiunea a fost examinată de guvern, iar soluţia a fost elaborată cu înţelepciune solomonică. Guvernul a hotărât să acorde exportatorilor cincizeci la sută din propriile devize, pentru a fi vândute liber importatorilor, cesiunea obligatorie către stat limitându-se la numai cincizeci la sută. În acest fel, importatorii dispuneau de o

parte din devize, la schimbul oficial fixat de stat, iar cealaltă parte şi-o procurau pe piaţă de la exportatori, la un schimb stabilit de legea cererii şi a ofertei, în mod liber. Bineînţeles, este vorba aici de devizele obţinute din exportul de mărfuri şi nu de devizele financiare libere, de altă provenienţă, care nu dădeau posibilitatea de a importa mărfuri. Numai America nu face distincţie între devize pornind de la provenienţa lor, controlul comerţului exterior limitându-se la acordarea licenţelor cantitative de export şi de import de mărfuri, bineînţeles cu indicarea valorilor, dar statul nu se ocupă de plată şi de originea devizelor. Să nu uităm însă că dolarul este monetă cu funcţii internaţionale, depăşind calitatea de monetă naţională şi beneficiind de o circulaţie mondială atât de extinsă, încât poate fi considerat azi ca prima monetă mondială. Elveţia, în schimb, deşi este centru bancar şi financiar cu răsunet mondial, face distincţie în tranzacţii între francii elveţieni financiari liberi, de care poate să dispună oricine, indiferent de naţionalitatea şi domiciliul său, şi între francii elveţieni proveniţi din mărfuri, ca urmare a schimburilor controlate şi compensate cu diferite ţări. În fond, şi în Anglia se întâmplă acelaşi lucru.

Am asistat ca participant activ la acest Congres al Comerţului Exterior şi, cu o oarecare firească timiditate, ca la orice început, şi cu o oarecare sfiiciune, considerându-mă încă oaspete, deşi posedam o firmă italiană şi mă manifestam ca operator economic local, am exprimat opinii mai mult către vecinii din jurul meu decât de la tribună, în faţa întregului auditoriu. Oricât de puţin, am contribuit totuşi la crearea atmosferei. Mare mi-a fost satisfacţia când s-au cerut – şi s-au supus la vot – moţiunile, dintre care una cerea libertate totală pentru devize şi prevedea şi o cerere subsidiară, limitată la cincizeci la sută din devizele obţinute la export, pentru valorificarea lor directă pe piaţă. Am votat prin ridicarea braţului, cu conştiinţa de a contribui şi eu, prin activitatea mea, la refacerea economiei italiene, în speranţa că

propunerile noastre nu aveau să rămână fără ecou şi fără urmare. Personal, credeam că miniştrii vor accepta, aşa cum s-a întâmplat, moţiunea subsidiară, fiind, ca prim pas, mai logică şi mai realistă, o măsură de mijloc. Guvernul format din oameni legaţi de mediile comerciale, industriale şi agrare a dat astfel probă de suficientă înţelegere a realităţilor economice.

Ceasurile elveţiene

În toate timpurile, omul şi-a împărţit ziua în partea de lumină şi partea de bezna, când fatal activitatea încetează, pentru odihnă şi refacerea forţelor. S-ar putea spune că, la început, noaptea nici nu a fost luată în consideraţie şi toate preocupările s-au îndreptat către împărţirea şi măsurarea zilei de lucru, de la răsăritul la apusul soarelui, cu marcarea nămiezii, când soarele trece meridianul locului. De la verticală, se înclină în partea opusă, proiectând umbra omului în direcţia contrară celei de dimineaţă. E probabil ca însăşi umbra omului să fi sugerat ideea construirii unui ceas solar, înlocuind persoana cu un băţ înfipt în nisip sau proptit între pietre, divizând cele două semicercuri ale zilei în ore, ante meridian şi post meridian. În felul acesta, s-a ajuns la ziua de douăsprezece ore, adică zi-lumină, deşi, din timpurile cele mai străvechi, se ştia că durata zilei pământene nu se limita la ziua-lumină, ci cuprindea şi ziua-noapte, cu aceeaşi durată. Viaţa modernă şi mijloacele de transport şi comunicaţii fără întrerupere au relevat nevoia măsurării şi divizării zilei în douăzeci şi patru de ore, la care ţările anglo-saxone şi americane n-au consimţit încă, evoluţia mentalităţii lor fiind mai lentă. Ele mai folosesc formulele latine „a.m. şi p.m.“, ce se pretează la mari confuzii. Când, după un efort deosebit, s-a încercat folosirea – mai ales în America – a orarului de douăzeci şi patru de ore sau *twenty four hundred,* el a ajuns să fie pronunţat într-o formulă bizară: *fourteenhundred,* adică „o mie patru sute“. Cine nu

cunoaşte această expresie, ieşită dintr-un efort de gândire şi bunăvoinţă deosebit, şi aude vorbind astfel un american, crede că se află în faţa unui astronaut reîntors de pe Lună sau de Planeta Marte, după o mie patru sute de ore, când, în realitate, el vrea să spună „ora paisprezece“, adică ora 2 p.m.

Ceasuri pentru măsurarea zilei au existat încă din Antichitate. Ele se bazau pe curgerea apei sau pe trecerea unei cantităţi determinate de nisip dintr-un recipient în altul. De altfel, faimoasa clepsidră (atât de îndrăgită de poeţi şi de plasticieni ca simbol) se mai foloseşte şi azi la băile termale sau pe birou, în faţa unor vizitatori nepoftiţi şi lungi la vorbă. Cu progresul tehnicii s-a ajuns la pendulă, folosindu-se forţa de gravitaţie constantă indicată şi reţinută de pe băncile şcolii şi exprimată prin coeficientul faimos de 9,14 în sistemul c.g.s., apoi s-a ajuns la orologiul mecanic, acţionat de o greutate sau de un arc, atunci când s-au produs şi utilizat, pe lângă fontă şi fier, oţelul, baza industriei mecanice moderne. În acel moment, a început şi evoluţia orologiului, aducându-se continue îmbunătăţiri fie celor din turnurile bisericilor, fie celor mici, de buzunar sau de mână. Venind vorba de orologiile din turlele bisericilor, se zice că odată prostul satului l-ar fi întrebat pe un înţelept:

– Ascultă, ai putea să-mi spui şi mie de ce s-au pus patru ceasuri în clopotniţă, când toate arată aceeaşi oră?

– Nimic mai simplu! a răspuns înţeleptul. Dacă doi inşi, aflaţi ca noi, la capătul drumului, vor să vadă ora deodată, s-o poată face nestingheriţi.

Nu se ştie ce-o fi înţeles prostul din asta, sigur este că s-a depărtat satisfăcut.

Ceasurile de casă şi deşteptătoarele, atât de antipatice îndeosebi dimineaţa, când te mai răsfeţi în vis, sunt folosite în bucătării, pentru măsurarea timpului de preparare a bucatelor. Ora cea mai plăcută arătată de aceste ceasuri este aceea a prânzului, ora 12 fix în Elveţia şi în ţările nordice. În ţările calde, mediteraneene, ora

prânzului este fie 13, fie 14. Americanii au suprimat această bucurie, căci prânzul a fost înlocuit cu nişte sandvişuri sau cu un *lunch* luat pe fugă, de-ţi rămâne în gât. După război, deşteptătoarele şi-au găsit o nouă utilizare: au fost legate cu un lănţişor şi atârnate la grumaz, ca o podoabă şi o răsplată pentru câştigătorii jocurilor de popice. S-au răspândit, de asemenea, ceasurile cu cuc, mult mai ieftine decât ceasurile de mână, ca şi ceasurile industriale. Personal, am importat mai ales ceasuri de mână din Elveţia, deoarece cu ele mă familiarizase Ernst Pfenninger care, pentru compensarea exporturilor de ceapă şi verdeţuri, aducea, în diferite feluri, în „contrapartidă“, ceasuri de mână. E bine să se ştie că ceasurile sunt importate pe două căi: una neoficială, peste munte, prin purtătorii de saci, cu mărfuri elveţiene, prin contrabandă; alta oficială, ceasurile fiind importate cu licenţă, cu plata în valută sau, în acea epocă, prin compensaţie. Importul şi vânzarea de ceasuri de contrabandă devenise o ocupaţie în toată legea. Vânzătorii de ceasuri au însă nevoie şi de marfă oficială, cu documente. De aceea, ei se lasă serviţi de către importatori oficiali, reprezentanţi ai diferitelor mărci. După război, ei nu dispuneau de valută şi se adresau celor care tratau compensaţii. Între aceştia, bineînţeles, mă număram şi eu.

La Milano, una dintre firmele importatoare-reprezentante de ceasuri, cu mărci medii în clasificare calitativă, era firma Miragoli, din Corso Italia. Ea importa ceasuri de marcă, dar şi submărcile produse de aceleaşi fabrici, oferite la un preţ mai accesibil, dar cu aceleaşi mecanisme. Cine ştie aceste lucruri nu se sfieşte să ia şi un ceas cu o marcă „nouă“, fără ecou, cu toate avantajele unui ceas de calitate. Titularul firmei Miragoli era un domn distins, care a murit înainte de vreme, la vârsta de patruzeci şi ceva de ani. Am cunoscut-o pe soţia sa, care i-a continuat activitatea cu multă competenţă, fiind o adevărată *business-woman*. Talentul i se citea pe faţă, în trăsăturile voluntare, cu nas clasic grecesc, marcat, faţă osoasă, frunte înaltă şi

bărbie proeminentă. Tânără încă, la vreo treizeci şi opt de ani, înfrunta viaţa de una singură, câştigându-şi existenţa cu meseria învăţată de la soţul ei. După ce-am cunoscut-o, uşor ne-am înţeles asupra preţului de import al ceasurilor provenite dintr-o compensaţie domiciliată la Banca Vonwiller. Ne-am înţeles nu numai în afaceri, ci şi pe plan uman, în cel mai bun sens al cuvântului, eu apreciind eforturile şi talentul său comercial, ea preţuind felul meu oarecum distins şi delicat – după spusele ei – de a conduce tratativele. De aceea, după unele întâlniri prelungite, m-a invitat la mesele pe care le organiza cu alţi prieteni, înscriindu-mă pe lista obişnuiţilor casei. Mă simţeam măgulit de această cinste, căci doamna Miragoli a fost printre primii milanezi care îmi deschideau casa, deşi eram străin, fără rădăcini în societatea meneghină. Mă onora şi faptul că eram socotit „din familie“. Nu uitam niciodată să vin cu buchete frumoase de flori, cu cutii de ciocolată, apreciată şi de mama, şi de fetiţa de zece ani din scurta căsnicie a băiatului mai mic. Stăpânei casei îi plăcea că, în discuţiile cu comesenii, care se lansau în tot felul de critici acerbe la adresa Italiei, a poporului, a guvernului, fără nici o rezervă, găseam întotdeauna argumente contrare pentru a-i potoli. Adeseori, prin defăimări şi critici nedrepte, burghezia de mijloc, ba chiar şi oamenii de rând, îşi închipuie că se pot situa deasupra lucrurilor şi semenilor lor, privind totul de la mare înălţime. E uşor a critica guvernul, dar e greu să fii în locul celor chemaţi să răspundă de destinele naţiei şi să ia deciziile cele mai nimerite care să corespundă tuturor intereselor. De altfel, Italia şi-a creat o adevărată faimă în străinătate, prin plăcerea de a se autoponegri, îndeosebi prin filmele „realiste“ ale unor regizori, care îşi fac un titlu de merit din a scormoni şi a prezenta mizeriile naţionale, dându-le drept „tipice“. Eu eram de altă părere şi vedeam Italia cu mari posibilităţi de reconstrucţie, cu oameni extrem de capabili, mai ales cei din nordul ţării, dar chiar şi în sudul bântuit de secetă şi

lipsit de industrie. De aceea, ascultând cu atenţie ce spuneau alţii, cu îngăduinţa stăpânei casei, interveneam şi exprimam un punct de vedere diferit, pozitiv, nu negativ, ajungând până la urmă ca eu, un străin, să apăr interesele şi prestigiul naţional italian. La început, doamna Miragoli a fost mirată, apoi impresionată, sentimente ce s-au transformat într-un simţământ fundamental de admiraţie şi prietenie. Producând o împărţire a opiniilor, discuţia devenea mai interesantă, opunând o viziune optimistă uneia pesimiste. Adesea, doamna Miragoli avea obiceiul să îi prevină pe cei nou-veniţi:

– Doamnelor şi domnilor, avem la masă astă-seară pe domnul Costantino Dragan şi vă rog să nu criticaţi Italia, aşa cum sunteţi obişnuiţi s-o faceţi, deoarece dânsul nu e de acord şi nu-i place să audă comentarii defăimătoare. El apără Italia şi-o iubeşte ca pe a doua sa patrie.

Mulţi căscau ochii mari, întrebându-se cine este acest „apărător al Italiei“, venit din afară ca să spună ce e bine şi frumos pe meleagurile Lombardiei, Toscanei, Venetului, Calabriei, Siciliei şi aiurea. Urmările au fost că atmosfera în casa doamnei Miragoli a devenit mai puţin înverşunată, mai senină şi mai tonică.

În această privinţă, recent, la un congres de la Aquisgrana (Aachen), al Federaţiei Pan Europa, un ministru englez de seamă, Callaghan, participând la adunarea ţinută sub preşedinţia arhiducelui Otto de Habsburg, a afirmat: „Eu critic guvernul la putere când sunt în opoziţie, dar niciodată n-o fac în străinătate!“ Este o frază care ar trebui să fie însemnată în agenda fiecărui cetăţean şi fixată în memoria tuturor, căci ceea ce a făcut măreţia Marii Britanii a fost tocmai acest sentiment pe care englezii îl au, în genere, faţă de ţara lor. Adesea, în toiul unei discuţii, ei schimbă tonalitatea şi exclamă: *Well, but it is my country,* ceea ce înseamnă: „Bine, dar lucrurile stau altfel, dacă e vorba de ţara mea“.

Aşa trebuie înţeles patriotismul de către fiecare cetăţean, oricare ar fi ţara lui de obârşie sau etnia în care s-a născut, oricare ar fi convingerile politice, formulele de guvernământ şi soluţiile adoptate în problemele concrete şi trecătoare ale statului.

Reorganizarea centrului milanez

Structurile economice sunt în permanentă evoluţie şi însăşi firma mea trebuia să-şi reorganizeze cadrele şi să-şi reformeze modul de funcţionare. La Milano, după cum am arătat, rămăsesem numai cu o secretară, un om de serviciu şi şoferul Giuseppe Fontana, recomandat de bătrânelul Volponi. Nu mai era cazul să-mi aleg funcţionari fără cultură, ridicaţi de la *gavetta* (gamelă), după expresia milaneză. Sosise momentul să-mi aleg colaboratori intelectuali, pentru a ridica nivelul şi prestigiul biroului. Mi-am amintit de doi tineri care îmi vânduseră două vagoane de castane cu coajă şi altele descojite, precum şi o cantitate de făină de castane. Apoi, tot ei mi-au vândut alune şi *pinoli,* adică seminţe scoase din conurile de brad. Toate aceste delicatese le exportasem în România firmei lui Argintică Miculescu, numită Koch sau ceva asemănător. După război, se vede că afacerile celor doi tineri n-au mai mers, căci unul din ei, abia întors din armată, înainte de armistiţiul italian din septembrie 1943, s-a prezentat la mine oferindu-şi serviciile. Se numea Augusto Lazze şi era avocat. Am fost încântat de această ofertă socotindu-l serios şi de bună familie (părinţii lui erau proprietari agricoli la Viterbo, localitate etruscă din nordul Romei). Am socotit că era tocmai ceea ce mi se potrivea, în acel moment. Ne-am pus de acord şi l-am angajat, dar cu un fel de remunerare anuală, lăsându-i neştirbită calificarea de avocat. Această calitate, din păcate, nu avea cum să şi-o manifeste în colegiul avocaţilor de la Viterbo, unde i se ofereau din când în când procese civile sau penale de mică importanţă. De altfel,

râvnise la mai mult decât o funcţie de birou, căutând cointeresarea într-o firmă comercială, constituită cu un prieten sub forma unei societăţi cu responsabilitate limitată.

Ajutat de un jurist, mă gândeam că el va vedea cu alţi ochi viaţa economică şi posibilităţile de afaceri. Îmi făceam iluzia că, discutând în doi, la acelaşi nivel, voi întrezări posibilităţi până atunci neexploatate, supuse analizei sagace şi penetrante, sub două fante de lumină care ieşeau simultan din ochii noştri. Biroul cu un astfel de colaborator şi locţiitor – căci procură nu i-am dat dintr-o elementară prudenţă –, cu o secretară experimentată, Zita, la care apoi am mai adăugat o fată începătoare în toate, dar cu o „respiraţie“ de dimensiuni neobişnuite, cu un şofer pentru Fifiţa, putea fi considerat bine dotat spre a aspira la o serie de noi tranzacţii de import-export, care se profilau în număr crescând la orizont. Pentru ele, era însă nevoie de licenţe de compensaţie sau import, iar acestea erau livrate de Ministerul Comerţului Exterior de la Roma, unde răspunsurile adesea întârziau sau se împotmoleau.

Întors acasă dintr-un ultim voiaj cu un accent mai pronunţat de businessman, dar fără aere englezeşti, am aruncat o privire asupra biroului şi m-am gândit să-l reorganizez, într-un spirit mai potrivit nevoilor şi afacerilor. Îmi dădeam seama că am nevoie de o secretară pentru corespondenţă, cunoscătoare a limbii engleze. Germana îşi pierduse actualitatea. În afară de corespondenţă, această secretară trebuia să poarte convorbiri telefonice cu noua piaţă de la Londra, căci în domeniul horto-fruticol se lucrează mult cu telefonul şi, prin urmare, să poată lua note în absenţa mea. Pe doctorul Augusto Lazze, angajat după prima reorganizare a biroului, după retragerea tranzitarilor de pe poziţii, nu mă puteam bizui, deoarece nu cunoştea nici o limbă străină, deşi pretindea că rumegă ceva franţuzeşte, cât învăţase probabil pe băncile şcolii. La angajare, îmi promisese că va învăţa una sau două limbi şi eu nădăjduiam în realizarea promisiunilor sale

solemne. Dar bietul om era total lipsit de talent, iar voinţa lui, biciuită de aspiraţia de mai bine, nu era suficientă pentru a-l ajuta să depăşească lipsa de vocaţie. Necunoscând pe atunci fabula cu pisica poliglotă, care învăţase limbi străine spre a-şi câştiga o bucată de pâine, n-am găsit argumente logice sau literare spre a-l convinge să se consacre studiului şi el a rămas pe poziţiile sale, citind dosare, pregătind scrisori, întreţinând lungi convorbiri telefonice şi absorbind numeroase cafele, pentru a ajuta ideile să iasă la suprafaţă. Mai mult decât atât, fuma vârtos, fuma berechet şi umplea încăperea de fum şi de iz de tabac. Băiat bun, Lazze se trăgea dintr-o onestă familie de agricultori. Tatăl său avea titlul de avocat în oraşul alunelor, Viterbo, la nord de Roma. El se înscrisese în barou dorind să apară faţă de agricultori şi de lucrători nu ca Domnul Lazze, ci ca *avvocato* Lazze. Procese nu prea avea ca să-şi piardă timpul, iar resursele economice pentru întreţinerea numeroasei familii veneau de la glie, fie din cereale, fie din alune. Până la urmă, la fel ca tatăl, fiul n-a găsit mari satisfacţii în comerţ şi, după ce şi-a încercat norocul ca întreprinzător, a devenit funcţionar, apoi a căpătat iar imbolduri şi s-a lansat pe cont propriu, ca să se lase păgubaş în cele din urmă şi să se întoarcă acasă, la Viterbo, unde şi-a reluat titlul de avocat şi a trecut cu mare osârdie la cultivarea terenurilor, după ce tatăl său s-a prăpădit.

Cele mai bune propuneri ale lui Lazze se refereau la cu totul altceva decât la mărfuri, cu care era cam certat, şi mai ales cu produsele nou intrate pe piaţă. Nu avea încredere în ele, le privea de la distanţă, fără tragere de inimă, mai ales când se vedea obligat să le înveţe caracteristicile şi sofisticările, după cum impune prudenţa comercială. De faimosul Villavecchia, al cărui dicţionar merceologic înşira nu numai caracteristicile produselor, dar şi tehnica falsificării lor, nici nu voia să audă. Când, în anul următor, am telegrafiat de la Viena să încerce a plasa gaz butan şi propan la Milano, a rămas profund mirat şi

contrariat: „Cum adică să vinzi şi să transporţi gazul care circulă prin conducte?“ Mi-a răspuns că nu se poate face nimic şi mi-a atras atenţia că era, desigur, vorba de o eroare telegrafică, termenul „gaz“ voind probabil să spună altceva: ori haz, ori necaz. Propunerea sa măiastră a fost angajarea unei secretare „poliglote“ cu experienţă, Luciana Sala. Ea era dispusă să vină de la Roma şi să se stabilească la Milano, în acest scop. Secretara se prezenta bine, avea aere de profesionistă experimentată, se trăgea dintr-o familie respectabilă. Când însă am trecut la examinarea cunoştinţelor sale de limbi străine, mi-am dat seama că înţelegea ceva, dar nu putea să întreţină o conversaţie în mod curent. Impresia generală fiind bună, am socotit că Luciana Sala îmi putea fi de folos, spre a primi şi întreţine vizitatorii italieni în lipsa mea, căci era inteligentă şi avea *savoir-faire*. Natural, clienţii firmei preferau să stea de vorbă cu Luciana mai degrabă decât cu Lazze, iar imaginea şi poziţia acestuia – mare la început, în raport cu a secretarei – scădea de la o zi la alta, până când a devenit o microimagine, ca la microfilmele de arhivă. Ajuns la un asemenea punct, el a socotit oportun să se retragă „din motive personale“. Probabil că avea el şi anumite proiecte matrimoniale în vedere, dar ele n-au prins rădăcini şi atunci, socotindu-se învins, a preferat să dea bir cu fugiţii. În schimb, Luciana Sala prindea dimensiuni şi importanţă, deşi, în străfundul subconştientului ei, ca orice femeie, ar fi preferat să rămână o fată drăgălaşă şi ispititoare, lângă inima căreia să viseze bărbaţi frumoşi şi importanţi. Plină în toate ale sale, socotea că şi pe plan profesional era nevoie de o împlinire mai apropiată de „direcţie“, punându-şi în joc inteligenţa şi fineţea de spirit, gata să prindă orice nuanţă şi orice poantă. Spre deosebire de Lazze, cam lipsit de umor, ea era spirt şi se aştepta ca orice conversaţie să fie presărată cu note secrete de umor şi ironie. Astfel, atmosfera era în permanenţă plăcută şi senină, chiar în zilele bântuite de nori furtunoşi. Ea se pricepea să

estompeze necazurile şi să le coloreze diferit. Devenise un fel de secretară generală şi avea ca ajutoare o secretară mai mică şi mai tânără cu zece ani, la prima angajare, având multe de învăţat. Văzându-se deodată în chip de profesoară, Luciana Sala a socotit că n-ar mai fi cazul să se perfecţioneze la maşina de scris, cu această practică fiind în război. Era bună pentru a ţine biroul şi secretariatul, pentru a pune în ordine arhivele. Avea o memorie dezvoltată şi făcea tot ce-i stătea în putinţă să o întărească prin cafele şi ţigări, urmând exemplul lui Lazze care, prin aceleaşi procedee, încerca să stimuleze venirea ideilor, dar ideile întârziau pe drum şi nu mai ajungeau să se împlinească. Lucrurile mergeau bine şi tranzacţiile se înmulţiseră. Atunci am mai angajat o începătoare, pe Marisa Mazzucato, spre sfârşitul anului 1946, când s-au pus bazele unor serii de importuri fără valută, de compensaţii cu toate ţările europene din vest, dar şi cu ţările angajate pe drumul socialismului, ca România şi Cehoslovacia.

Reluarea comerţului exterior

Prestigiul firmei Dacia Import-Export creştea o dată cu ploaia licenţelor de import şi de compensaţie. Numele Dacia amintea unora nu numai de ¸ara Românească, dar mai ales petrolul ei, cunoscut în Europa ca cel mai bun petrol de origine naftenică. Înainte de lansarea Rusiei cu petrol pe piaţa europeană, România fusese cea mai mare producătoare şi vânzătoare din continent pe acest tărâm. Aici se realizase prima sondă din lume, în anul 1857, căci americanul Drake, peste ocean, realizase o astfel de sondă abia în anul 1859, înlocuind prin ea puţurile săpate întocmai ca cele de apă. Între alte societăţi mici şi mijlocii, în România existase şi una denumită Dacia, ceea ce nu era rău pentru firma mea, îndeosebi în ochii petroliştilor italieni, mai toţi trecuţi prin şcoala românească de prelucrare a ţiţeiului, ca să nu mai pomenim de

studiile geologice, de prospectare şi de exploatare, în care ne păstram întâietatea.

După ce-am demarat cu produse derivate din petrol, în momentul înregistrării firmei am găsit cu cale să lărgesc activitatea şi să cuprind toate produsele posibile, cerute pe piaţa internaţională, specializându-mă până la urmă numai în produse petroliere. La un moment dat, desigur că este nevoie de o specializare, pentru a obţine rezultate mai bune şi a organiza o sursă continuă şi sigură de aprovizionare, într-un anumit sector. Această specializare a mers atât de departe, încât am rămas cu un singur produs, ca obiect principal al activităţii firmei importatoare Dacia şi anume acela al *gazului lichefiat de petrol,* obiect extins apoi prin ButanGas la toate fazele sale, nu numai de import-export, depozitare, îmbuteliere şi distribuţie pe întregul teritoriu naţional italian, ci şi în alte ţări din Europa şi Africa. E drept că nu o dată m-am întrebat dacă e bine să renunţ la celelalte sectoare care, dacă nu mi-au adus satisfacţii prea mari şi beneficii solide, mi-au dat posibilitatea să trăiesc, să acopăr cheltuielile generale şi să ofer posibilităţi de muncă altora. În orice caz, aceste sectoare secundare au reprezentat o rezervă, mai ales în timpul războiului, căci altfel aş fi fost constrâns să mă transform într-un funcţionar la vreo societate petrolieră sau de import-export, ceea ce în ruptul capului n-aş fi vrut să fac, nefiind în firea mea munca dependentă de alţii, ci numai munca autonomă, depinzând de mine însumi, pe cont propriu, ca cetăţean capabil să-mi menţin libertatea, independenţa şi iniţiativa. A primi ordine din partea unui şef de serviciu sau a unui director, poate mai puţin priceput ca tine, a-i accepta toate ifosele, a ţine seama de slăbiciunile sale sau a-i suporta greşelile şi a deveni părtaş la fărădelegile sale, mi se părea de neconceput. Altfel vedeam eu relaţiile de muncă. De aceea, treptat, am renunţat la alte domenii ale comerţului, fără a le abandona pe

toate, ci numai separându-le de cele petroliere, lăsate în exclusivitate în seama firmei Dacia.

De aceea, am socotit necesar să înregistrez o nouă firmă la Camera de Comerţ din Milano, sub denumirea de Elvetica. Aceasta era Elvetica di Costantino Dragan în Italia, şi ea nu trebuie confundată cu Elvetica di Giovanni Willi de la Basel, concepută tot de mine şi aparţinându-mi, dar prin interpusă persoană. În felul acesta, mă puteam prezenta la Ministerul Comerţului Exterior cu un veşmânt nou, poate colorat ca pădurile Elveţiei sau ca verdeţurile pe care le mai trimiteam atât peste Alpi, cât şi în Belgia şi Regatul Unit, unde apucasem să-mi creez o piaţă. Pe foile cu antet ale firmelor am tipărit denumirea Elvetica sau Dacia fără indicarea numelui proprietarului. Puteam astfel să diversific şi să cer licenţe pe numele a două firme care apăreau autonome în ochii concurenţilor şi ai neştiutorilor. Nici prea multe licenţe pe acelaşi nume nu era oportun să cer ministerului, căci demonul concurenţei şi invidia au răscolit întotdeauna spiritul omenesc. Pe aceste două trasee, am obţinut încă o seamă de permise, între care se putea face o clasificare: permise pentru importul de produse petroliere, permise pentru export de produse horto-fruticole şi alimentare, pentru importul de produse chimice, din ţări ca Belgia, România şi Statele Unite ale Americii. Nu o dată, în compensaţie, exportatorul era Elvetica şi importatorul era Dacia, deşi adresa era aceeaşi. Palatele însă au multe etaje şi puteau să adăpostească mai multe firme prietene, cu relaţii între ele. Relaţiile le întreţineam cu mine însumi, ca cei care joacă singuri şah, din lipsă de parteneri, sau ca cei care se amuză făcând jocul de cărţi numit *solitario*, joc pe care nu l-am înţeles niciodată, căci practicarea oricărui joc implică, teoretic, ca în atâtea alte lucruri, cel puţin doi parteneri. Restructurarea economică şi reluarea traficului internaţional, în măsura posibilităţilor de transport, au creat noi şanse de schimburi cu Elveţia. Am socotit deci că sosise momentul să reexaminez structurile firmelor mele din

Confederaţia Elvetică şi chiar să fac noi investiţii, pe măsura creşterii posibilităţilor mele. Ca să le detectez, era nevoie de o minte iscoditoare, cu imaginaţie şi informaţie promptă, ceea ce implica relaţii şi, mai ales, utilizarea judicioasă a acestor relaţii. O întâlnire cu cineva, dacă se limitează la comentarii meteorologice şi la descripţii de meniuri, natural că foloseşte prea puţin ca sursă de informaţie. Dacă însă se aduce vorba despre nevoi şi disponibilităţi prezente şi posibile de mărfuri, lucrurile se schimbă. Printr-o asociaţie bună de idei asupra acestor posibilităţi se poate imagina un schimb de mărfuri şi se poate deschide un dosar. Procuristului firmei mele de la Chiasso-Elveţia, tânărul Franco Maghetti, deşi avea această însărcinare ce comportă o funcţie creatoare de afaceri, nu-i prea treceau pe sub pălărie multe gânduri, deşi purta o pălărie şic, cu pană şi panglică. În realitate, şef peste sine însuşi, nu făcea propuneri şi sugestii, ci aştepta doar ordine. Preocuparea sa majoră era încasarea lefii, nu numai pe luna în curs, dar şi pe lunile următoare. Onestitatea moştenită de la tatăl său începea să se frângă nu prin acţiune, ci prin tăcere culpabilă. Îi dădusem o însărcinare: să încaseze de la o bancă din Elveţia o sumă în franci, în contul unei terţe persoane, şi, în loc să avizeze imediat efectuarea operaţiei, a tăcut ca peştele-n borş, deşi eu aşteptam vestea, solicitat la rându-mi de persoana interesată. Abia după vreo două luni şi jumătate, când l-am luat în răspăr, mi-a confirmat că încasase suma de multă vreme. Persoana interesată a venit la Milano şi s-ar putea spune că nu stătea pe roze. Era vorba de fostul mitropolit al Bucovinei, Visarion Puiu.

Consecinţele întâlnirii cu mitropolitul Bucovinei s-au răsfrânt în mod cu totul neaşteptat asupra procuristului meu de la Chiasso. Întârziind peste măsură, cu jenă pentru mine, îndeplinirea unui serviciu în favoarea prelatului, dându-şi în petic ca funcţionar necinstit, care se credea isteţ, Franco Maghetti m-a determinat să mă lipsesc de serviciile sale şi să-l concediez, încheind pentru totdeauna raporturile mele cu această familie, deşi pentru şeful ei, Ricardo, am păstrat o simpatie constantă, la care s-a adăugat regretul că însuşirile sale alese nu s-au transmis cum se cuvine fiului său.

În căutarea unui nou procurist, am găsit un tânăr care avea la Chiasso o casă-vagon chiar pe Corso Gottardo, la o sută de metri de frontieră, pe strada principală, pe unde se scurgea traficul între Italia şi Elveţia. Avea chiar disponibilă camera către stradă şi intenţiona să o închirieze pentru birou. Îl chema Fausto Pellegrini şi era dispus să se ocupe de interesele firmei mele. Am vizitat locuinţa, i-am cunoscut pe cei doi Pellegrini, tată şi fiu, şi mi-au făcut bună impresie amândoi, iar faptul că aveau şi casă în proprietate deplină constituia o referinţă pozitivă. Lesne ne-am pus de acord şi l-am numit procurist al firmei pe Pellegrini junior. Am făcut comunicările cuvenite la registrul comercial de la Mendrisio şi am înscris noua adresă a firmei mele Dacia din Chiasso.

Prima însărcinare pe care i-am dat-o noului procurist (care prea junior nu era, având vreo treizeci de ani) a fost vânzarea cuţilor, devenite celebre la sfârşitul războiului, când fuseseră luate drept grenade şi speriaseră oraşul Varese. După multe peripeţii, care duseseră la descărcarea lor forţată într-un garaj, la Varese, autocamionul cu remorcă Fiat, nou-nouţ, luat din mâna soldaţilor germani, a intrat în posesia unui partizan. Transportarea pietrelor la gara Luino, unde urmau să fie încărcate în vagoane pentru a fi expediate în Elveţia, a blocat un drum timp de mai multe ore. La ieşirea din Varese, drumul se strâmta, între două vechi şi solide case ţărăneşti. De aici urma un urcuş, iar marele camion, alimentat cu puţine calorii de un gazogen cu lemne, n-a avut putere să treacă. Cu toate eforturile şi smuciturile, s-a oprit exact în mijlocul şoselei, la strâmtoare, şi a închis drumul. Noroc că în acea zonă nu era circulaţie intensă şi am avut timpul necesar pentru studierea situaţiei şi găsirea unei

soluţii. Cu multă precauţie, am făcut să reculeze de la sine remorca şi camionul cu cele treizeci de tone de cuţi, la marginea drumului. Efectuată cu atenţie şi îndemânare, manevra a reuşit: remorca a fost dezlegată şi ţintuită locului cu pietre sub cele patru roţi, căci frâna pneumatică era acţionată de dispozitivele camionului. Am abandonat marfa timp de o zi, fără pericol de a fi furată, căci cine poate să fure pietre greu de transportat şi cu valoare minimă, fără cumpărători lesne de găsit, dat fiind că piaţa cosaşilor e foarte limitată? În ziua următoare, cu gazogenul la maximă presiune şi camionul fără remorcă, ne-am luat avânt vreo două sute de metri şi astfel am izbutit să ieşim din strâmtoare, ajutaţi şi de cei veniţi să caşte gura. Am avut apoi emoţii la orice curbă şi la orice deal, dar, până la urmă, am ajuns cu bine în gara Luino, la vreo treizeci de kilometri distanţă. Vagoanele feroviare fuseseră obţinute de şeful local al societăţii de expediţii şi transporturi SAIMA, şi prima cantitate de cuţi a fost transferată direct din camion în tren. Dacă această marfă ar fi fost descărcată la sol, de mai multe ori în peregrinările sale, apoi urcată din nou în vagon, costul ar fi depăşit cu mult valoarea pietrelor de ascuţit coase. Autocamionul s-a întors gol la Varese-Masnago, unde rămăsese remorca, a cuplat-o şi, iarăşi, cu un bun avânt, a trecut de strâmtoare. Şoferul avusese grijă să alimenteze motorul şi cu puţină benzină amestecată cu benzol, la care a mai adăugat şi o cantitate de benzină roşie americană, de aviaţie, vândută de soldaţii brazilieni cu care, până la urmă, am stabilit legături „comerciale“, ca şi cu un sud-african şi un australian.

Cu acest amestec gazogen-benzină-benzol italo-germano-american, motorul a prins putere şi a reuşit să tragă remorca până la destinaţie. După acest transport în rate, care s-a prelungit de la mijlocul Celui de Al Doilea Război Mondial până în plină pace, marfa suportând două ocupaţii, una germană şi una americană, cu pericolul de a deveni pradă de război, odiseea cuţilor încă nu

se terminase, căci de la Luino pietrele au plecat în Elveţia, în depozitele generale de la Zürich, de unde urmau să fie distribuite pe piaţa elveţiană şi, poate, cea germană. Cheltuielile de înmagazinare, oricât de reduse pentru o marfă de minimă valoare, cu timpul s-au acumulat şi, după un an, riscau să depăşească valoarea originară a pietrelor şi a transporturilor aventuroase. Trebuiau vândute cu orice preţ şi nu era uşor de găsit cumpărători. Am plătit o vreme aceste cheltuieli, dar nu înţelegeam să rămân toată viaţa cu pietre legate de picioare. Misiunea principală a noului procurist Pellegrini a fost deci să găsească clienţi pentru cuţi. Dar aşteptam, de asemenea, de la el să-mi facă şi alte propuneri de afaceri, să formuleze cereri de mărfuri pentru Elveţia. Din păcate, nici tânărul Fausto, cu tot renumele său prevestitor de bine, nu a arătat mult talent comercial. Era un om paşnic, iar ca fizic, puţin adus de spate, nu se ştie bine dacă din pricina studiilor sau a hârţoagelor mânuite cât timp lucrase ca un scriban într-un birou, în cursul războiului pe care nu-l făcuse, căci era ticinez, cetăţean elveţian.

Timpul trecea şi eu nu izbuteam s-o scot la capăt cu firma, nici în noua versiune, cu Pellegrini. Am hotărât într-o zi să scap de astfel de procurişti şi am convenit cu Pellegrini tatăl, care era şeful şi stăpânul casei, să compensăm chiriile şi lefurile fiului cu valoarea cuţilor, liberându-mă pentru totdeauna de greaua lor povară. Socoteam că o parte din ele ar fi putut servi tânărului Fausto pentru ascuţirea minţii sale, spre a câştiga mai multă iniţiativă comercială şi, eventual, pentru pilirea unghiilor sale lungi, deosebit de îngrijite. Fiecare cu grijile lui, grija sa majoră fiind estetica unghiilor. Nu mai ştiu cât i-au crescut şi apoi cât le-a pilit între timp, căci l-am pierdut din vedere, păstrându-i totuşi o bună amintire, aceea a unui băiat cuminte, dintr-o familie aşezată şi cumsecade.

Între timp, mi se oferise posibilitatea de a cumpăra un teren legat de „zona francă“ a marii staţii feroviare de tranzit

internaţional, de triere şi depozitare din orăşelul Chiasso, proprietate a unei societăţi anonime, Vitriolo SA. Acţiunile acestei societăţi în vânzare le-am cumpărat în întregime, cu douăzeci şi cinci de mii de franci, cu gândul de a face ceva, poate un depozit de mărfuri în tranzit, dată fiind poziţia terenului, sau un depozit petrolier.

Atât pentru Dacia-Chiasso, cât şi pentru firma Elvetica-Basel, înscrisă pe numele lui Giovanni Willi, în cele din urmă pentru societatea anonimă Vitriolo, aveam nevoie de un sediu pe care, de data aceasta, l-am găsit în faţa căilor ferate principale – o casă cu etaj, un apartament întreg. Aveam o cameră spaţioasă, aş zice imensă, unde mi-am instalat biroul. Ferestrele dădeau spre linia ferată şi se putea observa toată mişcarea de vagoane în cele două direcţii, între Italia, Elveţia şi Germania. Priveliştea traficului feroviar putea să inspire noi acţiuni comerciale. Transportul mărfurilor reprezintă ultimele verigi în tranzacţiile comerciale, care comportă atâtea iniţiative, acţiuni şi operaţii intermediare. De data aceasta n-am mai numit un procurist, deoarece obţinusem „carnet de frontieră“ de la Questura din Varese, ceea ce îmi permitea să merg zilnic în Elveţia şi deci să desfăşor eu însumi activitate comercială. În a doua cameră destinată unei secretare, instalasem, ca şi în prima încăpere, mobile vechi de stejar, cumpărate de ocazie. Iar pentru a treia cameră, am cumpărat un dormitor complet, foarte frumos, din lemn de păr lustruit, de culoare roşiatică, mată. Am cumpărat şi un covor persan, căci, obişnuit de acasă cu covoare făcute de mână, socoteam camera incompletă şi nu mă simţeam în largul meu fără o notă de culoare. Natural, existau şi serviciile necesare de baie şi bucătărie. Din păcate, n-am ajuns să dorm nici măcar o noapte la Chiasso, căci mai întotdeauna se ivea un motiv care mă obliga să mă întorc seara la Varese sau, mai târziu, la Milano.

Proprietarul era un ticinez mai în vârstă, un om cumsecade, vânzător la firma de vinuri Maspoli din Corso San Gottardo,

dincolo de Piaţa Poştei, un fel de bodegă de băuturi livrate în fiascouri (butelii de 1,8 litri, frumos îmbrăcate în şovar, o caracteristică a vinurilor italiene, azi aproape dispărută), în sticle cu etichete bătrâne, pentru satisfacerea iluziilor mai mult decât a gustului. El îmi aduna corespondenţa, iar dacă era ceva urgent, sau dacă soseau telegrame, îmi telefona la Milano. Avea şi o fată prea puţin reuşită, încă elevă, concepută din ultimele sale puteri, care aspira să devină într-o zi secretară, cu ajutorul maică-sii.

Pe terenul societăţii Vitriolo, mă bătea gândul să ajung la o combinaţie cu o casă de expediţie, pentru a construi un depozit, nu de vitriol, cum invita numele fostei societăţi, ci pentru alte produse chimice şi petroliere, sau o magazie de tranzitare de mărfuri, în acord cu vama şi cu antrepozitele. Când am dat un anunţ în ziare, oferind aceste posibilităţi, magaziile generale de la Chiasso s-au formalizat imediat, trimiţându-mi o scrisoare şi cerând să rectific avizul, căci numai ele aveau acest regim pentru moment şi nu doreau concurenţă.

În felul acesta, mi-au tăiat entuziasmul de la începutul începuturilor. M-am căznit în multe feluri să găsesc o valorificare adecvată pentru acest teren, inclusiv un depozit de păcură, dar n-a fost chip. Până la urmă, nu mi-a rămas altceva de făcut, decât să revând societatea la un preţ de treizeci şi două de mii de franci, recuperând capitalul investit. Mai târziu, nu departe de terenul meu, un ticinez avea să construiască un depozit petrolier, cum îl gândisem eu, ceea ce dovedea că mă orientasem bine încă de la început.

După reunificarea celor două Italii şi a celor două administraţii, spre sfârşitul anului 1945, s-au reconstituit în întregime şi ministerele. Viaţa pulsa în toate colţurile ţării şi o voinţă fermă de reînnoire stăpânea întreaga populaţie, chiar şi populaţia sudului, moleşită de veacuri sub soarele torid. În celelalte ţări ale Europei, reconstrucţia s-a prelungit mulţi ani, în funcţie de vrednicia sau

lenevia locuitorilor. La englezi, aceste urme se mai regăsesc şi astăzi la Londra, în City, în plin centru financiar (deci nu banii lipsesc, ci pofta de muncă!). Lângă faimosul centru-muzeu al Turnului *(Tower)* mai dăinuie încă ziduri în ruine şi grămezi de moloz, poate pentru a scoate şi mai mult în relief străvechea cetate. S-ar putea afirma că Italia şi-a dovedit din plin vrednicia, reparând casele, reconstituind cartierele distruse, fabricile şi uzinele, în bună măsură sprijinită de Planul Marshall – ajutor oferit şi Cehoslovaciei, şi României, dar refuzat, spre a nu se răsfrânge binele asupra întregii Europe, ţările din est rămânând a fi ajutate de marea mamă URSS.

Prin reorganizarea ministerelor de la Roma, a încetat şi funcţia ministerială de eliberare a permiselor de compensaţii import-export în nordul Italiei, atribuită Institutului de Comerţ Exterior, după paranteza organizaţiei provizorii, de acord cu vama, alcătuită de germani, RUK, în timpul ocupaţiei, şi de plăpândele ministere răsărite în vilele de la Brescia, sub guvernul mussolinian de la Salò. Câtă vreme fusese vorba de ceapă, salată, conopidă, cireşe, piersici sau fructe uscate, ca alunele, castanele şi aşa-zisele *bacche di ginepro* (ienupăr), directorul Giuseppe Boschin şi vicedirectorul Diego Pianca erau stăpâni pe materie şi puteau să elibereze permise de compensaţie în perfectă cunoştinţă de cauză şi fără mult personal auxiliar. Când au intrat în joc produsele industriale, textilele cu fire mercerizate sau articolele chimice şi medicinale, lucrurile s-au complicat şi propunerile de compensaţie făcute de operatorii economici trebuiau să fie crezute pe cuvânt. Cota francului elveţian era foarte ridicată, cât timp cererea de franci se menţinea. O dată cu înmulţirea exporturilor şi în contrapartida mărfurilor de import pe piaţa Italiei, francul a început să mai cedeze, ajungând la o cotaţie mai acceptabilă, inferioară celei din ultima perioadă a războiului. El pierdea teren cu toate că se fortificase prin câştigurile de după război, prin conturi rămase fără titulari, care au pricinuit o mare tensiune între Elveţia şi

America (era vorba de un miliard de dolari), ultima cerând să împartă prada neaşteptată, căzută ca o mană cerească la poalele Alpilor. Sau, mai bine zis, o mană scuturată din buzunarele celor pieriţi pe frontul de luptă sau ale celor în imposibilitate de a se mişca şi de a comunica, dincolo de greaua perdea de fier.

Importurile fără valută, utilizând conturi răzleţe din străinătate, au îmbogăţit piaţa şi au redus presiunea cererii de mărfuri la orice preţ. Această politică înţeleaptă fusese iniţiată, de fapt, de germanii ocupanţi, care închideau ochii şi lăsau să fie aprovizionată piaţa. Guvernul italian a consimţit reintrarea de capitaluri sub o formă convenabilă, fără a-i obliga pe posesorii de valută să o cedeze la schimbul oficial. Mai sensibilă decât o balanţă de farmacie, cotaţia monetelor îşi găsea întotdeauna un preţ liber, independent de cel oficial, printr-o misterioasă lege a vaselor comunicante.

Provenind din cele mai îndepărtate colţuri ale lumii, sub motivaţia cadourilor trimise de *zio Tom,* mărfurile plouau în Italia cu duiumul. N-au existat niciodată în istoria ţării atâţia unchi americani câţi s-au descoperit între anii 1946-1950. În realitate, aceşti unchi erau conturi ascunse în valută. Vânzarea lor se transformase într-o piaţă în toată legea. Interveneau comercianţi din toate sectoarele, nu numai agenţii de bursă şi băncile – în mod neoficial, bineînţeles –, căci ca întreprinderi comerciale ele ţin să servească clienţii de pe urma cărora trăiesc, ci şi statul, care intervine prin impozite, trăgând beneficii de pe urma acestor impostori, spre a-şi lua partea de asociat nepoftit şi invizibil în afaceri, prin taxe şi impozite. Dovada cea mai bună o constituia faptul că cei care mă serveau cu valută erau, la rândul lor, nişte ceasornicari, fraţii Pellegrino, cam „sudici“ de felul lor, dar oameni de omenie. Stabilindu-se în nordul Italiei, aveau să se aclimatizeze, să-şi cultive precizia în executarea ordinelor de plată şi onestitatea în afaceri, ca prime condiţii spre a fi acceptaţi în ambianţa milaneză.

Începusem cu petrolul şi tot prin petrol voiam să mă afirm, în cariera aleasă. Nu degeaba se spune că jumătate din sângele care curge în vinele românilor este alcătuit din petrol, căci în România – după cum am spus – a fost pus în valoare pentru prima oară, cu tehnici moderne. Toate acestea se uită lesne şi nici nu sunt cunoscute cum trebuie în lume, întocmai cum nu sunt cunoscute iniţiativele românilor la crearea şi realizarea primelor aparate de zbor cu elice, în 1906, şi cu reacţie în 1911, graţie inventatorilor Traian Vuia şi Henri Coandă.

În timpul odihnei obligatorii de la Varese, adăugasem, la bagajul pe care îl aveam, noi cunoştinţe în domeniul chimiei organice, studiind cursuri universitare. Îmi dădeam seama câte noi posibilităţi oferă petrolul, ca materie primă pentru industria chimică.

Cunoscut din antichitate, ţiţeiul fusese folosit de babilonieni. Faimosul turn, a cărui construcţie se întrerupsese din pricina *amestecării limbilor*, se pare că fusese pavat cu asfalt. De-a lungul vremii, ţiţeiul a fost folosit la ungerea osiilor de car. Distilat, a devenit bun pentru iluminat. Benzina se întrebuinţa în medicină, iar definiţia ce i se dădea, la începutul secolului, era cât se poate de curioasă: „lichid care serveşte la spălatul rănilor“. Utilizarea ei drept carburant în motorul cu explozie fusese extrem de redusă. Deşi italianul Eugenio Barsanti (călugăr preot din ordinul Scalopi, născut în 1821 la Pietrasanta, regiunea Lucca, localitatea de baştină a soţiei mele) inventase, împreună cu fizicianul Mateucci, motorul cu explozie, bazându-se pe experienţele lui Alexandru Volta asupra energiei dezvoltate de gaze în rapidă expansiune, brevetând, în 1854, primul motor cu explozie, pe baza unui amestec de aer cu gaz iluminant, iar în 1861 înfăţişându-se la Expoziţia din Florenţa cu un motor de douăzeci de cai putere, totuşi primele fabrici de automobile, cu producţie demnă de semnalat, au fost întemeiate abia către sfârşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru.

Cu destulă încetineală, s-a creat necesitatea unui consum, care să califice benzina altfel decât ca un „produs medicinal“. O dată cu Al Doilea Război Mondial, ţiţeiul avea să devină sursa de energie cea mai importantă şi materia primă a petrochimiei, deci a tuturor produselor plastice, generator al celor mai ample şi mai neprevăzute conflicte internaţionale.

Eram hotărât să-mi reiau activitatea iniţială şi să-mi profilez personalul în sfera cea mai dinamică a comerţului. Dintre produsele petroliere, care continuau să prezinte interes pentru mine, erau cele clasice, absente în timpul războiului: carburanţi ca benzina şi motorina, combustibili ca păcura, numită în Italia *olio combustibile*, uleiurile şi solvenţii. Am cerut pentru aceasta o seamă de licenţe de import franco-valută, fără devize. Dacă pentru alte produse era uşoară obţinerea licenţelor, pentru produsele petroliere problema prezenta numeroase dificultăţi, uneori de nedepăşit. În tot cursul războiului, Italia primise produse petroliere din România, transportându-le cu interminabile trenuri formate numai din vagoane-cisterne. După ocuparea şi împărţirea Italiei în două, partea de sud a intrat în sistemul de aprovizionare al Aliaţilor. Organismul constituit în acest scop (CIP, Comitato Italiano Petroli) avea să dăinuiască şi după terminarea ostilităţilor şi să păstreze monopolul de import şi distribuţie a produselor petroliere. Societăţile care dispuneau de depozite şi de reţele distributive deveniseră simple instrumente, la dispoziţia CIP-ului. Ele primeau mărfurile pentru înmagazinare, transport şi vânzare la consumatori, la un preţ fix, stabilit de guvern, prin Comitetul Naţional al Preţurilor, primind în schimb un comision de desfacere. Din cauza acestui monopol şi din lipsa unei instalaţii proprii, întrucât eu nu ajunsesem să construiesc un „depozit petrolier“, spre a-mi câştiga astfel calitatea de „petrolist“, singura activitate posibilă pentru mine în acest domeniu era importul de petrol şi cedarea tuturor produselor organizaţiei CIP. În realitate, înainte de efectuarea importului, ba chiar înainte de obţinerea

unei licenţe, trebuia să iau acorduri cu acest organism, în vederea cedării produselor. Dacă un anumit produs nu interesa CIP-ul, ministerul nu autoriza importul şi atenţia trebuia să se îndrepte spre alt produs, de care piaţa ducea lipsă. În acest fel, aveam însă un client sigur, un cumpărător unic, care dispunea de capacitatea de stocaj necesară pentru descărcarea şi depozitarea mărfii. Şi preţul era, în fond, remunerabil, căci pentru a găsi mărfuri pe piaţa internaţională, CIP-ul impusese la distribuţie baremuri de preţuri destul de ridicate. Originea produselor nu interesa, întocmai ca un flămând care obţine o pâine: el nu se mai întreabă din ce făină şi cine a plămădit-o sau cine a copt-o. Surse noi apăreau mereu la orizont: mai întâi portul de tranzit de la Anvers şi apoi, pentru anumite mărfuri, România. Dar înţelegerea cu CIP-ul nu era singura. Fiind vorba de produse şi de valori mari, cantităţile ocupând întotdeauna un vapor întreg, pentru acordarea licenţelor în compensaţie sau fără devize, examinarea cererii se făcea la diverse trepte şi printr-o birocraţie lărgită. Ministerul Comerţului Exterior cerea părerea Ministerului Industriei şi Comerţului Interior, precum şi Ministerului de Finanţe, care dădea instrucţiunile necesare Direcţiei Generale a Vămilor, ca să permită importul, precum şi Gărzii Finanţelor, mai exact Corpului Militar care păzea frontierele şi supraveghea vămile. Garda Financiară avea organizaţie şi uniformă militară şi un comandant cu gradul de general, la rândul său comandat de un nemilitar, de ministrul de Finanţe (ministru cu pregătire de economist sau, cum a fost adesea cazul, numai de profesor de liceu, fără temeinice cunoştinţe financiare şi fiscale, ridicat de partidul său pe treptele ierarhiei politice).

În comerţul exterior, la fel ca în orice tranzacţie, înţelegerea partenerilor e consfinţită printr-un contract, ce reprezintă „legea părţilor“. În baza acestui contract se pun în mişcare mărfurile. Timpurile vitregi au transformat Europa de după Primul Război Mondial într-un continent frământat, dar mai ales fărâmiţat de

frontiere protecţioniste. O seamă de restricţii valutare pentru protejarea unor noi industrii locale nascânde, precum şi taxe vamale ridicate, pentru limitarea importurilor, au introdus în comerţul exterior un al treilea partener, statul, iar prezenţa acestuia „condiţionează“ automat orice contract internaţional. Transferul controlat al mijloacelor de plată a dus la crearea schimburilor compensate, în cadrul unor acorduri bilaterale, numit *clearing*. Aşa a luat din nou naştere „trocul“, denumit acum compensaţie privată individuală sau globală.

Recuperarea biroului de la Roma

Reluarea schimburilor cu străinătatea, prin Ministerul Comerţului Exterior, implica însă o organizaţie privată în capitală. Firmele cu sediu la Roma erau favorizate prin faptul că aveau posibilitatea unor contacte şi relaţii imediate cu ministerele. Firmele din provincie trebuiau să aibă un reprezentant sau un birou de reprezentanţă în capitală, cu această misiune. Începusem activitatea comercială la Roma, dar experienţa mi-a dovedit că era mult mai important să am sediul principal la Milano, în contact direct cu firmele furnizoare şi cu clientela din nord, ceea ce mă determinase să mă strămut, menţinând la Roma biroul, pentru legătura cu ministerele. Între timp, acest birou se dezorganizase şi mă vedeam pus în situaţia de a-l reactiva.

Localurile erau ale mele, dar fuseseră ocupate de avocatul Aldo Zoppolatto, care folosea titlul de avocat numai pentru creşterea prestigiului său, căci profesiunea n-o practicase niciodată, decât, uneori, în procese mici, cum ar fi furturi ocazionale ale unor cleptomani şi alte găinării. De altfel, acestea corespundeau şi taliei lui mici, scurtate şi mai mult din pricina unei operaţii la un picior. Fratele său de la Dolo, de lângă Padova, era un om de afaceri recunoscut ca atare şi poseda o fabrică de produse alimentare pentru dulciuri. Aldo Zoppolatto dorea să apară

şi el în ochii fraţilor săi ca un comerciant, dar nu avea vocaţie şi nici imaginaţie. Aceasta voia să le înlocuiască aplecându-şi urechea şi aţintindu-şi privirile indiscrete asupra dosarelor mele, pe care nu puteam să le încui. Nici o izolare a comunicaţiilor telefonice nu era posibilă, deoarece telefonul era unic şi în paralel cu două aparate. Separarea vizitatorilor tot aşa nu se putea realiza, căci trecerea spre biroul meu se făcea prin încăperea acum ocupată de el, folosită înainte de secretară. Masa de lucru era ocupată de Zoppolatto şi tot el pusese stăpânire pe postul telefonic principal, de unde mi se treceau comunicările. Aşadar, coabitarea nu mai era posibilă. Să devină colaborator dependent al firmei mele nu voia, ţinând să-şi păstreze independenţa şi calitatea profesională. Nici însuşiri potrivite pentru aceasta nu arăta. A-l transforma în asociat nu intra în vederile mele şi am fost împotriva unei asemenea orientări, preferând să greşesc singur şi să nu dau socoteală nimănui. De altfel, aportul unei simple activităţi administrative, de intervenţii pe lângă ministere, denumit uneori şi „trafic de influenţă“, cum ar fi putut să fie evaluat într-o asociaţie? Pe lângă toate, el nici nu avea trecere sau influenţă, căci nu era luat în serios de nimeni, deşi se umfla în pene în anumite circumstanţe, spre a-şi spori greutatea opiniilor şi a-şi ascunde goliciunea vorbelor. Deşi făcea mari eforturi, nu reuşea să-şi schimbe aspectul de „copil îmbătrânit“ înainte de vreme, doritor să se consacre unor acţiuni care-l depăşeau.

Îi dădusem biroul în „comodat“, plătind chiria în numele meu şi fără nici o pretenţie pentru folosirea mobilierului, cumpărat cu atâta trudă la începutul carierei mele comerciale şi sfinţit cu aghiasmă de monseniorul Alois Tăutu, pentru îndepărtarea afuriseniilor marchizului de tristă memorie, Bianchi. În vederea reluării activităţii, i-am dat un termen rezonabil pentru a-şi găsi un alt birou, iar el mi-a promis că o va face, fără a avea însă această intenţie. Probabil se gândea că, stând pe lângă mine, va putea să ciupească alte tranzacţii comeciale. Pe una dintre fetele lui

Zoppolatto avea să pună mai târziu ochii un viceconsul englez, nu se ştie cu ce gânduri, dar avocatul nostru a fost adânc flatat. Mititel de statură şi scurt în toate, cu un picior mai mic, purtând un pantof ortopedic cu talpă de zece centimetri, Zoppolatto ştia să aprecieze o masă bună şi un vin ales, iar în vorbire se obişnuise cu acel *voi,* impus prin decret de Mussolini, particularitate de care nu s-a dezminţit nici până în zilele noastre, ca de o pecete fascistă imprimată pe frunte din fragedă tinereţe. Pe moment, eram prieteni şi problema evacuării biroului rămânea să se rezolve în timp. Credeam în cuvântul şi în promisiunile sale, aşa cum se cuvine faţă de un om apropiat şi cinstit, până la proba contrară. Ca jurist, pricepea foarte bine poziţia sa. Totuşi, el nu voia să mi-l retrocedeze de bună voie, la gândul că această coabitare i-ar putea ocaziona unele afaceri şi l-ar introduce în lumea mirajelor comerţului exterior. Multă lume nu poate să înţeleagă de ce unele persoane reuşesc, iar altele nu, să înjghebeze afaceri, care sunt în văzul şi la îndemâna tuturor, şi pot să le surprindă esenţa şi să le concretizeze. Amicul Zoppolatto (în româneşte înseamnă „Şchiopul“, cum şi era în realitate), rămânea surd la toate apelurile şi solicitările mele şi nu voia să-mi retrocedeze şi să evacueze biroul. Într-o zi însă, supărat peste măsură, m-am decis să recurg la o soluţie practică, schimbând cheia din broasca uşii blindate de la intrare. Nu-mi puteam închipui că, pus în această situaţie, ca prieten ce mi se arăta, ar putea să mă târască într-un proces. Eram convins că va veni la mine cu intenţii serioase, spre a fixa o dată precisă pentru mutarea sa. Natural, i-aş fi dat un nou termen de graţie şi o mână de ajutor în aflarea unui birou. De altfel, nu prea avea nevoie de birou, căci putea să folosească apartamentul locuinţei sale, cu adresă şi telefon, cum au mulţi profesionişti. Ca un viţel la poarta nouă, el a reacţionat cu totul altfel şi s-a grăbit să facă o cerere la pretură, de repunere în situaţia *quo ante* sau *restitutio in integrum.* Astfel de cereri sunt discutate în „camera de consiliu“, fără interpelarea părţii adverse,

şi sunt soluţionate printr-un decret de injoncţiune, pe care l-am primit după puţine zile. Pentru „revendicarea“ biroului meu dat în comodat, am fost astfel obligat să deschid eu proces împotriva sa. Cu inima strânsă, am angajat un avocat, care mi-a pregătit acţiunea de dare în judecată. L-am ales pe avocatul Pellegrini, cu birou în faimoasa Via Condotti, om foarte priceput, eficient, activ şi arţăgos. Succesul în procese îl asigură adesea calitatea avocatului, pregătirea sa juridică, dar mai ales „temperamentul“ său agresiv, căci, după cum prea bine se ştie, cea mai bună apărare în toate domeniile este atacul. După câteva luni aveam câştig de cauză şi uzurpatorul Zoppolatto s-a trezit cu o sentinţă care îl obliga într-un termen rezonabil să părăsească biroul. N-a mai făcut apel, căci ar fi pierdut şi de data aceasta. Astfel, am putut să reintru în deplinătatea drepturilor mele asupra biroului, pe care îl deţineam din decembrie 1941, de la intrarea Americii în război şi decăderea cotractului agenţiei de presă americane, International News Service, al cărei număr de telefon l-am şi moştenit, detaşat de firul cu SUA.

Timpul interregnului stabilit de sentinţă a trecut repede şi funcţionara pe care o angajasem îndată după război, o italiancă din Franţa, a putut să revină nestânjenită de Zoppolatto în activitatea sa. A rămas însă puţină vreme, căci s-a măritat, după o intensă corespondenţă amoroasă alcătuită la birou, neavând altceva de făcut aici decât să răspundă la telefon şi să prezinte cererile la registratura Mincomes-ului (Ministerul Comerţului Exterior).

În anii care au urmat s-au perindat la acest birou alţi funcţionari, începând cu Augusto Lazze, căruia i-a urmat Alberto Minoprio, apoi Luigi Nicolardi, actualul consul italian la Patras, în Grecia, legat şi el de România prin părinţi şi rude. După prima secretară a urmat o vreme fata lui Minoprio, devenită artistă de cinema, apoi Olimpia Del Vecchio, arătoasă, emotivă şi cu ochelari, fără nici o legătură de rudenie cu profesorul Giorgio Del Vecchio şi, în sfârşit, Stefania, măritată bine, fată frumoasă, delicată la piept, inteligentă şi sensibilă ca o mimoză. Ea locuia în Via Marsala, fiind vecină de apartament cu doamna Martucci, sora doamnei Duilia Sabbi, maestra mea neîntrecută, care m-a învăţat italiana în timpul şederii mele la Bucureşti, în calitate de chiriaş. Aceste doamne mi-au recomandat-o pe Stefania, singura dată când o nimeriseră şi ele.

Nevoit să asigur un curs favorabil operaţiilor noi, am socotit util să angajez la biroul de la Roma încă o persoană calificată. Aceasta trebuia să urmărească cererile de licenţe prezentate şi să obţină în grabă autorizaţiile de compensaţie sau import. Ele deveneau „valori“ şi circulau prin cesiunea altor firme, în tot felul de combinaţii. Nu erau suficiente voiajurile mele periodice la Roma şi se impunea prezenţa continuă a unei persoane, distinse şi pricepute, spre a solicita autorizaţiile săptămână de săptămână.

Cum Augusto Lazze avea o prietenă la Roma, iar aceasta avea un unchi ieşit de mult la pensie, dar în căutarea unei ocupaţii potrivite, mi-a vorbit de el socotind că această funcţie i se potrivea de minune. Cu oarecare rezerve faţă de recomandările rudelor, am acceptat totuşi să-l cunosc şi m-am lăsat cucerit din primul moment de spiritul său, de distincţia sa de *vieux monsieur* cu papion şi pipă, modă depăşită, dar corespunzătoare epocii şi vârstei sale de aproape şaptezeci de ani. Era de o neobişnuită vioiciune fizică şi spirituală. Se născuse la Frankfurt, era german cu nume mai mult grecesc: Alberto Minoprio, şi mă ducea gândul de-a dreptul la minotaur, cu atât mai mult cu cât partea superioară avea oarecum măsuri taurine, iar partea inferioară a trupului său, de asemenea, apărea pe măsura prototipului din Creta. Ştiind să povestească glume, să râdă şi să-i facă îndeosebi pe alţii să râdă, aducând în expresiile pantomimice cu marele nostru Constantin Tănase, Minoprio vorbea cu dezinvoltură trei limbi, germana, franceza şi italiana, deoarece se născuse german, se căsătorise cu o italiancă şi lucrase o bună bucată de vreme la Paris. Întotdeauna

îmi dorisem colaboratori poligloţi, aşa încât l-am angajat fără a sta prea mult pe gânduri.

L-am instalat pe Minoprio în biroul de la Roma şi i-am dat misiunea de a prezenta cererile la Ministerul Comerţului Exterior, de a le susţine şi de a solicita răspunsul cu aceeaşi vervă cu care mă întreţinuse pe mine. Pe lângă Direcţia Import-Export, exista un birou special de informare şi examinare a tuturor cererilor de licenţe. După înregistrarea cererii şi primirea unui număr, Minoprio urma să-i lămurească cu detalii pe funcţionarii însărcinaţi cu adunarea de informaţii generale, deoarece funcţionarii ministerelor se conving prin date şi argumente, care se „vând“ ca orice marfă. Faptul că era bătrân şi aştepta cu răbdare rândul pe coridoarele ministerului, spre a expune nevoile noastre şi ale pieţei, a atras asupra lui oarecare consideraţie şi simpatie din partea tinerilor, care urmau să-l chestioneze, ceea ce a făcut ca la un moment dat să i se dea prioritate. Argumentele sale erau, în primul rând, glumele veşnic noi cu care venea, pentru a-i cuceri pe interlocutorii săi. Ei se obişnuiseră cu acest bătrân hazliu şi, de cum îl zăreau, îl întrebau ce noutăţi mai are. Povestite de dânsul, anecdotele aveau un mare farmec, înscriindu-se oarecum în climatul locului. Prin privirile de minotaur, prin felul de a mânui pipa cu tabac puturos, rareori aprinsă, sau ţigările din foi toscane, răsucite în jurul unui pai şi lungi de câte douăzeci de centimetri, Minoprio era un personaj comic. Dacă pipa mai putea fi suportată, în schimb ţigările de foi erau atât de greţoase, încât îi alungau pe toţi cei din preajmă. Bineînţeles, dinţii îi deveniseră galbeni şi o parte a buzei se umflase, din pricina veninului pătruns în pielea astfel tăbăcită. Din pricina fumului ce-i venea în faţă, îşi închidea ochii cenuşiu-spălăcit, cu sprâncene rare, aproape nevăzute, dar nu pentru că le-ar fi smuls, cum fac femeile, ci pentru că urmau acelaşi ritm de cădere ca părul, redus pe chelie la câteva fire, bine pomădate, cu direcţia schimbată după zile sau după felul cum îl mângâiase nevasta la plecare. Purta pălărie Eden, cu borurile

încovoiate, un raglan gri în zilele umede de iarnă, şi un baston *à la vieille mode.* Într-un fel, aducea cu Maurice Chevalier, ca un fel de dublură în viaţa de toate zilele, în rolul de comerciant. Întrebându-l odată care a fost obiectul comerţului său la Paris, el mi-a răspuns:

– Am practicat comerţul incauţilor, adică al celor neprevăzători. Aceştia sunt o adevărată mină de aur pentru cel care ştie să-i exploateze după cum scrie la carte!

Am rămas mirat de existenţa unui astfel de „comerţ“, cu o atât de înaltă specializare, dar care, în limbaj curent, s-ar traduce prin „comerţul de escrocherii bine studiate, cu toate jocurile de scenă necesare, pentru a da încredere incauţilor“. Şi în ţară s-a practicat un astfel de comerţ folosindu-se personal calificat la institutele de pe Lipscani, dintr-o capitală euro-orientală, numită şi Parisul Orientului. La descoperirea escrocheriei, soluţia era simplă: biroul se muta, iar incauţii aflau de la portăreasă că cei plecaţi nu şi-au lăsat noua adresă: *parti sans laisser d'adresse.*

Chiar în domeniul distribuţiei de gaz butan în butelii, s-a găsit în Italia cine să profite de pe vremea incauţilor. La început timid, apoi cu mai mult curaj, au apărut diverse iniţiative regionale sau locale, pe lângă cele cu rază de acţiune redusă. Printre acestea era şi o societate infimă, care năzuia să compenseze capitalul care-i lipsea cu un nume de rezonanţă în domeniul petrolului mondial. Trustul petrolier mondial se numea ESSO. Mica societate şi-a luat numele ESOGAS. Alegerea numelui era făcută cu bună ştiinţă, pentru a-i lăsa pe incauţi să creadă că această nouă societate ar avea ceva comun cu titanul ESSO, de multe ori aceste mari societăţi ascunzându-se, pentru a nu apărea monopoliste.

La început, societăţile petroliere nu credeau în succesul distribuţiei combustibilului domestic, printr-o reţea capilară, până la domiciliul consumatorului, şi lăsau ca iniţiativele private să se îndeletnicească – cel puţin în Italia – cu acest soi de afaceri. Incauţii puteau presupune o legătură între ESSO şi ESOGAS şi de

această greşită optică a profitat şeful noii societăţi, un oarecare Crivelli. Grăsuliu şi cam afumat la faţă, cu priviri de şobolan isteţ, cum sunt aceste mamifere, Crivelli descoperise în sistemul de organizare a reţelei de distribuţie o posibilitate deosebită pentru exploatarea incauţilor. Distribuţia se făcea *în cascadă* şi concesionarii judeţeni care, la rândul lor, numeau distribuitori locali trebuiau să depoziteze o garanţie pentru respectarea contractului de concesiune exclusivă, precum şi valoarea mărită a buteliilor de schimb, sume care se ridicau la cifre de multe milioane. În mâini bune, aceste sume foloseau la finanţarea buteliilor. Societatea, chiar dacă investea aceste parale, trebuia să răspundă de ele, în fiecare moment, restituindu-le în caz de desfacere a contractului. La acestea se mai adăugau şi garanţiile de câte opt mii de lire de butelie, din partea consumatorilor abonaţi la serviciul de „aragaz“, cum se numeşte în România. Garanţiile se restituiau la înapoierea buteliei. Domnul Crivelli a văzut în aceasta nu o posibilitate serioasă comercială şi industrială, căci serios nu fusese niciodată, ci o posibilitate de exploatare a incauţilor care, după gradul lor de neprevedere, îi dădeau la mână milioane grele, în speranţa de a participa la o afacere, atunci în faza de mare creştere. După ce-a strâns câteva sute de milioane, domnul Crivelli s-a declarat în încetare de plăţi, întârziind să trimită buteliile pe care le comandase în număr simbolic, întârziind şi cu livrarea gazului, pe care nu-l avea. La judecată, întrebat fiind de preşedintele colegiului:

– Domnule Crivelli, dar cum te-ai gândit să iei cu atâta uşurinţă banii oamenilor, ştiind bine că nu le poţi da nici gaz, nici butelii?

La care el a răspuns:

– Domnule preşedinte, în lume există atâţia „pui“ buni de jumulit şi eu mi-am asumat această funcţie, pentru plăcerea lor şi pentru bucuria mea. *Ci sono tanti polli nel mondo, che bisogna spiumarli!*

În italieneşte, *pollo* înseamnă pui, dar şi incaut, adică inocent. Angajându-l pe Alberto Minoprio la biroul meu din Roma, un fost comerciant de incauţi, îmi asumam un oarecare risc. Faptul însă că rămăsese toată viaţa un om liber, fără accidente pe parcurs, dovedea că nu depăşise niciodată limita cu acţiuni necinstite. Vina o purtau, în primul rând, incauţii şi proştii, căci, în termeni curenţi, neprevederea e datorată încrederii nesăbuite şi prostiei, iar prostia este o eroare şi o vină a naturii. De aici s-a născut şi dictonul italienesc: *fidarsi è bene, non fidarsi è meglio*, ceea ce înseamnă că „a te încrede e bine, dar a nu te încrede e şi mai bine“.

De aceea, bieţii români de la ţară, îndeosebi cei din Moldova şi Maramureş, încrezători în semenii lor, chiar dacă aceştia nu li se asemuiau, fiind de altă culoare şi veniţi peste noapte din altă parte, cu alte tradiţii şi altă religie, au fost exploataţi în tot felul, prin comerţ, prin camătă, prin „ajutoare“ în momente de restrişte şi nevoie, ceea ce justifica în ochii lor prea buni şi de omenie chiar o dobândă de cincizeci la sută, garantată de viţelul din pântecele vacii. În cazul nostru, prea multă bunătate şi sinceritate au fost confundate cu prostia. Iar prostia este exploatată de cei vicleni şi îndeosebi de cei mai puţin oneşti. Există însă legi care îi protejează pe incauţi, dar nu totdeauna, căci şi legile au limitele lor şi nu pot cuprinde toate ipotezele pe care imaginaţia fertilă a celor specializaţi cu comerţul de secole şi milenii le depăşesc. Când nu există alte remedii pentru protejarea celor prea buni, trebuie să intervină statul, prin noi forme de comerţ statal şi de ajutoare financiare oferite la nevoie.

Frecventând săptămânal şi apoi zilnic Ministerul Comerţului Exterior, unde petrecea multe ore pe zi, Alberto Minoprio şi-a câştigat încrederea şi simpatia unui tânăr funcţionar, napolitan de origine, dotat cu o bună imaginaţie, ca toţi concetăţenii săi. Acesta dorea să muncească peste orele de birou, de la minister. Se numea Luigi Petrillo şi, în năzuinţa sa spre mai bine şi la mai

mare, s-a gândit să-şi ofere serviciile după-amiaza, pentru a-l ajuta pe seniorul Alberto Minoprio în redactarea şi motivarea cererilor, pentru tot felul de mărfuri, între care şi produsele petroliere. Acestea din urmă aveau nevoie de o motivare mai temeinică şi mai anevoioasă, nu pentru că Italia ar fi fost pe deplin aprovizionată în acest sector, ci pentru faptul că la eliberarea permiselor de către Ministerul Comerţului Exterior mai interveneau, în prealabil, şi părerile altor ministere, ca acela al Finanţelor, al Industriei şi ale unei instituţii moştenite din timpul războiului şi fondate de americani, purtând denumirea de CIP (Comitato Italiano Petroli). În acest domeniu se lucrează cu mii, zeci şi sute de mii de tone de produse şi, ca atare, socoteam că marjele beneficiare în perspectivă vor putea să acopere o cheltuială suplimentară, salarizând la Roma şi un consilier extern. Propunerea adusă de Minoprio ca o cucerire a sa, în realitate dorinţa celui interesat de a-şi afla o a doua ocupaţie, a fost acceptată, şi astfel biroul de la Roma a devenit şi mai eficient. Era o mare diferenţă între „traficul de influenţă" exercitat pe lângă ministru sau directorii generali, care hotărau acordarea licenţelor, şi opera de consilier a tânărului Luigi, care făcea să „circule" mai bine şi mai repede toate cererile prin meandrele birourilor ministeriale, evitând riscul pierderii lor şi zăcutul în maldăre de dosare, începând cu cel de la Biroul de Înregistrare. Prin numărul şi ştampila acestuia, cererea prindea viaţă şi se personaliza. În comerţul cu străinătatea, aflat sub controlul statului, e foarte important să primeşti autorizaţiile necesare cât mai curând posibil, pentru a da curs operaţiilor, căci licenţele sunt condiţii suspensive ale contractelor. Dacă autorizaţiile sunt refuzate, contractele devin caduce în mod automat şi nici o răspundere nu cade în sarcina contractanţilor. Piaţa internaţională este însă foarte labilă şi mobilă, cererile se încrucişează în telexuri şi telegrame, astfel încât, la distanţe nu de săptămâni, ci de zile şi chiar de ore, disponibilităţile, preţurile, condiţiile de livrare se pot schimba, opţiunile devenind pe zi ce trece tot mai scurte. În zilele noastre, opţiunile obişnuite sunt de ore, căci telexurile, care au

înlocuit aproape în întregime corespondenţa cu străinătatea (nici nu se putea altfel cu poştele care nu funcţionează din pricina grevelor, deşi sunt funcţii publice ale statului), au legat lumea întreagă printr-o reţea care face ca piaţa mondială să devină una singură. Unificarea pieţei mondiale e ajutată şi de perfecţionarea mijloacelor de transport care, prin introducerea transportului aerian de mărfuri, a micşorat în mod incredibil distanţele. O piaţă de la mii de kilometri este mai apropiată decât o sursă de aprovizionare din aceeaşi ţară, lipsită însă de legătură aeriană.

Brazilia şi Venezuela oferă un astfel de exemplu, fiind mai convenabil să se importe carne cu avionul din SUA, decât din interiorul ţării. Rapiditatea cu care erau eliberate licenţele şi, îndeosebi, informaţiile asupra fazei în care se afla cererea ajuta la mai buna orientare asupra deciziilor de luat. În acest sens, calitatea de consilier extern postmeridian a lui Luigi Petrillo a fost folositoare, fără a stânjeni pe nimeni, în perfectă legalitate, el beneficiind de o remuneraţie suplimentară, iar firma, de un ochi supraveghetor al cererilor noastre. Pentru anumite solicitări de licenţă mai deosebite, la care doream să obţin cu tot dinadinsul o hotărâre favorabilă, interveneam eu însumi, cerând să vorbesc cu directorul general, pe care, de obicei, reuşeam să-l conving.

Cu aceste măsuri, restructurarea organizaţiei mele de comerţ exterior se putea considera încheiată. Nu-mi mai rămânea altceva de făcut decât să trec la acţiune, în mod intens şi cu deplină satisfacţie. S-ar putea spune că am început după război totul, de la capăt, rămânând, din numeroasele mele activităţi anterioare, doar cu un singur mare capital: experienţa.

Petrolişti şi petrol

Între altele, biroul de la Roma ţinea legătura cu Societatea Petrolieră Italo-Română APIR, la a cărei direcţie se afla în continuare inginerul George Murariu. Dacă Lazze putea să întreţină

o conversaţie cu funcţionarii de la Ministerul Comerţului Exterior, într-un limbaj administrativ, nu putea însă să stabilească un numitor comun cu directorii societăţii petroliere, care aveau altă formaţie, altă bază şi altă mentalitate. În fond, legătura o ţineam eu, de la Milano, şi o mai încălzeam prin telefoane şi întâlniri, cu prilejul vizitelor pe care le făceam în capitală, încercând să reiau afacerile cu bunele rezultate de odinioară. Vechii oameni ai APIR-ului rămăseseră la posturile lor. Mă revedeam cu domnul Bataglini, cu Vasile Chircu, cu inginerul Chiovenda care se îngrijea de funcţionarea depozitelor în diferitele părţi ale Italiei, precum şi cu alţi executivi. Bineînţeles, maiorul Bianchini, omul OVRA (Opera Volontaria Repressione Antifascista), dispăruse, trecând printre primii la partizani o dată cu alţi fascişti, iar fiul vitreg şi protejatul său, Lucidi, cu care pusesem la cale, în termeni tehnici, importurile din vremea războiului, îşi schimbase meseria, hotărându-se să deschidă un local de noapte, cu restaurant, bar, băuturi şi, în taină, cu anumite ingrediente sub formă de praf de aspirat, cum, pare-se, se prezentau pe atunci primele droguri. După unele zvonuri, el însuşi ar fi fost un adept al lor şi nu se ştie dacă strămutarea sa la Cimitirul Verano, în floarea vârstei, pe la patruzeci de ani, nu s-a datorat şi acestui viciu. Recent, vizitând Cimitirul Verano, al cărui nume este atât de atrăgător, oferind oaspeţilor o vacanţă de vară fără sfârşit, am descoperit şi pe fostul petrolist Lucidi, dar n-am reuşit să aflu date exacte asupra botezului său exterior care, pentru dânsul, avea mai mult un aspect formal: cel interior, cu whisky american, apărut atunci pe piaţă din belşug, fiind cu mult mai important. Dacă n-ar fi fost botezat, nu şi-ar fi aflat locul în Verano al creştinilor, ci alături, în cimitirul izraelit, unde credincioşii acestei confesiuni atât de răspândite la Roma, judecând după Marea Sinagogă de lângă Tibru, îşi află odihna de veci.

Pe Lorenzo Negro l-am cunoscut la Milano, căci în ultimele luni de război şi chiar după aceea lucrase la biroul APIR-ului, transferat în apartamentul meu din Via Larga 9, fiind coleg cu Laurian Pălămidaru, ca director responsabil dintotdeauna al filialei lombarde şi ca subordonat, cu doctorul Renato Mauri, cu părul albit la patruzeci de ani, dar cu dorinţa şi voinţa fermă de a-şi lua licenţa în economie, în epoca maturităţii depline. Extrem de meticulos, despicând firul de păr în patru spre a servi cât mai bine interesele societăţii, după cum l-am cunoscut şi eu în tratativele pe care le-am purtat laolaltă, şi-a câştigat merite suficiente pentru a fi trasferat apoi, de către Lorenzo Negro, la Roma, unde a luat locul lui Lucidi, la Direcţia Comercială. Un alt colaborator al APIR-ului avea nume italian, dr. Stocca, dar era de origine germanică şi se comporta milităreşte nu numai în birou, ci, ceea ce era mai rău, cu clienţii, câştigându-şi pe drept porecla de „Nebunul APIR-ului". Din pricina caracterului său imposibil, lesne puteai să ajungi cu Nebunul în conflict. Faptul că vorbeam uneori nemţeşte cu dânsul şi că, în fond, eram stăpânul casei, dând ospitalitate societăţii pentru care lucra, i-a impus un respect aparte faţă de mine şi menţinea raporturi corecte şi controlate.

Lorenzo Negro, licenţiat în economie, era piemontez din Torino, dintr-o familie care îi asigurase o bună educaţie. Această educaţie a dat roadele cuvenite în raporturile sociale, datorită sensibilităţii sale deosebite. Om subţire, ştia să stabilească tonul potrivit al conversaţiei şi să ia ţinuta indicată după circumstanţe, atât în afaceri, cât şi în raporturile particulare. Cu surâsul respectuos pe buze, când vorbea cu mama, se arăta plin de consideraţie, iar pe mine mă preţuia ca pe unul care se ridicase prin propriile puteri. În cartoteca de la FIAT, la Torino, în sectorul petrolier, aveam o fişă bună şi aici erau înscrise date privind raporturile mele cu societatea APIR. Desigur, Lorenzo Negro cunoştea afacerile aduse de mine şi beneficiile realizate de societate. Avusesem contacte cu directorii centrali ce răspundeau de supravegherea intereselor petroliere ale grupului FIAT în timpul războiului, relaţii care au continuat şi după aceea. Împreună cu Lorenzo făcusem vizite la Torino, pentru a discuta unele propuneri, chiar îndată după terminarea conflagraţiei, când directorul APIR-ului

nu avea mașină și autorizație de circulație din partea Aliaților. Plecam împreună în Topolino-ul meu cel verde, decapotabil, în spate așezându-se soția lui, împreună cu doamna Maria Mazzola. Conduceam pe rând, căci era expert în materie, după cum m-am convins cu diferite prilejuri. De la el am învățat menținerea unei viteze constante de drum lung, trecând din directă în viteza a treia, printr-o accelerare a turației motorului și cu dublu ambreiaj, sau chiar la viteza a doua în curbe, lipind astfel mașina de asfaltul șoselei. Se pare că participase și la raliuri în tinerețe. De altfel, bătrân nu era nici atunci, căci abia depășise patruzeci și trei de ani și îi plăcea să se prezinte tinerește în vestimentație. Moda nu era atât de tiranică precum este azi, dar la el se vedea o grijă deosebită pentru îmbrăcăminte, dorind a se înfățișa chipeș și mereu înnoit.

Lorenzo Negro era prototipul omului pregătit și destinat a face carieră, în cadrele marelui grup FIAT. Încă de la ieșirea din universitate s-a perfecționat în diferite sectoare, potrivit utilizării care urma să i se dea. Știa că i se va încredința un post de răspundere, care să-i dea satisfacție, ori în Italia, ori în străinătate, practic în întreaga lume, deoarece FIAT are o organizație întinsă pe toată suprafața pământului. Prin această pregătire se urmărea și dezvoltarea capacității de întreținere a relațiilor sociale (P.R.), căci grupul ținea să se prezinte în toate împrejurările la înălțime și să-și urmărească interesele cu subtilitate. În atribuțiile sale, Lorenzo era avantajat și de înfățișarea sa plăcută. Era simpatic și își cucerea cu ușurință interlocutorii. Ne-am împrietenit de-a binelea, iar vizita la Torino a marcat un moment în evoluția raporturilor noastre. Remarcase, ca bun piemontez, că plecasem cu doamna Maria Mazzola în vizită la prietenul acesteia, generalul de cavalerie Moneret care, pe vremuri, locuise cu mamă-sa la Varese – o femeie de vreo nouăzeci de ani, din pricina căreia nu se mai însurase – și care era holtei la vârsta de șaizeci și șase de ani. Un cavalerist, pe deasupra și general, format la școala ofițerilor de cavalerie din Pinerolo, pentru un piemontez avea o

semnificație deosebită. Neterminându-mi programul de lucru la Torino și trebuind să înnoptăm în localitate, mama generalului, foarte amabilă, ne-a oferit ospitalitate în frumosul lor apartament de la Valentino, dar voia să ne culce de-a valma într-o singură încăpere. Cu greutate, până la urmă, am găsit un han la marginea orașului, căci hotelurile nu erau disponibile, iar Torino era un oraș destul de vizitat. Prezența uzinei de automobile, camioane, tractoare, motoare marine și – până nu demult – tancuri și avioane, cu o sută douăzeci de mii de muncitori, punea în mișcare furnizorii grupului, mai ales că nu toate piesele sunt fabricate aici, ci comandate la ateliere mai mici din alte localități. Conducerea complexului FIAT nu este o treabă ușoară. Administratorul delegat, senatorul Valletta, era un om de o capacitate deosebită. La sfârșitul războiului mondial, fiind alungat de sindicate, întreprinderea a rămas sub conducerea unui comitet de muncitori, dar, după o vreme, aceștia au venit ei înșiși să-l roage să revină la direcția FIAT, unde a rămas până la moarte. Cu ocazia vizitei la Torino, Lorenzo mi l-a prezentat și pe fiul său, Pippo, de care era foarte mândru, și pe drept cuvânt, căci nu l-a deziluzionat, cum adesea se întâmplă cu tinerii. La Roma, Lorenzo se instalase într-un apartament propriu, în cartierul Parioli și, lucru rar, într-un apartament în *condominio,* făcuse și o frescă pe unul din pereți. Cu toate relațiile publice bune, de data asta și cu partea italiană, nu numai cu cea românească, noile combinații petroliere întârziau să apară, deaorece condițiile de după război erau radical schimbate. Societatea își mutase sediul, lăsând marele și frumosul birou din Largo Chigi, din fața fostului Minister de Externe, devenit Președinția Consiliului de Miniștri, instalându-se în alte locuri, într-un palat din Piațeta Fontanella Borghese, în fața Facultății de Economie și Statistică. Pentru afaceri petroliere era nevoie să cultivi oamenii CIP-ului, iar aici aveau acces numai petroliștii calificați. Această misiune o îndeplinea APIR-ul foarte bine, căci inginerul George Murariu îi cunoștea pe dirigenții CIP-ului, proveniți de la diferite societăți petroliere. Între aceștia,

un oarecare domn Renzo Piga, originar din Sardinia, semăna mult cu anumite tipuri de români şi parcă aducea, în unele trăsături, şi cu tata. Acesta avea să fie omul cu care am tratat şi realizat apoi importuri masive de petrol.

Cerusem o serie de permise de compensaţie, cu import de produse petroliere, în cantităţi mari de păcură, de motorină, de benzină şi de *whitehite spirit* (terebentină surogat), un solvent extras din petrol cu greutate specifică între benzină şi petrolul lampant. La începutul anului 1947, eram în posesia mai multor licenţe de valoare. Îmi dădeam seama că singur nu le puteam valorifica şi, ca atare, trebuia să găsesc parteneri petrolişti, care să dispună de depozite de stocaj şi de „cotă de piaţă“ pentru distribuirea lor. O consultare cu inginerul George Morariu era mai mult decât utilă, deoarece el avea multe relaţii la Roma şi, cu vorba lui dulce, moldovenească, sfredelea în dreapta şi-n stânga, printre colegii săi petrolişti, dispunând de mai multe posibilităţi decât APIR-ul din Milano, care lucra în subordine faţă de Roma.

Încercările mele de a încheia afaceri cu biroul APIR-ului de la Milano n-au dat bune rezultate nici în timpul războiului, nici în anii de ocupaţie, nici după aceea, cât timp mi-am pus speranţe în Laurian Pălămidaru şi în dr. Lorenzo Negro. După reunificarea nordului cu sudul, Lorenzo Negro a fost strămutat la Roma, alături de inginerul Morariu, şi ţinea locul de odinioară al inginerului Castaldi, ca om al societăţii FIAT. Pentru treburile tehnice, societatea îl avea pe inginerul Chiovenda, iar de partea administrativă răspundea contabilul Battaglini, om corpolent, serios, cu gâlcă la grumaz, mult mai simpatic decât şeful lui, mititelul Vasile Chircu. De aceea FIAT a socotit necesar să trimită un codirector cu studii economice. Noua combinaţie n-a mers prea bine. Ea avea un tâlc, care a ieşit la iveală în anul 1947 când statul român s-a decis să vândă toate participaţiile societăţilor româneşti din străinătate. Existau societăţi făcute de Creditul Minier la Viena, la Rotterdam, la Roma. Directori ai acestor societăţi erau ing. Ion Neniţescu, urmaş al marelui

director Buhlea, în Austria, ing. Popovici, în Olanda, ing. Şoneriu în Franţa, iar în Italia cuplul format din ing. Morariu şi dr. Negro. În fond, marile tranzacţii de petrol se făceau la Roma şi la Genova, unde se afla sediul societăţilor ESSO, SHELL, MOBIL OIL. În celelalte oraşe se aflau numai organizaţiile de distribuţie a produselor, importate şi depozitate în rezervoarele enorme din marele port al Genovei, precum şi în cel de la Savona, tot în Liguria. Cu timpul, Veneţia şi-a pierdut din importanţă. La Triest, la San Saba, dr. Kind-Childe a constituit o rafinărie denumită Aquila care, devenind franţuzească, a primit denumirea CFR-OZO-TOTAL.

Comerţul petrolului era controlat de organizaţia CIP, Comitato Italiano Petroli, care deţinea monopolul importurilor şi al distribuţiei, folosind reţeaua distributivă a societăţilor petroliere existente. Pentru a opera în acest sector, era nevoie de un contract nu numai cu ministerul, dar şi cu CIP-ul. Ba mai mult, se reconstituise şi asociaţia petroliştilor din Italia, numită Uniunea Petrolieră. La rândul ei, această uniune colabora cu CIP-ul, căpătând, cu timpul, misiunea de a coordona activitatea importatorilor, a rafinatorilor şi a distribuitorilor de produse petroliere. Mare consumatoare de petrol, Italia importa produse finite în cantităţi crescânde şi, treptat, a ajuns să creeze mai întâi o serie de depozite, apoi să prelucreze reziduuri în trei rafinării: la Veneţia, la La Spezia şi la Neapole. Acestea foloseau la început păcura românească drept materie primă. Într-un sector atât de închis, controlat oficial de stat şi oficios de către cele „şapte surori“, adică cele şapte mari companii peroliere mondiale, cu tentacule pe toată suprafaţa pământului, nu era lesne de pătruns. Existau şi aici un fel de mafii sau o masonerie, precum şi reguli ale meseriei, care impuneau nu numai investiţii importante în infrastructuri, dar şi lungi aşteptări la poarta de intrare, pentru a fi admis întocmai ca în biserică, la jumătatea slujbei, când intră numai cei chemaţi. Natural, ceilalţi

erau nevoiţi să părăsească terenul, incinta bisericii sau, în cazul nostru, spaţiul petrolier.

Spaţii sau terenuri petroliere n-a prea avut Italia, iar cele delimitate prin cercetări şi exploatări n-au dat decât puţine rezultate. Nu se ştie din ce pricină, structurile petroliere din nordul Italiei, unde s-au descoperit mari cantităţi de gaz metan, nu produceau ţiţei. Sondele din Valea Padului dădeau numai gaze şi foarte mici cantităţi de ţiţei. Când au fost descoperite primele cantităţi la Corte Maggiore, guvernul s-a entuziasmat peste măsură şi a instituit monopolul cercetării şi al producţiei de petrol în nordul ţării. Rezultatele au fost minime, pentru a nu spune negative. Acuzaţii aduse societăţilor pentru rezultatele cercetărilor infructuoase din trecut n-au lipsit. Se spunea că sondele au fost închise, sub diferite motive. Exista mai mare interes pentru importul de ţiţei din ţările arabe şi din Venezuela, pentru a câştiga mai mult la sursă, decât la prelucrare şi distribuţie. Cu timpul însă, aceste calcule şi judecăţi s-au dovedit nefondate. Unele speranţe oferea sudul Italiei, prin cercetările făcute de Societatea Gulf din America. Această societate crease o filială în Italia, după război, şi a ajuns să extragă până la trei milioane de tone, în anii cei mai buni. Dar acest petrol era greu, încărcat de păcură şi asfalt, iar extracţia presupunea dificile operaţii de pompare în subsol a unui produs mai uşor, ca motorina, pentru dizolvarea părţilor vâscoase. În Sicilia se aflau de secole în exploatare un fel de şisturi bituminoase, care erau încălzite în uzine rudimentare la Ragusa, pentru a se obţine bitum şi *Dieseloil,* adică motorină grea. Reziduurile erau apoi folosite pentru asfaltarea şoselelor, ca produs natural din care fusese extras excesul de bitum şi motorină.

Italia a fost întotdeauna săracă în domeniul energiei. I-a lipsit nu numai petrolul, dar şi cărbunele. Minereuri de cărbune se află doar în centrul Italiei, sub formă de lignit de proastă calitate. În schimb, s-au putut pune în valoare gazele naturale din Valea Padului, ale căror rezerve sunt estimate pentru douăzeci

de ani. Pentru extracţia câtorva miliarde de metri cubi anual, s-a creat o reţea de *metandotti* sau metanconducte, menite să alimenteze industriile din Nord. Dar rezultatele bilanţului energetic fiind negative, guvernul şi-a văzut speranţele în scădere şi a înţeles că rezolvarea problemei aprovizionării cu petrol din resursele naţionale nu este posibilă. Tehnicienii guvernului lui Mussolini aflaseră petrol în Libia, dar războiul a împiedicat exploatarea acestor rezerve. Privirile tuturor italienilor continuau să rămână aţintite asupra Tripolitanei, Cirenaicei şi Fezzanului, considerate încă din 1912 cel de-al patrulea ţărm al Italiei. De altfel, Libia îndeplinise în vremea Imperiului Roman rolul de grânar al Italiei. Era slab locuită de populaţii migratoare, fixate numai pe ţărmul Mediteranei, în câteva oraşe şi alte localităţi mai mici, după decăderea cetăţilor antice, între care şi faimoasa Leptis Magna, de unde se trăgea împăratul Septimiu Sever, precum şi filozofii Origene şi Sfântul Augustin. În această colonie fuseseră investite multe capitaluri. Coloniştii italieni transformaseră pământurile acoperite de nisipul adus de vânturi din deşert în grădini de măslini şi viţă-de-vie, redând agriculturii terenurile roditoare de altădată cu multă pricepere şi sârguinţă. Dacă populaţia italiană pornită în emigraţie între cele două războaie – sute de mii de persoane anual – ar fi fost descărcată în această zonă, în loc să fie lăsată să populeze America, Libia ar fi devenit un teritoriu înfloritor şi petrolul ei ar fi aparţinut Europei, fără ebursare de devize. Două milioane de italieni în Libia ar fi ajuns să creeze o economie solidă şi nu s-ar fi pierdut în America, asemenea unui strop în mare. Dar istoria nu se face numai din vrerile oamenilor, adică ale popoarelor, ci şi din vrerile guvernanţilor, iar aceştia, dictând condiţiile păcii de după război, au hărăzit Italiei un rol minor.

Va mai trece probabil multă vreme până când Mediterana, cunoscută în Antichitate ca Medium Terrarum, adică Mijlocul Pământului, iar sub Imperiul Roman ca Mare Nostrum, să

reunească iarăşi ţările celor două continente sub semnul aceluiaşi ideal generos al înfrăţirii şi cooperării.

Contabilitatea

Activitatea de tranzitar, cum se numeşte în Franţa, sau de expeditor, cum se numeşte în Italia, nu este o profesie mănoasă, ci un serviciu auxiliar al comerţului, depinzând de mersul acestuia. Trăgând învăţătura necesară, mi-am spus că e mai bine să mă ocup de partea principală, de „comerţ“ şi mai puţin de „servicii“, şi am desfiinţat firma mea de transporturi internaţionale Danubiana, înregistrată la Milano, pentru a da de lucru grupului de funcţionari în frunte cu Willi. Nici firma Elvetica de la Basel n-a dat semne de vitalitate, căci Ernst Pfenninger găsise alte căi de aprovizionare a pieţei locale cu verdeţuri din Italia şi toate permisele de import deveniseră inutile.

Trăiam, sub multe raporturi, în faza experimentelor şi al tatonărilor, folosindu-mă de cunoştinţele juridice, de logică, de simţul înnăscut al marketingului manifestat încă de la vârsta de doisprezece ani, dar notam lipsa cunoştinţelor în domeniul contabilităţii. La liceu şi la universitate nu se predă nici măcar o lecţie în această materie, iar noţiunile minime, însuşite dintr-o carte de contabilitate cumpărată în treacăt de la o tarabă, cu jumătate de liră (pe când sosisem la Roma şi Mario Grossi îmi ceruse să-i contabilizez tratele şi cambiile, pentru şuncile şi brânzeturile vândute pe credit), nu s-au dovedit suficiente mai târziu, când am organizat afaceri mari de import-export. Aveam sensul comercial şi mânuiam valorile în compensaţii private, dar încadrarea lor în registrele contabile mi-a rămas, pentru o bună bucată de vreme, un punct confuz şi de suprafaţă. Sensul contabilităţii se dobândeşte atunci când cel interesat înţelege că nu poate fi înscris nici un articol, nici o cifră, nici o mişcare într-un registru contabil fără o contrapartidă cu care să se balanseze (bilanţ), adică o intrare şi o ieşire, una implicând-o pe cealaltă. Altfel, nu se mai poate face bilanţul, căci lunar sau anual conturile nu se balansează, având greutăţi numai pe un singur taler. De aici şi numele de „bilanţ“ sau de „balanţă a conturilor“. Înainte de a face o inscripţie contabilă, e nevoie de a gândi. Dacă e vorba de cumpărare, atunci se înscrie intrarea mărfii în magazin, dar ea implică o altă înscriere, aceea a banilor ieşiţi din casă pentru plata mărfii. În cazul unei vânzări, aceasta comportă o ieşire din magazin, dar o intrare în casă a banilor primiţi, sau, dacă vânzarea nu este făcută în bani gheaţă, atunci se înscrie la credite, la clienţi sau în conturi debitoare. De corectitudinea acestor înscrieri, de buna ştiinţă şi de buna-credinţă a celui însărcinat cu aceste operaţii, depinde contabilitatea care, la alcătuirea bilanţului, nu are voie să greşească nici cu o centimă. Sunt cazuri de încasări anticipate pentru mărfuri sau servicii încă neefectuate şi unele care trec chiar peste anul contabil, de la un an solar la altul. Atunci trebuie să intervină un act de gândire corectă, de bun contabil, înscriindu-se la pasiv o contrapartidă debitoare faţă de bilanţurile viitoare. Această neştiinţă sau nebăgare de seamă duce la mari neajunsuri, cum au dovedit-o unii colegi „gazişti“, care au fost taxaţi în mod nejust, fără recuperare, din pricina prostiei lor. Dar despre aceasta se va vorbi mai târziu.

Aş putea spune că, în acea vreme, eram lipsit de o adevărată contabilitate. Şi aşa am continuat încă un timp, până când, în toamna anului 1946, contabilul Giuseppe Decaro de la Varese s-a oferit să mi-o organizeze. Venind la Milano o dată pe săptămână, iar apoi trimiţând funcţionari de-ai săi să-l înlocuiască, l-am cunoscut pe Pasquale Tallacchini, zis, nu se ştie de ce, Antonio cel Frumos (a nu se confunda cu cel din filmul *Il bel Antonio*, cu care, fără să vrea, are unele asemănări), şi pe tânăra şi frumoasa Silvana Guarany care, la 28 noiembrie a acelui an, împlinea nouăsprezece toamne. Giuseppe Decaro avea să mă pingelească mai târziu cu zeci de milioane pentru lipsa organizării contabile.

Eu însă manevram atunci sute de milioane şi n-am simţit prea mult penalizarea lipsei mele de instrucţie. Contrapartida acestei pierderi a fost însă trecerea neîntârziată la învăţarea contabilităţii, în mod practic, pe propria piele, şi prin discuţii cu Antonio, care îmi explica lucrurile complicate şi-mi răspundea la toate întrebările. Convingându-mă de valoarea cunoştinţelor sale teoretice, de onestitatea şi simţul practic ale lui Tallacchini, i-am încredinţat contabilitatea ButanGas-ului şi de atunci o ţine fără întrerupere până astăzi. A fost unul din puţinii oameni cinstiţi cu sine însuşi şi cu alţii întâlniţi în viaţa mea, cu deplin respect pentru banii pe care, mânuindu-i, îi chiverniseşte cu grijă de farmacist. Înainte de a-i scoate din punga proprie sau din punga societăţii, el suferă de parcă i s-ar scoate un dinte, gândeşte de trei ori, amână decizia şi caută să câştige cât mai mult răgaz. Nimeni mai mult ca el nu e convins de adevărul maximei italiene: *articolo quinto: chi non paga ha vinto* (articolul cinci: cine nu plăteşte a învins). Cu angajarea lui Tallacchini, contabilitatea grupului a intrat pe mâini bune, iar preşedintele-administrator s-a obişnuit cu alcătuirea şi mânuirea bilanţurilor. Avansasem cu cunoştinţele în aşa măsură, încât discutam în contradictoriu şi corectam uneori încă un om cinstit (şi astfel sunt doi), un colaborator contabil de factură internaţională, numit Constantin Jordan, fost secretar al Societăţii Steaua Română şi până la moarte (survenită în anul 1976) contabil-şef, administrator financiar al grupului meu. Iată ce însemnătate are contabilitatea în afaceri. Mai mult decât atât, după această etapă de instruire, am reuşit, de acord cu avocatul meu fiscal, marele – la propriu şi la figurat – contabil Lorenzo Tiraboschi, să creez forme juridice şi articole contabile, care au salvat multe beneficii şi au dus la formarea unui capital indispensabil unei activităţi comerciale şi industriale, cu bune perspective de dezvoltare şi la crearea de locuri de muncă în multe ţări din Europa şi Africa.

RELAŢII PUBLICE ŞI UMANE

De la licențe la nuntă

În cadrul noilor schimbări de competenţe şi de atribuţii, ICE a devenit un organism mai puţin folosit, o parte din personal fiind nevoit să-şi găsească alte ocupaţii. În felul acesta, prietenul meu Diego Pianca, subdirectorul de la ICE, atent observator al legumelor, al fructelor și al florilor, a descoperit că îi lipsește și lui o floare în casă, aşa-zisa muşcată din fereastră. Deşi avea dinţi buni şi o gură cu maxilare solide, el nu muşcase încă pe nimeni, nici la fereastră, nici în casă şi – ştiu eu! – poate nici *in camporella,* adică la iarbă verde, decât în mod cu totul întâmplător şi rar, nefiind un gurmand în horto-fruticole. N-aş putea să spun că îi displăceau florile și tot ce e frumos, dar nici una dintre ele, mai „muşcată“, nu prinsese rădăcini în casa lui. După o perioadă de mobilizare în război şi apoi alta de mobilizare la ICE, constatase că era încă holtei, la începutul celei de-a doua tinereţi. Casă avea la Gravedona, aceea a mamei sale, care trăia la Roma împreună cu fata sa, Oliva. Avusesem ocazia să le cunosc într-una din călătoriile mele în capitală. În genere, voiajurile le făceam cu maşina folosind Topolino-ul cel verde, iar mai apoi Fiatul 1500, Fifiţa, care arăta bine, cu linia-i încă modernă, după repausul obligatoriu, fără roţi, în magazia de lemne şi surcele a lui Somaruga. Cu acest Fiat 1500 C mă prezentasem bine în faţa doamnei Pianca şi a domnişoarei Oliva, funcţionară la un minister, rămasă – cu un fel de a spune – fată mare. Nu cred că acest

lucru se datora numelui atât de apetisant, sugerând măslinele verzi şi măslinele negre. Ea avea ambele culori, într-o fericită îmbinare, căci pielea mai închisă, verzuie, e numită în italieneşte *olivastra,* în timp ce părul negru-tăciune, cu reflexe violacee, seamănă cu măslinele greceşti importate sau cu cele toscane, uscate prin afumare. Le plăcuse maşina şi doriseră să facă şi o plimbare după masă, masă luată în casa lor, unde l-am cunoscut şi pe celălalt fiu (respectiv frate), care făcuse războiul din prima până-n ultima zi şi era încă fără ocupaţie.

Diego îndrăgise de-a binelea casa de la Gravedona, moştenită din generaţie în generaţie, căci avea aerul odihnitor, îndărătul zidurilor groase şi al ferestrelor grele, la rândul lor oblonite de cătrii vechi de lemn conservat de zeci de vopsele de ulei, aşternute una peste alta. Diego avusese bunul-gust să mă invite uneori duminica în această casă şi, ca să nu suferim de singurătate, îmi ceruse să vin însoţit şi de secretara comunală, tânăra Sofia. Relaţiile cu Sofia se păstrau, şi ea îmi dădea ajutor pentru italienizarea fie a lui Nicolae Râmneanţu, fie a lui Emil Bădescu, importatorul de ţesături de la Bucureşti, venit pe neaşteptate în Italia şi pe care l-am făcut să devină Emilio Badeschi, cum sunt mulţi prin Toscana. Fată bună de la ţară, cu părul blond şi lung, cu ochii verzi şi forme rotunde, îmbietoare, de parcă ar fi fost un model din picturile clasice, cu viorele în mână, Sofia te ducea uşor cu gândul la însurătoare şi la toate plăcerile oferite de familie, fie ea definitivă sau de probă.

Dacă pe mine aceste gânduri mă bântuiau duminica, dar mă lăsau rece luni dimineaţa, în dorinţa de a mă realiza în carieră, pe Diego – mai matur decât mine, cu vreo doisprezece ani – îl rodeau într-o asemenea măsură că, într-o bună zi, s-a decis să pună capăt burlăciei. Mamele şi bunii sfătuitori adesea recomandă: *Prendi moglie, fatti una famiglia e metti la testa a posto!* adică „ia-ţi nevastă, întemeiază-ţi o familie şi adună-ţi minţile de pe drumuri!“, ca şi când însurătoarea ar fi în relaţie directă cu

întărirea creierului, deşi adeseori e în raport invers. Dar nu aceasta duce la maturizarea bărbaţilor, ci noile responsabilităţi personale şi familiale, care decurg din ceremonia cu flori, cu văluri albe, cu rugăciuni şi coruri şi, în Occident, cu muzică de orgă şi uneori chiar de vioară.

Aşa s-a desfăşurat şi mariajul lui Diego, într-o formă impresionantă, la Bologna, într-o biserică mică, înaltă şi misterioasă, cum rareori sunt bisericile catolice. De multă vreme nu asistasem la o cununie, încât aproape uitasem ceremonialul şi emoţiile produse de mirii-actori care, uneori, fac şi o repetiţie generală, în preziua nunţii, sub regia preotului „ales“, căci există această posibilitate, dacă parohului titular îi sunt plătite onorariile. Tulburătoarea ceremonie a făcut să vibreze în mine cele mai sensibile corzi, întocmai ca acelea ale viorii ce răsuna în locul corului, aflat la înălţimea bolţii înstelate a bisericii, şi auzite de mine pentru întâia oară în cadrul slujbei religioase. Obişnuit cu coruri şi cu voci de başi profunde, trezind frică mai curând decât adoraţie divină, vioara, cu glasul ei subţire şi melodios, îmi ridica la ceruri sufletul înfiorat şi mă făcea să văd părul blond al miresei luat de vânt şi purtat, o dată cu stăpâna lui transfigurată, pe coamele unor nouri diafani.

Am căzut pe gânduri şi calitatea mea de naş, îndeplinită la cererea prietenească a lui Diego, bucuros aş fi schimbat-o cu calitatea de mire. Ceremonia n-ar fi fost lipsită de naş, căci nu apăream singur şi în exclusivitate în această onorabilă funcţie. După moda catolică, e nevoie de doi şi adesea de patru naşi, câte o pereche de fiecare mire, pentru a fi siguri că ceremonia tainei celei mari se petrece potrivit legii. Cu toate aceste precauţii, mai sunt şi scăpări, bune motive pentru separaţia legală sau o anulare canonică decretată de *Sacra Rota Romana.* Noroc că, după îndeplinirea tuturor formelor legale civile şi bisericeşti – căci preotul devine cu acea ocazie, pentru cinci minute, şi ofiţer al stării civile, aplicând codul civil pe care îl citează ca la primărie –,

tot grupul invitaţilor, cu mirele şi mireasa în frunte, am trecut la fotograf şi apoi acasă, unde o copioasă masă nupţială, cu torta-turn multietajată, m-a readus la realităţile de toate zilele. Vinul bun şi generos din regiunea Emilia Romagna (în dialect se pronunţă şi se scrie Romània, chiar cu â românesc, cum este intitulată şi o revistă locală) a descreţit frunţile, a îndepărtat gândurile profunde şi a adus cu sine veselia.

Veselia a devenit şi mai mare când însurăţeii au plecat în voiaj de nuntă. Atunci am aflat că simpatica mireasă, ca un semn de atenţie faţă de mine, cu spiritul ei de prevedere, a aranjat să fie însoţită şi de două bune prietene de la Bologna, pe care mi le-a dat în primire şi de care apoi, pe drum, în diferite popasuri, începând cu cel de la Como-Cernobio, la restaurantul-han *Crotto,* nu m-am mai despărţit nici zi, nici noapte. Din păcate, vechiul proverb românesc, valabil în toată lumea, s-a adeverit încă o dată: „Între două nu te plouă, dar nici bine nu-ţi merge“. Nu din pricina lipsei de voinţă sau de bunăvoinţă, ci din pricina geloziei instinctive şi a concurenţei pentru întâietate, căci cu toată buna amiciţie dintre ele, adesea fetele se mint ori îşi ascund unele lucruri. Au rămas totuşi o prietenie şi o amintire cu tranzitări şi visuri nerealizate şi dorinţe „neconsumate“. În această materie însă, neconsumarea este motiv de divorţ!

Dintre cele trei bune prietene, chiar foarte bune, cea mai nervoasă şi mai drăcoasă – căci nervii şi i-a descărcat din plin pe Diego – a fost tocmai mireasa. Un tip voluntar, ei îi plăcea să-şi impună punctul de vedere şi să comande, cu o voce stridentă, de bologneză, şi numai cu mine reducea tonul şi vorbea într-o cheie muzicală diversă. Ea îmi arăta în continuare simpatie şi interes, nu pentru că eram mai înstărit şi cu o carieră mai bună şi mai promiţătoare şi, – Doamne păzeşte! – capabilă la o adică să-şi schimbe direcţia, ci dintr-o sinceră apreciere a muncii pe care-o desfăşuram, pentru a mă realiza şi a-mi pune în valoare toate însuşirile. Discuţii în acest sens avusesem mai înainte, când îmi

ceruse să o conduc de la Milano la Gravedona şi-l rugase pe Diego să-mi propună el însuşi s-o însoţesc. Folosisem maşina mică, mai potrivită pentru nenumăratele curbe ale drumului de-a lungul lacului, şi cred că niciodată n-am parcurs acel drum mai repede decât atunci, de teamă să nu se oprească motorul şi să rămânem în pană, ceea ce poate ar fi născut în imaginaţia bogată a frumoasei logodnice noi gânduri şi cereri de servicii. Pendularea în maşină îi clătinase bine minţile şi-i decantase gândurile şi închipuirile, astfel încât a ajuns intactă şi în perfectă stare la destinaţie. Prietenele ei, la scurt timp după nunta lui Diego, s-au măritat şi ele, ca mai toate fetele din lume, iar una mai mititică şi mai sentimentală, chiar după măritişul cu un bărbat duios (vânzător de icoane celeste, dar neputincios în cele lumeşti, deşi făcuse două fetiţe care totuşi îi semănau), mi-a mai făcut vizite de curtoazie prelungite (vizite armeneşti), dar din păcate fără a culege fructele pârguite.

Aromâni la Salò

Numele oficial al celui de-al treilea mare lac din nordul Italiei este Benaco, dar nimeni nu-l denumeşte altfel decât Lago di Garda. Gabriele D'Annunzio a folosit însă numai numele oficial şi a îndrăgit acest lac, construindu-şi o vilă mare, frumoasă, devenită muzeu, unde a instalat şi prora, şi catargul unui vas, cu care săvârşise acte de bravură, după Primul Război Mondial, eliberând oraşul italian Zara de pe Coasta Dalmaţiei, denumit de slavi Zadar. Tot pe acest lac, Benito Mussolini îşi alesese şi stabilise capitala Republicii Sociale Italiene, în orăşelul Salò, unde au funcţionat şi „ministerele“ mai importante, iar celelalte – în oraşul Brescia. Constituţia „progresistă“ a acestei republici l-a impresionat mult pe ministrul Goebbels, determinându-l să afirme că, dacă ea va fi realizată întocmai, s-ar instaura o nouă eră socială în Europa, progresistă în maxima sa expresie. În

ultimul efort de guvernare a unui popor greu de guvernat, spre deosebire de nordici, Ducele şi-a cântat aici cântecul său de lebădă.

Tot pe lacul Benaco, în localitatea Fasano, îşi stabiliseră cartierul general şi naziştii. Ei frecventau cazinoul şi jucau la ruletă, lucru foarte greu de admis azi în Italia, datorită măsurilor care se iau întru apărarea imprudenţilor sau incauţilor, atraşi de iluzia unui câştig uşor, dar împinşi deseori de disperare la ruină şi la sinucidere.

Nu se ştie dacă pentru a rămâne într-o anumită companie, ori pentru a se simţi mai bine apăraţi – ceea ce, în ultima fază a războiului, când au intrat în scenă partizanii, devenise un pericol – o seamă de români şi aromâni, pripăşiţi în Italia, au preferat această zonă cu resurse agricole mai abundente. Printre aceştia se aflau câţiva aromâni cu tipologie caracteristică şi manifestări curioase, deşi cu toţii erau legaţi de un numitor comun: originea şi dialectul. Ei se dovedeau mai solidari decât românii din Dacia, dar numai până la diversificarea intereselor, când intra dihonia discordiei şi între ei.

O figură aparte de aromân a fost avocatul Vasile Muşi. El practicase profesiunea în baroul de la Bucureşti, se bucura de preţuire şi avea mulţi prieteni. Între aceştia, se legase în mod aparte de un oarecare Livescu, director sau conductor la vagoanele de dormit, care-i frecventa casa, devenind încet-încet al treilea membru al familiei. Muşi avea două fete, Veronica şi Mica, ultima de vârstă fragedă. Plănuind cu şeful vagoanelor de dormit plecarea definitivă în străinătate şi despărţirea de soţul legitim, cei doi fugari îşi procuraseră bilete de călătorie şi reţinuseră cuşete, ceea ce pentru amant n-a fost prea dificil. În preziua plecării, Muşi a prins de veste şi, cu tot calmul şi cu toată seriozitatea care îl făceau să nu surâdă niciodată, l-a invitat pe bunul său prieten în birou şi, în timp ce vorbeau, a scos pistolul din sertar şi a început să tragă la ţintă. Încolţit, Livescu sărea prin

birou ca un iepure, căutând să se ascundă după scaune, după birou, întocmai cum bietul vânat rănit mai caută scăpare, făcând salturi mortale, până cade răpus. Transformat în cadavru, fostul conductor şi prieten al familiei a fost ridicat cu gingăşie şi întins pe masă. Apoi, Muşi a avizat comisariatul de poliţie, spre a prelua şi a transporta la morgă pe cel care trădase legile prieteniei. Nu se ştie dacă şi femeia a fost pedepsită, dar, în tradiţia aromânilor, răfuielile de acest gen se fac de obicei numai între bărbaţi, femeile, prin definiţie, ca mame ale copiilor, fiind considerate inocente. Curioasă morală, ca şi cum păcatul Evei (deşi Eva nu putea să păcătuiască decât cu şarpele) s-ar putea realiza de unul singur sau numai cu voinţa unuia dintre cei doi parteneri. Întâmplarea a devenit publică şi ziarele de atunci au scris cu litere de-o şchioapă despre crima săvârşită de un om al legii. Avocatul, după formula de atunci, a fost supus judecăţii tribunalului şi curţii cu juri care, cunoscându-l pe împricinat ca om destoinic şi cu reputaţie morală inatacabilă, l-au achitat, şi Muşi a ieşit cu obrazul curat (mâinile avusese grijă să şi le spele după săvârşirea faptului). Tribunalul stabilise că motivul vânătorii fusese onoarea, ca pe vremea cavalerilor medievali şi după bunele obiceiuri ale sicilienilor din zilele noastre. Aceştia, după ce îşi descarcă puşca numită *lupara* asupra nenorocitului care arde de nerăbdare să intre în familia cuiva anticipând actul nupţial, vine în faţa celor chemaţi şi anunţă răspicat, simţind o adevărată eliberare morală: *delitto d'onore fu.*

După nefericita întâmplare, Vasile Muşi şi-a schimbat meseria (nemaiavând suficientă acoperire morală) şi a devenit jurnalist, corespondent al revistei *Tempo* scoasă de fraţii Mondadori. Calificându-se ca atare, după o scurtă perioadă, a devenit ataşat de presă şi a venit în Italia. Prin seriozitate şi talent, a câştigat încrederea marelui grup editorial, încât i s-a încredinţat întreaga ediţie română a săptămânalului *Tempo,* care se tipărea la Verona. Condiţiile tehnice erau excelente, căci firma Mondadori dădea cele mai mari garanţii de calitate în materie editorială. În această

funcţie, aveam să-l cunosc la Milano pe Vasile Muşi, fără a-i şti povestea vieţii, pe care am aflat-o mai târziu, după ce-mi cucerise simpatia. Îl invitam adesea la masă împreună cu cele două fetiţe, iar mama, cu imaginaţia şi marea ei experienţă în materie culinară, căuta să îndulcească existenţa acestei familii năpăstuite. Omagiul obişnuit cu care sosea Muşi în casă era ediţia românească a revistei *Tempo,* care nu se vindea în Italia. La masă crea o atmosferă plăcută, căci oaspeţii arătau bună dispoziţie la bucate şi preţuiau opera mamei, cu atât mai mult cu cât în timpul săptămânii, italianizându-se suficient, Vasile Muşi se hrănea cu ţâmpi de broască, fără a fi ajuns însă să devină un broscar adevărat. Nu avea el mare apetit, fiindcă zilnic proprietăreasa îl făcea să asiste la micul ei dejun, alcătuit din lapte amestecat cu vin. Cine ştie dacă n-o fi încercat să-i ofere această nouă băutură şi lui Muşi, pentru a şi-l apropia, alăptându-l în felul ei.

Vasile Muşi era un bărbat atrăgător, de talie mijlocie, bine legat, destul de păros şi cu freza încă neagră, la fel ca barba şi sprâncenele. Avea priviri de cărbune aprins, penetrante şi părea tipul clasic al cărbunarilor din Macedonia românească, din Bitolia-Monastir, din marele oraş aromânesc distrus Moscopole sau din Scoplie, dacă nu chiar din Valea Vardarului, unde locuiesc megleno-românii. Greutăţile şi necazurile care se abătuseră asupra lui nu i-au încovoiat spinarea, dar chipul său păstra un aer sever. Înfrunta orice adversităţi cu calm, după etica sa. Rareori surâdea, în urma unei glume sau întorsături de frază, ascultate ori spuse de el însuşi, iar gesturile şi le însoţea de scoaterea pipei din gură, pipă mai mult stinsă decât aprinsă, cu toate chibriturile folosite. După ce România a ieşit din războiul început cu forţele Axei, revista *Tempo* în limba română a încetat să mai apară, iar Muşi a rămas mai mult sau mai puţin şomer, retrăgându-se într-un apartament de pe malul lacului Garda. Aici i-a dat adăpost şi nepotului său, Ştefan, un veritabil cărbunar-imaginar, purtător de saci cu mangan. Viaţa era grea după război şi, în efortul de a găsi o soluţie pentru a ieşi din impas, Muşi s-a gândit să se recăsătorească cu o fată mai răscoaptă, bogată, cu proprietăţi agricole importante în regiune. Dar aceasta era logodnica unui alt aromân, prieten al său, Mărgărit Fazze.

S-a ivit astfel mărul discordiei. Frumoasa Elena care, în cazul de faţă, se numea Carla, era mai mult bogată decât frumoasă, cu hectare de măslini, păduri de brad şi lanuri de grâu. La acestea se mai adăuga şi o casă la ţară, un fel de conac, dar fără pretenţii, după gustul sobru al strămoşilor ei. Domnişoara Carla rămăsese nemăritată până la vreo treizeci şi cinci de ani, ocupată fiind cu administrarea bunurilor sale şi uitând astfel de acest mic detaliu. Tânărul inginer Mărgărit, deşi nu cobora din *Înşir-te mărgărite,* chel din prima tinereţe şi cu ochelari cu multe dioptrii, a văzut totuşi destul de bine prin ei, ca să întrezărească însuşirile atât de arătoase, sub formă de proprietăţi, ale domnişoarei Carla, de altfel bine clădită. Luase toate informaţiile necesare şi ştia că fata se trăgea dintr-o bună familie de proprietari agricoli, cu averi acumulate în mai multe generaţii. Era dotată cu multă iniţiativă şi, încă de la început, se vedea limpede viitorul ei rol de şef al familiei. Luându-şi ca bărbat un inginer, Carla făcea şi mai rodnică gospodăria. La toate acestea mai câştiga şi o nouă consideraţie socială, în satul de la periferia târgului Salò.

În puţine cuvinte, tinerii se potriveau (ca frumuseţe), aveau aceleaşi aspiraţii (căci Mărgărit lăsase în plata Domnului iluziile legate de America, unde, zicea el, „munceşti ca un câine“, şi şi-a luat valea, după cinci ani de „exploatare“, de îndată ce-a obţinut paşaport american) şi se gândeau să întemeieze o trainică familie, legată de pământul dătător de viaţă. Poziţia de consort într-o fermă agricolă era foarte potrivită temperamentului şi viziunii sale virgiliene. Dar, când totul părea aşezat şi împlinit, au început greutăţile. Domnişoara Carla, direct şi indirect, începea să primească ba vorbe din sat, ba scrisori anonime, cu tot felul de informaţii negre privitoare la logodnic. Mai întâi, n-a dat mare

importanţă faptului, dar, cum campania de denigrare se înteţea, prinzând forme îngrijorătoare, a devenit preocupată, ba chiar speriată de gândul că Mărgărit al ei, deşi paşnic în genere, locuind numai prin case vechi şi nepreţioase, ar fi fost un veritabil Don Giovanni sau Casanova. Mai mult, i se atribuiau nişte copii fantasme, ceea ce reprezenta de-a dreptul o calomnie. Ochelarii bombaţi ai lui Mărgărit arătau limpede cât de greu i-ar fi fost să afle o scăpare de ponegriri. Amândoi logodnicii au ajuns la disperare, fiecare din motive diferite, şi au început să se privească cruciş. E adevărat că ambii bănuiau, ba chiar erau siguri, că sursa calomniilor şi a intrigilor se află chiar la faţa locului, atât doar că misivele veninoase erau expediate din alte oraşe şi purtau ştampile felurite. Luându-şi inima în dinţi, după o noapte albă, Mărgărit s-a gândit să recurgă la un judecător arbitru, care să întrunească anumite calităţi, adică să aibă o bună situaţie în Italia şi greutate în societatea meneghină, dătătoare de ton în Lombardia, precum şi să fie prob şi obiectiv. Acel om, până la urmă, am fost eu.

Într-o bună zi, Fazze a picat la Milano şi mi-a povestit jalnica întâmplare, tânguindu-se. Eram nedumerit şi dezamăgit. Despre Vasile Muşi aveam imagine clară, îl ştiam înăcrit de neveste şi nu pricepeam de ce râvnea acum la o nouă însurătoare, pretându-se la matrapazlâcuri matrimoniale, de acest fel... Înainte de a intra în confruntare directă cu protagoniştii, am găsit cu cale să fac o scrisoare de preţuire pentru Mărgărit Fazze şi s-o trimit logodnicii înlăcrimate. Prin această scrisoare atestam că Mărgărit era un băiat bun, serios, cunoscut de mine de multă vreme şi, ca atare, demn de toată încrederea. Socoteam că oferă ample garanţii morale şi sociale şi susţineam că orice împreunare a destinului său cu destinul unei fete serioase este fără riscuri. Era minimum ce puteam să fac pentru el, suficient însă pentru ca cei doi să găsească, pornind de aici, soluţia pentru salvarea planului lor matrimonial. Domnişoara Carla, la citirea scrisorii mele (pe o coală cu antetul firmei, spre a se vedea din partea cui vin asemenea aprecieri), nu s-a mulţumit să-şi arate satisfacţia, ci, după câteva săptămâni de reflecţii, a dorit să mă vadă personal la Milano şi să verifice încă o dată, direct de la sursă, datele privitoare la biografia viitorului soţ. Se vede că această întâlnire a fost decisivă, deoarece Carla a plecat încântată, s-a măritat cu Mărgărit şi a avut un băiat numit Cristian. Din păcate, sarcina târzie a fost fatală. Toate încercările medicilor au urmărit, potrivit legii mussoliniene încă în vigoare, salvarea cu precădere a copilului, lege nepotrivită, fără îndoială, căci o persoană matură reprezintă un capital social, cu mult mai mare şi mai preţios decât un copil care, după nouă luni, poate fi refăcut. Dar temerile de abuz, într-o epocă în care însuşi cuvântul „avort“ avea – aşa cum trebuie să aibă – un sens peiorativ, antisocial, au determinat legislatorul de atunci să elaboreze o astfel de lege. Mai târziu, optica avea să se modifice. Atunci, soarta copilului era să rămână orfan de mamă încă de la naştere şi să fie crescut de tatăl său cu multă anevoinţă şi apoi de o mamă-maşteră care totuşi s-a purtat bine, cu naturală preferinţă pentru propriile fete. Azi, fetele sunt mari, iar Cristian a ajuns inginer şi s-a însurat şi el.

Noile condiţii politico-sociale din Italia de după război nu erau prielnice familiei Muşi. Aşa că el s-a hotărât într-o zi să emigreze în America, stabilindu-se la Cleveland, bine cunoscutul centru românesc din statul Ohio. Aici, între cei cinci sute de mii de români plecaţi din Transilvania oprimată sub imperiul austro-ungar, puţini dintre ei ajungând intelectuali, vorbind o limbă păsărească, româno-americană, el a izbutit să se afirme şi să devină redactor la ziarul *Românul American*, organ al Asociaţiei Mişcarea şi Liga. Prin pana şi sub îngrijirea lui Vasile Muşi pare-se că ziarul şi-a ridicat prestigiul, iar exponenţii asociaţiei erau foarte mulţumiţi de aportul său jurnalistic.

Când am vizitat Statele Unite ale Americii în anii 1954 şi 1955, am trecut şi prin aceste centre româneşti, stabilind legături

prieteneşti cu părintele Vasile Haţeganu, personalitate proeminentă a coloniei române, cu Mircea Toderici, precum şi cu alţi preoţi şi fruntaşi. L-am regăsit şi pe Vasile Muşi care a profitat de această ocazie şi mi-a consacrat un amplu articol, cu multe detalii pe care numai el le cunoştea. Bineînţeles, scriind despre mine şi reuşita mea în străinătate, el urmărea să sporească încrederea în forţele lor şi să ridice prestigiul românilor din America. Vasile Muşi a continuat să fie ziarist până la vârsta pensionării, când s-a retras şi s-a stabilit pe coasta de est a Statelor Unite, într-o localitate din preajma New York-ului, de unde a plecat definitiv pe cealaltă lume, spre a-şi regăsi prietenii porniţi sau trimişi într-acolo înainte de vreme. Viaţa sa m-a făcut adesea să mă gândesc la tragediile greceşti, la faptul că tragediile aduc alte tragedii. Orice stricare a echilibrului, înfrângerea legii armoniei ce reglementează raporturile sociale, are consecinţe mai devreme sau mai târziu, dar, în mod sigur, conform legii compensaţiei, formulat de filozoful american Henry James. Ajunsă la majorat, fata cea mică (numită Mica) a lui Muşi s-a sinucis, fără a lăsa nici o explicaţie. Ea a dus în mormânt misterul tragediei sale interioare, foarte probabil legat de tragedia părinţilor ei, căci „păcatele părinţilor le plătesc copiii“, după cum ar fi spus scriitorul sârb Alexandr Petrovici, devenit ulterior autor şovin maghiar, sub numele de Petöfy Sandor.

Comunităţi şi credinţe

Dacă naţia tracă n-ar fi fost aşa cum a descris-o Herodot, dezbinată şi fără aspiraţii spre unire şi ajutor reciproc, ar fi fost, desigur, dacă nu prima din lume, prima din Europa. Dar, spre nenorocul nostru, marele istoric a avut dreptate atât în ceea ce priveşte numărul, cât şi calitatea oamenilor despre care a scris. Asupra seminţiei lui David, se pare că Herodot nu s-a pronunţat. Totuşi, ea s-a afirmat nu numai la faţa locului, dar şi în diasporă în lume, devenind naţia cea mai unită şi cea mai eficientă. Ea a reuşit, prin solidaritatea de care a dat dovadă de-a lungul secolelor, să se impună şi chiar să domine alte naţii mai slabe. De aceea, merită multă admiraţie şi trebuie luată ca model de felul cum membrii săi răspândiţi în cele patru colţuri ale pământului au ştiut să se organizeze.

Departe de acest model era comunitatea românilor din Italia, care nu a luat niciodată o formă organizată de asociaţie recunoscută, cu toate avantajele care derivă dintr-o asemenea asociere. Ea exista ca o adunare de fapt, fără coeziune şi fără căpetenie. Îşi manifesta existenţa în jurul bisericii, de două ori pe an: o dată la Paşti, în Săptămâna Patimilor, care triumfa cu Învierea, însoţită de luminiţe, emoţii şi, în ziua următoare, de câte o rară cuminecătură a unor femei sărace; a doua oară de Crăciun, când Sărbătoarea Naşterii Noului Soare, devenită Naşterea Domnului, însemna o întâlnire pentru un fel de bilanţ al anului trecut şi de început al unui nou an, care venea să se adauge fără milă la biografia fiecăruia.

În legătură cu vârsta, se zice că o femeie trecută de etatea canonică, dar căreia îi plăcea să fie cochetă, să se creadă mai tânără decât era, îi tot întreba pe prieteni: „Dar câţi ani îmi daţi?“, până într-o zi când un cunoscut prevenit de ceilalţi asupra acestui obicei şi prea puţin cavaler, i-a răspuns nemilos: „Dar câţi ani vreţi să vă dau? N-aveţi destui?“

Religia practicată de români, în formele ei tradiţionale, are un aspect superficial şi se reduce la îndeplinirea unor mişcări într-un mod mai mult sau mai puţin mecanic, prin cruci nenumărate făcute în timpul unei slujbe interminabile, iar de către cei mai pioşi, prin mătănii până la pământ, pentru a fi mai lesne acceptaţi în împărăţia cerurilor, la care toţi aspiră. Bineînţeles, mătăniile comportă exerciţii fizice, gimnastice, care îi avantajează pe practicanţi, căci, la Judecata de Apoi, gimnaştii vor avea un mare avantaj şi vor înainta cu paşi mai grabnici. Cu atât mai rău pentru

cei înceţi şi comozi, hotărâţi la fiecare slujbă să folosească strana şi scaunele mai mult decât trebuie, desigur pentru binecuvântate motive de reumatism la genunchi sau alte beteşuguri.

Sfânta Taină a Cuminecăturii nu are o semnificaţie deosebită pentru ortodocşi şi ei îşi amintesc de ea doar la zile mari. Catolicii sunt mult mai familiarizaţi cu cuminecătura. Ostia fără gust e pregătită din făină şi apă, de mărimea unei porţii potrivite tuturor gurilor şi sfinţită din inducţie, într-un potir de argint, alături de potirul de aur, care conţine vin, iar pe capac o ostie mult mai mare pentru preot. Neputând nici el să o îmbuce dintr-o dată, preotul o frânge în patru. Cu vin se împărtăşeşte doar preotul, spre a avea un avantaj întru iertarea păcatelor săvârşite cu fapta şi cu gândul. În acest fel el se apropie mai mult de forma originară a împărtăşaniei, cu cele două elemente reprezentând trupul şi sângele Mântuitorului. Cuminecarea numai cu „trup“ (cu ostie) devine mai simplă şi nu pune probleme de igienă, nerezolvate nici până azi de Biserica Ortodoxă. Credincioşii înşiraţi în flancuri, în faţa pristolului care desparte altarul de naos, sunt serviţi cu repeziciune de către preot sau de către ajutoarele sale. Aceştia, cu degete curate, iau din potir ostia sfinţită şi o servesc gurilor deschise cu băgare de seamă, pentru a evita căderea la sol a eventualelor fărâmituri. Un diacon ocazional trece o tavă sub bărbie, de la unul la altul, iar când flancul s-a terminat, altul înaintează. Operaţia, chiar pentru zeci sau sute de persoane, se realizează în puţine minute şi toată slujba se încheie în limitele prevăzute de regulamentele bisericeşti, adaptate nevoilor vieţii moderne.

Cu totul alt ceremonial implică cuminecarea ortodoxă. Acest rit impune tuturor, potrivit tradiţiei, împărtăşirea cu ambele elemente, cu trup şi sânge, adică cu pâine şi vin. Vinul fiind lichid şi neputând fi oferit din potir fiecăruia, s-a introdus sistemul mai elaborat (deci mai îndepărtat de forma originară petrecută pe pământul Israelului) al servirii sale cu o linguriţă de aur, de proporţiile unei linguriţe de cafea. Din păcate, aurul nu săvârşeşte minuni sanitare şi, trecută din gură-n gură, linguriţa transmite (cel puţin teoretic) microbi şi boli care se transformă uneori în epidemii. Unele chiar sunt denumite boli sociale, deşi originea lor este alta. Anafora înoată în vin şi, desigur, e mai atrăgătoare decât ostia catolică. Nici vinul însă nu are puteri dezinfectante, căci linguriţa care trece din gura unui credincios sau a vreunei credincioase înainte de moarte nu-şi pierde microbii prin spălarea în vin. În afară de asta, vinul folosit de biserică, pentru binecuvântate motive, nu are o tărie prea mare şi nu depăşeşte anumite grade limită. Dacă ar fi mai ridicat conţinutul în alcool, s-ar putea vorbi de o dezinfectare, dar atunci lichidul nu se mai numeşte vin, ci vinars, în franţuzeşte *cognac*. Efectul igienic ar avea însă consecinţe asupra preotului oficiant care, cel puţin în a doua parte a slujbei, ar deveni prea bine dispus, iar slujbele s-ar transforma toate în *cantate*. Se ştie că preotul trebuie să se împărtăşească pe inima goală, adică pe nemâncate, şi deci efectul vinarsului ar fi şi mai mare. După cum se vede, din toată această detaliată descriere, problema cuminecării la ortodocşi rămâne o temă deschisă, care aşteaptă inovaţii şi modificări, ştergerea linguriţei cu un şerveţel alb nefiind o măsură igienică suficientă.

Din motivele arătate, apropierea de Sfintele Taine devine mai rară şi mai rezervată. La Roma, aceste rezerve erau şi mai mari, atunci când şirul credincioşilor începea cu credincioasa doamnă Loreti, fiica unui profesor de liceu de la Turnu Severin, căsătorită cu faimosul şi frumosul profesor de limba italiană, Enzo Loreti, de la Institutul de Cultură Italiană din Bucureşti. Redusă la mizerie şi refuzând cu îndârjire să fie internată într-un azil de bătrâni, ea trăieşte din mila publică, adesea organizată de profesorul Bruno Manzoni, pentru motive umanitare şi pentru menţinerea prestigiului obţinut de institutul condus de el mulţi ani, cu o excepţională pricepere şi energie. Neîngrijită, îmbrăcată cu aceleaşi straie soioase, fără dinţi, maniacă şi bolnavă, ea a devenit

un fel de schelet ambulant, care trăieşte nu se ştie bine dacă din mila sau din pedeapsa lui Dumnezeu şi din Sfintele Taine, cu care se împărtăşeşte în fiecare duminică şi de sărbători. După cuminecarea doamnei Loreti, care nu ţinea gura deschisă, pentru a i se vărsa vinul din linguriţă, ci o lua cu toate forţele de care mai dispunea, ca într-o ultimă speranţă de salvare, întocmai ca acela care se află în pericol de înec şi se agaţă de ultimul pai, cine mai are curajul să se înscrie în şir pentru împărtăşanie, deşi însuşi cuvântul propune o împărţire în comun a harului. Iar cel care o face este un curajos demn de toată admiraţia, deoarece înfruntă toate aceste riscuri, întru iertarea păcatelor – dacă le are – şi câştigarea unui spaţiu locativ în marele locaş al raiului. În felul acesta, lipsa de evoluţie şi de adaptare la cunoştinţele timpurilor noastre, în permanent progres, slăbeşte legătura atât de strânsă oferită de religie, în raporturile omului cu divinitatea, şi dăunează solidarităţii celor de aceeaşi etnie, cu aceleaşi tradiţii. Soluţii pentru ieşirea din acest impas ar fi, în primul rând, ca preotul să ia cu degetele curate – că doar le spală în timpul slujbei, cu un ritual deosebit – pâinea dospită, devenită prin sfinţire anafură, s-o înmoaie în vin şi să o servească fiecăruia. O soluţie practică şi foarte simplă, care nu modifică întru nimic valoarea sacramentului, adaptându-l situaţiei şi cunoştinţelor în permanentă evoluţie. Dar nici o faţă bisericească, fie pe plan local, fie la vârful piramidei organizaţiei ecleziastice, nu ia o hotărâre în acest sens şi nici măcar nu ia în consideraţie problema. Adevărurile conţinute în Sfintele Scripturi Noi şi Vechi, a căror venerare a fost luată de la Evrei şi sunt înscrise pe nişte Sfinte Suluri (SS), păstrate cu grijă într-un dulăpior cu uşiţă cu cheie şi perdele în faţă, nu ar fi atinse cu nimic şi n-ar suferi nici o modificare importantă printr-o astfel de inovaţie, în materie de împărtăşanie. Mai degrabă iniţiativa modificării va veni din partea Israelului, a cărui istorie naţională este, în realitate, Vechiul Testament. Pentru punerea sa la zi, se vorbeşte de introducerea generalului

Moişe Dayan între noii profeţi ai zilelor noastre, fapt care va crea mari probleme bisericilor creştine, mult mai mari decât înlocuirea linguriţei.

O căsnicie liniştită

Dacă în trecut, la traco-daci, religia avea rădăcini spirituale profunde şi mai puţin fetişiste, legate de natură, apare curios faptul că azi explicarea fenomenelor naturale să mai fie legată de antropomorfizarea forţelor naturii. E adevărat că formele exterioare rămân elemente care nu pot fi despărţite de spiritualitatea credinţei. Între altele, din Antichitate s-a perpetuat obişnuinţa ca sacerdoţii (la greci numiţi *Selli)* să aibă părul lung şi moţat, barbă cât mai bogată şi sprâncene cât mai stufoase. O seamă de credincioase de la Milano, deşi dotate cu diplome de bacalaureat, ba chiar cu licenţe de absolvire a unor facultăţi, continuau să practice adorarea „magilor tereştri“ întrupaţi de bătrâni sacerdoţi care păreau să descindă dintr-o altă lume. Aşa, de pildă, doamna Dorina Vasilescu, măritată Pălămidaru, nu înţelegea să meargă la altă biserică din Milano, decât la aceea unde preoţii erau bărboşi şi cu moţ. Alegerea nu era greu de făcut şi, ca atare, se ducea numai la biserica grecească sau la cea rusească. Arăta preferinţă pentru aceasta din urmă, unde, poate, muncitorul din timpul săptămânii, devenit preot duminica, se aşternea să cânte mai frumos, cu voce mai profundă de bas siberian. De aceea avea două sau mai multe ocupaţii, inclusiv duminica, deoarece credincioşii ruşi, în genere, aveau punga cam goală, cei mai mulţi îndeplinind meseria de chelner, bucătar, servitor, şofer, după ce îndeletnicirea de vizitiu a fost abandonată. Doamna Dorina se găsea, astfel, duminica în bună companie printr rusoaicele şi ruşii pripăşiţi la Milano, declarându-se unii „ruşi albi şi buni, adevăraţi“, spre deosebire de ceilalţi, pe care îi declarau „ruşi roşii şi răi!“ Chiar dacă nu pricepea limba, ea declara că slujba nu păstrează nici un fel de

taine pentru dânsa. Se pretindea oarecum nobilă, deşi la Ploieşti toţi erau republicani şi proletari, calificări incompatibile cu cea nobiliară (excepţie au făcut miniştrii nobili Vâşinski şi Molotov, numele acestuia din urmă devenind popular în Occident printr-o bombă de mână, constând dintr-o sticlă de benzină aprinsă aruncată în casa adversarilor politici). La Milano, în „regim alb“, coana Dorina frecventa cu mare plăcere acea casă părăsită, pe care preoţii ruşi o declaraseră capelă ortodoxă. Slujba o atrăgea poate şi prin acea parte mai „intimă“, când, într-un anumit moment, credincioşii se îmbrăţişau şi îşi dădeau sărutarea frăţească. Cum pentru ruşi sărutul se dă numai pe buze, pentru mulţi plăcerea era cu totul deosebită şi prilejul nimerit pentru căutarea unei partenere sau a unui partener nocturn. Şi aşa, în toiul liturghiei, credincioşii se sărutau de-a valma, bărbaţi cu femei şi uneori numai bărbaţii între ei, după vecinii care se nimereau împrejur. Trebuia să fii foarte prevăzător unde te aşezi în biserica rusească, să nu ţi se nimerească – dacă erai încă tânăr – vreo babă ştirbă alături sau vreun mustăcios de vistavoi, pe buzele căruia mai stăruind poate seul sleit al ultimului rasol fiert cu zarzavaturi şi stropit cu mujdei de ai în duhoare de votcă.

În cazul doamnei Dorina, bănuită profesoară de pian şi autoproclamată virtuoasă, după obiceiul familiei, ea mai avea un dar: suferise de o oftică îngrijită la spitalul din Cuneo, pe banii societăţii FIAT. În parte vindecată prin pneumotorax, rămăsese totuşi cu un plămân redus, dar şi cu o mică doză de bacili ai lui Koch, pe care, probabil, cu dărnicie creştină, îi distribuia tovarăşilor la „sărutatul credincioşilor“, ca un fel de supliment de cuminecătură duminicală. Iată cum un alt obicei pravoslavnic ortodox devine anacronic şi cu consecinţe incompatibile progresului sanitar al societăţii moderne. În dorinţa de a se reîntoarce la vechile tradiţii, Catolica Biserică (spre a evita cacofonia) a introdus recent „îmbrăţişarea“ în timpul slujbei, dar, din fericire, fără sărutat. Când trupurile nu se potrivesc

dintr-o repulsie spontană, îmbrăţişatul se reduce la o simplă strângere de mână, care apoi se poate lesne şterge ori spăla acasă. În pravoslavnica biserică rusească de altădată, în secta bogomililor, dinainte de marea revoluţie reformatoare de obiceiuri, credincioşii apucaţi de un delir mistic intrau în momentul culminant al slujbei în transă, apucaţi de tremurici şi, prin vibraţia sau mişcarea corpului, ajungeau la o supraexcitare în masă, cu consecinţe lesne de imaginat. În felul acesta, slujba creştină devenea o „liturghie orgiacă“, amintind de vremurile lui Dionisie şi ale lui Saturn, cu bacanale şi saturnale. Totul se termina cu bucurie şi jubilaţie, spre lauda Domnului şi preamărirea tainelor sale.

Deşi se pretindea profesoară de muzică, meserie pe care n-o exercitase niciodată, coana Dorina Vasilescu-Pălămidaru n-a ajuns să-şi însuşească câtuşi de puţin cele mai elementare noţiuni de fizică şi meteorologie. Pentru dânsa, ploaia, fulgerele şi tunetele, care o înspăimântau teribil, erau încă manifestări ale mâniei lui Dumnezeu, aşa cum avea să-mi mărturisească ea însăşi într-o zi. Iar aceste semne sau pedepse erau trimise astfel asupra necredincioşilor, între care se vede că dânsa se număra cu precădere. Când dezlănţuirea fenomenelor naturii se petrecea în timpul nopţii, în loc să se lipească de soţul său preaiubit, oferindu-i o ocazie suplimentară de dragoste şi invocându-i protecţia, ea se dădea jos din pat, mergea în baie, aprindea lumânări şi bătea nenumărate mătănii. Bucuros că scăpase de pacoste, soţul se întorcea pe dreapta şi dormea mai liniştit, făcându-şi singur concert cu vocea-i baritonală, îndemnat la somn de ceapa şi, mai ales, de usturoiul, pe care le consuma din abundenţă şi într-o asemenea cantitate, încât la birou fusese supranumit *Lo Spuzzon.*

Cu atâta spirit religios arătat de marea mamă a casei şi cu atâta devotaţiune creştinească ortodox-rusească, ceilalţi membri ai familiei puteau deci fi scutiţi de mătănii la astfel de manifestări

metafizice. Nu pot însă afirma cu certitudine dacă, în intimitatea momentelor de reculegere ale familiei, când se dezbăteau problemele vieţii şi ale nemuririi, ei s-ar fi manifestat într-un chip bizar, ca „marea mamă a casei“, secondată la mătănii, după puţin timp de la sosire, şi de mama Puia, mai ales când soră-sa, Dorina, zăcea în sanatoriu, neputându-se supune unor eforturi deosebite. Totuşi, *in articulo mortis,* biruind teama de boală, mama Dorina a izbutit să-şi convingă soţul s-o mai „sfinţească“ o dată cu dăruirea unui copil, care să fie mascul, pentru a se asigura continuitatea spiţei şi a numelui familiei. Fata lor, Martha, nu putea să-şi asume un astfel de rol, în menţinerea numelui, decât într-o singură formă: să facă un copil ca fată mare. Dar această ipostază, întru menţinerea tradiţiei nobiliare şi creştine, nu se putea imagina în acea epocă. Astăzi, în schimb, multe fete de bună familie nu se mai mărită, ci se *împreunează,* după expresia lansată de presă, şi merg să trăiască în casa băiatului – mai rar a fetei –, de obicei în casă proprie, pregătită şi finanţată de părinţi care, de cele mai multe ori, continuă să-i întreţină şi la studii. Fata avea forme pline şi rotunde şi ar fi putut să facă faţă acestei misiuni, căci vârsta de şaptesprezece ani i-ar fi îngăduit împlinirea socială.

Pe atunci se numea Martha şi nici o schimbare nu se petrecuse încă în ale sale. Dacă şi-ar fi luat de model femeile războinicei cetăţi Sparta ori şi-ar fi însuşit numele acesteia printr-un nou botez, ar fi obţinut poate şi renumele de mamă bună, măritată sau nu, făcătoare de viteji, mergând la lovitură sigură. Formele abundente, luate de la mamă-sa, asigurau în mod anticipat pe oricine că probleme de alimentaţie artificială a nou-veniţilor nu s-ar fi pus, căci ar fi putut să furnizeze, în mod natural, toate cantităţile necesare de aliment matern, fără a recurge la industria de conservare a laptelui. Convingerea se putea lesne obţine la partidele de tenis, unde am fost invitat eu însumi. Cum tenisul este un sport violent, care obligă la salturi elegante şi neaşteptate, mişcările şi

ţinuta sportivă, studiate în chip deosebit, facilitează afişarea calităţilor, în aparenţă ascunse. În ce mă priveşte, aceste partide de tenis nu m-au atras, au fost puţine şi simple, de doi, deoarece în patru nu aveam destulă experienţă. Totuşi, au fost suficiente pentru documentarea literară. Nefiind aşadar un partener potrivit, din reaua mea voinţă, şi nevoind să-i culeg mingile aruncate pe terenul meu, ea şi-a îndreptat gândul către alţi parteneri mai puţin exigenţi şi mai docili, căci mititica încă de la început arăta predispoziţii pentru comandă, moştenite de la maică-sa, colonelul-şef netăgăduit al casei. Viaţa în familie, atât de frumos descrisă de autorii clasici, luase la Pălămidari aspectul unei cazarme. Reacţia şi răspunsul bunului soţ al coanei Dorina la această situaţie a fost tăcerea. În casă, Laurian Pălămidaru nu-i vorbea decât în monosilabe şi doar atunci când se vedea constrâns prin felurite mijloace, inclusiv suspendarea mesei. De întrebări nici nu putea fi vorba, căci bietul om la redusese la minimum şi, când nu era în stare să le evite, o făcea prin persoane interpuse. Drept răzbunare, coana Dorina şi-a botezat propriul soţ cu drăgălaşul epitet de *Mutu* sau *Mutulică,* deşi el mut nu era, căci la birou vorbea cât trebuie. Unii prieteni buni ai familiei afirmă că biata coană Dorina, nu din oftică avea să moară, ci din pricina ofului pe care îl avea în piept că bărbatu-său nu-i răspundea, prăpădindu-se, după socotelile sale, înainte de vreme. După alţii, se pare că retragerea sa de pe frontul familial a venit la timp, astfel încât sora sa, Puia, să poată prelua comanda casei, în calitate de cumnată. Aflată încă în puterea vârstei, Puia era complet albă la cap şi nu scăpa prilejul de a se mira de acest lucru şi de trecerea timpului său. Împlinise şaizeci de ani fără să ştie cum şi nu realizase nimic în viaţă, iar contractele de la Scala sau de la Metropolitan (ba chiar şi cele din partea vreunui teatru mai prăpădit, de provincie) întârziau să sosească, cu toate că îşi făcea singură neostenită reclamă şi se prezenta drept „cea mai talentată cântăreaţă a Europei Occidentale“,

însoţindu-şi afirmaţia cu câte o notă dramatică, smulsă din străfundul pieptului căzut.

Cel care avusese de pătimit, ca unic auditoriu obligat, căci nu putea să-şi părăsească propriul domiciliu, cel care cunoştea pe dinafară toate nuanţele vocalizelor sale, era bietul cumnat, Laurian Pălămidaru, nevoit să asculte şi să tacă chitic, ca peştele-n borş. Se vede că avusese multe păcate de ispăşit în viaţă, din moment ce, după o pacoste, îi venise altă pacoste pe cap, fără nici o putinţă de scăpare. Motivarea rămânerii cumnatei în casă era că, bărbat singur, avea nevoie de mâna unei gospodine (ceea ce e un fel de a spune!), aspirantă la scena lirică în mod oficial, dar în realitate aspirantă poate chiar la mâna cumnatului (şi aceasta fiind un fel de a spune!), pe care el i-o refuza chiar şi la salut, cu atât mai puţin să i-o încredinţeze în mod permanent, împotrivindu-se din toate puterile rămase dintr-o căsnicie de vreun sfert de veac, şi se ferea de ea ca de piaza rea. Metoda a fost şi de data aceasta aceeaşi: necuvântarea, cuvântătorul familiei devenind mai târziu fiul său, vlăstarul mult aşteptat şi continuator al dinastiei Pălămidarilor.

Băiatul s-a născut după multă aşteptare şi gândire şi, pare-se, a fost mai mult fructul unui accident de parcurs, când drumurile paralele ale soţilor au ajuns, în mod inevitabil, să se mai încrucişeze. Nu că „şeful oficial“ al familiei ar fi fost lipsit de putere şi de voinţă, ci dimpotrivă, numai că energiile prefera să le cheltuiască în afară, în alte condiţii, poate vremelnice, trecătoare, fugitive, şi mai puţin acasă, din prea binecuvântate motive. De altfel, în birou, acţiunile sale în acest domeniu erau bine cotate la „bursa comentariilor“ funcţionarilor şi, mai ales, a funcţionarelor, căci cu toţii ştiau – iar unii îl şi văzuseră – ieşind în mai multe rânduri dintr-o casă bine cunoscută sub numele de *Maison de thé, Maison sérieuse,* în Via Chiaravale 2, chiar după colţul apreciat de cei în drept, căci, potrivit dictonului roman, cine este bărbat,*vir,* dotat în anumite manifestări gimnaste cu *vis,* putere,

poate fi considerat omnipotent, şi deci cu puteri depline, în toate. Chiar şi subalternii săi direcţi, ca Giuseppe Togni, erau bucuroşi să aibă un şef director atât de productiv în afara casei. Oarecum se făleau cu dânsul, dacă nu chiar îl luau de model, realizându-se însă pe alte meleaguri, spre a-i lăsa liber terenul ales, evitând a se întâlni piept în piept cu dânsul. A rămas totuşi deschisă problema: când îşi împlinea sorocul evadării din paradisul de acasă, în ce moment şi în ce condiţii. Scurta distanţă de la birou la căminul conjugal îi putea îngădui să facă escapade în orele libere, după program, dar, la nevoie, chiar şi în orele de serviciu, când ieşea pe neaşteptate în misiune oficială, fără a trebui ca director să justifice aceste intrări-ieşiri şi ieşiri-intrări. E de văzut dacă, după boala care-l ajunsese în ultima vreme, sub forma unui mic infarct rău prevestitor, medicul nu i-a prescris anumite mişcări „pe stomacul gol“.

Se zice că un client s-ar fi prezentat într-un asemenea locaş de repaus şi destindere şi, printre meniurile care i s-au înfăţişat, servite cu diferite linii, forme şi culori, ar fi pretins una nemâncată. Faptul a impresionat mult pe Madamă care, în îndelungata ei carieră, nu avusese asemenea cereri. Din fericire, s-a găsit una nemâncată şi, după săvârşirea ceremoniei, a cedat curiozităţii şi a căutat să afle mobilurile unei asemenea preferinţe. În sfârşit, omul a răspuns simplu:

– Madame, medicul mi-a recomandat cu instistenţă să fac mişcări pe stomacul gol. Iar eu, dându-i ascultare, m-am executat întocmai.

Iată unde poate să ducă interpretarea literală care, de altfel, a şi îngăduit traducerea expresiei: *Bewegungen auf lehren Magen!*

Botez cu peripeţii

Cum s-a întâmplat povestea zămislirii nu mai are importanţă. Fapt este că bucuria în casa Pălămidarilor creştea pe zi ce

trece, până când, ajungând sorocul, s-a descoperit că a ieşit din pungă un băiat de toată frumuseţea, cum în genere îşi văd părinţii copiii. Privirile obiective îi reduc însă la proporţiile lor reale, la culorile adevărate – violacee, albastre, chiar după spălarea la faţă – şi sunt mai porniţi să-i asemuiască cu animalele domestice, numeroase în casele de odinioară. După ce pruncul a ieşit la lumina zilei, problema cea mare nu a fost tăierea buricului, ci câştigarea unui nou creştin pentru sfânta biserică ortodoxă, prin botezarea sa cu agheasmă, ce nu putea să fie sfinţită decât de mâini pravoslavnice ortodoxe, greceşti ori ruseşti, singurii ortodocşi de la Milano pe vremea aceea cu o brumă de organizare bisericească.

Doamna Dorina, slăbită de îndelungata sarcină şi pretinzând că acest copil tardiv şi neaşteptat i-ar fi supt calciul din trup, înmuindu-i oasele şi făcând-o să-şi piardă dinţii, a mai rămas totuşi cu forţe suficiente, ca să impună în mod absolut un astfel de botez ortodox, deşi ai casei se lăsau tentaţi de ideea unui botez catolic, deschizându-i nou-născutului porţile spre o comunitate de şapte sute de milioane de membri, cu un gir şi o circulaţie largă, ceea ce i-ar fi folosit mai mult în viaţa de occidental. De altfel, călugăriţele se grăbesc să boteze nou-născuţii chiar în spitale, cât mai curând posibil, spre a nu lăsa pierzaniei vreun suflet. Bineînţeles, o fac după ritul bisericii universale, aşadar, catolice, căci acesta este sensul, şi fără multă ceremonie, în capela spitalului, atât de legată de profesiunea medicală, înmulţind astfel numărul catolicilor. Spre deosebire de ortodocşi, catolicii au un sens înnăscut al prozelitismului, nu atât pentru salvarea nou-născutului şi iertarea păcatelor pe care nu avusese când să le săvârşească, în scurta lui viaţă, cât pentru a înmulţi numărul supuşilor sfintei biserici catolice apostolice romane. Acest spirit e rezultatul unei politici formulate înainte cu secole şi milenii, chiar de la începuturile religiei creştine, fără îndoială, născute şi organizate la Roma. Căci orice curent religios nou, dacă nu intră în tiparele unei organizaţii valabile, nu ajunge să se afirme. Altoiul noilor idei elaborate de filozofia tracă şi grecească, pe organizaţia religioasă a Imperiului Roman, în frunte cu *Pontifex Maximus*, şi apoi împrumutând însuşi sistemul administrativ statal, s-a făcut, fără îndoială, la Roma. El nu putea să se facă în altă parte în acea perioadă, deoarece Imperiul Roman şi Roma, *caput mundi*, se confundau cu însăşi lumea antică. Chiar în doctrina creştină, o doctrină activă, cu tendinţe misionare, este cuprins principiul altruist al ajutorării altora, spre a ajunge la mântuire, deşi mulţi nu-şi pun această problemă, mulţumindu-se cu cruda lor soartă pământească.

Iată de ce călugăriţele, un fel de ostaşe ale Domnului, asemănătoare cu atletele cunoscute ale Armatei Salvării (Salvation Army), refugiu al tuturor fetelor bătrâne, nu se ştie bine dacă din speranţa „iertării păcatelor“, pe care nu apucaseră să le săvârşească, lipsind voluntari în acest indiscret domeniu, sau ca o „mortificare“, asemănătoare celor săvârşite de călugării încinşi cu un brâu încărcat cu ţinte înţepătoare – se simt animate de acest spirit milităresc şi luptă pentru câştigarea de noi supuşi. De multe ori părinţii, când nu au planurile făcute sau zăbovesc cu discuţiile asupra numelui cu care urmează să-i fericească pe nou-născuţi – iar aceştia trag multe ponoase din pricina imaginaţiei bogate a părinţilor – se trezeau cu copilul gata botezat, în cursul unei slujbe matinale, de către preotul capelan, slujitor în aceste locaşuri unde, în fiecare săptămână, dă călugăriţelor iertare de „păcate nesăvârşite“.

Nici un risc de acest fel nu s-a conturat la orizontul familiei Pălămidaru, căci doamna, mamă tardivă a unui trimis neaşteptat al cerului, a interzis orice iniţiativă, cu afuriseniile de rigoare, şi n-a aşteptat decât momentul întremării pentru a reveni pe verticală şi a participa la marea sărbătoare familială a botezului. Nume specifice ruseşti i-or fi fost sugerate, probabil, de papaşa staroste sau de ucenicii săi, în amintirea vreunui mucenic pierit pentru

credinţa pravoslavnică prin coclaurii Cercului Polar. Nici de nume greceşti nu ducea lipsă, dar nu le putea da preferinţă, deoarece prietenia sa cu grecii de la Milano, la care s-au adăugat şi nişte armeni, era relativ recentă. Numele iudaice din Biblie nu-l încântau pe soţ, căruia părinţii îi dăruiseră un nume pur roman, Laurian purtătorul de lauri. Laurii i-ar fi fost necesari, mai ales în a doua parte a vieţii, spre a-şi acoperi chelia totală, apărută într-un sfert de secol de existenţă în sânul familiei. Pe de altă parte, coana Dorina s-a văzut şi ea nevoită să ţină seama de numele viitorului naş. Ca un omagiu ce s-ar fi adus eventualului nou şef al soţului, care urma să fiu eu, s-au gândit la Sfântul Împărat Constantin, cu mare autoritate încă în biserica ortodoxă. Tratativele purtate în acest sens cu mama mea au dus la un răspuns pozitiv anticipat, pentru care, la insistenţele ei, mi-am dat consensul oficial. Se făceau pregătiri febrile pentru că, la un copil născut durduliu şi robust la trup, cu câteva kilograme mai mult decât trebuia, nu se putea concepe decât un botez excepţional nevoie mare. În apropierea evenimentului însă, a explodat o bombă neaşteptată: naşului nu-i călca piciorul în biserica rusească. Nici nu puteau să-şi imagineze o complicaţie mai mare! Dacă schimbau naşul, ar fi fost nevoie să schimbe şi numele ales, iar nou-născutul fusese declarat şi înregistrat la primărie, sub numele de Constantin. A se schimba biserica, nici atât, preotul şi enoriaşii săi fiind gata puşi pe picior de război. Încurcătura în casa Pălămidarilor lua proporţii, iar domnul Laurian ajunsese să se gândească la toate consecinţele posibile. Se vedea pierzându-şi bănuţii, acumulaţi în timpul războiului, fie din pricina poziţiei sale de director al Filialei APIR-ului (50 la sută Creditul Minier, Societate Petrolieră Română), fie din lipsă de imaginaţie, încredinţându-i naşului cu care – Doamne păzeşte! – nu putea să intre în conflict pe motive spirituale. Dar aceasta nu putea fi decât o presupunere neîntemeiată, ieşită dintr-un examen superficial al situaţiei, căci ştia el bine că afacerile sunt afaceri şi au codul lor

etic, iar bancherul (căci mai târziu aveam să întemeiez şi o bancă la Milano) nutrea gânduri bune şi avea mâinile curate. Mai mult încă, „naşul“ avea să-i acorde o încredere atât de mare, atunci când, după epurarea românilor care fuseseră angajaţi ai societăţilor româneşti din străinătate, în numele guvernului român, de către domnul Laserson, lituanian pripăşit pe meleagurile danubiene, rămas fără slujbă, mi s-a adresat pentru a-i da de lucru şi a-i asigura o pâine în Italia.

Încurcăturii ce părea fără ieşire tot mama i-a dat de capăt: urma să facă ea pe naşa, ţinându-l în biserică pe Făt-Frumos în braţe, iar eu, devenit naş prin delegaţie, rămânea să asist doar la ospăţul din casă, lăsând toate atribuţiile bisericeşti pe seama mamei, cu mare experienţă în materie. Cu acest Constantin, lepădat de Satana, după presupunerile bisericii şi devenit creştin fără voia sa, mama ajungea la treizeci şi şase de botezaţi, înrudindu-mă după regulile tradiţiei, vrând-nevrând, cu această familie românească din Italia, câştigându-i ca fini şi cuscri. Nu puteam să refuz, fiindcă nu voiam s-o nemulţumesc pe mama, iar dânsa petrecea în felul ei cu botezurile, adunându-şi merite pe pământ şi în rai, legate de biserică şi recunoscute pe lângă alte motive, prin decernarea unei decoraţii, în gradul de comandor, oferite de Ordinul Equestru al Sfântului George din Borgonia. Pe nou-născut îl pândeau însă tot felul de pericole neprevăzute. La un moment dat, era cât p-aci să cadă în cap, alunecând din perna prea fină şi lucioasă, deoarece mama era slăbită de pe urma accidentului de maşină de la Verona şi nu avea suficiente puteri, chiar după un an de zile, să-l ţină prea mult pe năzdrăvanul de păgân, pe punctul de a fi convertit la religia creştină. Dacă ar fi căzut în creştet cu acel prilej, ar fi existat o explicaţie pentru reputaţia obţinută ulterior de „bătut la cap“, cum afirmau directorii diferitelor şcoli ale Europei, pe unde îl purta speranţa de a afla profesori mai buni decât cei localnici. Confirmarea, de altfel, avea să vină şi din partea

membrilor familiei, căci mătuşa Puia sau mama Puia – care l-a luat în grijă după ce rămăsese orfan de mamă şi de tată, până la urmă orfan şi de sora care-l exploata – drept recompensă, a bătut-o şi-a alungat-o. Faptul s-a petrecut la întoarcerea mătuşii Puia din America, pentru drumul cel din urmă pe solul patriei-mume, când, voind să-şi găsească o utilitate socială, s-a oprit la Milano în casa nepotului. Din fericire (sau din păcate pentru el), uneori căderile provoacă cucuie care dezvoltă inteligenţa, naşa l-a salvat la timp, apucându-l de un picior şi readucându-l la orizontală, pe perna de sărbătoare.

Păţaniile sale nu s-au terminat însă, căci noi neajunsuri au apărut la orizont. Moţatul preot rus, deşi de zeci de ani la Milano, nu ştia boabă italieneşte, iar mama nu studiase nici ea limba rusă, căci pe vremuri românilor li se impusese maghiara, în Imperiul Austro-Ungar. Cum să priceapă şi cum să răspundă întrebărilor ruseşti, pe care nu le pricepea? Un traducător nu s-a găsit la repezeală, deoarece credincioşii orbecăiau şi bolboroseau fiecare în limba lui. Noroc că mama, prin experienţa acumulată cu ceilalţi treizeci şi cinci de păgâni, ştia pe dinafară ritualul botezului şi răspunsurile, astfel încât, mai mult sau mai puţin precis, bănuind că a ajuns momentul, şi fără sufler ascuns într-o cuşcă sub podea, ceea ce ar fi presupus ocuparea unei camere şi la etajul inferior, la întrebările în ruseşte ale papaşei, mama îi răspundea în româneşte. Înţelegerea prin semne n-a funcţionat însă la început, când, cu năzdrăvanul în braţe, preotul a alungat-o pe naşă din biserică şi ea nu pricepea de ce, pentru că ea era personajul principal în acest spectacol în care, în locul şi în numele micuţului necuvântător, trebuia să grăiască ea, luându-şi, în numele său, angajamente religioase. În ritul românesc, totul se petrece în biserică. În ritul rusesc, nu se admite ca un păgân să pătrundă pe poarta mare a bisericii înainte de a se lepăda de Satana după anumite formule şi jurăminte. În timp ce toţi ceilalţi creştini, lepădaţi sau reveniţi la Satana, au rămas în biserică, mama era împinsă afară şi i s-a încuiat poarta în nas. După ce şi-a adunat gândurile, presupunând că nu poate fi vorba decât de Satana care sălăşluia încă în micul păgân, şi-a dat seama că trebuie să-l lepede – nu pe dânsul, ci pe Satana din el – cu voce tare, ca să audă bine preotul prin poarta închisă şi să-l înduplece astfel să o deschidă, asigurându-l că pruncul a devenit curat (deşi trecuse destul timp pentru a i se îngădui vreo iniţiativă necurată, căci la vârsta de şase luni alimentaţia, la fel ca reziduurile, sunt extrem de bogate). Curat sau necurat, odată întrat în biserică, preotul rus l-a înşfăcat de umeri şi l-a vârât într-o căldare cu apă, pare-se călduţă, căci afară era răcoare, lăsându-l să înoate la fund, spre disperarea tatălui, domnul Laurian Pălămidaru. Văzându-şi odrasla în pericol de înec, la o vârstă atât de fragedă, s-a albit la faţă şi i-a privit cu ochi furioşi pe toţi cei prezenţi, poruncind cu glas împrumutat de la Sfântul militar Gheorghe, cel cu lancea, scoaterea din apele sfinţite, în care se lăfăia pruncul, devenit de culoarea vinetelor coapte, în timp ce papaşa, nepăsător, continua să cânte psalmii lui David, care puteau să se transforme în liturghie de prohod. Cred că de atunci, şeful oficial al familiei Pălămidaru s-a cam lecuit şi şi-a lecuit şi nevasta de biserică şi de popă rus, gândindu-se că papaşii greci au moţ şi barbă tot atât de mândre, fiind poate şi mai cu băgare de seamă faţă de credincioşi, graţie talentului lor comercial.

Toate aceste peripeţii neprevăzute şi de neînchipuit au fost apoi repede uitate, când a început ospăţul acasă şi veselia i-a cuprins pe toţi, la gândul că băiatul nu fusese numai botezat – şi deci scăpat de Satana –, dar şi scăpat de la înec.

Bucuros a fost şi naşul că n-a asistat la o asemenea scenă oribilă, când, cu gândul la mântuirea sufletească a unui păgân, în momentul culminant al ceremoniei, ar fi putut să devină martorul unui omor prin imprudenţă, săvârşit de preotul rus nepriceput în relaţiile cu Divinitatea şi Satana. M-am înfruptat din bunătăţile pregătite de mama mea, din spirit de întrajutorare dat coanei Dorina, care acuza o lăuzie întârziată, declarându-se epuizată de

greaua şi tardiva naştere, căci pruncul îndărătnic nu se lăsa lesne înduplecat să iasă la lumina zilei, temându-se poate de greutăţile vieţii. Teama de atunci e justificată astăzi, căci studiile – cu toate ajutoarele şi meditaţiile suplimentare – au dus numai la jumătăţi de diplome, din partea unor institute private, cu viziuni largi şi tolerante, după mulţi ani repetaţi, merşi mai mult îndărăt decât înainte. Posturile de funcţionar ocupate mai târziu au fost minore şi prost plătite, băiatul fiind mai mult ţinut din bunătatea întreprinzătorilor, care îl cunoscuseră pe tatăl său şi socoteau potrivit să-i facă un hatâr. Cu candoarea celor săraci întru Sfântul Duh, spunea uneori:

– Nu pricep de ce nu mă avansează şi de ce nu mi se măreşte leafa şi mie! Sunt prezent la orele de birou, sporturile pe care le practic le practic numai după-amiaza şi nu am nici un fel de vicii!

Multe eforturi avea să facă soră-sa pentru a-i afla un post în întreprinderile mele, spunând că acesta ar putea intra în socoteala lichidării de după moartea tatălui lor, încasată de două ori (treizeci de milioane de lire), formulând mereu cereri pentru satisfacerea setei sale necontenite, care începea cu votcă, la nouă dimineaţa. Cu toată bunăvoinţa şi cu cele mai bune amintiri nutrite fostului subdirector general Laurian Pălămidaru, şeful de cadre s-a opus, ca şi cei care ar fi trebuit să-l ia în primire, temându-se de o sarcină prea împovărătoare şi apăsătoare. Pe de altă parte, întreprinderile de azi, în regim de concurenţă, nu pot să devină societăţi de binefacere şi asistenţă socială, căci afacerile sunt afaceri. A trăi din gloria străbună şi din calitatea de fin nu e demn pentru un tânăr, chiar dacă acesta nu ar râvni să se „menţină“ la nivelul părinţilor, ci numai să se „întreţină“ cu oxigen, ca peştele în apă.

Pentru a încheia povestea botezului, cu acea ocazie am cunoscut o seamă de comeseni de toate naţiile, ca ruşi, greci, armeni, ucraineni, persani şi alţii, din cele mai nebănuite colţuri ale lumii,

uniţi printr-un numitor comun al dreptei credinţe ortodoxe, deşi pe limbi diferite. Prietenii familiei, făcuţi de coana Dorina, cu interese deosebite, chiar dacă ei nu puteau să întreţină conversaţii curente, se întreţineau mult mai bine cu bucatele şi cu băuturile. Odată consumate, toţi s-au bine dispus. Surâsul înlocuia în bună măsură cuvintele, devenind un mesaj al prieteniei, în jurul unei mese. La terminarea ei, se cam terminau şi prieteniile spartane, care puteau să recapete viaţă doar cu prilejul altui botez sau cu ocazia unui praznic.

Curioasă constatare: toate confesiunile ortodoxe dau mare importanţă botezului, cununiilor şi înmormântărilor. Uneori, se cheltuiesc averi pentru realizarea lor în condiţii demne de poziţia viitorului om sau pentru poziţia mortului, ba uneori chiar superioare, spre a-i ridica prestigiul; ante-mortem sau post-mortem. În mai toate satele din România, praznicele cu pomeni, cu daruri făcute invitaţilor (ştergare, lumânări, colaci etc.) pentru sute de persoane, cu un meniu de supraalimentare ca, pasă-mi-te, mortul să nu sufere de foame pe lumea cealaltă, ridică cheltuielile la sume nebănuite, astfel încât costă mai mult să mori decât să trăieşti. Obiceiurile înrădăcinate de secole sunt greu de înlocuit, de teama acelei critici pe care o fac vecinii mortului, căci – Doamne păzeşte! – să nu plece cu fesul turtit, fără împlinirea datinilor şi a sacrificiilor, care înlesnesc despărţirile eterne, dar sărăcesc pe cei ce rămân în viaţă. E de întrebat ce interes mai are mortul, din moment ce nu se mai întoarce şi piaţa rămâne liberă pentru afaceri, renume, prestigiu altora şi, în primul rând, moştenitorilor. Este într-adevăr o problemă asupra căreia autoritatea ar putea să se aplece cu atenţie şi să intervină, cu toate mijloacele de comunicare în masă, pentru a convinge şi îndrepta anumite obiceiuri exagerate, fiind mult mai important pentru societate binele celor rămaşi în viaţă, decât faima celor plecaţi în împărăţia lui Hades.

ÎN SPA¸IUL ROMÂNESC

Moartea tatălui meu

Ultima imagine a tatălui meu mi se întipărise definitiv în memorie, pe peronul gării din Lugoj, când am plecat la studii în Occident. Puţine veşti mai primisem de la el în vremurile de război. Deşi dotat cu un fizic robust şi sănătos, totuşi necazurile şi emoţiile i-au minat organismul. Căuta tot mai rar compania vechilor săi prieteni, cu care se întâlnea la restaurantul Dacia unde îl puteai vedea la un pahar de bere cu mititei sau cu o tocăniţă de porc, pregătită de doamna Vlădău. Se ducea la cafeneaua Bristol sau la Royal, unde juca domino. Se pare însă că nici cafelele, nici coniacul nu i-au priit, deoarece ficatul îi devenise sensibil prin libaţiile domestice întru cinstirea Larilor şi Penaţilor, aşa încât îl ameninţa o ciroză fără leac. S-a pomenit, la un moment dat, cu un început de diabet, ceea ce-l supăra mult, fiindcă orice zgârietură de cosor îi producea răni sau infecţii prelungite. Corpolent, cu toate eforturile făcute, nu se putea abţine de la mâncare, iar băutura, care predispune la îngrăşare, nici nu se gândea s-o înlăture, fiind, pare-se, singurul leac al supărărilor ce-l copleşeau. În fond, fusese întreaga viaţă un neînţeles şi, la rândul său, nu făcuse nici un efort pentru a acorda înţelegere altora. Era obişnuit să domine, stăpânit de un temperament violent, ce nici pe el nu-l lăsa să se cruţe. Cei din jur se vedeau nevoiţi să i se adapteze şi, când aveau simţul înnăscut al disciplinei, totul mergea bine şi echilibrul se menţinea. Dacă printre aceştia se aflau şi alţii cu

veleităţi de conducător, cu voinţă dârză şi dorinţă de a impune propria părere, se năşteau tensiuni. Două pietre de moară tari nu macină făina, ci trebuie ferecate întreolaltă, pe seama uneia din ele. De aici, conflictul latent şi neîntrerupt. Orice prilej putea să dea naştere la un *casus belli*. Plecarea mamei în Italia, în noiembrie 1942, fusese consimţită cu multe rezerve şi cu teama de a nu fi părăsit timp mai îndelungat decât cele cincisprezece zile programate. Avea poate şi un presentiment. Oricum, pentru a evita şederea prelungită, el a făcut tot ce-i stătea în putinţă ca mama să nu ia îmbrăcăminte de iarnă şi să fie nevoită a se întoarce la sfârşitul lunii. Sejurul ei însă a durat trei ani şi jumătate din pricina războiului.

După armistiţiul italian şi ocuparea Italiei de Nord de către nazişti, precum şi a Italiei de Sud de către anglo-americani, frontul de Est avea să se prăbuşească. La un an avea să se semneze armistiţiul românesc cu vecinii de la răsărit şi din văzduh, căci cu englezii şi americanii România nu avusese alte contacte şi nici motive de război. Au continuat bătăliile în vest, contra noilor inamici: naziştii părăsiţi din Alianţă, ungurii cotropitori ai Transilvaniei, datorită sprijinului lui Hitler şi Mussolini. Marea campanie a Vestului contra Estului avea să se încheie cu ocuparea ţărilor învinse de către Aliaţi.

Aceste schimbări au dus şi la ocuparea României de către trupele aliate (în realitate numai de către ruşi), iar trupele ruseşti au trecut ca un tăvălug peste ţară, ceea ce a avut drept consecinţă rechiziţii, ocuparea caselor, acţiuni de tot felul, fără rezerve de vârstă. Pentru apărarea locuinţei şi a tăbăcăriei, tata luase măsuri neobişnuite. Cu toate acestea, el a suferit un şoc violent când a avut prima confruntare dramatică cu trupele de ocupaţie. În calitatea sa de secretar al colonelului, la comanda Regimentului 1 Artilerie, locotenentul Ionică ¸enchea obţinuse o semnătură pe o adresă de el pregătită, prin care declara casa noastră din strada Alexandrovici 24 (azi Ştefan cel Mare), rechiziţionată pentru comanda

regimentului. Documentul era afişat pe poartă şi, în copie, la intrarea în casa cea nouă. Adesea a fost de folos acest ordin, căci aceia care voiau să intre se opreau în faţa comandirului regimentului românesc. Într-o seară de pomină însă, o mână de soldaţi din armata adversă, beţi, neştiutori de carte, au voit să pătrundă cu orice preţ şi au dat să sară peste gardul înalt şi peste porţile ferecate. Tata a organizat atunci „mobilizarea“, împreună cu Jianu, servanta Gheorghina care îngrijea de casă, după indicaţiile mamei, de calfe şi ucenici. Fiecare s-a înarmat cu ce-a putut, ustensilele devenind arme de apărare. Tata avea un pistol vechi, ruginit, pe care Jianu îl mai curăţase, fiind el iubitor al unor astfel de instrumente, pentru care eu am avut întotdeauna o idiosincrazie de durează şi azi, şi în plus era şi vânător cu tot felul de puşti pentru iepuri. Nu ştiu dacă a vânat şi mistreţi sau alte lighioane. Tata mai păstrase din Primul Război Mondial baioneta puştii sale austriece şi o ţinea pe birou, ca un fel de *pesacarte*. Şi-a zis: „Dacă suntem atacaţi de aceşti soldaţi beţivani, înainte de a muri, trebuie să ne vindem cât mai scump pielea, care a rezistat în atâtea alte momente grele pe front!“ Dar ce putea să facă, la cei cincizeci şi cinci de ani, cu o baionetă ruginită, dar totuşi ascuţită la vârf? Cel mult să producă inamicului o infecţie tetanică! Fapt e că asediul a durat toată seara până noaptea târziu şi s-a prelungit, după o întrerupere, până către ziuă. De pe zidul înalt al casei măcelarului Muscalu, calfa sa, Ioany Hiller, cu nume şvăbesc, observa mişcările atacanţilor şi comunica prin viu grai cu Ştefi Baci, cum era chemat tatăl meu, putând astfel să adune „forţele“ în punctul de atac. Soldaţii s-au căţărat pe ziduri, căzând la verticală. Au dat lovituri în poarta de fier a intrării principale, în geamurile închise şi protejate de cătri, la casa cea mică şi de persane la casa cea mare, nouă, dar nu ajungeau, căci parterul era ridicat cu vreun metru şi jumătate şi ferestrele erau la trei metri. Prin ferestrele joase, mici, ale pivniţei, unde se aflau butoaiele cu vin şi răchie, nu puteau intra, căci erau ferecate şi oricât s-ar fi dezumflat ei în

atacul desfăşurat, spre a se înfrupta din nou din vinurile noastre, nu ar fi reuşit. Au trecut ore şi ore de tensiune, care i-au ţinut pe toţi neclintiţi pe poziţii. Cred că tata a resimţit-o cel mai mult, căci se vedea în pericol fizic, dar şi atacat în personalitatea şi avutul său, acumulat cu multă trudă de-a lungul vieţii. Tot după miezul nopţii, spre ziuă, soldaţii s-au retras fără să fi cucerit „reduta" şi fără să-şi fi umplut burduful. Nu este exclus să fi avut şi indicaţii din partea cuiva, cum se întâmplase în Primul Război Mondial, când vecinele au spus celor ce rechiziţionau unde ascunsese mama puţinul porumb rămas, şi a trăit apoi, vreme de o săptămână, numai cu cioclozi de curechi. Dar aceasta e mai puţin probabil, căci exista o solidaritate între cetăţeni în faţa puhoiului, care se năpustea asupra tuturora.

Cazuri de jaf s-au petrecut în tot restul ţării, cum se întâmplă întotdeauna când soldaţii trec prin teritoriile inamicului înfrânt. Dar cuceritorii, în cazul nostru, deveniseră eliberatori şi aliaţi. Ca atare, nu puteau fi chemaţi pe nume. S-a întâmplat, potrivit folclorului, ca Iţic, despuiat până la piele în Moldova, să se plângă organelor de poliţie, spunând:

– M-au despuiat nişte soldaţi elveţieni, domnule plutonier, şi mi-au luat ceasul, pantofii şi hainele, căci bani nu aveam la mine şi nici băuturi.

– Cum ai spus, Iţic?

– Da, domnule, nişte soldaţi elveţieni în trecerea pe aici.

– Iţic, să nu umbli cu cioara vopsită! Vrei să spui că te-au poprit nişte soldaţi ruşi, nu-i aşa? De unde elveţieni pe aici?

– Dumneavoastră aţi spus ruşi, domnule plutonier, eu n-am zis aşa ceva!

La Lugoj, tata n-avea cui să reclame şi ce să reclame, iar soldaţii „elveţieni" cu vremea s-au îndreptat spre Ungaria. Asediul casei, chiar dacă s-a încheiat în puterea nopţii, i-a ţinut pe apărători până dimineaţa, căci nimeni nu putea să bănuiască ce gânduri aveau pribegii.

La acest episod din 1945, s-au mai adăugat apoi altele: restricţii în exercitarea meseriei, deşi cereri de marfă (opinci, boxuri, şevrouri) erau multe şi stăruitoare, iar ţăranii aduceau piei pentru argăseală. Nu era însă voie să fie lucrate decât cotele oficiale, date prin ORAP sau DCA, cum i s-a spus după război, dar tot aceeaşi funcţie îndeplinind-o: de colectare a pieilor crude şi de redistribuire la tăbăcăriile din ţară, după cele mai juste principii şi metode. Fiecare tăbăcar, ca atare, avea în lucru cota oficială şi cota „liberă". De aici, procese verbale de constatare, amenzi, judecăţi, toate fapte care apăsau pe umerii obosiţi ai tatii, ca şi pe umerii tuturor celorlalţi meseriaşi meniţi să dispară în faţa industrializării forţate, ce se profila la orizont, în cadrul noilor orientări economice şi politice, în spaţiul european de influenţă sovietică, rezervat de Aliaţi învingătorului din est.

În aceste condiţii de viaţă tata s-a gândit că cedeze anumite responsabilităţi lui Jianu, care terminase facultatea de medicină, îşi încheiase practica de medic la sat şi era pe punctul de a-şi deschide cabinet medical, chiar în casa părinţilor, în fosta mea cameră. A început să-l trimită la Timişoara, ba pentru materiale (cromuri, alaunuri, aniline), ba pentru cota de piei, la secţia regională a DCA-ului, care, de obicei, era repartizată la Bucureşti. Voiajuri şi cheltuieli de afaceri se obişnuise să facă dr. Jianu Ştefan Drăgan şi, de regulă, el pleca însoţit de Flavia, care îl făcuse soţ cu de-a sila, în iarna anului 1945, fapt care-i produsese multă suferinţă lui tata, într-o asemenea măsură că nici n-a vrut să mai participe la nunta acestuia.

Nora îl dezgusta zilnic, la vedere şi la comportare, căci până la urmă a trebuit s-o accepte în casă, nici unul neavând casă ori masă. Era o povară sufletească ce-l amăra, făcându-l pe tata să se retragă în sine şi să devină tot mai izolat. De unde casa, sub guvernarea mamei, era îngrijită şi curată ca o farmacie, acum devenise murdară, abandonată, cu muncitorii lăsaţi în plata Domnului, nespălaţi, nemâncaţi ca lumea, pentru muncile grele pe care le

îndeplineau. La fel cum fusese studentă neterminată, pornită numai după aventuri, înainte şi după „înhăţarea“ lui Jianu, căruia i-a mâncat zilele în toate privinţele, Flavia a fost falimentară şi ca „măistoriţă“.

Zeno era la studii, la Bucureşti, şi cerea milioane de lei, nu atât ca să le cheltuiască, fiindcă era zgârcit din fire, cât să-şi facă avere proprie. Chiar din daunele obţinute de la CFR ca despăgubiri pentru teribilul accident de la Balota, el s-a gândit să-şi cumpere un teren (plaţ) de construit casă la Timişoara, operaţie realizată în cel mai mare secret. Nimeni n-a ştiut de această proprietate ani de zile şi el a pierdut-o înainte de vreme, din cauza impozitelor neplătite, după plecarea în Italia.

Casa firmei Drăgan devenise un izvor nesecat, din care toţi se adăpau fără milă, pe nerăsuflate, sub ochii lui tata, care îi încredinţa cheile lui Jianu, spre a lua necesarul pentru plata materialelor. Administraţia, din bună şi judicioasă, devenise o parodie. La fiecare vânzare de piei, fiecare îşi lua partea sa de beneficiu, Zeno considerându-se şi el asociat. Se confunda casa cu câştigurile care, sub presiunea inflaţiei, deveneau din ce în ce mai iluzorii. A fost un interregn administrativ care a durat şi după pieirea lui tata, şi după sosirea mamei, până la plecarea în Italia a lui Zeno, în luna noiembrie a anului de pacoste 1946. Tata se simţea redus în autoritatea sa, despuiat de avutul său, pe care îl crease, şi dezorientat în faţa comportării fiilor rămaşi în ţară, mai ales a celui preferat care-i semăna şi fizic, şi ca temperament. Această stare de lucruri se vede din scurtul testament scris cu două luni înainte de moarte, precum şi din scrisoarea abia începută către mama.

Bolile făceau progrese. Nu mai ieşea prea des din casă. Atribuţiile sociale şi profesionale le lăsase altora. Unii prieteni buni, ca Ioan Iacobescu, la fel de tânăr ca el, se găsea în aceleaşi condiţii şi avea să sfârşească la puţine luni după sosirea mamei, în braţele căreia şi-a dat sufletul. În oraş se vorbea că Ştefan Drăgan

o duce greu cu sănătatea fizică şi spirituală, ca suflet zbuciumat, cum l-a calificat ziarul *Răsunetul*. I-a fost hărăzit să moară singur. Eu şi mama, în Italia. Zeno – la Bucureşti. Cu noaptea-n cap, Flavia şi Jianu plecaseră la Timişoara, pe la cinci dimineaţa, fără să mai treacă prin camera de dormit sau prin biroul lui tata, unde de cu seară deşertaseră casa cu bani, peste măsura trebuinţelor. În noaptea de nesomn şi suferinţă, cine ştie ce gânduri îl bătuseră şi ce socoteli îşi făcuse, căci, la un moment dat, sculându-se spre a verifica banii gheaţă, a ajuns la birou, a deschis casa de fier (ale cărei chei îi fuseseră restituite seara), găsind-o goală. Emoţia, deziluzia, oboseala, slăbiciunea au acţionat la un loc, cu intensităţi diferite, dar acute, şi i-au produs un şoc violent. El a căzut ca un brad falnic şi viguros din picioare. Probabil asta se întâmplase pe la patru dimineaţa, cu Jianu şi Flavia în casă. Gheorghina l-a găsit cald încă, pe la şase şi jumătate, ceea ce probează că moartea survenise de puţină vreme.

Jianu a aflat de moartea lui tata abia după-amiază, când s-a întors din Timişoara. Mi-a trimis o telegramă, pe care am primit-o pe ziua de 7 martie dimineaţa, după o noapte de veghe. Abia închisesem ochii şi am fost trezit de brutala veste, care m-a zguduit. M-am tânguit întreaga zi şi m-am sfătuit cu ai mei ce să fac, deoarece doream să ajung la funeralii. În acea epocă însă un voiaj în ţară era, dacă nu cu neputinţă, oricum cu dificultăţi care durau luni de zile. Mă bătea gândul să închiriez un avion particular – nu exista.

Înmormântarea se făcuse după vechile tradiţii lugojene, în ziua de 8 martie 1946, şi la ea au participat o mulţime de oameni, încât răscrucea celor patru străzi, unde s-a oficiat serviciul divin, devenise neîncăpătoare. Coco Lupea mi-a relatat funeraliile şi transcriu aidoma după magnetofon desfăşurarea lor.

Informat de îmbolnăvirea vestitului tăbăcar şi maistru de frunte, Ştefan Drăgan – povesteşte Coco Lupea –, am căutat să

iau legătura, în lipsa membrilor familiei, cu cel mai apropiat om al acestei comunităţi: naşa, regretata Iuliana Tuculia. Dânsa mă pusese în cunoştinţă de cauză şi eu o rugasem ca, atunci când se va petrece deznodământul, să mă înştiinţeze, pentru a putea, nu numai ca prieten şi ca admirator, dar şi ca secretar al prefecturii, să dispun luarea măsurilor necesare pentru înmormântarea „poganului lugojean“, care a sprijinit toate iniţiativele sociale şi a fost o mândrie a breslei sale. Mai mult, avea trei feciori şi toţi îşi însuşiseră câte o disciplină, făurindu-şi cariere care promiteau mult. Îi vedeam ca viitori mentori sau dregători ai oraşului. Pe atunci, nu puteam să prevăd destinele fiecăruia, dar îi urmăream şi ştiam că, oriunde se vor plasa, vor munci şi nu vor lăsa să crească iarba sub ei.

Ştefan Drăgan nu era numai un meseriaş fruntaş, era un om sociabil şi, împreună cu prietenii săi şi cei vârstnici, se reuneau la *Dacia,* la *Masa Humanitas* sau *Masa Poganilor.* El şi meseriaşii reprezentau o avangardă a mişcării noastre naţionale pentru unitatea statului. Aveau, *eo ipso,* profesiunea lor, deplasându-se în centrele unde îşi desfăceau mărfurile, la aşa-numitele târguri. Aceşti oameni nu făceau numai negoţ, dar propagau, atunci când oprimarea statului habsburgic era mare, ideile de libertate şi instruiau masele ţărăneşti în menţinerea solidarităţii celor oprimaţi. Acest merit îl avea pleiada de meseriaşi de pe meleagurile noastre, meseriaşi ieşiţi din opincă şi care nu înţelegeau s-o rupă cu opinca. Ei ţineau legătura cu satul, produceau mărfuri pentru sat. În acelaşi timp, păorimea evolua şi din meseriaşi deveneau muncitori industriali, profesori, medici, ofiţeri. Adevărul este că şi intelectualitatea lugojeană tot din opincă a ieşit, întorcându-se ori de câte ori se ivea prilejul la acele hramuri-rugă, în satele natale, înfrăţindu-se cu cei de jos, cu rudele rămase în mediul rural, cultivând deopotrivă ideea naţională şi solidaritatea, iar acest lucru este marele merit al breslelor noastre şi graţie lor s-a putut înfrunta tot ce-a venit bine sau rău pentru neam. A fi meseriaş în Banat era o referinţă, era şi o profesiune, dar şi o misiune

patriotică, religioasă, culturală, naţională. Ştefan Drăgan fusese multă vreme şi consilier la Liceul Coriolian Brediceanu, reprezentant al părinţilor, în consiliul la care participau şi clasele superioare, împreună cu corpul didactic.

Era în martie, 1946, când a sucombat Drăgan, şi cel dintâi lucru pe care l-am făcut a fost să iau legătura cu Episcopia Unită din Lugoj, deoarece dânsul fusese mulţi ani prim-curator al bisericii-catedrale din Lugoj şi avea strânse relaţii cu parohia. Ca secretar, conlucram pe tărâm socio-cultural cu episcopia şi cu toţi cei care o conduceau, cu însuşi episcopul dr. Ion Bălan şi cu părintele Ploscaru. Împreună cu aceştia, am decis ca rugăciunea de dezlegare s-o facă la funeralii însuşi episcopul, împreună cu prepozitul capitular, dr. N. Brânzeu, tatăl rectorului Institutului de Medicină din Timişoara. În ziua înmormântării, s-au reunit toate corurile Lugojului: Corul Vidu, Corul Progresul, legate în acele timpuri de biserica ortodoxă, alături de corul catedralei, Lyra. Deoarece prefectul judeţului, domnul Nicolae Dimitrievici, se deplasase în interes de serviciu, am fost delegat oficial să iau parte la funeralii şi să-l reprezint, alături de primarul oraşului, avocatul Aurel Lascu din Lugoj.

Ceremonia s-a desfăşurat în faţa casei, pe malul Timişului. La slujbă, cu toţii erau pe colţul Măcelarilor, la încrucişarea străzilor. Aici era o piaţetă, strada Fur, azi Ion Vidu, strada Alexandrovici, azi Ştefan cel Mare, strada Atanasevici, care azi nu ştiu ce nume poartă şi Splaiul Timişului. Circulaţia nu era intensă şi nu era nevoie să fie oprită. Corurile erau aşezate în semicerc, iar o parte din tineret purta în mâini coroane ale instituţiilor şi ale prietenilor. Fiecare cor a ţinut să-şi cânte „devizul“ şi o cântare funebră. După aceea, cortegiul s-a îndreptat spre cimitir, dar n-a apucat-o spre casa Milcovici, ci a pornit pe Vidu, pe Împăratul Traian şi a ajuns la Prefectură (înconjurată atunci de un gard), în spatele catedralei, prin faţa Primăriei de azi şi pe Strada Făgetului. Timpul era frumos, n-am suferit de ploaie şi frig, deşi era în opt martie. Era un vânt de primăvară, plăcut.

M-am îndreptat cu primarul spre casa funerară. Copiii erau cu luminile în mână. Pe urmă a venit Preasfinţitul şi protocolul cerea să-l lăsăm înainte, iar autorităţile au luat loc în spatele lor. Nu toţi cei care au participat la slujbă, în faţa casei, au venit şi la cimitir. Unii bătrâni au rămas. Eu eram delegatul prefectului şi nu mă puteam suci. Fiecare cor îşi marca prezenţa. S-a cântat şi melodia *Eroi au fost, eroi sunt încă,* aşa cum se cânta pentru preşedinţii activi. Era o compoziţie a lui Brăteanu, muzicolog, şi se intona la festivităţi în ritm mai vioi. Vidu o avea pentru *coro a cappella.* Vorbirile funebre s-au ţinut în faţa casei de către prepozitul Nicolae Brânzeu şi la groapă de către preşedintele Reuniunii Meseriaşilor, Vasile Gherga.

Presa locală a scris, în *Răsunetul* şi în *Acţiunea.* Deţineam şi funcţia de şef al cenzurii şi-mi aduc bine aminte că am dat drumul acestor articole, dar nu mai reţin alte amănunte. Am impresia că s-au făcut şi filmări, cinstindu-se memoria unui tată bun, care a făcut totul pentru copiii săi, pentru coeziunea unei familii, pilduitoare pentru cei de azi.

Eu sunt din fire mai rezervat, mai englez. Nu mă împac, mai ales când sunt departe de ţară, cu obiceiurile de aiurea. Când îmi completam studiile în străinătate şi primeam de la colegii mei câte o scrisoare, mai fiecare îmi scria că tata, şi Drăgan, şi prietenii lor sunt seară de seară la *Dacia.* Iar acest lucru, după anumite ore, cam degenera. Odată, primind o asemenea scrisoare de la Ovid Dobrin, m-am supărat foarte rău şi i-am scris tatălui meu că nu-mi cade bine când îmi scriu colegii de liceu despre asemenea fapte ale sale. Am primit atunci o lecţie pe toată viaţa şi o reţin şi azi. Drept răspuns, într-o foarte scurtă epistolă, tata mi-a scris în ton oficial (şi a semnat Al. Lupea) că nu admite copiilor săi să-i fie judecători. Şi avea dreptate. Am simţit că palma mi s-a lipit de obraji. Mai târziu mi-am dat seama că generaţia lor a fost bonomă. Noi, care ne întorseserăm din Vest, ne simţeam mai izolaţi şi, desigur, vedeam lucrurile altfel. Totuşi, îmi dădeam seama că în viaţă omul trebuie să aibă o limită. Limitele

noastre erau de un fel, ale lor – de alt fel. Şi poate că nutream o mică invidie pentru viaţa lor trăită din plin. Sora mea mai mare, Juliana, care a urmat medicina, era însă în janărul tatei şi ea participa efectiv, alături de meseriaşi, la petrecerile de la *Dacia,* la seratele bonome, în timp ce eu eram un fel de Cenuşăreasă, care privea lucrurile de la distanţă, un fel de *şpoanţăr.* Din pricină că nu m-am împăcat cu lucrurile acestea, tata nu-mi purta pică, dar nici prea mare simpatie.

Ca încheiere, iată ce scria săptămânalul *Răsunetul,* ca necrolog, sub semnătura redactorului-tipograf, G. ¸ăranu, despre tata:

ŞTEFAN DRĂGAN: Ne-a părăsit pe vecie încă un vrednic meseriaş din Lugoj, Ştefan Drăgan, măestru argăsitor trecut în cele eterne, miercuri în 6 Martie a.c., în etate de 56 de ani. Înmormântarea a avut loc vineri în 8 Martie crt., luând parte o mare mulţime. Serviciul funebru a fost săvârşit de opt preoţi, iar răspunsurile funerare au fost date de corurile „I. Vidu“ şi „Lyra“. Dezlegarea sufletului a fost dată de P.S. Sa Dr. Ioan Bălan, episcopul Lugojului. Decedatul a fost un valoros membru al reuniunii meseriaşilor români din Lugoj, fiind ales vice-preşedinte şi casar al acestei Reuniuni, pe care le-a îndeplinit cu mare conştiinciozitate. A mai fost şi epitropul catedralei române-unite din Lugoj. Îl deplânge soţia sa, Cornelia, fiii Constantin, Jianu, Zeno, nora Flavia, precum şi numeroasele rudenii. Marţi seara, 12 Martie crt., s-a ţinut în sala Reuniunei Meseriaşilor români din Lugoj, un parastas pentru odihna sufletului regretatului Ştefan Drăgan, la care au luat parte fiii decedatului, Jianu şi Zeno, nora Flavia, precum şi numeroşi membri ai Reuniunei şi corului „Progresul“. Cu acest prilej s-a arătat prin frumoase cuvinte meritele lui Ştefan Drăgan. Au vorbit d-nii: Vasile Gherga, Preşedintele Reuniunei, George ¸ăran, ca prieten al defunctului, Petru Hanzu, în numele măieştrilor argăsitori, Luca Vidu, în numele Societăţii „Progresul“. Tuturora le-a răspuns fiul

decedatului, Zeno Drăgan, mulţumind pentru frumoasele cuvinte elogioase adresate părintelui său. Corul „Progresul“, sub conducerea d-lui Romulus Popescu, a cântat ca de obicei frumos, câteva cântări funerare. Dormi în pace, suflet zbuciumat!

În anul 1964 am primit prin Ionică, testamentul tatălui meu, scris nu mult înainte de moarte, şi o scrisoare începută, dar neterminată, adresată mamei, în care îşi exprima durerea că nu era alături de el şi că se simţea părăsit. În testament cerea să i se pună lumină electrică la mormânt. Partea cea mai importantă a testamentului o constituie exprimarea dorinţei de a se crea o *fundaţie*, care să-i poarte numele, o fundaţie cu scopuri culturale, legate de aspiraţiile sale spre muzică. Ultimele dorinţe ale tatălui – fiu de ţăran, devenit meşter la oraş, instruit mai mult la şcoala vieţii, autodidact – îl arată ca om dinamic şi modern, progresist şi altruist. Aşa s-a arătat şi în viaţă, prin grija pentru lucrătorii săi, cu care stătea zilnic la masă, împărţind nu numai munca, ci şi roadele ei cu cei care alcătuiau mica lui întreprindere.

Fără să cunosc aceste ultime dorinţe, încă din 1949 am început o activitate culturală în multe centre ale Europei, cu publicaţii, sedii pentru manifestări publice, sub egida unei societăţi care s-a numit mai întâi Europa, Agenţie de Presă şi Radio, dotată cu personalitate juridică, fără scop lucrativ. Mai târziu, această societate s-a transformat în Fundaţia Europeană Drăgan, cu sediul central în Spania şi filiale în diferite capitale ale Europei. Astfel, am realizat pe plan continental ideea generoasă a tatălui meu, rămânând să se găsească formele şi momentul potrivit înfăptuirii fundaţiei locale din Lugoj.

Mama se repatriază

În februarie sau în martie – relatează mama –, România o trimis vaporul *Traian* pentru românii care voiau să se întoarcă în

ţară. Un colonel l-o întrebat de Constantin dacă pot merge şi eu şi sigur că dumnealui o fi spus că nu merg. Eu plângeam, voiam să mă întorc acasă şi colonelul mi-a spus: „Dumneata nu eşti diplomată, noi am venit numai după diplomaţi, aşa că nu poţi pleca cu vaporul“. Atunci m-am pus pe alt rând de plâns. Am plâns, am plâns, am hotărât că nu mai stau. În aprilie, am văzut că nu-i treabă şi că degeaba aştept. Constantin se tânguia: „Nu vreau să rămân singur, mamă!“ L-am lăsat în voia lui şi m-am dus la Roma. Dar mai înainte, cu două zile, am vorbit cu Emilian de la Roma. El mi-o telefinat şi m-o întrebat ce fac, ce se întâmplă. Constantin era acasă, dormea în camera din fund, eu stăteam pe un divan, n-o auzit telefonul. I-am spus lui Emilian ce gânduri mă pasc şi el mi-o zis: „Dacă e după dânsul nu mai pleci niciodată. Vino la Roma şi vedem noi!“

Atunci am lăsat bucătăresei ce să fiarbă şi eu, foarte frumos, m-am pus pe *corier* (autobuz) şi până-n sară am şi fost la Roma. La sosire cine m-o aşteptat? Emilian şi Roman. Amândoi cu o maşină, deloc m-o dus la consulat. Eu n-am fost pregătită nici cu fotografii, cu nimic. Nevasta lui Roman, Tessa, era acolo şi m-o întrebat cum am călătorit. „Bine, iar de la gară m-o adus Emilian“. Era nevoie să iau viza de tranzit de la sârbi, iar sârbii or zis că până în două săptămâni poate să primăsc, mai degrabă nici vorbă. Şi Tessa ce s-o gândit? O văzut că n-am fotografii. Deloc, o dat telefon la ministru acasă şi ministrul o zis că nu poate să vină, că e bolnav. Uitam să spun: între timp, Drăgan murise la Lugoj, aveam telegrama la mine. Aveam şi telegrama cu accidentul lui Zeno la Balota. Şi atunci Tessa zice: „Asta-i urgent, trebuie să pleci acasă numaidecât“. I-o spus ministrul că dacă e aşa de urgent, atunci să-mi facă foaie de drum. Tessa o rupt din dosarul consulatului fotografia mea şi o pus-o acolo şi mi-o făcut foaie de drum. Când să-mi pună viza de tranzit, la sârbi, ăla ia într-o mână foaia de drum, în alta paşaportul: „A, aici este o afacere necurată. Asta-i spioană, cum are şi paşaport şi foaie de

drum?“ O pus mâna Emilian pe paşaport şi i l-o luat: stai că nu-i chiar aşa! Atunci mi-o dat foaia de drum frumos înapoi, fără viză, şi aşa m-am întors acasă.

Constantin nu ştia unde mă dusesem. Era cu un profesor de la Câmpulung Muscel, cu o fată şi un popă. Ei voiau să se ducă la Arad, că aveau un frate acolo, şi nemţii i-au dus în Germania şi au dat cu ei în lagăr. De acolo or venit în Italia. Am auzit de planurile lor şi într-o zi am zis către Ion Popa: „Să le spui să vină pe la mine, îi invit la masă!“ Şi-au venit. Fata profesorului se înscrisese la o facultate din Padova. Şi l-am întrebat: „Ce faceţi şi ce gândiţi?“ „Păi, noi plecăm poimâine. Avem foaie de drum.“ No, atunci eu ce să fac? Nu mă lasă el Costică să plec. M-am chibzuit eu şi în cele câteva zile ce-au rămas, într-o sară l-am adus la masă şi pe băiatul de la consulatul român, care avea birouri la Milano. Şi, în fine, l-am întrebat cum să fac. „Lasă, că vine timpul şi te duci!“ Mi-am dat seama că mă poartă de nas şi unii şi alţii. Mi-am zis: „Nu fac ăştia nimica“. Îl mai întreb şi pe viceconsul cum să fac să plec în România şi el mă sfătuieşte să mai aştept. „Nu pot să aştept, că eu mor dacă nu-mi împlinesc datoria. Bărbatul mi s-o dus, casa o rămas fără stăpân.“ Şi atunci el: „Bine, doamnă Drăgan, dar Constantin ştie?“ „Sigur că ştie, cu voinţa lui plec.“ Pune mâna pe telefon: „Nu telefonaţi, domnule, că el o plecat la Roma“. Am spus că vreau să mă duc cu profesorul şi cu fata. Atunci el s-o sculat în picioare: „Ştii cum vei ajunge acasă? Din lagăr în lagăr“. „Dar nu-i nimic!“ am zis. Iară pune mâna pe telefon, iarăşi i-am spus că Constantin e plecat la Roma. Asta a fost într-o marţe. Profesorul îmi spune: „Noi am trimis bagajele la gară“. Când am auzit, repede mi-am făcut şi eu bagajul şi l-am trimis la gară, miercuri după-amiază. Atunci o fost venit şi Constantin şi am zis către el, după ce mi-am luat ziua bună de la funcţionari: „Constantin, laşi şoferul să mă ducă la gară?“ Şi el: „Cum adică, vrei să pleci fără acte?“ El nu ştia că fusesem la Roma şi-mi făcusem toate formele. I-am arătat actele

din palmă, nu i le-am dat pe mână, să nu mi le ia. Am început a plânge. „Cine ţi le-a făcut?“ m-a întrebat. „Dar ce crezi că n-am mai comunicat cu lumea?“ El s-o uitat lung la mine, nu-i venea să creadă. Şi iar l-am întrebat dacă vrea să mă lase să plec şi el o zis „da“. Am plecat şi, când m-am suit în tren, o venit şi el să-şi ia rămas-bun şi mi-o adus nişte scrisori. Aşa am plecat din Milano.

Mai întâi ne-o dus până în afară de Milano, la Baggio, o localitate unde nu era nici o zidire. În faţa mea, o unguroaică, cu un copilaş de vreo cinci ani, zicea că-i contesă. În fine, erau militari italieni. La Baggio ne-o trecut pe alt tren şi ne-o dat bilet normal. Un american îmi spune: „Doamnă, de ce pleci mata?“ „Domnule, vreau să plec, am doi copii, Jianu şi Zeno. Mereu mi-au reproşat că stau numai cu Constantin, copilul din Italia, în timp ce ei flămânzesc la Bucureşti.“ Atunci, americanul mi-o zis: „Uite biletul, ia-l la dumneata şi gândeşte-te până te duci la tren. Dacă băiatul nu-i capabil să te menţină, îţi dăm noi o pensie pentru întreţinere în toată luna“. Nici n-am vrut să aud. M-am dus la tren dimineaţa. Atunci o venit iarăşi Constantin şi mi-o dat să am la mine o mie de lire (bune pe atunci). La Baggio era o şcoală cu cinci etaje, cu marmură albă. Erau strânşi înăuntru toţi cei care se duceau prin Ungaria, Muntenegru, Germania. Pe cine am întâlnit acolo? Doi români. Unul spunea că e copilul unui general, şi un mecanic, care trebuia să iasă din Italia. Mi-au spus că, dacă ar avea bani, s-ar duce la *coriera* şi ar ajunge mai repede, aşa însă trebuiau să se ducă cu trenul obişnuit. Biletul meu, uitam să spun, fusese plătit de americani. Ne-am dus ce ne-am dus şi odată am auzit că iarăşi trebuie să rămânem mai mult timp şi ne-am coborât. Am luat *coriera,* cursa. Am plătit biletul, dar n-am lepădat pe cel dat de americani. Şi ne-am dus aşa până la Udine. Acolo a fost primul lagăr întâlnit în cale. Către graniţă era. Şi acolo, cursa ne-o descărcat şi ne-o lăsat la gară. Zic către domnişoară: „Hai să căutăm unde-i lagărul“. Tatăl ei era mic de statură, slab şi bătrân. L-am lăsat în gară cu bagajele şi noi ne-am dus să căutăm lagărul.

Am avut bani, am luat un taxi, am ajuns la un fel de hotel şi am intrat înăuntru. Era o funcţionară americană care vorbea nemţeşte şi italieneşte. Domnişoara n-o prea vorbit. „Bine, doamnă, uitaţi-vă foaia, sunteţi aici. Dumneata, domnişoară, pofteşte! Telefonez după o maşină să te ducă la gară şi să încărcaţi bagajele. Am să vă dau un soldat“. Fata s-o dus, iar mie mi-o dat un scaun şi am stat în birou cu ea. Şi, stând aşa, iaca vine unul şi spune că avem să plecăm mai departe, spre Triest, peste două zile, cu un transport mai mare. M-am uitat în jur – ce era? Alături – alt hotel cu prizonieri germani: se plimbau pe terasă, la soare. Am mâncat, aveam o cameră şi acolo se afla şi contesa. M-o întrebat dacă pot rămâne în cameră şi copiii. L-am luat lângă mine pe băiatul ei. N-o fost voie, dar i-am spus pe ungureşte contesei să stea liniştită, că vorbesc eu în locul ei.

Dimineaţa, ne-o aşteptat cu mâncare, cu bunătăţi. Ce n-o fost acolo pe masă? Aşteptam jos să plecăm cu transportul. Miercuri am ieşit pe terasă. Atunci am văzut că poporul de jos se înţelegea, se aveau bine unii cu alţii şi doar erau şaisprezece naţiuni. Toţi se înţelegeau, numai ăi mari, cu capete barosane, nu se înţelegeau între ei. Că războiul altfel ar fi trebuit să se facă: ei să se lupte, iar soldaţii să stea şi să se uite. Ăi mari să-şi spargă capetele!

Mai întâi, m-o fost chemat pe mine: „Nu veţi putea pleca până luni“. Am spus şi celorlalţi şi s-or întristat toţi că e închisă graniţa. Ne duceam la cinema, la plimbare, numai la nouă sara trebuia să fim la locul nostru. Americanii ne dădeau bilete pentru spectacole. Soseşte ziua de luni. De dimineaţă mă văd chemată şi le spun şi celorlalţi că plecăm. Într-adevăr, o venit o maşină, ne-or pus pe toţi patru, cu tot calabalâcul. Noi nu puneam mâna pe geamantane, numai nemţii cărau bagajele. Şi aşa am pornit către Triest.

Aici, la Triest, când am ajuns, n-o mai fost loc la hotel. Triestul e port la Marea Adriatică. Acolo sunt magazii mari. Dar n-o mai avut atâta lume, căci or plecat din toate locurile. Or făcut din

magazii locuinţe, cu perdele, pentru fiecare persoană. Erau şi doctori, şi sanitari. Cum ne-or adus în faţa lor, ne-or desfăcut la piept şi ne-or dezinfectat. Aşa o mers peste tot locul. Ne-or spus numărul pe care îl aveam fiecare, camera – mai bine zis magazia cu perdele. Iar am stat. Tot aşa, la nouă trebuia să fim acasă. Mare e portul la Triest! Era acolo şi numele pe o tablă şi scria că cei prenotaţi pentru luni să se prezinte la opt dimineaţa. Şi-atunci, în fine, ne-am dus la opt, ne-am suit în tren fără grija bagajelor, pentru că ni le cărau nemţii.

La Zagreb ne-o pus într-un internat de fete şi acolo am dormit toată noaptea. Ne-or aşteptat – deşi trecuse de miezul nopţii – cu cafea caldă şi cu pâine cu marmeladă. Aveam un sac de la americani plin cu lucruri: nimic nu mi-o lipsit de acolo, deşi era legat la gură cu sfoară şi oricine putea să umble în el. Am dormit buştean toată noaptea şi a doua zi dimineaţa iarăşi ne-au dat să mâncăm: fasole bătută cu chiftele. Deloc am cerut şi ceapă: *A, Rumînski, Rumînski!* au zis ei şi mi-au dat ceapă. Pe urmă ne-am suit în tren şi am pornit spre Belgrad, iar o parte din drum l-am făcut cu autobuzele. Ne-or dus în nişte bărăci de lemn şi, cum am ajuns, mai înspre seară, m-am schimbat toată. Totdeauna aveam chibrite la mine. Chiar şi acuma dacă plec, plec cu lumină şi chibrite la mine. Fetei i-o fost somn şi s-o fost culcat pe jos. Copiii ţipau, plângeau. Mă uit, fata adormise, dar se tot scărpina când pe-o parte, când pe altă parte. Plin de păduchi. Am aprins lumina şi, când mă uit, mişunau insectele pe pardesiul meu. Am tras-o de mână pe fată: „Domnişoară, haida afară, că aici nu-i de dormit pentru noi!“ O sărit ca arsă şi s-o dus afară. Am aprins lampioanele, au dat unii să ne liniştească. Eu m-am dezbrăcat de pardesiu, am scos peria de haine şi m-am periat cu de-amănuntul, am dat cu apă şi-am lepădat toţi păduchii jos. Aveam o geantă. M-am dus la toaletă şi m-am dezbrăcat până la piele. Mi-am luat schimburi curate, în timp ce fata pândea la uşă să nu dea cineva preste mine. O trecut şi Crucea Roşie pe acolo şi nu ştiu unde s-o

dus şi ce-o făcut. Când mă uit, fata lunecă şi cade şi-şi sparge genunchiul. O leg la picior şi ne îndreptăm spre autobuz, să plecăm. Ne-or dat loc şi am plecat spre Belgrad.

Când am ajuns la Belgrad, ne-o spus cineva să ne ducem la consulat, cu paşapoartele. Dar eu n-am ştiut. Erau vreo câţiva funcţionari. Când mă duc şi eu, îmi zic ăia de-acolo: „Nu, dumneata aşteaptă până mâine, acum domnul consul s-o dus la nuntă!“ Fir-ar al dracului să fie! El la nuntă şi noi în stradă, sub cerul liber, să-l aşteptăm până când vine? Hai să plecăm! De data asta, cu băieţii de la Udine. Am pus mână de la mână şi le-am făcut bani de drum. Când am ajuns la graniţă, văd militari mulţi. Îi băga pe rând într-o cancelarie şi toţi ieşeau de acolo fierţi. Era securitate. L-o luat înăuntru pe băiatul generalului, Grigore. Când iese afară, îl întreb: „No, ce s-o întâmplat?“ „Doamnă, ăştia bagă spaima în oameni! Cine ştie ce-or face cu noi!“ Atunci, eu mă gândesc la scrisorile lui Constantin. Până o fost mecanicul înăuntru, toate hârtiile, toate scrisorile le-am rupt şi le-am lepădat în closet. În sfârşit, m-o lăsat mai la urmă, după un profesor şi după fată. Toţi ieşeau speriaţi. M-am uitat la un băiat cu părul creţ. El m-o auzit că vorbesc şi s-o apropiat: „Mata eşti româncă din România? Şi ce vă faceţi dacă românii nu vă primesc în ţară, pentru că aveţi paşaportul în neregulă?“ Era pe la unu-două de noapte. I-am spus băiatului: „Nu ne primesc românii? În orice caz, în Italia nu mă mai întorc. Dacă dumneavoastră spuneţi că nu putem trece, fiindcă nu s-o iscălit domnul consul, care e la nuntă, atunci eu trimit băiatul imediat la Belgrad să ia semnătura“. O venit altul şi-mi spune – dar vorbea tare stricat româneşte! – că putem trece, că ne putem duce în ţară. Mă întreabă: „Cum te-ai dus, de ce n-ai rămas la băiat, de ce vii în România, ce-ai făcut acolo, ce-ai lucrat cu băiatul?“ În sfârşit mi-o scos sufletul din mine. Pe urmă ne-or dat nişte pâine şi nişte zamă. Eram cinci. Cumpărasem sfetere duble, unul închis, cu mânecă lungă, altul cu mânecă scurtă. Şi i-am spus mecanicului să se ducă şi să

le vândă. Am făcut bani, fiindcă nu ştiam cât o să mai stăm la graniţă. Eram după accident, ţineam mâna aşa. Am dormit pe bănci. Dracu' o putut să doarmă! S-o făcut dimineaţă. Acolo nu era voie să ieşi afară, era securitatea de graniţă mult mai severă. Văd o evreică cu bărbatu-su. „Unde vă duceţi?“ „În România“. „Păi şi noi ne ducem acolo, la Timişoara!“ Îi spun să telefoneze la adresa lui Ion ¸enchea, bătrânul. Dar nu era voie să te duci nicăieri, nici să cumperi pâne, decât cu militarul după tine. Natural, când o aflat situaţia, ¸enchea ăl bătrân' o telefonat la graniţă, la securitate, o spus să mă cheme, să vorbească cu mine. Funcţionarul m-o chemat. Am vorbit. „Doamnă Drăgan, ai un creion? Scrie! Du-te la avocatul ăsta, în strada astă. Să-ţi dea bani cât ai nevoie.“ Soldatul o auzit, ne-o lăsat să ne ducem singuri la cumpărături, iar noaptea – mă rog! – m-o chemat să dorm în birou, pe divan.

Mânezi, după ce-am ajuns la Stamora-Moraviţa, i-am telefonat şi lui Jianu. Era duminică. Ne-am pus jos, afară, în parc. Ceilalţi jucau în cărţi. Trecea lume pe acolo. Doamna căreia îi dădusem portocale o vorbit cu ¸enchea. Ne-am dus să cumpărăm pâne şi, cum ne-am întors, am dat peste Jianu, care venise cu primul tren. Era inflaţie, avea un geamantan de bani. Cui să dau? Asta a fost duminică. Jianu o adus şi mâncare, de toate. I-am luat pe băieţi şi le-am dat toată mâncarea. Pe urmă, luni dimineaţa, am plecat spre Timişoara, dar la gară ne-o scos prin altă parte, prin dos, să ne ducă la poliţie. Ne-au pus patru în rând şi lumea când ne-o văzut, zicea: „Bată-i Dumnezeu de hoţi, cine ştie ce-or mai fi furat!“ Domnişoara plângea. „De ce plângi?“ I-o fost ruşine de oameni, cum spuneau că ni-s hoţi. Când ajungem la Poliţia din Timişoara, sumedenie de lume: „Doamnă Drăgan, te-ai întors din Italia?“ Dar nici azi nu ştiu de unde o fi venit ăla, că tot cu militarii venise. Ne duce înăuntru: „Doamnă, poţi să pleci imediat la Lugoj, dar cu primul tren să te întorci mâne dimineaţă“. Parcă aş fi fost ameţită. M-am dus, am ajuns acasă în ziua de 30 mai 1946.

Cum îmi lăsasem gospodăria şi cum am aflat-o! Murdărie peste tot, nimic la locul lui, parcă fusese măcel. Mi-a ieşit nora înainte, ştia că vin, mi-o pus pe masă o cratiţă cu lapte. Toată noaptea am plâns. A doua zi, la Timişoara, ne spune: „Trebuie să mergeţi la Arad, acolo o să vi se facă formele!“ După-amiază, când muncitorii lăsau lucrul, aveau trenul lor cu care făceau naveta. Ne-am dus şi noi, dar şeful de tren răcneşte: „Nu, ăsta nu-i pentru voi!“ Eram vreo cinci, mai erau şi câţiva muncitori. „Voi aşteptaţi alt tren, nu se suie nimeni!“ Şi se duce mecanicul şi-i pune mâna în gât, îl trage de cravată: „Dumnezeii cui te-a făcut! Ai stat acasă, pe cuptor, te-ai hrănit şi te-ai îndopat, ai o burtă cât un burduf! Vezi că vin din lagăr, vin din război, de ce nu mă laşi să mă sui?“ Ăla n-o mai zis nimic. Mecanicul l-o împins cât-colo şi ne-o îndemnat să ne urcăm în tren. Când trece să perforeze biletele, şeful de tren zice: „Dumneavoastră sunteţi cei care aţi zbierat la mine?“ „Da, noi suntem, mai ai ceva de spus?“ „Nimic. Doar atât că aţi fi putut vorbi omeneşte, că tot vă lăsam!“

La Arad, iarăşi pe coridoarele poliţiei, pe afară. Copii, femei cu boarfe, bătrâni scofâlciţi. Îl bagă pe Grigore, băiatul generalului. Iese afară înfricat. Of, Doamne! „Ce ţi-o făcut?“ Geme şi tace, cine ştie ce anume l-or fi întrebat. Îl bagă pe mecanic. Iarăşi. Profesorul cred că era plin în pantaloni, de frică. Pe urmă fata, pe urmă eu. Dar eu nu mă spării repede. Era un comisar. M-am uitat la el, m-am gândit, am început a râde, i-am zis: „De ce vă uitaţi aşa urât, domnule comisar, că nu suntem criminali!“ „De ce-ai plecat?“ „Mi-o fost dor de copil, am copil acolo în Italia şi mi-o fost dor să-l văd“. „Ce-ai lucrat acolo?“ „Am făcut de mâncare.“ „Politică n-ai făcut?“ „N-am făcut.“ Îl văd că se mai înmoaie şi-l întreb: „Mai există aici protopopul Voştinar?“ Îl cunoşti?“ „Îl cunosc, dar nu mai e aici, este la Lugoj.“ M-o luat de mână: „Hai să vorbim de la om la om. N-ai adus nişte reviste?“ „N-am adus...“ Pe urmă, m-a invitat la masă, dar am refuzat, ca să pot ajunge mai repede acasă. Şi am ajuns la Lugoj, la casa mea, la primul iunie 1946. Şi lucrul cel mai dintâi ce l-am făcut, am sărutat pământul. Fir-ar al dracului cu toţi cei care fug de pământul pe care s-au născut! Şi din 1946 am stat până-n 1958, după ce Zeno şi Jianu plecaseră la studii. Dacă ar spune şi azi cineva: „Doamnă Drăgan, pleacă, ai de înfruntat mari greutăţi acasă, eu tot acasă aş rămâne. Să-mi dea canari fripţi, tot nu mi-ar plăcea aiurea. Pentru mine orice pas pe care-l fac la Lugoj înseamnă ceva, îmi spune ceva. Aici sunt fericită, în Lugojul meu drag şi în locul unde m-am născut şi am trăit. Şi mă duc să văd Timişul, care curge aşa de frumos şi întotdeauna apare altfel colorat, iar când îi asculţi valurile, parcă ar spune o poveste. Aici copacii, apele, străzile oraşului, toate au suflet şi trăire omenească.

În ţară, secetă şi schimbări

Guvernul italian începuse o drastică revizuire a străinilor şi instituise legi severe în acest sector. Totuşi, Ministerul de Interne a emis o circulară, precizând că orice străin care intenţionează să creeze locuri de muncă, să organizeze o întreprindere şi să se ocupe de administrarea ei putea să obţină automat sejur nelimitat în orice oraş din ţară. În baza acestei dispoziţii, mi se eliberase un nou *foglio di soggiorno,* pe care se aplicau vizele de reintrare în Italia. În felul acesta, situaţia mea în Italia, cu firmele pe care le aveam, devenea stabilă, ceea ce îmi îngăduia să cer şi să obţin sejur nelimitat şi pentru mama. În cazul când ea ar fi vrut să plece în România, putea să obţină pe paşaportul românesc o viză de reîntoarcere, valabilă trei luni. Aceasta îi dădea dreptul să circule între România şi Italia, unde îşi păstra domiciliul. Dacă folosea pentru a merge în ţară „foaia de repatriere“, cum primeau refugiaţii ajunşi în Italia, ea renunţa la acest drept şi la foaia de sejur, cum, de fapt, s-au şi petrecut lucrurile, la un an de la plecarea ei.

Astfel, mi-am pierdut nădejdea de a o revedea curând, de a o aşeza lângă mine.

După cum istoriseşte ea însăşi, plecase împreună cu familia unui profesor de liceu. N-a fost chip s-o reţin, deoarece, când îşi pune ceva în minte, nu poate fi abătută de la hotărârile sale pentru nimic în lume. Îşi pregătise singură documentele şi vizele, iar când totul a fost gata, inclusiv bagajele, mi-a anunţat hotărârea definitivă şi a pornit spre România, înfruntând dificultăţile şi pericolele voiajului, prin ţări unde existau încă ciocniri cu armatele de ocupaţie şi partizani neliniştiţi. Mama era încrezătoare în steaua ei şi, descurcăreaţă cum era, niciodată nu se pierdea în împrejurări grele, ieşind de fiecare dată biruitoare. După patru ani de şedere în Italia acumulase noi experienţe şi o mai bună cunoaştere a lumii şi a oamenilor. Trecuse prin faza cea mai anevoioasă a războiului italian, scăpase de bombardamente şi din accidente, iar toate acestea îi întăreau credinţa în sine, în pragul celor cincizeci de ani.

O însoţisem preocupat la gară şi până în ultimul moment am mai sperat că se va răzgândi. Aveam să rămân cu inima strânsă, când a dispărut în pântecele acelei hidre cu mii de capete şi roţi de fier, între refugiaţi de toate neamurile, împresurată de boccele şi coşuri de nuiele. Dacă mai rămânea alături de mine un timp oarecare, ar fi pornit cu totul altfel şi ar fi călătorit în condiţii mai omeneşti. Pentru aceasta ar fi fost nevoie să mai aştepte câteva luni, până se limpezea situaţia şi aş fi fost în măsură să-i procur documentele în regulă. Decisă să ajungă acasă cât mai curând, aveam impresia că nici nu dorea un voiaj mai comod, ci voia să încerce şi să împărtăşească suferinţele şi dificultăţile refugiaţilor.

Călătoria mamei spre ţară a durat câteva săptămâni. Ajungând la frontieră după multe peripeţii, autorităţile nu i-au îngăduit să intre în România. I se topise inima de dorul Lugojului, în anii de şedere în străinătate, şi nimic nu o putea consola: nici frumuseţile naturale ale acestor locuri, nici Columna lui Traian de la Roma,

nici gospodăria fiului. Se gândea mereu la cei rămaşi şi îndeosebi la Zeno, care fusese grav accidentat într-o catastrofă feroviară, la Balota, lângă Turnu-Severin, azi Drobeta. Scăpat cu viaţă, dar cu faţa mutilată, Zeno, avea să-şi recapete înfăţişarea normală graţie profesorului său de chirurgie estetică de la Bucureşti, care şi-a pus în joc întreaga ştiinţă şi artă pentru a reconstitui oasele obrazului, printr-o serie de treizeci de operaţii succesive.

Ulterior, Zeno avea să devină un „caz“ de măiestrie chirurgicală şi să fie citat şi arătat la cursuri.

Acasă, mama a găsit o situaţie complet schimbată. Fratele mijlociu, Jianu, fusese ridicat din patul de spital şi dus la însurătoare de Flavia ¸ăranu. Internat pentru o infecţie suprarenală, după un exces de schiat şi o căzătură zdravănă, n-ar fi fost nici o grabă, cu atât mai mult cu cât nu existau nici acele motive denumite de sicilieni „de onoare“: *delitto d'onore fu!* spre a-i determina pe cei doi să urce în grabă scările primăriei, la ofiţerul stării civile. Tânăra „fată“ se temea însă ca băiatul să nu fie răpus de boală şi prefera să rămână „văduva Drăgan“ decât „domnişoara ¸ăranu“. De supărare, tata nici nu participase la nunta încropită în pripă, după ceremonia de la primărie. Desigur, bănuia că această căsătorie nu se potrivea, cum s-a şi dovedit mai târziu, şi în orice caz el nu admitea astfel de metode tocmai la băiatul său preferat. Colac peste pupăză, dota adusă de Flavia reprezenta doi pisoi.

Acasă, în strada Alexandrovici 24, unde se aflau casele Drăgan, rezultate din comasarea micilor proprietăţi necesare atelierului de tăbăcărie şi întreprinderii agricole, mama şi-a dat repede seama că, de fapt, nu mai ajunsese „acasă“. Noua stăpână, după moartea lui tata, devenise Flavia. Deşi era ajutată de Gherghina, o femeie venită de la ţară cu mulţi ani în urmă, ordinea şi curăţenia de odinioară dispăruseră. Nici mâncarea cuvenită familiei Jianu, din care făcea parte şi Zeno, în timpul vacanţelor de vară, precum şi pentru calfe şi ucenici, nu mai era substanţială şi nu se mai servea

după datină, în veranda mare, tuturor împreună. Flavia nu cunoştea atribuţiile „maistoriţei“ şi nici pe departe nu-şi dădea seama de misiunea importantă ce-i revenea. Jianu terminase cu bine facultatea de medicină şi dovedise reale aptitudini. Practica o făcuse la spitalul lugojan, iar de aici fusese detaşat – pe când mai trăia tata – ca medic comunal la Căvăran şi Zăgujeni, acumulând o experienţă temeinică. De câte ori se dedica unei îndeletniciri, o făcea cu multă seriozitate şi pasiune. Era dotat cu vocaţie tehnică, dar şi artistică. După încheierea stagiaturii, a deschis un cabinet medical într-o încăpere din casa de pe strada Alexandrovici, dotându-l cu aparat Roentgen şi multe instrumente de calitate. Dădea consultaţii acasă, avea pacienţi în oraş, îl căutau şi betegii de la ţară. După moartea lui tata, rămăsese pe cap şi cu atelierul de tăbăcărie, precum şi cu întreprinderea agricolă. Pentru meseria de tăbăcar, nu avea nevoie de acte speciale. Putea să lucreze cu brevetul-licenţă al lui Ştefan Drăgan, căci dispunea de o „lucrătoare“ (tăbăcărie), el însuşi fiind „maistor“, cu carte de calfă obţinută la timpul său. „Maistorul“ era superior „calfei“, era un „întreprinzător“ care dădea de lucru şi altora şi putea să angajeze şăgârţi. Pe lângă atribuţiile lor în tăbăcărie, ucenicii dădeau o mână de ajutor şi la bunul mers al întreprinderii agricole anexe, îngrijind, în special, animalele domestice: cei doi cai folosiţi la transportul pieilor, la fiacăre, la plug, la arat; vaca – care dădea lapte; porcii care creşteau văzând cu ochii, acumulând carne şi grăsime utile alimentării pe timp de iarnă. Calfele, în schimb, se dedicau numai meseriei, în dificilul proces de argăsire a pieilor de bovine pentru opinci şi de tăbăcărie a pieilor de viţel, mânzat, oaie, capră, ied, cal... şi câteodată a câinilor înhăţaţi şi ucişi de cei prepuşi (de obicei ţigani) la serviciul special al primăriei, denumit „ecarisaj“. Muncile agricole erau efectuate de ziuaşi angajaţi pe piaţa braţelor de muncă, din preajma bisericii catolice unite, şi erau plătiţi potrivit înţelegerii luate în dimineaţa tocmelilor. Programarea muncilor, dirijarea şi

controlul le făceau odinioară moşu' Iosuvică Murariu, zis Pripitu, iar mai apoi, după trecerea sa între cei drepţi, tatăl meu. În mod fatal, la dispariţia tatii, lui Jianu i-au revenit şi aceste atribuţii, cu atât mai mult cu cât tata îl vedea pe dânsul cel mai nimerit dintre fii pentru continuarea întreprinderii. Voise chiar să-l ţină acasă încă de la vârsta de paisprezece ani, după terminarea gimnaziului. Faptul că îi semăna leit şi că era voinic încă de mic copil părea să-l califice definitiv ca urmaş vrednic de această misiune. Numai când au început să-i ardă călcâiele şi fetele să-i dea târcoale – căci întotdeauna a avut succes în acest sector – s-a pus la regim de slăbire şi a reuşit, păstrându-şi totuşi forţele fizice depline, prin sporturile pe care le practica.

În felul acesta, Jianu s-a văzut dintr-o dată învestit cu multiple funcţii: una de medic cu cabinet, alta de maistor al unei tăbăcării afirmate şi cu bun renume şi clientelă la Lugoj, în Banat şi chiar în Dobrogea şi Basarabia, precum şi de econom, cum erau numiţi agricultorii-orăşeni. Medicina era incompatibilă cu celelalte meserii, dar şi cu vânătoarea, scăldatul vara şi schiatul iarna. Punea atâta pasiune la schi şi afla argumente inepuizabile pentru practicarea acestui sport, încât ajunsese să mă convingă în parte şi pe mine să-l încerc pe insulă, în plan orizontal, ceea ce îmi dădea prea puţină plăcere, şi multă oboseală. L-a convins însă pe Zeno care, la rândul său, la venirea în Italia, m-a determinat să pornesc cu el prin Alpi şi să devin şi eu un sportiv autentic, cum nu fusesem în copilărie. Aşadar, Jianu trebuia să aleagă între cele trei ocupaţii şi, într-o bună zi, a renunţat la medicină, deoarece asemenea profesiune îl ţinea legat de bolnav şi-i stânjenea programele sportive de la Muntele Mic.

Jianu a început să demonteze o parte din cabinetul instalat într-o cameră la stradă, unde fusese ultimul nostru dormitor comun şi unde se ajungea trecând prin biroul tatălui meu. Aici, la intrare, se afla o masă de scris, casa de fier, o canapea cu masă de înălţime normală, cu trei scaune şi un dulap îngust,

unde erau ţinute instrumentele de măsurat aciditatea şi alcalinitatea, densitatea în Beaumé, termometre, folosite la tăbăcărie. Într-un cuier atârna o geantă cu acte şi registre. Unul din cumpărătorii instalaţiilor şi ai aparatelor medicale (între care Roentgenul) a fost doctorul Ion Cocioabă de la Sâhla-Coştei de lângă Lugoj, ulterior plecat la Paris şi New York, cercetător de faimă al codului genetic. Mama avea să vândă şi alte aparate din acest cabinet, aceluiaşi cumpărător, dar nu a fost mulţumită nici de preţ, nici de plată, deoarece doctorul Cocioabă ignora faptul că mama era o bună comerciantă care nu putea fi dusă de nas, cum a dus-o savantul nostru pe ultima nevastă sârboaică de la Lugoj, divorţând-o de soţ şi lăsându-şi copiii, ca apoi să fie abandonată la rudele ei de la Belgrad.

Întreprinderea agricolă trebuia să-şi continue activitatea, căci ea asigura alimentaţia, în vremurile de foamete de după război. Prea multe guri nu numai dinăuntru, ci şi dinafară, se puseseră pe proviziile româneşti. Plata datoriilor externe se cerea sub forma produselor de tot felul, aşa încât, treptat, au fost golite până şi silozurile şi depozitele strategice. Curând, la orizont s-a ivit spectrul foametei, cu tot cortegiul ei de nenorociri. Anul 1946 fusese un an secetos şi recoltele strânse de pe câmp, mai ales în Moldova, fuseseră foarte slabe. Explicaţia mizeriei era însă mult mai profundă. ¸ăranii abia se întorseseră de pe frontul de Vest. Reforma agrară restructurase economia rurală. Părţi mari din teritoriul ţării erau stăpânite de trupe străine şi o situaţie incertă plana mai ales asupra Moldovei. Deoarece Moldova fusese teatru de război, aici distrugerile fuseseră teribile şi foametea a lovit mai crunt. Mase mari de oameni plecau în pribegie, pentru a-şi procura cele necesare traiului. Oraşele aveau cartiere întregi, mai ales cele centrale, prefăcute în ruine, iar satele se ridicau din cenuşă.

Vestea foametei din România, ţară agricolă, cu mari resurse alimentare şi disponibilităţi pentru export, a depăşit graniţele şi s-a răspândit în America şi în toată Europa. Se lansase un apel

către toţi cei care avuseseră legături cu ţara, pentru a se face colecte şi a se obţine ajutoare îndeosebi alimentare. Prin doamna Tessa Foschiatti-Roman am primit şi eu acest apel, trimis de Însărcinatul de Afaceri de la Roma, consilierul Mihai Cămărăşescu. Fără a sta pe gânduri, am cumpărat două vagoane de orez şi le-am trimis în România, gândindu-mă la sutele de mii de copii sortiţi să pribegească dintr-o provincie în alta, prin CARS, spre a fi salvaţi de foamete şi de molime. Începusem să mă refac, după grelele încercări de la sfârşitul războiului şi după ce importatorul elveţian Hans Finger de la Zürich mă jecmănise de singurul capital efectiv, cu care rămăsesem după cinci ani de activitate comercială, investindu-i în ţesături care valorau 40 000 de dolari. Reacţiile celor din străinătate la apelurile de ajutorare a fraţilor din ţară au fost pozitive. Legaţia de la Roma a adresat mulţumiri scrise tuturor, cum se obişnuia pe atunci.

Alcătuită din douăsprezece lanţe de pământ agricol fertil, în zona numită Olază, şi trei lanţe pe drumul Buziaşului, luate în schimbul celor din Gomila, din aceeaşi zonă, în spate având pârâul Ştiuca, precum şi două vii, întreprinderea agricolă de la Lugoj asigura suficiente provizii pentru muncitorii tăbăcăriei şi pentru familie. Clima mediteraneană a Banatului nu se resimte decât rar de pe urma secetelor din răsărit şi totdeauna pământurile dau producţie mulţumitoare, chiar în momentele cele mai dificile. Jianu simţise că ar fi fost bine să acorde prioritate acestei activităţi, precum şi tăbăcăriei, unităţi de producţie care se completau reciproc prin oameni şi muncă. Totuşi, condiţiile de muncă în atelierele tăbăcăriei erau din ce în ce mai grele. Încă înainte de război se constituise Oficiul de Centralizare şi de Redistribuire a Pieilor Crude, numit ORAP. Rostul acestui oficiu se întărise după război, când animalele îşi împuţinaseră numărul, decimate de armatele în marş de-a lungul şi de-a latul ţării. Cu toate acestea, ţăranii reuşeau să mai taie câte un viţel şi să vândă apoi pieile pe ascuns, căci nici nu puteau să procedeze altfel. În ciclul de lucru

se iveau piei obţinute prin cota de repartiţie de la Bucureşti, dar şi piei extra, amestecate cu celelalte în timpul prelucrărilor. Pieile obţinute oficial, după tăbăcire, erau cedate statului contra plată, la un preţ fix, ca şi preţul de cumpărare a pieilor crude. Cu diferenţa sau cu marja beneficiară realizată nu se putea trăi, îndeosebi într-o economie lovită de o inflaţie galopantă, când fiecare nevoiaş se putea trezi milionar peste noapte. Erau celelalte piei, achiziţionate de la particulari, care echilibrau economia tăbăcăriilor şi reprezentau capitalul de rulment necesar oricărei întreprinderi. Dar cu acestea începea gâlceava. Legi şi dispoziţii din ce în ce mai drastice împiedicau prelucrarea pieilor disponibile pe piaţa liberă, iar cota de la stat era mult inferioară capacităţii de prelucrare. De aici denunţuri, amenzi, procese de sabotaj, condamnări pentru exces de muncă şi utilizare deplină a capacităţii productive, ceea ce, pe plan economic, e o contradicţie în termeni. Dacă întreprinderea lucra mai puţin, mergea prost, şi muncitorii urmau să fie lăsaţi pe drumuri, devenind şomeri. Continuarea unei astfel de activităţi devenea riscantă şi nu-şi mai afla justificarea. Într-o atmosferă politică nouă se căutau ţapi ispăşitori, pentru a se înlesni trecerea de la economia particulară la economia de stat, aşa încât s-au găsit tot felul de acuze şi culpe forţate, s-au deschis procese de tot felul şi s-au împărţit pedepsele cu duiumul.

În anul următor, 1947, Lugojul, oraş cu veche tradiţie a muncii, cu cultul hărniciei, avea să devină martorul unor scene fără precedent, constând în ţintuirea la stâlpul infamiei a celor care au practicat „exploatarea omului de către om“. Din păcate, cei care au exploatat excesiv munca altora în fabricile textile erau magnaţii maghiari sau cazari maghiarizaţi, care locuiau chiar la Budapesta, înainte de Primul Război Mondial, aşa că de pedeapsă „s-au bucurat“ reprezentanţii români ai acestor societăţi, în calitate de simpli membri ai consiliului de administraţie sau de directori. Aşa s-au petrecut lucrurile cu respectabila persoană a directorului Chevereşan. El a fost transformat în om-sandviş, cu o placă în faţă şi alta în spate, de mărimea staturii sale, şi pe acese plăci se scria: „Exploatator al poporului“. În felul acesta, a fost purtat prin oraş ca ursul de reclamă, înjurat, scuipat de plebea aţâţată şi înverşunată, dar mai ales de specimenele tuciurii, aşa-zişii pakistani (după ţara de unde au purces), nemulţumite de profesie de-a lungul secolelor. În asemenea situaţii au mai fost puşi şi alţii, chiar şi unii meseriaşi care aveau calfe şi ucenici.

Motive de pedeapsă se aflau cu uşurinţă. De fiecare dată, la schimbarea de lună sau chiar de săptămână, se cereau noi declaraţii asupra materialelor de prelucrare. Într-o zi se cerea declararea scoarţei de brad, în altă zi a gorgoaşei, adică a ghindei de stejar şi gorun, în altă zi a maribulantei sau a frunzelor de scumpină, ori a chimicalelor ca alaunul, alaunul de crom, alaunul de potasiu, sare, nitrat de sulf, zahăr de cartofi, folosit ca toate celelalte chimicale la tăbăcirea pieilor pentru feţe de încălţăminte. Disponibilităţile de materiale erau în permanentă schimbare, consumându-se în proporţii diferite, în funcţie de pieile tăbăcite. Multe necazuri îi aduseseră lui Jianu nişte butoaie uitate de grăsime recuperată de pe pieile de cal, aruncată laolaltă cu resturi nefolosite şi împuţite de ulei de peşte şi grăsimi care, în stare bună, se foloseau la înmuierea pieilor. Jianu uitase să declare aceste resturi folosite la sfârşitul procesului de producţie şi i s-a făcut proces verbal, iar apoi, imediat, proces în lege la tribunal. Schimbând o parte din maribulantă şi împrumutând gorgoaşă altor tăbăcari, Jianu a fost denunţat şi i s-a făcut proces. Pare-se a avut şi un furt de opinci urmat de altă serie de necazuri. Neobişnuit cu judecăţile şi cu cărţile legii, întrucât mânuise numai cărţi de medicină, a început să i se acrească de această meserie, convingându-se zi de zi că tăbăcăria nu avea viitor şi nu mai putea să supravieţuiască. Sfârşitul ei natural se produsese, de fapt, o dată cu dispariţia lui tata. La un moment dat, Jianu a abandonat totul şi şi-a luat lumea-n cap. Atunci, mama a închiriat tăbăcăria unui evreu, Morgenstein, venit din Basarabia, iar când acesta i-a

cășunat tot felul de neplăceri, a cerut Administrației Financiare să sigileze atelierele. După un timp, în localurile tăbăcăriei avea să se instaleze inginerul Zăvoianu. Acesta pretindea că poate să facă culori din pământuri speciale și a distrus valcurile, așa-zisele butoaie ale lui Regulus, iar mașinile de valoare și uneltele au fost demontate și sfărâmate cu lovituri de baros, iar apoi vândute la fier vechi. În felul acesta s-a prăpădit o întreprindere de artizanat înfloritoare, care, pe lângă faptul că producea bunuri de consum, era și creatoare de locuri de muncă, folosindu-l pe fiecare după capacitate în procesul de producție sau în procesul de conducere. Tata lucra efectiv cu mâinile sale, aducea pieile cu căruța și le tăia cu cosorul, achiziționa materii prime, chimicale și gorgoașă și vindea produsele finite. Dacă economia de stat, în marile complexe, ca și acelea sub formă de societăți anonime, pot sau chiar dau rezultate bune, anumite activități meșteșugărești au aspect de artă (de unde și școlile de arte și meserii) și cer interes și aplicație personală deosebită, ceea ce, într-un regim privat, consimțit în alte economii socialiste, dau rezultate mai bune, de proporții reduse, conducerea producției, administrația, aprovizionarea și vânzarea fiind reunite în mâinile aceleiași persoane, de obicei înzestrate de la natură cu imaginație, curaj, hărnicie și îndemânare. Acești oameni sunt deopotrivă un capital al țării, la fel de valoroși, dacă nu chiar mult mai valoroși decât muncitorii sau funcționarii, simpli executanți, care nu sunt obligați să săvârșească eforturi de gândire aparte și să facă față la atâtea neprevăzute situații locale câte se ivesc în viața unui maistor. Colectivitățile din toate timpurile, oricare ar fi forma lor de guvernământ, au progresat prin oamenii harnici, doritori de a face mai mult și mai bine și, prin aceasta, de a se impune în ochii celorlalți. La orice nivel s-au situat, ei au fost, sunt și vor rămâne stimulatorii vieții și ai omenirii. Invențiile, știința și aplicațiile tehnice au fost duse înainte de oameni de acest fel. Chiar atunci când se schimbă modul de producție, acești oameni trebuie să rămână în atenția

societății, puși să activeze cu dăruire pentru binele tuturora. Evoluția formelor sociale, în permanentă primenire, fără o formulă definitivă, valabilă peste tot, nu poate fi concepută decât cu participarea acelor oameni multidotați, formați în spiritul nemuritoarelor principii ale adevărului și justiției, din care derivă binele și răul, legile de echilibru și de armonie universală.

Frații mei puși la încercare

Fratele meu, Zeno, nu voise să devină nici vrăjitor, nici misionar, adică să adopte studiul complet religios-medical al celor două profesiuni atât de strâns legate una de alta, ceea ce, dacă s-ar fi întâmplat, ar fi împlinit un program și o tradiție de familie. Jianu era deja medic, iar eu fusesem îndemnat să studiez teologia la Roma, ca prim vlăstar al casei. Neurmându-l eu, ar fi putut să realizeze Zeno acest program. Școala primară de aplicație de pe lângă Școala Normală de fete era lipită de Episcopia Română Unită de la Lugoj. Razele duhovnicești și binecuvântările slujbelor zilnice ar fi putut să-i iradieze vocația bisericească, după cum s-a întâmplat cu Puiu cel mic din familia Bârlea, care a studiat apoi la Roma, la De Propaganda Fide și acum e la Viena, ca fost preot catolic al românilor bejenari, scos din funcție pentru acte de nesupunere și inițiative în contrast cu directivele cardinalului Francisc König. Totuși, de Zeno nu s-a prins mirosul de tămâie, ci mai mult cel de dachin spitalicesc și alte soiuri de medicamente, încercate pe propria piele, după ce opt ani de zile pielea i-a fost întinsă în exerciții matinale și instrucție militară la cataramă. Este adevărat că ținuse mult să intre la Liceul Militar Nicolae Filipescu din Craiova și dăduse o adevărată bătălie, cot la cot cu o mie o sută de candidați, pentru unul din cele șaptezeci de locuri. Capul, pregătirea și ambiția l-au ajutat, dar marea teamă a încercat-o în cursul vizitei medicale. Comisia putea să-i găsească o hibă în irisul cu mișcare redusă,

din pricina tăieturii cu cosorul ledăresc, la vârsta de şapte ani. Dar a trecut şi acest hop cu bine, la probele de vedere adăugând mai multă putere vizuală ochiului drept, adică atât cât lipsea din lumina ochiului stâng. Nici pe motive estetice nu fusese respins, deşi urma copitei calului Poney se mai citea pe obrazul lui, dar regulamentele liceului militar nu impuneau ca toţi cei admişi să fie Feţi-Frumoşi, cu chipuri impecabile. Nici operaţia de apendicită nu i-a pricinuit dificultăţi la admitere. Cu toate aceste entuziasme şi succese de început, s-a trezit după patru ani cu îndoieli, iar după opt ani cu convingerea că îi lipsea vocaţia pentru militărie. Consiliat de mine, prin scrisori trimise de la Milano, a început studiul medicinei la Universitatea din Bucureşti, năzuind să devină medic, la nevoie chiar şi cu pinteni milităreşti, dacă ar fi fost destinat să funcţioneze într-o unitate de cavalerie. Soarta a vrut să-i croiască însă alt drum. După anii de studii de la Bucureşti, el s-a decis să se perfecţioneze la Milano, unde reuşisem să-i obţin înscrierea, chiar dacă o parte din acte au ajuns mai târziu. După normele italiene, universităţile nu pot primi actele studenţilor străini direct de la cei interesaţi. Ele trebuiesc înaintate mai întâi Ministerului de Externe, Direcţiei Relaţiilor Culturale, care, după traducerea oficială şi verificare, sunt transmise universităţilor, cu autorizaţia de înscriere. La această direcţie îl întâlnisem pe profesorul Emiliano Leonardi, italian din Brăila, care vorbea româneşte ca orice român. Mai mult, era legat de ţară prin amintirile din copilărie şi considera România drept a doua sa patrie. Prietenia cu profesorul Leonardi o stabilisem de pe vremea când urmam eu însumi studiile la Roma. Pe atunci, exista un tratat cultural, rămas în vigoare şi după război, până când s-au tăiat toate legăturile de acest gen ale Europei de Est cu Occidentul. Institutul de Cultură Italiană din Bucureşti, cu numeroasele sale filiale din ţară, a fost închis, Academia Română de la Roma – abandonată şi, pentru a nu fi prădată, după distrugerea bibliotecii de către prepuşii unei ministrese române, atât de puţin legată de valorile

naţionale, a fost dată în paza carabinierilor de la Primăria Romei, proprietară a terenului. Şi Casa Nicolae Iorga de la Veneţia a fost închisă, iar biblioteca – vândută ca hârtie de ambalaj, cu kilogramul, la măcelari. Portretul în ulei al lui Iorga a dispărut, ori poate a fost şi el vândut ca portret al unui „Bărbat cu barbă“. Numai în perete a mai rămas efigia sa de bronz, zidită şi greu de scos. La desfiinţarea Institutului Nicolae Iorga, casa a fost trecută în registrele cadastrale, ca proprietate pe numele Academiei Române care, nefolosind-o, a pus-o în vânzare, dar nici până azi nu s-a găsit un cumpărător. Tot în acel timp s-a emis decretul de desfiinţare a Bisericii Române Unite, pentru a se tăia şi această legătură spirituală, care redeşteptase şi ţinuse trează conştiinţa latină a românilor, timp de două sute cincizeci de ani.

În baza vechiului tratat şi a tradiţiei stabilite, examenele susţinute într-o ţară erau recunoscute în cealaltă. În felul acesta, fratele meu a intrat direct în anul cinci, la Facultatea de Medicină de la Universitatea din Milano, în anul academic 1946-1947. Întârzierea de o lună a recuperat-o lesne, căci se apucase să studieze limba italiană încă din ţară şi o cunoştea după dicţionar, dar se străduia să şi-o cizeleze în conversaţiile zilnice cu mine şi apoi la cursuri, în relaţiile cu colegii. N-a avut totuşi multe prietenii, păstrându-se destul de rezervat, cum, de altfel, este firea lui.

Marele său prieten, pe lângă calitatea de frate mai mare, cu atribuţii părinteşti, în urma pierderii lui tata, îi eram eu. L-am ţinut la studii şi a trăit în casă, alături de mine, asigurându-i o viaţă comodă şi fără nici o privaţiune. Era fericit de schimbarea care se petrecuse în viaţa sa, după existenţa plină de restricţii impusă de anii de război, în cursul studiilor universitare.

După moartea lui tata, Jianu şi Flavia se instalaseră în casa cea nouă, cu cinci încăperi, bucătărie, baie şi cămară, uitând să-i mai rezerve o cameră şi lui Zeno, şi el moştenitor la un sfert din bunuri. Până în iunie fusese la Bucureşti şi nu resimţise ingratitudinea fratelui şi a cumnatei intruse, dar, sosind în vacanţă, s-a

văzut fără domiciliu, surghiunit fără drept de apel în casa cea veche, alături de camerele calfelor şi ale ucenicilor. De altfel, aceeaşi soartă i se rezervase şi mamei, când avea să sosească din Italia, la trei luni de la decesul lui tata. Cu autoritatea ei de uzufructuară totală şi proprietăreasă prin succesiune a unui sfert de avere, mama a pus piciorul în prag şi a instaurat o ordine nouă, începând cu zugrăvitul şi curăţenia. În acest timp, a dormit într-o verandă din curte, provizoriu închisă de jur împrejur. În timpul acestei vacanţe, Zeno s-a dus mai mult la scăldat, în Timiş, deoarece de tăbăcărie nu se interesa, intervenind doar la partea finală, la împărţirea banilor consideraţi beneficii. Era însă măsurat şi cumpătat în cheltuieli, disciplină câştigată la liceul militar şi, desigur, moştenită din familie. Nimeni din neamul nostru nu se dedase exceselor, cel mai cheltuitor pentru plăceri proprii şi hobby fiind Jianu. Înţelegerile lui Zeno cu Jianu şi cu mama au format obiect de discuţie şi tensiune, drept arbitru fiind ales avocatul Victor Lăzărescu. Niciodată n-am aflat însă conţinutul exact al acestor înţelegeri şi neînţelegeri, dar nici nu m-au preocupat prea mult şi nici n-am făcut vreodată caz de ele. Probleme de lei nestabilizaţi sau stabilizaţi, chiar dacă s-ar fi exprimat în galbeni de aur, ca în vremurile bune, nu m-au frământat, întrucât ambiţia mea era să-mi croiesc singur drum în viaţă, fără succesiuni şi fără ajutorul nimănui, aşa după cum, de altfel, am realizat în cele din urmă. Practic, ceea ce a rămas în ţară de la tatăl meu a trecut în mâinile fraţilor mei şi ale mamei, iar de la ei, într-o bună zi, a trecut în mâinile statului român, printr-o aplicare excesivă a legii naţionalizărilor, contrară articolului care exclude bunurile micilor meseriaşi. Zeno avea să plece de la Lugoj cu o mică valiză încărcată cu haine şi obiecte personale, cu ceva alimente pregătite de mama, spre a înlocui bucăţile de pâine cu marmeladă şi sticla de vin, oferite de Flavia pentru lungul voiaj. Mama l-a însoţit până la Stamora-Moraviţa şi apoi şi-a continuat drumul singur până la Belgrad. Aici, schimbând gara şi trenul – ceea ce creează multe inconveniente, îndeosebi românilor lipsiţi de valută pentru transportul bagajelor – a apucat-o spre Zagreb, Lubliana, până la Trieste. Nu ştiu prin ce combinaţii, la Trieste, Zeno şi-a procurat lire, iar apoi, intrând în contact cu o echipă de fotbal care mergea cu autobuzul la Milano, a ajuns o dată cu ea la destinaţie. În felul acesta, s-ar putea spune că Zeno a păşit cu piciorul drept în Italia, la fel ca echipa Triestului care avea să câştige meciul.

M-am trezit într-o bună zi cu el la poarta de intrare, unde Gasparino, în îndeplinirea datoriilor sale de cerber, l-a oprit la limita de netrecut şi m-a avizat prin telefon că un pretins frate, venit de aiurea, ar dori să mă vadă. Cum toţi românii din străinătate se prezentau ca „fraţi“, era firească ezitarea portarului. Am coborât cu sufletul la gură să-l întâmpin chiar de jos şi să-l iau cu ascensorul la etajul cinci, unde mă instalasem încă din prima zi de existenţă a palatului, din septembrie 1942. Apartamentul era mobilat cu grijă şi el devenise prima mea carte de vizită serioasă în profesiunea de comerciant.

L-am instalat pe Zeno în marele meu dormitor, cu pat dublu, larg, devenit „salon de taifasuri“, de discuţii filozofico-social-ştiinţifice, desfăşurate ore de-a rândul şi seară de seară, până după miezul nopţii. Îmi fusese dor de el şi avea multe de comentat, căci Zeno avea inteligenţă vie şi făcea observaţii pertinente, la obiect, îndeosebi în ştiinţele fizico-chimice. În această materie se simţea la el acasă. Mi-a povestit cum, nu o dată, îl pusese în încurcătură pe profesorul său la liceul militar unde, în gradul doi, ţinea comanda cu Dunăreanu de la începutul studiilor până la terminarea lor, timp de opt ani de zile. El era la vârsta verificării concepţiei de viaţă, iar eu, care mi-o făcusem, acumulând multă experienţă, voiam să i-o adaptez *Weltanschauung*-ului meu. Deşi pe parcurs mi se părea că ajungem la o concordanţă, viziunile noastre ne despărţeau din nou la concluzii. Consideraţiile sale erau materialiste şi se împleteau cu o neîncredere în oameni, cu

un pesimism funciar, nutrit de experienţe dramatice, fie în liceu, fie la universitate. Parcă îl păştea mereu piaza rea. În vremea liceului, dus la Bucureşti cu şcoala, la marea sărbătoare naţională (nevoie mare) a reîntoarcerii regelui Carol al II-lea în ţară, s-a prăbuşit tribuna şi în jurul lui mişunau răniţii. Din fericire, el a scăpat nevătămat. În vremea studenţiei, călătorind cu trenul, a suferit o gravă mutilare în accidentul de la Balota, unde mereu se repetă deraieri de trenuri. Pus laolaltă cu morţii, s-a trezit dezbrăcat, cu puţin timp înainte de a fi dus la groapa comună. El şi-a revenit la Turnu-Severin între cadavre sfârtecate, pe care jefuitorii le deposedau de haine şi de bunuri. Răsucit pe-o parte şi pe alta, hoţii l-au ajutat să-şi vină în fire, iar când a început să geamă, s-au găsit oameni de bine, care l-au înfăşurat într-o manta militară şi l-au trimis la Bucureşti. Zeci de operaţii estetice, făcute cu multă măiestrie, i-au restituit bucată cu bucată chipul şi fizionomia şi, în felul acesta, Zeno n-a mai rămas decât cu mici cicatrice. Desigur, aceste neajunsuri fizice, precum şi numeroase decepţii de natură spirituală, opresiunile de la liceu şi lipsurile de la universitate l-au întunecat încetul cu încetul. Învăţând să-şi apere interesele, se purta rezervat, era adesea posac şi nu o dată ursuz.

Acum, văzându-l la Milano, îmi spuneam că trebuie să fac pentru el ceea ce nu izbutise să facă tata. Ne iubeam mult şi între noi se stabilise o legătură de prietenie, care avea să ne dea multe momente de mari satisfacţii spirituale.

Încă din Italia – istoriseşte mama – am purtat corespondenţă cu Zeno şi Jianu şi i-am întrebat ce au de gând să facă, în privinţa studiilor. Zeno era cel dintâi în an şi mi-o cerut să-i trimit nişte tratate de medicină. I le-am trimis. Învăţa şi medicina, învăţa şi italiana. Constantin l-o fost înscris la Universitatea din Milano încă din august şi el umbla să-şi scoată actele. În ăst timp, locuia în casa noastră, cu Flavia şi Jianu, în timp ce eu m-am mutat în Strada Timişorii, în locuinţa mea. Lor le făcea servitoarea de

mâncare şi uneori se duceau la restaurant. Treaba lor! Nu m-am amestecat. Când şi când, îl vedeam pe Zeno. Era schimbat, era slăbit după accidentul grozav pe care-l avusese, se cunoşteau cicatricele. Accidentul lui se întâmplase dimineaţa şi abia spre sară o venit şi i-o ridicat de acolo. Mai era în tren şi Mugurel din Lugoj, student la medicină veterinară. Pe amândoi i-o dus la Severin. Şi erau mulţi morţi scoşi mai dinainte şi i-o pus cu morţi cu tot la un loc. Geamantanul lui Zeno o rămas acolo, nu i l-o mai scos. Dar, la un moment dat, Zeno a deschis ochii şi o început să se vaite, vedea cum veneau şi furau de prin buzunare de la morţi. Şi, când l-or auzit că se vaită, hoţii or fugit. S-o văitat şi l-o luat, i-o dat o manta militară fiindcă nu mai avea nimic pe el, rămăsese gol puşcă. Şi l-o dus numaidecât la Bucureşti şi au intervenit profesorii de la universitate. Zicea: „Toate or fost cum or fost, dar când mi-au băgat cuiele de argint ca să-mi îndrepte maxilarul, aia m-o durut cumplit“. La spital nu i-o pus oglindă în cameră, nici în baie, ca să nu se vadă. Dar el simţea că nasul tot i-o fost rupt. Când o dus mâna, o mai simţit puţin din vârful nasului, restul tot sfărâmat. Şi le-o spus doctorilor: „Dacă este să rămân sluţit pe viaţă, mă sinucid!“ Se văd urmele şi acum. Aici, dar încolo faţa i-or chitit-o la loc.

Când o trebuit să plece, că îi venise paşaportul şi primise ieşirea din ţară, s-o întâlnit la Bucureşti cu o prietenă a mea: „Doamnă Hubian, să te duci imediat la mama şi să-i spui că plec mâine-poimâine!“ Sara, târziu, o venit şi mi-o arătat paşaportul. Şi m-o rugat să merg cu dânsul până la graniţă. Şi o venit cu trăsura, dar tot eu o trebuit să-i fac de drum, că Flavia nu-i pregătise mai nimic. Dintr-o asemenea avere şi o casă, cu servitoare şi cu de toate, până la urmă tot eu o trebuit să fac. Mi-o adus o pereche de pui doamna Hubian şi i-am făcut. Şi am făcut prăjitură. Şi am cumpărat şuncă fiartă şi pâine albă. Era încă pe cartelă. Şi, haida, am făcut toate cele. Am pus proviziile într-un geamantan mic, şi pâne, şi sandvişuri, şi un termos cu ceai. El

luase o litră de vin. Ne-am suit în trăsură, am pornit spre gară, am luat bilet de tren până la Stamora-Moravița. La Timișoara am schimbat trenul. „Micule, mi-e foame!" spune Zeno. „Mă rog, nu ți-o dat nimic de-acasă?" El desface pachetul. Ştii cu ce-o plecat Zeno din toată averea noastră? Cu o pâne din făină cu tărâțe, ai fi crezut că e o cărămidă. O tăiat patru bucăți, cu marmeladă de prune, și atât. Şi cum o tăiat porcii, i-o dat o bucată de șoric. Şi m-am uitat la el: „Of, atâta-i de tare!" Plângea sufletul în mine când am înțeles ce-i în inima lui. „Asta-i tot?" „Nu. Am luat și o litră de vin!" „Frumos! Să pleci cu două bucăți de pâne cu marmeladă de prune la un drum așa de lung!" Şi am zvârlit totul pe fereastră, doar o bucată am păstrat, să i-o arate lui Constantin, să vadă și el. Şi-atuncea, am desfăcut geamantanul cel mic, i-am dat carne de pui, i-am dat ceai și sandvișuri cu șuncă și tot.

Când am ajuns la graniță, cei de-acolo m-or recunoscut. Îmi spune un ofițer: „Doamnă Drăgan, ce-i?" „Uite, pleacă fecioru-meu!" I-am lăsat lui Zeno niște ștergare, să le dea pe mâncare în Serbia, dacă ar fi fost să aibă nevoie. I-am dat și o adresă de la Triest, unde Costică avea un funcționar, fost ofițer. La Triest, o găsit un camion cu fotbaliști, care l-au luat la Milano. O plătit el singur ceva și duminică dimineața o ajuns la Milano. O rămas încremenit Constantin când l-o văzut, că nu știa când o să vină. Şi așa, o continuat studiile în Italia, o locuit la Constantin, s-o ținut de examene să fie la punct cu ele. După doi ani, s-o dus să-și pregătească teza de doctorat la Brunate, la Como, sus, la munte. Au stat două săptămâni. Zeno a învățat și și-o dat teza de doctorat, dar de profesat n-o putut să profeseze, fiindcă nu avea cetățenia italiană. O rămas la Constantin ca funcționar și totul o mers bine, până or venit necazurile acelea pentru ei, s-or certat, nu știu ce-o fost: că mi-o spus unul una și i-am dat dreptate, și pe urmă mi-o spus altul alta, și iarăși i-am dat dreptate. Eu, ca mamă, ce să fac? Le-am dat dreptate la amândoi.

Ce s-o fi petrecut cu Jianu după plecarea lui frate-su nu știu. I-o intrat și lui în cap să plece, mai ales că avea pașaportul în buzunar, încă din 1942. Îl speriase procesul cu uleiul cel împuțit. Se temea să nu-l poarte cu tabla de gât prin oraș și de aceea o luat-o razna și Jianu. Mi se pare că o persoană, care și acuma e la prefectură, i-o spus să-și ia tălpășița, dacă nu vrea să fie arestat. El s-o apucat și-o tăiat doi porci, o pregătit totul pentru casă, lucra măcelarul la cârnați, totul era pe masă. Jianu o venit sara la mine și mi-o spus că vrea să se ducă la schi. Era în decembrie: „Mamă, să te duci acasă, că am tăiat porcii. Te duci să-i chitești. Eu plec la schi cu Flavia" ... Când m-am dus către amiază, am găsit-o acolo pe soacră-sa. Vindea carne, măruntaie, șorice. O întreb: „Cât stau copiii la schi și de ce-or plecat tocmai acuma și-or lăsat porcii baltă? Puteau să mai rămână o zi-două că nu dau turcii!" Şi ea mi-o spus că hotărâseră să plece. Mi-o părut rău că lăsaseră atâta mâncare. Nu m-am atins de ea, tot am împărțit și mai mult am dat soacrei lui Jianu. Am găsit un vagon de grâu în pod. Am vândut motocicleta, că aveam de plătit cele trei procese rămase de la Drăgan.

După mult timp am aflat cum s-au dus cu schiile, cu ranița, cum Flavia era însărcinată și când s-o suit în tren, o lunecat cu piciorul și s-o lovit. Cum o căpătat hemoragie și s-o internat în spital, la Budapesta, timp de o săptămână. I-o fost greu, dar n-o pierdut copilul, și Olivia avea să se nască în Italia, la șapte luni.

Sfârșitul breslelor din Lugoj

Când am intrat în casă, sara, m-am speriat de ce-am aflat. Mai întâi, mizerie. Tot Gherghina era servitoare. Ucenicii, cinci la număr, erau slabi, prăpădiți, ai fi crezut că-s afumați. N-am vorbit cu ei imediat. Zeno era la facultate. Am vrut să fac curățenie. Jianu și Flavia se instalaseră în dormitorul meu. Am chemat un zugrav. Două săptămâni am dormit în verandă, noroc că era cald,

până s-o terminat de zugrăvit odăile și s-o rașchetat parchetul. După ce-am terminat, m-am pus să-i fac o cameră lui Zeno. Nu era gata inventarul după moartea lui Drăgan. L-am chemat pe avocatul Lăzărescu și i-am spus: „Mai așteaptă o săptămână și atunci ne întâlnim acasă, la noi, ca să întocmești procesul verbal, că fără mine nu s-o putut, dar acuma sunt aici". Între timp, m-am dus la București, că Zeno voia să mă vadă. M-o așteptat la gară, era cu cărțile sub braț: „Micule, mi-o fost dor de tine, să stăm un ceas de vorbă în parc, iar după aceea să pleci acasă cu alt tren, că eu mâine am examen". La puțin timp, s-o întors și Zeno, cu examenele luate. Am fost noi trei în casă și avocatul. Și-atunci, avocatul ne-o spus la toți cum trebuie să se împartă averea. Deși se aștepta fiecare la câte o parte, Drăgan lăsase cu limbă de moarte ca jumătate din avere să fie a mea, și așa scrie și în contractul de căsătorie. Și avocatul o spus: „Mama voastră are beneficiul, uzufructul, după tot ce este, cât trăiește. Vouă vi se cuvine atâta, atâta, dar fără ea nu puteți face nimic cât trăiește". Și atunci ei n-or cam zâs nimica. Am spus eu: „Acuma, asta e partea mea, a lui Constantin, a lui Zeno, a lui Jianu. Dar, dacă Constantin e în străinătate, nu putem să mișcăm un deget, totul rămâne în aer". Eu aveam dreptul uzufructului de la toți trei, cât trăiam. Fără voia mea nu puteau să vândă nimic. Și-atunci, am vorbit acolo și am spus: „Uitați-vă, dragii mei! Tu, Jianu, ești căsătorit. Avem cincisprezece hectare de pământ. Dacă vrei să conduci, condu tu. Pentru Zeno am pregătit totul la Milano. I-am făcut haine, pijamale, l-am înscris la universitate, va merge la Constantin, ministerul i-a dat aprobare de studii. Dar dacă Zeno nu va găsi de cuviință să iasă din țară, se va reînscrie la noi, la facultate, și eu îmi dau angajamentul să-l întrețin, fără să mă ating de partea lui. Pământul lui îl lucru eu, și-l susțin din banii mei, din partea mea la Universitate". Avocatul o fost mulțumit de cum am vorbit. Și am mai spus: „Jianu s-o mutat sus, ceea ce nu-mi convine. Trebuie să-i fac și lui Zeno, că și el are nevoie de o cameră sus, în casa

mare. Nici pentru camera lui nu mă ating de banii voștri, deși cumpăr mobilă, tot ce trebuie". Avocatul n-o zis alminteri, vedea că e bine.

Mânezi o venit iarăși și ce-am vorbit o scris ca să înainteze la tribunal și mi-o dat foile să subscriu. Eram în verandă, afară. „Nu subscriu până nu cetesc!" Avocatul lângă mine. „Domnule Lăzărescu – zic – ce vrei dumneata să spui aici? Asta n-am vorbit ieri, de ce-ai pus aici? Eu nu pot să subscriu pe vorbe străine!" Sigur, era mai tânăr, era chiriașul meu, puteam să-l iau în răspăr. „Cine te-o pus să faci scrisoarea asta?" El tot o roșit în obraz. „Ei, doamnă Drăgan, o trebuit să fie modificat." „Atunci eu nu subscriu. Dar să-mi spui care dintre ei o vrut să facă asta?" Dar n-am insistat și am aruncat totul. O rămas baltă testamentul. Pe urmă o plecat Zeno, la 10 octombrie 1946. Stătusem cu ei în iunie, iulie și august. Și, în fine, Zeno s-o mai fost dus la București, că o avut de lucru pentru acte. Și, fiindcă era element bun și se cuvenea să urmeze doctoratul în străinătate, i-o dat drumul. Dar până în 10 octombrie n-o plecat. Atunci, am văzut ce-o făcut Flavia, nevasta lui Jianu. Jianu o fost o victimă și-un bou al femeilor. Am spus cum am găsit de neîngrijtă casa și cât de prăpădiți erau ucenicii! „Flavia, dragă, dar nu se capătă nimica aici? Am făcut și eu războiul din 1914, și acuma, că luați banii cu sacii, spui că nu se capătă alimente? Atunci n-am murit, iar acuma" ... M-am gândit să-i dau dracului! Și m-am mutat singură pe Strada Timișorii, la începutul lui august, fiindcă n-am mai putut să îndur zgârcenia și fudulia lor. Mă uitam cum scrie el marfa cu numere romane. El lucra atunci și la spital. Doamnei Flavia îi era greu să se scoale, dădea servitorii să vândă marfa. Proastă și aia, că putea să pună dublu. Are un ștreang, că proastă o fost! Le-am spus: „Eu nu pot să rămân, să faci toată ziua găluște, fasole și cartofi. Că nu se capătă carne, asta n-o mai cred". Într-o bună zi m-am fost dus la vie. Aveam struguri, în august. M-am uitat acolo, m-am suit sus, că aveam o filagorie, o casă de scânduri, și-am văzut scris pe ușă:

„Azi e zi cu soare și șăgârții n-au mâncare, numai găluște de cartofi cu sare, ce ne dă Coana Flavia!“

Bieții copii! Săpau via și nu mâncau decât găluște, deși șpaisul era plin, că tăiaseră trei porci. Am venit acasă și le-am spus: „Ascultați, ce-am văzut adineaori la vie!“ „Ce-ai văzut, Micule?“ „Uite, i-ați trimis pe băieți să sape via și le-ați dat să mănânce cartofi și găluște, ca la porci. Duceți-vă și vedeți ce scrie acolo!“ Şi-atunci i-am spus lui Jianu: „Mă, ei lucră, voi aveți bani, bieții copii pun munca, de ce-i tratați așa? Au și ei suflet de om, sunt în creștere, să nu le dai hrană cât trebuie, se poate? Că nu se găsește? Şi de ce nu se găsește pentru ei când podul și cămara voastră sunt pline? Eu asemenea nedreptăți nu pot să rabd și-am să plec!“ Şi-atunci, blocul nostru de pe Strada Timișorii m-am gândit că tot n-o fost locuit de noi niciodată și n-ar fi rău să mă mut acolo. Tocmai se făcuse un apartament gol, patru camere, bucătărie, baie, tot. I-am lăsat singuri pe cei doi. Atât. Încolo, n-aș putea să spun că Jianu s-o fost purtat rău cu mine. Atât îmi spusese într-o zi: „Micule, vreu să-ți spun ceva, numai să nu te superi!“ „Spune!“ l-am îndemnat și m-am uitat la el zâmbind. „Micule, noi te-am lăsat să faci curat și nu ți-am atras luarea-aminte. Dar acum vreau să știi că n-ai drept să stai aici, ci numai eu cu Flavia! Matale să stai în casa cea mică!“ Sigur că puteam să stau și acolo, puteam să o fac lună, să o îngrijesc, să o mobilez. Şi m-am uitat lung la el: „Bine, Jiane dragă, dar câte cărămizi ai pus aici și câte sudori ai lăsat de pe fruntea ta, ca să faci casa asta așa cum e ea acuma? Eu și cu tată-tu am făcut-o. Așa că vei sta tu jos, și eu voi sta sus, că eu am muncit!“ Dar pe urmă tot am plecat. Atât am avut cu el. Atât m-o ofensat, că el o cerut, și-o încercat norocul. Dar zi bună nu aveam cu ei. Curtea plină de rațe, găini, ucenicii flămânzi. Nu le tăia o găină. Vacă era, unt era, ouă erau, să le fi făcut o prăjitură cu drojdie, nimic. Ce dacă tai o găină pe săptămână? M-am gândit, nu-i nimic de-a face cu Flavia. Ca să mă cert, era zadarnic, tot n-o îndreptam. Întotdeauna am evitat. Las dracului, mă păzesc de ea. Pe urmă m-am fost dus la o prietenă. Erau bani cu sacii. I-am spus: „Haide cu mine la piață, că nu mă pricep aici“. Am cumpărat o pereche de pui, m-am dus să-i pregătesc. Flavia pusese la fiert oala cu fasole. Eu m-am apucat și am fiert puiul, am făcut pilaf. Când o văzut Zeno, s-o dat pe lângă mine: „Micule, dă-mi și mie puțin!“ M-am uitat la el. Iaca vine și Jianu: „Micule, dă-mi și mie puțin!“ Atunci am zis: „Du-te și cheamă pe Flavia și mâncați toți trei“. Şi ei or mâncat toată mâncarea. Jianu zice: „Ce mănânci matale, mamă?“ „Nu-mi purta de grijă! O mamă poate hrăni trei copii, trei copii nu pot hrăni o mamă. Deloc tai puiul celălalt și-l fac pentru mine“. În jumătate de oră, am făcut alt pilaf. Şi-atunci, ei or stat lângă mine, și Flavia la fel. „Vedeți, voi sunteți trei, ucenicii sunt patru, luați o găină și pentru ei, luați din piață și le dați de mâncare!“ Cu asta, gata discuția. M-am uitat cu jale la muncitori: slabi, vai și amar! Doamne, cum nu-i pedepsește Dumnezeu pe nevolnicii ăștia?

Cum spun, în casa din Strada Timișorii se căsătorise o evreică. Deși era casa mea, i-am dat filodormă și mi-o eliberat un apartament. Am luat iar zugravul, am luat un vecin și un camion, am încărcat mobila și nu i-am spus nimic nici lui Jianu, nici lui Zeno. Şi atunci or văzut ei covoarele rolate, puse pe platformă și doar atât cât s-o uitat, mi-o și spus Jianu: „Micule, mie nu-mi lași nici un covor?“ „Dragul mamei, dar știi că eu le-am făcut cu mâinile mele. Spune-i nevestei tale să-ți facă. Aveți un vagon de lână în pod.“ Doar atât am vorbit și-am plecat. Însă până atuncea, sigur, am spus să-mi trimită jumătate de lapte, dar o pretins că servitoarea n-are timp. Așa o fost, și doar era averea mea.

Jianu avea de lucru cu procesele, mereu era plecat de acasă. Venea la avocat în curte, în Strada Timișorii, nu intra la mine. Mă uitam, am întrebat pe avocat: „Dar Jianu ce face la dumneata?“ „Ce face? Face procese cu cotele, cu astea!“ Era multă marfă. Tot ce-o avut Drăgan o rămas pe Jianu. El o căpătat atunci înștiințare și i s-o fixat cota pe care trebuia s-o dea, chiar când s-o făcut

schimbul banilor. Chiar de-ai fi avut zece milioane, primeai ca toată lumea, treizeci şi doi de lei. Jianu o căpătat atunci, pe cota de către stat, vreo treizeci şi două de mii de lei. Şi acolo or spus că nu trebuie să pună timbre, probabil că nu erau timbre, şi o rămas că pun ei timbrele pe factură. Iarăşi proces. Şi-atuncea, în fine, cu mult chiu şi vai, s-o încheiat lucrurile. Pe urmă, Jianu n-o anunţat uleiul, aşa că din nou s-o trezit cu proces. Uleiul era rămas de la mine, era untură de cal amestecată, veche şi împuţită. Jianu nu lucra cu untură de cal, că nu ştia cum. Proces în lege că nu declarase uleiul, că doseşte bunuri. Într-o zi, vine Jianu la avocat. L-am zărit pe fereastră. Mă pomenesc cu el în casă. M-o luat, m-o îmbrăţişat, o pus capul pe umărul meu şi-o început a plânge. „Mamă, ţi-am adus şi ţie trei mii de lei.“ „Tu de unde ai bani?“ „Am dat cota de piei la stat şi am terminat.“ Mai dăduse bani şi surorii lui Flavia, că, cică, îi promisese maribulantă din Bulgaria, fiindcă nu ştiau să lucreze cu gorgoaşa cea mare, pe care o găsisem în pod. Plângea Jianu, ca să vezi! Orişicum, om mare, bărbat. Şi eu zic: „Jiane taci, nu plânge! De ce plângi, tu? Mă, tu nu eşti fericit în căsnicie, de aia plângi! Tu ai făcut, tu trebuie să suferi! Te-o luat bolnav de la spital. Mi-o scris mie Iamandi!“ N-o răspuns nimic, dar plângea şi plângea. L-am mângâiat, şi alta ce-am putut să fac? Dar nu m-o jignit, şi nici pe urmă, la Milano. Rămăsese o partidă de piei. N-o scos cine ştie ce. Le-o dat, o căpătat bani şi el, prostul, o cerut să-i dea şapte mii de lei. S-o încrezut în prieteni. Nu era cine ştie ce. Prostul o cumpărat clandestin piei de viţel, împreună cu Constantin Duma, bestia de chiriaş. Pieile rămase de la mine le-am pus într-o cameră, dar vedeam că erau tot mai puţine, tot mai puţine. Am pus o parafă, cu ceară roşie, cu ştampilă, dar ei tot rupeau. Aveau gorgoaşă în pod. Au vândut-o, nu era voie s-o vinzi. Am zis că am dat-o cu împrumut lui Iorgovici. Şi când m-am dus să văd, dau peste alte ponoase. Sătulă de procesele lui Jianu, m-am gândit să dau liber de muncă lui Iorgovici. Erau patru ucenici şi unul nu era înscris.

Dar eu nu eram obligată să-i dau certificat de ucenic şi mamă-sa îmi cerea grâu, lemne, cu toate că în contract nu se înscrisese. Pentru ceilalţi i-am plătit lui Iorgovici, fiindcă ucenicii lucrau pentru el, dar eu îi îmbrăcam, le dădeam de mâncare. În atelierele de pe malul Timişului nu s-a mai lucrat. Maşinile au fost sigilate. Dar funcţionarul de la administraţie împreună cu Morgenstein or rupt sigiliul şi or lucrat noaptea, cu alţi meşteri. Morgenstein era de meserie. Avusese o fabrică în Basarabia. Plecase însă de acolo numai cu un geamantan. Când m-am dus dimineaţa – venise un vecin şi-mi spusese că se aud maşinile lucrând şi că plecase cineva cu piei în trăsură –, am văzut sigiliul rupt, cărare de paie cu care fuseseră acoperite pieile. Vecinul mi-o spus, dar ei se scuturau şi se fereau ca dracul de tămâie. Mi-o spus: „Da, am rupt sigiliul, pentru că acelaşi motor duce apa în casă şi se întrerupsese apa“. „Dar motorul care duce apă sus nu are nici o legătură cu maşinile de prelucrat piei. El se întoarce pe alt rol pentru apă.“ Morgenstein s-o ofensat când o auzit că vreau să mă duc la administraţia financiară. Şi atunci o început să strige la funcţionarul de la Fisc, ce repunea sigiliile dimineaţa, împreună cu Morgenstein: „Am să spun că ştiu tot ce-aţi făcut! Aţi dus piei cumpărate de Jianu la DCA“. De fapt am dus piei, dar le-am dat pe nimic. „Cât timp o trecut de când ai văzut dumneata lucrul ăsta?“ „Am văzut că ai dus cu un ucenic şi cu portarul.“ „Când?“ „Acu' două săptămâni.“ „Dumneata eşti la administraţie. Dacă ai văzut şi ai ştiut, ca funcţionar la stat, de ce-ai tăcut şi nu m-ai denunţat?“ „Doamnă, nu e aşa!“ „Ai rupt plomba de pe maşini, acum mă duc să te spun eu la admnistraţie.“ „Dumneata ai dat gorgoaşă.“ „Da, am dat împrumut lui Iorgovici, am dat tot ce-o fost anunţat, şi m-o ajutat Sili de la prăvălie, că nu ştiu nici eu la care sfinţi să mă mai duc.“

El era director la o prăvălie şi i-am spus cum s-o furat bucăţile, unde am pus eu sigiliul. Pe urmă, m-am dus la el şi am anunţat ce s-o întâmplat. Şi el m-o ajutat. Că de unde să mai dau marfă şi parale? S-o făcut proces-verbal că s-o furat şi gata. Cu restul,

am dat părul de vacă la ţesătorie, să tot fi fost un vagon de păr, şi gorgoaşa care o fost am dat-o împrumut lui Iorgovici – de fapt, mi-o dat bani, dar nu era să spun –, iar scoarţa de brad o trebuit s-o trimit la o fabrică din Turnu-Severin. M-am dus la administraţie şi mi-o spus că nu sunt în drept să se ocupe de mine. Şi tot la Sile m-am dus şi tot el m-o ajutat. Şi o scris să trimită un vagon de acolo. Transportul l-am plătit tot eu. Şi am dat cota la stat, cam un vagon pentru tăbăcitul pieilor. Toate cumpărate de noi, nu de Jianu. Marţea şi vinerea era târg mare în curte la noi, cu sacii de gorgoaşă. Şi afurisitul de ulei, tot înainte de război îl luasem, că se lucra toval, aşa le zicea la pieile astea. Şi alea s-or tăbăcit, dar trebuiau unse şi se ungeau cu ulei fiert cu zahăr, cu săpun, cu său de vacă. Făceam o amestecătură în care săul de cal şi uleiul de floarea soarelui, rânced, îl preparam pentru piei. Dacă era rânced, nu era nimic. Rău era că puţea. Cu grăsimea de cal totdeauna ungeam pieile. Jianu nu ştia să lucre tovalurile şi nici n-o anunţat uleiul, că nu l-o interesat. Şi uleiul ăla l-am dat la stat, dar ce-o făcut cu el nu ştiu. Şi aşa am dat totul de pe lângă casă şi într-o lună am scăpat cu atelierele. Şi cu procesele – am luat un avocat particular. L-am plătit şi am dovedit că nu fusesem vinovată de nimic. Dar cu pieile duse la DCA, piei de viţel transportate cu portarul şi ucenicul, nu mi-o făcut proces. Fiindcă le-am dat aşa. Delături m-am dus la tribunal, nu m-am lăsat să mă judece după voia lor.

Fiindcă nu mai aveam ateliere, m-o chemat la adminsitraţie şi mi-o spus: „Doamnă Drăgan, fă o declaraţie aici şi cere şase lanţe de pământ, să le lucri“. Şi eu am făcut o cerere şi mi s-o aprobat să ieu pământ. Şi am luat, iar la câteva zile, m-o chemat şi mi-o dat bani. Dar câţi bani nu mai ştiu. Era de Sfânta Maria. Lumea, nebună, nu putea să cumpere cine ştie ce. M-am dus la o cunoştinţă, am luat zarzavat, mi-o dat lumea pe credit. Am luat carne, am invitat vreo zece persoane la masă. Şi pe urmă am lucrat pământul cu oameni, că doar nu era să sap eu. Primii bani câştigaţi

pe pământ i-am dat pe trifoi. Am pus trifoi. Prima cosătură am vândut-o. A doua vară am lăsat-o pentru vite. Aşa am procedat patru ani. Am lucrat pământul până în anul 1951, când mi-o ars toată recolta la batoză. Erau douăzeci şi opt de familii, cu orz şi cu grâu, peste un vagon de cereale aveam numai eu. Şi pe mine nu m-or anunţat. Sara ne-o dus la poliţie, m-o întrebat, am declarat tot ce-am ştiut, ce-am văzut. Pe mecanic l-o închis imediat şi procesul acuş s-o ţinut. Am întâlnit pe cineva pe drum şi mi-o spus că e procesul cu grâul. Şi m-am dus la tribunal. M-am pus în banca dintâi, am ridicat mâna, m-am prezentat: „Eu sunt Cornelia Drăgan, sunt cu daunele cele mai mari şi pe mine nici nu m-aţi anunţat!“ „Poate din greşeală. Iacă te întrebăm mai înainte, ce doreşti? Ce pedeapsă crezi că se cuvine mecanicului?“ Era un nenorocit, cu şase copii. Am spus: „Eu ştiu ce e batoza şi cum se lucrează la treierat. Trebuia pus un muncitor cu apă să ude, că sar scântei, aşa o fost şi aşa am făcut întotdeauna“. „Dacă ai ştiut, de ce n-ai spus?“ „Dar eu îs mecanic, pe mine m-o plătit statul să am grijă de batoză?“ „Şi ce daune ceri, că eşti mai păgubită?“ „Ce să mai luăm de la el? Ce câştig eu dacă îl mai ţinem încuiat, când el are o casă de copii? Am păgubit eu, a păgubit statul de cotă, a păgubit populaţia, că eu n-aş fi mâncat un vagon de orz, de grâu. Acuma, e drept, nu mai am de unde să dau la nimeni nimic. Şi, cum faptul e împlinit, cer să-l achitaţi pe mecanic. Are şase copii, să câştige pita de toate zilele pentru familie! Suntem români şi mecanicul e ungur, e datoria noastră să ne arătăm mai blânzi faţă de faptele sale.“

După nu mult timp, am dat pământul în parte, ăla care l-am avut. Mă obligasem să pun soia, sfeclă de zahăr, aia-aia, şi atunci m-am dus frumos unde-i poşta nouă, am făcut declaraţie, tot. Via nu voiau să o ieie. Lumea spunea: „Proastă, ce te-ai dus aşa de repede să dai pământul?“ Dar mă săturasem. Cheltuiam destul cu muncitorii. Am fost printre primii care au dat pământul, dar, dacă nu-l dădeam, până la urmă îl luau ei singuri. Şi am

dat atunci cincisprezece lanţe (şapte hectare şi jumătate), în afară de vie. Via avea un lanţ, mai puţin de un hectar. Un hectar e un lanţ şi trei sferturi.

Şi aşa am terminat şi cu atelierele, şi cu pământul. Cu tăbăcăria o terminasem mai înainte şi am scăpat de belele. Şi pe urmă am trăit viaţa cum o trebuit, fără griji. Vindeam covoare, ce-am avut în casă, mai trimitea Constantin bani şi-i împărţeam la toţi săracii.

EXPANSIUNEA ACTIVITĂŢILOR

Nopţile vesele ale metropolei

Pe vremea gospodăriei lui Zeno, nu cunoscusem astfel de cărnuri, căci din America de Nord ele veneau sub formă de conserve, iar din Argentina – sub formă congelată, în vapoare speciale. După plecarea mamei, meniurile şi calitatea mâncărurilor scăzuseră, iar prăjiturile de casă au dispărut definitiv. Când ne era poftă de dulce, ne adresam patiseriilor Motta, de unde cumpăram cozonaci proaspeţi, *panettone,* semănând cu cozonacii moldoveneşti. N-am murit de foame, dar am început să prindem şi noi obiceiul italian de a căuta câte un restaurant sau o *trattorie, dove si mangia bene.* Începusem să ieşim seara şi uneori prelungeam masa în câte un local de petrecere, cu restaurant şi program animat de orchestre şi de cântăreţi la modă. Aşa era, de pildă, localul de noapte Astoria din piaţeta Maria Beltrade, la doi paşi de Piaţa Domului, unde cânta cu succes orchestra olandezului Van Wood. El distra lumea bună din Milano, reţinută cu antreneuzele, azi modernizate cu numele de animatoare. În fond, ele antrenează mai mult la băut şi seamănă speranţe, iar alteori dăruiesc incauţilor amintiri. Van Wood era şi compozitor şi se acompania cu chitara, dădea din picioare, făcea salturi fără a cădea pe bec şi a-şi pune instrumentul în pericol. Timp de zece ani, olandezul nostru n-a părăsit Astoria, pe urmă însă a schimbat localul, s-a apucat să toarne discuri şi azi, după un studiu serios şi amănunţit, cum fac

nordicii, s-a dedicat ştiinţelor viitorului şi a devenit marele astrolog al Radioteleviziunii Italiene.

Van Wood a fost întrecut în renume de Carosone şi de secundul acestuia, Gegé di Giacomo. Bateristul Giacomo mânuia cu îndemânare talgerele şi tamtamurile, ţinând microfonul sub nasul călărit de ochelari enormi, cu multe dioptrii. Chipul lui lua expresii triste, şi râsul îi devenea amar uneori, în aşteptarea aplauzelor, de obicei abundente. Mititel de statură, aproape dispărea îndărătul tobei mari, câştigând în înălţime graţie unui scaun cu şurub, pe care îl înălţa sau îl cobora, după trebuinţă. În schimb, Renato Carosone era înalt, frumos, cu aer fin de gentleman. Se vedea că ţine la condiţia sa de şef de orchestră şi că trece fără dificultate de la pian la vioară şi de aici la instrumentele de suflat, cântând în acelaşi timp cu o voce plăcută. Tot grupul era alcătuit din napolitani autentici, dar spălaţi şi simpatici, cu un renume câştigat prin interpretarea cântecelor de succes, compuse şi lansate de Carosone. Şi azi aceste cântece sunt fredonate cu plăcere, amintind de acea epocă exuberantă: *Tu vuoi far l'Americano, Noi siamo tre cumpari suonatori, Il tornero* şi atâtea altele. Carosone a repurtat un enorm succes în toată Italia, fără a beneficia de reclama ameţitoare de azi şi de felurite combinaţii, ca acelea ale cantautorilor moderni.

Orchestra Carosone s-a produs la Milano, la Porta d'Oro de la hotelul Plaza din piaţa Diaz, şi la Moulin Rouge din Via Durini. Atât Zeno, cât şi eu însumi eram încântaţi de acest grup atât de bine legat, cumpărându-i discurile spre a le asculta uneori seara, pe vechiul radio-gramofon, cu ace de oţel, cumpărat de mine în 1942, ca semn al primului succes şi răsfăţ. Mi-a părut rău şi mie, cum i-a părut rău şi lui Zeno, când am auzit că orchestra s-a destrămat sau, mai exact, s-a împărţit, căci şi Gegé di Giacomo, deşi nu avea prestanţă fizică, voia să devină şef de orchestră proprie, aşa încât l-a abandonat pe Carosone.

Ne duceam şi la alte localuri, toate aproape de noi, avantajaţi de faptul că locuiam în centrul metropolei. Aşa erau Sans Souci, Marocco şi, de categorie inferioară, Ambasador. Existenţialismul lui Sartre, exacerbat la Paris, a dus şi la Milano la crearea unor localuri în beciuri, cu mai puţin confort, ornamentate cu sticle vechi, sfori, roţi de căruţă, furci, site, cu pereţi afumaţi sau mâzgăliţi, unde tineretul venea rău îmbrăcat, întorcându-se la moda zdrenţelor zburătoare şi soioase. Aşa au fost localurile Aretusa şi Santa Tecla, unde cântăreţii erau tineri, aleşi printre clienţi. Era multă gălăgie, deoarece volumul amplificatoarelor era ridicat până la surzire. Dacă cineva venea mai bine îmbrăcat era huiduit, iar cei care aveau mai mult de douăzeci de ani, erau numiţi „matusalemi" sau, în jargon „matussa". Tinerii, mai ales, începuseră să vehiculeze expresii de argou, ca de pildă *vado a gettonare la vecchia*, ceea ce voia să însemne: a da telefon mamei, pentru a o preveni de întârziere. Printre aceşti tineri, chiar din bune familii, limbajul vulgar devenise o modă, iar expresiile triviale păreau o marcă a maturizării şi erau menite să scandalizeze pe cei din preajmă. Într-un rând, aveam să mă crucesc, auzind ce poate să iasă din gura Martei P. şi a logodnicului ei, Giorgio, fiul unui ambasador italian, scriitor, devenit apoi preşedinte al Radioteleviziunii Italiene! Aceste expresii au alcătuit treptat un jargon şi el a intrat încet-încet în vorbirea celor maturi şi apoi a fost adoptat de regizori în filme. Aproape că nu mai sunt filme italiene fără termeni triviali.

Era epoca introducerii noilor dansuri venite de peste ocean: boogi-woogi, bibop, raspa etc. Dansatorii se crăcănau ca la cancan, fără marea dezghinare, se întorceau prinşi de braţ ca să se rotească în sens opus. Dansul spirou îi obliga pe dansatori să se pună pup, pe vine, iar cavalerul să dea cu umărul lovituri partenerei, adesea nimerit mai jos de umăr, dintr-o pretinsă greşeală, apreciată totuşi. Se ridicau pe verticală, însoţind orchestra cu „la-la-la". La samba ţinuta este mai aleasă, ca şi la beguin sau la

mambo dansat în contratimp. Eram un dansator mai bun decât Zeno şi aşa am rămas şi azi, deşi pasiunea de odinioară a trecut, iar energiile au rămas să fie folosite pentru alte soiuri de exerciţii, acvatice şi subacvatice.

Restaurantele bune invitau clienţii sau vizitatorii de clasă, atunci ca şi azi, dar cu restricţii impuse de nesiguranţa din metropole şi puteri exagerate, şi ele se numeau Giannino, Savini, Boech şi, cu o treaptă mai jos, Crespi sau Biffi, pentru mesele de prânz mai ales, căci seara, ieşind de la Scala sau de la teatru, mergeam la Santa Lucia în Via Agnello, la Orologio, la Ancora, sau în faimoasa Giarettiera, în beciul Galeriei Mari, cu muzică la ureche. Acesta era un caz rar, căci la Milano restaurantele nu au lăutari. Vara, se deschidea localul Belle Vue, într-un parc cu o mică grădină zoologică, iar la periferie, dincolo de Gara Mare, era renumitul restaurant-grădină Maggiolina. Majoritatea restaurantelor estivale aveau programe de muzică şi mici spectacole.

Teatrul de proză şi revistele erau în mare vogă în epoca de după război. Existau mai multe companii, una mai bună decât alta, în frunte cu torinezul Macario, care ştia să facă foarte bine pe prostul – în viaţă însă fiind deştept şi bun –, obţinând efecte comice sigure de fiecare dată. Era apoi franţuzitul Carlo Dapporto de la San Remo, care apărea întotdeauna în chip de mare conchistador, cu câte cinci fete pe scenă. La întrebarea:

– Dar cum poţi face cu cinci deodată?

El răspundea:

– Foarte simplu, cu hârtie carbon, ca la maşina de scris!

Nino Taranto venit din sud avea hazul lui, obţinut prin atitudini şi expresii serioase, dure şi reci. Protagonistul purta pălărie de pai tare, model Charles Boyer. Mi-l amintesc bine când a apărut în scenă cu un buhai românesc în toată legea, folosit şi prin Calabria şi adus aici de vechile triburi trace: calabri, messapi, apuli. Văzându-l, o turistă americană, cu ochelari şi aparat de fotografiat, i-a surâs şi l-a întrebat:

– May I photo you?

La care el, protestând, a răspuns:

– No, no, I want photo you!

Ceea ce ne înveselea mai mult erau revistele lui Toto, nume de artă ales de principele De Curtis, cel care se socotea urmaş al Comnenilor din Bizanţ. Avea o bună situaţie materială şi documente nobiliare, poate false, prezentate atunci când i s-a contestat titlul în justiţie, şi a câştigat procesul. Autentic ori nu, el îşi menţinea titlul printr-o atitudine serioasă, fără urmă de zâmbet în viaţa de toate zilele, sau seara, la vreaun restaurant, unde venea însoţit de o fată. L-am văzut cu Franca Faldini la Casina delle rose la Roma şi la Casina Valadier din Giardino Borghese, parcul mare din centrul capitalei, purtând în mână un baston cu măciucă de fildeş care amintea de sceptrul imperial al Bizanţului. Pe Franca Faldini am cunoscut-o personal prin Constantin Moldavski. Era bine dezvoltată, înaltă, cu un „balcon“ frumos înflorat, lăsându-se lesne condusă la dans, cu toate că era corpolentă. Avea părul tăiat până la înălţimea maxilarelor prea dezvoltate, spre a le masca. Făcea parte dintr-o familie de croitori care lucrau acasă, în atelierul de lângă Vittorio Vento. Erau Evrei ascunşi în timpul când la Roma se aflau trupele naziste. După cum mi s-a spus, Franca petrecuse o vreme într-un lagăr, dar scăpase cu bine. Principele Totó De Curtis Basiliscus, mai răscopt decât ea cu vreo treizeci de ani, a încercat să o lanseze ca artistă de cinema, dar, după primele încercări (probabil costisitoare) a renunţat, preferând să şi-o facă „soţie“ *more uxorio*. Astfel, Franca Faldini a devenit cvasibasiliţă.

Comic de situaţie, Totó apărea în postura cetăţeanului moralist şi protestatar, căruia i se făceau nedreptăţi şi i se întâmplau tot felul de pozne. A avut mare succes în reviste, dar şi în numeroase filme comice, pe care le-a realizat şi care mai rulează şi azi, reluate în mod periodic, mai ales de televiziune. Din păcate, a murit înainte de vreme, în mod subit, fără suferinţă, poate din

pricina inimii sale generoase, din care probabil a oferit la vârsta sa matură, mai mult decât s-ar fi cuvenit tinerei sale părtaşe de viaţă. Cazuri asemănătoare s-au mai petrecut şi cu unii oameni de ştiinţă, cum a fost Alexander Fleming, doborât fără vrere de o tânără soţie elenă, care, rămânând văduvă, s-a apucat să facă politică pe vremea coloneilor în Grecia. Tot aşa, la Atena, un ambasador italian, rămas văduv, s-a gândit să se căsătorească cu o splendidă somaleză, cu sânge amestecat, iar după doi ani i s-a cântat prohodul. Prea marea osârdie la îndeplinirea datoriilor conjugale are şi ea micile sale riscuri şi neajunsuri!

Bineînţeles, exista şi un teatru de comedie, lansat îndeosebi de fraţii Eduardo, Peppino şi Titina De Filippo de la Neapole. Compania era formată din propria familie, cu bunici, nepoţi, cuscri, verişori, şi nu accepta nici un fel de elemente „străine“. Mai mult chiar, înseşi textele comediilor erau scrise de ei, în frunte cu Eduardo, şeful netăgăduit al clanului. Eduardo apărea în scenă cu o figură solemnă, îşi alegea numai rolurile serioase, ca şi cele din viaţa de toate zilele. Spre deosebire de principele Totó De Curtis Basiliscus Comnen, ei proveneau dintr-o familie nevoiaşă, aşa cum sunt majoritatea familiilor napolitane, care trăiesc din aranjamente şi expediente. Aşa au şi rămas, cu tot succesul repurtat în întreaga Italie şi, uneori, la Paris ori la New York. La un moment dat, dracul avea să-şi vâre coada şi în această solidară familie, căci Peppino, făcând act de nesupunere faţă de fratele cel mare, a încercat să-şi creeze şi el o companie proprie, atrăgând după sine o parte din trupa clanului De Filippilor, dar fără mare succes material, trebuind, până la urmă să se împace.

Zeno s-a adaptat repede la Milano şi, spre a se obişnui mai lesne cu noua limbă, făcea exerciţii cu o fată arătoasă din birou. Lipsită de experienţă şi începătoare în toate, aceasta îl privea ca pe un zeu venit din alte sfere, imposibil de indentificat în atlasul geografic. Dar Zeno, în loc să o iniţieze în geografie şi cartografie, să-i prezinte hărţi şi albume, prefera să facă orografie, munţii ei cei mari atrăgându-l în mod deosebit. Am auzit mai târziu că duminica făceau excursii periculoase care, dacă ar fi continuat, i-ar fi adus la neajunsuri. L-am dojenit şi, de atunci, a devenit mai rezervat şi mai prudent. Făcuse cunoştinţă cu românce venite în Italia şi, cu oarecare timiditate, avea să mi-o prezinte şi mie pe tânăra şi frumoasa domnişoară Mihai care îşi câştiga pâinea cântând în localuri de noapte, mai la periferie. Am văzut-o de câteva ori – căci avea combinaţiile ei – când îşi îngăduia să se relaxeze şi să se amuze, făcând totul în exces şi dându-ţi emoţii care îmi tăiau genunchii. Tot Zeno avea să mi-o prezinte pe doamna Zina, evreică originară din Brăila, soţie la Milano, *more uxorio* a comerciantului-bancher Sabag de prin Liban. Circulând mult prin Europa, libanezul nostru uita adesea de alcovul său din Milano şi numai în compania mamei sale tânăra doamnă se cam plictisea. Pe lângă toate, era roasă de dorul ţării, căci toţi cei care au trăit în România îşi aduc aminte cu nostalgie de ea, condiţii de viaţă atât de lesnicioase negăsindu-se în altă parte. După cum avea obiceiul să ne spună, Zina căuta „puţină societate“ pe lângă „fraţii Drachi“, care aveau de toate, numai timpul le lipsea pentru a şi-l dedica sexului frumos, în cazul de faţă expresia fiind perfect adecvată realităţii. Îngrijindu-se de viaţa mea sentimentală, Zeno mi-a propus odată să ieşim cu două românce: o mamă de treizeci de ani, cu vârful nasului retezat într-un accident, şi o fată de şaisprezece ani, bine făcută şi durdulie, doritoare să se lanseze cu ceva în viaţă. Dacă mama era dezavantajată de retuşul facial, simţindu-se diminuată în oarecare măsură, deşi provenea dintr-o familie de vază, cu un bunic care avea semnătura pe bancnotele ţării, în schimb fata era în plină splendoare. Nu reuşiseră însă a prinde rădăcini la Milano şi în Italia şi, întocmai ca plantele din deşert, din lipsă de sevă vitală, se lasă smulse de vânt, iau formă de minge şi sunt împinse departe, la sute de kilometri. Plantele noastre fragile au

făcut la fel, lăsându-se împinse peste mări și țări, până-n America, unde le-am regăsit după mulți ani, în orașul Detroit.

După cum se vede, fratele meu nu s-a pierdut defel în acea metropolă, ba s-a organizat de-a binelea, după cum își organizase studiile și examenele, luate cu regularitate, în luna iunie. După cum era de așteptat, el și-a terminat studiile după doi ani, când, în 1948, și-a dat doctoratul în medicină, cu o teză asupra organelor vizuale. Fie că îl simpatiza pe profesorul său, dr. Cattanio, o somitate la Milano, fie că voise să cunoască îndeaproape organul vătămat din fragedă copilărie, cert este că această materie l-a atras, cu toate că mai târziu avea să se specializeze în alte domenii.

Mulți studenți, îndeosebi cei din sud, sunt săraci și abia pot să se întrețină la studii, iar când părinții nu le trimit subvenția, sunt nevoiți să-și găsească alte resurse. Unul dintre colegii lui Zeno, sicilian get-beget, ni s-a confesat într-un rând și ne-a făcut să aflăm cu stupoare despre existența unei neobișnuite organizații la Milano. Era o casă „închisă“, după cunoscuta expresie de *maison close* (cu toate că porțile de la intrare erau mereu deschise), dar nu pentru o clientelă masculină, ci pentru una feminină, formată din fete bătrâne, văduve și urâtanii înăcrite de viață, din pricină că nimeni nu se uita la ele. Având temperament prea înfocat, iar altele un caracter prea îndrăcit, aceste fete-femei rămâneau nemăritate, dar erau însetate și doritoare de viață. Mai târziu, avea să lucreze la birourile firmei o secretară de acest gen și, pe fața ei ciupită de vărsat, am ghicit trăsăturile caracteristice ale tuturor aspirantelor la o oră de destindere și plăceri. De fapt, era mai mult o întindere în exerciții mai puțin spirituale și mai mult corporale, săvârșite cu șomeri și cu tineri studenți, ca sicilianul care își vindea „forța de muncă“, pentru a-și asigura resursele necesare continuării studiilor. Obișnuit în sala de disecție cu atâtea goliciuni nemișcate ca statuile, sicilianul nu se simțea complexat în fața trupurilor despuiate, vii și cu dorința de mișcare ritmică.

Dimpotrivă, își regăsea energia întru îndeplinirea misiunii pe care și-o asumase, poate, întru studierea pe viu a anatomiei și a psihologiei umane. Nu se știe dacă la cursurile de la *maison close* se ducea înarmat cu bisturiul, deși, ca sicilian adevărat, își dădea seama că un corp metalic poate fi oricând de folos. Mirarea mea cea mare și întrebarea, pe care ne-o ridicam împreună cu Zeno, se referea la punerea în funcțiune a bisturiului, la comandă, pentru mai multe operații în aceeași seară, fără stimulente, ba uneori în situații respingătoare. Văzându-l cum prosperă și cum sporește în ochii amazoanelor sale, sicilianul a crescut și în ochii noștri. Câte feluri de a-ți câștiga existența prin propriile forțe există pe lume!

N-aș putea spune dacă această „casă serioasă pentru femei caste“ era singura la Milano, dacă mai existau și altele de același gen, cu prețuri variate și cu creaturi mai alese. Cert este că Milano nu ducea lipsă de case închise pentru tineri și vârstnici bărbați. Ele erau bine organizate, cu control medical permanent, impus de regulamentele poliției sanitare. Problemele intime de ordin biologic ale studenților, ale soldaților și ale văduvilor, reali sau ocazionali, certați cu nevestele, ca și inițierea adolescenților au dus în America și în Amazonia la crearea unor școli pentru băieți și fete. În cadrul apărării drepturilor omului, americanii au venit la Națiunile Unite cu ideea briliantă de a se semna un acord, o convenție internațională pentru abolirea prostituției în toată lumea. Astfel, au obligat țări cu civilizații străvechi, cu tradiții în materie să distrugă o instituție care contribuia la menținerea sănătății publice, fizice și morale, a categoriilor sus-menționate.

Dar chiar și atunci respectivele state vizate au tărăgănat semnarea convenției, dar au fost obligate, sub presiunea morală a feluritelor ajutoare economice, să desființeze casele tradiționale, aruncând prostituția pe străzi. Motivarea că femeile erau exploatate nu stătea în picioare, căci stabilimentele respective erau un fel de întreprinderi, unde muncitoarele acceptau un contract de bunăvoie. Astăzi, în schimb, ocuparea unui trotuar e posibilă

numai sub protecţia unui *magnaccio,* adică a unui proxenet care mănâncă, bea zdravăn şi trăieşte pe spinarea (e un fel de a spune) femeilor ocrotite în desfăşurarea unui comerţ viu, constând în prestare de servicii prin închirierea trupului cât mai dezgolit posibil, întru cunoaşterea calităţilor produsului. Aşa au apărut minijupele, ajunse prin legea de fier a modei şi la cele care nu au nimic de închiriat, ci numai de dat gratuit sau pe viaţă. În felul acesta, protectorul devine amantul oficial, care nu lasă alte femei să ocupe trotuarul, în deplin acord cu alt *magnaccio,* sau impunându-se prin ameninţarea cu cuţitul sau revolverul, un revolver care poate fi uneori un *scaccia cani,* numai cu capse pentru speriatul câinilor. Administratorul firesc al banilor este protectorul, care încasează retribuţia muncitoarei, lăsându-i o sumă redusă pentru poşetă. „Intrările" serale se ridicau la o su-tă până la o sută cincizeci de mii de lire, iar acum, cu creşterea inflaţiei şi a impozitelor, s-au mărit simţitor. Nu de mult, prietenul meu Peppino C. s-a apucat să povestească o glumă, în faţa unei contese şi a altor doamne, a unui bancher şi a unui fost ministru, o glumă tragică pe seama lirei italiene. Fiind profesor universitar în materie de turism, toţi l-au ascultat cu interes şi atenţie.

Se zice – potrivit anecdotei – că fiul unui italian s-a dus la Paris, şi tatăl său, prevăzător, i-a dat o adresă şi o recomandare. Patroana l-a servit prompt cu o bomboană, după gustul său, dar a văzut că fata, după unele parlamentări, se întoarce fără nici un rezultat. Preocupată, patroana i-a oferit clientului altă bomboană, diferit colorată, dar şi aceasta, după retragerea pe locul de muncă, în separeu cu clientul, s-a întors la fel, fără nici un rezultat. Atunci, închipuindu-şi că fetele nu s-au purtat bine cu distinsul client de la Milano, patroana le-a întrebat:

– Dar ce se întâmplă cu voi, fetelor? Nu mai ştiţi bunele maniere, aţi uitat să vă purtaţi cum se cade cu clienţii?

Atunci ele au răspuns:

– Nu, tanti, noi ne-am purtat frumos, dar dumnealui, închipuiţi-vă, ne-a propus să ne plătească în lire italiene!

Rezultatul extinderii viziunii americane în Europa şi în lume a fost în defavoarea femeilor, azi, într-adevăr, exploatate de tot felul de neguţători ai amorului. Iar dacă nu dau banii în mod cinstit, sunt bătute măr. Când se îmbolnăvesc, dăruiesc lumii însutit ceea ce au primit, ca dar pe lângă remuneraţia tarifară. Noroc că antibioticile puternice mai limitează acest pericol social, dar el există, e permanent şi a creat mari dificultăţi ofiţerilor superiori care se ocupă de sănătatea trupelor.

Lipsa acestor instituţii a mai creat şi fenomene subsidiare, căci, ca un vulcan cu craterul închis, presiunea lavei izbucneşte prin locuri secrete, deschizând alte guri de erupţie. Elevii şi studenţii au început să dea bătălii mai viguroase printre colegele lor de studii, ajutaţi de sistemul de învăţământ mixt, aplicat pe scară largă şi menit să devieze gândul de la profesor, la colega de bancă, iar privirile să fie adesea coborâte, cu ruşine, sfială şi vinovăţie, sub bancă. Ochii profesorilor se întâlnesc în acelaşi punct cu ochii elevilor şi toţi se simt derutaţi, îndeosebi în clasele superioare, de la firul logic al ştiinţelor ajungându-se pe negândite la firele încâlcite ale existenţei. Urmările s-au văzut lesne: dispariţia conceptului de puritate şi reclamarea dreptului pentru eleve de a naşte în şcoală, cum s-a întâmplat zilele acestea, când un liceu din Milano a făcut grevă, pentru susţinerea acestui drept al fetelor de liceu. Dar cea mai mare pacoste a timpurilor noastre a devenit inventarea şi răspândirea imensă a pilulelor anticoncepţionale, care tulbură ciclul hormonal, reglementat la nivelul cromozomilor. Cu timpul, se va dovedi, cum s-a întâmplat cu atâtea alte practici medicale, că aceste pilule sunt surse de efecte secundare ce conduc la tromboză şi cancer.

Recent, la Paris, s-a pus în discuţie o lege de redeschidere a caselor închise, la cererea multora, în frunte cu Ministerul Sănătăţii. În Anglia, în schimb, punându-se aceeaşi problemă,

muncitoarele autonome şi independente, sindicalizându-se, au protestat, preferând libertatea de astăzi, sub ameninţarea de a da în vileag numele clienţilor lor suspuşi, printre care se numărau şi miniştri, episcopi anglicani şi rabini. O probă în plus asupra funcţiei sociale a acestei străvechi profesiuni, la timpul său protejate de hetaira Aspasia, devenită soţia lui Pericle, precum şi de împărăteasa Teodora, soţia lui Iustinian!

Impus pe baze noi, businessul amorului a evoluat şi el şi a ajuns la adoptarea mijloacelor motorizate. Nu se poate preciza dacă şi aici intervin într-o măsură mai mare sau mai mică aşa-zişii protectori. Muncitoarele de noapte s-au motorizat, sunt dotate cu maşini personale sau cu maşini închiriate. Preotesele amorului onorează breasla circulând în automobile cu mărci prestigioase, închiriate de la agenţiile Hertz, Avis, Eurocar şi altele, dovedindu-şi astfel policalificarea. Ele posedă carnet de conducător auto, staţionează cu lămpile mici aprinse, cu motorul în funcţie la rigola trotuarului, iar trecătorii sunt întâmpinaţi cu priviri surâzătoare şi ispititoare, o dată cu invitaţia: „Vino cu mine!“ sau „Vrei să te urci alături de mine?“ Cel care acceptă să se aşeze în fotoliul din faţă află tariful şi ştie că aceasta nu cuprinde taxa camerei, închiriată ocazional, dar beneficiază de transportul gratuit, economisind banii de taxi. Alţi amatori vin cu propria maşină, opresc alături şi, în caz că tocmeala se face, ori parchează propria maşină şi trec în aceea a vânzătoarei de plăceri, ori o urmează, obţinând autonomie la întoarcere. Săvârşită operaţia într-un timp cât se poate de scurt (căci, dacă şedinţa se lungeşte, tariful se dublează), nicăieri mai bine decât în acest domeniu nu se verifică justeţea dictonului englezesc: *time is money.* Readus la locul întâlnirii, clientul pleacă acasă fără nici o complicaţie sentimentală. Desigur, se mai petrec şi scene comice, ca aceea trăită de un inginer, Jean Steriopol, de la întreprinderile mele de la Atena. Aflându-se la Roma în interes de serviciu, el a căzut în mreaja unei astfel de Venere şi, nebănuind că muncitoarele în Italia dispun de maşini,

la surâs a răspuns cu alt surâs şi la invitaţia de a lua loc s-a instalat alături, crezând că, prin tinereţea, chelia şi farmecul său personal, a cucerit fulgerător o cucoană din buna societate romană. Ştia el italieneşte şi nu prea, folosind un jargon româno-italian. În timpul conversaţiei convenţionale, cu aluzii şi subînţelesuri, el s-a lăsat dus, până când s-a trezit la periferia oraşului, unde nu mai există mijloace de transport în comun. Dându-şi seama că această cucerire îl va costa scump, ba chiar o sumă pe care el nu o avea, Jean Steriopol a început să dea din colţ în colţ, să se scormonească prin buzunare şi să explice că nu poate să facă faţă tarifului. Însoţindu-şi explicaţiile cu un gest de tandreţe, el s-a văzut deodată aruncat din maşină ca un sac de cartofi, fără menajamente, cu pumni şi înjurături deocheate, care trădau adevărata categorie socială a mamiferului de lux, care-l invitase la o promenadă atât de ispititoare. Prăvălit la marginea trotuarului, sub înţepăturile friguroase ale toamnei care îl surprinsese fără pălărie, ba şi cu chelia expusă la frig, în speranţa că îl va impune, ca pe Caesar odinioară, femeilor romane, Jean Steriopol a început să se dezmeticească din iluziile sale de conchistador matur şi a luat-o *per pedes apostolorum,* ca să ajungă spre dimineaţă la hotel. Pe drumul lung şi trist se gândea la moliciunea patului solitar, care avea să-i refacă forţele şi să-i redea încrederea în sine.

Iată ce înseamnă dezinformarea, când omul pleacă la drum numai cu sfaturile nevestei sau ale şefilor săi, şi prin ce riscuri îi este dat să treacă, în lipsa acelor instituţii tradiţionale, cu firmă în toată regula, după război suprimate prin convenţia internaţională impusă de americani.

Valgardena iarna

Cele două luni până la sărbătorile Crăciunului au trecut repede şi, urmând moda, m-am gândit să petrec o vacanţă împreună cu Zeno, la schi. Ne-am decis pentru Valgardena, în nordul

Italiei, în regiunea Alto Adige, unde există şi minorităţi austriece în necontenită frământare, mai cu seamă după ultimul război.

Potrivit statisticilor, populaţia din Valgardena este germanică, ceea ce nu corespunde deloc realităţii. Întreaga vale este locuită, de aşa-zişii *ladini,* populaţie latină străveche, care vorbeşte un dialect neolatin. Deprinşi cu austriecii din vremea dominaţiei habsburgice, până la Primul Război Mondial, apucaseră să vorbească şi limba germană, acceptând ca numele să le fie schimbate, deşi duceau lipsă de cromozomi germanici.

Multe localităţi din zonă sunt bine cunoscute pentru sporturile de iarnă: Ortisei, Santa Cristina, Selva etc. Noi am ales Santa Cristina, dominată de Sasso Lungo, înalt de 3 181 metri, cu o stâncă enormă dintr-o singură bucată numită Motta. Ne-am instalat în vale, la hotelul Poştei, probabil vechiul han unde se oprea poştalionul. Am pus la adăpost maşina verde, Topolina, cu care venisem, aducându-ne doar bagajele, deoarece schiurile puteau fi închiriate la faţa locului. De altfel, nu eram experţi – mai ales eu – şi aici am început să iau sistematic lecţii de schi. Ne petreceam timpul mai mult cu săniuţa şi am găsit o formulă plăcută: ne urcam seara cu *seggiovia* (teleferic fără cabină, doar cu scaune duble, volante, spre deosebire de *sciovia,* adică telefericul ce trage schiorii agăţaţi de o coardă), ţinând săniuţa în braţe, iar splendoarea muntelui devenea fascinantă, sub razele lunii de iarnă, ce răsărea din spatele stâncii Motta, iluminându-ne drumul până la Santa Cristina. În uşa hotelului frânam cu potcoavele bocancilor bătuţi în ţinte şi şnuruiţi cu fitil de lampă. Seara o petreceam apoi la clubul hotelului de pe munte, construit la o diferenţă de nivel faţă de vale de aproape nouă sute de metri.

Chiar din prima seară, instalaţi amândoi la o măsuţă, ascultam muzică şi-i priveam pe cei care dansau. Atunci, şeful de sală ne-a şoptit la ureche că, dacă dorim să dansăm şi noi, ne poate prezenta unei tinere doamne solitare, care stătea îngândurată la o masă de alături. Cu multă bucurie am acceptat sugestia şi, din acel

moment, n-am mai rămas singuri, cel puţin nu seara, în timpul şederii noastre la Santa Cristina. Doamna nu depăşise treizeci de ani şi era însoţită de o fetiţă de opt ani, numită Ombretta, adică Umbrişoara, simpatică şi vioaie, ca şi mamă-sa şi ca mai toate fetele triestine, numite *mule.* Compania ei era plăcută, cel puţin pentru mine, căci Zeno devenise dădacă, pentru a-mi facilita avansurile şi pentru a dezlega braţele mamei. Am rămas apoi multă vreme prieteni şi ne-am mai revăzut uneori la Milano şi la Triest. Cu toate bunele intenţii şi dorinţa reciprocă de a ne revedea mereu, iureşul vieţii de toate zilele nu ne-a mai îngăduit acest răsfăţ. Ombretta avea să crească, să devină studentă şi, într-o bună zi, când m-a vizitat împreună cu mamă-sa, în amintirea frumoaselor seri din Alpi, nici n-am mai recunoscut-o.

Îmi amintesc că la hotel exista şi un pian, iar Zeno, care ştia să cânte cu destulă măiestrie, a atras atenţia asupra sa, ceea ce îi displăcea oarecum, dintr-o pudoare – după mine – nejustificată, deoarece un talent trebuie să se expună şi să fie dăruit. În schimb, eu mă mândream cu fratele meu şi-l îndemnam mereu să treacă la pian, să agite clapele şi să facă să răsune corzile instrumentului în acest hotel, aflat sub presiunea muzicii tehnice.

De revelion am invitat-o şi pe noua secretară de direcţie, angajată între timp la Milano, la sugestia lui Augusto Lazze, care o cunoscuse mai înainte. Secretara se numea Luciana Sala şi era nepoata lui Alberto Minoprio de la Roma. Inventase o trecere prin apropiere, pentru a întâlni diferirte neamuri mai îndepărtate, reale ori pretinse, dar socotea o mare cinste să asiste la festivităţile sfârşitului de an, alături de titularul firmei. Era însoţită de fratele ei, elev în ultimele clase de liceu, Adimaro, nume întâlnit de mine pentru întâia oară în viaţă, de o evidentă origine gotică. Am petrecut acea noapte la Selva din Valgardena, ultima localitate din fundul văii, unde se sărbătorea revelionul, cu un banchet pantagruelic şi cu dans. Maşina rămăsese afară, la răcoare, căci loc de adăpost nu se găsea. Ne-am veselit şi ne-am încălzit cu toţii

de-a binelea, cu şampania italiană Cinzano şi Gancia, prima marcă fiind din specia Principe de Savoia, iar mai apoi cu dansurile zvăpăiate, la modă în acele timpuri. La spartul târgului – şi după atâta veselie – a urmat partea tragi-comică. Frigul şi lipsa soluţiei antigel în radiator au făcut să îngheţe blocul-motor, să-i producă o fisură fatală. Apa a pătruns în uleiul din carter, a îngheţat, aşa că, la plecare, cu multă greutate ne-am urnit din loc, iar după un kilometru, s-au topit lagărele, s-au stricat bielele şi motorul s-a blocat definitiv. Trist era că până la Santa Cristina mai aveam de parcurs vreo cinci kilometri. Drumul era în coborâre şi maşina putea să meargă şi fără motor, dar erau multe locuri plane, pe sute de metri, şi aici maşina se poticnea. Atunci începea partea comică: eu trebuia să rămân în maşină, să ţin volanul şi să manevrez pedala frânei, iar Zeno, Adimaro şi Luciana Sala, destul de corpolentă la cei douăzeci şi şapte de ani ai săi, ca să nu răcească, împingeau de zor Topolino-ul. Atunci s-au dovedit foarte nepotriviţi pantofii femeieşti de seară, deschişi şi cu tocuri înalte, în tendinţa de a deveni cui. Operaţia mânării maşinii nu cu cinci cai putere, ci cu trei oameni putere a funcţionat în mai multe reprize. Între timp, energia umană se refăcea, mai ales când pista era mai lungă şi noi stăteam mai mult în maşină. E drept, ne veseleam de toate acestea şi ne spuneam că anul nou începuse cu haz, cu emoţii neprevăzute, dar şi cu eforturi. În felul acesta am ajuns la hotel şi ne-am odihnit prima zi a anului. Spre norocul nostru, ladinii, buni mecanici, au luat maşina în primire şi, în săptămâna cât am rămas la Santa Cristina, până la Sfântul Ioan cel românesc (în Italia sărbătorile se termină cu Boboteaza, numită şi Befana, o babă bătrână ce aduce daruri, un fel de nevastă a lui Moş Crăciun originară de prin ţările nordice), ei au reuşit să repare motorul, să repună pe roate cu forţe proprii istoricul automobil, care se dovedea astfel fără de moarte.

Reîntorşi la Milano, ne-am reluat ocupaţiile: Zeno – studiile la universitate, perfecţionându-se în limba italiană şi înmulţindu-şi

cunoştinţele medicale, eu – treburile de birou, din ce în ce mai numeroase şi mai dificile. Lui Zeno i-am mai adăugat o preocupare: grija pentru casă şi masă. În scurt timp, el s-a obişnuit cu preţurile pieţei, asistând din când în când la târguielile făcute de Lina, cameriera noastră, spre a nu fi tras pe sfoară. A instituit, după moda de la Milano, librete de credit cu băcanul, măcelarul, brutarul din faţă, la fel şi cu prăvălia Polenghi Lombardo, unde se vindeau pui gata curăţaţi şi orătănii tăiate şi conservate la frigider (uneori câte doi ani, tot după moda marilor oraşe). N-a uitat să facă acelaşi lucru cu prăvălia de verdeţuri şi fructe, Albuzza, ale cărei mărfuri expuse în lăzile aşezate pieziş pe trotuar le admiram de la etajul cinci al palatului nostru. Furnizorii pretindeau că, în felul acesta, în chip de clienţi stabili, ne-ar fi aplicat un tratament mai bun, evitând mânuirea de bani prin femeia de serviciu care, tot după tradiţiile locului, aplică cunoscuta „creastă“ de zece la sută drept comision secret de cumpărare. În realitate, o altă „creastă“ o aplicau şi furnizorii, poate nu atât la preţ, cât la cantitate, în genere neverificabilă, iar uneori la amândouă. Târziu de tot, Zeno avea să descopere că noi plăteam pâinea dublu, motivând că programul încărcat şi studiile universitare nu-i îngăduiseră să întreprindă controlul preventiv.

Zeno stabilea zilnic meniul şi eu îi acordam libertate şi deplină încredere, ca şi în toate acţiunile pe care i le încredinţam, fiindu-mi frate şi, pe deasupra, deştept. Cât timp era vorba de feluri simple, italieneşti, cunoscute de femeia de serviciu (devenită bucătăreasă pe spinarea noastră) totul mergea relativ bine. Când Zeno voia să introducă un fel nou, ne puteam însă aştepta la surprize. Aşa s-a întâmplat într-o zi, când îi spusese femeii să cumpere un peşte mare, o ştiucă. Ştiuca avea icre şi el i-a spus bucătăresei să nu le arunce, cum fac gospodinele neştiutoare din Italia, ci să le pregătească cu ceapă, cu untdelemn, cu lămâie şi să le bată bine. Zeno credea că femeia înţelesese şi nu mai era nevoie să-i dea alte explicaţii. Într-adevăr, ea a făcut

întocmai, dar a încurcat lucrurile când a fost să finiseze opera. Nu putea să telefoneze la universitate, să-l întrebe pe Zeno dacă e bine să coacă ori să fiarbă icrele. Dilema a rezolvat-o singură, şi icrele au fost puse la fiert, deoarece biata femeie nu-şi putea închipui că acest fel de mâncare se serveşte crud. Aşezându-se la masă, ea ne-a pus farfuriile de supă şi ne-a servit o ciorbă de icre. Am făcut haz de necaz, deoarece numai aşa sunt salvate situaţiile comice şi acoperite riscurile de ofensă ale bucătăresei într-o gospodărie de burlaci.

Din vreme în vreme, femeile de serviciu erau primenite, căci ori nu se pricepeau, ori nu le plăcea să muncească şi socoteau că obosesc prea mult – deşi întotdeauna bine retribuite aveau cu ce să-şi împrospăteze forţele –, ori se îndeletniceau cu furtişagurile, ori se uitau cu ochi prea lungi la domnişori, ori îşi vârau nasul în treburile birourilor şi deveneau purtătoare de mesaje secrete şi intrigi. Lina, o fată de vreo douăzeci şi cinci de ani, prezentabilă şi pricepută, avea un iubit destul de rebegit şi de năpăstuit. Se vedea cu el uneori seara, când ne cerea voie, şi cu regularitate duminica. Voind să se mândrească cu el, se gândea, desigur, cum să-l înţolească. Hainele noastre îi plăceau, dar dispariţia unui costum s-ar fi remarcat imediat, deoarece prea ar fi fost de oaie. Aşa încât fata a elaborat o stratagemă: începea cu pantalonii. Îi căutam – ba că erau la călcat, ba că erau într-un fund de dulap, ba trebuia să-i coasă la manşetă, până când nu-i mai ceream, căci haina fără pantaloni nu mai puteam s-o purtăm. Ieşind din circuit pentru o anumită perioadă, după pantaloni dispărea şi haina. Pantofii o porneau singuri după haine şi deseori lipsa lor nici n-o băgam de seamă. După câteva experienţe de felul acesta, am socotit oportun s-o lăsăm să plece, aşa cum ea însăşi ceruse, când şi-a dat seama că proastele ei deprinderi o dăduseră de gol.

Gospodăria de burlaci e dificilă îndeosebi când ofiţerul de serviciu este student la medicină, priceput să disece omul în felii, dar pus în mare cumpănă într-o măcelărie, unde are de ales

carnea bine tăiată, după regulă, pentru a nu-şi rupe dinţii la masă înainte de vreme. Din fericire, italienii, spre deosebire de spanioli, ştiu să taie carnea după regulile anatomice şi o fac să fie moale, câtă vreme la Palma de Mallorca se întâmplă uneori ca muşchiul să fie mai tare ca talpa pantofilor de iarnă. Cum o fi făcut Cristofor Columb, aici numit Cristobal Colon, când şi-a terminat proviziile şi a fost nevoit să-şi fiarbă curelele tăbăcite? Desigur, prea mult nu le-o fi putut înmuia, dar, deprins cu cărnurile spaniole, s-a putut alimenta în ultimele zile de mizerie şi a izbutit să ajungă în Indii şi să... descopere America. În schimb, americanii au inventat o carne de vită foarte moale, hrănind animalul din belşug încă de la început şi dându-i să bea bere, iar cu sticla să-i facă masaj. Aceste animale capătă o carne ca spuma şi, când muşchiul e servit în porţii enorme, sub formă de *roasted prime rib beef*, e caramelat pe dinafară şi roz ca o floare pe dinăuntru. Este singurul şi cel mai bun fel de mâncare american, ce poate fi apreciat şi de europeni.

Spre Turcia

Dezvoltarea comerţului cu alte ţări presupunea noi relaţii, deoarece curentele de schimburi se transformau după disponibilităţile de materii prime şi mărfuri, căci cererile insistente pe piaţă continuau să se menţină, în toate sectoarele. Rămasă în afara competiţiilor belice, Turcia îşi desfăşura comerţul cu ţările occidentale nestingherită, iar după război avea interesul să deschidă noi pieţe, în primul rând în ţările rămase izolate de blocada Aliaţilor. Potenţialul Italiei de a absorbi materii prime era imens şi produsele industriale obţinute erau în parte destinate pentru export, ceea ce facilita schimburile.

Marele port mediteranean Genova întreţinea tradiţionale legături cu Orientul, încă de pe vremea străvechilor liguri. De altfel, el e folosit intens şi de alte ţări ca Elveţia şi Germania,

Polonia şi Cehoslovacia şi, în parte, Austria. În realitate, el este cel mai mare şi mai important port al Mediteranei, după care urmează Marsilia şi Barcelona, Trieste odinioară, aşa cum, pentru Peninsula Haemusului, sunt Pireul, Salonicul şi Constantinopolul. La Genova era o necontenită afluenţă de cereri şi oferte de mărfuri, între care multe proveneau din vechea Anatolie. Un italian, trăit ani de-a rândul printre levantinii de la Constantinopol şi Smirna, vorbind la perfecţie turceşte şi greceşte, în posesia multor relaţii cu firmele din această zonă, venea din vreme în vreme la Milano. Nu ştiu cum a ajuns în contact şi cu mine, când mi-a făcut o vizită la biroul din Via Adua-Larga, la etajul cinci, vorbindu-mi de afaceri posibile cu Turcia. Avea şi darul povestirii glumelor, cu care presăra conversaţia. Printre acestea, nu pregeta să adauge şi poveşti personale, întâmplări picante din viaţa sa, făcându-mă astfel să ajung la cunoaşterea unui anumit mod de viaţă levantin, cu obiceiuri ciudate. La masă, apoi, după un gustos orez milanez, înlocuit mai târziu cu *spaghetti al pesto genovese*, cu ai, pătrunjel şi busuioc tocate şi frecate cu ulei, la un pahar de vin etrusc Parrina, limba genovezului s-a dezlegat şi mai mult. În felul acesta, aveam să aflu o seamă de acţiuni prodigioase din existenţa sa „lumească“ şi să aud un adevărat elogiu adus femeii-regine capabile „să ţină în şah“ chiar cinci cavaleri luaţi împreună, ceea ce e un prodigiu. Toate acestea m-au minunat, dar mai mult decât acele obiceiuri bizare, care comportau virtuţi şi rafinamente antice, m-au interesat, cum era şi firesc, lubrifiantele vegetale şi animale, iar între acestea, uleiul de delfin pe care turcii îl ofereau cu insistenţă la export în butoaie de lemn, alteori în butoaie metalice recuperate, după ce-au fost folosite ca ambalaj la produsele petroliere.

Fără să ştie, genovezul levantin, al cărui nume nu mi-l mai amintesc şi al cărui suflet se află, fără îndoială, în mâinile imamului, m-a pus în legătură cu o firmă de prestigiu şi cu oarecare dever, numită Marmara Ticaret Evi de la Istanbul, cum oficial se

numeşte Constantinopolul. Dacă din greşeală cineva scrie pe adresă Constantinopol, scrisoarea nu ajunge la destinaţie, fiind returnată spre învăţătură de minte sau distrusă, ca lumea să se deprindă cu folosirea toponimiei oficiale turceşti. Toate celelalte denumiri sunt admise numai în literatură, nicidecum în atlase. Numai în România există „scăpări“ de neiertat în acest domeniu, ceea ce face posibil ca editura Kriterion, condusă de dl. Domokos Geza, să publice volume şi atlase în care localităţile Transilvaniei sunt indicate numai cu denumiri şi grafie maghiară. Un asemenea exemplu îl constituie *A világ országai*. Ce va face Poşta Română când din străinătate, unde cartea a fost răspândită în tiraj de masă, vor sosi scrisori adresate unor persoane din Marosvásárhely, Szeben, Nagyvarad, Brasso, Torda, Nagybánya, Temesvár, Medgyes etc? Deoarece turcii ştiu să administreze şi să aplice legea, va fi oare nevoie de un nou tratat de asistenţă cu ei, ca să intervină spre a ne ajuta la reglementarea şi respectarea toponimiei oficiale a României?

Titularul firmei era domnul Melih Günel, fost ataşat comercial pe lângă Ambasada Turciei la Paris şi Bruxelles, retras încă tânăr din această activitate de pregătire şi înlesnire a schimburilor comerciale. A preferat să treacă la schimburi efective şi îndeosebi la exportul de produse turceşti. Cum se ştie, importul este întotdeauna uşor de efectuat, mai greu este exportul, care presupune aflarea şi studierea pieţelor străine, cunoaşterea caracteristicilor acestora, pentru condiţionarea produselor de export potrivit acestor cerinţe. Dedicându-se în mod aparte exportului, Melih săvârşea un act de patriotism, căci produsele turceşti, în afară de materiile prime, ca minerale şi alte mărfuri asemănătoare, nu au standard ridicat, ca toate mărfurile din ţările în curs de dezvoltare. Uleiul de delfin nu cerea, în realitate, multe condiţionări. Clienţii pretindeau o aciditate mai redusă, spre a se obţine randamentul dorit la saponificare şi hidrogenare.

Îmi închipuiam, la început, că uleiul de delfin este destinat doar fabricilor de săpun sau fabricilor producătoare de uleiuri şi grăsimi pentru tăbăcării. Ştiam că acest ulei se foloseşte pentru menţinerea moliciunii pielii care, după tăbăcire, primeşte un aspect plăcut, cu ceva miros de ulei de peşte, deşi sărmanul delfin nu e peşte, ci mamifer adaptat vieţii în mare. El păstrează respiraţia prin plămâni şi nu prin branhii, foloseşte aerul extern, de la suprafaţa apei, şi iese periodic din adâncuri, pentru a respira. Totuşi, alimentarea sa numai cu peşte i-a dat un miros caracteristic, pescăresc. La fel sunt şi pescăruşii sau raţele de mare şi oricare alte păsări marine: carnea lor are miros puternic de untură de peşte şi este puţin comestibilă. Lucrând în acest sector, am aflat că uleiul de delfin devine comestibil atunci când e hidrogenat, transformându-se în margarina animală şi concurând astfel untul din lapte de vacă. Cele două operaţii de hidrogenare a uleiului bun (prin adăugarea unei molecule de hidrogen, prin încălzirea cu apă sub presiune) şi prin saponificarea reziduurilor, erau făcute de firma Ambrogio Silva de la Seregno, lângă Milano. Recent, Ambrogio Silva a fost răpit, grav rănit şi abandonat de bandiţi, care l-au aruncat din maşină. Trecătorii l-au ajutat şi, avizând Salvarea, el a fost internat la spital şi operat, cu speranţa de a scăpa cu viaţă. Instalaţiile acestei firme creşteau văzând cu ochii, de la sezon la sezon, iar afacerea mergea *a gonfie vele,* adică cu pânzele-n vânt sau cu vântul de pupă. Delfinii erau prinşi în plase, în Marea Neagră, pe litoralul de nord al Turciei, şi ucişi cu lovituri de măciucă. Scoşi din apă şi izbiţi în ţeastă, delfinii plâng ca nişte copii. Ei puteau să supravieţuiască pe uscat patruzeci şi opt de ore. Odată prinşi, erau fierţi ca să li se scoată uleiul, iar carnea era transformată în făină de peşte, căci biftecuri nu puteau să devină din pricina culorii negre a muşchilor. Făina de peşte, în genere, intră în ciclul alimentar al animalelor domestice, fiind folosită la creşterea puilor şi a găinilor în baterie. La rândul lor, galiţele astfel hrănite prind miros de peşte, atât carnea, cât şi ouăle, deşi nu

ajung să pescuiască nici măcar o râmă dintr-o baltă, stând închise 12-18 luni, adică toată viaţa, ca prizoniere într-o ladă, ca să nu cheltuiască nici o calorie în mişcări şi răşchieturi – bucuria orătăniilor în libertate.

Pe atunci nu cunoşteam trista istorie a delfinilor, animalele cele mai inteligente, după om, care sar în ajutorul lui când se află la grea încercare în apă, gata să se înece ori să fie atacat şi devorat de rechini. Delfinul, dacă se află în apropiere, atacă rechinii cu lovituri teribile de bot în dreptul ficatului imens, care ocupă trei sferturi din abdomen şi în care rezidă, sub formă de glicogen, întreaga rezervă energetică a acestui peşte răpitor. Apoi, se întoarce la om şi, cu delicateţe de... delfin, îl împinge spre ţărm. Deci, un frate şi un camarad al omului, cu care ar putea să comunice prin ultrasunete, aşa cum comunică cu semenii săi, dacă omul ar depune un efort deosebit pentru a-i înţelege limbajul. Simpatia delfinului pentru om se vede adesea în cursul navigaţiei. Atunci vin în grup, în cârduri mari, se aşază la prora navei şi, cu un simţ deosebit, îşi sincronizează viteza de înot cu viteza vasului. Sub apă, îşi arată burta albă-gri, înotând pe-o dungă, privesc cu ochii mari spre a-şi da seama dacă sunt văzuţi, emit sunete ce străbat apele şi ajung prin aer la urechile omului. Din când în când, delfinii îşi scot capul pentru a respira şi fac salturi acrobatice. După ce s-au convins că au fost admiraţi, se îndepărtează şi dispar, reluându-şi pescuitul şi îndeletnicirile şi ferindu-se de elicea vasului, care ar putea să-i reteze. Hrănindu-se cu peşte ca multe vieţuitoare marine, delfinii-pescari devin concurenţi ai pescarului-om. Aşadar, există o concurenţă şi o rivalitate între pescar şi delfin, deşi delfinul e normal să pescuiască pentru a trăi şi nu pricepe de ce omul răspunde cu ură prieteniei sale. Ura ajunge la maxima sa expresie atunci când se mai întâmplă ca delfinii să-şi preia porţia zilnică din reţelele *trimagli,* aşezate seara pe întinderi de sute şi sute de metri. În cursul nopţii, peştii pătrund şi se încâlcesc în aceste triple reţele,

rămânând prizonieri. Servirea mesei în spaţiul interzis îi determină de delfini să rupă reţelele, dând de lucru pescarilor. Aceştia urmează să le repare în timpul zilei, la căldura soarelui arzător, când plasele sunt scoase la ţărm. În reţelele plutitoare dispuse sub formă de melc, pentru pescuitul tonilor – peşti mari de sute de kilograme, care, odată vârâţi ca într-un sac, nu mai sunt în stare să iasă şi se adună în sacul morţii –, delfinii intră liniştiţi cu puii lor, învăţându-i să sară peste sfoara cu plute a plasei, dând astfel dovadă de o rară inteligenţă. Asemenea *tonare* se găsesc în multe puncte ale Mediteranei, unde tonii rămaşi în captivitate sunt ucişi uneori după câteva săptămâni de aşteptare, iar marea devine roşie în ziua denumită *giorno della mattanza.*

Cam patru sute de kilograme a avut şi delfinul agăţat într-un cârlig al undiţei kilometrice numite *pălămidă* de tip japonez, alcătuită dintr-o sfoară de nailon foarte lungă (susţinută de bidoane plutitoare şi semnalizatoare la fiecare sută de metri), de care atârnă tot la zece metri câte un colţ (cârlig) cu nadă de peşte viu. Obosit după o zi de zbucium, în încercarea de a scăpa, la sosirea vasului pescăresc, delfinul a fost lesne imobilizat. Pescarii i-au petrecut un ştreang sub formă de laţ la baza cozii şi apoi, cu ajutorul unei macarale – vasul e plin cu tot felul de instrumente, inclusiv maşini de produs gheaţă pentru conservarea peştilor – l-au scos din apă şi l-au aruncat pe punte. La intrarea în portuleţul insulei Cabrera din Baleare, unde eram acostaţi cu *Drăganul Mărilor* sau *Drago dei Mari*, am contemplat imensul delfin, care continua să respire în agonie. Pescarii nu ştiau ce să facă cu el. În mare nu voiau să-l arunce – vorba vine – ca să nu continue a le mânca peştii (peştii lor). Nici să-l ucidă şi să-l arunce la ţărm nu puteau să o facă, deoarece riscau să infecteze şi să impută întreaga zonă. Seara, au ieşit din nou în mare, pentru aşezarea pălămidelor de pescuit, şi au navigat iarăşi cu delfinul la bord. Când s-au întors în ziua următoare, mamiferul era încă în viaţă, respirând din greu. Pielea începea să i se usuce şi să-l strângă, ca

un veşmânt prea strâmt sau ca un corset. Marinarii îl priveau cu ură şi nici prin minte nu le trecea să-l acopere cu un sac umed, cum se obişnuieşte. În acea seară, soldaţii de la Cabrera au devenit matadori, atraşi de ideea asasinării peştelui uriaş. ¸inuţi în cazarmă şi instruiţi zilnic cum să mânuiască armele, pofta de a ucide li s-a dezvoltat şi, neavând împotriva cui s-o exercite, s-au aruncat asupra delfinului muribund. Fără să ştie dacă îl vor putea folosi la ceva, l-au cerut pescarilor, iar aceştia n-au şovăit şi, bucuroşi să scape de pacoste, l-au ridicat cu macaraua pe aceeaşi funie, spânzurat cu capul în jos. Pentru a mişca braţul macaralei înspre chei şi a depozita peştele într-un căruţ cu două roţi, găsit la repezeală, ei au împlântat în orificiul respiratoriu un cârlig ascuţit, legat cu sfoară, şi toţi soldaţii au tras de nădejde. Mişcând macaraua la nouăzeci de grade, cârligul s-a împlântat de-a binelea în nasul delfinului. Sângele a ţâşnit din abundenţă şi peştele a început să se zbată de durere. Mişcarea corpului său făcea să se clatine întregul vas. Încet-încet, delfinul a fost tras şi coborât, aşezat în cărucior şi dus mai încolo, pentru a fi hăcuit. O ceată de douăzeci de soldaţi s-au năpustit asupra pradei, înarmaţi cu lungi cuţite şi baionete, lovindu-l la întâmplare. Ba, unui fruntaş i-a venit ideea de a aduce un joagăr şi aşa, soldaţii-măcelari au pornit să reteze capul delfinului. Joagărul intra în grumaz cu uşurinţă, tăind pielea şi carnea, dar când a ajuns la os şi la măduva spinării, peştele a dat câteva lovituri năprasnice de coadă, încât era să-i cotonogească pe asasini. După ce şi-au satisfăcut setea de sânge, soldaţii şi-au dat seama că nu au ce face cu mormanul de carne şi grăsime. Asistând împreună cu Teresa la această fărădelege, militarii mi s-au adresat cu diferite întrebări. Le-am spus că o seamă de marinari, când pescuiesc cu traina şi scot un delfin, îi taie carnea în fâşii groase pe care le usucă la soare, devenind aşa-numitele *mosciame*. În felii subţiri, poate fi servit ca gustare. Pielea puteau s-o tăbăcească, dar tinerii soldaţi nu se pricepeau la argăsit şi nici coajă de brad sau tărâţe nu aveau la dispoziţie. Până la

urmă, delfinul a fost ciopârţit şi a dispărut de pe chei fără urme, lăsând apa roşie de sânge pe o mare întindere.

De-aş fi ştiut mai înainte asemenea lucruri despre delfini şi aş fi asistat la vreo scenă ca aceea de mai sus, aş fi renunţat bucuros la afacerile propuse de genovez, cu firma Marmara Ticaret Evi. Am importat diverse partide de ulei de delfin şi i le-am vândut fabricantului de margarină de la Seregno. După război, acest produs a avut o mare trecere, din pricina lipsei de grăsimi, împodobind cu cinste multe mese italieneşti. Am avut însă şi un neajuns. Exportatorul turc, bunul Melih Günel, doctor în economie, valoros ataşat comercial şi făuritor de tratate, nu era la aceeaşi înălţime în noua sa ipostază de comerciant. Aici intervin riscuri care trebuie evaluate ţinând seama de modificarea pieţei. Aprovizionările se fac de obicei atunci când există contract ferm de vânzare, deoarece cumpărarea fără acoperire se face pe contul şi cu riscul exportatorului. Ne împrieteniserăm de-a binelea, căci Melih avea mari calităţi umane, pe care le preţuiam, după cum el mă stima şi-mi admira poziţia la Milano, pe o piaţă incomparabil mai mare şi mai importantă decât cea de la Istanbul. Văzând că piaţa merge, s-a grăbit să cumpere alte partide de ulei de delfin, fără acoperire din partea mea, cu un contract sau cu o deschidere de credit, şi fără să ţină seama că preţurile în Italia începuseră să scadă, iar cele din Turcia, după afirmaţiile lui Melih, să crească. N-am mai putut, aşadar, să cumpăr ultima partidă, pe care, cu atâta avânt, dar cu imprudenţă comercială şi-o procurase. Cantitatea nu era exagerat de mare, totuşi i-ar fi ajuns să se ungă pe cap, cum se zice, pentru toată viaţa, deşi n-ar fi avut mare nevoie, părul lui fiind lucios şi uns de la natură.

Melih Günel avea aspectul unui domn, ieşit dintr-o bună familie, cu guvernantă şi valet, cum s-ar zice astăzi, de origine nesănătoasă. Însăşi silueta sa, înaltă, elansată, îi conferea o distincţie diplomatică, iar părul cu nuanţe gri, al omului trecut de

patruzeci de ani, îi sporea farmecul şi-l făcea repede remarcat de femei. La femei el nu se uita, cel mult le acorda un surâs diplomatic. Glumele lui, departe de a semăna cu cele ale levantinului de la Genova, proveneau din repertoriul carierei sale diplomatice. Vorbea franceza la perfecţie, probabil încă de mic copil, şi puteam să jonglăm împreună cu jocuri de cuvinte şi calambururi, la care această limbă se pretează de minune.Venise în Italia de mai multe ori şi-mi făcea mare plăcere compania sa. Adesea ieşeam împreună. Odată l-am însoţit la Como, pentru a-i arăta lacul, şi l-am dus cu „Fifiţa diplomatică“ pe coastele piezişe, până la Brunate, la o înălţime de opt sute de metri, aproape la verticală. De aici, de pe terasa marelui hotel Milano, am admirat întreaga panoramă încântătoare. Singura lipsă diplomatică, în acea ocazie, a fost reproşul adresat chelnerului, care servise vinul roşu la temperatura ambianţei *(chambrée)*, deşi eram în grădină, aşa cum se cuvine, şi noi, neştiutori, i-am cerut, oarecum supăraţi, gheaţă, socotind-o obligatorie la început de vară. Dacă eu nu prinsesem încă rafinamentele în materie de vinuri, dar el, ca diplomat, cum de n-o ştia? Nici faptul că era musulman, botezat cu agheasma imamului, nu era o scuză. Melih trăise în Occident, consumase şuncă de Parma şi degustase vinuri de toate calităţile, în timp ce acasă, Kemal Atatürk – adică Părintele Turcilor, *ata* însemnând „tată“ – realizase un stat laic, primul şi singurul dintre toate statele musulmane, şi limitase regulile Coranului, lăsându-le în paza imamului, iar cei care mai purtau fes erau pedepsiţi cu amendă, dacă nu cu închisoare. Deşi interesul poartă fesul, cei habotnici începuseră să poarte şepci cu cozoroc şi, când se apropiau de moschee, întorceau cozorocul spre grumaz, protejându-l astfel de sabia lui Atatürk. Lui Allah îi arătau fruntea acoperită cu un fes deghizat, iar lui Atatürk – un cozoroc cu două poziţii, împăcând şi capra, şi varza.

Prietenia noastră a adâncit-o şi mai mult un voiaj efectuat de la Roma la Genova, cu un fost hidroavion militar, care mai

conserva deasupra fuzelajului locul turelei de mitralieră, acoperit de un placaj şi o pânză. De-a lungul corpului principal, avea două bănci de lemn, pe care pasagerii luau loc fără să se lege cu centurile, ci doar ţinându-se cu mâinile de bancă. Aceste aparate erau rămăşiţe ale aviaţiei militare italiene, care, spre deosebire de marină (care se lăsase scufundată prin trădare, după ce săvârşise sute de acte de vitejie şi eroism în prima fază a războiului), continuau să fie utilizate de societatea de aviaţie civilă nou constituită, LAI (Linee Aeree Italiane). Hidroavionul fusese construit în parte din metal, în parte din placaj şi era acoperit cu pânză de tipul aceleia procurate şi exportate de mine pentru IAR-ul românesc creat şi condus de inginerul Milică Marinescu, devenit Singer în America, recent dispărut din rândurile românilor de peste Atlantic. Motoarele tuşeau din când în când, în timpul zborului, turaţia inegală făcându-ne adesea să pierdem înălţime. La aceasta se mai adăugau şi emoţiile golurilor de aer, pe atunci parcă mai numeroase decât astăzi. Efortul iniţial de demarare de pe lacul Bracciano, la vreo şaptezeci de kilometri nord de Roma, au fost epuizante. Chiar dacă n-ar fi reuşit să demareze, am fi spus că făcusem un fel de schi nautic, *ante litteram,* pe un lac întins şi liniştit, format în craterul unui vulcan, teatrul unor bătălii antice, pe timpul venirii lui Hanibal în Italia, nu ca turist, ci ca zoolog, cu o trupă de elefanţi neîmblânziţi. Drumul până la Genova mi s-a părut extrem de lung şi, în timp ce zburam deasupra mării, adresam rugi creştineşti lui Dumnezeu, iar pe Melih Günel îl incitam să-l invoce pe Allah, întru apărarea păcătoşilor de noi. Atunci am învăţat şi invocaţia *In shah Allah!* ceea ce înseamnă poate – dat fiind cuvântul *shah* la mijloc – un fel de „zeu al zeilor“ şi am acceptat chiar şi alte expresii turceşti, ca „Allah e cel mai mare“ etc. Se prea poate ca Dumnezeul meu şi Allah al lui Günel să fi colaborat cu acel prilej, lucru posibil, dacă ne gândim la faptul că religia musulmană îl recunoaşte pe Hristos şi a fost, în fond,

prima mare schismă de adaptare a creştinismului la viaţa şi nevoile arabilor din deşert. De-a lungul secolelor, din lipsă de ecumenism, sacerdoţii acestor confesiuni nu s-au înţeles şi s-a ajuns la războaie între adepţii lui Allah şi „infidelii creştini“, numiţi pe turceşte *ghiauri* şi pe evreieşte *goimi*. În noua atmosferă de ecumenism şi de apropiere comercială, am ajuns teferi la Genova, cu hotărârea fermă de a nu mai zbura niciodată cu hidroavioane militare, deşi tocmai cu aceste tipuri de trimotoare, Italo Balbo a survolat oceanul şi a ajuns în America.

Povestea delfinilor sau, mai bine zis, a uleiului extras din trupul lor atât de graţios, a avut o coadă – nu de peşte, ci de afacere neîncheiată – la care amicul Melih Günel pretindea că pierduse cinci mii de dolari, prin nevânzarea uleiului cumpărat fără ordin. Când, la distanţă de cincisprezece ani, mergând în Turcia pentru a întemeia o mare organizaţie de distribuţie a gazului butan, în scopuri domestice, împreună cu alţi turci (mai exact, armeni turcizaţi), bine introduşi la guvernul de atunci al lui Menderes, împreună cu o societate americană, primul lucru dorit de mine a fost să-l revăd pe fostul meu prieten, Melih Günel. Creasem între timp, în mai multe ţări, societăţi mari de distribuţie a gazului, ajungând să formez un grup (mai multe societăţi, un sens aparte în comerţ), dar turcul meu, furnizorul de altădată, rămăsese pe vechile poziţii cu delfinii şi, după reciproca bucurie a revederii, a rostit cu voce gravă, de *grand seigneur:*

– Mon cher ami, j'ai perdu de l'argent avec dernier huile que vous n'avez plus acheté. Vous allez honorer cette perte!

Ce era să răspund? Să-i arăt imprudenţa ce-o săvârşise? Să-l învăţ la bătrâneţe comerţul cu regulile sale? Am socotit că un prieten, deşi pierdut de cincisprezece ani, valorează totuşi mai mult decât cinci mii de dolari, pe care am dat ordin băncii din Elveţia să-i transfere imediat. Nu mai ştiu cât a durat firma sa, dar, după un oarecare timp, a închis-o, căci afacerile noi cereau

mai multă sprinteneală de gândire și reacții prompte, care la Melih întotdeauna au fost lente, ca la mulți alți compatrioți de-ai săi. Atunci am înțeles de ce sunt atât de detestați grecii, armenii și evreii la Constantinopol. Ei dețin tot comerțul și, din acest motiv, sunt în mod periodic căsăpiți, jefuiți, iar prăvăliile lor – distruse, la aceasta adăugându-se și distrugerea unor biserici ortodoxe (cincizeci), cum s-a întâmplat în ultima răbufnire din anul 1956. Mai târziu, am auzit că Melih Günel a murit înainte de vreme și noua mea dorință este ca, la o proximă trecere pe la Constantinopol-Istanbul, să depun o floare pe mormântul său musulman, în timpul zilei. Spre înserat și noaptea e nevoie să fii tare de înger, căci deasupra mormintelor apar niște lumini fosforescente, se pare că din pricina îngropării morților la o adâncime de numai cincizeci de centimetri, spre a le fi țărâna mai ușoară. Din descompunerea corpului, după eliminarea celor șaptezeci și cinci de procente de apă, reziduurile solide emană compuși fosforescenți la suprafață, căci fosforul, după cum se știe, este luminiscent. Nu știu ce cantitate de fosfor poate fi degajată din diferite capete turcești, dar cred că totuși se degajă suficientă, pentru a da celor neștiutori iluzia unor stafii sau a unei proxime reînvieri.

Cu timpul, denumirea de Istanbul s-a impus în lume, deoarece guvernanții, cu multă abilitate, nu s-au mulțumit să atribuie sancțiuni, ci au comandat în America un cântec ajuns la modă în anii de după război, cu un ritm potrivit pentru dans și melodie plăcută, dar al cărui text este o reclamă și o lecție pentru întreaga lume: cum să numească metropola, deși ea nu mai e capitala Imperiului Otoman, ca până mai ieri. Totuși, deși Angora (devenită Ankara, antica Ancyra fundată de faimosul rege Midas al tracilor-frigieni, prin secolul al VII-lea, devenită apoi capitala celților tectosagi și a regatului Galatziei), este capitala Republicii Turcia, Constantinopol-Istanbul a rămas cel mai mare oraș al țării. Textul șlagărului începe astfel:

Istanbul, not Constantinopoli
Istanbul, not Constantinopoli...

Și așa, repetat de milioane de ori, a intrat mai lesne în limbajul mondial al diplomației, al turismului și al comerțului. Fapt curios, Turcia se consideră a face parte din Europa printr-un singur județ, păstrat cu nenumărate jertfe, în procesul retragerii în Asia, dar și din nebăgarea de seamă a pacificatorilor primului război mondial, combinată cu necunoașterea americană a geografiei lumii, necunoaștere și ignoranță probate până în zilele noastre. În realitate, Anatolia a fost locuită de foarte multe triburi trace: tinii, bitinii, dardanii fondatori ai Troiei-Ilion, mysii, lydienii, frigienii, carii, precum și de greci, achei, dorieni, la un moment dat cu toții devenind supuși Romei, cetățeni romani, formați în spiritul culturii greco-romane. După căderea Romei, Imperiul Roman de Răsărit a mai continuat să dăinuiască încă o mie de ani. Peste numeroasa populație originară, au năvălit triburile otomanilor, care au organizat și au impus statul și apoi imperiul lor. Numărul otomanilor a fost redus. Populația de bază a rămas tot cea băștinașă, căreia i s-au impus o limbă și o religie noi, nedorite. În acest amalgam, ce sunt și ce reprezintă turcii de astăzi?

Prin Franța

Odată lichidate afacerile reziduale postbelice și structurile respective, mi-am reluat activitatea de unul singur, reorganizându-mă după nevoi la Milano și la Roma. O ultimă amintire legată de Bandellia a fost apariția pe firmament a unei preafrumoase fete, franco-greco-române, Jacqueline M. Ea mi-a fost adusă într-o bună zi la Milano de niște tineri români, fugari prin Germania și ajunși în Italia, într-o localitate de pe malul lacului Garda. Numele lor nu l-am reținut niciodată. Se aciuaseră pe acolo și

reuşiseră să vândă boi şi vaci de la ţărani din preajmă, trimiţându-i în Germania, n-aş putea preciza pe ce cale: prin export, cu licenţă sau pe jos, la păscut peste munte. Având bani mulţi, se credeau bogaţi şi isteţi şi îşi făureau noi planuri de viitor. La vedere, nu inspirau nici o încredere, dar important era că reuşiseră să-i câştige pe ţărani. Beneficiind de schimbul liră-marcă (aceasta din urmă păstrându-şi valoarea aproape intactă, reuşind să rămână aproape la acelaşi raport faţă de sterlină, dolar şi franc elveţian, ca putere de cumpărare), au realizat pe dobitoacele lor preţuri remunerative pentru ţărani şi câştiguri bune pentru ei. Tinerii comercianţi însă, în loc să-şi investească banii în ceva durabil ori să creeze o firmă pentru a lucra în continuare, s-au grăbit să joace capitalul realizat la cazinoul de la Fasano, rămânând pe jantă. Când n-au mai avut mijloace să o întreţină pe frumoasa Jacqueline, adusă de la Berlin, îngrijoraţi de o afecţiune pulmonară care semăna cu un început de oftică, ei s-au gândit să mi-o aducă plocon, convinşi că îi voi putea fi de folos. Fetiţa era mică de statură, abia împlinise douăzeci de ani, avea o piele albă-sidefie, cu reflexele unui sânge albastru în venele transparente (deşi nu era de viţă nobilă), cu obraji de copil nevinovat. Te privea cu ochi dulci, implorând protecţie, şi câştiga lesne pe oricine. Părul ei era negru ca pana corbului, sprâncenele negre rărite cu iscusinţă, fruntea bombată ascunzând inteligenţă, nasul bine conturat, de măsură potrivită, moale şi rece, o gură abia conturată, de păpuşă. În totul, dădea impresia unei făpturi angelice, aproape ireale. Trupul mlădios era bine cizelat, cu mijloc subţire de albină, reliefând şi mai mult şoldurile pline de feminitate, îmbietoare, care continuau cu picioare frumoase şi mici, purtând pantofi de măsura copiilor. Îmbrăcată într-o blană de astrahan neagră, nu se ştie pe banii cui cumpărată la Berlin, ea se înfăţişa ispititoare şi demnă. Pentru o asemenea iniţiativă, n-am putut să critic maniera şi nepriceperea neguţătorilor de ocazie, ci, dimpotrivă, i-am

lăudat şi le-am mulţumit pentru „atenţia“ pe care mi-au arătat-o. Ne-am salutat şi nu i-am mai văzut niciodată în viaţă.

În faţa unei asemenea făpturi, lipsite de casă, de masă, de parale, cu bagajele pierdute pe drumul lung de la Berlin la Milano, chiar şi un sfânt anahoret, retras de lume şi hrănit numai cu rădăcini şi verdeţuri, ar fi riscat să se piardă. Ea îmi cerea să o ajut să se pună în legătură cu mama ei de la Paris şi, dacă aceasta nu ar fi putut să vină să o ia, atunci s-o trimit cu trenul. Legăturile telefonice cu Franţa nu erau complet restabilite şi în bună stare de funcţionare, întreruperile durând uneori zile în şir. Întâmplarea a vrut ca tocmai atunci să se producă o asemenea întrerupere, care mi-a dat prilejul să-i ofer ospitalitate lui Jacquelin şi să ne cunoaştem mai bine.

Am instalat-o pe Jacqueline la hotelul Rosa, din apropierea biroului, îndărătul Domului, iar când interesele m-au solicitat la Torino, am luat-o cu mine, pentru a-i arăta frumuseţile oraşului, aşa cum dorea şi ea din toată inima. Niciodată Torino nu mi s-a părut mai ispititor decât în acea primăvară şi mai înflorit ca atunci. Păstrez şi acum în minte imaginile luminoase ale zilelor şi nopţilor torineze, imensa metropolă a Piemontului fiind, pentru mine, o anticipare a Parisului şi, în genere, a Franţei, cu care are multe asemuiri. Jacqueline se îmbrăca mereu cu gust, cu puţinele rochii aduse în valiza de mână, şi nu-i lipseau nici unele bijuterii de aur. Acestea îi adăugau distincţie, dar cea mai frumoasă podoabă era frumuseţea cu care se născuse. Multe gânduri îmi străbăteau mintea şi-mi fulgerau inima în acele zile şi numai voinţa de a nu devia de la linia dreaptă a carierei, pe care o voiam împlinită până la capăt, m-au împiedicat să fac un pas care să mă lege prea mult. Mă simţeam foarte singur după plecarea mamei şi devenisem deci mai sensibil la astfel de situaţii.

Reîntorşi cu entuziasm din Piemont, cel care mi-a tăiat aripile a fost domnul Bandelli, care îmi deşertase casa întreprinderii, aducându-mă la o neaşteptată strâmtoare. Nicicând nu sunt mai

penibile asemenea situaţii, ca atunci când te găseşti în compania unei femei care îţi cere ajutor şi tu nu i-l poţi oferi. De fapt, ce mi se cerea era o anticipare de bani, până la sosirea mamei sale de la Paris, în baza medalioanelor şi a lanţurilor de aur pe care le poseda. Din păcate, cu sau fără zălogul de care nu voiam să aud, nu aveam resurse lichide în acel moment şi nu puteam să-i ofer altceva decât întreţinerea. Încrezându-se în Bandelli, fata i-a lăsat preţioasele obiecte şi el a promis că le va zălogi, dar e sigur că a făcut în aşa fel încât până la urmă a realizat de aici un beneficiu. Între timp, am reuşit să intru în legătură cu Parisul. Jacqueline a vorbit la telefon cu mamă-sa şi a aflat că, divorţând de primul bărbat, ea se remăritase la Paris, cu un domn tipic francez, Chauvin. La câteva zile, avea să sosească doamna mamă, dar şi ea fără bani suficienţi ca să răscumpere amanetul. A rămas vreo trei zile la Milano, bucurându-se de ospeţia mea, iar apoi au plecat în Franţa şi au ajuns cu bine la Paris.

Tatăl fetei era un grec din România, introdus în afacerile de produse cosmetice. Le producea şi le vindea la Bucureşti, reprezentând chiar firma Coty, a fostului preşedinte al Franţei. Când lucrurile s-au schimbat în ţară, el a luat calea Braziliei, unde a creat o nouă întreprindere şi a reuşit foarte bine. După o şedere de câţiva ani la Paris, la mamă, fata avea să plece şi ea în Brazilia, la tatăl ei, moştenind, desigur, întreprinderile acestuia şi conducând ea însăşi afacerile.

Destinul fetei era foarte încâlcit. Venită în Germania pentru studii muzicale, în momentele grele ale războiului, a ştiut să se debruieze împreună cu o prietenă din aceeaşi generaţie şi să iasă cu bine din toate încurcăturile: mici afaceri cu alimente în pachete din România, cu haine femeieşti, blănuri şi altele (poate astrahanul şi-l câştigase singură). Prin mici afaceri avantajoase, şi-au asigurat, ea şi verişoara ei, o viaţă onorabilă şi îndestulătoare, aşa încât să nu uite de muzica pentru care venise şi de

concertele lui Backhaus (de la ea am auzit de Wilhelm Backhaus), ale cărui discuri le-am cumpărat apoi împreună.

La Paris, după o scurtă perioadă de odihnă, a început să se ocupe de comerţ, înscriindu-şi o firmă individuală, pentru a fi în regulă cu legile ţării. Dotată cu gust în materie de vestimentaţie feminină, socotise că accesoriile mai de valoare sunt poşetele şi, între acestea, cele mai scumpe, confecţionate din piele de şopârlă şi crocodil. S-a apucat să cumpere şi să vândă piei tăbăcite de crocodil şi de şopârlă, sosite din coloniile franceze. Până la urmă, mi-a propus şi mie să cumpăr o partidă de piei foarte frumoase, de crocodil african, cu ecaiuri bombate, bine scoase în relief, spre deosebire de pieile braziliene, ale căror ecaiuri sunt mai puţin marcate, aproape linse şi deci de calitate inferioară. Eu, tăbăcar diplomat în materie de piei curente, am învăţat ceva nou de la o tânără expertă în clasarea pieilor de lux pentru marochinărie, dar şi pentru pantofărie. Această partidă de piei de crocodil am luat-o de la Jacqueline în compensaţia privată cu nişte ţesături de poplin reiat, cumpărate mai de mult de la un negustor angrosist de la Bologna, pe nume Pasquini, căsătorit cu o româncă. Pe domnul acesta l-am cunoscut prin intermediul părintelui George Ignat, care m-a invitat în casa acestuia, într-o duminică însorită, la masă în grădină, bucuros că soţia sa poate să mai schimbe o vorbă în limba maternă cu cineva. Ambii soţi, simpatici, afabili şi comunicativi, mi-au arătat din primul moment afecţiune şi prietenie, bizuindu-se pe informaţiile lui George Ignat şi, poate, şi pe ale lui Gaby Viecelli, cu care doamna era în relaţii de prietenie. Mai reţin şi acum un detaliu: doamna pierduse ultima falangă de la degetul cel mic, în nu ştiu ce împrejurare, dar îşi păstrase în întregime graţia feminină şi buna dispoziţie. ¸esăturile reiate pentru cămăşi nu mai erau la modă în Italia, după război dominând poplinurile simple sau supermercerizate şi stabilizate cu sistemul *indantren,* în culoare uni. În schimb, în Franţa continua moda veche şi Jacqueline, văzându-le la mine, s-a entuziasmat

spunând că, desigur, vor afla bună piaţă în Franţa. Am rămas în tot cursul anului în legătură prin corespondenţă şi telefoane, iar în luna decembrie i-am făcut o vizită la Paris.

Prin Jacqueline am cunoscut Franţa şi Parisul, unde am ajuns cu vădită emoţie, pentru întâia oară, dar nu ca toţi românii, care vedeau în această metropolă farul culturii europene. Mergeam pentru motive comerciale şi relaţii umane, nu pentru studii, cum aş fi dorit odinioară. Mi s-a rezervat o cameră la Hotel Lutetia din Bulevardul Raspail, un hotel enorm, specializat în ospeţe şi sărbătoriri, precum a cea a Sfântului Valentin, protector al fetelor nemăritate, când, de ziua sa, se realizează minuni prin întâlniri şi veselie, adesea reuşind să se mărite chiar fetele intrate în al patrulea deceniu. Cu timpul, virtuţile se înmulţesc, iar poftele se înăcresc. Acriturile şi murăturile sunt totuşi potrivite pentru a da gust fripturii şi făpturii. Aici am aflat de existenţa acestui sfânt peţitor, în cinstea căruia se vând şi cutii de ciocolată în formă de inimă, marcate cu litera V de la *Valentin*, de la *Vestire* (bună), de la *Visare, Vedere, Vânat, Vândut*, iar mai târziu, după consumarea fericitului pas, poate deveni şi ...*Vitriol,* Doamne fereşte!

Hotelul îl alesese Jacqueline, pentru a fi mai aproape de locuinţa familiei Chauvin, un apartament în preajma Leului din Denfert Rochereau. Poate se temea să nu mă pierd în ceţoasa atmosferă mohorâtă a Parisului, cu cer adesea acoperit, de o culoare gri-plumburie, datorită fumului lansat din abundenţă de coşurile fabricilor şi ale caloriferelor, căci capitala Franţei este înconjurată de numeroase uzine, o concentrare industrială nechibzuită, datând dintr-o epocă în care statul nu intervenea, în baza principiului de liberalism economic: *laissez faire, laissez passer.* De fapt, de fiecare dată Jacqueline venea să mă ia, invitată de mine, şi mă însoţea în oraş, la Tour Eiffel, la Louvru şi la cele mai bune şi scumpe restaurante, ca Fouquert's, Chez Maxim, A la Reine Pédoque etc. Îi plăcea şi vestitul restaurant al scriitorilor

şi artiştilor de lângă Louvru şi ţinea să ne aşezăm pe scaunul unde stătuse Voltaire.

Madame şi monsieur Chauvin nu aveau mari resurse. Trăiau modest, după cum lesne se putea vedea. Domnul Chauvin era simpatic, prototip al francezului mijlociu, care, potrivit obiceiului, găsea întotdeauna o întorsătură de frază, o glumă, un aspect hazliu în viaţa de toate zilele. Am aflat de la ei multe lucruri despre Paris: aprovizionarea metropolei, însumând întreaga populaţie a Elveţiei, despre mişcările din halele Parisului, azi transferate mai către periferie, în direcţia aeroporturilor de la Orly şi, în genere, despre omul mediu, fără preocupări intelectuale şi artistice, al cărui scop vital şi central este munca. Desigur, după muncă, acest om îşi îngăduia o masă bună, completată de un vin roşu, Beauja lais, iar în aşteptarea mesei, ba chiar la începutul zilei de lucru un Pernot, care altceva nu este decât marca băuturii trace, devenită băutură naţională franceză, absintul (de la tribul trac al absinţilor), extras din planta numită artemisia.

Parisul cultural, al spiritualităţii franceze, este cu totul altul, reprezentând o concentrare naţională şi chiar mondială de gândire aleasă, în toate domeniile ştiinţei şi ale sartelor, după cum cu totul altul este Parisul turiştilor, în căutarea lucrurilor senzaţionale şi pitoreşti, ca Arcul de Triumf, Notre Dame, Sena, Turnul Eiffel, magazinele La Fayette, altădată în mare vogă. Turiştii însă vin la Paris îndeosebi în căutarea lucrurilor şocante, deoarece capitala Franţei era socotită, până acum un deceniu, „capitala“ lumii vesele. Azi însă Parisul este contestat de ţările scandinave, ca Suedia şi, îndeosebi, Danemarca, a cărei geografie completează peninsula de nord a continentului, iar Copenhaga depăşeşte, prin spectacole vii, filme şi publicaţii, orice imaginaţie. La Amsterdam şi Hamburg se oferă publicului ceea ce Parisul mimează, ceea ce de obicei se face în taină, acasă, între parteneri izolaţi, cu uşile bine închise, departe de ochii indiscreţi. Dar ceea ce este mai repulsiv în această industrie erotică, pentru care s-au deschis prăvălii bine

asortate, ocupând, la Copenhaga, calea principală rezervată promenadelor şi prăvăliilor de lux, este relansarea sodomismului, practicat nu din plăcere, ci din interes, pentru alimentarea industriei pornografice (cum sunt autodenumite *shop*-urile specializate). În Europa, Danemarca este cunoscută ca o ţară agricolă, furnizoare de lapte, unt, carne şi piei, în cantităţi masive, dar nimeni nu s-ar fi aşteptat la excentricităţile şi exagerările de care dă azi dovadă acest popor serios. Şi poate că gustul pentru untul danez va pieri – deşi Marlon Brando l-a folosit în filmul *Ultimul tango*, cu Maria Schneider, mixtură de pe meleagurile transilvane – la gândul că animalele din această ţară au ajuns şi ele să fie folosite pentru industria plăcerilor fără leac. La acest sfârşit de mileniu, se vede că Sodoma şi Gomora, cu istoriile lor, ţin să revină în actualitate, sub impulsul unei pretinse supercivilizaţii.

După câţiva ani de şedere la Paris, Jacqueline s-a hotărât să plece la Rio de Janeiro, de unde mi-a mai scris din când în când informându-mă prieteneşte, între altele, că a făcut şi un copil, dar tânărul de care se entuziasmase nu avea vocaţie de tată şi nici de muncitor, părăsind-o la un moment dat şi uitând să-i lase adresa. Jacqueline a ţinut să pună în relief faptul că micuţul semăna extraordinar de bine cu bunica, în timp ce bunica, după ani de convieţuire cu bărbatul roşcovan şi durduliu, un tip de celto-gal adevărat, începuse să semene cu acesta. Numele băiatului era Alain, aşa că dintr-o fată brunetă de tip mediteranean, născută dintr-un grec pursânge, a apărut un autentic gal-francez *Franken*.

Prin Anglia

Comerţul de import-export, fără călătorii în străinătate, nu este posibil. Oricât s-ar comunica prin scrisori, telegrame şi telefoane, contactul personal şi verificarea condiţiilor pieţei la faţa locului devin obligatorii. De aceea, răspunzând invitaţiei făcute de Jacqueline, la un moment dat am socotit nimerit să fac o primă

călătorie de explorare în Anglia, la Londra. După terminarea programului parizian, mi-am procurat viza engleză, pe paşaportul românesc ce mai păstra emblema regelui Carol II. Consulatul, prelungind valabilitatea paşaportului, a aplicat o etichetă cu numele tipărit al lui Mihai I (care avusese decenţa să nu-şi spună Mihai al II-lea, lăsând astfel neatins întregul prestigiu deţinut de marele voievod, Mihai Viteazu!). Avusesem norocul să mă întâlnesc cu un consul englez destul de franţuzit, trăit prin Europa continentală, care ştia multe despre România. Aflând că sunt la primul meu voiaj în ţara sa de baştină, mi-a dat numeroase indicaţii folositoare. M-a avertizat că, după trecerea canalului – de obicei furtunoasă în luna decembrie – de la Dover spre Londra, până la Victoria Station, aveam prilejul să mă liniştesc, să iau un ceai cald, servit la cerere în toate compartimentele, pe măsuţa depliabilă. Ca măsură de precauţie şi pentru a pleca din Franţa cu o amintire plăcută, mi-am cumpărat şi eu o sticlă plată de coniac, care avea să-mi fie de mare folos în timpul traversării Canalului Mânecii, când vaporul, abia ieşit din rada portului, a intrat în ruliu şi în tangaj, iar valurile spumegânde au trecut pe deasupra punţii. În salonul de deasupra, efectul balansărilor era şi mai mare, dar nu grija lui o aveam. Mă uitam în jur şi nu-mi venea a crede ochilor. Întregul salon frumos, încărcat de fotolii şi mese, s-a transformat într-un câmp de bătălie. Mesele aruncate dintr-o parte în alta, fotoliile lunecând ca nişte maşini din Luna Park, izbindu-se în toate părţile şi ciocnindu-se între ele, ameninţau să lovească persoanele rămase locului, după retragerea celor slabi de înger în cabine, unde, ţinându-se cu mâinile de răstelniţa patului, se certau pe înfundate cu marea şi stihiile ei, în modul bine cunoscut tuturor. Ce nu era încă deplin cunoscut era medicamentul scornit pare-se în timpul războiului şi denumit *deamamina*. Se recomandă celor ce suferă de rău de mare, dar nu cu succes deplin, ci mai mult ca o sugestie binefăcătoare. Neavând nici acest paleativ, lumea era năucită.

Stând în fotoliu, afară, mă ţineam cu mâinile de balustrada de ţevi, fixată în acest scop de-a lungul pereţilor, şi astfel am reuşit să rămân la faţa locului. Ajutat de câte-o înghiţitură abundentă de coniac, când simţeam că sunt pe cale de a atinge punctul limită de rezistenţă, înainte de a intra în dialog cu marea, reuşisem să opresc la timp avântul forţat şi mă împăcam cu talazurile şi cu mine însumi. Am rămas teafăr, împreună cu un englez flegmatic, obişnuit să se întremeze cu rezervele oculte de whisky şi să învingă răul care sălăşluia în el. La sosire, m-a dus gândul la consulul englez şi la ceaiul cald, preparat din vreme în trenul ce avea să mă poarte pentru prima oară în capitala Regatului Unit, capitala financiară a lumii, cum fusese până mai ieri, cât timp dăinuise Imperiul Britanic, prelungit într-o imagine nouă, sub forma Commonwealth-ului. Această imagine dovedindu-se însă prea străvezie, ca şi sterlina, n-a ţinut prea mult, iar iluzia fostului imperiu s-a destrămat aproape cu totul. Dezechilibrul produs în balanţa sa de plăţi a devenit atât de îngrijorător, încât recent Anglia a cerut un împrumut de trei miliarde de dolari, pentru a face faţă marilor dificultăţi în care se zbate.

La sosirea mea la Londra, faţa Angliei era oarecum prosperă. Păşeam pe solul unei ţări victorioase, victorie simbolizată de degetele deschise sub formă de V ale lui Winston Churchill sau de pălăria lui ridicată în vârful bastonului. Apăsând cu toată greutatea sa de anglo-american-indian, fostul premier al Imperiului Britanic a lichidat opera predecesorilor săi, realizată de-a lungul secolelor, şi a redus Anglia la perimetrul său insular. Europa era încă plină de unităţi militare britanice, care serveau sub drapelul regelui Eduard al VIII-lea. Ca să se însoare cu doamna Simson, o văduvă americană, Eduard al VIII-lea şi-a dat demisia din funcţia de rege, lăsând tronul fratelui său, George al V-lea. Acesta a rămas înscăunat până în 1947, când s-a decis să moară, lăsând ca urmaşă pe principesa Elisabeta, devenită peste noapte regină a Angliei, tocmai când se găsea cocoţată într-un pom, în faimosul hotel-caletcă din Kenya, numit Tree Tops. O placă pusă în acest arbore celebrează evenimentul şi atrage atenţia turiştilor, maimuţelor care se caţără în copaci şi intră în camere, rinocerilor care oferă spectacole de sensibilitate şi afecţiune frumoaselor rinocerese, elefanţilor gri şi albi, care apar când vor, într-o bucolică scenă de paradis cu fiare şi plante monumentale.

Ajuns cu bine la Londra, am tras la hotelul din Leicester Square, un hotel mic numit Pastoria, de mâna a doua, colţ cu o străduţă în pantă, recomandat de viceconsulul de la Paris, atunci când mi-a aplicat viza pe paşaportul meu regal (îngroşat peste măsură de foile adăugite, cusute şi ştampilate de autorităţile române din Roma, pentru întărirea valabilităţii şi autenticităţii sale). Hotelul nu costa mult, căci preţurile rămăseseră încă reduse în Anglia. Mai mult, în costul camerei era inclus şi micul dejun.

Prima confruntare cu obiceiurile englezeşti avea să se petreacă a doua zi dimineaţa, când, trezit pe la opt, la cererea mea, mi s-a adus în cameră un mare „mic dejun“, format din peşte afumat la grătar, unt, brânză, marmeladă, ceai şi *cream* (cremă de lapte, smântână), în loc de lămâie, cum eram obişnuit. Pe continent, obiceiul englezesc prinzând teren, *cream*-ul a fost înlocuit cu lapte rece, servit în ceşcuţe metalice minuscule. În neştiinţă, chiar la unele hoteluri mari, de clasă, în ţară laptele este servit cald, ceea ce dovedeşte necunoaşterea meseriei şi a obiceiurilor internaţionale. Voind să mă comport ca un gentleman englez, deşi speriat de o masă atât de îmbelşugată, am acceptat să mănânc tot ce mi se adusese. Peştele sărat şi afumat, la grătar, n-ar fi fost rău, deşi era conservat de cine ştie câtă vreme, dar ora la care era programat mi se părea „barbară“, cu totul în afara obiceiurilor noastre. Mai potrivit ar fi fost să-l fi inclus într-un meniu de seară, pentru a trezi pofta de băutură. Când e vorba de băutură în cantitate, în Anglia şi Germania se înţelege automat berea. Vinul este foarte scump nu din pricina preţului ridicat la import, ci a taxelor excesive, iar distilatele, chiar dacă sunt produse în propria ţară,

cum e whiskyul în Scoţia, suportă taxe de consum extrem de ridicate, ajungând la concurenţă cu coniacul franţuzesc.

La ora opt dimineaţa nu era cazul să încep cu astfel de băuturi spirtoase, stimulat de peştele sărat, căci m-aş fi bine dispus pentru ziua întreagă şi nu ştiu cum aş fi fost primit în cercurile englezeşti, cu care căutam să intru în legătură. Britanicii beau, ca şi americanii, mult whisky şi alte distilate, dar numai după ora optsprezece, adică după apusul soarelui. Ar trebui iarna să înceapă mai devreme, o dată cu căderea serii, dar vara le-ar secătui gâtlejul, îndeosebi în luna iunie, când ziua e foarte lungă şi, dincolo de meridianul 60, soarele apune abia pe la ora douăzeci şi două, oră la care se îndreaptă lumea spre casă, la culcare. Iată de ce, în Anglia, prin soare-apune pentru aperitive se înţelege ora de încetare a muncii, ora şaptesprezece (ora Greenwich), iar între orele optsprezece şi nouăsprezece urmează cina, masa de bază a zilei. Masa nu poate să înceapă decât cu unul sau mai multe pahare de whisky, servit simplu cu gheaţă, *on the rocks* sau cu sifon, *and soda,* iar unii mai rafinaţi, cu *plain water,* adică cu apă chioară. Cei mai săraci şi muncitorii, în genere, absorb cantităţi serioase de bere ca aperitiv, apoi, în timpul mesei şi la urmă, ca desert-digestiv, căci adevăratul desert nu prea e luat în seamă.

Peştele meu, fără să fi fost o balenă, era totuşi destul de mare, şi eu l-am mâncat în întregime, pentru a mă conforma obiceiului locului. L-am scăldat însă în ceai. Prima ceaşcă de ceai am menţinut-o pură, n-am botezat-o cu *cream,* spre a-i schimba culoarea şi a o face să semene cu cafeaua cu lapte. Nu ştiu cum a apreciat acest tratament peştele, la sfârşitul carierei sale şi mai ales după a doua ceaşcă de ceai, de data asta sulemenit cu smântână şi devenit creol, cum poate au fost feţele mâinilor care îl culeseseră în Orientul Îndepărtat. Brânza nu era prea împuţită, deşi aceasta e categoria preferată în Anglia. Era probabil un sortiment de brânză importat din Franţa, spre a fi servit fără scârbă continentalilor ca mine. Englezii au şi brânzeturi precum *cedarul,* ceva între caşcaval

şi brânza dulce. Untul era sărat pentru a se conserva cu lunile şi anii. Aici aveam să fac cunoştinţă cu untul englezesc de culoare galbenă, diferit de untul alb ca spuma laptelui şi proaspăt, chiftind uşor în apă. Am încercat o senzaţie cam curioasă când am muşcat din pâinea unsă cu unt sărat şi marmeladă dulce. Precizez că era vorba de *marmelade,* cuvânt prin care se înţelege numai cea făcută din portocale, cu gust amar, dat de coaja fructului. Când e vorba de alte magiunuri, pentru care limba română deţinea atâţia termeni de nuanţă, ca pecmez, lecvar, povidlă, marmeladă şi dulceţuri, ele se numesc *jam* pe englezeşte şi se pronunţă „gem“ românii de după război, neavând altceva de luat de la englezi în schimbul celor luate de ei, au introdus cuvântul „gem“, la plural „gemuri“. Astfel, „geme“ toată ¸ara Românească, pentru a fi mai modernă, căci magiunurile şi marmeladele tradiţionale nu alcătuiesc un lexic suficient!

După ritualul micului dejun, am coborât, m-am salutat cu portarul, l-am întrebat de unde pot cumpăra o hartă a Londrei şi m-am îndreptat spre primul chioşc din piaţă. Cu harta în mână, am început să prospectez centrul, porţiunea dintre Leicester Square şi Picadilly Circus, apoi, Picadilly Street până la Hyde Park. Pe această stradă se află hotelul Ritz, unde aveam să trag la proximele vizite în Londra. Hyde Park este renumit ca un teren cu iarbă şi arbori, unde sunt îngăduite toate libertăţile de expresie şi manifestare. Aici se poate spune orice, se pot ţine discursuri de ponegrire a reginei, deşi ea trece ca o sfântă pe pământ, în calitatea pe care o are de şef al Bisericii Anglicane. Natural, exerciţiul acestei funcţii a fost transferat aproape în întregime arhiepiscopului de Canterburry, dar nimbul sfinţeniei a fost păstrat. În Hyde Park se pot întâlni întotdeauna, la toate orele din zi şi chiar din noapte, indivizi ciudaţi, care reuşesc să strângă câţiva inşi în jurul lor, să le explice ceva, să protesteze împotriva cuiva, să facă propuneri guvernului. Prietenii ocazionali ascultă, aşa cum ascultă vreun trecător curios şi, în mod sigur, copacii

neclintiţi şi răbdători din parc. Nemişcaţi stau în preajmă şi niscaiva poliţai londonezi, însărcinaţi cu menţinerea ordinii şi supravegherea circulaţiei.

Centrul Londrei fiind considerat Picadilly Circus, de aici pornesc vreo şase străzi în direcţii diferite, urmând mişcarea rotatorie din jurul fântânii ţâşnitoare, iluminată noaptea, ca întreaga piaţă, cu reclame multicolore, îndeosebi înspre partea care dă spre cartierul Soho. Toate pieţele din oraşele arabe se numesc *soho* şi de aici se poate cumpăra orice. La Londra, Soho e cartierul desfătărilor. Toate naţiunile au restaurantele lor. Fiecare poate să comande mâncarea de acasă şi să bea vinuri originale din patria-mumă. Ca încheiere, drept „desert“ şi aici se pot cumpăra trufandale pârguite şi răscoapte.

La douăzeci de ani de la prima vizită, când ne îndreptam spre hotelul Ritz, erau la modă tinerii hippy şi, spre stupoare noastră, a grupului format şi din italieni, funcţionari ai Băncii Italia, detaşaţi la Londra, ni s-a oferit o fetiţă de cincisprezece ani care, pentru a-şi spori valoarea, îşi declara vârsta cu orgoliu. Ea se mulţumea cu cinci lire sterline devalorizate, promiţând cu ironie că le va adăuga vârstei. Locul de muncă – deci trotuarul şi casa de operaţii – se afla chiar în spatele ei, una din sutele de mii de case londoneze de cărămidă aparentă, cu acoperiş ţuguiat şi multă funingine pe pereţi, produsă de milioanele de tone de cărbune ars pentru încălzire, cu mult fum, amestecat cu ceaţa din lunile de toamnă şi de iarnă. „Marfa“ oferită deschis, nu la lumina zilei, ci a felinarelor de noapte, era în genere matură şi, după cele aflate, ritualul cuprindea şi ceaiul, pentru încălzire; dar şi pentru a nu dezice bunele obiceiuri englezeşti. Fetele pierdute proveneau din diferite zone ale Angliei, dar şi de pe continent. Făceau parte din familii numeroase, în special irlandeze catolice şi prolifice. Multe femei divorţate sau cu copii nedoriţi îşi câştigau în felul lor o existenţă dură. Plimbându-se pe sub reclamele din Picadilly

Circus, în preajma unor cinematografe, completau peisajul, iluminate la fiecare minut în culori diferite, ireale.

În Leicester Square am luat cunoştinţă, cu interes şi curiozitate, de faimoasele cluburi. Ele erau instalate în localuri de noapte sau în săli de cinema, unde nu poţi intra decât dacă eşti asociat. Pentru a deveni membru, trebuie să fii propus de alţi membri şi să fii acceptat. În aceste localuri tipic englezeşti, băuturile sunt servite până la o anumită oră, după care membrii îşi scot din casetele ţinute sub cheie propriile sticle de whisky şi pot continua astfel până la ora închiderii. În fond, cluburile nu au alt scop decât de a asigura o mâncare şi o băutură, poate în condiţii mai convenabile, şi într-o ambianţă de oameni cunoscuţi. Cluburile mai mari, organizate, nu au numai sufragerii, dar şi baruri, care oferă digestive, cafea şi alte băuturi servite chiar în saloane. Unele mai sunt dotate şi cu biblioteci, cu cărţi frumos legate, pe care nu le consultă nimeni. Lectura curentă în aceste cluburi este aceea a ziarelor, pentru comentarea faptelor zilei. Se văd grupuri de lectori, cu nasul înfundat în jurnale, salutându-se între ei cu vorbe de convenienţă. Unii solitari caută alţi solitari, pentru a tăcea în grup. În genere, când un englez are prieteni sau cunoscuţi invitaţi la prânz ori la cină, îi duce la club, formând astfel un mic grup. Sălile de mese sunt împărţite în grupuri şi grupuleţe, şi ele fac schimburi reciproce de înclinări de cap protocolare şi *smiles* (surâsuri). Surâsul de politeţe face parte din masca englezească de toate zilele şi are multe gradaţii: cu gura strânsă şi doar puţin mişcată, cu privirile încălzite, oferite generos celuilalt, deschizându-se apoi după caz, pe poziţii intermediare sau cu expresii exuberante, ba chiar cu maxima căscătură a gurii până la urechi. Totul depinde de subiect şi de partener. Când sunt admise (şi sunt admise în foarte puţine cluburi), doamnelor li se acordă un surâs mai larg şi mai cald, iar ele răspund cu multă falsitate feminină, în acelaşi chip. Astfel, surâsul trece de pe un chip pe alt chip, ca o minge de tenis, faimos sport, socotit englezesc.

Frazele scurte, de lungimea unui dicton, sunt cele mai apreciate, îndeosebi la prânz, căci lumea nu are timp la Londra, unde totul se măsoară şi se cântăreşte în funcţie de etalonul – *money*. Meniurile nu s-ar putea spune că sunt prea gustoase. Englezii nu sunt mari bucătari şi nu au bucate proprii de renume. Aproape toate sunt împrumutate de la alte neamuri. De altfel, la club nu se merge pentru a savura specialităţi şi mâncăruri rare, deosebite. Se merge pentru a se izola de ceilalţi, a sta în cadrul unui clan mai mult sau mai puţin definit, a întâlni cunoscuţi şi prieteni, spre a avea motive de mândrie ca membru al unui club, ceea ce, în societatea englezească, este un punct de referinţă. E aproape de neînchipuit pentru un englez, cu minimă consideraţie pentru sine însuşi, să nu aparţină unuia sau mai multor cluburi. De altfel, clubul ţine locul casei pentru invitaţi, locuinţa proprie fiind rezervată numai familiei. Prietenii sunt duşi astfel la „casa comună“ şi sunt expuşi vederii şi judecăţii publice. A invita un cunoscut la club echivalează cu a-l invita în familie. Altfel, e condus la un restaurant mai bun sau mai puţin bun, deşi în categoria celor cu adevărat bune nu ai multă alegere de făcut. În genere, acestea sunt franţuzeşti sau italieneşti sau, în orice caz, organizate şi conduse de italieni, cu personal de import. De aceea, fără teamă de a greşi, un continental – cum sunt numiţi europenii veniţi în vizită în Insulele Britanice – se poate adresa în limba italiană sau franceză, pentru a-şi comanda meniul. Aşa sunt hotelul şi restaurantul Savoy sau restauranul Capri şi altele. Deşi tradiţia englezească măreşte longevitatea restaurantelor, totuşi şi aici ele urmează legea naturii: a naşterii, a lansării, a afirmării şi a decăderii, dacă nu chiar a morţii.

Cluburile mici, medii şi mari au în genere o istorie pitorească. Cele cu trecut posedă multe statui şi tablouri în ulei, reprezentându-i pe fondatori, pe patroni şi pe unii membri mai răsăriţi în viaţa publică şi privată, care au găsit o soluţie comodă de a fi atârnaţi de urmaşii lor pe zidurile clubului, pereţii casei particulare fiind lăsaţi liberi pentru neamurile nevestei. La club, în orice caz, sunt mai ferite de foc, ceea ce e important într-un oraş ca Londra, unde incendiile sunt destul de numeroase, deşi Tamisa, cu apă – har Domnului – din abundenţă în tot cursul anului, trece prin mijlocul metropolei. Mai întotdeauna de culoare gri-gălbuie, transportând mult nămol, Tamisa are şi peşte, bine condimendat de toate otrăvurile fabricilor. La cluburi, englezii preferă peştelui local pe cel importat. O lege nescrisă cere ca peştele să fie servit ca felul întâi, coctail de *shrims* (răcuşori de mare numiţi pe italieneşte *gamberetti)* importaţi din Danemarca şi din ţările scandinave, unde se găsesc din abundenţă. Ajung uneori şi proaspeţi, dar mai adesea conservaţi în cutii ermetic închise, de luni şi de ani de zile. În unele cazuri, răcuşorii apar ca un fel de mumii nordice, în parte asemănătoare cu cele egiptene. Aceşti răcuşori mă duceau cu gândul la culoarea pielii omului uscat în nisipurile unei plaje de acum cinci mii de ani şi expus la British Museum. Noroc că felul al doilea devine mai suculent, îndeosebi dacă e vorba de un *roast beef,* invenţie englezească, constând în carne coaptă la cuptor sau la cratiţa acoperită şi repede luată de foc, ca să prindă o crustă, dar să rămână roză ori de-a dreptul crudă şi în sânge, la interior. Sosul este servit deasupra cărnii, tăiate frumos în felii de un centimetru, după măsura noastră, căci după cea englezească ar reveni la o treime sau le o şesime, dacă nu la o şaisprezecime de ţol. Adesea, sosul e uitat în bucătărie şi savurat de bucătari, iar clienţii, spre a da gust cărnii, adaugă *Chester sauce* picant şi scârbos, ori trei feluri de muştar de culori diferite, între care unul foarte suspect, *curry, piripiri*, care te trezeşte din morţi, încât începi să fluieri fără nai, mai aspru decât Fănică Luca sau decât Zamfir. Felurite minuni de acest fel pot astfel însoţi friptura britanică, înmulţind plăcutele amintiri culese din diferite părţi ale Indiei şi ale Africii, pe când acestea făceau parte din imperiul în care soarele nu apunea niciodată. Legumele mai

cunoscute în Anglia sunt cartofii, şi ei ajung pe masă fripţi, prăjiţi, fierţi, piure sau în chip de salată. Adevăratele salate sunt servite rar, ca un rafinament continental, faţă de care englezii autentici au întotdeauna rezerve, convinşi fiind că salatele, oricât de spălate, păstrează microbi de dincolo de Canalul Mânecii. Faţă de obiceiurile continentale, ca şi faţă de viruşi şi microbi, englezii de tradiţie iau măsuri de pază înverşunate. Prietenul meu din anii 1950, Major devenit Sir Edward Beddington-Behrens, când venea în Spania, să petrecă o lună la mare într-o vilă mobilată, închiriată cu personal cu tot, pentru o cifră astronomică, interzicea bucătarului să servească verdeţurile sub altă formă decât fierte, iar apa de băut – nedând crezare nici apelor minerale ermetic îmbuteliate şi sterilizate – şi-o procura de la sursă şi punea oamenii de încredere să o fiarbă timp îndelungat, apoi să o lase la răcit în frigorifer şi abia apoi să o pună pe masă. În felul acesta se simţea protejat de pericolul microbilor africani – căci, după părerea englezilor, dincolo de Canalul Mânecii începe Africa – al căror efect s-ar manifesta numai în spaţiul continental. După precauţii de acest fel, englezul nostru nu pregeta să facă baie în marea din faţa vilei, dincolo de marele hotel Formentor, fără să observe că reziduurile lichide (după reţinerea şi fermentarea celor solide) erau expurgate în apropierea bazinului său de înot, unde peştii aflând de hrană, se strângeau cu duiumul. Covingerile prietenului meu, Sir Edward, pentru merite acumulate în timp de razboi şi în timp de pace, pentru costisitoare acţiuni europeistice, erau convingerile a nouăzeci la sută dintre englezi, îndeosebi ale celor care frecventau ca membrii permanenţi străvechile cluburi.

Baza mesei englezeşti este *pudding*-ul, adică desertul. El consistă în orez fiert cu lapte şi zahăr, presărat cu puţin praf de scorţişoară, semănând cu pistrui care împodobesc obrajii englezilor, dar mai ales ai irlandezilor şi ai galilor din Noua Galie, New Wales. Mai există şi alte varietăţi de *pudding,* făcut din

griş, amestecat cu mirodenii orientale şi îndulcit puţin pentru a fi mai acceptabil. Dar *pudding*-ul se mai face şi din biscuiţi, peste care se toarnă din nou o cocă obţinută din făină sau feculă de cartofi, cu stafide, cu zeamă de zahăr ars, aducând puţin cu crema caramel făcută din ouă, lapte şi zahăr ars. Tortele şi prăjiturile sunt mai puţin cunoscute şi apreciate. Se vede că englezii au luat de la nemţi deserturile curente, denumite *gekochtes Nachspeis*.

S-ar putea spune că britanicii sunt frugali şi nu se întind la mese mari. Nu pot însă rămâne cu gura îndulcită, nici chiar atunci când, în loc de desert sau după acesta, mai iau şi un fruct, de obicei servit sub formă de compot, pentru aceleaşi binecuvântate motive igienice. Natural, compotul este scos din cutii metalice sau din borcane care provin din diferite părţi ale lumii şi, după ce clocește luni de zile în vapoare transoceanice şi conteinere transportate cu mărfarul, este ţinut în frigider şi servit rece în ultimul moment. Şi, ca să fie mai moţate, li se adaugă şi câte un pompon de îngheţată multicoloră, după gust. Îngheţatele sunt preferate mai ales de proprietarii de restaurante, care găsesc mult mai comod a ţine în bidoane sucul congelat, servindu-l prompt în cupe, fără risc de deteriorare, în locul fructelor uşor perisabile şi imposibil de falsificat.

Gură dulce englezească nu există. Ea trebuie să fie înăcrită cu brânzeturi pestilenţiale şi tăbăcită apoi de fumul trabucurilor sau al pipelor în saloanele rezervate bărbăţilor şi numite *smoking room,* spre deosebire de cele feminine, numite *poudre room*. Brânzeturile facilitează un ultim pahar de vin, de obicei roşu, deoarece, dintre vinurile albe, e preferată şampania sau nelipsitul distilat din vin, coniacul sau poate lichiorul de whisky numit *Drambouy* sau *whisky dry*. Fiecare masă devine mai „spirituală" dacă se încheie (şi e obligatoriu să se încheie astfel) cu o cafea şi un trabuc de marcă olandeză ori cubaneză, făcut din foi rulate pe pulpele tinerelor creole din America Centrală, spre a câştiga

astfel o nuanţă de parfum în plus. Desigur, această nuanţă este mai mult sugerată decât reală, tot aşa cum imaginea bărbatului cu trabuc între degete, lansând cercuri şi nori de fum în aer, nu implică putere de concentrare şi gândire profundă, ci doar vidul interior şi lenea produsă de o digestie mai grea decât a şarpelui boa. La cluburi, fumatul începe chiar la încheierea mesei şi continuă apoi în *smoking room*.

În toate ţările din lume, şi cu atât mai mult în Imperiul Britanic ajuns, la un moment dat, să se confrunte cu „lumea“ însăşi, cafeaua are menirea de a încheia glorios meniul frugal la prânz, şi, cel abundent, seara. Pentru îndulcirea ei, englezii au introdus însă un rafinament (după a lor părere), constând nu în folosirea zahărului rafinat, ci a zahărului candel *(candel Zucker)*, bine cunoscut de noi toţi încă din copilărie, când, pentru o faptă bună, primeam câţiva lei pentru a cumpăra cristale de zahăr, de mărimi felurite, de culoare galben-cafenie înşirate pe aţă. Zahărul candel e mai puţin rafinat şi conţine unele deşeuri sau impurităţi, care îi dau un gust aparte, ceva între dulce şi amărui. Personal, am apreciat această delicatesă englezească, deoarece îmi amintea de primii ani ai tinereţii şi de zahărul de gheaţă supt ca o bomboană, de zahărul negru sub formă de bastonaşe, numit în limba italiană *liquerizia*, iar în limbajul popular *rahat de urs*. Pe timpul dominaţiei austriece în anumite zone ale Europei, exista şi un refren fredonat şi la Lugoj:

A fost odat-un copilaş
La domnul păcicari,
Să cumpere rahat de urs
Pentru doi criţari...

Natural că azi, după reîmpărţirea zonelor de influenţă, Austria şi-a pierdut puterile de odinioară, iar partenerul englez a fost

înlocuit de cel american, criţarii devenind lire şi apoi dolari, cu care se poate procura această delicatesă...

Pentru a reveni la meniul englezesc, se poate spune că fructele sunt considerate în zona insulară un adevărat lux. Ele nu se vând la piaţă, laolaltă cu alimentele, ci mai adesea în căruţe cu două roţi şi cu un picior, care ţine lada orizontal, ca o tarabă, de-a lungul marilor bulevarde centrale, îndeosebi seara. De obicei, mai mult italienii sau spaniolii decât localnicii sunt vânzători de fructe. La lumina lămpii de carbid sau a *Petromaxului* (spre a ţine petrolul sub presiune, negustorul pompează aer şi gazele din săculeţul metalic ard cu lumină puternică) marfa devine atrăgătoare şi portocalele, mandarinele, tangerinele, perele, merele, bananele, strugurii cu boabe mari, acoperite de pudra pârguielii, îţi fac cu ochiul, sub feerica iluminaţie. Scumpe, fructele se vând cu livra, unitatea clasică de măsură englezească echivalând cu 453 de grame. Ele sunt cântărite pe balanţa cu talger şi braţ gradat în livre şi fracţiuni de jumătate, de sfert, de optimi – greutăţi anevoie de priceput pentru europenii obişnuiţi cu sistemul raţional al CGS-ului. Desigur, greutatea în formă de pară e aceeaşi, numai raportul pârghiei se modifică, fără a mai fi nevoie să se recurgă la măsurile olteneşti cu greutăţi scobite. Fructele uscate, ca smochinele, alunele, migdalele (curăţate ori nu), alunele americane numite cacavete, pinolile şi stafidele sunt vândute cu grămada sau cu punga, fiind greu de măsurat cu greutăţile englezeşti. Alături de aceste tarabe, la colţurile de stradă, se află vânzătorii de castane prăjite, cu cazanele lor de jăratic. Castanele fierbinţi sunt oferite în punguţe conice sau în pungi mai mari, iar unitatea de măsură o constituie şilingii, jumătăţile sau peni până acum doi ani încă în vigoare.

Spre deosebire de continentalii obişnuiţi cu sistemul zecimal, britanicii folosesc de generaţii sistemele duodecimal, vigesimal şi decimal (acestea din urmă pentru sterline, dar nu pentru guinee). Guineea era unitatea monetară în care se plăteau onorariile

medicilor şi ale avocaţilor, care n-ar fi emis pentru tot aurul din lume o notă exprimată în altă unitate, simţindu-se altminteri decăzuţi în prestigiul lor profesional. Eu însumi am fost nevoit să achit o astfel de notă, în 1953, când am recurs la serviciile unui medic şi mi s-a făcut o injecţie antiistaminică. Introducerea sistemului decimal în Anglia a stârnit vii nemulţumiri şi o femeie de vreo cincizeci de ani n-a găsit altceva mai bun de făcut decât să se sinucidă, deoarece nu se vedea în stare să suporte noul sistem simplificat de numărare a banilor. Oricine venea în Anglia şi nu avea cap croit pentru matematică întâmpina dificultăţi serioase la început şi lesne se înşela în mânuirea banilor. Eu însumi, proaspăt debarcat pe malurile Tamisei, întârziam în acte de gândire, până să fac o plată în trei unităţi diferite ori să primesc un rest, sub rezerva de a-l resocoti acasă, pe îndelete. M-am deprins elaborând un sistem propriu, prin raportarea şilingilor la suta de lire italiene, şi astfel am ieşit din încurcătură. Logica sistemului meu aveam să o regăsesc cu satisfacţie în unele colonii britanice sau membre ale Commonwealth-ului lor, cum a fost Kenia. Acestea au introdus ca unitate monetară şilingul, iar sterlina a rămas o unitate de rezervă.

Cu aceste monete şi cu aceste cântare, întorcându-se spre casă din plimbare, bunii londonezi îşi iau câte un „eşantion“ de fructe, le mănâncă pe drum sau le duc acasă la copii, având grijă să nu fie prea multe, să nu le facă rău la burtă.

Cantităţile reduse de fructe, sistemul de vânzare, măsurile englezeşti m-au descumpănit. Venisem să întâlnesc firme importatoare de fructe şi să încerc schimburi cu Anglia în acest domeniu, dar realitatea nu mi se părea defel promiţătoare. Îmi spuneam că Londra are vreo opt milioane de locuitori, cât populaţia Belgiei, şi, dacă fiecare cetăţean ar fi savurat numai o boabă de strugure zilnic, cantitatea necesară ar fi fost impresionantă. Într-adevăr, Anglia importă vagoane şi trenuri întregi de fructe, trimise din Italia, pe linia ferată, trecute apoi cu feribotul peste Canalul Mânecii, ca să ajungă în gările Londrei în vagoanele de origine. Stabilisem legături prin corespondenţă cu unele firme şi socoteam util să cunosc persoanele, să ştiu cum vorbesc şi ce credit să dau eventualelor contestări. Desigur, marfa era verificată, trecută prin controlul Institutului Comerţului Exterior, ICE, însă multe se pot petrece pe parcurs. O delegaţie specializată a institutului verifica vagoanele atât la plecare, cât şi la sosirea lor la Londra. Experţii nu erau însă rigizi, uneori cedau, îndeosebi în acest delicat sector al alimentelor, dovedind o flexibilitate înţeleaptă pentru mulţumirea ambilor parteneri. În comerţ trebuie să ştii să câştigi, dar uneori să accepţi pierderile, chiar dacă convingerea e forţată de împrejurări să se modeleze, sub presiunile şi insistenţele clientului. El e capitalul cel mai preţios al întreprinderii şi se ştie că întotdeauna... clientul are dreptate. Maxima elaborată de strămoşii noştri a trecut din generaţie în generaţie, pe când marketingul nu era cunoscut nici ca ştiinţă, nici ca literatură, păstrân-du-şi întreaga valabilitate până în zilele noastre. În realitate, marketingul înseamnă o cât mai bună cunoaştere a clientului, a gusturilor, a preferinţelor, a dorinţelor sale. Bunul negustor caută să cunoască toate aceste pretenţii şi să le satisfacă. Scopul procesului economic constă în aprovizionarea consumatorului care, pentru întreprindere, ia numele de client.

Încercam să mă aclimatizez într-o ţară pe care nu o mai văzusem, a cărei climă era apăsătoare, umedă, ceţoasă şi observam cu atenţie ascuţită obiceiurile şi obişnuinţele localnicilor. Dădeam târcoale prin City şi de-a lungul Tamisei, voind să cunosc pătimirile londonezilor în timpul războiului şi urmele bombardamentelor suportate cu sânge rece. În memoriile sale, Churchill însuşi avea să se descrie astfel, arătând că nu s-a lipsit de siesta de jumătate de oră nici chiar în toiul bombardamentelor, rezervându-şi libertatea de a lua decizii după odihnă. Cunoscând astfel la faţa locului ravagiile descrise în presa italiană, îi puteam compătimi pe interlocutorii mei, în cadrul primei părţi a întrevederilor,

când se fac schimburile de amabilităţi şi informaţii convenţionale, iar uneori, la sfârşit, când se intră *in medias res*. Dacă afacerea se încheie cu bine, merită să se adauge câteva minute convenienţelor sociale, ca o pecetluire a satisfacţiei reciproce. În caz negativ, inutil este să pierzi vremea cu vorbe de clacă.

Amânând contactul cu firmele programate, căutam să mă familiarizez cu telefoanele în litere şi numere, ca la Paris, şi mai ales cu limba. Începusem să mă descurc în engleză, dar nu mă încumetam să întreţin o conversaţie mai elaborată. De fapt, n-am studiat niciodată engleza sistematic. Am pornit de la limba germană, însuşită încă de la vârsta de opt ani, şi, în mână cu o gramatică engleză, încercam să adaptez limba germană la structurile limbii engleze, căci cuvintele folosite în mod curent, în conversaţia comercială şi în cea de toate zilele, au, în majoritatea lor, o origine comună, germanică. Totuşi, luat în totalitate, lexicul e mai abundent în termeni de origine latină şi neolatină, aşa că engleza ar putea să treacă drept o limbă neolatină nerealizată. Cel care o foloseşte îşi dă repede seama că e mai lesne să-şi exprime propriile idei, dar mult mai dificil să-l înţeleagă pe celălalt. Problema se complică şi mai mult atunci când întreţii o conversaţie cu un american. Acesta, în *slang*-ul lui, mai mult miaună decât vorbeşte. Din fericire, englezii sunt mai clari în exprimare, au o dicţie bună şi pronunţă toate silabele cu gura larg deschisă, fără teama că le vor intra muşte şi ţânţari pe gâtlej. Constatarea e valabilă pentru clasele ridicate, culte şi călătorite. Dacă cineva coboară la un nivel mai scăzut şi vrea să vorbească cu un portar sau cu un muncitor, întâmpină noi greutăţi, căci oamenii de rând vorbesc cu totul altă limbă. Numai după o şedere îndelungată la Londra, după ce urechile se ciulesc cu multă atenţie, străinii pot să priceapă ce spun oamenii de pe stradă şi să intre în vorbă cu ei.

După ce-am folosit primele zile pentru cercetări, informări şi schimburi de impresii cu necunoscuţii, am telefonat firmelor şi am stabilit întâlnirile de afaceri, cu scopul de a-i cunoaşte acasă la ei pe partenerii mei. Mi-am luat inima în dinţi şi am trecut la tratative, încurajat de faptul că, în acest sector, englezii înşişi cunosc cuvinte italieneşti, iar pentru indicarea produselor foloseau ambele expresii, engleze şi italiene.

Biroul furnizorului meu de petrol de la Trieste era la Londra, bine situat chiar în Trafalgar Square, în imobilul care face colţ cu Strand Street şi Northumberlandstreet, dând spre Victoria Embankment, importantă arteră de-a lungul Tamisei, unde sunt sediile tuturor ministerelor. Directorul societăţii mi-a cerut să-i explic de ce cumpăr atâta *acqua ragia* (terebentină). După ce am expus termenii compensaţiei triunghiulare, realizate prin firma mea, Dacia, din Milano şi prin Dacia Mineraloel AG de la Viena, m-a privit cu alţi ochi. Ulterior, avea să se exprime admirativ către dr. Graziadei, şeful societăţii Omar de la Milano: *„Doctor Drăgan is a clever boy, he has a good imagination!“* ceea ce înseamnă: „Drăgan e băiat deştept, are o imaginaţie puternică!“ I-am explicat compensaţia, fără teamă că ar putea să mă imite ei înşişi, căci toţi erau tehnicieni petrolişti şi buni comercianţi de tradiţie, dar nu se pricepeau la compensaţii şi mai ales la export de fructe şi verdeţuri, cunoştinţele mele în această materie depăşindu-i de departe. Într-o altă vizită, aveam să-l întâlnesc pe administratorul delegat, adică pe dr. Child, fost dr. Kind de la Viena. Acesta avea renumele de bun chimist, fiind prieten cu faimosul chimist Weissmann, unul din fondatorii şi preşedinţii statului Israel, căruia îi lăsase moştenire redevenţa tuturor brevetelor sale, destul de numeroase. Urmându-i exemplul, avea să facă la fel şi dr. Child, care nu avea copii, deşi îşi luase numele de „copil“ şi nici nu era însurat; a făcut la fel şi faimosul industriaş, producător de ceasuri Bulova, evreu din Cehoslovacia, îndrăgit de o româncă. La moarte, i-a lăsat acesteia prin testament douăzeci şi cinci de mii de dolari, iar statului Israel – o industrie mondială în valoare de patru sute de milioane de dolari.

Rămăsesem în perimetrul central al Londrei, în Picadilly Circus, unde, de altfel, reveneam mereu oriunde aş fi apucat-o. În mijlocul acestei pieţe era statuia lui Eros, motiv pentru care pe străzile laterale se stabilise piaţa amorului, mai cu seamă pe Coventry şi pe Rupert Street. De aici se desfac şase străzi, începând cu Picadilly, apoi continuând cu Regent Street, unde-şi avea birou şi agenţie maritimă fostul român Iancu Raţiu (baron Janos Racz de Turda) din Transilvania, care, deşi a devenit englez în toată legea, continuă să se ocupe de România şi de actualul ei guvern, criticându-l în diferite limbi, una mai ascuţită decât alta. El uită că prima datorie a oricărui bun englez este aceea de a critica guvernul când se află în opoziţie, numai în ţară, nicidecum în străinătate, după cum a declarat public fostul ministru de externe şi prim-ministrul Callaghan, la un congres din Aachen. Un proverb românesc spune: „Ochii care nu se văd se uită". Tot aşa, cei care nu-şi văd ţara de zeci de ani ajung să o uite, iar unii împrumută o imagine prefabricată care n-are nimic comun cu realitatea. Când la mijloc se mai află în joc şi ambiţia deşartă de a „guverna" prin guverne fantomă şi de a ocupa demnităţi închipuite, atunci poţi semna, ca englezul nostru de pe Regent Street, chiar şi pamflete de microeconomie demne de cenaclurile clandestine, în speranţa că ele pot folosi ca îndreptar de macroeconomie, pentru restructurarea ţării de baştină.

După Regent Street, urmează Glasshouse Street, Shaftsbury Avenue, care delimitează, împreună cu prima, cartierul restaurantelor şi al divertismentului, Soho. Mai spre nord e faimosul British Museum, impunătoare instituţie de cultură, chemând trecătorii cu sutele sale de ferestre sobre şi misterioase. L-am vizitat şi l-am parcus cu un sentiment copleşitor şi m-am oprit timp îndelungat la frizele Parthenonului, montate într-o secţie aparte. Englezii spun că frizele au fost „salvate"; grecii afirmă că ele au fost „furate" de faimosul general al cărui nume a ajuns să se confunde în greceşte cu însuşi actul raptului.

După întâlnirile cu reprezentanţii unor firme şi studiul vitrinelor, al magazinelor şi al pieţelor, mă întorceam la hotelul Pastoria, în Leicestersquare, şi citeam cu atenţie broşurile şi cărţile utile cercetărilor mele. În cele din urmă, după ce mi-am cumpărat diferite amintiri pentru mine şi pentru cei de la Milano, mi-am luat valea spre casă, peste mări şi ţări, cu avionul DC-4 al societăţii italiene LAI, în zbor spre Roma. Zborul mi-a dat destule emoţii. Era în decembrie, cu atmosferă încărcată de nori de zăpadă. Avionul DC-4 era, desigur, un veteran bombardier din vremea ultimului război, cunoscut de mine numai pe dedesubt, în timpul bombardamentului de la Varese, într-o duminică la amiază. Zburam pe un coridor aerian care cobora prin Valea Ronului, spre a evita piscul Mont Blanc, prin preajma lui Dent du Midi, pe deasupra Chamonix-ului. Din pricina vânturilor puternice şi a norilor, abia am zărit celebrele piscuri în formele lor naturale, după ce de atâtea ori le admirasem pe hartă, încât le ştiam pe dinafară caracteristicile. Presurizarea avioanelor abia fusese inventată şi nu sunt sigur dacă funcţiona şi cum funcţiona. În orice caz, la orice zguduitură, mă întrebam, împreună cu inginerul Gatti, administratorul-delegat al societăţii de producţie şi distribuţie de filme Lux Film de la Roma, care se afla la fereastră, alături de mine, dacă zborul va mai continua la orizontală ori la verticală. Ce ne impresiona îndeosebi erau norii care se ridicau în faţa noastră în forme bizare şi se vedea cum erau împinşi de vânt şi, o dată cu ei, avionul nostru – mică libelulă între monştrii atmosferici –, scârţâind din toate învechitele încheieturi, roase şi neunse, şi ne întrebam dacă nu cumva acesta era ultimul său voiaj, înainte de a fi retras din circulaţie şi dus la muzeu. Repede am descoperit amândoi că era mai bine să ne întreţinem vorbind despre filme, asupra cărora, cu întrebări iscusite, am obţinut o abundentă informaţie, suficientă pentru a putea să fac o cercetare de piaţă, în vederea vreunei iniţiative, nu de producţie, care costă zeci şi sute de milioane, ci de distribuţie şi de export sau, cel mult, de realizare a

vreunui film documentar. În felul acesta, nu mai priveam norii prin fereastră şi izbuteam să ignorăm zgâlţâielile şi scârţâielile. Ajunşi cu bine la Roma, pe aeroportul de la Ciampino, am făcut schimb de adrese şi ne-am simţit legaţi unul de altul prin această cvasiaventură aeriană, trimiţându-ne felicitări de Crăciun şi de Paşti, o bună bucată de vreme.

În acest zbor printre piscurile Alpilor, am luat de la înălţime hotărârea de a petrece sărbătorile Crăciunului, împreună cu Zeno, pe pistele de la Mégeve, şi să vizităm, în scurta noastră vacanţă, staţiunea Chamonix din Franţa.

Prin Belgia

Pentru a afla noi activităţi firmelor mele, mi-am propus să fac o cercetare a pieţei în Belgia şi chiar a celei din Congo belgian, colonie în care, pentru a ţi se încuviinţa vizita, guvernul de atunci cerea un depozit de garanţie de cinci mii de dolari. Abia apoi ţi se elibera viza. Consulatele de resort ţineau seama nu numai de condiţia socială şi materială a solicitantului, ci şi de naţionalitatea sa. În ceea ce mă privea, aveam dificultăţi legate de paşaport şi de naţionalitate, deoarece proveneam dintr-o ţară învinsă în război şi ocupată de trupe prietene. M-am limitat, pentru început, să fac doar o vizită de recunoaştere, luând contact personal cu firmele din Belgia. Pentru eventualele transporturi, SAIMA îmi dăduse o scrisoare de recomandare către directorul unei societăţi tranzitare şi de transport belgiene, corespondentul ei în portul Anvers sau Antverpen (în limbă flamandă). Aici am constatat, invitat fiind la masă de directorul Baumgartner, cât poate să mănânce un belgian la o singură repriză, cantitativ şi calitativ. Hrana ar fi fost suficientă pentru trei raţii italiene. M-am înspăimântat şi m-am ferit apoi cât am putut de ospeţele belgiene. Credeam, la un moment dat, că această supraalimentaţie ar fi un apanaj al tranzitarilor obişnuiţi cu oamenii din porturi care, muncind din greu, aveau nevoie de multe calorii. Dar aveam şi îndoieli asupra cetăţeniei lui Baumgartner, căci se prezenta ca elveţian, stabilit de un sfert de secol în Belgia, deşi aceasta nu are importanţă, căci alimentaţia e legată de climă şi fiecare meridian cere caloriile potrivite locului.

Belgia are un mare port, Anvers, cu zonă franca, de-a lungul fluviului Escaut-Schelda, şi este, după Rotterdam şi Hamburg, unul din principalele centre şi emporii comerciale nordice. Legăturile le stabilisem prin corespondenţă şi aflasem că Belgia dispunea de multe produse originare din Congo. Colonia africană fusese descoperită de M.H. Stanley şi alţii în secolul trecut, iar regele Leopold al II-lea a arătat multă atenţie acestui vast teritoriu, după expediţia din 1879, când a stabilit o autoritate în bazinul fluviului Congo, în numele Asociaţiei Internaţionale pentru Congo, confirmată apoi prin Conferinţa Internaţională de la Berlin (1884). În anul următor avea să ia naştere statul liber al Congo-ului, sub suveranitatea lui Leopold al II-lea, stat anexat apoi sub formă de colonie a Belgiei, la începutul secolului al XX-lea. După Primul Război Mondial, în urma intervenţiei Belgiei împotriva coloniei germane Tanganica, ea a obţinut un mandat şi asupra regatului Ruanda-Urundi. În decursul anilor, Belgia a investit multe capitaluri pentru exploatarea minereurilor, îndeosebi aramă, iar apoi pentru crearea infrastructurilor necesare oricărei ţări: drumuri, căi ferate, edificii publice, locuinţe şi multe altele. Chiar capitala a beneficiat de o atenţie deosebită şi a luat numele de Leopoldville. Povestea Congo-ului e deosebită de a altor colonii şi poziţia sa, faţă de alte colonii europene din Africa, avea să fie privilegiată. Congo dispune de mari resurse hidroenergetice (cu inconvenientul cataractelor, înainte de vărsarea în mare). Navigaţia fluvială fiind legată de cea maritimă, pe anumite porţiuni apele nu pot fi folosite ca reţele de transport. Folosind resursele naturale ale ţării, Belgia s-a străduit să-i pregătească pe oamenii locului pentru integrarea lor în pocesele productive, iar

tinerii mai dotaţi veneau la studii, la Bruxelles. A fost primul pas în culturalizarea acestei ţări înapoiate pe plan economic. Numai de un singur lucru nu s-a preocupat guvernul belgian, şi anume de a trimite suficiente cadre europene la faţa locului, păstrând colonia ca o rezervă de vânătoare numai pentru ei. După cum recunosc înşişi africanii, colonizarea pe plan economic şi educativ a avut un aspect pozitiv, deoarece numai pe această cale s-a putut produce asimilarea civilizaţiei europene, sub diferite forme: misionarism religios, şcoala bisericească şi apoi statală, comerţ, transport şi mici industrii. Pe plan politic lucrurile se prezintă altfel şi se impută celor care-au practicat colonianismul de a fi exploatat resursele naturale, pentru obţinerea materiilor prime, printr-o salarizare minimă şi coeficiente de schimb defavorabil acestor ţări. În momentul de faţă se fac eforturi pentru ameliorarea preţurilor la materiile prime, pentru îmbunătăţirea schimburilor cu produsele industriale etc. Procesul de revalorizare a început cu cea mai importantă dintre materiile prime, cu petrolul, şi s-a văzut ce consecinţe a produs şi se mai produc în continuare. În orice caz, în acest moment procesul de valorificare maximă a energiei favorizează creşterea uriaşă a trei mari puteri economice: Persia, Arabia Saudită şi Nigeria. În acelaşi timp, preţul mărit al petrolului permite Americii să exploateze petrolul din propria ţară, din Alaska, şi să-l transporte în condiţii grele şi costisitoare, datorită climei arctice, până la consumator. În realitate, de aici s-a pornit la mărirea preţului petrolului. Acest fenomen a depăşit apoi graniţele Americii, a modificat preţurile pe piaţa mondială şi cei care trag scurta sunt Europa şi Japonia, ca să nu mai vorbim de ţările în curs de dezvoltare, obişnuite cu civilizaţia automobilului, dar fără resurse de petrol. Ele cheltuiesc jumătate din toate devizele obţinute la export pentru plata aurului negru.

La Anvers, am intrat în legătură cu Atlantic Oil Storage Company, filială a unei societăţi americane de talie mijlocie, care avea în depozitele sale, aflate de-a lungul fluviului Schelda (Escaut),

pe lângă carburanţi obişnuiţi, şi anumite cantităţi de uleiuri minerale disponibile. Tocmai acestea reprezentau ţinta călătoriei mele, marfa pe care o căutam, pentru o compensaţie greu de realizat, căci o proiectasem sub forma de export de rame de ochelari, contra import de uleiuri minerale din România. Urma să se realizeze o compensaţie triunghiulară, cu cedarea ochelarilor unei ţări care trebuia să plătească României uleiurile, iar acestea să sosească în Italia în contrapartida ochelarilor. După război, Europa începuse să vadă clar precara sa situaţie economică, chiar fără ochelari. Aprovizionarea cu materii prime şi produse semifabricate de oriunde era bine venită şi Italia avea nevoie de *Spindel Oil,* ulei folosit de ţesătorii. În timpul războiului, importasem efectiv din România, pentru societatea Montecatini, o mare cantitate de *Spindel Oil*. Ramele de ochelari de bună calitate, cumpărate de firma Cavalier Salice din Gravedona, prin tânărul voiajor Giovanni Cetta, s-au plimbat prin toată Europa, de la Ana la Caiafas, şi, după ani de zile, au ajuns să fie preluate de o firmă cunoscută, spaniolă, al cărei nume, Olloa, e scris pe toate stâncile drumurilor spaniole. Important era că din Italia ieşiseră şi, cum erau foarte uşoare, lăzile au mai fost îngreunate şi cu oarecare balast, necesar să dea mai multă pondere partidei în compensaţie, care comporta o mie de tone de ulei, aflat în depozit, în tranzit la Anvers. Dacă provenea efectiv din România sau din America, aceasta nu interesa prea mult, totul era ca societatea Atlantic să primească contravaloarea în dolari americani, sub formă de cecuri bancare de voiaj, emise şi semnate de Banca Comercială Italiană de la Milano. Aşa stând lucrurile, uleiul putea să ia calea Italiei şi să închidă compensaţia începută, prin exportarea ochelarilor pe credit. Pentru Italia, tranzacţia apărea ca o compensaţie privată, dar, în realitate, cele două mărfuri voiajau finanţate în valută, fiecare pe contul ei.

Ca cetăţean străin, cu paşaport românesc, după legea în vigoare pe atunci, puteam să întreţin – deşi eram rezident în Italia –

un cont liber în valută, alimentat cu dolari efectivi, cu cecuri de voiaj obţinute de la străini sau cu cecuri asupra unor bănci elveţiene şi americane, obţinute de la alţi comercianţi italieni. Uneori chiar Banca Comercială Italiană îmi semnala vânzătorii de valută, printr-un telefon al funcţionarilor de la biroul de mărfuri şi acreditive.

Reuşisem să restabilesc legăturile cu COMIT (numele abreviat al acestei bănci) şi, datorită calităţilor deosebite ale oamenilor de la sectoarele Estero şi Merci, ca directorii Giuseppe Acquenza şi Giorgio Acquino, să mă bucur de înţelegerea cuvenită, aşa cum se cade unui client, în interesul său şi al băncii. Primul era un sard născut însă la Genova, oraşul cu tradiţie comercială de pe timpul republicii marine, care, la timpul său, contribuise la dezvoltarea portului de la limanul Nistrului, Cetatea Albă, numită de turci Akerman, transformându-l în bază genoveză în toată legea, cu depozite şi autoritate mai mult decât consulară. Contabilul Acquenza, la terminarea serviciului militar la artilerie (ca şi mine), a intrat în COMIT din Legnano, căsătorindu-se cu fata industriaşului Walliser, ceea ce l-a ajutat să-i înţeleagă mai bine pe întreprinzători. Dotat cu mult tact, politicos, niciodată n-a rostit un „nu“ răpicat, ştiind să evalueze riscurile cu multă pricepere. Era iubit de colaboratorii din bancă, nu făcea rău nimănui şi toţi i-au păstrat o bună amintire. Cu aceste calităţi umane a făcut repede carieră, ajungând până la gradul de codirector al sediului Milano, înlocuindu-i pe predecesorii elveţieni Brenniker sau pe procuriştii Arioli, Attilio Bianchi sau Montangeri. Calităţile sale erau întipărite pe chipul său. Era înalt, bine făcut, osos, dacă nu chiar sec, serios, cu mustaţă tunsă, înfăţişare deschisă, priviri clare, pătrunzătoare. Avea darul de a cuceri omul din primul moment şi înlesnea destăinuirile ca preotul la spovedanie. Putea deci cu mai multă uşurinţă să întrevadă fondul afacerii şi să-i prindă motivarea şi riscurile. Pe o vorbă a lui clientul

se putea bizui, deoarece el îşi asuma răspunderea de a-i convinge pe ceilalţi directori cu privire la avantajele operaţiei.

Obţinând valuta necesară din diferite surse, treceam la realizarea operaţiei, care se transforma în documente şi deschideri de credite documentate, care intrau în competenţa lui Giorgio Acquino. Orice întâlnire cu el era un prilej de bucurie, de evocare a ţării de baştină, deoarece el se născuse la sfârşitul primului deceniu al secolului la Galaţi. Acolo învăţase alfabetul, obţinuse diploma de contabil şi câştigase prima experienţă comercială într-o firmă exportatoare de lemn românesc: Sicula Legnami. Curând a ajuns la COMIT sau ROMCOMIT din Bucureşti, devenind astfel *bancar*, deoarece nu avea bani destui pentru a deveni *bancher*. Aceasta a fost adevărata sa şcoală, căci cu practica se învaţă mult mai mult decât pe băncile claselor secundare sau universitare. Când patria l-a chemat sub arme, în campania din Africa Orientală, el s-a înscris printre primii ca voluntar, înainte de vreme, făcându-şi datoria cu onoare, într-un moment când, sub presiunea engleză, Liga Naţiunilor, prezidată de Nicolae Titulescu, a votat sancţiunile împotriva Italiei. Cu toate acestea, ¸ara Românească a continuat să trimită pachete şi... petrol, prin intermediul altor ţări, în trenuri interminabile, fondând şi societatea mixtă româno-italiană APIR, prin Creditul Minier. Întorcându-se în Italia, la Milano, Acquino a intrat la COMIT *ex novo* fără a i se recunoaşte activitatea din România (cam întotdeauna recunoş-tinţa patriei se manifestă astfel), făcând carieră în sectorul mărfurilor de mare răspundere şi ajungând la încheierea carierei cu gradul de codirector cu sediul principal, titlu onorific sau, cum spunea el însuşi, *il contentino finale*.

Giorgio Acquino era înzestrat de la natură cu multă afabilitate. Surâsul său nu avea nimic profesional. El îl privea cu ochi vii, cercetători pe clientul de la ghişeu. De talia mea, ceva mai rotund, fără a fi gras, avea cum s-ar zice *le physique du rôle*. Prindea repede esenţa dosarului şi valoarea documentelor şi, fără

a pierde vremea, îşi însuşea argumentele, îşi păstra în rezervă răspunsul la o nouă propunere sau trecea la acţiune – dacă soluţia fusese discutată în prealabil în sfere mai înalte – după caz. Când, cu simpla-mi semnătură, m-am prezentat cu o emisiune de obligaţii pentru circa un milion de dolari, invitând COMIT-ul să le plaseze ori să le cumpere în propriu pentru a le revinde, Giorgio Acquino m-a însoţit împreună cu directorul de sector Birga, la directorul mare, Bevillacqua, omul cu simţul bancar în sânge, şi la administratorul-delegat Raffaele Mattioli, cu birou pe terasă, în faţa grădinii cu iarbă şi flori. La fel ca Acquino (care, renunţând la vechile preocupări, îşi trăieşte anii de pensie ocupându-se cu culesul ciupercilor, sport în aer liber mult preţuit în Italia şi recomandat contra artrozei), Mattioli îşi arăta prin dragostea de natură interiorul sufletului său de artist şi protector al artelor, cu slăbiciune pentru poeţi şi pictori, cărora le asigura câte o sinecură.

Prin aceşti oameni aveam în spatele firmei mele, ca o garanţie şi o mare sursă de energie, puternica bancă italiană cunoscută în toată lumea.

Plecând la Anvers, luasem cu mine opt mii de dolari în cecuri de călătorie, ca să arăt firmei americane că sunt cumpărător serios, care plăteşte peşin, dând chiar drept acont aceşti bani la încheierea contractului. Era în preajma Crăciunului. M-am întors şi am petrecut sărbătorile la Milano, apoi am reluat drumul spre Anvers, unde am rămas toată luna ianuarie a anului 1947, în cel mai modern hotel al oraşului, President Hotel, un zgârie-nori cu peste douăzeci de etaje. Şi de data aceasta uleiurile trebuiau încărcate în butoaie, dar ele îmi erau puse la dispoziţie de societatea furnizoare. Butoaiele au fost cumpărate pe piaţă, printr-un director tehnic numit Seghers, apoi spălate cu abur în instalaţii speciale de muncitorii lui Atlantic, care le încărcau, pregătindu-le pentru expediţia în vagoane. În luna ianuarie, gerul se simte din plin, vântul suflă aspru în valea fluviului Escaut, obligând muncitorii

bine îmbrăcaţi să se încălzească din vreme în vreme la foc. Pentru a-i stimula să nu întârzie lucrul şi a-i încălzi pe dinăuntru, am socotit oportun să-i tratez cu vin, dar mai ales cu şnaps. M-am situat la nivelul lor şi, zilnic printre ei, le vorbeam nemţeşte, iar ei îmi răspundeau în flamandă, înţelegându-ne perfect. Aşa mi-am dat seama că toată aversiunea flamanzilor şi a olandezilor, manifestată după război împotriva limbii germane, nu era defel justificată pe plan lingvistic, deoarece ambele erau limbi surori, cu accente dialectale şi ortografie în mod forţat diferită, spre a marca deosebiri. La pronunţare însă se regăsea identitatea cuvintelor şi, pentru mine, era numai o chestiune de nuanţă surprinderea sensurilor. Flamanzii pronunţă cuvintele mai gutural, mai nazal, ceea ce se observă mai ales la operă, cum am avut prilejul să remarc, într-o seară, ascultând *Faust* de Gounod, într-o versiune oribilă.

Frigul mare de la Anvers aveam să-l simt şi eu pe teren, deşi eram bine îmbrăcat, din cauză că nu mă hrăneam cum se cuvine. ¸ineam un regim sever, căci îmi apăruse o eczemă la gât şi sub manşetă, datorată unei hiperacidităţi la stomac. Mi se impusese un regim vegetal sărac în calorii şi nepotrivit muncii de control pe care o îndeplineam pe teren. Mâncam zilnic o salată specială, albă, lungă, numită andivă, pregătită la cuptor cu unt şi foarte gustoasă, îndeosebi când era bine rumenită. Aici învăţasem s-o apreciez şi plăcerea de a mânca andive mi-a rămas până azi, deşi, după o lună de meniu zilnic, începuse să mi se pară mai amară decât la început. Amărăciunea ei era însă compensată de prezenţa şi zâmbetul dulce al unei simpatice belgiene, al domnişoarei Jacqueline Seghers, fata directorului. Acesta, cu părintească grijă pentru un viitor strălucit dorit fiicei sale, prin asociaţii de idei între cantităţile de ulei cumpărate şi dolarii care-mi umflau buzunarul interior, între talentul de poliglot al tânărului petrolist şi domiciliul său în Italia, ţară în care toţi belgienii râvnesc să locuiască, s-a gândit că n-ar fi rău să mi-o prezinte, să mă însoţească prin oraş, apoi la restaurantul hotelului, unde, cu delicateţe şi

atenţie pentru beteşugul meu epidermic (încă nevăzut sub cămaşă), îmi alegea meniurile şi îmi descoperea gustul diverselor andive. Meniul a fost confirmat şi în consiliul de familie, deşi toţi mă deplângeau pentru faptul că nu puteam să mănânc alimente mai consistente, şi îndeosebi ouă, ca să capăt mai multe forţe, iniţiative şi un mai mare avânt. Între vânt şi avânt, căutam să menţin un echilibru, ceea ce era destul de greu deoarece fata era frumoasă, bine croită şi destul de îmbietoare, aducându-mi aminte de cealaltă Jacqueline, dar nu prea voiam să mă angajez la altă fidelitate. Un singur defect avea belgiana: la orice emoţie, mică ori mare, îi ieşeau pe piele pete roşii de urticarie, trădându-i fără voie gândurile şi stările sufleteşti. Aveam astfel pe faţa şi pe gâtul său un termometru care îi măsura în permanenţă starea interioară, ceea ce mă ajuta mult în conversaţiile în doi şi apoi în familie. Cu gândul la ea, parcă mă mai încălzeam pe teren, ceea ce nu-mi displăcea, după cum nu mi-ar fi displăcut nici o apropiere mai mare. Din nefericire, nu eram dumerit până la ce limită puteam să ajung şi ce consecinţe sentimentale ar fi decurs. Principiul juridic: „să nu aduci daune nimănui, de nici un fel, prin propria acţiune sau inacţiune“, îmi revenea mereu în punctul luminos al conştiinţei. Nu cunoşteam obiceiurile belgiene, tăria de înger a fetelor flamande, lărgimea lor de vederi, cum aveam să constat peste un an, la munte, când două belgiene prietene, una brună – Régine – şi alta blondă – Francine –, şi-au propus să mă instruiască şi să mă introducă în tainele temperamentului şi ale viziunii nordice. La Anvers am rămas, cum spunea Eminescu, „nepăsător şi rece“, dar mai ales singur, temându-mă de frig şi plecând tot pe frig, la sfârşitul lui ianuarie, o dată cu vagoanele de ulei. Am lăsat în urmă o amintire plăcută şi, poate, un regret, judecând după intensele pete roşii apărute pe pielea vizibilă a trupului lui Jacquelin, acoperită şi ea cu o blană de astrahan.

Belgienii mi-au părut muncitori şi ambiţioşi. Se grăbiseră să repare daunele provocate de război, reconstruind clădiri şi industrii. De fapt, această ţară nu suferise prea mult, căci, la începutul conflagraţiei, armatele lui Hitler au trecut peste Belgia în graba mare, parcurgând cei trei sute de kilometri – lărgimea ţării – fără dificultate şi opoziţii, după ocolirea Liniei Maginot, în care Franţa investise sume enorme. După invadarea teritoriului, regele a cerut armistiţiu, hotărându-se să rămână cu poporul, sub ocupaţie, spre a feri ţara de bombardamente. Guvernul n-a împărtăşit această decizie şi s-a refugiat în Franţa, apoi la Londra. În anul următor, s-a organizat rezistenţa locală, care a reuşit să suprime o seamă de comandanţi hitlerişti, până la eliberarea ţării, în septembrie 1944, sub regenţa prinţului Carol, fratele regelui Leopold al III-lea. Acesta avea să rămână pe tron până la referendumul din 1950, când s-a decis reîntoarcerea lui Leopold, iar apoi, după reacţii violente, trecerea tronului şi a puterilor regale tânărului Baldovin, devenit rege al belgienilor, după o ocupaţie grea, care durase cinci ani de zile.

Spre SUA

În acest timp, prin voiajuri şi noi contacte, am avut prilejul să-mi lărgesc viziunea şi informaţiile cu privire la America. Odinioară nu-mi plăcuseră comentariile în ton ascuţit, tăios, ale ofiţerilor americani la Varese, care veniseră să ocupe Italia săracă – bogată mai ales în munţi stâncoşi, atât în nord, în centru, cât şi în sud –, în realitate întreaga peninsulă fiind formată din şerpuirea unui lanţ de munţi, cu multe ţărmuri şi aluviuni adunate de-a lungul mileniilor. Erau prea puţine noţiunile mele despre Statele Unite, extrase din lecturi şi din şcoală, dar ele se completau mereu, prin noi legături şi relaţii. Odată, aflându-mă în cabina vagonului de dormit al trenului spre Roma, cu un inginer american pe nume David Morgenstern, am avut prilejul unei confruntări mai ample între viziunea mea de „băştinaş“ şi viziunea lui de „vizitator“. Cum e obiceiul la americani, după puţină vorbă, am devenit

Dave şi Constantine şi am aflat că el era fidel vechilor legi, că plecase din Polonia şi devenise un bun şi autentic american. Bărbat simpatic, purta pipă spre a mai adăuga câţiva ani la cei treizeci şi doi pe care nu-i socotea suficienţi pentru afacerile sale importante din Europa. Era înalt, elansat, cu ochelari la citire, dar nu la vorbire, cu mustaţa tăiată corect, în toate dimineţile de el însuşi, dar din când în când, corectată şi aranjată de un bun frizer de pe Fifth Avenue sau de prin apropiere; fără pistrui, brunet, mai aproape de rasa originară, deşi corcit într-o oarecare măsură, căci pierduse însemnele particulare ale naţiei, lăsând lesne să se vadă că făcea parte din categoria celor care se deosebeau fundamental de chazarii Europei Orientale şi apăreau ca izraeliţi cumsecade, total occidentalizaţi. Cu modul său franc, deschis şi fără rezerve, fără şiretlicuri rasiale sau atlantice, era omul ideal de legătură între cele două continente. El revenea, după memoria părinţilor şi străbunilor săi, să regăsească Europa ca piaţă pentru afaceri mănoase. Ca să devină bun american, lăsase să-i crească picioarele la dimensiunile obişnuite ale omului comun *(common man)*, adică aproape de măsura patruzeci şi cinci la pantofi (ei erau depuşi la parterul cabinei şi lesne puteau fi apreciaţi), dar arătând stăpânul lor destul de spălat, aceştia nu emanau izuri şi parfumuri toxice, vulgare, obişnuite în Manhattan şi chiar în mediile medicale şi universitare europene, după cum m-a convins medicul personal al unui petrolist, ai cărui pantofi încălţaţi în picioare uitate să fie spălate exală izuri democratice, mai ales când, pentru o bună propagare a miasmelor, pantofii de vară sunt găuriţi sau împletiţi. Ca orice american, Dave nu avea burtă şi pantalonii nu-i coborâseră sub buric, după moda actuală. E acesta un secret al americanilor, pe care europenii, pe drept cuvânt, pot să-i invidieze. O cale potrivită ar fi aceea de a suspenda masa din mijlocul zilei, deşi ea are rădăcini străvechi, romane, când *prandium*-ul se făcea cu o desebită ceremonie, în jilţuri caracteristice, ori de a renunţa la vinurile bune, cu sute de calorii la pahar.

În biroul său din New York, Dave se ocupa de produse chimice şi oferea în special *engineering*-uri pentru instalaţiile chimice, Europei în refacere, nevoită să construiască noi uzine şi rafinării de petrol, distruse sau depăşite din pricina războiului, dar evoluate în SUA, care niciodată nu au avut un război la ele acasă, în afară de războiul civil. Unele ţări se străduiau să-şi refacă vechile instalaţii, cu atâta grijă distruse de bombardierele DC-4 americane, numite şi fortăreţe zburătoare. Întrebându-l pe Dave ce afaceri reuşise să realizeze în Italia, mi-a mărturisit că nu făcuse încă nimic. Se mai afla în faza de propuneri şi tratative, deşi împlinea un an de deplasări şi discuţii. L-am întrebat cum amortizează cheltuielile de voiaj, făcute în fiecare lună, şi el mi-a răspuns că nu e defel preocupat de asta, deoarece spezele generale sunt suportate de alte afaceri locale şi că, în orice caz, ele sunt scăzute din bilanţ la impozite, deci practic recunoscute de guvernul american. Toate cheltuielile inerente voiajurilor de afaceri, chiar personale, erau automat contabilizate şi considerate necesare la Fisc. Spre deosebire de sistemul american, Fiscul din Italia era complet lipsit de logică şi nu recunoştea aproape nimic, chiar când călătoriile erau documentate cu timbre şi ştampile. Funcţionarii Fiscului deseori habar nu au câte cheltuieli implică şi ce înseamnă a pregăti şi a realiza o afacere, a câştiga o piaţă, a încheia o compensaţie, deoarece sunt recrutaţi din rândul oamenilor cu studii incomplete ori foarte reduse. În Grecia, de asemenea, orice acţiune comercială sau administrativă e privită cu multă suspiciune şi taxată în neştire, cu rea-credinţă. Funcţionarii Fiscului reduc apoi din sumele impozabile fanteziste, ca să-şi creeze astfel un merit, premiat apoi în monetă dată pe ascuns. Cu toate aceste reduceri, firmele nu pot suporta impozitele grele şi înşişi funcţionarii respectivi, deveniţi prieteni în ultima fază, sfătuiesc să se recurgă la tribunal, spre a li se face dreptate şi a obţine o reducere din apăsătoarele impozite. Consecinţele: o seamă de procese care duc la pierderea de timp şi enervări,

consum inutil de energie, ce ar putea să fie altfel utilizată, în mod creator şi pozitiv.

Devenind prieten cu Dave, luam masa uneori împreună la Roma, iar când trecea el pe la Milano, venea să mă viziteze. Nu avea produsele chimice solicitate de firma mea, dar se gândise să-i ofere adresa mea unui alt american, provenit din România, un oarecare Virgil Stark-Scrobeală, care mă făcea să mă gândesc la soluţia folosită pentru întărirea gulerelor, a mânecilor şi a altor părţi ale lenjeriei. Am purtat corespondenţă cu Stark, dar nu-mi amintesc să fi realizat totuşi vreo tranzacţie concretă cu dânsul, amidonul pentru scrobeală nefiind un articol de mare căutare în Italia.

Era însă foarte căutat sacâzul, şi ştiu că cerusem şi obţinusem nişte licenţe de import din America, cu plata în dolari de-ai Unchiului Sam. Licenţele eliberate de minister fiind publicate în ziarele economice şi în Buletinul ICE, într-o bună zi s-a prezenat la mine un oarecare Adelio Bianchi, un milanez bine introdus pe piaţa acestor produse chimice. Exista un „târg“ al chimicalelor, o dată pe săptămână, în preajma Bursei din Milano. Ignorasem acest lucru şi Bianchi m-a invitat să-l însoţesc într-o zi şi să asist la contractările peripatetice ale mărfurilor, de la om la om, întocmai cum era târgul agricol pentru fâneţe şi cereale. Se vorbea, în genere, în dialect milanez, cu expresii atrăgătoare şi pitoreşti, de un colorit sonor, aducând pe alocuri cu franceza şi poate cu unele rămăşiţe gotice longobarde. Adelio Bianchi mă scotea din încurcătură, traducându-mi frânturi din conversaţie, devenind astfel *piaţistul* meu. Învăţase meseria de vânzător en gros de vopsele şi fărburi, de solvenţi de tot felul şi ştia că sacâzul era folosit ca ingredient, la şelacuri şi uleiuri industriale. Voise să devină comerciant pe cont propriu, la vârsta de treizeci de ani, după ce pornise ca piaţist vânzător, apoi ca intermediar de partide mijlocii şi mai mari, de chimicale şi uleiuri, iar după ce prinsese curajul cu mine, şi-a înscris firma de import-export, cerând ministerului

licenţe proprii. Piaţa fiind servită din ce în ce mai abundent, marjele beneficiare scădeau şi afacerile deveneau tot mai riscante şi mai puţin atrăgătoare. Ultima licenţă de import de sacâz i-am cedat-o, contra unei participări fixe la beneficii plătite cu anticipaţie! Această prevedere era necesară, căci Adelio, cu care stabilisem raporturi de bună vecinătate (dacă nu de prietenie), era cam slab de înger şi, cum se vedea în posesia unei sume, o şi topea cu achiziţii necomerciale, începând cu blana de astrahan pentru nevastă. O seamă de negustori din Bucureştii de altădată aveau teoria reclamei firmei, prin felul cum îşi îmbrăcau nevasta. Ei o înzorzonau cu bijuterii şi-o înfofoleau în blănuri, că abia se mai mişca, părând un urs viu şi nu o blană tăbăcită. Aşa îmi explica domnul Argintel Miculescu cu emfază, lăsând să cadă de sus vorbele-i mari ca dovlecii, exprimând filozofia sa negustorească. Nu ştiu dacă Adelio sau nevastă-sa fuseseră în România, dar au fost foarte fericiţi către sfârşitul anului de succesele lor, dedându-se la petreceri, banchete cu şampanie franţuzească în localuri de noapte, de parcă ar fi ajuns stăpânii Milanului. Omul începea să-mi placă tot mai puţin şi, încet-încet, a ieşit din circuitul relaţiilor mele, deşi fusese cel care-mi vânduse primele partide de ulei de delfin.

Sacâz sau colofoniu se găsea din belşug în SUA, care nu duc lipsă de păduri de brad, pin şi alte răşinoase, din care se obţinea produsul folosit şi de tăbăcăria noastră în vremea copilăriei mele, dar numai ca ingredient lipicios pe curelele de transmisie ale maşinior şi ale valţurilor. America mi s-a deschis ochilor dornici de a-mi lărgi piaţa şi relaţiile comerciale, prin produse chimice şi petroliere, iar mai târziu prin transporturi navale. Era însă prea departe şi nici viza nu am izbutit s-o obţin pe un paşaport românesc. Lista neagră a firmelor inamice s-a mai păstrat o vreme şi după încheierea războiului. Abia după semnarea tratatelor de pace, ea a fost dată uitării şi scoasă din circulaţie.

L-am trimis în schimb pe Adelio Bianchi, contribuind cu jumătate din cheltuieli. Mare mi-a fost emoţia când am primit şi înregistrat pe fir de oţel primul telefon, într-o scurtă conversaţie extrem de costisitoare. Am încercat şi alte produse, dar nu rentau, deoarece fabricile de produse chimice din Italia şi, în genere, din întreaga Europă îşi reluau anevoie activitatea. Mă atrăgeau îndeosebi produsele petrochimice, care se înmulţeau şi se deschideau ca un evantai, devenind produse plastice, solvenţi şi chiar alcool etilic, la fel de pur ca şi cel obţinut din distilarea amidelor şi glucozelor fermentate. Atât de mult mă pasionasem, că odată, mergând la Paris, am cumpărat un geamantan de cărţi de petrochimie şi, în loc să ies la vreun local, cum fac toţi cei care oftează după această metropolă, am rămas în cameră la hotel, citind până în zorii zilei. Mai târziu aveam să întemeiez societăţi petrochimice cu programe greu de realizat, cerând investiţii tot mai mari, enorme, care depăşeau posibilităţile unui individ, mai ales la început de carieră.

În acești ani, refugiaţii politici români îşi făceau visuri în legătură cu banii proveniţi de la guvernul mareşalului Antonescu şi transferaţi pe numele consilierului de legaţie Creţeanu. Cu toate procesele de revendicare a sumelor de către cei interesaţi, acesta le-a ţinut pentru sine, ca cetăţean american, dând prea puţin membrilor aşa-zisului guvern umbră sau guvern fantomă al fostului om politic Vişoianu. Greaua sarcină de a prelua şi a pune la adăpost casa partidului ţărănesc (cincizeci de mii de galbeni) a revenit fiului doamnei Ghilezan, care reuşise să obţină o numire ca secretar general al Ministerului de Finanţe. Cu toate eforturile făcute în diferite ţări pe unde se pripăşise cu greaua povară, fiul doamnei Ghilezan n-a reuşit să se impună faţă de nimeni, ba nici faţă de familie, ca să nu mai pomenim de frumoasa soţie. Deși contestă misiunea, recent ea a fost confirmată şi înregistrată de către fostul consul Petre Ionescu, viceşef al cifrului la Externe. Toate acestea le aflase consulul Ionescu de la doctorul Lupu, care

îi declarase în mod solemn o seamă de fapte clamoroase, cu prilejul recepţionării unei telegrame cifrate în doi peri de la ambasadorul Iorgu Iordan (Iordanoff), prin care se arăta că Marea Vecină ar fi fost de acord cu un guvern naţional-ţărănist, dar sub preşedinţia doctorului Lupu, nu a lui Iuliu Maniu, în felul acesta producând sciziune în partid.

Personajele care se preocupau de „ţările captive“, trecute în zona de influenţă dorită şi obţinută de Stalin, trezeau mare vâlvă în America. În acele momente mitul Yaltei era în floare. Americanii credeau şi respectau acordul scris şi acordurile secrete cu sfinţenie anglicană-metodistă. Eroii acestor acorduri, cu funcţii importante în timpul războiului, scriau şi publicau memorii, descărcând vina unul pe celălalt sau găsindu-şi alibiuri. Timpul a făcut ca guvernele fantomă să dispară şi, o dată cu ele, acţiunile care căutau să împiedice orice iniţiative americane de strângere a relaţiilor cu România şi cu alte ţări socialiste, spre folosul populaţiei şi mărirea securităţii ţării, indiferent de guvernul aflat la putere. Împotriva apăsătoarei *influențe* (gripă în it.), care a luat anul acesta forma unei viroze respiratorii, se vor ridica unii lideri, între care cel dintâi a fost mareşalul Tito.

Dar nu această Americă o căutam eu. Cea politică a fost întotdeauna deficitară; cea economică, în schimb, este imensă şi explozivă.

Spre Ungaria și CSR

Viena era punctul unde ajungeau toate informaţiile din lagărul socialist şi ziarele austriece nu lăsau să le scape nici o zi fără a da o veste din ţările estice, aflate sub protectoratul sovietic. Faptul de a nu fi putut să merg în România şi să asist la funeraliile tatălui meu – eventual cu un avion închiriat, trecând frontierele încă neconfirmate de noile tratate de pace – mă îndurerase profund. După o vreme, dorul de glia sfântă a strămoşilor mei

ajunsese să mă mistuiască. Deşi nu trecuse decât un an de la plecarea mamei, aş fi dat orice să o revăd măcar la frontiera ungaro-română şi să aflu amănunte despre ultimele zile ale lui tata, cauzele morţii sale pretimpurii, dispoziţiile sale finale. Luasem informaţii cu privire la Ungaria şi aflasem că, după doi ani de la terminarea ostilităţilor, trupele Aliate se instalaseră de-a binelea şi prinseseră rădăcini, căci schimbarea şi primenirea lor prea deasă nu erau socotite o politică potrivită, deoarece, la reîntoarcerea în patria-mumă, ostaşii simţeau nevoia să treacă printr-un centru de readaptare la condiţiile climaterice de acasă, din stepele nesfârşite ale Rusiei şi ale Siberiei, mai puţin dotate cu palate şi tacâmuri de argint, ca ale grofilor de la Budapesta şi din restul Pustei Balatonului. Aflasem că o reprezentanţă maghiară la Viena dădea un fel de viză pentru intrarea în Ungaria, dar că această viză nu avea nici o valoare dacă nu era confirmată de comandamentul rusesc.

În acest scop am însărcinat un funcţionar, proaspăt angajat de Alfred Pal în vara anului 1947, cu misiuni de relaţii publice şi de alergătură, spre a-i ajuta pe cei doi caporali-majori ai mei. Acest angajat austriac avea un nume cu rezonanţe ruso-poloneze şi vorbea ruseşte destul de bine. În acea epocă sobră, când toate depindeau de prima forţă de ocupaţie, era bine ca firma să aibă un tălmaci şi să comunice direct, la nevoie, cu stăpânirea. Om trecut de cincizeci de ani, înalt şi slab, cu părul blond-gri, ascultător şi săritor, bucuros că îşi găsise o ocupaţie, după ce trăsese mâţa de coadă multă vreme, tălmaciul nostru s-a dus la comandamentul rusesc, a expus dorinţa mea de a obţine o superviză rusească, în scopul de a vizita Ungaria, şi a întins paşaportul. Mulţi austrieci făceau astfel de vizite, în căutarea alimentelor de pustă, de unde veneau divizii întregi de iepuri (bineînţeles, vânaţi şi expediaţi în frigorifere, pentru a spori caloriile meniurilor austriece reduse la proteine). Ofiţerul rus l-a ascultat pe Hans, s-a înseninat la faţă văzând că un austriac i se adresează atât de frumos în limba sa

maternă, însă când a aflat că e vorba de preţioasa ştampilă, dorită pe un paşaport românesc, emis în numele regelui Mihai, s-a întunecat, s-a întristat, ba chiar s-a înfuriat şi a trântit „documentul“ la pământ, reproşându-i acestui austriac că s-a pus în slujba unui român. Dând din colţ în colţ, Hans a ridicat paşaportul de pe podele şi, cu ochii încărcaţi de nedumerire, a pus cu timiditate o ultimă întrebare:

– De ce mă dojeniţi că mi-am aflat şi eu un post şi că, amărât ca vai de mine, îmi câştig o pâine? Este adevărat că directorul societăţii este un român, dar el conduce o societate austriacă şi...

– Noi nu ne spurcăm ştampilele pe astfel de paşapoarte! Poţi să te duci la şeful tău şi să-i spui că nu-i dau viza nici în ruptul capului. Şi ascultă-mi sfatul: ar fi bine să-ţi schimbi postul şi să-ţi găseşti o altă slujbă. De ce nu vii să lucrezi cu noi? Doar ştii ruseşte!

– *Haraşo, panimaiu...* a îngânat Hans şi s-a întors abătut cu coada între picioare, nedumerit încă de cele întâmplate şi simţindu-se el însuşi profund nedreptăţit şi solidar cu mine.

Nu-mi venea să cred că, după ce-am obţinut autorizaţia maghiară, aveam să întâmpin dificultăţi la confirmarea ei din partea ruşilor. Între timp, comunicasem în ţară dorinţa de a o întâlni pe mama la frontieră, crezând că un colocviu aerian, ca cel de pe gârla Maslianicului, între Elveţia şi Italia, este posibil şi în alte părţi ale Europei civilizate, căci doar eram în *Mitteleuropa,* de-a lungul Dunării, în centrul geopolitic al continentului. În vederea acestei întâlniri, se oferise să o însoţească pe mama şi să se înfăţişeze la frontieră vechea mea flacără, Margareta T.V., care, în acest scop, s-a apucat să facă vizite de recunoaştere prin părţile Oradiei Mari, nebănuind că plimbările ei pot fi interpretate ca o intenţie de trecere frauduloasă a frontierei. Până să dau de veste că viza îmi fusese refuzată, târcoalele Margaretei au atras atenţia vajnicilor paznici ai graniţelor regale ale României de atunci. Domnişoara Margareta a fost invitată să dea explicaţii şi, nefiind

suficiente şi convingătoare, i s-a întocmit proces-verbal, i s-au dresat acte de dare în judecată şi i s-a oferit pensiune gratuită pentru reeducare, o anumită vreme.

Ca atare, am amânat orice plan de întâlniri până după încheierea tratatelor de pace, eveniment care devenise laitmotivul tuturor acţiunilor grele şi nereuşite. Toate ţările europene intrate în război, cu sau fără voia lor, reuşiseră să semneze tratate de pace cu învingătorii din răsărit, de peste ocean şi de peste Marea Mânecii. La cei trei, s-au mai adăugat în mod curios şi francezii, deşi ei nu învinseseră pe nimeni şi fuseseră, din păcate, ca şi celelalte vecine beligerante, o ţară ocupată. Eliberarea Franţei se făcuse prin debarcarea trupelor anglo-americane în Normandia şi la ele s-au adăugat apoi formaţiuni franceze de *maquis,* strânse de colonelul De Gaulle. Italienii reuniseră, de asemenea, unele forţe partizane şi se alăturaseră trupelor aliate multicolore, pentru eliberarea Italiei. Spre deosebire de Franţa şi Italia, România îndreptase contra lui Hitler forţe incomparabil superioare, o armată întreagă în plină eficienţă de circa jumătate de milion de oameni, dotaţi cu echipament, armament şi mai ales cu o vastă experienţă de război, în măsură să reziste la nevoie încă şase luni de zile pe frontul de la Galaţi, Focşani, Nămoloasa. Diviziile româneşti s-au îndreptat spre frontul de Vest, alături de trupele sovietice, au eliberat Transilvania cedată de alţii maghiarilor, au eliberat Ungaria şi capitala ei, Budapesta, precum şi Cehoslovacia, unde, în Munţii Tatra şi Matra, s-au distins prin acte de eroism recunoscute ca atare de comandamentele cehoslovace şi sovietice. În această campanie, România a pierdut peste o sută optzeci de mii de oameni, fără a fi fost recunoscută ca părtaşă, cobeligerantă, la înfrângerea hitlerismului, deşi altele fuseseră înţelegerile la armistiţiu. Ca şi Italia, România a fost tratată ca ţară învinsă, cu obligaţia în plus de a plăti daune de război.

În schimb, Austria avea să aştepte mult şi bine faimosul *Staatsvertrag,* deoarece ocupanţii doreau să rămână cât mai mult,

dacă nu pentru totdeauna, în inima Europei, la Viena, pentru motive strategice, economice, politice şi mai ales religioase, plăcerea lor fiind de a înlocui sfinţii cei vechi cu alţi sfinţi mai noi. Natural, Austria era o punte de trecere spre alte ţări, cu halte de ajustare, dacă nu chiar cu popasuri mai îndelungate. ¸ările interesate erau Cehoslovacia, Ungaria, România şi, la nevoie, Iugoslavia. Mai mult, în Austria se descoperise ţiţei, iar ţiţeiul, fiind greu de contabilizat, a fost automat trecut la capitolul „pradă de război“, şi intrat în posesia Aliaţilor răsăriteni. Ei l-au gospodărit bine şi au ridicat producţia de la trei sute de mii de tone la un milion de tone, izbutind să creeze şi o reţea de gaze naturale conectată la reţeaua intercontinentală euro-asiatică. Luptele interne dintre Aliaţi, pentru încheierea păcii cu Austria, au dus până la urmă la crearea unui statut de neutralitate, iar Austria a început să semene cu Elveţia, motiv pentru care nici până azi ea nu poate să intre în Piaţa Comună.

Tratatul de Pace cu Austria s-a încheiat abia în anul 1955, ţinând în suspensie până atunci toate marile şi micile hotărâri şi împiedicând reconstrucţia Austriei în ritmul dorit. Cel puţin aceasta este explicaţia oficială şi patriotică, menită să acopere o realitate mai tristă. Austriecii au pierdut pofta de lucru şi s-au împărţit în două categorii: jumătate din populaţie s-a făcut socialistă şi s-a dedicat administrării ţării, iar cealaltă jumătate a devenit demo-creştină, sperând că nu va mai fi nevoită să lucreze. Această constatare am făcut-o personal, destul de lesne, printre muncitorii şi funcţionarii societăţii mele austriece, atenţi la legile sociale înmulţite peste măsură şi nu la munca prin care îşi procurau pâinea cea de toate zilele. Toţi voiau să fie şefi şi nu se mai găseau muncitori. Chiar şi în zilele noastre, aproape toţi lucrătorii mei de la Viena sunt cetăţeni străini, îndeosebi iugoslavi şi români din Banatul de Vest.

Cu toate acestea, moneta austriacă, şilingul, care înlocuise marca germană, s-a apărat destul de bine şi a rezistat tendinţei

spre inflaţie, mai bine imediat după război, decât acum, deşi schimbul e favorabil când preţurile se ridică necontenit, iar costul hotelurilor a ajuns exorbitant. În cadrul unei tendinţe de nivelare internaţională, după standardul preţurilor americane, în dolari, mai toate ţările sunt în întrecere şi ridică preţurile tuturor produselor şi serviciilor. Dar Europa nu-i America şi nici dolarii nu sunt la ei acasă în vechiul continent. Din auzite, am aflat că în Ungaria florinul înflorise mult, fără să prindă rădăcini solide, supus mlădierilor afectuoase produse de vântul din răsărit, care aducea cu sine rubla, ca valută-forte.

Totuşi, mintea mea nu se oprea, în căutarea unei soluţii de reîntâlnire cu mama. Ştiam din vechea geografie că şi Cehoslovacia are frontieră comună cu România, pe la Halmei, în Maramureş, prin a treia republică federată: Rutenia Subcarpatică, de 12 000 kmp. Îmi scăpase faptul că ea fusese dezlipită de patria-mumă, ca şi jumătate din Bucovina, şi anexată Ucrainei Sovietice, spre a constitui o altă poartă de intrare spre inima Europei, spre Praga, cum s-a văzut mai târziu, în 1968. De aceea mă interesam şi de Cehoslovacia şi, când am aflat posibilitatea de a intra în contact şi de a stabili relaţii de afaceri cu cehoslovacii, n-am pregetat nici un moment, mânat de aceeaşi speranţă de a relua legăturile cu ai mei. Dar şi această tentativă a eşuat, ba chiar a evoluat în mod tragic, riscând a proba pe propria piele duritatea realităţilor ieşite la lumina zilei, după Cel de Al Doilea Război Mondial, câştigat, fără urmă de îndoială, de Stalin, în cadrul marelui plan de supunere a Europei, elaborat de Petru cel Mare, azi în curs de înfăptuire. Aceasta însă se va întâmpla mai târziu, când am cunoscut Praga *die goldene Stadt*, oraşul de aur, cum era numit în trecut.

Ca fost cetăţean al marelui Imperiu Habsburgic, *K und K, (Kaiser und König) Staatsangehörige*, era firesc să năzuiesc a cunoaşte toate ţările formate din cele cincisprezece naţiuni, ce ar fi putut constitui o primă confederaţie europeană dunăreană,

după propunerile gânditorului Aurel Constantin Popovici, concetăţean al meu din Lugoj, făcute încă din 1906 şi acceptate de prinţul moştenitor, arhiducele Franz Ferdinand. Există, în fond, şi ceva care leagă aceste populaţii: poate tradiţia habsburgică, poate substratul tracic nevăzut, dar real şi efectiv, aşa cum l-a calificat în 1917 marele geograf şi istoric Eugen Oberhummer, de la universităţile din München şi Viena. Solidaritatea românilor cu Cehoslovacia s-a manifestat în multe rânduri, pe front şi în politică, în cadrul pactului tripartit al Micii Înţelegeri, concepute de N. Titulescu. Dar nici această ţară mutilată de Al Doilea Război Mondial nu am izbutit s-o cunosc decât în anii următori, iar vizitarea sa era să mă coste un sejur în Siberia, pe vremea când ministrul Afacerilor Externe ale României, Ana Pauker, fiica rabinului din Buhuşi, era legată prin fir direct cu Stalin, pentru mai buna executare a ordinelor.

AŞEZAREA MULTINA ¸ ONALĂ

Boom-ul economic

Dezvoltarea industrială şi evoluţia societăţii occidentale cer mari resurse de energie, iar ipoteza unei Italii africane, furnizoare de petrol pentru Europa, nu se realizase. Istoria s-a desfăşurat altfel, iar sursele energetice au rămas în continuare căderile de apă şi Soarele. Dacă apele au fost captate şi utilizate, Soarele n-a apucat să fie exploatat. Se speră că şi el va intra în balanţa energetică mondială prin anii 1980, aşa cum va intra şi pirosfera Pământului, acest glob înfocat, cu temperaturi de mii de grade. Viaţa se desfăşoară pe pământ şi în apă, pe partea externă a unui cazan, izolat de o crustă. Căldarea ascunde enorme cantităţi de energie şi ele ne stau la dispoziţie, cu condiţia de a le extrage de la adâncimea de zece mii de metri, unde temperatura atinge o sută de grade, punctul de fierbere a apei. Pământul mai răbufneşte din vreme în vreme prin gurile sale vulcanice, vechi şi noi, pentru a ne reaminti de enorma sursă energetică ce se conservă din momentul desprinderii sale, acum patru miliarde cinci sute de mii de ani, din Soarele dătător de viaţă, azi folosit în Italia pentru atragerea turiştilor, căci populaţiile din nordul continentului coboară în peninsula italică în toate anotimpurile, în număr tot mai mare, de zeci de milioane. Se zice că turiştii care invadează Italia într-un an reprezintă mult mai mult decât toate armatele perindate pe teritoriul său, de-a lungul istoriei.

Lipsită de materii prime şi energii naturale după război, Italia s-a pus pe muncă şi, într-un an şi jumătate, a izbutit să şteargă urmele grave ale frontului şi ale bombardamentelor, repunând întreaga economie în funcţiune. Niciodată italienii nu dăduseră dovadă de mai multă hărnicie şi inventivitate ca în aceşti ani. Ajutoarele venite din afară, ca şi rezervele celor bogaţi, puse la adăpost în alte părţi ale lumii, au făcut ca Italia să fie prima ţară reconstruită din Europa. Vechile industrii dărâmate de bombardamente au fost ridicate la loc, mai impunătoare, cu utilaj modern, astfel încât produsele italiene au intrat din nou în competiţii prestigioase pe piaţa internaţională. În iureşul activităţii, anul 1947 a reprezentat un an de culme, un *boom* impresionant, când toată lumea câştiga bine, îşi refăcea rosturile, casele, vestimentaţia şi, uitând nenorocirile trecute, învăţa să petreacă, redescoperind farmecele vieţii.

Activităţile economice, serviciile, inclusiv schimburile comerciale presupun existenţa unei producţii intense, fie agricole, fie industriale. Ambele sectoare erau însetate de energie. Ca atare, preocupările mele s-au îndreptat din nou către acest sector. La începutul carierei, cele dintâi produse de care mă ocupasem fuseseră cele petroliere. Ajuns la o nouă treaptă în activitatea mea, după o desfăşurare de forţe în toate sectoarele merceologice, se impunea o alegere şi deci o specializare. Cum în venele românilor curge petrol, România fiind până mai ieri ţara cu cea mai mare producţie petrolieră din Europa Orientală (14 milioane de tone), era firesc să prefer sectorul energiei, lumea rafinăriilor şi a uzinelor petrochimice. ¸ările europene care făceau extracţii de ţiţei erau Polonia, Austria, Olanda şi Germania, iar prin anii 1950 însăşi Franţa îşi punea mari speranţe să descopere, pe lângă metanul de la Pau, şi zăcăminte de petrol. Din păcate, puţurile săpate în bazinul Arcachon au dezminţit aşteptările. Astăzi, în schimb, Marea Nordului e plină de făgăduinţe, iar Anglia se şi vede producătoare de petrol, alături nu de partenerii europeni

consumatori, ci de membrii producători ai OPEC-ului. Credeam în reuşita mea deoarece eram român, beneficiam de o tradiţie şi lucram sub însemnele Daciei, nume dat firmei mele, dar care a mai fost şi numele unei societăţi petroliere din România şi eram uneori luat drept filială italiană a acesteia. Socoteam că acumulase, în acei ani, o pondere suficientă pentru a fi luat în seamă de petroliştii de renume, care nu admit orice amator în meseria lor ameţitoare şi extrem de sofisticată.

Dezvoltarea acestui sector în Italia a fost interesantă. Din ţara importatoare de produse finite, a ajuns încet-încet să-şi creeze rafinării proprii, capabile nu numai să-i satisfacă trebuinţele interne, ci să ajungă să exporte produse în întreaga Mediterană şi în Europa toată.

Ocupând Italia de Sud, Aliaţii – în frunte cu americanii conduşi de generalul Clark – au organizat o aprovizionare şi o distribuţie raţională a produselor petroliere sosite de peste ocean. Birourile militare au trecut, la sfârşitul războiului, în mâinile civililor, la Comitetul Italian al Petrolului. Lipsa de devize făcea ca importurile de petrol să fie efectuate, ca şi multe alte importuri de mărfuri diverse, cu plata în lire interne. Acestea se acumulau într-un cont la dispoziţia guvernului american şi au ajuns să constituie, la un moment dat, un fond financiar şi de ajutor, în cadrul Planului Marshall. CIP-ul elabora planul de import al produselor petroliere după nevoile crescânde ale ţării şi acorda „cote“ de distribuţie, după capacitatea infrastructurilor fiecărei societăţi. La început, contractele şi achiziţiile le făceau direct organele CIP-ului. Abia după mulţi ani s-a acordat firmelor dreptul de a importa şi distribui direct pe piaţă. Permisele pentru import şi cumpărare de valută necesare plăţii erau acordate de trei ministere: Ministerul Industriei şi al Comerţului, Ministerul de Finanţe şi Ministerul Comerţului Exterior. Valuta şi îndeosebi dolarii lipseau după război, dând naştere acelui proces denumit *dollar gap,* adică lipsa cronică de dolari. Când aveam să devin membru

al Ligii Europene de Cooperare Economică, am abordat eu însumi, la unul din simpozioane, tema „foamei de dolari“, încercând să-i dau o explicaţie. Consideram că împărţirea Europei în două arii economice diverse şi lipsa schimburilor complementare între ţări care formaseră odinioară o simbioză, duceau la o seamă de anomalii economice, până atunci necunoscute, de unde înainte ţările occidentale importau materii prime şi produse semifabricate din răsărit, acum erau nevoite să le procure din America, făcând plata în dolari. Explicaţia mea a fost găsită rezonabilă şi acceptată, iar mai târziu şi-a găsit deplină acoperire, când s-au reluat schimburile cu ţările socialiste şi foamea de dolari s-a mai atenuat. Devizele pentru petrol, la unele produse speciale, proveneau din compensaţii, iar compensaţiile comportau exportul de mărfuri italiene de tot felul.

Funcţionarii CIP-ului, ca oameni de specialitate, au fost recrutaţi din rândul foştilor dirigeţi ai societăţilor petroliere. Aşa a fost doctorul Renzo Piga, născut în Sardinia şi uns cu toate unsorile experienţei, în cazul nostru, cu toate vaselinele, deoarece ne găseam în domeniul petrolului. El avea să devină apoi reprezentantul guvernului italian în reuniunile internaţionale, delegat permanent la Piaţa Comună, unde a rămas până la pensionare, lăsându-i locul fiului său.

Birourile domnului Piga de la Roma se aflau pe Via Vittorio Veneto, în faţa Ministerului Industriei şi al Comerţului. Era un vechi palat prins între hotelurile Excelsior şi Regina. Camerele cam întunecoase, din cauza marilor arţari crescuţi de-o parte şi de alta a faimoasei artere romane, dar şi din pricina perdelelor grele, menite să dea prestanţa cuvenită acestei instituţii parastatale, făceau pe interlocutor să se simtă el însuşi important şi misterios, ca toţi neguţătorii de petrol. Într-adevăr, tranzacţiile se referă aici la cantităţi mari, care cer mijloace de transport importante, iar valoarea lor depăşea milioane de dolari. Cum dolarul era cotat la şase sute de lire, sumele în lire se ridicau la sute de milioane şi

uneori depăşeau miliardul. Asemenea cifre fac să tremure mâna celor care le scriu, după cum mi-a mărturisit ministrul subsecretar de stat la Externe, Giuseppe Brusasca, atunci când a semnat un cec de un miliard în favoarea Somaliei, de a cărei administraţie fusese însărcinat, timp de zece ani, înainte de proclamarea independenţei, cu mandat din partea Naţiunilor Unite. Era deci nevoie de multă băgare de seamă şi de multă chibzuinţă, pentru a nu greşi şi a aşeza compensaţia pe baze temeinice. Problema finanţărilor, deşi era vorba de sume mari, nu se punea, căci deschiderea unui credit pentru produse petroliere era dispusă să o facă orice bancă, pe contul unei societăţi multinaţionale, cu credite practic nelimitate. Riscul pierderilor nu exista, căci plata acreditivului, avizat cu o simplă scrisoare de promisiune a plăţii, se făcea în temeiul documentelor de „încărcare“ a vaporului şi de „control“ al produsului. Spre deosebire de alte articole manufacturate, cum a fost pânza atlaz cumpărată de mine crudă, adică nevopsită, dar pe care nu puteam s-o controlez în întregime, iar la vopsit s-a dovedit reiată, produsele petroliere pot fi verificate prin analiza unui mic eşantion, care corespunde întregii încărcături de zece-cincisprezece sau douăzeci de mii de tone. Acesta este un mare avantaj, căci, cu certificatul în mână, eliberat de societăţile de control sau de un însărcinat al cumpărătorului, dar mai ales de către laboratoarele specializate de pe lângă şcolile politehnice, marfa poate să fie acceptată chiar de la plecare şi deci să fie plătită, documentele de transport devenind titlul de proprietate al mărfii. Documentele trec din mână în mână, de la furnizor la bancă, apoi la o altă bancă, sunt verificate de birourile specializate, adică de „biroul mărfuri“, şi ajung în cele din urmă în mâna cumpărătorului, după ce acesta face plata efectivă a mărfii. Analiza se mai poate face şi la sosire şi caracteristicile produsului sunt întotdeauna aceleaşi, dacă se folosesc metode similare. Marfa nu-şi pierde însuşirile în timpul transportului. De cele mai multe ori, produsele sunt depozitate la sosire în rezervoarele unor

societăţi de antrepozite, cu titlu fiduciar, iar documentele rămân în garanţie la bancă, până când marfa este scoasă efectiv din depozite, vămuită, plătită şi livrată pe piaţă, la consum. Acest sistem are avantajul de a plăti băncii pe măsura cantităţilor scoase din depozit. O dată cu ele, se plăteşte şi vama, dar mai ales drepturile fiscale, adică taxele la consum, care, în cazul Italiei, sunt superioare valorii mărfii, evoluând de la sută la sută, până la patru sute la sută. Aşadar, e vorba de un comerţ sigur, fără surprize, cu rezultate satisfăcătoare, chiar dacă marja beneficiară este foarte redusă.

Într-o zi, în posesia unei oferte, venisem cu inginerul Morariu să propunem spre cumpărare CIP-ului, nouăzeci de mii de tone de păcură, ceea ce însemna pentru mine o tranzacţie foarte importantă, care se ridica la mai bine de două milioane de dolari. Firma mea însă nu avea suficientă suprafaţă, pentru ca CIP-ul să ia în consideraţie oferta mea, deşi aveam licenţa de import în toată legea, eliberată de Ministerul Comerţului Exterior. În afară de asta, eram o firmă individuală, iar CIP-ul era un organism uriaş, obişnuit să trateze cu societăţi anonime, cu semnătura pe contract garantată de un capital social important. Realizasem în acea împrejurare nevoia de a dispune de o societate pe acţiuni şi de a ieşi din faza iniţială a activităţii mele cu firma individuală Dacia di Costantino Dragan, fără capital, ca toate firmele personale şi societăţile în nume colectiv. Domnul Piga trebuia să aibă un minimum de acoperire. El avea nevoie de o certitudine, cum că, în caz de eşuare a tranzacţiei, cheltuielile survenite cu deschiderea creditului să poată fi recuperate, ca şi daunele pentru lipsa îndeplinirii contractului. Operaţia, ca urmare, am fost nevoit să o fac prin societatea APIR. Ea era cunoscută, avea un capital potrivit şi parteneri de mare greutate, *Creditul Minier* din România şi societatea FIAT din Italia. Contractul a fost semnat între APIR şi CIP şi deschiderea de credit la fel, importul urmând să se facă în baza licenţei mele pe care, practic, am cedat-o APIR-ului, contra unui

beneficiu dinainte stabilit. Marfa a venit din România la scurt timp după aceea. Era o păcură de bună calitate, obţinută din ţiţei naftenic, fără sulf, din care se obţin uleiuri lubrifiante superioare, începând cu uleiul de bază *brightstock*. Păcura românească a fost şi a rămas preţuită, pentru că poate fi utilizată în siderurgie, la producerea oţelurilor de înaltă calitate, tocmai pentru că nu conţine sulf (sulful este o „otravă" pentru metale).

Pe atunci, România exporta tot soiul de produse petroliere înspre Italia, menţinând contingentele (cantităţile) fixate încă din vremea războiului, căci Italia a susţinut campania din Africa şi cea din Europa cu petrol românesc, adus în trenuri-cisterne prin Ungaria şi Austria. Operaţia mi-a procurat o marjă substanţială, redând oxigen pe o bună perioadă de timp firmei mele. Mi se făcuse lehamite de fructe, legume, textile, pantofi, mături, motociclete, biciclete şi atâtea alte produse de care mă ocupasem între timp şi îmi puneam mari speranţe acum în reluarea tranzacţiilor de petrol.

Mai dispuneam de o licenţă de import de optzeci de mii de tone de motorină şi una de douăzeci de mii de tone de benzină, oferite tot de România, căci ce altă ţară de origine puteam să indic în cererile mele, decât vechea furnizoare a Italiei? De data aceasta, prin bunele oficii ale inginerului George Morariu, am ajuns în legătură cu societatea comendatorului Ferdinando Peretti, numită API, Anonima Petroli Italiani. La rândul său, domnul Peretti era bine cotat la CIP, căci, spre deosebire de APIR, el nu avea numai depozite costiere, ci începuse construcţia unei mici rafinării la Falconara, lângă Ancona, pe ţărmul Adriaticei. Prea multă experienţă în importurile directe de petrol nu avea însă. Se impusese pe piaţă ca angrosist revânzător şi în această calitate prelua mărfuri de la alţii. Prin mărfurile oferite de mine cu licenţe la mână, el devenea şi importator, ceea ce îi aducea un spor de prestigiu. În oferta combinată, eu dădeam marfa şi licenţa, iar API dădea numele şi garanta finanţarea.

Lipsa de experienţă în afacerile internaţionale l-a determinat pe domnul Peretti să-şi ia doi directori tineri, unul pentru partea comercială distributivă internă în Italia, pe dr. Bruto Lagalla, iar altul pentru partea comercială cu străinătatea, cu suficientă pricepere în materie. Cel de-al doilea prezenta garanţii chiar şi prin numele său, Dario Haïm, scris cu tremă, pentru a se evita pronunţarea *ex abrupto* a originalului Heim. Acesta se căsătorise cu o splendidă blondă creştină şi nu voia să apară înrudit cu personajele antice ale Sfintelor Scripturi. Băiat inteligent şi simpatic, am tratat cu el în termeni sprinţari, într-un necontenit joc de inteligenţă şi perspicacitate, cu bătaie de tun cât mai lungă. În acest joc de şah, el şi-a dat seama că aveam mai multă experienţă în domeniul importurilor, al exporturilor şi al compensaţiilor (trecuseră şapte ani de încercări de tot felul) şi devenea tot mai atent şi mai prevăzător, ca nu cumva să greşească şi să scadă în ochii şefului său, producându-i daune, sau, pentru a fi în termenii subiectului, mai puţine beneficii decât dorea patronul. Beneficiile am convenit să le împărţim după legea leului: domnul Peretti şi societatea sa, API, luau trei pătrimi, iar eu luam o pătrime. În acordurile stabilite de Haïm, am prevăzut însă o clauză bine gândită, la a cărei împlinire urma să mai obţin o parte din beneficiu. Acestei clauze, Dario Haïm nu i-a acordat importanţa cuvenită. Convins că punem o clauză irealizabilă, a acceptat-o bucuros şi l-a convins şi pe preşedintele societăţii, Peretti, să o subscrie. Împărţirea inegală a beneficiilor avea o justificare, căci eu nu dispuneam de credit la bănci şi nu puteam să mă încumet a propune unui institut bancar o operaţie de asemenea anvergură, deşi împărţită pe tranşe ar fi fost posibilă. CIP-ul însă, adevăratul cumpărător, făcea deschiderea de credit necesară ca să o pot transfera în străinătate. În afară de asta, el voia să cumpere marfa CIF şi nu FOB, ceea ce mă obliga să procur şi să închiriez eu vapoarele. Închirierea vapoarelor era altă tranzacţie cu riscuri mari, deoarece prevede date fixe de încărcare şi, dacă nu sunt

respectate de furnizor, iar vaporul staţionează, se plătesc *stalii* şi *contrastalii (demurrage,* în englezeşte), iar aceste taxe pot fi foarte ridicate şi modifică ecuaţia tranzacţiei în chip radical. Iată de ce asocierea cu domnul Peretti devenea necesară.

Domnul Peretti s-a adresat Băncii Naţionale a Muncii (Banca Nazionale del Lavoro) al cărei sediu principal era tot pe Vittorio Veneto, vizavi de CIP şi de Ministerul Industriei. Directorul general, domnul Luigi Simeoni, îl cunoştea personal pe Peretti ca om de meserie, cu depozite care valorau sute de milioane, ba chiar miliarde de lire, şi, ca atare, a dat dispoziţii ca filiala pentru activitatea bancară în zona Romei, de sub direcţia domnului Amedeo Porciani, ajutat de şeful sectorului mărfuri, Stefano Racca, să examineze operaţia de import şi să deschidă creditul respectiv. La indicaţiile mele, domnul Stefano Racca, mare expert în materie, a înţeles de îndată operaţia şi nevoia de a găsi o formulă de echilibrare şi protecţie a diverselor interese, cu toate garanţiile necesare date de bancă. Scrisorile de promisiune de plată, odată îndeplinite, pot fi luate drept monetă sunătoare în anumite condiţii. Cererile şi precizările mele găseau răspuns şi formulare de îndată. Dosarul a prins formă şi creştea mereu, astfel încât în puţine zile totul a fost perfectat şi pus la punct. De altfel, domnul Racca devenise un om de renume în BNL şi în străinătate şi a făcut o carieră briliantă, din ziua angajării la Geneva, până la pensionare, după patruzeci şi şapte de ani de neîntreruptă activitate, fără o zi de absenţă, când s-a văzut ajuns în vârful piramidei funcţionăreşti. Într-o vreme, banca îl trimitea în misiune în regiunea Puglia, pentru a găsi noi forme de garantare a plăţilor vinurilor, fără riscul botezării lui în drum spre destinaţie, convingându-i pe producători să adere la formalităţile şi documentele propuse. În alte cazuri, era trimis în America, unde se aflau mărfuri blocate de luni de zile cu mari riscuri pentru bancă, iar domnul Racca le-a pus în mişcare, spre satisfacţia tuturor şi, în primul rând, a direcţiei superioare, în frunte cu preşedintele, inginerul Imbri

Longo, şi colaboratorii săi, Neppi, Pollak, Guadagnini etc. Cu timpul, aveam să ajung şi eu în tratative directe cu aceşti „sfinţi ai economiei“, fiindu-le prezentat de domnul Racca. O dată mai mult, el dovedea că un piemontez din oraşul trufelor, Alba, dacă e bine răsădit în teren fertil, este capabil să rodească idei spontane, ca ciupercile peste noapte, idei de valoare, căci în toate, şi mai ales în comerţ, „la început a fost ideea“. Om de spirit ales, împreună cu simpatica sa soţie milaneză Annamaria, participă şi azi la conferinţele fundaţiei, uneori cu întreaga familie, adică şi cu fetiţa Giavametta, dublă licenţiată în filozofie şi în litere. Chiar azi, la jumătatea decadei a şasea, e mai sprinten fiziceşte şi spiritualiceşte decât mulţi falşi tineri universitari. Se vede că cine se naşte la echinocţiul de primăvară primeşte în zestre o şarjă vitală deosebită!

Creditul a fost deschis de bancă direct în favoarea furnizorului român, la Bucureşti, iar mie mi s-a eliberat o scrisoare de garantare a marjei beneficiare care se ridica la o sută douăzeci de milioane de lire. Societatea API obţinea din aceeaşi tranzacţie un beneficiu de o sută optzeci de milioane, cu ajutorul micii mele firme, care dispunea de marfă, de licenţă şi de idei, în primul rând. Restul operaţiei şi furnizarea produselor de către Creditul Minier ţinea de partea executivă, de încărcare, transport şi descărcare la Veneţia.

Cariera lui Peretti era tipică unui *self made man*. Originar de la Fidenza, în apropierea oraşului Parma, el începuse în tinereţe să vândă uleiuri lubrifiante, în bidoane de un litru şi cinci litri, în dreapta şi-n stânga, transportându-le el însuşi în portbagajul bicicletei. Ca să ajungă să pună un ban deoparte, pedala mii de ore pe rudimentara lui bicicletă. Om muncitor, peste orele obişnuite de lucru, gonea de la un târg la altul. Formându-şi o clientelă stabilă, a servit-o mai întâi cu bidoanele, apoi cu butoaiele de benzină. Clienţii săi erau proprietari de garaje, mici staţii de benzină improvizate prin sate, instalaţii rudimentare de pompe acţionate cu

mâna, aspirând benzina printr-o ţeavă introdusă direct în butoi. Peretti vindea deci produsele la vânzători mai mici, apoi a trecut la alţii mai mari şi aşa a ajuns să-şi formeze o reţea de cumpărători şi o organizaţie proprie de distribuţie. Produsele petroliere cumpărate de la furnizori în greutate şi vândute apoi la volum îi aduceau un surplus de câştiguri. Volumul creşte în funcţie de temperatură şi agitarea în timpul transportului umfla benzina şi mai mult. De aceea, întotdeauna, pe lângă marja comercială obişnuită, se mai adăuga ceva şi de la diferenţa de volum, datorată transportului şi încălzirii în timpul verii. De altfel, şi consumul de benzină e mai mare în cele trei anotimpuri calde, decât iarna. Pe lângă benzină şi motorină, Peretti vindea petrol lampant, detaxat pentru agricultură, ca şi motorina pentru pescari. Taxele fiind mari, orice *culaj* (pierdere prin scurgere, *calo,* în italieneşte, însemnând scădere) mai abundent cu produsele detaxate ajută să crească în cantitate benzina şi motorina taxate. Vândute la preţul normal, ele produc beneficii sporite. Prin hărnicie şi imaginaţie, Ferdinando Peretti pătrunsese în toate tainele meseriei. Aflase că *acqua ragia minerale* numită şi *white spirit* se folosea pentru vopsele şi pictură, fiind un produs intermediar între benzină şi petrolul lampant. Deşertarea ei într-o anumită proporţie în benzină nu se resimţea imediat la motor, îndeosebi la cele ieşite din război, după multe reparaţii. Din orice nouă ocazie de a obţine marfă Peretti trăgea profit la vânzare şi agerimea spiritului său era lesne de observat din primele momente. Începând o convorbire, el aducea imediat vorba de petrol, indiferent de subiectul propus de interlocutor, deoarece era singurul sector în care putea să întreţină o conversaţie. Folosindu-se astfel de tot timpul pe care-l avea la dispoziţie, reuşise să realizeze beneficii şi rezerve suficiente pentru a-şi construi la început un depozit mic la Fidenza, apoi unul mai mare la Falconara, la Marea Adriatică, în speranţa de a se aproviziona cu produse petroliere pe mare, nu numai de la rafinăriile din Italia, dar şi direct din străinătate, visul oricărui

petrolist. Năzuia, desigur, să realizeze şi o mică rafinărie, începând poate cu una de regenerare a uleiurilor lubrifiante uzate.

Cu timpul, Ferdinando Peretti a trecut prin toate ipostazele negustorilor de petrol şi a ajuns la faza finală: aceea de rafinator, cu instalaţii pe coasta mării şi punte proprie de descărcare-încărcare, distilând produsele pentru distribuţie prin propria reţea de staţii. Apoi, sub îndemnul unui cal-zmeu, simbol de putere. Bicicleta şi-a agăţat-o în cui, la grinda de la intrarea în casa-depozit de la Fidenza, locul unde îşi începuse activitatea, socotind-o cea mai de preţ relicvă a carierei sale împlinite. Pentru merite speciale, mai întâi pentru hărnicie şi pentru serviciile aduse economiei ţării, precum şi pentru a i se recunoaşte noua poziţie socială, i s-a acordat titlul de comandor, iar apoi de *grande ufficiale* (mare ofiţer). Alţii plăteau o sumă, făceau o donaţie în favoarea unei instituţii de interes obştesc sau filantropic, numai pentru a ajunge în posesia unei decoraţii, căci, fără un titlu, nimeni nu se poate socoti mare şi important în Italia. Toţi se bat ca să devină *cavaliere*, apoi să fie promovaţi la rangul de *cavaliere ufficiale*. Dacă unul e vrednic şi tenace, obţine titlul de *commendatore* şi poate apoi să salte prin influenţa prietenilor la *grande ufficiale* sau chiar la gradul suprem de *cavaliere di gran croce*. Când ne-am cunoscut, Peretti obţinuse deja gradul de *grande ufficiale*. Îl trecuse pe cartea de vizită şi purta o rozetă la butonieră. În genere, acest titlu se scrie, dar nu se pronunţă şi, pentru a te adresa cuiva important, se obişnuieşte să-i spui tot *commendatore*. A revenit însă la titlul de *cavaliere del lavoro*, maxima recunoaştere a statului, care a instituit Ordinul Muncii pentru cetăţenii italieni harnici, creatori de mari întreprinderi şi locuri de muncă, aleşi în număr redus (douăzeci şi cinci pe an) şi decoraţi de însuşi preşedintele Republicii *motu proprio*.

Tranzacţia Dacia-API s-a realizat în condiţiile prevăzute de mine. Ele îmi dădeau drept la o ulterioară cotă de beneficii, conform acordului scris. Fără a contesta acest drept al meu, am fost

însă mereu amânat cu lichidarea diferenţei şi, în cele din urmă, am fost nevoit să uit de ea. În sinea sa, Peretti interpreta clauza contractuală ca o lipsă de dibăcie a colaboratorului său Dario Haïm, dar nu pricepeam de ce mă pedepsea pe mine. În afară de acest lucru, propunerea tranzacţiei fructuoase pentru amândoi o adusesem eu, posesorul licenţei şi al mărfii aducătoare de beneficii. Pe de altă parte, nu-mi venea la îndemână să-l somez şi să-l forţez printr-un proces sau un arbitraj să îndeplinească toate condiţiile contractuale, deoarece acest lucru mi-ar fi *preclus* (închis) alte posibilităţi de afaceri cu el, şi comercianţii trăiesc nu dintr-o singură afacere, ci din mai multe. În contractul iniţial prevăzusem şi clauza arbitrajului amical, neştiind cum să găsim o satisfacţie pentru inginerul George Morariu, care ne pusese în legătură mai întâi prin telefon, apoi printr-o întâlnire. El era directorul unei societăţi care se ocupa de petrol şi, prin urmare, nu era obligat să faciliteze tranzacţii aparte, prin intermediere. Aşa încât merita pe bună dreptate un comision. Dar George Morariu avea o poziţie importantă în APIR, era corect şi cinstit în profesiune şi nu accepta sub nici o formă o astfel de remunerare. ¸inând să-i creez un avantaj, atât eu, cât şi Peretti (care îl preţuia, deşi zicea că Morariu vorbeşte mult, până la plictiseală, ca şi cum fără vorbe s-ar putea face negustorie), am fost mulţumiţi când am aflat o formulă elegantă şi l-am numit „arbitru amical“ în cazul unei contestări. Am fixat un onorariu substanţial de două milioane de lire, ceea ce l-a satisfăcut pe deplin, cu atât mai mult cu cât salariul inginerului nostru nici pe departe nu atingea o sută de mii lunar. Funcţia de arbitru n-a apucat să o mai îndeplinească, limitându-se la o simplă explicaţie cu Peretti, spre a-l convinge să-mi plătească diferenţa. Dar Peretti rămânea impenetrabil, lăsându-mă să gust doar satisfacţia unei biruinţe tehnice şi morale asupra lui Haïm. Această biruinţă avea să mă convingă că inteligenţa în diferite domenii, şi îndeosebi în comerţ, nu este monopolul unor naţii anumite şi că românii nu au nici un motiv

să se socotească mai slab dotaţi şi să devină complexaţi. În acelaşi timp, nu subestimam experienţele milenare ale fenicienilor moderni. Am învăţat multe de la ei, de la felul de a gândi al acestora, încât puteam să previn mişcările adversarului de la jumătatea de drum a tratativelor şi, în fracţiuni de secundă, să socotesc şi să calculez pe etape, utilizând timpul rămas pentru a pregăti răspunsul la răspuns, înainte de a fi fost formulat. Nu o dată, după ce partenerul deschidea gura, îl lăsam să spună câteva cuvinte, apoi îi completam propunerea sau răspunsul pe care intenţiona să-l dea. Adesea, partenerii erau derutaţi de această elaborare în timp real – pentru a folosi expresia lansată de informatică –, determinându-i să fie mai prudenţi şi să-şi limiteze apetitul. Îmi plăcea să arăt din capul locului cum înţeleg să discut şi să conving partenerul să vadă şi să aleagă împreună cu mine modalitatea de a face tranzacţia în mod avantajos pentru ambele părţi. Adesea, partenerii spuneau: „Dumneata eşti prea inteligent pentru meseria noastră. Cu dumneata nu facem mulţi purici!“, la care eu ripostam: „Nu, nu vă speriaţi, puteţi face tranzacţii, chiar bune tranzacţii cu mine, dar câştigul trebuie împărţit, spre a nu depăşi peste măsură rolul fiecăruia. Ceea ce pretind este un *fair play*. Să se respecte regula englezească a jocului onest“.

Majoritatea comercianţilor urmăresc „lovitura finală“, după o prezentare aparent echilibrată şi judicioasă a ofertei. Incauţii neprevăzători se lasă înşelaţi de aparenţe şi întotdeauna primesc lovitura de graţie. Corifeul domnului Peretti se socotea om cu experienţă şi cu succese, obţinute în Turcia, de unde venise, se lăuda cu victorii anterioare, le povestea cu lux de amănunte şi, la banchetele de relaţii publice de la Clubul 38, restaurant normal, nu după moda englezească, oferite de preşedintele societăţii, se cam umfla în pene şi punea mare patos în înfăţişarea actelor sale de bravură. Scopul său era să se facă auzit de preşedinte şi astfel să fie apreciat ca om versat, iar societatea să se prezinte bine. Pe de altă parte, voia să crească în ochii frumoasei neveste care îl

privea ca pe un zeu, un zeu cam rotofei şi grăsuţ, promiţând să sporească în dimensiuni şi să elaboreze urmaşi demni, adică tot dolofani, pe măsura tatălui. Lăsând societatea şi transferându-se în Mexic, el şi-a lăsat şi nevasta cu cei doi fii, iar familia s-a întors în Italia. Directorul filialei API de la Milano, *cavaliere* Aroldo Lavagetto, nu-l prea băga în seamă, abia dacă îl privea cu coada ochiului şi nu-i oferea nici o satisfacţie. Lavagetto colaborase încă din prima tinereţe cu Peretti şi lucrase întotdeauna pentru el cu tragere de inimă şi abnegaţie, asigurând vânzările lor de petrol în tot nordul Italiei. Avea aerul unui om de la ţară, mai „scuturat“ în urma studiilor şi a experienţei sale, dar păstrând în multele cute ale feţei şi în priviri duritatea omului pornit de jos, şi, poate, de aceea mai preţuit de directorul general, dr. Ricci.

Plasarea produselor petroliere româneşti în Italia era încredinţată societăţilor mixte şi societăţilor locale, care reprezentau firme din România sau cumpărau produse româneşti, pentru a le revinde. Deşi n-am avut nici o reprezentanţă, reuşisem totuşi să obţin produse. După felul cum lucrau – bine sau rău –, aceste societăţi serveau sau deserveau economia românească. ¸ara rămânea cu beneficii mai mari când societăţile-mamă erau româneşti, cum au fost Creditul Minier, Redeventza şi altele. Acţiunile acestor societăţi ar fi fost bine să se afle în mâinile unor financiari români, ale publicului, în posesia Băncii Naţionale sau a Băncii Româneşti din Bucureşti. Când societăţile din România erau filiale ale marilor trusturi internaţionale, atunci începeau manevrele monetare şi deplasarea beneficiilor spre Londra, Haga, New Jersey, New York etc. Exista deci un interes ferm ca reţeaua stabilită în străinătate de Creditul Minier şi de Redeventza să rămână în patrimoniul românesc.

Din păcate, detaşarea de Occident şi cesiunea acestor organizaţii economice, o vreme lăsate în abandon total, au fost spre paguba ţării aflate sub administraţia guvernelor de concentrare democratică din România, angajate într-un efort fără precedent

pentru redresarea industriei şi a agriculturii noastre, grav afectate de cele două războaie purtate de români în Est şi în Vest.

România se retrage din Occident

Legăturile mele cu APIR-ul se înteţeau, pe măsură ce vraja petrolului punea tot mai mult stăpânire pe mine. Primii paşi cuminţi ai activităţii mele în străinătate îi făcusem în anticamera acestei societăţi şi de aceea îi păstram o afecţiune constantă. Consideram APIR-ul un patrimoniu românesc, îl priveam cu mândrie şi mă simţeam întotdeauna dator să-l apăr. Inginerul George Morariu avea o dublă calitate, de director general al societăţii (constituită în Italia cu capital românesc şi italian) şi de exponent al grupului românesc, ale cărui interese era dator să le apere. Când îl copleşeau necazurile iscate din conflicte de interese între societate şi grupul său ori, mai bine zis, între grupul românesc şi grupul italian, îşi mai descărca sufletul şi faţă de mine. În toată discreţia, fără a şti nimic „oficial", eram astfel la curent cu unele probleme ale APIR-ului, căruia îi întrezăream limpede norii ridicaţi la orizont.

Noua orientare politico-socială a României şi întreruperea relaţiilor economice dintre Est şi Vest au avut drept urmare lichidarea filialelor şi a societăţilor mixte româneşti în străinătate şi transferarea capitalurilor în ţară. Aşa s-a ajuns la hotărârea de a se vinde participarea românească de cincizeci la sută în APIR partenerului italian, adică societăţii FIAT.

Se punea astfel capăt unei iniţiative pur româneşti, de mare prestigiu, creată după Primul Război Mondial, ca o probă a capacităţii comerciale şi tehnice locale româneşti, în replică la societăţile anglo-americano-belgiene, care exploatau fără milă petrolul românesc, cedat la preţuri derizorii filialelor lor din străinătate. S-a luat această hotărâre sub guvernul mareşalului Averescu, care a dotat societatea nou creată, Creditul Minier, cu

un fond iniţial constituit din perimetrul petrolier din regiunea Ploieşti şi Câmpina, foarte bun şi productiv. A fost marele merit al ministrului Industriei şi al Comerţului de atunci, ing. Tăslăuanu, de a fi ales atât de bine perimetrul, şi al mareşalului Averescu, de a-l fi dat aşa cum relatează Jean van Zaanen de la Viena, care a asistat personal la o discuţie între aceştia, precum şi de a fi înfiinţat şi dat redevenţele de petrol *(royalties)* în gestiune acestei societăţi. Ea trebuia să ia fiinţă numai cu capitaluri româneşti şi cu personal exclusiv românesc, sătulă fiind ţara de capitaluri şi funcţionari străini.

În aceste terenuri aproape orice sondă era activă, dând producţii excelente, unele eruptive, cu un enorm debit de ţiţei. S-a creat astfel o faimă a Creditului Minier în toată ţara şi lumea cumpăra pe capete acţiuni, care s-au ridicat, la un moment dat, chiar peste valoarea lor efectivă. La fiecare sondă eruptivă, societatea dădea funcţionarilor o gratificaţie, în afara celei anuale, sub diferite motivări: locuinţe, lemne de foc şi chiar... murături pentru iarnă! Personalul superior primise la început anumite acţiuni gratuite, de cointeresare. Însă toate au un capăt (doar cârnatul are două, după cum spune o expresie germană). Au venit şi zile cenuşii, apoi negre, iar societatea umbla după ajutoare financiare, care au fost date de Banca Românească. Cu timpul, aceasta a ajuns să stabilească un control efectiv asupra *Creditului Minier*. Societatea s-a dezvoltat mereu, şi-a mărit activitatea comercială. În ţară avea rafinăriile de la Ploieşti–Aurora şi de la Orşova–Tileagdt, depozite regionale, un depozit costier la Constanţa, pentru export în toată lumea, altul la Giurgiu, pentru export în Europa Centrală şi, bineînţeles, şi-a stabilit o reţea de pompe de distribuţie în toată ţara. Dar hotărârea cea mai importantă a fost de a deschide filiale în străinătate, unele cu rafinării proprii şi depozite costiere.

În 1928 a fost creată la Viena societatea Creditul Minier Österreichische-Rumänische Mineralölvertrieb G.m.b.H. (Cremin)

cu două rafinării, una la Droesing, alta la Korneuburg pe Dunăre, depozit de Praterspitz şi depozite interne în toate landurile austriece, precum şi o reţea naţională de şase sute de pompe. În 1929 a fost creată la Paris societatea Credit Minier Franco Roumain (Cremifraro) cu depozit la Le Havre şi un număr însemnat de pompe de distribuţie. În 1930 a fost instituită o agenţie de vânzări la Alexandria, în Egipt. În 1932, la München, a fost creată societatea Credit Minier Deutsch-Rumänische Petroleum-Gesellschaft m.b.H.H. cu depozit şi pompe. Societatea italo-română APIR a luat fiinţă în 1935, cu o participaţie de cincizeci la sută a societăţii FIAT, cu depozite costiere la Livorno şi la Veneţia-Marghera, cu pompe în tot nordul Italiei, începând din Latium. În anii 1934-1935 a fost creată la Praga societatea Union, iar la Rotterdam societatea Petra, cu depozit costier, unde ing. Popovici făcea vânzări en gros. În urma ocupării Austriei de către nazişti, a fost vândută grupului Leuna-Gasolin AG la preţul pieţei, societatea Cremin de la Viena şi s-a creat o societate Cremin la Berlin, care ţinea numai evidenţa mărfurilor exportate de la Bucureşti în Germania. Nici problema transporturilor nu a fost neglijată, căci în 1930 a fost creată Societatea de Transporturi Petroliere pe Dunăre, care dispunea de două remorchere şi patru şlepuri, preluând mărfuri la Giurgiu şi descărcându-le la Praterspitz–Viena, dar mai ales la Deggendorf în Germania.

Iată că şi românii au dat probă de capacitate comercială pe plan european, sub conducerea inginerului Mitică Constantinescu, un factotum al societăţii, care a format oameni precum ing. Buhlea, ing. Neniţescu şi alţii, ulterior afirmaţi în lume.

La abandonarea poziţiei României în Occident, ing. Popovici, căsătorit cu o olandeză, a făcut eforturi financiare şi a cumpărat el bunurile societăţii Petra. Domnul Şoneriu, directorul Creminului de la Paris, „s-a vândut“ împreună cu societatea unui grup englez, fiind singurul care n-a dat socoteală nimănui, simţindu-se tare sub protecţia societăţilor oculte. Noii directori ai Creditului

Minier de la Bucureşti tratau – sau, mai bine zis, maltratau – cu FIAT cedarea unei cote părţi de cincizeci la sută. Apoi, însăşi societatea-mamă Creditul Minier a fost naţionalizată şi înglobată în Sovrompetrol.

După cum se ştie, în urma războiului – „pierdut“ în prima fază şi „câştigat“ în a doua – România ar fi meritat să treacă în rândul ţărilor învingătoare. Totuşi, acest statut i-a fost refuzat şi, cu toate sacrificiile făcute (180 000 de morţi) pentru înfrângerea Germaniei hitleriste, ea a fost obligată la împovărătoare datorii de război. Aceste daune, oficial trei sute de milioane de dolari, au fost plătite de nenumărate ori în natură, ajungându-se, după unele surse, la un total de zece miliarde de dolari. Industrii demontate, păduri, minereuri de uraniu, petrol pompat prin conducte directe, cereale, alimente, îmbrăcăminte, tot ce se putea produce şi extrage din solul ţării timp de cincisprezece ani, trecea drept „pradă de război“, pentru a nu mai intra la socoteală. Mai mult, au fost întemeiate societăţi mixte 50/50 la sută în principalele sectoare industriale şi, în primul rând, în cel petrolier. Aşa au luat naştere Sovromurile, în care România punea proprietăţile, sondele, rafinăriile, reţeaua de distribuţie, pădurile, vapoarele etc., iar Aliatul punea numele şi experţii care supravegheau activităţile în calitate de „consilieri“ şi preluau beneficiile. De altfel, toate marile întreprinderi din ţară aveau, pe lângă direcţia proprie, un consilier sovietic, pentru controlul şi preluarea producţiei, în contul pagubelor de război interminabile.

Sovrompetrolul a intrat în posesia tuturor societăţilor şi întreprinderilor petroliere. Interesele germane minime în acest sector prezentau o motivare suficientă pentru acapararea bunurilor intrate în sfera capturilor de război. Dar cele mai multe şi mai importante societăţi aparţineau Aliaţilor englezi şi americani. Acestea au fost cedate de bunăvoie de Churchill şi Roosevelt, ca o compensaţie pentru cota de aur din tezaurul german, capturat şi împărţit numai între cei doi. Pentru a intra şi acestea în asociaţia

amicală a Sovromurilor, s-a cerut şi s-a impus guvernului român şi naţionalizarea lor. Dar dacă în Rusia, după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, bunurile sechestrate au rămas definitiv pierdute, în schimb România, la reluarea raporturilor comerciale cu ţările respective, a fost nevoită să ramburseze valoarea acţiunilor societăţilor naţionalizate.

Chiar înainte de constituirea definitivă a Sovrompetrolului, Creditul Minier (societate românească sută la sută) a trimis un delegat în Italia, pentru tratative care aveau drept scop cesiunea acţiunilor APIR. Delegatul a fost profesorul de matematică Dimitrie Anton. Ajuns în Italia, oamenii de la FIAT, în frunte cu Lorenzo Negro, l-au luat în primire, acordându-i toate atenţiile cuvenite. Purtat de la un banchet la altul, servit cu „desert“ final ales cu mult gust şi rafinament, în fiecare seară de altă culoare, s-a ajuns la crearea unei atmosfere plăcute, de prietenie, propice tratativelor din ziua următoare. Copleşit de atâtea atenţii, dus la Torino ca un biruitor într-un car de triumf, profesorul Anton a fost primit cu acelaşi ceremonial şi apoi lesne convins că valoarea întregii societăţi (socotită după patrimoniul său net, rezultat din bilanţ) nu depăşea trei sute de milioane de lire, deci un milion de dolari de atunci, la care se mai adăuga un *good will* (vadul comercial) de încă douăzeci la sută. Stabilindu-se, aşadar, valoarea de cesiune de trei sute şaizeci de milioane de lire, preţul de vânzare al acţiunilor româneşti urma să fie de o sută optzeci de milioane. Contractul a fost pregătit, parafat, semnat şi dus la Bucureşti, pentru aprobare şi executare.

Inginerul George Morariu n-a fost informat direct de toate demersurile, pentru a nu prejudicia tratativele. El s-a revoltat însă şi a protestat cu tărie faţă de maşinaţiunile folosite pentru cumpărarea părţii româneşti, de pe urma cărora România ieşea păgubită. A dat să explice delegatului nostru că n-ar fi fost cazul să vândă acţiunile, că societatea putea să meargă înainte, să câştige, contrar afirmaţiilor interesate ale directorilor de la FIAT. El

venea cu dovezi concrete şi demonstra că România putea să livreze în continuare produse petroliere Italiei şi că această piaţă nu trebuia abandonată. Dar delegatul nu avea timp să-l asculte, prea ocupat de relaţiile publice şi mai ales umane care i se pregătiseră. În afară de asta, el nu avea cunoştinţe suficiente în acest domeniu sau competenţă economică deosebită şi nici nu voia să primească lecţii de la un inginer. Directorii reprezentanţi ai grupului italian au dat probă de multă iscusinţă, iar Lorenzo Negro s-a dovedit un mare pezevenghi, cu toată aparenţa de *feiner Mann*. Îl cunoşteam bine şi întreţinusem relaţii sociale, spre a nu spune amicale, cu el. În 1946 fusesem cu el la Torino, împreună cu soţia sa şi cu doamna Mazzola, ghemuiţi în micul meu Topolino. Altă dată, am mers cu maşina consilierului Antohi, o Lancia puternică, de la Milano la Roma. Atunci mi s-a arătat ca un adevărat as al volanului, luând curbele de nouăzeci de grade în plină viteză. Trecea la vitezele a treia şi a doua schimbându-le cu o uimitoare îndemânare, perfecţionându-mă şi pe mine în conducerea şi dominarea automobilului. La Roma mă primea la el acasă, într-un apartament frumos, în cartierul aristocratic Parioli. Aici comandase şi o frescă, pe peretele salonului, pentru a-l face mai impunător şi a se situa în categoria celor „de clasă“. Avea o soţie de-o vârstă cu el, veselă, iar fiul său, Pippo, era inteligent şi îşi lăsase plete, anticipând moda de azi. Toţi ştiau să aprecieze glumele bune nu numai în franceză, dar şi în germană, ca să nu mai vorbim de cele băştinaşe. O tipică familie piemonteză, cu valenţe europene: *falsi ma cortesi*.

În urma tratativelor pentru cesiunea APIR-ului, Lorenzo Negro mi-a devenit antipatic. E adevărat că el nu făcea nimic cu titlu personal, nu trăgea nici un câştig deosebit, ci poate spera o avansare pentru beneficiile aduse grupului. Ceea ce mă impresiona neplăcut era lipsa lui de scrupule, de echitate, căci ajunsese să prezinte valoarea acţiunilor la aproape o zecime din cea reală. Nu se putea, aşadar, să rămân nepăsător. Era vorba de un bun

românesc în Italia, iar acest bun era smuls de ghearele vulturului rapace, pe care nu-l văzusem până atunci în emblema totemică a maşinilor FIAT.

Semnarea contractului de cesiune însemna, de fapt, încheierea carierei lui George Morariu. Îi venea greu să se împace cu această idee şi suferea pentru irosirea capitalului acumulat, prin eforturile sale, timp de vreo paisprezece ani. Devenind sută la sută italiană, societatea nu mai avea nici un interes să ţină ca director general un român, rezident în Italia de mulţi ani, împământenit, şi l-ar fi lăsat pe drumuri. Dar chiar în această nouă situaţie, dacă România ţinea să vândă absolut toate aceste acţiuni, trebuia cel puţin să le vândă bine, la preţul pieţei, făcându-se o revizuire a contractului. Inginerul Morariu a început atunci lupta de informare şi documentare asupra valorii reale a Creditului Minier de la Bucureşti. El a întocmit un amplu memoriu, a adunat o serie de documente, de statistici, cu cifre şi indicatoare, ajutat în parte de mine, deoarece pe funcţionari nu se putea bizui şi nici nu dorea să-i implice într-o acţiune care nu-i interesa, ba chiar puteau fi acuzaţi într-o bună zi de oamenii societăţii FIAT. Lupta de informare a durat un timp, iar rezultatul a fost că organele ministeriale de la Bucureşti n-au mai fost de acord cu termenii contractului, iar semnatarului i s-a făcut un proces, din care a ieşit condamnat cu cincisprezece ani de odihnă. Era ceea ce merita. Cu timpul, severitatea cu care l-am judecat s-a mai atenuat. În recluziune, el a gândit şi a elaborat o operă unică în lume, care face cinste ştiinţei şi culturii româneşti peste hotare. Faţă de profunda pregătire teoretică, de gândire superioară a acestui savant, adesea mi-am pus întrebarea: cum e posibil să stea laolaltă atâta slăbiciune în acţiune, alături de o inteligenţă, o logică şi o memorie atât de strălucitoare? Revăzându-l pe profesor după ani, în domeniul său de specialitate, am mai uitat imaginea tufei de Veneţia de odinioară.

În vara aceluiaşi an, a sosit la Roma, în calitate de administrator-delegat al Creditului Minier (în curs de fuzionare în Sovrompetrol) românul Lasserson, cetăţean lituanian trecut prin Austria şi împământenit în glia ospitalieră a României. El avea o dublă misiune: să reia tratativele cu societatea fiat (dacă aceasta s-ar fi arătat dispusă să plătească preţul real al acţiunilor) şi să-i concedieze pe directorii români de la această societate, rechemându-i în ţară. Bineînţeles, cei de la FIAT ar fi trebuit să mărească preţul de cumpărare a acţiunilor cel puţin de cinci ori, după socotelile făcute în baza datelor furnizate de inginerul Morariu. Valoarea patrimonială a societăţii includea mari depozite costiere, la Fiumicino (Ponte-Galera), la Livorno, la Veneţia, la Milano şi o reţea de mai bine de cinci sute de puncte de distribuţie şi staţii de serviciu, pentru vânzarea benzinei şi a motorinei în toată Italia, de la Nord de Roma până în Alpi. Numai aceste staţii reprezentau o valoare de un miliard şase sute de milioane de lire. Domnul Lasserson s-a comportat într-un mod mult mai serios decât predecesorul său. Desigur, n-a refuzat mesele oferite de gazde, dar n-a acceptat „deserturile“ şi n-a cedat ispitei chefurilor şi petrecerilor fără rost. Nu se ştie dacă atenţii de altă natură, mai ocultă, n-o fi acceptat el prin Elveţia. În tratative însă dădea dovadă de prudenţă şi se dovedea un bun expert, umbrind pe improvizatul său predecesor. Oricum, departe de a corespunde realităţii, condiţiile de preţ şi plată au fost ameliorate, probă că după perfectarea şi executarea tranzacţiei, FIAT, devenit proprietar absolut al acţiunilor, a cedat, la rândul său, întreaga societate APIR pentru suma de trei miliarde de lire (zece milioane de dolari) societăţii americane GULF, ceea ce reprezenta de zece ori valoarea patrimonială calculată în primele tratative!

Cedarea acţiunilor româneşti şi concedierea funcţionarilor români i-au pus în mare încurcătură pe cei patru directori: George Morariu, Vasile Chircu, Laurian Pălămidaru şi Roger Slăniceanu. Întoarcerea în ţară nu era simplă. Societatea care îi

trimisese aici nu mai exista, iar în Sovrompetrol nu aveau nici o garanţie că vor fi angajaţi, deoarece reprezentau acum o societate defunctă, legată de un regim condamnat pe toate căile. Veştile din ţară nu erau în măsură să-i liniştească. Colegii lor de acasă primeau lefuri de milioane de lei devalorizaţi, cu care abia reuşeau să-şi acopere elementarele nevoi ale traiului. Stabilizarea leului, măsură absolut necesară, îi lovise fără menajamente pe toţi cei avuţi, aşa încât întreaga populaţie a ţării era adusă la acelaşi numitor. Resursele lichide fuseseră expropriate fără a se da o indemnizaţie corespunzătoare. Presa străină înfăţişa toate aceste măsuri excepţionale cu multă rezervă şi adesea cu un sentiment de panică. Firesc era, aşadar, ca foştii funcţionari ai APIR-ului să se simtă bântuiţi de nelinişte şi să nutrească gândul emigrării în America. George Morariu se gândea la micul nucleu românesc, alcătuit de-a lungul anilor cu colaboratori destoinici, şi se arăta ca o cloşcă protectoare faţă de puii săi, preocupată ca fiecare să aibă ceva de ciugulit. Nici eu nu puteam să rămân un spectator impasibil şi m-am gândit cum aş putea să le ofer o posibilitate de lucru, în cadrul firmelor mele individuale. L-aş fi încadrat fără şovăire pe George Morariu, dar firmele mele se ocupau de domenii diferite, necunoscute de dânsul. Apoi, mă simţeam obligat să-i ofer o poziţie de prestigiu, deoarece nu uitasem că, numai cu şapte ani înainte, el îmi oferise împrumuturi, se îngrijise de soarta mea şi îmi găsise diferite traduceri, pentru a câştiga un ban şi a-mi putea plăti, la Casa dello Studente, datoriile acumulate. Mai mult decât atât, mă introdusese în câmpul său de activitate şi îmi călăuzise paşii în domeniul atât de sofisticat al comerţului cu petrol. Eu îl vedeam mereu ca director general al unei întreprinderi petroliere bogate şi mă întrebam ce leafă trebuia să i se dea, echivalentă priceperii, experienţei şi necesităţilor familiei sale grele. Apoi, ce raporturi s-ar fi stabilit între el şi ceilalţi colaboratori ai mei?

În convorbirile pe această temă, el ridica mereu problema încadrării în firmă a celorlalţi directori români. Nu voia să-şi părăsească colaboratorii de ieri şi nu concepea să-şi rezolve situaţia personală, iar ceilalţi să tragă mâţa de coadă. Nu ştiam în ce mod să-i utilizez.

Pe de altă parte, mi-ar fi încărcat dintr-o dată bugetul firmei. Eu nu aveam depozite petroliere, pentru înmagazinarea produselor de vânzare în detaliu, iar ei erau competenţi numai în acest sector. Inginerul Morariu mă putea ajuta să-mi extind relaţiile petroliere în cantităţi importante firmelor cu organizaţie şi reţea de distribuţie. Colaborarea sa era mai mult decât suficientă, pentru programele şi posibilităţile mele de atunci şi nici nu puteam să acord sinecuri ori să-mi transform firma în organizaţie filantropică. Redevenea de actualitate problema creării unei societăţi noi, independente, a unei societăţi pe acţiuni, dotate cu un anumit capital social. O asemenea societate o puteam încredinţa inginerului George Morariu, procurându-i afaceri şi făcându-l să retrăiască aşa cum se obişnuise la APIR. Pentru asta însă era nevoie să studiez minuţios piaţa petrolului, să creez o altă serie de relaţii, să iau noi iniţiative comercial-industriale într-o ţară vecină şi, cu mărit curaj, să înfrunt lumea petrolului.

Iată o schiţă, în legătură cu Şoneriu, făcută de Prinţesa C.:

Înainte de război, Creditul Minier avea o filială la Paris, cu reţea în întreaga Franţă. La conducerea filialei a fost numit, la sfârşitul războiului, Jean Şoneriu, recomandat de Argetoianu, care îl iniţiase şi în francmasonerie. Strălucita sa carieră a început printr-un accident. Jucându-se în apropierea unei gări în nordul Moldovei, unde tatăl său era impiegat, el a fost rănit la ochi de către fiul unui moşier din vecinătate. Acesta a suportat taxele şcolare şi l-a recomandat pe băiat lui Argetoianu. Cu puţin înainte de venirea marxiştilor la putere, directorul Creditului Franco-Român a murit, şi Şoneriu a fost numit în acest post. George Littman (fost

crupier la cazinoul din Sinaia, implicat în spionajul serviciilor franceze în Siria, devenit apoi proprietarul unei uzine de armanent) a venit să-l vadă pe Şoneriu la Paris, propunându-i o afacere:

– *Qu'allez-vous faire, maintenant que les communistes mettent la main sur toutes les entreprises pétrolières? Avez-vous bien la totalité des actions du C.M. Franco-Roumain dans votre coffre?*

– *Oui, mais je devrai les livrer aux nouveaux directeurs des Bucharest.*

– *Ce serait vraiment dommage!* opina Littman. *Ont-ils des produits à vendre en Roumanie?*

– *Oui, ce sont des huiles très recherchés, résistant aux hautes températures. Mais, ils n'ont actuellement ni vagons ni citernes pour les expédier.*

Littman s-a oferit să trimită autocisterne, cu o condiţie: Bucureştii să depună o garanţie în dolari, echivalentă cu valoarea maşinilor, pentru a fi sigur că ele vor fi restituite. I s-a răspuns că românii nu dispun de dolari şi pun garanţie acţiunile de la Paris. Autocisternele au sosit la Ploieşti, însă produsele nu erau gata. Littman (sau societatea sa din Lichtenstein) a acordat un răgaz de o lună. Pentru următorul transport, el a fixat aceleaşi condiţii, cu o clauză tot atât de drastică. Din nou, întârziere din partea românilor. De data aceasta, execuţia judiciară s-a produs fulgerător, iar Littman a intrat în posesia garanţiei, făcându-i parte dreaptă şi lui Şoneriu.

Spre Viena la idele lui martie

Trecerea cu arme şi bagaje în domeniul petrolier mă obliga să mă ţin la curent cu noutăţile care apăreau în diferite publicaţii. Le comentam adesea cu George Morariu, însuşindu-mi noţiunile de specialitate, vocabularul, jargonul petroliştilor, mentalitatea acestora. Inginerul Morariu rămăsese cu o mare slăbiciune pentru

Austria, unde îndeplinise primele misiuni încredinţate de Creditul Minier. Fusese trimis să lucreze la rafinăria Droesing, o mică instalaţie de *toping* pentru distilarea primară, dotată şi cu un *cracking,* pentru obţinerea plusului de benzină din păcură, prin ruperea catenei lungi a hidrocarburilor grele. Rafinăria mai era dotată şi cu o instalaţie Edeleanu, invenţie românească răspândită în toată lumea, de purificare sau de rafinare a motorinei şi petrolului, prin spălarea cu acid sufluric. Aici, Morariu îl cunoscuse pe inginerul-tehnician, care semna cu i mic (ing.), spre deosebire de inginerii diplomaţi care semnau cu I mare (Ing.), Erwin Marschner şi o bună bucată de vreme lucraseră împreună la rafinărie. Tot aici o cunoscuse pe domnişoara Alice Karakoch, care se trăgea dintr-o familie de armeni proveniţi de la Constantinopol, devenită apoi doamna Alice Morariu. Curios lucru, inginerul Morariu îşi luase diploma universitară la Iaşi, cu specialitatea în tăbăcărie, şi se aplicase apoi în domeniul petrolului la rafinăria de la Brazi a Creditului Minier. La Viena avea să-şi completeze cunoştinţele şi să devină un adevărat specialist în materie. La rândul meu, eram diplomat tăbăcar la nivel de meşter şi-mi dădeam toată silinţa să preiau solidele sale cunoştinţe petroliere şi să port mai departe ştafeta petrolului românesc în Italia. Mai întâi, George Morariu mi-a recomandat să citesc cu atenţie *Rivista Italiana del Petrolio,* scoasă cu inteligenţă şi reale sacrificii de dr. Goffredo Cozzi de la Roma. Aici apăruseră şi informaţii despre petrolul austriac. Aşa am aflat că se descoperiseră în preajma Vienei importante zăcăminte de gaz natural. Către frontiera cu Ungaria, în aşa-zisul land Nieder Österreich se găsise ţiţei şi producţia estimată putea să atingă un milion de tone, cu un surplus de şapte sute de mii de tone, faţă de consumul anual austriac ce atingea trei sute de mii de tone. Austriecii duceau lipsă de produse italieneşti şi aveau disponibilităţi de păcură, ce puteau fi binevenite pe piaţa italiană. Am început să fac asociaţii de idei şi să întrevăd posibilităţi de tranzacţii comerciale cu această ţară,

furnizoare potenţială de păcură şi, într-o bună zi, de ţiţei. Aş fi adus surplusul de şapte sute de mii de tone în Italia, prin Veneţia şi Triest. Aici, dintr-o mică instalaţie de prelucrare a reziduurilor, luase fiinţă o rafinărie de petrol în toată legea, numită *Aquila,* din iniţiativa unui doctor în chimie vienez, doctor Kind, devenit în timpul refugiului la Londra, din motive rasiale, Doctor Child. La Veneţia-Marghera exista rafinăria IROM, construită de ESSO împreună cu AGIP. Chiar dacă ţiţeiul ar fi fost transportat cu trenul, în vagoane-cisternă, distanţa scurtă îl făcea accesibil şi competitiv cu cel importat pe mare, cu tancurile. Prelucram această idee şi adunam noi informaţii pe care le elaboram în cursul nopţilor de nesomn. Încet-încet imaginea viitorului meu câmp de activitate se contura. Începeam să cred în el şi, cum nu-mi lipsea curajul, m-am decis să trec la acţiune.

Cu cine să tratez? Cu ce oameni să iau contact? De cine să mă folosesc după primele întâlniri? În discuţiile cu George Morariu, revenea mereu numele lui Marschner, un om priceput, onest şi cumsecade. Era oare disponibil? Se mai ocupa de petrol? În casa Morariu, unde eram invitat din vreme în vreme şi unde mă duceam cu plăcere să-i văd copiii, doamna Alice şi cumnata ei vieneză îmi vorbeau de un oarecare Alfred Pal, tipul clasic de neamţ, pătruns de simţul datoriei. Bineînţeles, ea nu uita să pomenească şi de filiala Creditului Minier de la Viena, unde lucrase soţul său. Pe lângă această societate, poate mai era în viaţă şi rafinăria din Kornenburg, precum şi mica rafinărie din Droesing, scăpate de distrugerile războiului. Nu se ştia cine era directorul Creditului Minier în acel moment la Viena, dar Jean van Zaanen sigur că se afla acolo şi, la nevoie, putea fi de folos, dacă nu în problemele petroliere, atunci măcar la o şuetă informativă şi la un pahar, căci el credea mai mult în caloriile alcoolului, sub diferitele-i esenţe, decât în distilatele obţinute din ţiţei.

Îmi erau suficiente aceste personaje pentru a-mi imagina în continuare cursul scenariului meu, aşa încât am început să mă pregătesc pentru o călătorie de investigaţie. Capitala Austriei era împărţită în patru zone, între ruşi, americani, englezi şi francezi. Natural, în unele zone ale Vienei m-aş fi simţit în siguranţă, în altele nu, deoarece se petreceau din vreme în vreme lucruri neprevăzute. Mă preocupa trecerea râului Enns, pe care fusese stabilită aşa-zisa „cortină de fier“. De-a lungul drumului până la Viena, singur ar fi fost riscant să mă aventurez, cu atât mai mult cu cât călătoream cu paşaport românesc, „apărat“ de regele Mihai I. Greu de imaginat cum aveau să privească trupele de ocupaţie paşaportul meu istoric, ornat cu vizele de prelungire emise sub felurite guverne care s-au perindat la cârma ţării. Dacă mi se întâmpla ceva, nimeni n-ar fi fost în măsură să dea vreo ştire despre mine la Milano sau la Roma. Ca şef al unor întreprinderi, cu birouri în Italia şi Elveţia, eram obligat să mă gândesc la funcţionarii mei, să-i controlez şi să le dau de lucru necontenit, iar la sfârşitul lunii să le plătesc lefurile. O întrerupere neaşteptată firmelor mele ar fi produs dezordine şi nelinişte. Pentru toate aceste motive, am socotit util să plec însoţit de Garbis Karakoch, fratele lui Alice şi cumnatul lui George Morariu.

Familia Karakoch mai deţinea bunuri la Viena, câteva case şi un stabiliment de băi publice. Pierduse legătura cu chiriaşii şi cu o rubedenie rămasă locului, în chip de administrator. Aveau deci interesul să vadă şi ei ce s-a mai întâmplat cu aceste bunuri şi să verifice contul chiriilor, de altfel reduse, deoarece fuseseră blocate în timpul războiului. Consiliul familiei a socotit, aşadar, mai mult decât nimerită trimiterea în misiune de cercetare a lui Garbis Karakoch. Am pregătit maşina cea mică, Topolino-ul verde de 500 de cmc, lăsând la adăpost Fiatul 1500 C, scăpat de rechiziţie în timpul ocupaţiei germane. Fiind încă nou şi frumos, acesta ar fi putut să atragă atenţia amatorilor de obiecte tehnice, prin zonele de trecere. Încărcat cu de toate, inclusiv cu alimente – căci se zicea că Austria era lipsită de provizii –, cu domnul Garbis în dreapta, ne-am aşternut drumului, pe la Idele lui martie şi am

întins-o încet-încet prin Pasul Brennero, depăşind frontiera austriacă şi intrând în Tirol, în zona franceză. Un prim popas l-am făcut la Innsbruck. După o odihnă bine meritată (străbătusem patru sute de kilometri), ne-am reluat în cursul zilei următoare calea prin Valea Innului, prin Munţii Taurus, pe la Lofer, Zell am See, Lend şi am ajuns la Liezen, unde ne-am oprit într-o haltă de ajustare. În faţa noastră se afla podul peste Enns, unde începea zona rusească. Ieşisem din oraş şi ne aflam într-o vale păduroasă. Drumul cobora printre arbori şi ajungea la podul foarte înalt peste râu. Într-o parte se aflau soldaţi englezi, iar de partea cealaltă soldaţi sovietici. Râul era destul de umflat, în primăvara timpurie a anului 1947. Vântul numit Foen, care suflă peste toată valea Innului, ajunge uneori şi în Valea Ennsului şi topeşte zăpezile înainte de vreme. O ultimă oprire la marginea şoselei, la câteva sute de metri înainte de trecerea podului, ni s-a părut necesară. Ne-am privit în faţă şi ne-am întrebat dacă e cazul să trecem de îndată, ori să mai poposim o vreme şi să îmbucăm ceva, pentru a prinde puteri şi a căpăta curaj. Dacă – ne spuneam noi – ne-or lua cumva alimentele sau ne-or lua la întrebări tratându-ne cu răbdări prăjite, măcar să fim sătui acuma şi să rezistăm o bucată de vreme. Gras de felul lui, Garbis ar fi putut să reziste mai mult, la nevoie. Nici eu nu apăream în chip de ascet, deoarece bunul mers al afacerilor, în cea de-a doua fază a activităţii mele comerciale, aşezate pe baze mai largi şi dezvoltate cu succes, îmi măriseră pofta de mâncare şi, pe negândite, mai adăugasem kilograme în plus peste măsura obişnuită.

După terminarea prânzului în maşină, cu două ore înainte de vreme, am băut vin roşu cumpărat la Bolzano, pentru a oferi, la nevoie, şi prietenilor de dincolo, şi am exclamat:

– *Gott hilfe uns!* Dumnezeu să ne ajute!

– Cu inima-n dinţi şi cu Dumnezeu înainte!

– Dacă ne înhaţă pentru cine ştie ce motive imaginare, măcar să le priască prada. O să fim bucăţica cea grasă, *die fette Stücke!*

Limba maternă a lui Garbis era germana. Armeneşte vorbea rar, când avea de spus surorii sale un secret pe care să nu-l priceapă inginerul Morariu. De altfel, ambele familii vorbeau în casă nemţeşte. Eu vorbeam cu Garbis italieneşte, dar mai mult nemţeşte.

Englezii au fost culanţi şi ne-au lăsat să trecem fără control sau formalităţi deosebite. Când am ajuns dincolo şi am oprit în faţa soldaţilor ruşi, le-am întins paşapoartele, dar eram gata şi cu alte documente în mână, pregătite la Roma pentru a justifica misiunea care ne aducea în Austria. Garbis avea o scrisoare din partea surorii sale către administratorul Băilor Publice Karakoch, iar eu aveam o scrisoare de la George Morariu, în nemţeşte, bineînţeles, către Creditul Minier de la Viena. Luând în mână paşapoartele şi scrisorile, am văzut imediat că soldaţii nu cunoşteau alfabetul latin (şi poate nici să citească nu ştiau), deoarece ţineau paşapoartele pe dos. Ei le-au întors, după ce le-au răsfoit pe îndelete şi au ajuns la fotografie. Surprinşi ei înşişi, şi-au corectat eroarea şi ne-au întors cu capul la deal. Ne-am privit unul pe altul, fără surâs, fără comentarii. Apoi le-am spus pe nemţeşte că ne îndreptăm spre Viena, să stăm de vorbă cu autorităţile aliate. Dacă pricepuseră ceva din cele spuse, dacă i-o fi impresionat ceva, greu de ştiut. Soldaţii ne-au scrutat şi ne-au măsurat din cap până-n picioare, ascunzându-şi stânjeneala şi nepriceperea, apoi au declarat *haraşo!* şi ne-au făcut semn să trecem. Drumul ni s-a dschis plăcut şi îmbietor, aşa că am ţinut-o fără oprire până la Viena, unde am ajuns pe înserat. De bucurie, râdeam şi glumeam şi nici nu mai luam aminte la traficul trupelor motorizate, care menţineau în Austria decorul aspru de război.

Viena, în care tatăl meu, după ce ieşise calfă, venise să se perfecţioneze, şi pe care doream să o cunosc şi eu, era acum controlată de cele patru puteri aliate. Ele îşi exercitau misiunea prin rotaţie, de la lună la lună. Priveam uimit paşnicul oraş al muzicii, unde mai răsunau paşii marilor compozitori şi căutam

să identific clădirile istorice. Dunărea lui Strauss mi s-a părut lipsită de măreţie, înghesuită printre ziduri şi diguri de piatră. Mă lăsam condus de Garbis Karakoch prin centrul capitalei austriece şi destul de repede am ajuns în al şaisprezecelea *Beţirc,* la casa lor rămasă în paza rubedeniilor. Am depus bagajele şi am telefonat la cel mai bombardat hotel din Viena. Funcţiona cu jumătate din capacitate, în plin centru, şi Aliaţii nu-l ocupaseră. Se numea Österreichischer Hof şi avea faţada în Rotenturmstrasse 12, care începea din faţa operei şi cobora până la Canalul Dunării. Intrarea în hotel se făcea prin spate şi aici se ajungea pe străduţa numită Annagasse şi prin piaţa cu fântână ţâşnitoare. Se mai putea ajunge la hotel coborând până aproape de malul Dunării, într-o străduţă cotită, unde se afla intrarea. Mi s-a dat o cameră la etajul al doilea şi m-am instalat chiar în acea seară, decis să rămân aici o bună bucată de vreme. Portarul era simpatic şi serviabil, cu un deosebit simţ al datoriei. L-am câştigat prin unele atenţii şi mi-a devenit un fel de ghid al Vienei, iar apoi un fel de secretar. În serviciul de noapte era alt portar, dar şi el era atent şi politicos şi, când era cazul, ştia să închidă ochii, fără nici o tresărire a obrazului, făcându-se părtaş în mod tacit la micile şi nevinovatele întâmplări ale nopţii. Venisem cu mai multe feluri de lichioruri italiene, botezate de mine Paradistropfen (stropi de paradis), deoarece pregăteau intrarea într-o atmosferă feerică şi dulce. Nimeni n-a refuzat un păhărel, oricare ar fi fost ora din zi sau din noapte.

În ziua următoare, am cumpărat planul oraşului şi l-am studiat temeinic. Apoi am luat legătura cu Marschner care, citind scrisoarea fostului său şef, George Morariu, a luat poziţie de drepţi şi s-a pus la dispoziţia mea. Pe de altă parte, Garbis Karakoch l-a avizat pe Alfred Pal să se înfăţişeze la o întâlnire cu mine, pentru o eventuală angajare. Cum era şomer şi trăia din resursele soţiei sale, fata unui ţăran din nordul Vienei, pe drumul care duce spre Cehoslovacia, era încântat de noile perspective.

Pe Pal mi-l recomandase doamna Karakoch, vieneză autentică, care ştia să preţuiască cum se cuvine un ostaş întors din război, care îşi făcuse datoria în mod exemplar şi merita să fie recompensat nu numai cu decoraţii, sub formă de cruci de război, dar şi cu dragostea şi atenţiile cucoanelor recunoscătoare pentru vitejia celor care apăraseră glia patriei.

Atât Marschner, cât şi Pal m-au ascultat cu urechile ciulite. Le-am explicat planurile mele în legătură cu exportul de păcură şi de ţiţei în Italia. Se puneau o serie de întrebări: Era posibil să obţin acele produse? Cine mi le-ar fi putut furniza? Aş fi obţinut autorizaţie de export din partea ministerului, presupunând că petrolul ar fi fost liber, la dispoziţia guvernului austriac? Înainte de a-mi căuta un birou, înainte de a crea o bază, de a întemeia o societate de export, trebuia să clarific atâtea lucruri şi să elaborez o strategie şi un plan de acţiune. Pentru preluarea produselor de la furnizor şi exportarea lor, precum şi pentru comerţul de tranzit cu produse venite, eventual, din România, se cerea să am la dispoziţie un depozit petrolier, cu rezervoare pentru produsele negre şi albe. Cei doi colaboratori potenţiali, dar mai ales Marschner, mi-au dat unele sugestii şi informaţii.

Am hotărât să iau contact cu Ministerul Industriei şi al Reconstrucţiei, precum şi cu petroliştii de pe piaţă. Marschner se obliga să se intereseze de închiderea unui depozit disponibil, iar Pal s-a oferit să caute un birou. Bineînţeles, toate aceste acţiuni nu s-au declanşat subit, ci pe îndelete, paralel cu rezultatele pe care aveam să le obţin la minister şi în funcţie de găsirea păcurei şi a altor produse petroliere.

Primul lucru care se cerea făcut la Viena era să mă aclimatizez. Alimentarea nu era un lucru simplu în acea epocă. Câtă vreme în Italia lumea uitase complet de cartelele folosite în timpul războiului, în Austria, în 1947, ele continuau să fie folosite. Marschner m-a condus la un restaurant situat între hotel şi Schubertring, cu

săli mari, înalte, amintind de vremurile de glorie ale orașului, dar cu feluri de mâncare puține. Mai toate erau bazate pe *Nudeln*, adică pe tăieței lați ca *tagliatellele* italiene, pe *Knödel*, găluște din pesmeți, rareori făcute din ficat *(Leberknödel,* în supă) și de câteva ori pe săptămână se preparau bucate din iepuri de câmp importați din Ungaria. N-am mâncat în viața mea atâta iepure cât am mâncat la Viena, de părea că toți urecheații din pusta maghiară fuseseră alungați spre capitala fostului imperiu, pentru a avea un sfârșit grandios, sub puștile nemiloase care îi umpleau de alice. Uneori eram nevoit să scot alicele dintre dinți cu un sentiment destul de neplăcut. În acea etapă, carnea de iepure era singurul articol de export al Ungariei, singurul produs prin care se procura valută pentru cumpărarea mărfurilor austriece, îndeosebi textile și confecții. Cu atâta iepure în circuitul metabolic al corpului, am prins și eu unele din calitățile acestora și, ciulind bine urechile, am aflat și de existența altor restaurante. *Zur Linde* se afla lângă hotel și avea la parter o sală unde se servea pe cartelă, iar la subsol un fel de restaurant de seară, cu muzică și dans, unde însuși oberchelnerul procura cartelele necesare, pentru cei care nu aveau sau le terminaseră. Mai mult, privindu-l adânc în ochi și cerându-i o porție serioasă de salată, el îți aducea o farfurie cu două-trei foi mari, întregi, așezate deasupra unui biftec pitulat la umbra verde. Vinurile nu lipseau. Reapăruseră vinurile de marcă ale Austriei, în sticle verzi, înalte, prelungi, cu renumitul Gumpoldskirchen sau Liebfrauenmilch, acesta din urmă cu denumire sugestivă. În primul moment, am roșit, întrebându-mă dacă am citit bine, dacă nu era cumva o greșeală sau, într-adevăr, era ceea ce semnifica termenul. Cunoșteam limba germană din copilărie, o învățasem cu Margitneni și o exersasem cu Mary Neymeyer. În traducere, *liebfrauenmilch* credeam că înseamnă „lapte de femeie iubită“, când, în realitate, este vorba de „laptele Fecioarei Maria“, transparent, de culoare gălbuie ca floarea-soarelui, cu un buchet și un parfum cum numai femeile folosesc. Nu știam că austriecii,

chiar la vârsta maturității, preferă să rămână sugaci și să justifice oarecum, ca și coloneul Volbură Poiană-Năsturel de la Lugoj, prietenia cu butoiul. Dar repede m-am împrietenit și eu cu acest lapte tare și am învățat să-l prețuiesc.

Modest pe dinafară, restaurantul m-a impresionat prin vechimea sa. Firma reprezenta un tei – căci aceasta înseamnă *Linde* – și era pictată pe frontispiciul localului, o dată cu anul întemeierii. Clădirea data din 1435, adică de pe timpul dinastiei Mușatinior. Câte evenimente nu se petrecuseră în ¸ările Românești, câte năpaste, câte războaie îi pârjoliseră pământul, câte distrugeri și schimbări întru apărarea Europei, iar aici, la Viena, această clădire continua să existe și să servească timp de sute de ani băutură și veselie, generație după generație. Nu după mult timp, am descoperit și localul Hochhaus, cu vreo douăzeci de etaje. La ultimul etaj se aflau un restaurant și o cafenea, de unde puteai să admiri panorama Vienei de la înălțime. Localurile de noapte funcționau din plin, căci aveau clientelă, mai ales din rândul ofițerimii și al funcționarilor civili ai celor patru puteri de ocupație, care seara voiau să mai uite de arme și de administrație. Chiar în fața Catedralei Sfântul Ştefan exista un local subteran, numit Stefanskeller, adică „pivnița martirului Ştefan“. Ea putea să strecoare bănuiala că Ştefan, pentru a uita de martiriul său în pântecele pământului, se transferase din țara de baștină a lui Hristos, aranjându-și apele la Viena și întemeindu-și o pivniță cu bune vinuri austriece, între care nu lipsea, bineînțeles, nici sugestiva marcă Liebfrauenmilch. Fiind vorba de martiriu, gândurile te duc și la sânge nu numai la lapte, iar sângele, simbolizat prin vinul roșu, deși mai rar, se afla totuși în cantități suficiente în podgoriile care se întindeau de-a lungul Dunării, în Öberösterreich. Existau peste tot vinuri importate din nordul Italiei, din Alto Adige, ca semn al strânselor relații enologice tradiționale cu Tirolul de Sud, pacificat printr-un acord cunoscut cu numele prim-ministrului al Italiei, Alcide de Gasperi, și al ministrului de Externe al Austriei,

Gruber. La cincizeci de metri exista încă un local de noapte, cu program teatral şi revistă, numit Die schiefe Laterne. Aceste localuri le-am frecventat mai târziu, după ce m-am obişnuit temeinic cu limba germană curentă şi cu jargonul vienez şi puteam să înţeleg expresiile caracteristice, nuanţele şi întorsăturile de frază, care produceau ilaritate.

Îmi asigurasem casa şi masa, mai rămânea să iau măsuri pentru siguranţa personală. Întâi de toate, ca normă, am evitat „beţircurile“ din sectorul patru. Nu treceam niciodată noaptea pe acolo, iar ziua foarte rar şi în goana calului, întotdeauna cu maşina. Faptul că aveam matricolă italiană îmi dădea oarecare garanţie, căci blocarea unei astfel de maşini ar fi provocat complicaţii. Totuşi, prudenţa, mama înţelepciunii, mă îndemna să măsor bine traseele pe care le aveam de făcut şi să nu sfidez destinul. Şi cu toate acestea... Într-o zi, plimbându-mă într-un parc împreună cu Pal, după o masă cinegetică austro-ungară (deşi bieţii iepuri nu aveau naţionalitate şi nu foloseau paşaport nici vii, nici morţi), am zărit aşezată pe o bancă o tânără vieneză simpatică, frumoasă, brunetă, de talia mea, bine croită. Instinctiv, ne-am aşezat şi noi alături. Pal avea darul să adreseze cu naturaleţe cuvântul şi a făcut-o cu atât mai lesne în cazul de faţă. Conversaţia s-a stabilit imediat şi a evoluat favorabil, mai ales când tânăra doamnă a aflat că vin din Italia. Toţi austriecii aspiră la ¸ara Soarelui, de unde veneau atâtea lucruri minunate, îndeosebi pentru femei! Iar dorinţele şi preferinţele lor se exprimau şi mai lesne după încercarea unui păhărel de Paradistropf, bineînţeles, servit acasă, la hotel, din coşul cu sticle aflat la capul patului, în bună companie cu ciocolata şi bomboanele. A doua zi dimineaţă, în orele de serviciu, doamna s-a prezentat la hotel şi a savurat curioasă toate aceste bunătăţi. Ziua începuse bine, ba chiar foarte bine! Mi s-a oprit însă ceasul când am aflat că doamna (şi ea o spunea cu atâta candoare!) e măritată cu un poliţist. Nu ştiam cum să interpretez această mărturisire. Ea a priceput nedumerirea mea şi, cu surâsul pe buzele ei dulci, mi-a mărturisit:

– Nu te îngrijora, căci bărbatul meu e la serviciu şi doar n-o să-i spun eu toate! Dacă însă vreodată vei avea nevoie, dacă te vei afla în încurcătură, să mă anunţi şi voi găsi eu modalitatea de a-i cere să intervină în apărarea ta.

Am prins curaj, i-am surâs şi eu, gândindu-mă că lumea e mare şi, oricâtă experienţă ai avea, în fiecare zi ţi se adaugă o nouă surpriză. I-am satisfăcut cu entuziasm toate dorinţele, ori de câte ori am revenit la Viena, şi totul se desfăşura cu bine. Doamna dădea probă de mari calităţi în arta de a convinge şi-i deplângea pe bărbaţi. Ea socotea că aceştia îşi pierd libertatea după însurătoare, în timp ce femeile o câştigă, dând perdeaua la o parte. Nu l-am cunoscut pe poliţist şi nici n-am avut nevoie de serviciile sale, dar mă simţeam parcă în mai mare siguranţă având un protector invizibil şi un avocat cu limbă subţire în casă.

După primele întâmplări, am devenit mai prudent în stabiliea relaţiilor umane. Ziarele erau pline de anunţuri date de tinere, care doreau să petreacă duminica, neprofesional, cu tineri necunoscuţi. Era suficient să pui câteva rânduri la căsuţa poştală şi jocul era făcut, cu mare succes, mai ales dacă semnatarul se arăta şi posesorul unei maşini cu număr străin. Ca într-o competiţie, două surori, Greta şi Helga, căutau să-l cucerească pe tânărul şef dotat cu multe calităţi, dar mai ales cu şanse sigure de viitor. Ocaziile erau folosite din plin, ca într-o bătălie deschisă, până spre dimineaţă, când solicitările adversarului devin aprige şi excesive.

Pe străzile centrale ale capitalei, o privire mai insistentă oprea adesea locului pe vienezele vesele prin definiţie, ca şi oraşul lor supranumit *die lustige Stadt!* Aşa se petrecuseră lucrurile şi cu o tânără simpatică, semănând cu Jacqueline, dar în ediţie blondă, care spunea că maică-sa se remăritase cu un domn în vârstă, îndrăgostit nu de ea, ci de fetiţa ei, pe atunci în vârstă

de doisprezece ani. Nabocov nici nu apucase să scrie faimoasa carte, Lolita, dar câte Lolite existau şi mai există încă pe lume! Azi, se pare că iniţiativele de acest fel au fost monopolizate de America şi Canada, unde personalitatea copilului este exagerat de respectată. După teoriile americane, copilul nu trebuie şocat, reprimat sau, Doamne fereşte, bătut, ca să nu i se nască complexe! Mai bine să nască altceva, dacă pilula – cel mai mare atentat la sănătatea omenirii – n-a funcţionat cum trebuie.

Viena de după război, lipsită de infrastructuri, părea asediată şi de turistele de alte naţii. Aşa, de pildă, am întâlnit o belgiană de nouăsprezece ani, care suferea de obezitate, cântărind peste o sută treizeci de kilograme. Urcând înaintea mea, ocupa întreaga scară a hotelului. Un fotoliu, oricât de solid, risca să se înfunde, iar salteaua elastică, de sârmă de oţel a patului, se întindea până la podea sub nemiloasa-i apăsare. Cred că un *meeting* mai intim ar fi pus desigur probleme tehnice nu uşor de rezolvat sau ar fi cerut, oricum, talent de acrobat şi contorsionist. Ei bine, şi belgiana voia să petreacă, să danseze, să râdă, ca toţi cei de vârsta sa. Dar cu cine? Desigur, cu un fost cercetaş în tinereţe, obişnuit să săvârşească în fiecare zi o faptă bună! Şi apoi, spiritul de cercetare nu lipseşte niciodată celor cutezători.

Viena acelor ani mi-a fost descrisă cu multă măiestrie şi de o tânără prietenă evreică, scăpată cu viaţă din lagăr şi reîntoarsă în oraşul muzicii, în timpul unui ceai pe care i l-am prilejuit la Hochhaus, cafeneaua-restaurant de la etajul douăzeci al blocului-turn cu care se făleau austriecii.

Alfred Pal, înalt ca o prăjină, avea un fizic solid, părul blond, faţa ştearsă, ochii albaştri, fără a fi apăraţi de sprâncene, genele invizibile din pricina culorii, mâini lungi şi palme mari. Picioarele lui depăşeau la pantofi măsura 45 şi prezentau sub stofa pantalonilor o musculatură atletică. Era pentru mine un fel de scut, de gardă personală, extrem de utilă în acele momente.

Era tipul soldatului german, croit după regulamente, atât din punct de vedere fizic, cât şi moral. Nu o dată mi-a povestit cum îşi îndeplinise datoria pe front, cu totală dăruire de sine, nedându-se îndărăt de la nici o faptă periculoasă, căci, din moment ce ţara îl chemase sub arme şi îi cerea servicii, el trebuia să i se pună la dispoziţie şi s-o servească cu trup şi suflet. În toate aceste conversaţii repeta de multe ori cuvântul *Vaterland*, aflat în punctul luminos al minţii sale. Nu era un tip spontan şi adesea trebuia să-i explic de două ori ce anume trebuia să facă şi cum să procedeze. Pentru înţelegerea temeinică, gândea metodic, detaliu cu detaliu, urmărind explicaţia până la capăt, iar apoi îndeplinind totul fără şovăială, cu multă precizie. Chiar dacă un element se modifica pe parcurs, el continua să meargă înainte netulburat, pe traseul dinainte stabilit. Întocmai ca la război, obiectivul său era să nu se oprească, să nu dea îndărăt, să cucerească reduta sau colina indicată. Dacă se produceau pierderi, le considera fireşti întru atingerea ţintei. Aşadar, mă puteam bizui pe el ori de câte ori îi încredinţam o misiune.

Alfred Pal mi-a găsit mai multe localuri potrivite pentru birouri. M-am decis pentru apartamentele din Schubertring 9. Apartamentul era ocupat de cineva care nu mai plătise chiria de mult şi deci era susceptibil să fie scos din locuinţă. Palatul era mare, în plin centru, lângă Schwartzenbergplatz şi hotelul Imperial (unde se afla comandamentul rusesc), iar chiria legală era destul de mică. Ne-am înţeles cu proprietarul să-i plătim o filodormă menită să compenseze chiria redusă. Toate lucrările de renovare, adaptare cădeau în sarcina chiriaşului. Contractul odată făcut, am deschis procesul şi, după două amânări succesive, s-a trecut la executarea sentinţei, toate elementele pledând împotriva chiriaşului. Pentru a-l ajuta să iasă din încurcătură, i-am oferit o căruţă cu platformă deschisă, trasă de un cal, şi i-am transferat lucrurile în casa proprie, aflată mai la periferie. Când s-a eliberat apartamentul în întregime (operaţiunea făcându-se în

două etape), l-am instalat pe Alfred Pal cu nevasta şi fetiţa în cele două camere mai mici din capătul coridorului, unde beneficia de servicii, şi astfel a devenit şi custodele biroului, şi omul de legătură cu Milano, ziua şi noaptea.

Erwin Marschner, inginerul cu „i“ mic, ca persoană, era slab, cu capul mare, adus înainte, cu privirile în pământ, la vârful pantofilor lungi ca nişte bărci. Avea un temperament diametral opus lui Pal. Chipul său era de om înăcrit de viaţă încă de la naştere. Îşi purta abătut nasul proeminent, urechile mari ca două pâlnii aplecate spre interlocutor, pentru a nu scăpa nici un sunet şi a înregistra cu precizie matematică orice nuanţă. Era atât de concentrat ascultându-te, încât ţi se părea că înregistrează un text, ajutându-se, de altfel, cu stenografia. Lua un aer mai degajat atunci când îşi punea ochelarii pe nas şi devenea solemn, ridicându-se astfel la categoria inginerilor cu „I“ mare. Surâdea rar de tot, doar atunci când i se povestea o glumă pe care ştia să o asculte, deşi o înţelegea mai târziu, dar surâdea din datorie, deoarece simţul redus al umorului nu-i îngăduia să prindă toate subînţelesurile. Surâsul – căci de râs nici nu putea fi vorba – era întotdeauna însoţit de o mişcare a mâinii în aer, de o legănare a braţului şi a întregului trup, înainte şi îndărăt şi de invariabila exclamaţie: *Ah, ja! Jawohl!* Mai târziu, tresărea, îşi revenea parcă din starea de inerţie, surâdea pe sub mustaţă, ca sub acţiunea unui tonic cu efect întârziat, apreciind astfel de două sau de trei ori o singură glumă. Braţele sale scurte mă duceau cu gândul la Riccardo Maghetti de la Chiasso. Parcă şi el le mişca în acelaşi fel, ca pe nişte vâsle, ajutându-se de braţe la mers. De multe ori m-am întrebat cum de nu cade în nas, căci formula echilibrului său dinamic era excentrică. Probabil însă că pantofii, mai lungi decât măsura normală, acţionau ca nişte frâne şi-i refăceau stabilitatea. Într-o mână purta întotdeauna o servietă cu clapă şi cu mânerul de piele. Înăuntru avea hârtii sau schiţe, desene şi blocuri de note, pe care le lua când vorbea cu

mine, ca să nu uite. Îşi nota totul cu precizie, stenografia, dar n-am reţinut dacă după metoda lui Stahl sau a lui Müler. Am răsfoit şi eu un curs de stenografie şi mi-am dat seama cum, în fond, prin semne care seamănă cu alfabetul arab, se pot înşirui cu repeziciune, în mod concentrat, ideile de bază. Marschner folosea nu numai semnele clasice, ci inventa singur altele noi, ca nimeni să nu priceapă ceea ce nota. Mi-a dat şi un exemplu: pentru a simboliza expresia „punct de vedere“ el o însemna cu un punct şi o paranteză închisă. Am reţinut formula şi o folosesc adesea eu însumi şi astăzi, când iau note la repezeală. Din păcate m-am oprit aici. Tot Marschner m-a învăţat să folosesc rigla de calcul, pe care, la orice întrebare cu privire la cifre, măsurători, operaţiuni aritmetice, o scotea din servieta lui moştenită din bunici şi în câteva secunde îmi oferea rezultatul. Eu calculam în minte foarte repede cu o metodă proprie, dar rigla, îndeosebi la împărţiri, mi-a dat mai multă repeziciune şi, dacă eliminam fracţiunile fără importanţă, făceam operaţiunea în câteva secunde. Am văzut imediat utilitatea riglei şi i-am cerut lui Marschner să-mi explice toate felurile de utilizare a ei. De atunci am la fiecare birou rigle de calcul, ca să nu mai fiu nevoit să le port cu mine. După lecţiile teroretice de chimie organică, adâncite în timpul şederii la Varese, după cursurile de aplicaţii practice în petrol, obţinute de la George Morariu, multe detalii privind produsele şi prelucrarea lor mi-au fost furnizate de acest inginer cu „i“ mic, care lucrase în rafinărie, avea exprienţă, explica metodic şi simplu şi mă introducea pe nesimţite în practica şi teoria distilării fracţionate a ţiţeiului şi în domeniul rafinării produselor finite. După operaţia de „distilare“ ar fi trebuit să ia numele uzina de prelucrare a ţiţeiului, adică „distilerie de petrol“ şi nu după procesele de „rafinare“, spre a se ajunge la „rafinărie“. Marschner se dovedea un bun tehnician. Mă completa în activitate şi, ocazional, îl făceam să asiste la tratative, spre a nu mă prezenta singur. Îl trimiteam să vorbească,

cu competenţă şi proprietate de limbaj, cu petroliştii austrieci şi îndeosebi cu tehnicienii de la rafinăriile de petrol, pentru a restabili legăturile din trecut.

Dacă Marschner avea capul mare, încărcat de cunoştinţe tehnice, în schimb avea stomacul mic şi se simţea nevoit să mănânce la toate orele din zi, căci presupun că noaptea dormea liniştit ca un copil, după spusele nevestei, cu atât mai mult cu cât avea conştiinţa curată şi nu-l preocupa altceva decât agonisirea pâinii zilnice. Cel puţin de cinci, dacă nu de şapte ori pe zi, în cele mai neaşteptate momente, chiar în timpul conversaţiilor şi mai ales în momentele de chibzuinţă, scotea din servieta preistorică felii de pâine unse cu unt. Desfăcea meticulos şi prudent ca pe o făptură vie pacheţelul plat, ca să nu deformeze hârtiile firmei, şi extrăgea pâinea unsă, neagră şi tare. La început m-am mirat, dar pe urmă m-am obişnuit cu el şi, când ne duceam pe teren, în căutarea celui mai potrivit loc de-a lungul Dunării, pentru construirea unui depozit de petrol, numărând paşii cu glas tare, îl vedeam deodată cum scotea pâinea din taşcă, o vâră în gură şi mesteca de nădejde, continuând numărătoarea în gând. Paşii săi nu se potriveau cu ai mei. Când măsor, fără a avea aerul, fac paşi de plimbare, care ştiu că au şaptezeci de centimetri şi nu greşesc decât foarte puţin. Paşii lui, în schimb, aveau un metru între capetele pantofilor. Uneori, călcătura lui era făcută prea energic, alteori se micşora subit, aşa că de fiecare dată obţinea altă distanţă. Trebuia să facem o medie între diversele măsurători, inclusiv a mea, pentru a ne apropia de realitate. În casă, faţă de nevastă, inginerul avea paşi mai mici, asemănători paşilor fiicei sale, devenită balerină, iar balerinele, după cum se ştie, fac paşi mărunţi şi piruete în vârful picioarelor, mai exact ai pantofilor speciali, cu vârf de lemn.

Toate acţiunile celor doi secretari-colaboratori erau însă marginale. Atribuţiile principale le păstram eu. În primul rând, trebuia

să găsesc produsele petroliere, iar apoi să obţin acordul ministerului pentru exportarea lor. Am început cu faza a doua, pentru a avea un răspuns de principiu şi a afla, în cele din urmă, cine dispune de acest sector: guvernul austriac sau Aliaţii, în a căror zonă de ocupaţie se afla petrolul. În teorie, competenţa era a Ministerului Industriei şi al Reconstrucţiei, cu sediul în Schwartzenbergplaz, unde am ajuns după lungi peregrinări prin labirintul de coridoare, la Direcţia Resurselor Energetice. În funcţia de director general, cu titlul de consilier ministerial, era inginerul Heinz Buchas. Bărbat de vreo cincizeci de ani, rotofei mai cu seamă în părţile sedentare, care se completau cu un început de burtă bine definit, Buchas avea capul redus în raport cu trupul, obrajii dolofani şi roşietici, cu vinişoare la suprafaţă, ochii mici, dar foarte vioi, părul blond-şaten şi început de chelie. Se pieptăna lins, cu cărare. Privirea surâzătoare, pentru a înlesni acţiunea scrutătoare a ochilor, făcea să dispară disproporţia trupului, stabilind imediat un contact direct şi comunicativ, care predispunea interlocutorul la vorbă şi-i netezea drumul spre expunere şi confesiune. În cursul acesteia nu lipsea câte o intervenţie de scurtă durată a lui Buchas, care scotea în relief aspectul hazliu al chestiunii, căci orice acţiune umană are întotdeauna şi o faţetă mai comică, pentru cine ştie să o descopere cu spirit iscoditor. E aceasta o aptitudine a omului sănătos, predispus, tocmai prin aplecarea spre ceea ce este vesel, la longevitate. Sub această mască, Buchas studia bine interlocutorul, îl măsura în toate dimensiunile fizice şi morale şi îi detecta greutatea specifică, acordându-i, în funcţie de constatările făcute, mai multă sau mai mică importanţă şi încredere. Mie mi-a dat importanţă de la început şi m-a întreţinut mai mult, cerându-mi să mai revin, spre a discuta problema în amănunţime. Eram fericit că dădusem peste un astfel de om, dispus să arate interes nu numai pentru tranzacţiile propuse, ci şi pentru originea şi formaţia mea.

Prima chestiune ridicată în faţa consilierului ministerial a fost dacă statul austriac era dispus să acorde autorizaţie de export pentru păcură. Ca firmă italiană, explicam, eram dispus şi interesat să cumpăr cantităţi transportabile cu trenuri întregi de cisterne. În acest domeniu, în genere, tranzacţiile se încheie în cantităţi rotunde de mii de tone, ceea ce reprezintă un tren întreg, o garnitură feroviară mare de vagoane-cisterne. Pentru a face faţă solicitărilor intense, unităţile feroviare construiseră cisterne de câte douăzeci de tone, pe patru osii, montate două câte două, sub forma unor cărucioare, pentru a lua cu uşurinţă curbele cu rază strânsă, spre deosebire de vagoanele obişnuite, cu două osii. Buchas nu mi-a dat răspunsul imediat şi s-a limitat să-mi spună că, în principiu, ar fi posibil, dar că petrolul şi derivatele lui sunt luate cu precădere de către Aliaţi. Consumul local de păcură însă era redus, deoarece trupele de ocupaţie, ca şi populaţia civilă, foloseau, pentru încălzire centrală, instalaţiile cu cărbune. Produsele consumate de Aliaţi erau benzina şi motorina pentru vehicule. Păcura rămânea disponibilă, motiv pentru care se vorbea în revistele italiene de specialitate despre posibilitatea de import din Austria, fapt care – după cum am mai arătat – îmi atrăsese atenţia şi mă determinase să vin la Viena.

A doua întrebare se referea la destinaţia excesului de ţiţei. Cum producţia naţională atingea un milion de tone, iar consumul intern nu depăşa trei sute de mii de tone, natural că rămânea o bună cantitate disponibilă. La aceasta, consilierul Buchas mi-a răspuns limpede că guvernul nu poate să dispună de ţiţeiul extras din solul austriac de sovietici şi transportat în răsărit. Tratatul de pace nu fusese încheiat, dar între clauzele de armistiţiu, prevăzute sau imaginate, se specifica acest drept. În realitate, acesta era dreptul învingătorului, căci Austria făcuse parte din Marele Reich nazist şi, o dată cu acesta, capitulase fără condiţii, după formula lansată de ministrul Morgenthau şi acceptată de toţi Aliaţii. Aplicarea ei s-a făcut prin ocuparea integrală a teritoriului Reich-ului. În acest fel, ocupaţia sovietică s-a întins până dincolo de Berlin. Pentru comunicarea cu fosta capitală, se stabilise un coridor, pe care, după dispoziţia momentului, ruşii îl închideau şi-l deschideau, impunând controale lungi şi istovitoare şi determinând formarea unor convoaie interminabile de maşini în aşteptare. La un moment dat, americanii aveau să creeze o punte aeriană pentru aprovizionarea Berlinului de Vest cu cărbune, deoarece capitala fostului Reich avea acelaşi regim cvadripartit ca Viena.

În fond, şi petrolul românesc a avut o soartă asemănătoare şi toate cantităţile de ţiţei extrase au fost pompate prin conducte de mari dimensiuni spre est, fie prin portul Constanţa, fie prin portul fluvial Reni. Nu era deci de mirare ca în Austria petrolul excedentar să se afle în mâinile militarilor. Cu timpul, acest ţiţei a fost pus în comerţ şi, deoarece Austria nu dispunea de mari rafinării, era dirijat spre Fiume-Rijeka, Trieste şi o parte în Ungaria. Tot în această epocă avea să se descopere petrol şi pe lângă Lacul Balaton, şi în apropierea Budapestei, în cantităţi suficiente pentru trebuinţele ţării.

Consilierul ministerial Buchas m-a făcut să înţeleg că, pe moment şi, în orice caz, până la încheierea Tratatului de Pace, nu era nimic de făcut în materie de ţiţei, sfătuindu-mă să las pentru mai târziu proiectele şi iniţiativele mele atât de amănunţit elaborate. Natural, între timp m-am informat despre firmele austriece cu disponibilităţi de păcură, şi Buchas mi-a indicat firma Danubiol, societatea Montan-Union, cu mare capacitate de stocaj şi altele. N-am întârziat să iau contact cu aceste unităţi, însoţit peste tot de inginerul Marschner, făcându-mi din acel moment adevărata intrare în rândul petroliştilor austrieci. Toţi, bineînţeles, îmi cereau numele societăţii mele din Italia, voiau informaţii asupra depozitelor, asupra bilanţului anual, pentru a şti cu cine stau de vorbă şi ce putere financiară şi contractuală îmi stătea la dispoziţie. Era limpede că nu mai puteam să tratez ca firmă

individuală şi că era absolut necesar să pun bazele unei societăţi pe acţiuni în toată legea.

Marketingul juridic

Mă aflam la răscruce de drumuri, în faţa unei importante decizii: trecerea de la reprezentanţa comercială cu firme individuale, fără capital, cu responsabilitate limitată faţă de creditori, spre forma societară cu răspundere în limita capitalului, împărţit pe acţiuni. Unde ar fi fost mai bine să întemeiez o asemenea societate? În Italia, bineînţeles, dar de ce nu şi în Austria? Viena oferea condiţii mai favorabile pe plan petrolier decât Italia de atunci. Aşezată pe Dunăre, fluviul o lega de ţările producătoare şi consumatoare de petrol, ca România, Iugoslavia, Ungaria, Cehoslovacia, Austria şi Germania. Produsele româneşti ajungeau până la Passau, la vărsarea Innului în Dunăre, iar vase mai mici ajungeau până la Regensburg, unde, după cum am aflat apoi, Creditul Minier avea un client-reprezentant cu depozit fluvial. Viena prezenta multe avantaje. Era situată în centrul Europei, era nod de comunicaţii, oferea perspective bune de viitor în producţia de ţiţei, avea excedente de păcură şi era pe cale de a înlocui consumul redus de păcură cu gaz metan etc. Austria şi Viena se potriveau de minune formelor de comerţ practicate de mine: comerţul cu produse locale şi comerţul de tranzit. Pe Dunăre, cantităţile transportate cu şlepurile nu depăşeau o mie cinci sute de tone, ceea ce mi-ar fi îngăduit să construiesc un depozit de dimensiuni şi capacităţi mai reduse, corespunzător resurselor mele financiare. În Italia, un depozit la mare ar fi costat sute de milioane, ba chiar miliarde de lire, fonduri de care pe atunci nu dispuneam şi care se pot acumula după mulţi ani de trudă. Important era să dispun de o societate pe acţiuni şi de un depozit, fie el cât de mic, pentru a câştiga calificarea de petrolist autentic. Mă afundasem în consideraţii de marketing fără a cunoaşte nici teoria, nici limbajul de specialitate,

ci numai aplicaţiile pe teren. Într-un cuvânt, făceam marketing fără să ştiu, întocmai ca personajul lui Molière, după cum avea să mi-o spună glumind profesorul Guglielmo Tagliacarne.

Pentru a realiza o societate pe acţiuni, am socotit că trebuie să mă documentez ca jurist, să cunosc temeinic condiţiile de constituire, de funcţionare, să văd cu claritate structurile administrative statale, şi aşa mai departe. Mi-am cumpărat codul civil comercial, numit *Handelsgesetzbuch*, şi legile speciale ale societăţilor pe acţiuni. Le-am studiat cu temeinicie, folosind mult şi dicţionarul, deoarece termenii juridici nu-mi erau familiari în limba germană. Vorbirea curentă, cititul ziarelor, discuţiile, conversaţiile cer un lexic diferit de cel juridic, de specialitate. După ce m-am socotit pregătit, am luat contact cu biroul notarial Bablik, de mare greutate şi prestigiu la Viena, bine sfătuit de consilierul Heinz Buchas. Ar fi fost mult mai simplu să constitui o societate cu responsabilitate limitată, cum sunt cele mai multe societăţi în Germania. Două sau trei societăţi cu responsabilitate limitată constituie adesea alte societăţi, într-un lanţ nesfârşit de combinaţii şi interacţiuni. În materie de petrol, acestea însă nu dau prestigiu suficient, căci păstrează caracterul personal şi sunt de mică şi medie rază de bătaie. În materie petrolieră e nevoie de o societate anonimă (impropriu numită astfel, deoarece toate societăţile au un nume), în care capitalul e cel care dă greutate şi încredere. De aceea am rămas neclintit în hotărârea de a constitui o societate pe acţiuni, cu un preşedinte, un consiliu de administraţie, un administrator-delegat (cum era George Morariu de la APIR) şi un colegiu de cenzori.

Legea austriacă şi, în genere, sistemul german e altfel decât cel latin şi consideră în mod diferit sarcinile organelor de conducere şi control. Câtă vreme în sistemul latin organul responsabil de administraţie a societăţii este consiliul de administraţie *(Vorstand)*, care răspunde în faţa adunării generale şi este controlat de colegiul de cenzori *(Aufsichtsrat)*, în sistemul german există o inversare, pe care cu greu am putut să o pricep şi să o accept, obişnuit cum

eram cu societăţile din Italia. În Austria, organul responsabil faţă de adunarea generală a acţionarilor *(General Versammlung)*, este colegiul cenzorilor, aşa-zisul *Aufsichtsrat*. Preşedintele acestui *Aufsichtsrat* este şi preşedintele societăţii, şi supremul organ reprezentativ faţă de terţi. El îi numeşte pe conducătorii efectivi ai societăţii, *Vorstand*-ul, format dintr-un gerant (administrator), sau din mai multe persoane, care devin membri *(Vorstandsmitglieder)* ai unui consiliu de direcţie, corespunzător consiliului de administraţie, în frunte cu un gerant-preşedinte *(Vorstandsvorsitzende)*. Încet-încet, m-am obişnuit cu acest sistem (diferit mai mult ca formă de cel latin). În realitate, cel care se ocupă de societate este *vorstand*-ul, iar consiliul de supraveghere al cenzorilor se reuneşte o dată pe an şi e format din oameni din afara societăţii. Membrii *Vorstand*-ului lucrează, de obicei, în mod permanent în societate şi sunt salarizaţi. Alţi membri externi ai *Vorstand*-ului participă la şedinţe lunare şi sunt remuneraţi în consecinţă. Membrii *Aufsichtsrat*-ului primesc, la sfârşitul anului, o tantiemă, echivalentul onorariului la profesionişti, fixat de adunarea generală, şi un jeton de prezenţă. În unele societăţi se rezervă un procentaj din beneficiu şi consiliului de administraţie, în funcţie de rezultatele obţinute. În sistemul german şi anglo-saxon se acordă direcţiei o gratificaţie deosebită numită *bonus*.

Când mi-a devenit clară structura societăţii pe acţiuni austriece, m-am gândit la oamenii care trebuiau numiţi în toate aceste funcţii. Înainte de toate, era nevoie să găsesc persoane dispuse să figureze ca acţionari, căci societate înseamnă o grupare, un colectiv alcătuit din cel puţin şapte persoane. Toate acestea subscriu o anumită cotă din capitalul iniţial – un minimum de cinci milioane de şilingi – în momentul constituirii societăţii, vărsând numai 25 la sută, iar restul treptat, până la completare, la cererea organelor de conducere ale societăţii. Societatea însă trebuia să-mi aparţină în întregime, sută la sută. Dar nu puteam să fac societate cu mine însumi şi de aceea aveam nevoie de asociaţi.

Dacă aş fi avut alte societăţi, puteau să figureze acestea ca întemeietoare şi subscriitoare ale capitalului noii societăţi. Eu nu aveam însă decât firme individuale, sub diferite insigne şi înscrisuri, în registrele comerciale din diferite oraşe europene. În realitate însă, firmele le reprezentam eu însumi şi ele se confundau cu persoana şi patrimoniul meu.

Îmi căutam oameni de încredere care să figureze drept acţionari, la întemeierea societăţii, urmând să transfer acţiunile după constituire, pe numele meu şi al unei societăţi sau al unui fiduciar, ca Marschner. Ele pot fi concentrate chiar în mâinile a două din cele şapte persoane. În cazuri excepţionale şi în mod temporar, acţiunile pot fi deţinute şi sută la sută de un singur grup sau de o singură persoană, dar, repet, numai în cazuri excepţionale şi potrivit legislaţiei proprii fiecărei ţări. În genere, nu e lesne să reperezi oamenii necesari actului constitutiv. Ca să figureze drept acţionari, unii notari făceau să apară pe listă propriii funcţionari. Pentru necunoscători, aceştia pot să treacă drept milionari putred de bogaţi, dar, în realitate, nu sunt altceva decât nişte modeşti scribani. De obicei, ei cedează în alb acţiunile, încă din ziua constituirii societăţii.

Din nou mi-a sărit în ajutor consilierul Buchas. Pe nesimţite, acesta mi-a devenit un fel de consilier personal. Mă întrebam chiar dacă există vreo incompatibilitate între funcţia sa şi participarea la un consiliu sau la subscrierea unor acţiuni. Legătura noastră se întărise şi, după repetatele întâlniri, Buchas a acceptat surâzând pe sub rara sa mustaţă. M-am întrebat unde să organizez această întâlnire şi, cum cel mai apropiat restaurant era Zum Hase (cum l-am numit eu), cu vechi renume în timpurile bune, faimos acum prin iepurii de câmp crescuţi în pusta maghiară, dar şi cu biftecuri ascunse sub enorme frunze de salată, i-am propus să luăm masa aici. Înainte de a-i fi făcut invitaţia, discutasem cu oberul despre posibilitatea alcătuiri unui meniu special, pentru o personalitate ministerială, şi acesta mă asigurase că avea să facă

totul pentru a ieşi bine şi a face să lucească din nou străvechiul nume al localului.

Punctual, în ziua şi la ora indicată, Heinz Buchas a sosit, radios, lăsându-mă să înţeleg că vine cu bucurie şi că îi face plăcere să stea la masă cu mine. După salutul de rigoare şi mulţumirile mele pentru faptul că răspunsese invitaţiei, ne-am aşezat voioşi şi cu poftă de mâncare. La un moment dat, Buchas a încetat să mai vorbească nemţeşte şi mi s-a adresat într-o românească perfectă. Am rămas uluit şi mi s-a tăiat piuitul.

– Cum, domnule consilier ministerial, dumneavoastră vorbiţi româneşte? Nu-mi vine a crede urechilor. Cum se explică una ca asta şi de ce mi-aţi tăinuit-o până acum?

– Domnule Drăgan! mi-a răspuns el, la fel de ceremonios. Trebuie să ştii că am petrecut cei mai frumoşi ani ai vieţii mele în ţara dumitale de origine. Am fost inginer la minele de la Petroşani, îndată după Primul Război Mondial, iar mai târziu am lucrat vreme îndelungată la Banca Românească din Bucureşti, în calitate de consilier tehnic. Fiind cetăţean austriac, la izbucnirea Celui de Al Doilea Război Mondial am fost nevoit să mă reîntorc în Austria. Inima mea şi cele mai bune amintiri ale tinereţii mi-au rămas însă în România.

– Sunt mişcat de împrejurarea are ne aduce alături şi de faptul că păstraţi bune amintiri despre această ţară care, după spusele tuturor, era un adevărat paradis pentru cei veniţi din străinătate. Condiţiile de muncă erau uşoare, beneficiile oferite – substanţiale, faţă de costul minim al vieţii, ca în nici o altă parte a Europei.

– Într-adevăr, aşa este. Şi eu am agonisit o rezervă din care am trăit în anii grei ai războiului şi chiar după aceea, până când am primit o însărcinare la un alt nivel, în Ministerul Industriei şi al Reconstrucţiei.

– Bine, şi de ce nu mi-aţi vorbit româneşte dintru bun început? Mi-aţi fi facilitat expunerea planurilor şi motivarea lor.

– Am vrut să te studiez mai înainte, să văd cine eşti, să-mi dau seama dacă eşti un tânăr serios, căruia să-i pot acorda încrederea. De când ai venit la mine, n-am făcut decât să te observ şi să te cercetez, în timp ce-mi vorbeai. Acum mi-am dat seama că am în faţă un om de nădejde, cu calităţi care îl pot duce departe, spre a realiza ceva în viaţă. De aceea sunt aici, dispus să te ajut.

După formula ceremonioasă germanică, corectată cu efuziuni româneşti, deprinse de Buchas în lungii ani petrecuţi în ţară, am închinat imediat un pahar de vin. Mi-a urat „noroc“ şi a ciocnit din toată inima. Meniul era bun, oberul şi-a reamintit de deprinderile de înaltă clasă de odinioară, noi ne-am simţit apropiaţi sufleteşte şi ne-am despărţit în cei mai buni termeni. A fost cea mai luminoasă zi petrecută la Viena, căci descoperisem, în sfârşit, un stâlp de care puteam să mă rezem, într-o ţară până atunci necunoscută, deşi fusesem în primii doi ani ai vieţii „cetăţean“ al împăratului Franz Iosef, cel cu barbă cu două şpiţuri, adoptată ca model de bunicul meu, moş Iosuvică Pripitu, până la pierderea războiului, când şi-au tăiat-o amândoi. Începeam să mă simt mai „la mine acasă“ şi faptul că vorbeam fără dificultăţi germana mă făcea să mă port ca în Italia, cu atât mai mult cu cât obiceiurile austriece, în materie alimentară, în educaţie şi mentalitate, fuseseră la timpul lor introduse atât în Banat, cât şi în Bucovina, aflate o vreme sub dominaţie habsburgică. Se contura în mintea mea, în cadrul Europei, o nouă patrie regională, în baza acelei comunităţi de viaţă caracteristică şi cunoscută sub numele de *Mitteleuropa*. Mă şi vedeam puţin vienez şi căutam să mă obişnuiesc cu rafinamentul oraşului, în compania noului meu prieten. Buchas mi-a vorbit de Grinzing, unde m-a şi însoţit şi mi-a spus istoria acestei zone caracteristice, punct de atracţie pentru austrieci şi străini. Pe colinele din jurul Vienei se înşirau terasele cu podgorii, producătoare de vin alb. Potrivit legilor austriece, protectoare ale breslelor, vânzarea băuturilor spirtoase la consumatori era rezervată breslei birtaşilor, cu patalamale în toată

legea. Ei realizau beneficiile de distribuţie, care dublau preţul vinului în drumul de la producător la consumator, iar dacă mai primea şi un botez neprevăzut, cum făceau majoritatea vânzătorilor nebotezaţi, beneficiile creşteau în proporţia apei adăugite. Natural, această apă nu căpăta numele de agheasmă, deşi vinul apărea pentru cunoscător ca aghesmuit. Cu două secole înainte, împăratul a acordat un privilegiu viticultorilor din Grinzing, de a-şi vinde propria producţie direct consumatorilor, fără a deveni prin aceasta comercianţi cu diplomă şi impozite. Desigur, privilegiul fusese acordat de împărat cu prilejul vreunei excursii duminicale printre podgoreni, când se veselise mai mult decât de obicei în compania lor. Semnul de recunoaştere al privilegiului erau nişte ramuri verzi, atârnate la poartă, ca un fel de drapele. Lumea intra, cumpăra vin sau îl bea la faţa locului. Dar cum puteai să bei vin pe inima goală şi să-ţi tihnească, fără a căpăta aciditate? Bun înţeles, viticultorii s-au gândit la acest inconvenient al vinului alb şi s-au înţeles între ei să le ofere clienţilor şi alte produse ale gospodăriilor lor pline de orătănii: un pui fript la ţepuşă sau copt la cuptor. Deschizând pofta la vin, orătania înlătura ca prin farmec şi arsurile la stomac. Iscusiţii podgoreni au improvizat, fiecare în felul său, cât mai aproape de butoaiele din pivniţă, mese cu bănci, sub şoproane şi în curte, iar în timpul iernii, în şuri şi în crame încălzite de caloriile clienţilor, căci se ştie că fiecare individ livrează cincizeci de calorii pe oră în mod gratuit şi dezinteresat. Sursa lor era vinul şi puiul oferit întreg fiecărui client, împreună cu o hârtie-pergament, pentru învelirea părţii neconsumate la faţa locului, spre a fi transportată acasă. Voia bună venea de la sine şi, o dată cu ea, cântecul. Mai târziu, după întemeierea societăţii, aveam să organizez o dată pe an, cu ocazia inspecţiei la Viena, o masă comună cu tot personalul, în Grinzing. Buna dispoziţie a funcţionarilor, sporită de prezenţa şefului suprem, se manifesta la urmă prin cântec şi, după tradiţia locală, comesenii se luau

la toartă, păstrându-şi locurile, dar legănându-se în dreapta şi-n stânga. Unul din cântecele de atunci îmi sună şi azi în urechi şi parcă-i văd pe toţi voioşi, în frunte cu contabilul-casier, repetând refrenul:

Wer soll das bezahlen,
Wer hat so viel Geld!

ceea ce înseamnă: „Cine să plătească nota, cine are atâţia bani?“ Desigur, societatea nu ducea lipsă de bani şi contabilul-casier prevedea totul la capitolul „cheltuieli pentru relaţiile umane cu personalul“. Însă podgorenii nu ştiau lucrul acesta şi, ascultând versurile numeroşilor petrecăreţi, cădeau pe gânduri! Îngrijorarea lor sporea, când vedeau câte un poet-cântăreţ cu buzunarul gol şi stomacul ca cimpoiul, agitându-se şi răcnind versuri buclucaşe cât îl ţinea gura. Totuşi, până la urmă şi chefliii plătesc, căci datoria la băut este o datorie de onoare, şi pentru onoare mulţi flăcăi din partea locului şi-au pierdut viaţa în duel. Cu timpul însă viticultorii deveniţi ospătari s-au obişnuit cu refrenul buclucaş şi nu se mai îngrijorau decât de formă, surâzând şi ei de această glumă cam nesărată, unindu-şi adesea vocea cu petrecăreţii, iar la sfârşit aducându-le mulţumirile de rigoare.

Consilierul Heinz Buchas era glumeţ de felul său. După ce mi s-a destăinuit şi mi-a încredinţat tainele vieţii sale, a deschis şi sacul anecdotelor, sac fără fund, căci de fiecare dată avea alte şi alte snoave şi glume. Erau atât de numeroase, încât până la urmă, voind să le reţin şi să le repovestesc, am început a le nota şi a le da număr. Văzând Buchas cum stau lucrurile, mi-a spus:

– Păi, dacă eşti hotărât să paşti iarbă verde, hai să facem şi noi asemenea celor doi prieteni, care au întocmit o listă de anecdote şi, fără a-şi mai pierde timpul repovestindu-le la pahar, unul îi spunea celuilalt: „Gluma numărul şaptesprezece!“ iar celălalt

făcea: „Ha-ha-ha-ha! E bună! Dar ce zici de poanta numărul cinci? Ai priceput unde bate?”

Toate anecdotele lui Buchas erau frumoase şi, perfecţionându-mi cunoştinţele de limbă germană, le savuram tot mai mult. Timpul trecea, anecdotele se înmulţeau, dar nimic nu se uită mai repede decât spuma povestirilor hazlii. De una totuşi îmi mai aduc aminte, căci o făurise Buchas însuşi, pentru a mi-o oferi la o întâlnire pe frontieră, la Brenner, nu la multă vreme după ce părăsisem Viena. Venind cu maşina condusă de şoferul Fritz, cu gândul la denumirea localităţii care, în nemţeşte înseamnă „arzător“, a imaginat o istorioară cu un voiaj de nuntă. Mireasa promisese mamei că îi va trimite o telegramă, de îndată ce avea să sosească la Brenner, primul popas al însurăţeilor. Din exces de zel şi din dorinţa de a da amănunte cât mai fidele asupra desfăşurării evenimentelor, tânăra nevastă a telegrafiat următorul text:

Liebe Mutti, gut angekommen, noch ganz benommen,
Ein Stich, ein Brenner, Gruss von der Emma.

ceea ce înseamnă, într-o traducere aproximativă: „Dragă mamă, sosit bine, încă buimăcită, o înţepătură, o arsură, salutări de la Emma!“ Aducându-mi acest mesaj cu prilejul întâlnirii noastre de la Brenner, Buchas a dat localităţii o explicaţie istorico-filologică şi o semnificaţie potrivită firii sale pline de umor.

Mai târziu aveam să aflu că, în acea perioadă, el însuşi era cu călcâiele aprinse după o tânără, cu care voia să o înlocuiască pe vechea soţie, deoarece nu se mai înţelegeau prea bine, fie din pricină că ea devenise prea sâcâietoare, fie că nu-i mai dădea suficiente stimulente la cei cincizeci de ani împliniţi, când omul are mai multă nevoie ca oricând de atenţii, încurajare şi rechemare în paradisul uitat. Cu pielea albă, pe ici-colo pistruiată, fără a fi chazar, Buchas socotea că ar fi fost potrivită şi mai de

efect o bronzare la soare, pe plajele din sudul Vienei, aşa încât să arate mai întinerit. Era o localitate unde apele Dunării îngrămădiseră mult nisip, numită Weidling am Bach. Aici se construiseră o seamă de cabine-căsuţe de circa zece metri pătraţi, pe palafite, pentru a nu fi daunate în timpul inundaţiilor de primăvară. El vedea multe posibilităţi de înviorare a existenţei prin cumpărarea unei astfel de căsuţe şi mi-a propus s-o luăm împreună, spre a o folosi în timpul vacanţelor de vară. Zis şi făcut. El a găsit căsuţa, eu am cumpărat-o şi am declarat-o proprietate comună. Cred că am fost o dată sau de două ori la Weidling am Bach, dar până la urmă am lăsat bucuros baraca în totalitate prietenului meu, să se bucure de ea împreună cu viitoarea mireasă, în sunetele valsului *Dunărea Albastră* de Strauss. Pentru reşedinţa sa de vară, Buchas a făcut alt refren:

An Weidling am Bach
Die Mädel sind so schwach...
Und die Männer nachher, la, la, la.

Şi, ca o parodie a fostei lozinci şi organizaţii de odinioară, *Kraft durch Freude*, referitoare la dezvoltarea forţei spre a ajunge la bucurie, el a întocmit următoarele versuri:

Auf den Wiesen und auf der Heide,
Verliert man Kraft durch Freude!

Adică: „În Weidling pe pârâu, fetele sunt cam slabe (de înger, se înţelege), iar bărbaţii sunt slăbiţi de forţe după!“ Şi: „Pe câmpii şi prin poiene se pierd forţe prin bucurie!“

Se pare că prietenul meu ţinea să demonstreze în realitate ceea ce zeflemisea în jocurile poetice. Ideea unei noi însurători, încercarea casei de pe malul Dunării, cu murmurul de valuri, numeroasele băi şi duşuri alternative şi cine ştie ce alte evenimente

şi motive, pe care numai el le cunoştea, i-au slăbit inima şi i-au sleit forţele. El a căzut la patul de suferinţă şi, nu după mult timp, la o vârstă încă tânără (azi la cincizeci şi patru de ani omul trăieşte din plin, nu moare prea lesne de inimă rea), şi-a dat duhul, făcând să se stingă pentru totdeauna spiritul său vioi, plin de umor ce înfrumuseţează şi dă sensuri senine existenţei, caracteristică a societăţii vieneze. Moartea l-a surprins în anul 1950, după o rodnică şi strânsă colaborare.

Natural, la constituirea noii mele societăţi avea să participe şi prietenul meu, fie la subscrierea de acţiuni, fie la conducerea – sau mai bine zis – la supravegherea aparatului. Această din urmă funcţie nu putea s-o îndeplinească în mod deschis, din pricina atribuţiilor îndeplinite la minister. Dar el a ales un preşedinte aparent care, de altfel, ca toţi preşedinţii societăţilor austriece, se prezenta o dată pe an la adunarea generală şi nu făcea nimic deosebit, care să-l scoată în evidenţă. Era un fel de însărcinare onorifică, pentru satisfacerea legii. Cel care deţinea funcţia de supraveghere cu adevărat era Heinz Buchas şi în acest scop chema la raport pe inginerul Marschner sau trecea el pe la sediul societăţii, spre a-i înviora pe funcţionari cu o glumă. Buchas mă făcuse să pricep cât de importantă era buna dispoziţie, pentru a da încredere, idei şi sugestii colaboratorilor. Aceste felurite idei şi sugestii, elaborate de Buchas şi expuse cu jovialitate, prindeau contur. Prea multe idei pot tulbura apele. Aşa încât Buchas nu aducea mai multe idei decât cele necesare, şi ele s-au dovedit extrem de utile şi cu rezultate surprinzătoare. În ce priveşte subscrierea cu zece la sută la capitalul societăţii, ea a fost făcută de mine şi urma să fie plătită cu beneficiile societăţii. Deoarece acţiunile erau „la purtător“ *(a'n Inhaber)*, nu figura nici un nume pe ele şi, în momentul când au fost emise, pe formulare frumos tipărite, i-au fost înmânate şi lui o dată cu o glumă potrivită.

La moarte, Buchas i le-a lăsat soţiei la care se reîntorsese şi în braţele căreia s-a stins, luând şi acest act solemn ca pe o glumă.

Văduva mi-a cerut să răscumpăr acţiunile, iar banii rezultaţi i-au mai îndulcit viaţa.

Dacia Mineralöel AG

La notarul Bablik, în ziua de 17 aprilie 1947, am întocmit în chip solemn formalităţile şi actele de constituire a societăţii anonime pe acţiuni Dacia Mineralöel AG, devenind şi eu *Vorstand*. Din acest moment, juridiceşte, iniţiativele mele comerciale au căpătat un caracter mai sigur şi mai sistematic. Mai rămânea să-mi procur un depozit, spre a deveni petrolist adevărat.

La Viena, urmele războiului au dăinuit multă vreme. Ceea ce impresiona în mod deosebit erau şlepurile distruse şi naufragiate de-a lungul Dunării. Epavele ieşeau din apă ca nişte delfini enormi, în momentul respiraţiei, când fugăresc pe întinsul albastru al mărilor cârdurile de peşti mai mici. Ele mi-au atras atenţia din primele zile. Doritor de activitate, le şi vedeam în imaginaţie recuperate, reparate şi repuse pe linia de plutire, circulând în aval şi în amonte, de-a lungul Dunării, cu produse petroliere. M-am şi interesat de soarta lor, dorind să ştiu cine dispunea de ele şi ce şantiere navale s-ar fi angajat să le repare. Soluţia cea mai practică pentru rezolvarea depozitării produselor o vedeam în transformarea unor şlepuri în depozite flotante, ancorate la ţărm, pe o fâşie de teren luată în chirie de la autorităţile portuare sau municipale. În felul acesta, evitam investiţiile mari de la început. N-aş fi folosit şlepurile în transporturi fluviale, deoarece în programul societăţii nu implicasem exportul de produse petroliere către alte ţări dunărene. Această posibilitate nu o studiasem încă, dar cunoştinţele mele din copilărie, de navigator pe Timiş, îmi sugerau aceste idei simple şi de bun-simţ, pe de o parte, şi îmi înaripau imaginaţia, pe de altă parte. Vechea pasiune pentru ape mă împingea către epavele triste care decorau peisajul fluvial. Regretam că, în loc să fi cunoscut Viena lui Johann Strauss,

Viena valsurilor, a muzicii lui Mozart, a liedurilor lui Schubert, dar mai ales a simfonismului lui Haydn, cel mai de seamă exponent al clasicismului vienez, preţuit de mine mai ales pentru *Anotimpurile* şi *Creaţiunea,* cunoşteam Viena mohorâtă, presărată de ruine şi epave şi bântuită încă de coşmar. Noroc că spiritul vienez vesel şi iubitor de petrecere era viu, ca zonele vitale ale oraşului de dimensiuni imperiale, potrivit nu numai pentru o ţară, ci chiar pentru un continent, pentru Europa Unită. Apăsătoarele privelişti erau, aşadar, dominate de vioiciunea şi optimistul acestor oameni. Ei se străduiau să restituie Vienei atmosfera ei muzicală, dar artele abia se trezeau din somnolenţă. Am văzut prea puţine spectacole, care să-mi ocupe timpul liber, aşa încât mai adesea, căutând un mod plăcut de a-mi petrece duminicile, mă plimbam de-a lungul Dunării şi alegeam epavele potrivite scopurilor mele. Mare mi-a fost însă deziluzia când am aflat că şi aceste epave aparţineau învingătorilor – în realitate doar celor din răsărit –, decişi să recupereze fierul vechi din fluviu şi să-l transporte la ei acasă, spre a-l topi în furnale şi turnătorii.

Schimbându-mi gândurile, am început să caut un depozit bombardat, mai lesne de reparat şi de repus în funcţie. N-ar mai fi fost nevoie de proiecte şi autorizaţii care cer cheltuieli şi timp, câtă vreme reparaţiile puteau să înceapă imediat. Am vizitat toate depozitele aflate în această situaţie. Cel mai potrivit mi s-a părut un depozit al lui ESSO, dar acesta nu era pus în vânzare, americanilor nelipsindu-le bani pentru repararea stricăciunilor pricinuite de război. Societăţile filiale ale marilor grupuri internaţionale, deşi puse de regimul nazist sub controlul societăţii germane petroliere, Deutsche Öel AG, şi-au recâştigat autonomia, reluându-şi activitatea îndată după război.

Împreună cu Marschner, mi-am pus întrebarea: care era situaţia depozitelor româneşti de la Viena, Creditul Minier şi Redeventza. Era anul transformărilor în ţară, iar aceste filiale fuseseră abandonate şi puse în vânzare. O combinaţie pe această

linie mi se părea lesnicioasă. Am luat legătura cu amândouă societăţile şi, cu acest prilej, i-am cunoscut pe diriginţii lor: pe Van Zaanen de la Creditul Minier, pe care îl credeam olandez după nume, dar în realitate era român de două generaţii. Pe inginerul Brüll de la Redeventza şi pe secretara factotum a societăţii de care nu se despărţea nici o clipă. După primele schimburi de idei cu cei doi reprezentanţi ai societăţilor româneşti, am ajuns la concluzia că societatea Redeventza era cea mai lipsită de mijloace. Am propus acestei societăţi un contract de reparare a depozitului ei de la Prater Spitz, lângă proiectatul port fluvial între Dunăre şi Canal, în regim de „zonă francă“. Plata reparaţiilor consta în cedarea în deplină proprietate a unei jumătăţi din capacitatea rezervoarelor, a unei magazii mari, cu o parte din serviciile pentru muncitori, jumătate din racordul feroviar şi jumătate din terenul aferent depozitului. Terenul nu era proprietatea Redeventzei, ci era luat în chirie de la primărie, iar termenul contractual expira în anii următori. Convingerea tuturor era că primăria avea interesul să prelungească „concesiunea“, dar pe perioade mai scurte, deoarece proiectul marelui port dunărean, la Prater Spitz, nu fusese încă abandonat. Se proiectau antrepozite de tranzit pentru mărfuri de tot felul, reţele de drumuri şi linii ferate. Contractul de închiriere a terenului a fost reînnoit de mai multe ori şi se păstrează în vigoare şi azi, după treizeci de ani. Terenul a fost în întregime preluat de societatea Dacia AG, după retragerea definitivă a Redeventzei.

Societatea Dacia Mineraloël AG, prin contractul semnat cu Redeventza AG din Viena, autorizată în acest sens de societatea-mamă de la Bucureşti, îşi începea astfel activitatea, luându-şi o seamă de angajamente, dar nu avea încă un birou, în afară de camera de la hotel, deoarece apartamentul închiriat pe Schuberting nu fusese încă evacuat, procesele fiind întotdeauna lungi şi cu nenumărate amânări. Am convenit cu societatea Redeventza să ne cedeze una din încăperile biroului lor mare şi gol, din

centrul orașului. Puteam să folosesc astfel telefonul Redeventzei și serviciile secretarei, care răspundea la chemări, când noi ne aflam „pe teren“. Secretara avea multă experiență și pricepere în materie de probleme petroliere. Cunoștea toate societățile și persoanele lor, după aproape treizeci de ani de activitate, ceea ce ușura și mai mult contactele și relațiile noastre în creștere, iar cei doi cai de cursă, Merschner și Pal, puteau să gonească în voie, tot timpul zilei, pentru îndeplinirea misiunilor lor. Roșcovană, o vieneză autentică, rezultată dintr-un amestec de cincisprezece națiuni ale fostului imperiu, secretara era bine făcută, un fel de imagine negativă a lui Heinz Buchas, dar cu cincisprezece ani mai tânără decât el. Amabilă, plăcută la privire, competentă, îndeplinea toate lucrările Redeventzei și, la nevoie, ne dădea oricând, bucuroasă, o mână de ajutor. Între societatea noastră și societatea românească nu existau conflicte de interese. Redeventza avea poziția sa pe piața austriacă, era disponibilă pentru tranzacții, dar era lipsită de mărfuri și de mijloacele de lucru necesare, adică de un depozit, pentru a putea să distribuie produse petroliere pe piața internă. Noi ne preocupam de piața externă și, de asemenea, eram în așteptarea structurilor necesare și a mărfurilor. Secretara avea perfectă înțelegere pentru această situație și de aceea am ținut întotdeauna minte ce număr purta la pantofi, pentru a-i aduce câte un cadou din Italia, unde se găsea încălțăminte de calitate, extrem de apreciată pe piața austriacă, încă pustiită de război.

Tratativele cu firmele petroliere locale erau promițătoare. Firma Danubiol al cărei tutelar avea interese într-o fabrică de bere, Mautner-Markov, dispunea de multe relații și promitea să procure de la rafinării dorita și așteptata păcură. Legătura și conversațiile cu patronul de la Danubiol nu se făceau numai la birou, ci și la plimbare, prin centru sau prin parcuri, unde ieșea tras de un câine dalmațian de toată frumusețea, rudă bună cu „dalmațienii“ diplomați ai fostului ministru de la Roma, Jean Vojen. Înalt, robust, puțin cam chel la patruzeci de ani, era pe potriva câinelui său. Amândoi păreau antrenați într-un concurs de frumusețe și aprecierile nu lipseau din partea publicului, la adresa amândurora. Sobru și serios de felul lui, nu prea surâdea – niciodată nu l-am văzut cu zâmbetul pe buze –, se oprea pe drum în conversații fugare, mai mult cu bărbați decât cu femei. Câinele ar fi preferat, desigur, companii feminine, căci doamnele sunt mai dispuse să mângâie și să alinte. Într-o zi, mi-a arătat depozitul său la Prater Spitz, dincolo de canal. Era mândru de posibilitățile de depozitare pe care le avea și de instalațiile de mixtaj al uleiurilor.

Repararea rezervoarelor mele s-a prelungit până la sfârșitul anului, când s-au făcut verificările oficiale și s-a eliberat autorizația de repunere în funcțiune. Dacă aș fi obținut mărfurile mai repede, chiar în cantități mici, unde le-aș fi depozitat? Ce s-ar fi întâmplat dacă românii ar fi trimis mărfuri în antrepozit, pentru vânzare, așa cum era de așteptat, și stocajul nostru n-ar fi fost în funcție? Iată motive care m-au determinat să închiriez rezervoare aparținând altei societăți. Marschner și Buchas mă consiliau să fac un contract în acest sens și atunci am luat legătura cu societatea Montan Union AG. Curios, și aici am aflat un inginer care știa românește, ca mulți alți petroliști de pe piața germană, și repede am ajuns la o înțelegere. Cam pe la începutul lui iunie, am semnat contractul, cu o chirie rezonabilă. La aceasta se adăugau cheltuielile de pompaj, în raport cu produsele și cantitățile tranzitate. Eram în măsură, așadar, să cumpăr și să vând produse petroliere, dar acestea întârziau să sosească, câtă vreme chiria se plătea cu regularitate, fără folos. Ziceam că vom ajunge să recuperăm cheltuielile făcute în gol, că, în genere, investiția inițială nu-i pierdere seacă. Așteptarea s-a prelungit însă, fără să treacă nici măcar o picătură de petrol prin aceste rezervoare. Totul s-a încheiat cu o pierdere netă, înscrisă în bilanț la capitolul „cheltuieli de instalare“ și, în final, inclusă în cheltuielile de cost ale reparațiilor.

În acest fel, sumele irosite s-au capitalizat, spre a nu încheia primul an cu un cont al profiturilor şi al pierderilor deficitar.

Dacă societatea Dacia Mineraloël AG nu a realizat operaţii pe piaţa austriacă, numele ei a servit pentru a încheia, în Italia, o compensaţie, autorizată de Ministerul Comerţului Exterior, pentru 20 000 de tone de *white spirit,* adică *acqua ragia minerale,* un fel de terebentină obţinută din petrol, folosită de pictori pentru înmuierea culorilor, în vopsele, ca solvent, la spălarea tablourilor învechite şi alte asemenea folosinţe specifice. Am cunoscut în Italia un angrosist din preajma oraşului Milano, proprietar de autocisterne şi al unui mic depozit, pentru alimentarea staţiilor de distribuţie aparţinând particularilor, nelegaţi de marile firme, cu care semnau uneori contracte „de culoare“. Acesta semnase cu firma mea, Dacia, în Italia, un contract de cumpărare de terebentină şi punea la dispoziţie depozitul său de stocaj pentru importul produselor. Provenienţa indicată era Austria, iar contrapartida o constituiau vinurile şi fructele importate de austrieci în mod obişnuit din Italia. Societatea austriacă importatoare-exportatoare era Dacia Mineraloël AG de la Viena, iar firma importatoare în Italia era Dacia di Costantino Dragan de la Milano. În felul acesta, am ajuns să semnez eu însumi contractul de două ori, în două calităţi diferite. În alte operaţiuni, am folosit ca importatoare firma Elvetica di Giuseppe Costantin Dragan, cu alt număr de înscriere a firmei la Camera de Comerţ. În felul acesta, dădeam impresia că ar fi fost vorba de două entităţi diferite, cum şi erau în realitate, căci personalitatea juridică şi bilanţul societăţii de la Viena nu aveau nimic de-a face cu firmele italiene. Eu eram proprietarul lor în Italia, iar în Austria eram un simplu acţionar, cu o însărcinare administrativă de *Vorstand,* căci aceasta a fost funcţia aleasă de mine în societate, ca să mă prezint pe piaţa vieneză.

Cumpărătorul din Italia era un om simplu, dar a ştiut să facă parale. Anunţându-se pentru el o afacere bună de la început, plătea chiar înainte cantităţile corespunzătoare unui tren de cisterne, de cinci sute până la o mie de tone. Acestea erau descărcate la repezeală pe o linie ferată moartă, într-un triaj din Milano, direct în autocisternele personale şi închiriate, după ce-i dăduse toate asigurările şefului de gară că nu există nici un pericol de foc. Într-adevăr, acest produs are un punct de inflamabilitate ridicat, la fel ca petrolul lampant. Chiar punând un chibrit aprins deasupra lichidului, el nu ia foc. E nevoie de o feştilă, care să-l absoarbă şi să-l volatilizeze, spre a se aprinde. Mă interesa ce făcea clientul meu cu terebentina, căci consumul Italiei era redus, cu tot numărul imens de pictori pe care îl creştea pe celebrele ruine, cei mai mulţi târâie-brâu fiind lipsiţi de clientelă pentru tablourile lor şi de resurse pentru cumpărarea culorilor şi a solvenţilor necesari. Răspunsul adevărat nu l-am aflat. Să fi fost lipsa de terebentină naturală, obţinută din distilarea răşinei de brad, care să fi mărit cererea de terebentină minerală obţinută din petrol? Greu de crezut. M-am limitat să admir organizarea comercială a clientului meu, cu o reţea atât de vastă, fără să mai intru în detalii. În fond, preţul pe care mi-l oferea era bun, nu era controlat, deci liber pe piaţă. Produsul nu intra în controlul CIP-ului şi pentru mine operaţia se încheia o dată cu vânzarea produsului. Abia mai târziu aveam să aflu, indirect, că terebentina – după satisfacerea tuturor pictorilor peisagişti şi portretişti din Italia, precum şi a tuturor vopsitorilor – mai era folosită pentru „diluarea“ celorlalte produse petroliere. Nu degeaba terebentina era un „solvent“ sau, în limbaj mai tehnic, diluant de vopsele. Amestecată cu benzina, îi reducea calităţile, dar amestecată cu motorina, îi mărea calităţile antidetonante. Cererea de carburanţi pe piaţă fiind mult mai mare decât cantităţile disponibile, produsele petroliere fiind încă limitate şi distribuite prin cupon, clientela era fericită să dispună de rezerve în plus. Domnul Mantovani a devenit astfel un angrosist petrolist mai important decât fusese

înainte şi a făcut afaceri de aur, vânzând „benzina“ sa tot la preţul oficial.

Eram mereu frământat de gândul lipsei de marfă. În Austria nu se găsea şi nici nu se producea *acqua ragia minerale,* deoarece o parte era lăsată în benzină, o parte în petrolul lampant. Am cercetat atunci posibilităţile rafinăriei moderne de la Trieste, oraş care nu mai făcea parte din Italia, ci era o regiune autonomă, sub guvernarea militară a Aliaţilor, pentru o bună bucată de vreme, iar apoi a unui guvernator numit de guvernul italian, de acord cu Aliaţii. Rafinăria Aquila din Trieste primea ţiţei pe uscat şi pe mare, în cantităţi importante, deoarece capacitatea ei depăşea un milion de tone. O parte lucra pentru nevoile regiunii autonome, altă parte – pentru export în Italia. Produsele ei se vindeau prin societatea Aquila Commerciale de la Milano, care, la rândul ei, vindea reţelelor de pompe particulare, precum şi pompelor şi staţiunilor de serviciu proprii, cu marca lor, capul unei acvile în culoare albastră. Rafinăria Aquila, ca societate autonomă, a fost realizată de doctorul în chimie austriac, Kind, cu birouri la Trieste şi Milano. Dispunea şi de o societate engleză la Londra, în Trafalgar Square, la etajul al doilea, chiar în colţ cu strada care duce la malul Tamisei. Aici avea colaboratori de valoare, tot cu nume schimbate. Bun frate de credinţă al lor era şi delegatul pe care-l ţineau la Trieste, doctorul Vendome. Acesta urmărea executarea unui contract de *processing,* numit pe nemţeşte *Lohnarbeit,* adică rafinarea ţiţeiului pentru altă firmă, în cantitate de trei sute de mii de tone pe an, iar produsele obţinute se vindeau pe pieţele Europei. Ei au devenit furnizorii mei de *acqua ragia minerale.* Dacia Mineraloël AG putea să-şi socotească inaugurată activitatea. Transportul de *acqua ragia* se făcea în vagoane-cisternă, care alcătuiau garnituri întregi de tren şi porneau din Trieste spre frontiera Austriei. La Villach făcea cale-ntoarsă şi o apucau spre Milano. Operaţia s-a dovedit perfectă. Toate acordurile se făcuseră, în realitate, la Milano, nu la Trieste, inclusiv aranjarea

plăţilor. Ele erau facilitate de prezenţa Aquilei Commerciale la Milano, căreia i s-a încredinţat rolul de bancher fiduciar al societăţii de la Londra. Importarea produsului comporta exportarea contrapartidei de vin şi fructe, unor clienţi de la Innsbruck şi Viena. În felul acesta, fără să-şi ude depozitele, Dacia intra într-o competiţie care, la ora închiderii socotelilor cu *ragionerul* Giuseppe De Caro, avea să înregistreze un beneficiu net de o sută treisprezece milioane de lire, cu toată „creasta“ aplicată de acest „om de încredere“, oferit benevol pentru „organizarea“ contabilităţii mele. Lirele obţinute în primul an de activitate a societăţii Dacia Mineraloël AG, la schimbul de 325/1 se cifrau la aproximativ trei sute de mii de dolari.

În felul acesta, firma din Milano prindea consistenţă, iar societatea de la Viena putea să se susţină şi să-şi acopere cheltuielile în mod indirect, intervenind în afaceri triunghiulare.

Austrominol AG

Cam prin luna iunie, consilierul Heinz Buchas m-a întrebat de ce societatea mea nu se interesa de prospecţiuni şi exploatări petroliere. I-am răspuns că aceasta este o activitate de înaltă specialitate, care cere oameni cu experienţă, geologi şi instalaţii costisitoare. Nu mai vorbim, dacă se trece la faza de perforări de probă, cu speranţa descoperirii petrolului în mod efectiv, în baza indicaţiilor obţinute prin măsurători geofizice, în perimetrele supuse cercetării. Activitatea se desfăşoară de obicei pe contul terţilor, adică al marilor societăţi petroliere care, luând concesiuni în diferite părţi ale lumii, obţin şi rezultate bune, şi rezultate negative, care se compensează, după cum se compensează pierderile dintr-o ţară cu câştigul din altă ţară. De aici raţiunea lor de dezvoltare multinaţională, pe diferite continente. În general, activitatea de prospecţiune este un *Lohnarbeit.*

– Exact, domnule Drăgan! a acceptat surâzând Buchas. Dar tocmai de aceea e bine să iei o astfel de iniţiativă. Ea nu comportă nici un risc, deoarece munca e recompensată în funcţie de activitatea care se desfăşoară pe contul unei societăţi petroliere.

– Bine, de acord, dar de unde bani pentru a cumpăra instrumente seismice şi sonda mobilă pentru perforările superficiale şi introducerea dinamitei? Oricât de redus ar fi echipamentul, costul lui tot se ridică la milioane. Apoi, de unde oameni pricepuţi în materie, căci perforările lui Marschner şi Pal nu depăşesc cincisprezece centimetri adâncime. Şi, în afară de asta, pe ei nu-i putem utiliza pentru perforări în rocă şi la mare adâncime.

Cu surâsul pe buze, imaginându-şi-i pe cei doi matadori la lucru, Buchas mi-a răspuns:

– Nu te îngriji de bani, căci există posibilităţi noi de finanţare, iar oameni îţi voi recomanda chiar eu. A sosit un lot proaspăt din România, tocmai specialişti în acest domeniu.

A început atunci să-mi explice că există fonduri speciale americane, de ajutorare a Europei, în cadrul Planului Marshall. Austria acceptase acest plan şi i s-a alocat o bună sumă în dolari. Banii trebuiau cheltuiţi prin cumpărări de materiale din America. Între acestea, ar fi putut să figureze şi echipamentul de foraj. Într-adevăr, bănuiala că Austria ar avea terenuri cu zăcăminte petroliere importante justifica includerea în lista de materiale a utilajelor de foraj. Un grup de ingineri alcătuise o asemenea societate şi urmărea să întreprindă cercetări pe cont propriu, în zone sigure, iar după descoperirea ţiţeiului, să se pună de acord cu o societate de exploatare. Dacă rezultatele explorărilor ar fi fost pozitive, se putea trece chiar la faza de exploatare la propriu, orice tonă de ţiţei extrasă prin prima instalaţie de foraj putând finanţa alte sonde. La frontiera Austriei cu Germania se găsiseră tocmai atunci primele zăcăminte limitate de ţiţei şi ele promiteau ca altele mai importante să se afle la adâncime.

Expunerea lui Buchas era convingătoare, deoarece el dispunea de informaţii directe, de prima mână, şi avea o viziune de ansamblu asupra tuturor iniţiativelor şi combinaţiilor de prospecţiune în sectorul petrolului, graţie funcţiei pe care-o îndeplinea la minister. Într-adevăr, dacă finanţarea se putea obţine în condiţii atât de favorabile şi aproape fără dobânzi, puţine argumente ar fi pledat împotriva acestui proiect. Din fonduri proprii ar fi urmat să acopăr cheltuielile generale şi cele specifice, ocazionate de lucrări. Făcute pe contul terţilor, ele nu comportau eforturi speciale. Aş fi putut să cer o anticipaţie, iar dacă aş fi întreprins cercetările pe cont propriu, beneficiile indirecte ale firmei Dacia Mineraloël AG n-ar fi fost neglijabile. Propunerea lui Buchas nu mă mai lăsa să dorm. Am avut întotdeauna rezerve faţă de activităţile de producţie, preferând comerţul şi distribuţia, cu riscuri mai puţine decât în explorare, exploatare şi rafinare în procesul industrial. Se ştie că o sondă costă milioane de dolari şi, dacă ieşea apă în loc de petrol, costul apei ar fi devenit uriaş, iar bucuria – pe măsură. De cele mai multe ori sondele sunt seci, trec dincolo de pânzele de ape freatice, dar ele costă la fel de mult ca sondele norocoase, dătătoare de ţiţei.

– Şi care ar fi specialiştii sosiţi pe nepusă masă? l-am întrebat pe Buchas.

– Tocmai azi a venit la mine inginerul Prikel. El a picat din România cu toată familia, împreună cu un meşter tehnician, specialist de teren în explorări şi în punerea în exploatare a sondelor. A lucrat la Astra Română. M-au întrebat unde ar putea găsi de lucru şi dacă ar fi posibil ca cineva să constituie o societate de cercetări geologice, explorări şi exploatări, care să-i angajeze, căci ei singuri nu se simt în stare să se descurce.

Totul părea servit pe tavă. Cărţile necesare jocului îmi cădeau la mână. Am pus tema în lucru şi m-am apucat să mă documentez cu privire la Planul Marshall, la modul său de funcţionare. Am aflat astfel că acest Plan Marshall, numit oficial ERP, adică

European Recovery Program, fusese propus de ministrul de Externe american, George Catlett Marshall, general cu mari capacități tehnice și cu rară inteligență politică, după cum a arătat-o în timpul războiului, și ca ambasador în China, în anul 1945. Fusese numit secretar de stat în ianuarie 1947 și, la începutul lunii iunie, a propus acest plan de ajutorare economică a Europei în plin proces de reconstrucție. Era un gest mare din partea Americii, care înțelegea să introducă un principiu nou în relațiile interstatale: acela de a-i ajuta pe cei învinși să se refacă și nu de a-i suge de ultima picătură de vlagă, pretinzând istovitoare despăgubiri de război. Din acest motiv, pagubele de război americane n-au strivit economiile țărilor europene din vest, iar în scurtă vreme, chiar cu ajutorul Americii, ele s-au redresat și au intrat într-o perioadă de mare prosperitate. Cu excepția Spaniei, toate țările Europei Occidentale au beneficiat de ajutorul Planului Marshall. Dintre țările de democrație populară, Cehoslovacia a acceptat, iar România era pe punctul de a accepta asistența Planului Marshall. În schimbul acestui ajutor, țările europene trebuiau să se oblige să întărească producția agricolă și industrială și să stabilizeze monedele, pentru intensificarea schimburilor comerciale. Tot acest program era administrat de un organ special, numit European Cooperation Administration – ECA, devenit mai târziu MSA. Paul Hoffmann a fost administratorul care și-a câștigat mari merite în îndeplinirea misiunii sale.

Pe nesimțite, ajunsesem în vară și, pentru a nu pierde timpul și alocațiile de fonduri în curs de distribuție, am făcut o cerere Ministerului Industriei și am solicitat, prin Dacia Mineraloël AG, în numele unei societăți în curs de constituire, denumită Austrominol AG, alocarea de fonduri și înscrierea pe listele de materiale necesare prospecțiunii și cercetărilor petroliere. Echipamentul consta dintr-o sondă de dimensiuni reduse, instalată cu toate dispozitivele și motoarele necesare pe un camion care, pentru efectuarea operațiunilor de forare și detonare, se putea deplasa prin

propriile mijloace. Când am aflat că cererea va fi acceptată și vom putea să obținem materialele cerute, am luat toate măsurile pentru constituirea de către același notar, Bablik, a societății-pui, Austrominol AG. Atunci l-am angajat pe inginerul Prikel, împreună cu ajutorul său, cu însărcinarea de a urmări sosirea mașinilor, alcătuirea planurilor de organizare a muncii și punerea lor în funcție. La obținerea alocației, am făcut comanda materialelor la firmele specializate din Statele Unite ale Americii și am deschis creditul pentru plata lor. Investiția inițială se ridica pe atunci la vreo sută cincizeci de mii de dolari. Aparatele aveau să sosească abia în cursul anului următor, lăsând timp suficient tehnicienilor mei să elaboreze tot felul de proiecte și să ofere serviciile societății celor interesați.

La sfârșitul lunii iulie și începutul lui august, am trecut frontiera de apus a Austriei, atent la toate detaliile peisajului și la formațiunile geologice propice petrolului. Între Eferding, Schärding și Braunau (locul de naștere al lui Adolf Hitler) apăruseră la suprafață, în valea Innului, urme de țiței. Am examinat la fața locului zona plină de făgăduințe, după știința și informațiile inginerului Buchas. Am intrat cu călcâiele într-un sol îmbibat cu țiței, frământat de multe roți de camioane, și mă întrebam dacă nu cumva ceea ce vedeam nu erau decât reziduurile pierdute de autovehicule. Într-adevăr, în acea zonă se făceau explorări, dar n-am văzut nici o sondă în exploatare. Informațiile de la fața locului erau confuze, ceea ce m-a făcut să plec cu mari îndoieli. Îmi spuneam că, dacă până la sfârșitul anului, în perimetrele acordate altora nu se va descoperi petrol, șansele noastre rămâneau reduse. Perimetrul petrolier se afla în zona americană, cu cartierul trupelor la Salzburg, ceea ce îmi dădea oarecare siguranță și liniște cu privire la asigurarea proprietății materialelor.

Fără să vreau și pe nepusă masă, am ajuns să intru și în acest sector al petrolului, înconjurat de tehnicieni buni la lucru, dar de obicei fără viziune comercială. Mă întrebam dacă era bine să las

direcţia societăţii în mâna unui inginer, cu mari calităţi şi multă experienţă tehnică, bine cunoscut în România, după referinţele obţinute. Pentru ca societatea să poată trăi, avea nevoie să-şi procure comenzi de explorare, prin contracte cu societăţi petroliere doritoare să facă astfel de prospecţiuni. Se apropia anul 1948 şi cu el data de livrare a maşinilor, dar contracte de acest fel nu apăreau. Tratatul de Pace cu Austria nu fusese încheiat şi incertitudinea plana asupra întregii ţări. Un lapsus îl împiedicase pe Winston Churchill să decidă la o şuetă cu marele său prieten, cui să atribuie Austria şi ea nu fusese înscrisă în faimoasa listă întocmită la 9 octombrie 1944. Austria avea să intre în formula „neutralităţii permanente", care s-o împiedice de a intra în blocuri militare. Totuşi, starea de ocupaţie dura, trupele nu se retrăseseră şi nici nu se ştia când aveau să lase aceste teritorii de vacanţă.

Mă întrebam, în acest context, dacă face să aduc bani din Italia, pentru a-i investi într-o acţiune de prospecţiune pe cont propriu. Societatea luase fiinţă, avea personal, se făcuseră planurile, sosiseră utilajele, au fost luate în primire şi se aşteptau comenzile. Nu ştiu dacă aceste comenzi au sosit vreodată, dacă societatea Austrominol AG a forat puţuri seci sau puţuri norocoase, deoarece am preferat să cedez acţiunile şi să renunţ la prospecţiuni. Cumpărătorul Austrominolului AG a fost inginerul Prikel, cu alţi petrolişti, iar meritele dezvoltării societăţii în continuare i-au aparţinut în întregime. Eu am pierdut-o din vedere, ca pe un fiu răzleţit.

Evoluţia energiei domestice

– Plec săptămâna viitoare la Praga, mi-a spus într-un rând Buchas, ca să discut importul de gaze în Austria.

Vorbind de gaz, gândul m-a dus direct la gazul de oraş, care, în ţările germanice, este distribuit pretutindeni şi chiar transportat din uzinele de cocserie şi siderurgie, prin conducte cu diametru

mare, la sute de kilometri. Era o noutate importul de gaz, în loc de cărbune, iar transportul său lesnicios prezenta avantaje care nu puteau fi ignorate. Costul transportului cărbunelui este ridicat, însă investiţia pentru o conductă este şi mai mare, iar amortizarea trage greu la cântar. În secolul trecut fusese introdus sistemul transportului în oraşe prin ţevi de fontă, foarte grele, care se îmbucau etanş una cu alta, cu câlţi şi plumb topit la mufă. Între timp se extinsese sistemul ţevilor din tablă de oţel vălţuită şi sudată longitudinal în tronsoane. Exista sudura în serpentină, precum şi sistemul Manesmann, cu ţevi trase la cald dintr-o bucată, fără sudură. Acestea puteau să suporte mari presiuni şi să asigure deplină securitate în transportul gazului de la o localitate la alta. Dezavantajul acestui transport la înaltă presiune, dar şi la presiune joasă este că naftalina din gaz sublimează sub formă de cristale, care se depun pe pereţii interni, reducând tot mai mult diametrul şi, implicit, capacitatea de transport a conductei. Naftalina este un fel de colesterol care se depune pe artere şi duce la arterioscleroză, cu toate consecinţele sale neplăcute. Cum nu s-a găsit încă sistemul de spălare internă a arterelor, pentru îndepărtarea plăcilor de colesterol, tot aşa nici la conductele de oţel sau de fontă nu s-a aflat un remediu eficient. Singura soluţie rămâne înlocuirea conductelor, dar cu ce preţ?

Expunându-i îndoielile mele cu privire la demersurile sale, Buchas a exclamat:

– Dar nu de acest gaz este vorba! La Viena şi în principalele oraşe ale ţării avem uzine de distilare a cărbunelui, pentru producerea gazului de oraş, altădată numit gaz de iluminat. Prima şi principala sa utilizare a fost şi a rămas iluminarea străzilor. Ulterior, a început să fie folosit pentru gătit şi încălzit. Încă ceva – a continuat el metodic – e cunoscută toxicitatea sa. Din pricina oxidului de carbon pe care-l conţine, nu vrem să oferim populaţiei noi posibilităţi de sinucidere şi nici să înmulţim numărul accidentelor produse din nebăgare de seamă.

– Atunci, probabil că este vorba ori de gazul metan, numit şi gaz natural, ori de gazul de sonde! am precizat eu, lăsându-mă atras de această temă. Mi se pare că gazele le obţineţi chiar în preajma Vienei. Sondele instalate în parcul Prater sunt vizibile când treci pe străzile lungi, asfaltate, ale acestui imens spaţiu verde, încărcat de atâtea amintiri istorice! Sau poate nu aveţi destul şi vreţi să mai importaţi prin conducte, din Cehoslovacia? După câte ştiu, în Cehoslovacia nu se prea găseşte petrol, poate ceva prin Slovacia şi, dacă-mi amintesc bine, singura lor rafinărie de petrol se află la Bratislava.

– Nici despre acest gaz nu este vorba, *Herr* Dragan! Gazul pentru care mă duc să tratez cu cehii este obţinut tot din cărbune, dar în urma unui proces de sinteză prin hidrogenare. Procesul de hidrogenare a cărbunelui şi a păcurei grele a fost pus la punct de nemţi, în timpul războiului, pentru înlocuirea petrolului obişnuit prin benzina sintetică. Cu aceşti carburanţi s-a desfăşurat o bună parte a războiului, mai ales când germanii nu mai aveau cum să aducă petrol din ţara dumitale, iar mările erau controlate de Aliaţi. În procesul de sinteză, de pe urma căruia rezultă benzina, petrolul, motorina, parafina şi alte derivate minore, circa zece la sută sunt hidrocarburi gazoase, ca propanul şi butanul. Îndeosebi acesta din urmă e amestecat cu o calitate excepţională numită izobutan.

– Perfect! Am început să mă dumiresc. Aceste produse se obţin în rafinăriile de ţiţei şi, cum dumneavoastră aveţi ţiţei şi îl distilaţi pentru obţinerea produselor cerute pe piaţa austriacă, de ce nu căutaţi să obţineţi şi produse gazoase? Adică propan şi butan! În România aceste gaze sunt cunoscute încă din perioada imediat următoare Primului Război Mondial. Se vând sub denumirea comercială de „aragaz“, după marca înregistrată de societatea Astra Română.

– Ai dreptate, *Herr* Dragan, dar tocmai aceste gaze nu se produc în Austria şi puţinele rafinării pe care le avem n-au instalaţii

de recuperare a gazelor. Ele capătă altă utilizare, sunt arse în cuptoarele rafinăriei, pentru încălzirea ţiţeiului, iar surplusul e ars în „candelele“ care semnalează prezenţa rafinăriilor de departe şi care poluează atmosfera.

În sfârşit, eram edificat cu ce fel de gaze aveam de-a face. Gaze lichefiate de petrol, cum sunt denumite cu o expresie generică, butanul şi propanul, sunt îmbuteliate sub presiune, la rafinării sau în instalaţi aferente, în butelii speciale şi puse pe piaţă pentru consumul domestic, îndeosebi pentru gătit. Avantajele sunt numeroase. Aceste gaze pot fi introduse în orice casă, nu numai în cele legate printr-o ţeavă de conducta principală a gazului de oraş. Pot fi introduse în localităţi mici, la sate şi în cătune, unde nu se justifică în nici un fel construirea unei uzine de distilare a cărbunelui şi de distribuire a gazului prin conducte. Mai mult decât atât, utilizarea gazului de iluminat este periculoasă, fiindcă mulţi neştiutori uită robinetele deschise, inundându-şi casa cu necruţătoarea otravă. În schimb, gazele lichefiate de petrol nu sunt toxice. Fiind mai grele decât aerul, butanul şi propanul se depun de jos în sus şi cresc ca o apă, împingând oxigenul afară. În felul acesta îi „îneacă“ pe imprudenţi sau pe cei care vor să moară în acest fel. Amestecat cu butan şi propan, aerul din bucătărie devine exploziv şi o scânteie de la întrerupătorul electric dă acelaşi efect ca bujia la motorul cu benzină: face să detoneze amestecul exploziv. În acest caz, totul sare în aer: butelia, patul, pereţii şi uneori casa toată, când e şubredă. Pentru aceste motive, se recomandă ca *întotdeauna, seara, să se închidă şi robinetul buteliei,* nu numai butoanele maşinii de gătit. Pentru aceste motive, s-a impus prin lege ca butanul şi propanul să primească un miros caracteristic, din păcate nu de roze, spre a atrage atenţia. Ele sunt amestecate cu mercaptani puturoşi. Pentru odorizarea butanului şi a propanului şi alarmarea gospodinelor, sunt folosite cantităţi infime de mercaptani. Acest gaz lichefiat de petrol a fost utilizat prima oară prin 1912, când i s-a dat numele

de *blaugas*. Gazul butan a fost recuperat şi îmbuteliat prima oară chiar în România. Subliniez acest lucru, deoarece adeseori aportul României la constituirea civiliaţiei europene este uitat sau intenţionat omis. De aceea mă bucur când aflu în vreo revistă străină o informaţie obiectivă şi o apreciere măgulitoare privind talentul multilateral al românilor, aşa cum nu de mult am remarcat în revista *Tempo* (Milano, 26 decembrie 1970), sub titlul *„Storia delle invenzioni*", următorul paragraf: *„Le origini della ferrovia risalgono alle tranvie primitive con rotaie di legno che venivano usate nelle miniere della Transylvania già agli inizi del XVI secolo*", adică: „Originile căilor ferate se leagă de tramvaiele primitive cu şine de lemn, care se foloseau în minele din Transilvania, încă de la începutul secolului al XVI-lea".

O nenorocire care putea să mă coste toate instalaţiile din Milano, iar după unii să echivaleze cu o catastrofă, în preajma staţiei de îmbuteliere de la Taliedo, s-a petrecut la scurt timp după descălecarea în Italia a nepotului meu, Ion Drăgan de la Vucova-Nichişoara, aici cunoscut sub numele de Giovanni. Neştiutor în ale gazului butan, el nu a dat prea mare importanţă recomandărilor făcute şi ameninţărilor de rigoare, socotind în sinea sa că toate aceste vorbe sunt exagerări şi arătând chiar destul de plictisit de insistenţele celor care-i voiau binele. Expresia chipului său părea să spună că nu aveam de-a face cu un copil naiv. Pentru a-l cunoaste pe Giovanni, trebuie să-l vezi în ambianţa lui familială, cu fiul său, Dacius Cotyso, afectuos şi sobru; în atelierul de cine-fotografie, unde din păcate, sufocat de miile de imagini pe care le culeg din toate părţile planetei şi i le încredinţez, îmi înmormântează o întreagă arhivă, căreia nimeni nu-i mai poate da de capăt; în laboratorul de fotografiere, developare a peliculelor şi imprimare a lastrelor, pregătind cu pricepere apariţia unui nou volum la Editura Nagard. Bun şi afectuos prieten, sincer şi deschis, dotat cu spirit critic mereu exersat în comparaţii şi caracterizări de oameni, Giovanni

capătă o adevărată mască atunci când vine în faţa mea şi când îi cer să-mi relateze faptele sale. Dintr-o dată, înfăţişarea lui devine vicleană, obrazul i se lungeşte, capătă un aer de vulpe şi gura îl ia pe dinainte, începând să inventeze cu multă uşurinţă episoade demne de reputaţii autori de literatură ştiinţifico-fantastică. El relatează lucruri incredibile şi le spune cu sânge rece, fără să i se clintească nici un muşchi al feţei. Pentru nimic în lume nu mi-ar face onoarea de a-mi spune adevărul adevărat. Televizoarele se strică singure, ca prin miracol, automobilele pierd cauciucurile şi rămân în pană din pricina unor fenomene cosmice, cărţile şi lucrurile se rătăcesc şi dispar furate de spiriduşi, el însuşi se găseşte întotdeauna în alt loc decât cel unde a fost văzut, şi aşa mai departe. Când l-am instalat în garsoniera de la Taliedo şi i-am arătat imensele rezervoare din preajmă, reprezentând depozitul de butan cu o putere detonantă egală cu încărcătura unei rachete intercontinentale, el a schiţat un surâs, a arătat totală neîncredere, apoi s-a prefăcut a-mi da dreptate. Îi atrăgeam atenţia să vegheze nu asupra depozitelor, ci asupra micului orificiu care elibera gaz pentru maşina lui de gătit. Dar n-a trecut mult timp şi tocmai acest detaliu avea să-l uite *don* Giovanni. El a plecat de acasă pe mai multe zile şi, în lipsa lui, garsoniera s-a încărcat cu gaz, s-a produs explozia, pereţii casei au fost aruncaţi literalmente în aer, arhiva societăţii s-a distrus şi lucrurile s-au împrăştiat la zeci de metri depărtare, aşa încât televizorul, radioul, patul, însăşi maşina de gătit au fost culese din copaci şi din curtea staţiei de îmbuteliere. Nici azi Giovanni, care era să se transforme în bolid şi să străbată văzduhul asemenea baronului Münchhausen călare pe proiectil, nu se socoteşte vinovat în vreun fel, inventând bizare şi incredibile explicaţii, spre a se sustrage oricărei răspunderi. Adevărul este însă că, dintr-o neatenţie, din nebăgare de seamă, din uitare, Giovanni a debutat la Milano cu un act de teroare şi violenţă. Din fericire, accidentul a rămas fără urmări, n-a intrat în atenţia presei şi

Giovanni a scăpat de faima balerinului Valpreda, înscris în istoria orașului prin oribila explozie din Piazza Fontana. Asemenea accidente li se întâmplă adesea incauților și, din pricina lor, societățile de gaz și de asigurare au sute de procese cu beneficiarii combustibilului domestic, transformat adesea într-o clipă în combustibil exploziv.

Cu calitățile și inconvenientele sale, butanul a revoluționat tehnica gospodăriilor. El reprezintă cea mai modernă, mai practică, mai economică și mai eficientă soluție de încălzire a plitelor și a cuptoarelor de bucătărie. Butanul este mult mai bun decât cărbunele, este superior și electricității, care are multe pierderi de calorii la început și la sfârșit. Gazul de oraș are dezavantajul că, în orele de vârf, când toate gospodinele coboară presiunea pe țeavă de la 50 la 30 de milimetri pe cmp, puterea calorifică i se reduce prin adăugarea așa-zisului gaz de apă, obținut prin aruncarea apei pe cărbuni aprinși, deoarece molecula de apă se descompune în hidrogen și oxigen și se combină cu carbonul, dând oxid de carbon și hidrogen. Butanul în butelie, în schimb, este disponibil la orice oră, chiar în cele de vârf. Nu i se reduce puterea calorifică și nu-i scade presiunea decât dacă erogarea depășește suprafața de evaporare calculată. De aceea buteliile nu pot fi de dimensiuni prea reduse, sub formă de tub, ci au nevoie de un diametru mai mare, de o tablă potrivit de groasă, spre a nu îngreuna tara. De aici, două categorii de butelii: una pentru butan, cu grosime de doi milimetri, alta pentru propan, cu o grosime de trei milimetri.

Din studiile de chimie organică făcute în timpul războiului, cunoșteam unele caracteristici ale hidrocarburilor gazoase, fără a le fi aprofundat. Abia după ce m-am hotărât să mă ocup de acest produs, am intrat în detalii. Întrebarea care se punea era cu ce mijloace avea să se transporte gazul în Austria? Heinz Buchas mi-a explicat că tocmai în acest scop se ducea, să trateze aspectele comerciale și tehnice, promițându-mi ca, la

întoarcere, să-mi furnizeze noi informații. Însă îmi cerea să mă interesez în Italia dacă există interes pentru butan și propan, voind să le propună cehilor examinarea unei furnituri suplimentare pentru această piață.

La întoarcerea din misiune, Buchas mi-a comunicat că, la început, uzina producătoare de gaz va livra lichidul în butelii mari de treizeci și opt de kilograme. Ele urmau să fie golite de conținut în butelii mai mici, pentru consum. Într-o etapă viitoare, cehii se angajau să livreze gazul lichid în vagoane-cisterne sub presiune. Beneficiau și în acest sector de experiența germană. În timpul războiului, nemții construiseră vagoane-cisterne, pentru a furniza gaz centrelor de aprovizionare și îmbuteliere. Buteliile erau montate pe camioane și înlocuiau benzina și motorina. Se numea *Treibgas*. Mai mult, cehii erau foarte interesați să vândă Italiei butan și izobutan, dorind în schimb alte mărfuri de care duceau lipsă. În acest scop erau dispuși să formeze o comisie și s-o trimită la Viena, pentru a trata cu mine. În absența lui Buchas, trimisesem o telegramă la Milano, însărcinându-i pe oamenii mei să ia imediat contacte pe piață, pentru a afla un cumpărător de gaz butan. În cursul aceleiași săptămâni, înainte de întoarcerea de la Praga a lui Buchas, am și primit răspunsul lui Lazze: „Import gaz Italia imposibil, lipsă mijloace transport, nici un amator".

Răspunsul negativ nu mă convingea defel. Fără a mai aștepta scrisoarea mea, cehii m-au avizat că vor veni la Viena peste două săptămâni, dorind să mă cunoască și să înceapă tratativele. Am acceptat, căci în comerț niciodată nu e bine să refuzi o întâlnire sau o conversație cu persoane calificate. Prospectezi necontenit, deoarece nu știi de unde sare iepurele. Întâlnirea cu cehii a avut loc în birourile societății noastre, în Renngasse, în casa Redeventzei. Ne-am întreținut multe ore, intrând în detalii tehnice asupra butanului, lăudat pentru conținutul său ridicat în izobutan. Izobutanul se obținea numai prin sinteză și mărea tensiunea

de evaporare, importantă în timpul iernii. Am examinat problema mijloacelor de transport şi mai ales marfa dorită în compensaţie. În acea epocă, autocamioanele cehoslovace duceau mare lipsă de cauciucuri. Ele nu puteau fi obţinute decât pe dolari, iar dolari cehii nu aveau. Ei voiau să ofere produse petroliere, care valorau dolari, şi să obţină cauciucuri pentru camioane, mărfurile echivalându-se pe planul devizelor. Dimensiunile şi modelele dorite nu se fabricau în Italia şi trebuiau procurate din America. Aceasta însemna că, la rândul meu, urma să fac plata în dolari. Cum guvernul italian nu era dispus să dea dolari, mă gândeam la o compensaţie cu produse horto-fruticole. Dar cum să transformi aceste verdeţuri în dolari? Iată o temă de meditaţie menită să-mi dea multă bătaie de cap. Dar nu de asta mă temeam, căci maxima pe care-o adoptasem de la englezi era: „Lucrurile grele se fac imediat, cele imposibile cer oarecare timp“. Nu m-am dat îndărăt în faţa cererii lor şi am răspuns că voi face tot ce-mi stă în putinţă să găsesc un client pentru gaz şi să dau de un furnizor de pneuri pentru autocamioane. Cu speranţe reciproce, am socotit izbutită prima noastră rundă de tratative. Inginerul Silbermann şi economistul Jelinek au ţinut să mă asigure că întreprinderea lor ar fi dispusă să facă un contract de exclusivitate şi de reprezentare în Italia pe termen nelimitat, oferindu-mi astfel mari şanse de viitor.

Nu aveam nici o rezervă faţă de ţările răsăritene, pe cale să devină socialiste, probă că realizasem deja mai multe tranzacţii cu România şi păstram contactele telefonice cu Bucureştiul. Mă atrăgea aşadar ideea de a lărgi sfera de acţiune şi în Cehoslovacia şi îmi surâdea, mai ales, gândul de a introduce pe piaţa italiană un produs nou. Secretul reuşitei în afaceri constă în a căuta şi a afla sectoare noi, abia puse în valoare pentru a veni pe piaţă cu noutăţi şi a crea dorinţe şi trebuinţe noi. Cine le satisface mai întâi câştigă de la început o bună cotă din piaţă. Eram însă nedumerit şi nu pricepeam de ce piaţa italiană nu arăta interes

pentru gazul butan şi abia aşteptam să mă reîntorc la Milano, pentru a prospecta personal piaţa şi a-i cunoaşte posibilităţile. N-am izbutit să fac de îndată nimic, deoarece ajunsesem în plin sezon de vacanţe, în luna august, când toată Italia lasă lucrul şi pleacă la mare sau la munte.

Neavând cu cine să stau de vorbă, m-am decis să intru şi eu în vacanţă. L-am luat pe Zeno şi am plecat cu maşina la Santa Margherita Ligure, dincolo de Rapallo, trăgând la unul din cele mai frumoase hoteluri.

Mi-am reluat activitatea la începutul lunii septembrie şi rezultatele m-au dus apoi la o specializare tocmai în acest domeniu, întâi ca prim şi unic importator şi angrosist în Italia, apoi ca distribuitor direct pe piaţa de consum.

Opţiunea decisivă

Hotelul din Santa Margherita Ligure era în plin centru şi domina plaja. După un semestru plin de activităţi şi emoţii, relansându-mă în sectorul cu care începusem comerţul, adică petrolul, această primă vacanţă se dovedea meritată. Zeno, de asemenea, se resimţea după dificilele examene din anul cinci la Facultatea de Medicină din Milano şi voia să mai uite de tratate şi cursuri. Ca să nu ne deprindem prea mult cu binele, am rămas aici numai vreo zece zile. Făceam plajă atât dimineaţa, cât şi după-amiaza şi nu ne mai săturam de soare. Aici, lăfăindu-se în apele calde ale Mediteranei, aveam s-o întâlnesc pe doamna Perlea, împreună cu sora sa, Christinel. Aceasta avea să devină curând doamna Mircea Eliade, aşa cum sunt numite în vorbă şi în scris, în societatea anglo-americană, soţiile. Pare curios să trimiţi un omagiu floral unei doamne, dar pe numele şi adresa soţului! Tradiţia aceasta este răspândită nu numai în America, ci şi în Europa, dar aici mai mult pentru diplomaţi şi miniştri. Când am ieşit din ape şi ne-am dus la restaurant, am întâlnit-o şi

pe mama doamnei Perlea, aşa încât ne-am trezit deodată într-o simpatică şi veselă companie românească. Nu-mi amintesc dacă domnişoara Christinel, majoră, cunoscuse şi cucerise deja, prin studii de filozofie, pe marele nostru gânditor, care se afla prin Italia şi cu care mă vedeam uneori. În orice caz, maestrului nu-i lipsea talentul de cuceritor, după experienţa sa de ascet indian, povestită în *Maitreyi*. Mare mi-a fost bucuria mai târziu, când cei doi s-au căsătorit. În decursul anilor, ei au fost de mai multe ori oaspeţii mei la Veneţia, în casa „verişoarelor“ noastre, Lebreton.

În plimbările prin parcul hotelului, foarte bine îngrijit, cu flori, cu alei, cu boschete şi chioşcuri, am descoperit o doamnă în vilegiatură, cu un băiat de vreo zece ani. După accent, se simţea de îndată a fi unguroaică. O atrăgea compania unui bărbat de treizeci de ani, vorbea cu el nemţeşte şi nu o dată ne-am întreţinut, pe băncile împresurate de azalee şi buganville frumos mirositoare. Eram aproape de aceeaşi vârstă. Ea îşi ascundea titlul de contesă, pentru a atrage şi a cuceri numai prin formele sale rotunde, mignione, dar ispititoare. Veşmintele uşoare de vară erau aproape transparente şi-i scoteau în relief toate detaliile anatomice. Ce nu se ferea defel să ascundă era intimitatea iscusit decorată, în culori roz-pal, dintr-un material celular la modă. Plăcut surprins, schimbam priviri de la balcon spre expoziţia florală, cu nuanţe arămii exotice, sub ţesătura-plasă cu ochiuri mari. O nouă experienţă şi asta, deoarece în fiecare zi ne e dat să învăţăm ceva, omul rămânând elev până la adânci bătrâneţi. Deşi încheierea vacanţelor o visam încununată de o izbândă sentimentală, doamnei nu i-am putut fi de folos, decât cu un sfat banal: la cât să se ridice bacşişul pe care intenţiona să-l dea portarului şi chelnerilor, adică între cinci şi zece la sută, potrivit obiceiului locului. La despărţire, cu un regret reciproc, i-am strâns mâna, i-am sărutat-o şi i-am amintit refrenul cântecului german:

Ich küsse Ihre Hand, Madame,
und denke an Ihren Mund.

Adică: „Vă sărut mâna, doamnă, dar rămân cu gândul la gura dumneavoastră“, ceea ce s-ar fi putut întâmpla, deoarece copilul era departe, de obicei la joacă, iar privirile contesei, sfios înclinate în pământ, păreau să spună: „Încearcă, de ce şovăieşti?“

A venit şi luna septembrie şi primul pas la Milano l-am făcut în căutarea clienţilor pentru gazul cehoslovac. Era vorba de o primă mie de tone, ceea ce reprezenta o cantitate destul de importantă ca valoare şi tot atât de importantă cantitativ pentru foarte redusa piaţă existentă. Nu mi-a fost greu să descopăr unicul client posibil în Italia, societatea Liquigas. Am telefonat, am stabilit o întâlnire cu directorul Michele Stepanoff, inginer, rus alb de origine, cetăţean italian crescut şi educat în Italia. El m-a primit în felul caracteristic al neamului său, dându-şi importanţă, dar păstrând felul uman şi comunicativ al slavilor de bună calitate. Avea şi un motiv în plus să fie mai deschis, căci tatăl său după ce părăsise Rusia, luând ca singură zestre titlul de conte, copilul şi soţia, o apucase pe drumul Vladivostokului şi, trecând prin China, a ajuns în ţările Orientului Mijlociu şi s-a sfinţit în apele Iordanului. După ce şi-a pierdut soţia, pe mama lui Michele, bătrânul Stepanoff s-a călugărit într-o mănăstire din Ierusalim, unde se află până-n zilele noastre. De acolo îi scrie fiului să nu lase nesărbătorită cea de-a cinci suta aniversare de la obţinerea titlului de nobleţe al familiei sale, să-i adune pe toţi Stepanoffii răspândiţi în lume şi să dea un mare banchet. Din pricina slabelor finanţe, fiul nu şi-a făcut datoria, lăsându-şi tatăl cu inima friptă şi dezgustată.

După ce m-a ascultat şi a cântărit în fel şi chip oferta, Michele Stepanoff a fost categoric:

– *Niet!* Avem patru mii de tone de gaz pe an, îl extragem noi înşine în instalaţia de la Veneţia-Marghera, aflată alături de

rafinăria IROM, şi găsesc că prea multe sunt şi aceste patru mii de tone. Nu reuşim să le vindem pe toate. O parte le trimitem în candelă şi le ardem, pentru a ilumina Laguna şi a distruge oraşul, colaborând, fără să vrem, cu rafinăria şi porumbeii din San Marco la distrugerea palatelor şi a monumentelor de marmură.

Am rămas întristat şi dezorientat. Totuşi, nu mi-am pierdut cumpătul. I-am spus:

– Domnule director, dacă dumneavoastră nu puteţi cumpăra aceste gaze, n-aţi putea să mă îndrumaţi spre un alt client, dacă există.

– Ba da, asta se poate şi o fac chiar cu plăcere, contând pe faptul că tranzacţia vă va aduce satisfacţii şi dumneavoastră, dar şi mie, natural, în măsura reuşitei!

– De acord! am acceptat înţelegând unde bate Stepanoff. Afacerile sunt afaceri şi orice serviciu, se înţelege, trebuie compensat în măsura cuvenită.

Am fixat un comision de o liră la kilogram şi el mi-a promis că mă va pune în contact cu o societate constituită recent de foşti funcţionari din societatea lor, cu numele de Pibigas. Zis şi făcut. Mi-a fixat o întâlnire pentru a doua zi, la sediul noii societăţi, abia instalate în birourile din Via del Gesù, adică pe Calea lui Iisus, adresă anume aleasă spre a fi aducătoare de noroc, beneficiind de un protector din oficiu. Pibigas se constituise cu un mic capital, subscris de foştii funcţionari ai primei societăţi de gaz lichefiat din Italia, Liquigas, creată în 1936 de comendatorul Rivoira şi alţii, de la Torino şi de la Genova, precum şi de inginerul Bona, Italian stabilit în Franţa, care adusese de acolo experienţa în materie, acumultă la societatea franceză Butagas. Abia se organizase şi începuse să construiască primele butelii, că a venit războiul, şi societatea Liquigas a intrat în lâncezeală cronică. După război, încercase să lanseze gazul în butelii umplute la depozitul de la Veneţia, unde au construit o instalaţie de separare a gazelor, preluate de la rafinăria IROM printr-o conductă. În acei

ani nici o rafinărie din Italia nu separa gazele, ci le ardea. Societăţii nu-i lipseau pricepuţi tehnicieni, inginerii Stepanoff şi Bona având studii de înaltă clasă şi experienţă; nu-i lipseau nici mijloacele financiare, rezultate prin autofinanţare din cauţiunile pentru butelii; deficitară era partea comercială. Se resimţea lipsa concurenţei. Neînţelegeri interne sau incomprehensiunea din partea acţionarilor, precum şi alte motive au dus grupul de funcţionari la hotărârea de a abandona societatea Liquigas şi de a constitui ei înşişi o nouă societate, Pibigas. Din grupul societăţii făceau parte bogatul agricultor, devenit comerciant şi concesionar distribuitor pentru nord-estul Italiei, Augusto Chiericati, inginerul franţuzit fără voie, Pietro Bona, dr. Raffaele Vismara şi Isacco Rava, la care s-a adăugat apoi şi dr. Giovanni Baglia-Bambergi, care se trăgea dintr-o familie de anticari. Baglia-Bambergi îşi câştigase un real prestigiu odată ales preşedinte al consorţiului fabricanţilor de bere, care controla producţia împărţită pe cote, deoarece acest sector avea nevoie de mari investiţii şi cheltuia mult cu ambalarea, transportul şi distribuţia în butelii şi butoaie, costul serviciilor depăşind preţul de cost al produsului. Îmbutelierea şi distribuţia propan-butanului au mare asemuire cu sistemul de distribuţie a berii, motiv pentru care experienţa sa în acest domeniu era socotită utilă noii societăţi, pe care a fost chemat să o conducă, în calitate de adiminstrator-delegat. La preşedinţie a fost adus cel mai bătrân inginer din Milano, cu practică în domeniul electricităţii, devenit pe timpul lui Mussolini senator şi cunoscut ca atare sub numele de senatorul Conti. Rău informat de binevoitori, îmi era vrăjmaş la Rotary Club, iar vrăjmăşia lui a ţinut până de curând, când a murit în vârstă de o sută unu ani.

Societatea Pibigas şi-a început activitatea bizuindu-se pe un contract, obţinut probabil prin inginerul Bona, cu Societatea CFR, adică Compagnie Française de Raffinage, controlată de Compagnie Française du Pètrole, în care statul avea controlul,

deşi acţiunile posedate formau numai o majoritate relativă, dar guvernul adusese în societate cota sa de petrol de douăzeci şi unu la sută din petrolul Irakului, revenit ca o pradă după Primul Război Mondial. Contractul de livrare de amestec butan-propan prevedea o primă cantitate de cinci sute de tone, livrabile în autocisterne, la Marsilia. Începând activitatea în iarna anului 1947, o dată cu frigul, s-au blocat şi mijloacele de transport ale societăţii Pibigas, din cauza sistemului de sifon folosit la descărcarea autocisternelor. Apa conţinută în gaz se depunea la fund, îngheţa, aşa încât gazul nu mai putea fi evacuat. Directorii de la Pibigas erau disperaţi, căci foc sub autocisternă nu puteau pune, fără riscul de a sări în aer cu tot depozitul lor nou-nouţ, încă neterminat, şi surpriza de a oferi milanezilor un spectacol de focuri bengale. Când au aflat că pot să le livrez o mie de tone de gaz butan, cu patruzeci la sută izobutan, în butelii mari de patruzeci şi două de kilograme şi în vagoane-cisterne, puse de mine la dispoziţie, nu le-a venit a crede. Li se părea că se produsese un miracol şi că le-a venit de sus mană cerească.

Neîncrezători faţă de un tânăr necunoscut, mi-au fixat în ziua următoare altă întâlnire, convocând întregul consiliu de administraţie. Mă găseam de unul singur faţă în faţă scu nouă importante persoane, care mă măsurau şi mă cântăreau din cap până-n picioare. Au vrut să afle în detaliu cum pot eu importa gazul şi cu ce-l voi plăti. Le-am spus:

– Ori plata în dolari, ori în compensaţie. Acestea sunt condiţiile impuse de furnizorul meu din Praga şi ele nu pot fi cu nimic modificate.

Atunci li s-au încreţit frunţile, au devenit preocupaţi, căci de asemenea minuni nu auziseră, lipsindu-le practica în comerţul exterior. S-au speriat şi mai rău când le-am spus că, în contrapartidă, trebuie să dau cauciucuri, pe care Italia nu le producea şi nici nu le cumpăra în străinătate pentru mine. Urma să le procur în Statele Unite ale Americii, să le preiau în Belgia şi să le plătesc

prin export de fructe şi verdeţuri. Îi vedeam cum fac feţe-feţe şi cum încep să transpire rece, să-şi piardă cu toţii entuziasmul cu care se aşezaseră la masa de tratative, întru realizarea visului lor de a obţine gaz butan dintr-o altă sursă, de a-l distribui în Italia şi de a-şi salva societatea. I-am liniştit şi le-am spus să nu-şi facă griji, deoarece aveam experienţă în materie, prin mâna mea trecând până la acea dată cam o sută de compensaţii, în cei doi ani de după război, şi tot felul de mărfuri, care ar fi însumat o garnitură de tren întinsă pe distanţa de la Milano la Bologna.

Grija tuturor trebuia să se concentreze în altă direcţie, la minister, unde compensaţia cu Cehoslovacia trebuia aprobată. Dificultatea era că un asemenea produs urma să fie importat pentru întâia oară în Italia. Mi-au răspuns că la minister aveau să-şi unească forţele şi să intervină şi ei înşişi punând în mişcare toate relaţiile, pentru a se obţine permisul de compensaţie. Contau probabil pe cunoştinţele din rândul noilor politicieni, în curs de afirmare, dar şi pe legăturile masonice oculte sau oficiale, ca acelea oferite de Rotary Club. Din acest club făceau parte atât Conti, cât şi Baglia-Bambergi. Le-am mulţumit şi am adăugat că voi face apel la relaţiile lor, la momentul potrivit, când va fi nevoie. Le-am explicat că multe operaţii de acest gen cu caracter tehnic le rezolvă mai mult directorii generali, care pregătesc dosarul, îşi însuşesc părerile consilierilor sau pe ale colegilor din alte ministere şi pregătesc licenţa, supunând-o apoi ministrului spre semnare. Am mai adăugat că, în această materie, aveam cunoştinţele mele şi organizaţia mea de la Roma. Aveam un birou însărcinat cu acest fel de activitate, numele firmelor mele se făcuse cunoscut, avusesem şi alte licenţe de compensaţie.

De preţ s-a vorbit prea puţin. În disperarea lor, directorii de la Pibigas erau dispuşi să plătească oricât. De altfel, preţul propus de mine fusese găsit convenabil. Spre deosebire de alte mărfuri, gazul lichefiat ca marfă reprezintă doar zece la sută din costul final pe piaţă, la consumator. Pe parcurs se adaugă la acest calcul

utilizarea buteliei, transporturile, comisioanele distribuitorilor etc. În realitate, societăţile de gaz vând în primul rând servicii. Se apropie prin caracterul lor de serviciile publice de distribuţie a electricităţii, a apei sau a gazului de oraş. În loc să fie livrat prin conducte, la început gazul propan-butan se livra numai în recipiente, în cantităţi determinate, la fel cum se vinde şi curentul electric sub formă de baterii. Deşi energia electrică este aceeaşi, fie că provine din baterii, fie că provine din reţeaua publică, negoţul electricităţii în baterii scapă monopolului, deoarece nu se foloseşte de solul public pentru instalaţii, conducte, stâlpi de înaltă tensiune etc.

După ce-am descărcat acest smoc de probleme, ne-am lăsat legănaţi de proiectele de viitor. Dacă totul se realiza, deveneam primul importator şi angrosist de gaze lichefiate din Italia, iar Pibigas trecea ca a doua societate de distribuţie, pe scară naţională. Am elaborat atunci planul de atac al Ministerului Comerţului Exterior şi cel al Industriei, pentru obţinerea permiselor. Cererea prezentată la Ministerul Comerţului Exterior, pentru compensaţia de gaz butan la import şi fructe şi verdeţuri la export, cu Cehoslovacia, a rămas încremenită şi nu se mişca. Fiind vorba de un combustibil, era nevoie să se ceară părerea Ministerului Industriei, Direcţiei Combustibilelor. Responsabilul mişcării combustibilelor, în primul rând a cărbunelui, era directorul Grà. A trecut o bună bucată de vreme până când a plecat scrisoarea pentru solicitarea părerii de la Ministerul Comerţului Exterior şi, după săptămâni pierdute în mod inexplicabil, a ajuns în mâinile lui Grà. Acesta n-a stat mult pe gânduri şi a pus o rezoluţie negativă. Până să sosească acest răspuns, alt timp pierdut iremediabil. Nu pricepeam de ce refuza Ministerul Industriei, chemat să asigure Italiei cât mai multe soiuri de combustibil, să dea aprobare pentru un schimb cu produse perisabile, ca fructele şi legumele aflate în abundenţă pe piaţa italiană. Ca să descifrez enigma, m-am hotărât să înfrunt leul şi să

aflu de ce domnul Grà devenise inamicul meu şi-mi respingea cererea fără menajamente. Am plecat la Roma, i-am cerut audienţă şi m-am străduit să produc cele mai convingătoare argumente, pentru a arăta de ce economia italiană era interesată în realizarea acestui import de butan, combustibil ieftin, în termeni valutari. Mi-a răspuns supărat:

– Ascultă, tinere, ce nevoie avem să importăm gaz, cu plată, fie chiar cu o plată aşa de scăzută, cum pretinzi dumneata, când din America ne vin munţi de cărbune, de prima calitate, gratuit?

– Domnule Director, dar această mană cerească va avea şi ea un sfârşit! am protestat eu. Şi atunci, când vom fi nevoiţi să importăm cu plată cărbune, poate din Polonia, sau petrol de oriunde, contra dolari, ce ne vom face? Nu e oare mai înţelept să ne pregătim încă de pe acuma surse de aprovizionare cu energii noi, moderne, decât să lăsăm toate acestea la voia întâmplării?

– Nu ne interesează! Avem destul cărbune, ce să ne mai legăm la cap, dacă nu ne doare? Vrei dumneata să te ocupi de alte energii, noi, necunoscute, te interesează! Nu intră în vederile noastre. Îmi pare rău, părerea nu mi-o pot schimba, mi-o menţin negativă!

Am ieşit buimăcit din acest colocviu cu un director general de la Ministerul Industriei, responsabil al unui sector atât de important ca acela al combustibilului, ulterior devenit al energiei. Eram uluit de atâta obtuzitate, de lipsa totală de viziune, de mentalitatea retrogradă a acestuia. Nu-mi venea să cred că un director de minister poate să socotească eterne unele realităţi tranzitorii, să se gândească la faptul că Italia va trăi permanent din pomana Planului Marshall! Desigur, graţie acestui plan, Italia făcea economie de valută, deoarece importatorii de cărbune plăteau în lire statului, iar statul a alcătuit din aceşti bani un fond pentru asistenţă, finanţări şi contribuţii la reconstruirea fabricilor distruse de război şi la crearea de noi industrii. Îmi dădeam seama câte deservicii aduc statului asemenea directori, ajunşi la acest grad prin

promovare automată, prin meritul vechimii, criteriu greşit al calificării în administraţia publică. Avansarea nu trebuie făcută decât pe baza meritelor reale, prin dovada deosebitei capacităţi, prin muncă temeinică, pricepută, cu tragere de inimă. Din păcate, filozofia de viaţă a funcţionarilor publici este filozofia minimei rezistenţe: să lucreze cât mai puţin, să-şi asume responsabilităţi reduse, să respecte sfântul orar la plecare cu precizie de ceasornicar. Iar după atâta efort, în cele opt ore teoretice de prezenţă la birou, între care jumătate se pierd în taifasuri, preparări de cafele, peregrinări din birou în birou, cu câte o hârtie în mână menită să justifice deplasarea, după neglijente şi întârziate răspunsuri la scrisorile publice alcătuite după formule stereotipe şi adesea incomprehensibile, transcrise de persoane obligatoriu certate cu maşina de scris, trudiţii funcţionari aşteaptă meritata vacanţă de o lună, vara, precum şi sărbătorile grupate armonios, cu punţi între ele. În cazul înalţilor funcţionari, premiul pentru sacrificiile făcute întru servirea patriei, a poporului se concretizează în decoraţii şi titluri răsunătoare. În cazul nostru, directorul Grà fusese înălţat la rangul de *commendatore* şi râvnea la titlul de *grande ufficiale.*

Văzând cu ochii, pierdeam printre degete o afacere cu acţiune amplă, bine gândită, cu posibilităţi frumoase în prezent şi cu perspective bune. Mă întrebam cum aş putea să ies din impas. Desigur, nu prin *commendatore Grà*, pe care începusem să-l visez şi noaptea, în culori negre, luate nu de la personajele Infernului, ci de la cărbunele american. Mi-a venit atunci o idee luminoasă: să calific butanul nu ca pe un combustibil, ţinând de competenţa directorului Grà, ci să-l trec în categoria produselor petroliere, lăsând uitată originea sa în procesul de hidrogenare a cărbunelui. Într-adevăr, în cazul nostru, butanul provenea de la fabrica de sinteză a benzinelor din Munţii Sudeţi, prin hidrogenarea cărbunelui. Spre a obţine benzine şi gaze, randamentul de hidrogenare era mai mare când, pe lângă cărbune, se folosea şi păcura grea sau numai păcura. Uzina fusese construită de germani, pe când

Cehoslovacia le cedase regiunea Sudeţilor şi firma purtase numele Hermann Göring Werke. La eliberarea Cehoslovaciei, fabrica a devenit pradă de război rusească, iar apoi a fost dăruită Cehoslovaciei, luând numele de Stalin Werke. În tratativele ulterioare, am avut prilejul să-l cunosc şi eu pe directorul întreprinderii, un inginer priceput şi serios de felul lui, fără zâmbete profesionale. El încheiase contractul pentru Austria cu Societatea importatoare Gallia a domnului Mayerhoffer, preşedinte şi acţionar, având şi o societate de distribuţie a produselor petroliere numită Martha. Atât Gallia, cât şi Martha se aflau cu sediul în palatul băncii Credit Verein. Societatea Gallia urma să importe gazul propan şi să-l cedeze pentru distribuţie firmei Flaga. Această firmă aparţinea unui tinichigiu, Bauer, care umplea butelii mici de cinci kilograme, folosind pompe de mână, ca să extragă combustibilul lichid din marile butelii de Treibgas, rămase din timpul războiului.

Întrezărind o nouă cale de obţinere a licenţei, m-am repezit în Largo Chigi, am luat trei file cu antetul firmei Dacia şi am scris o cerere direct către Ministerul Industriei şi, pentru luare la cunoştinţă, Ministrului Comerţului Exterior. Cu aceste adrese la mână, m-am înfăţişat inspectorului general Alessandro Piazzoni. Îl cunoscusem în 1942, cu prilejul solicitării autorizaţiei de import pentru uleiuri din România şi-l mai întâlnisem după război, în diferite rânduri, pentru licenţele petroliere eliberate de Ministerul Comerţului. I-am explicat despre ce este vorba şi cum, în mod greşit, Ministerul Comerţului Exterior ceruse părerea Direcţiei Combustibilului, cu care butanul nu avea nimic de-a face, în loc să se adreseze Direcţiei Petrolului. I-am argumentat că este vorba de o piaţă în curs de dezvoltare, de modernizarea sistemului de gătit la oraşe şi sate, unde conductele gazului de iluminat nu ajungeau. Pe deasupra, plata unui produs petrolier de înaltă calitate urma să se facă în verdeţuri! *Commendatore* Piazzoni m-a ascultat cu multă atenţie şi înţelegere, cerându-mi detalii

asupra transportului, destinaţiei şi sistemului de distribuţie, preocupându-se ca acest produs să nu fie amestecat cu benzina, pentru mărirea numărului de octani. Mi-a cerut asigurări că gazul nu va fi folosit drept carburant şi apoi s-a declarat de acord. I-am întins două exemplare ale cererii mele, cu rugămintea de a fi ştampilate şi semnate, o dată cu rezoluţia favorabilă. Mă obligam să depun direct eu însumi copia cu rezoluţia sa la Ministerul Comerţului, pentru a recupera astfel timpul pierdut, scrisoarea oficială a Ministerului Industriei către Ministerul Comerţului Exterior urmând să plece mai târziu. De fapt, nici n-am mai avut nevoie de ea, căci la Ministerul Comerţului Exterior fixasem deja, prin Luigi Petrillo, o întâlnire cu Directorul Compensaţiilor. La vederea documentului, acesta a pregătit *tambour-battant* licenţa de compensaţie şi a prezentat-o chiar a doua zi la cabinetul ministrului, pentru semnătură. Prima fază a bătăliei era aşadar câştigată, cu satisfacţie pentru mine şi îndoite satisfacţii pentru „pibigaziştii“, informaţi de mine telefonic de la Roma. Trecuseră două luni de la prezentarea cererilor şi începutul luptei cu autorităţile neînţelegătoare.

Procurarea cauciucurilor nu mi-a dat atâtea griji câte mi-au dat demersurile pentru licenţă. Era vorba de pneuri Good Year americane, reperate de mine şi de cehi, prin corespondenţă. Îmi lipseau doar dolarii pentru plată. Marele trust american avea o filială în Belgia, la Anvers, cu mari antrepozite de cauciucuri, învecinate cu uzinele de automobile şi autocamioane de import, care veneau semiasamblate în lăzi şi erau montate definitiv la faţa locului. Exista o piaţă a cauciucurilor. Fără a aştepta exportul produselor horto-fruticole (pe care cehii nici nu se gândeau să le preia şi cărora nu le aflasem cumpărător definitiv şi destinaţie finală), puteam să încep operaţia de import a butanului, dacă deschideam un credit în dolari, la Anvers. În calitate de străin, cum am mai spus, aveam cont în dolari la Banca Comercială Italiană din Milano. Puteam să operez în sensul dorit, aşa că am

trecut la fapte. N-a fost însă nevoie de o deschidere de credit, căci cehii însărcinaseră societatea Surveillance să ia în primire butanul şi să mi-l cedeze liber, contra plată în dolari, pe numele lor la New York. Sumele se acumulau treptat, după cantităţile de gaz sosite în Italia, în câteva tranşe. Pibigas, la rândul său, mi-a făcut un acreditiv în lire pentru întreaga cantitate, la Banca Comercială Italiană din Milano, unde domiciliam şi realizam şi alte operaţii de export de fructe prin firma mea, Elvetica. Zilnic mă aflam la Ufficio Merci (biroul de mărfuri), care mânuieşte toate documentele privitoare la schimburile cu străinătatea. Importul butanului – căci acesta mă interesa în primul rând – putea, aşadar, să înceapă la sfârşitul anului, după sărbători, cum de altfel s-a şi întâmplat, când primul tren conţinând douăsprezece mii de butelii mari (ex-Treibgas), umplute cu câte patruzeci şi două de kilograme fiecare (butanul fiind mai greu), a tras la rampă, ocupând întregul depozit al Pibigas din Milano, încât nu mai putea să circule nimeni prin el. Prin transvasarea conţinutului în butelii mai mici, s-a lucrat şase luni de zile. Apoi, buteliile au fost reexpediate, încărcate cu alt butan şi retrimise spre Italia. Pibigas trebuia însă să plătească, pentru folosirea acestor butelii, o chirie şi i-am taxat încă o dată, pe contul cehilor, dar cu o bună marjă beneficiară pentru mine. Aceşti bani s-au adăugat la valoarea cauciucurilor şi cantitatea lor a sporit. Nici un fel de dificultăţi nu s-au ivit la Anvers şi cauciucurile au fost expediate în două tranşe, cu prioritate cele pentru echiparea camioanelor rămase pe jantă. Reconstrucţia, repunerea în funcţie a industriei cehoslovace cunoşteau un deosebit avânt. Boemia era un teritoriu puternic industrializat, iar Slovacia dispunea de terenuri agricole lucrate cu mijloace moderne. Prin încadrarea Cehoslovaciei în aria economiei orientale, evoluţia diferitelor sectoare s-a modificat, în funcţie de noile situaţii.

Prin livrările de butan, care au durat nouă luni de zile, Pibigas a fost aprovizionat şi a putut să facă faţă angajamentelor luate cu

reprezentanţii săi. Numai pe gazul din Franţa, societatea nu se putea bizui, căci cererile se arătau dintru bun început numeroase. Directorii de la Pibigas au prins curaj şi s-au lansat într-o campanie publicitară inteligentă, răspândind ideea introducerii unui combustibil modern în bucătăriile oamenilor. Piaţa creştea văzând cu ochii şi de ea a beneficiat şi Liquigas. *Concurenţa era utilă tuturor şi se dovedea un factor de dinamizare fără precedent.* De la patru mii de tone pe an, piaţa Italiei s-a dublat şi s-a triplat, crescând de la an la an în proporţie geometrică. Între timp, Pibigas a trecut la modificarea racordului feroviar şi i-a mărit raza de curbură, de la nouăzeci la o sută cincizeci de metri, spre a îngădui intrarea în depozit a vagoanelor-cisternă de mare capacitate, mult mai comode la încărcare, transport şi descărcare.

Devenind primul şi cel mai de seamă importator angrosist de gaz al Italiei, suprafaţa şi prestigiul meu au sporit simţitor. Liquigas mi-a solicitat, la rândul său, cantităţi de butan, deoarece nici el nu mai făcea faţă cererilor. Aveam să-l revăd pe directorul Liquigas, Michele Stepanoff, în biroul meu, în calitate de cumpărător, şi să reiau discuţiile cu dânsul, de data aceasta la un alt diapazon. Făcea apel la sentimentele ce ne legau şi dorea să asigure gaz butan nu numai concurenţei, ci şi societăţii sale urnite din loc pe neaşteptate. Am început să prospectez noi posibilităţi de aprovizionare şi le-am găsit în Polonia şi Olanda. Prin biroul comercial polonez de la Milano am contractat un amestec de butan-propan, dar îmi lipseau vagoanele-cisternă şi tranzacţiile au fost reduse. Nevoind să semneze un acord de exclusivitate cu mine, polonezii s-au adresat direct societăţii Pibigas. Dar ministerul nu le dădea valută şi bruma de care dispuneau preferau să o cheltuiască importând cărbuni din Polonia, veche furnizoare a Italiei, reprezentată prin franţii Missiroli, ambii deveniţi bogătaşi prin comercializarea cărbunelui lor.

Posibilităţi mult mai mari şi mai atrăgătoare de aprovizionare cu butan le oferea Olanda. Lângă Rotterdam, în localitatea Pernis, exista o mare rafinărie aparţinând grupului Shell. Era dotată şi cu un sector petrochimic şi producea, încă din acei ani, mase plastice, clorură de polivinil, PVC. Din petrol, olandezii scoteau săpun artificial, un detergent de bază numit Teepol. Desigur, o rafinărie dotată cu sector petrochimic producea importante cantităţi de gaze necesare sintezelor, dar rămâneau gazele saturate, cele care nu se combinau şi li se dădeau alte folosinţe. Le-am aflat întrebuinţare şi am cerut societăţii Shell de la Genova să mă recomande birourilor de la Rotterdam şi Londra, pentru a pleca în tratative.

La Londra, am fost bine primit de domnul director Meinen, într-un mic birou, într-o casă străveche din strada Saint Mary Axe. I-am explicat şefului biroului gazelor şi produselor speciale de ce sunt interesat să cumpăr butan şi propan de la rafinăria din Olanda. Bineînţeles, l-am asigurat că sunt în măsură să plătesc gazele în sterline libere. Meinen nu mai avusese astfel de cereri din Italia, prin filiala lor, şi nici posibilităţi de plată în valută nu i se oferiseră. Era dispus să încheie cu mine direct un contract, fără a face apel la filiala italiană, contrar normelor de grup, care impuneau ca toate tranzacţiile să treacă prin sistemul regional. Încântaţi amândoi de aceste perspective, am plecat la Rotterdam şi am vizitat rafinăria. Am fost primit cu atenţie, mi s-au arătat mijloacele de încărcare şi expediţie şi mi s-a pus la dispoziţie întreaga documentaţie necesară. Încă de la începuturile activităţii mele, aplicam această politică, de a vedea cu ochii mei cum stau lucrurile la faţa locului şi de a cunoaşte direct persoanele angajate în tranzacţii.

Rafinăria Shell de la Rotterdam-Pernis avea rezervoare sferice de două mii de tone. Peisajul industrial mi se părea fascinant. Am vizitat uzinele petrochimice, controlate de la panouri electronice cu sute de cadrane şi ecrane. Eram atras de acest sector lansat cu surle şi trâmbiţe după război şi nu scăpam prilejul de a consulta reviste de petrochimie şi de a mă ţine la zi cu cunoştinţele de

specialitate. Mă pasionasem de petrol şi de petrochimie, dar nu bănuisem odinioară că adevărata iniţiere practică aveam să o fac în Olanda. Eram în prima vizită aici. Auzisem de Haga, capitala ţării şi sediu al Curţii Internaţionale de Justiţie. În timpul studenţiei mele la Bucureşti, România avea aici un judecător în persoana profesorului Vespasian Pella. Cunoşteam, din auzite, faima Amsterdamului, îndeosebi ca mare centru comercial şi financiar. Aici îşi avea sediul Amsterdamske Bank, specializată în *switeh*-uri, adică în plăţi triunghiulare, prin cedare de valută utilă provenită din exporturile de mărfuri. Despre ea îmi vorbise un fost ofiţer de marină, Anfossi, care se dedicase comerţului internaţional şi îmi propusese operaţii triunghiulare şi cvadrunghiulare. De la Amsterdam, olandezii porniseră cu navele să cucerească lumea. Cuceriseră colonii de unde îşi procurau materii prime, dar mai ales petrol pentru Europa. Marile vapoare oceanice descarcă la Rotterdam mărfuri din toate continentele. Ele sunt transbordate în şlepuri şi pornesc pe Rin, în Germania, Franţa, iar prin canale ajung până la Basel. Industria petrolului avea să se dezvolte în mod impetuos la Rotterdam, atunci cu o rafinărie de cinci milioane de tone, cea mai mare din Europa.

Întors la Milano, am aşteptat furnizările de butan-propan din Olanda, cu plata la Londra, şi ele n-au întârziat. Traficul s-a dezvoltat rapid şi atunci am obligat Shell-ul de la Genova să creeze un Birou Special pentru aceste produse. Cu organizarea acestui birou a fost însărcinat domnul Briffa, maltez de origine, un om meticulos şi pus pe chiverniseală. El aducea atmosfera din insula săracă, lipsită de resurse, dispunând doar de mână de lucru şi de baze navale pentru diferite puteri maritime. Domnul Briffa nu prea ştia mare lucru despre gaze. În grabă s-a apucat să se informeze cu privire la caracteristicile tehnice ale produselor. Nu cunoştea aspectele comerciale ale pieţei în continuă dezvoltare, aşa încât, la fiecare întâlnire de la Genova, îmi cerea să-i explic şi să-l informez, şi asculta cu atenţia elevului de şcoală, cuminte şi

sârguincios. Am stabilit cu el o colaborare amicală şi, după trecerea în revistă a problemelor, mergeam la unul dintre administratorii-delegaţi, fie la inginerul Stefano Somazzi, elveţian stabilit în Italia, fie la inginerul Giovanni Casanova, genovez până-n măduva oaselor. Ei îmi recunoşteau supremaţia în GLP, deoarece eram singurul în măsură să dispun de vagoane-cisternă speciale, sub presiune. Mi le procurasem în Germania, în chirie, de la societatea Brabag de la Hanovra şi puteam să dispun multă vreme de ele, deoarece uzina lor producătoare de gaz lichefiat, bombardată şi distrusă în timpul războiului, nu fusese refăcută. Mai târziu, aveam să cumpăr eu însumi vagoane-rezervoare mari, în Germania Federală, iar când m-am lansat cu cantităţi însemnate pe piaţă, am comandat douăsprezece vagoane-cisternă de capacitate maximă la Milano. Pentru realizarea lor, am lucrat direct cu proiectanţii şi inginerii societăţii Breda Ferroviaria, convingându-i să reducă greutatea şasiului vagonului, folosind în parte însuşi rezervorul în acest scop. Rezervorul avea mare rezistenţă, era confecţionat din tablă groasă, suporta presiuni de douăzeci şi trei de atmosfere la vagoane.

O anumită perioadă de timp, începând cu 1946-1947, aveam să rămân *unicul importator şi angrosist de gaze lichefiate din Italia*. Îmi consolidam prestigiul în acest sector şi mă gândeam, aşteptând momentul când eu însumi voi putea să creez o societate de distribuţie pe scară naţională, a treia în ordine cronologică. Între timp, în treacăt fie spus, apăruse o mică societate la Bari, din iniţiativa inginerului Cavalloni. Împrietenindu-se cu câţiva ingineri de la rafinăria locală, ANIC, el a reuşit să instaleze, într-un mic depozit alăturat, o micuţă coloană de fracţionare şi spălare a gazelor. Pe măsură ce le fabrica, le depozita în rezervoare, umplea buteliile şi le vindea pe plan local, sub marca Domogas.

Faţă de toţi cei chemaţi şi nechemaţi din sectorul petrolier, aveam avantajul specializării temeinice, multiple, forţa de

prospectare şi curajul iniţiativei, ceea ce a constituit unul din secretele reuşitei mele. Mi-am extins treptat activitatea petrolieră şi butanieră în alte şapte ţări din Europa şi Africa şi am creat organizaţii de distribuţie locale pentru satisfacerea nevoilor populaţiilor albe şi de culoare. Mai mult chiar, prin reprezentanţe, m-am instalat în alte trei ţări arabe. Nu voiam să abandonez celelalte produse ale petrolului, dar nici nu mai puteam să păstrez timp îndelungat structurile existente, trecând la alt gen de organizare. Vântul sufla din pupă şi umfla toate pânzele corăbiei mele, împingându-mă înainte pe o cale nesfârşită, plină de atracţii, de pericole şi de peripeţii.

Spre a gândi în tihnă la noile proiecte, am revenit şi m-am retras o vreme în spaţiul paşnic al Vienei. Ea avea faima unui oraş vesel şi fără griji, mie însă mi s-a arătat întotdeauna cu chip serios şi sobru, oferindu-mi pe un plan aparte, la fel ca multor români (Gojdu, Mociony, Şaguna, A.C. Popovici, Eminescu, Enescu) o adevărată punte de lansare. De aici am făcut primii paşi importanţi în Europa şi în Africa.

Se naşte Dacia SPA

Şapte ani de activitate, în toate ramurile comerţului, începând şi revenind apoi la sectorul petrolier, m-au dotat cu o amplă experienţă în materie de societăţi şi capitaluri. O primă fază în evoluţia carierei mele de operator economic, cum se numeşte azi întreprinzătorul, cu o expresie modernă, se săvârşise. O începusem ca intermediar, devenisem reprezentant cu firme individuale, apoi comerciant, categorie deosebită de cele precedente, potrivit Registrului Comercial al Camerei de Comerţ, care face distincţie între înscrisurile şi înregistrările firmelor, după categoriile şi obiectul lor de activitate. Societăţile pe acţiuni se conformează altor procedee şi forme legale îndeplinite în faţa notarului şi impun omologarea societăţii de către Tribunalul

Judeţan, precum şi înscrierea ei ca persoană juridică într-un registru special. Procedura este asemănătoare în mai toate ţările europene, atât în sistemul latin, cât şi în sistemul anglo-saxon. O firmă individuală înscrisă la Camera de Comerţ sau o societate în nume colectiv, creată printr-un contract între două sau mai multe persoane, cu dreptul de a semna angajamente sociale, au personalitate juridică similară cu asociaţiile individuale, care devin prin naştere „subiect de drept“. Înscrierea în registrul comercial nu este decât o informaţie pentru terţi, un avertisment asupra profesiunii sau ocupaţiei celor care se dedică sectorului economic, menit să servească nevoile altora. Răspunderea este nelimitată, întregul patrimoniu al persoanelor garantând angajamentele luate.

Începând cu *societatea în acomandită simplă,* se introduce ideea limitării responsabilităţii până la un anume capital deţinut de unul sau mai mulţi asociaţi acomandanţi. Ceilalţi parteneri acomandatari rămân responsabili cu întregul lor patrimoniu personal şi al familiei, când nu există separaţie de bunuri, în regimul matrimonial. Chiar în caz de moştenire, aceasta poate cădea în faliment, când masa succesorală nu este suficientă pentru a face faţă tuturor angajamentelor comerciale, ca urmare a activităţii economice infructuoase a răposatului. Experienţa antică a introdus ideea unei limitări a responsabilităţii patrimoniale, căci activitatea comercială şi economică, în genere, e supusă unor riscuri şi greşeli, neprevederi sau circumstanţe adverse, care pot lăsa toată familia pe drumuri. De aceea, o anumită sumă devine capitalul acomandatarului în societate şi responsabilitatea lui se limitează la suma pusă în joc. Atunci când acest capital este împărţit în acţiuni, societatea devine în acomandită pe acţiuni şi are acelaşi efect. Asociaţii acomandanţi rămân cu răspundere limitată şi nu cu tot patrimoniul lor, de obicei mult mai mare. Toate aceste societăţi au un caracter personal.

Există două feluri de „societăţi de capitaluri“ obişnuite: cele cu responsabilitate limitată şi cele pe acţiuni. Pentru societatea cu responsabilitate limitată nu aveam prea multă simpatie, deoarece capitalul, de obicei, este redus şi administraţia se face de către gerant. O societate cu caracter personal şi cu rază redusă de acţiune n-ar fi schimbat prea multe lucruri în existenţa mea. Societatea cu responsabilitate limitată este prevăzută şi definită printr-o lege specială. Spre a fi formată, e nevoie de minimum două persoane. Capitalul nu poate depăşi o anumită sumă, iar numărul de asociaţi poate să atingă maximum cincizeci de persoane. În Italia aceste societăţi se creează pentru realizarea unor obiective restrânse, pentru desfăşurarea unor activităţi limitate, în spaţiu şi ca cifră de afaceri. Un câştig de prestigiu şi de consideraţie din partea petroliştilor, cu o asemenea societate, n-aş fi putut obţine. Multe societăţi de acest gen se fac între soţ şi soţie, păstrând caracterul familial, deşi sunt despărţite de patrimoniul acesteia. Doream o altfel de societate, mai mare, fără să mă asociez cu nimeni în mod efectiv, ştiind că asociaţii devin pietre de moară atârnate de picioare. Când sunt abordate proiecte mai îndrăzneţe şi mai elaborate, din pricina lor se pierde multă vreme, se cer explicaţii de tot felul şi hotărârile pierd din operativitate şi promptitudine. Mă întrebam: voi fi în stare să realizez singur aceste două obiective sau îmi supraestimam forţele şi avea să mă aştepte ciocnitul frunţii de pragul de sus?

În primăvara acelui an, vizitând sediul de la Roma al Băncii Naţionale, Banca d'Italia, am cunoscut la ghişeu un funcţionar care răspundea cu pricepere şi interes la întrebările mele. Mă măsura prin ferestruica ghişeului, prin ochelari cu multe dioptrii şi căută să-mi descifreze parcă şi gândurile, şi sentimentele. Spontan, s-a oferit să-mi dea lămuriri mai amănunţite, în afara orelor de birou, dacă aş fi dorit să ne întâlnim în oraş. Mi s-a părut sincer. I-am propus să ne vedem chiar în acea zi, eventual la masă. Se numea *dottor* Emilio Gambazza, era genovez stabilit la Roma împreună cu mama şi surorile sale. Devenise şeful familiei după pierderea tatălui.

Gambazza a sosit punctual la întâlnire şi l-am recunoscut mai mult după promiţătorul început de chelie şi după ochelari. Mai mult nu văzusem prin minuscula ferestruică a ghişeului, obligat să mă aplec la orizontală, pentru a-i vorbi. Mi-am dat seama din prima clipă că era dotat cu simţul relaţiilor publice şi cu un înnăscut spirit mercantil, caracteristic cetăţenilor din oraşul său de baştină. Nu mi-a ascuns că ar mai dori să poată câştiga ceva prin consultaţiile şi cunoştinţele sale, ceea ce mi s-a părut onest şi natural. Era îmbrăcat modest şi purta ceva din mirosul vechilor instalaţii ale Băncii de Stat, din solidul mobilier de stejar, menit să servească mai mult la apărarea funcţionarilor şi a banilor dindărătul tarabei *(banco)*, decât la comoditatea clienţilor.

Am luat masa la un restaurant din centru şi aici Gambazza mi-a explicat ocupaţiile lui din afara orelor de serviciu. Dădea asemenea consultaţii unui important comerciant ceh, stabilit la Roma, cu mari proiecte industriale. Deoarece eram cam de aceeaşi vârstă, era convins că ne vom înţelege şi că îmi va putea fi de real folos. Putea să mă ajute în problemele valutare, societare, precum şi în cele legate de crearea şi ţinerea registrelor unei societăţi. Mă interesau diferite aspecte în crearea unei societăţi, voiam să ştiu cum se face subscrierea capitalului de către un cetăţean străin şi altele. Exista încă legea lui Mussolini, se păstrau restricţii, se depuneau declaraţii în legătură cu originea capitalului şi provenienţa sporurilor. Emilio Gambazza se dovedea serios, competent în materie, extrem de prudent înainte de a da un răspuns. Faptul acesta m-a încurajat şi i-am dat chiar de la prima întâlnire o seamă de teme de studiu, iar Gambazza s-a descurcat, studiind probabil acasă, pentru a face faţă la discuţii, consultându-se cu colegii săi de la bancă. Ne-am văzut de mai multe ori şi am reflectat împreună la proiectul de constituire a societăţii pe acţiuni. Aveam, după cum s-a văzut, s-o

realizez mai întâi în Austria, dar ţineam să cunosc chestiunile societare şi în Italia.

Impulsionat de inginerul Morariu şi de colegii săi de la APIR, consiliat pas cu pas de Gambazza, am luat hotărârea definitivă în luna noiembrie. Socoteam că experienţa şi relaţiile grupului de români petrolişti rămaşi şomeri puteau să fie valorificate printr-o societate pe acţiuni, separată de firmele mele individuale. Aveam să le fixez ca activitate „distribuţia“ produselor, separată însă de cea a firmei individuale Dacia, care urma să „importe“, în valută sau prin compensaţii, produse petroliere, puse apoi la dispoziţia lor, pentru vânzare în detaliu sau en gros (cu amănuntul sau cu toptanul), atunci când nu aveam posibilitatea să cedez întrega partidă altei societăţi petroliere cu reţea de distribuţie, cum făcusem până atunci. Întrega echipă mi-a făcut multe promisiuni şi şi-a luat solemne angajamente. De altfel, nu era nevoie de garanţii anume. N-aveam nici un motiv să mă îndoiesc de capacitatea şi loialitatea lor, căci activau pe piaţă de douăzeci de ani, reprezentaseră o ţară în chip demn, erau cunoscuţi şi apreciaţi.

I-am cerut lui Emilio Gambazza să-mi găsească un notar şi nişte oameni drept cenzori. Între aceştia îl doream în primul rând pe dânsul, însărcinare compatibilă cu aceea de funcţionar al statului. Gambazza m-a dus la notarul Mario Grassi şi împreună cu acesta am început să studiez – după ştiinţa şi nevoile mele – un model de statut.

Preşedinţia societăţii mă gândeam să o rezerv profesorului şi maestrului meu de filozofia dreptului, Giorgio Del Vecchio. Păstram neştirbite sentimentele de admiraţie şi afecţiune faţă de el. La aceasta se adăugase cu timpul grija de a-l scoate din impasul greutăţilor materiale şi de a-l face să uite pătimirile îndurate în ultima parte a războiului. Prigonit ca evreu botezat, fusese ascuns de Papa Pius al XII-lea în bazilica San Giovanni din Laterano, prin grija cardinalului Traglia. Podurile acestei bazilici, aparţinând Vaticanului în regim de extrateritorialitate, sunt

imense şi fuseseră transformate în refugii pentru personalităţi de origine ebraică, printre care se afla şi marele rabin al Romei, Zoli. Giorgio Del Vecchio, împreună cu soţia sa, Tina Valabrega, botezată şi ea o dată cu soţul, prin anul 1937, au „ieşit de la mănăstire“ bolnavi şi fără vlagă. Del Vecchio suferea de boala caracteristică oamenilor cu viaţă sedentară şi avea nevoie de o operaţie. Prin această operaţie se recâştigă un fel de tinereţe, iar bătrânul profesor avea nevoie de această tinereţe şi de o nouă energie, pentru a-şi recăpăta catedra şi a-şi repune faimosul său curs în circulaţie, împotriva inamicului său, profesorul Cesarini Sforza. *Lecţiile de Filozofia Dreptului* apăruseră în mai multe ediţii, se traduseseră în paisprezece limbi, continuau să-şi păstreze autoritatea. După cum am relatat altundeva în aceste memorii, le tradusesem în româneşte şi apăruseră în primăvara anului 1944, cu un lung studiu introductiv semnat de filozoful juridic Mircea Djuvara.

Nu mai ştiam nimic de fostul meu profesor, de la armistiţiul din septembrie 1943. Aflasem că păstrase casa, formată din nouă încăperi, dintre care şapte constituiau biblioteca. O protejaseră foştii săi elevi, Guido Gonella, ulterior ministru al Educaţiei, *dottor* Giovanni Orecchia şi alţii. Căutându-l în zilele când perfectam întemeierea societăţii pe acţiuni, l-am regăsit în casa lui şi ne-am reluat relaţiile de strânsă prietenie, cu şi mai multă afecţiune decât odinioară. Socoteam că, oferindu-i funcţia de preşedinte al unei societăţi comerciale, îl voi determina să accepte o sinecură onorabilă şi astfel îi voi îndulci viaţa de pensionar. Îşi recâştigase drepturile, dar n-a mai apărut la catedră decât un trimestru, deoarece urmaşii nerăbdători aşteptau la uşă să-i ia locul. În acord cu Ministerul Educaţiei, universitatea i-a acordat toate onorurile cuvenite şi titlul de profesor emerit. Din păcate, Ministerul de Finanţe nu s-a învrednicit să fie mai generos în stabilirea pensiei şi a aplicat cu stricteţe legile în vigoare. Numirea lui Giorgio Del Vecchio în fruntea noii societăţi nu era

menită să asigure o competenţă tehnică şi relaţii în lumea petrolieră. Ea aducea, în schimb, un prestigiu moral bazat pe vaste cunoştinţe juridice, teoretice şi filozofice, un echilibru în consiliul de administraţie. Lucrul acesta s-a verificat îndată după începerea activităţii noastre, căci, unde ne prezentam în vizită, la instituţii, mai întotdeauna găseam câte un fost student la drept, care îl omagia cu bucurie pe maestru.

Giorgio Del Vecchio a acceptat propunerea mea, cu condiţia ca eu să fiu administratorul-delegat, răspunzător pentru toate actele societăţii, căci în mine avea toată nădejdea. L-am informat cu privire la intenţiile mele de a utiliza echipa APIR-ului, în frunte cu George Morariu, iar lucrul acesta a fost bine apreciat de maestrul meu. Prezentându-i-l pe George Morariu, i-am explicat raţiunea care mă determina să-i rezerv acestuia calitatea de vicepreşedinte-delegat secund, pentru a se înfăţişa într-o postură demnă de „gradul“ avut înainte, la tratative, în faţa diferitelor societăţi şi ministere. Mai mult, îi angajam pe ceilalţi trei români, colaboratori de-ai săi, de care el nu se putea lipsi şi faţă de care socotea că avea vechi datorii morale. Echipa avea experienţă, lucrase solidar, se formase într-un anumit spirit, avea să evolueze şi de aici înainte, fără crize de adaptare. Întrucât niciodată George Morariu nu acceptase să primească vreo recompensă nelalocul ei, când era vorba de raporturi oficiale cu societatea sa, am găsit cu cale să-i ofer cele două milioane pentru funcţia de arbitru nu în lire, ci în acţiuni, reprezentând douăzeci la sută din capitalul de zece milioane al societăţii. Aceasta însemna mult mai mult decât un simplu cec sau bani peşin. Bineînţeles, am precizat că această favoare o făceam numai pentru Domnia sa, cu titlu personal, în baza raporturilor noastre de prietenie, aproape familiale, dar nicidecum nu-mi trecea prin cap să mă încurc în alte participaţii, în profitul celorlalţi. Dacă el avea să stabilească un acord intern cu ceilalţi, eu şi societatea aveam să-l ignorăm, considerându-l ca o înţelegere privată, faţă de societate acţionar fiind numai inginerul Morariu. Dintr-un spirit de justiţie distributivă, el a împărţit la rândul său şase la sută din acţiunile primite colaboratorilor săi, în mod simbolic. Am trecut apoi la examinarea persoanelor care urmau să formeze consiliul de administraţie şi al cenzorilor, precum şi capitalul social, deoarece la constituirea unei societăţi se cerea un minimum de cinci acţionari. Între aceştia, am pus să figureze profesorul Giorgio Del Vecchio, transformându-l din filozof al dreptului în financiar fără voie, deşi toată viaţa el nu investise bani decât în cărţile care nu mai încăpeau în casă, spre disperarea soţiei.

Prin intermediul lui Emilio Gambazza, în permanentă legătură cu notarul Grassi (la rândul său fost student al lui Del Vecchio) am fixat ziua cea mare a constituirii primei mele societăţi pe acţiuni în Italia. Şi acestei societăţi, alt nume decât Dacia nu puteam să-i dau, şi nici un alt sediu decât Roma, unde vitejii daci au fost imortalizaţi pe celebra Columnă a lui Traian. Actul de constituire şi statutele au fost citite în mod solemn de către notar, în biroul său greu de acte, de fum şi de emoţii. Aşezaţi cu toţii într-un cerc larg, în fotolii, ascultam cu plăcere şi satisfacţie lectura ceremonioasă a fostului student Grassi, în faţa fostului maestru, Giorgio Del Vecchio, atent şi grav, ca la examenele de odinioară. După semnarea tot atât de solemnă a documentelor destul de numeroase, ne-am îndreptat cu toţii la restaurantul Ulpia Traiana din faţa Columnei, unde pregătisem un adevărat banchet, cu meniuri scrise pe nişte pergamente, ca pe timpul romanilor. Semnate de comeseni, aceste pergamente au devenit documente. Unii au scris urări, alţii au scris chiar versuri, consfinţind viitorul strălucit al Daciei Traiane, revenite în actualitate după optsprezece secole şi jumătate, la umbra Columnei din măreţul for ce poartă numele Optimus Princeps, Traianus.

DIVIZAREA EUROPEI

La porţile Europei

Elveţia a avut întotdeauna o importantă funcţie europeană şi chiar mondială, pe plan economic, ca placă turnată a comerţului de tranzit în lume, ca bancher cu conturi curente secrete ale celor mai nebănuite personaje. Un rol important îl joacă Elveţia pe plan politic şi diplomatic. La Geneva îşi au sediul o sută patruzeci şi trei de organizaţii mondiale, în frunte cu biroul ONU, sediul fostei Ligi a Naţiunilor. Adesea tratativele de pace sunt iniţiate în Elveţia, excepţie făcând pertractările ce-au urmat Celui de Al Doilea Război Mondial, când împărţirea lumii s-a decis în Rusia, deoarece Stalin nu voia să părăsească teritoriul naţional.

România intrase în război în anul 1941, în iunie, în calitate de cobeligerantă a Germaniei de atunci, Germanie care se întorsese împotriva aliatei sale, URSS, rupând „acordul de prietenie“ semnat de Ribbentrop şi Molotov. Cu acest prilej, pentru aparente motive politice şi economice, dar în realitate din pricina „lipsei de pământ“ de care suferea Rusia încă de pe timpul lui Petru cel Mare, ea a găsit de cuviinţă să ceară printr-un ultimatum şi apoi să anexeze Basarabia şi jumătate din teritoriul Bucovinei. La întrebarea care i-a fost pusă de către plenipotenţiarii români, de ce se pretinde un alt petic de pământ românesc, niciodată aflat sub stăpânire slavă, ci doar temporar sub ocupaţie austriacă sau poloneză, insignifiant faţă de întinderea euro-siberiană a Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice (URSS însemnând şi simbolul

totemic al ursului rusesc, printr-o curioasă coincidenţă), ministrul de Externe rus a răspuns aparent loial: „Acest petic de pământ reprezintă *dobânzile acumulate* pentru stăpânirea Basarabiei timp de douăzeci şi doi de ani şi va avea un caracter vremelnic, de egală durată". Trecând la socoteli practice, contabile, aplicarea lor se face atâta timp cât e deţinut şi folosit capitalul. Dobânzile, nu pot depăşi timpul cât a fost folosit capitalul, adică cei douăzeci şi doi de ani. Sorocul restituirii Bucovinei s-a împlinit în anul 1962, când a expirat termenul retrocedării „bunurilor ipotecate" în acest scop, deci a Bucovinei de Nord, spre a fi reîntregită cu jumătatea de sud, realcătuindu-se Bucovina smulsă din trupul Moldovei de către Austria, în timpurile imperialiste ale istoriei. Aceasta îi dăduse numele după pădurile de fag care o acoperă, pe nemţeşte *buchenwald* (ce tristă coincidenţă de nume între o zonă atât de frumoasă, acoperită de păduri, având şi cele mai frumoase mănăstiri cu fresce exterioare, şi între lagărul morţii semănat de nazişti asupra multor naţii europene, între care evrei, polonezi, cehi, români, italieni). E de aşteptat, aşadar, ca restituirea Bucovinei să se facă cât mai curând, în baza acordurilor de corectare pacifică a frontierelor, prevăzută în Tratatul Multilateral asupra Securităţii şi Cooperării Internaţionale de la Helsinki, aprobat şi ratificat în anul 1975, care angajează moral şi juridic popoarele şi cinstea lor, prin semnătura marilor lor oameni politici, dregători în prezent. Probabil întâlnirea de la Belgrad şi mai ales cea de la Madrid care va urma să adâncească această temă şi să aducă noutăţi juste pe cale paşnică, ridicând prestigiul oamenilor politici cărora le este încredinţată soarta omenirii, la rândul lor avansaţi în grad şi funcţii reprezentative, progresul trebuind să-şi afle loc şi în acest domeniu.

După restituirea Bucovinei de Nord, cu o mare întârziere, rămâne de văzut cum Marea Vecină şi Prietenă Rusia va înţelege să compenseze întârzierea aplicării acestor dobânzi, acumulate în mod excesiv, cu peste optzeci şi cinci la sută (cinci la sută pe an dobândă simplă), adică şaptesprezece ani în plus. Posibilităţi practice sunt multe, între care şi aceea de a oferi României, pentru cincisprezece ani, Peninsula Crimeii, unde exista regatul Bosporan, parte din Románia de altădată, mult preţuită de împăraţii Comneni, ba chiar ultimă reşedinţă simbolică a Imperiului Bizantin, după căderea Constantinopolului la 1453. Aici Románia avea să mai dureze o vreme şi tot de aici principele român, Ştefan cel Mare, avea să-şi ia soţie împărăteasă, pe Maria de Mangop. Peninsula se pretează foarte bine pentru turism şi întâlniri diplomatice – ca cea faimoasă de la Yalta din 1945 şi altele – întocmai ca Elveţia. Socotelile bune duc la prietenii durabile, *les bons comptes font les bons amis!*

Între altele, suprafeţele teritoriilor în discuţie corespund Elveţiei, care devine oarecum un fel de „unitate de măsură" a jocurilor diplomatice de la masa verde mondială. Împreună cu locuitorii lor, aceste teritorii au devenit „fişe" mizate la „jocul de ruletă al lumii", ca simple „valori". Conferinţa de la Helsinki, în speranţa multora, trebuia să însemne un sfârşit al acestui trist joc cu destinele oamenilor şi începutul instaurării unei noi ere bazate pe noi principii, pe făurirea unei noi etici, întru reglementarea raporturilor dintre state.

Finlanda şi Helsinki devin simbolic o nouă Elveţie.

Restructurată treptat în comerţul propriu şi mondial, după marele „efort" din timpul războiului, când căutase să se pună bine atât cu oamenii Axei, posesori de conturi în băncile elveţiene, precum şi cu Aliaţii, care aveau în mână materiile prime, sursele de energie, şi controlau traficul maritim, Elveţia ajunsese la un echilibru, pe baza unor înţelegeri, primind cărbune, petrol, materii prime, dar numai în măsura trebuinţelor sale. Acestea erau adesea transportate chiar prin teritoriile ocupate de beligeranţi. Totul era strict controlat de americani. Ei aveau birouri CIA instalate în Elveţia, iar unul foarte important la Lugano, sub comanda colonelului Donovan. De aici se ţineau legăturile cu

Italia de Nord, unde partizanii erau stimulaţi şi aprovizionaţi cu alimente, arme şi bani. În Germania (unde partizani n-au existat, doar terorişti şi atentate nereuşite, căci poporul german, şi la bine, şi la rău, este unit şi disciplinat), pe teritoriile ocupate de nazişti, existau servicii de informaţii dirijate din oraşele Basel, Zürich, Berna şi Geneva, cu atâtea „funcţii internaţionale“. Germania lui Hitler, cu perfecta ei organizare, a avut un delator suspus, chiar în statul-major, care a informat tot timpul un corespondent din Elveţia, şi acesta, la rândul său, cu un mic aparat de transmisie, comunica Aliaţilor cu anticipaţie planurile marilor atacuri, cum a fost acela împotriva Rusiei. În astfel de condiţii favorabile pentru Aliaţi, războiul s-ar fi putut termina mult mai repede, dacă ei ar fi fost mai operativi şi mai eficienţi, în loc să acţioneze cu nehotărâre şi adesea cu exagerată prudenţă, ba chiar cu teamă. S-ar fi putut astfel salva milioane de vieţi umane, irosite fără rost, din pricina slabei calităţi a şefilor militari Aliaţi şi a ineficienţei trupelor amestecate, eterogene.

După cum se ştie, încă de la întregirea României Mari în hotarele sale antice (1918), au fost stabilite relaţii cu toate statele lumii. Cu marea vecină de la răsărit, care a ieşit schimbată la faţă din marele imperiu ţarist, asupritor al mujicilor şi al muncitorilor şi devenită federaţie a 14 republici, nu existau raporturi diplomatice, nerecunoscându-se reciproc. În epoca de mare afirmare internaţională a României, prin strălucitul său ministru de Externe, Nicolae Titulescu, ales şi reales preşedinte al Ligii Naţiunilor, acesta a propus stabilirea de relaţii cu URSS, între timp reorganizată şi devenită mare putere, sub dârza comandă a lui Iosif Vissarionovici Djugaşvili, zis Stalin. Dincolo de Nistru, ministru de Externe era Litvinov, care a atras atenţia asupra-i prin calităţile cosmopolite, transmise fiului, care a emigrat în Occident, ca beneficiar al gloriei tatălui. Datorită lui Titulescu şi Litvinov, s-a ajuns la stabilirea de relaţii diplomatice între cele două ţări

vecine, miniştrii propunând, iar guvernele respective aprobând noua politică.

Scriind istoria – iar memorialistica este un gen al istoriei, care se petrece sub ochii noştri, chiar dacă nu capătă întotdeauna patina cronicii –, te vezi constrâns să spicuieşti din toate sursele, iar această practică devine, adesea, o datorie. În cele două volume de lux, publicate de jurnalistul Nino d'Aroma, fost director al ziarului *Piccolo* din Trieste, şi intitulate *Mussolini Segreto,* iată cum este caracterizat Litvinov de către fostul socialist-sindicalist, fondator al fascismului naţional: *„Avete spiegato le cose proprio come si doveva, perché il gentiluomo inglese è appena appena un povero sdrucito luogo comune. Litvinof, a parte la lotta politica, è un uomo di talento e di risorse. Un po' strisciante e pieno di sé, come molti ebrei; ma, di certo, vale molti uomini politici inglesi d'oggi, messi insieme!“*

Dedesubturile politicii federale externe ruseşti se înfigeau adânc în trecut şi readuceau la lumină, în această privinţă, *Testamentul Împărătesc al lui Petru cel Mare,* care prevedea supunerea Europei, începând cu ocuparea punctelor strategice. Aceste tendinţe se dezvoltau după Primul Război Mondial când, strânsă prea tare în chingi de către englezi şi francezi, Germania se ridica sub Hitler, ca o nouă putere continentală, ameninţând să unifice Europa, sub cizma nazistă, după cum Napoleon încercase să o facă, cu mai bine de un secol, sub călcâiul Corsicanului îmbrăcat în penele cocoşului galic. Interesele au făcut, la un moment dat, ca cele două forţe continentale – germană nazistă şi rusă bolşevică – să părăsească un teren de înţelegere şi să se lege chiar printr-un pact de „amiciţie“, adică de agresiune împotriva şi pe cheltuiala cuiva. Succesorul lui Litvinov la Externe a devenit, în 1939, tovarăşul cu titluri nobiliare Viaceslav Michailovici Skriabin, zis Molotov (Ciocanul), care de îndată s-a îndepărtat de spiritul occidentalist al predecesorului său şi s-a grăbit să semneze un pact de neagresiune nazi-bolşevic la

23 august 1939, precum şi o serie de acorduri de împărţire a Poloniei, la 22 şi 29 septembrie 1939, după un *Blitzkrieg*, realizat de ambele părţi devenite prietene. Apoi, URSS a declarat război Finlandei, cu care s-a războit în grele condiţii toată iarna anului 1939-1940, iar în martie 1940 a ocupat Letonia, Estonia şi Lituania. În iunie 1940, în urma unui ultimatum de douăzeci şi patru de ore, URSS a ocupat alte teritorii europene, şi anume partea de răsărit a Moldovei (Basarabia) şi partea de nord a Bucovinei. Cu această ocazie, comentând neobişnuitele fapte ale imperialismului de stat sovietic, Mussolini s-a pronunţat în termenii următori:

Esistevano fra la Russia e Germania, dopo gli accordi Berlino-Mosca, protocolli segreti circa le zone reciproche d'influenza. Ebbene il governo russo senza alcun diritto, si annetté prima senza preavviso la Bucovina del Nord e la Lituania, quindi comincio a premere sulla zona danubiana ed a muoversi senza cautele anche verso la stessa Prussia Orientale, attraverso la Lituania.

E non-basta: nel novembre '40 Molotov a Berlino aumento l'appetito, chiese, nientameno, come zone di pertinenza russa la Bucovina del Sud, la Bulgaria, la Finlandia e i Dardanelli. Era chiaro che reclamava tutte le posizioni strategiche, per poter poi aggredire, in un secondo tempo la Germania.

Doveva Hitler restare – dopo questa energica suonata di campanello – con le mani in mano?

TESTAMENTUL LUI PETRU CEL MARE: „În numele prea suntei şi nedespărţitei treimi, Noi Petru I-iu, tuturor descendenţilor şi succesorilor şi guvernului naţiunii ruseşti,

Marele Dumnezeu de la care ţinem existenţa noastră şi coroana noastră, luminându-ne cu lumina sa şi sprijinindu-ne cu sprijinul său, îmi îngăduie a privi poporul rus ca un popor chemat în viitor la dominaţiunea generală a Europei. Întemeiez această cugetare a mea pe aceea că naţiunile Europei au ajuns în mare parte, într-o stare de bătrâneţe vecină cu pieirea spre care merg cu paşi mari; trebuie ca ele să fie lesne şi sigur cucerite de către un popor tânăr şi nou, când acesta va fi atins toată forţa şi creşterea sa. Privesc dar invasiunea ţărilor Occidentului şi Orientului de către Nord ca o misiune periodică decretată în cugetele Providenţei care tot astfel a regenerat poporul roman prin invasiunea barbarilor.

Emigrările oamenilor polari sunt ca fluxul Nilului care, în toate epocile, îngraşă cu mâlul său ţările slăbite ale Egipetului. Am găsit Rusia gârlă şi o las râu, urmaşii mei vor face din ea o mare întinsă, destinată a face roditoare Europa sărăcită, şi undele ei se vor revărsa peste toate stăvilarele ce nişte mâini slăbănoage ar putea să-i aşeze în cale, şi descendenţii mei ştiu să-i dirijeze cursul; pentru aceea, eu le las învăţămintele următoare pe care le recomand atenţiunii şi observaţiunii lor statornice.

1. De a întreţine naţiunea rusă într-o stare de război permanent, a ţine soldatul rus în necontenit război, a nu-l lăsa să se repauseze decât pentru îmbunătăţirea finanţelor statului; a reforma armatele, a alege momentele oportune pentru atac. A face astfel ca pacea să servească războiului şi războiul păcii, în interesul măririi şi prosperităţii crescânde a Rusiei.

2. A chema prin toate mijloacele posibile, de la popoarele instruite ale Europei, căpitani în timp de război şi savanţi în timp de pace, pentru a face să profite naţiunea rusă de foloasele celorlalte ţări, fără a o face să le piarză pe ale ei proprii.

3. A lua parte în orice ocaziune la afacerile şi certele Europei şi mai ales ale Germaniei care, fiind mai apropiată de noi, ne interesează de-a dreptul.

4. A diviza Polonia întreţinând tulburări şi gelozii continue; a interesa pe puternici cu preţul aurului, a influenţa dietele, a le corumpe spre a avea o acţiune în alegerea regilor, a numi parizani şi a-i proteja, a face să intre trupele moscovite şi a le ţine

în ţări străine până ce va veni ocaziunea ca să rămâie acolo pentru totdeauna. Dacă puterile vecine se opun, a le potoli momentan îmbucătăţind din ţară până se va putea lua tot ce este de luat.

5. A lua de la Suedia cât se va putea mai mult şi a face să fim atacaţi de ea pentru a avea un pretext de a o subjuga. Pentru aceasta, trebuie izolată Danemarca, şi Danemarca de Suedia şi a întreţine rivalitatea lor.

6. A lua totdeauna pe soţiile principilor ruşi dintre principesele Germaniei, pentru a înmulţi alianţele de familii, a apropia interesele şi a uni Germania cauzei noastre sporindu-ne influenţa.

7. A căuta de preferinţă alianţa Engliterei pentru comerţul nostru cu o putere care are mai multă trebuinţă de noi pentru marina sa şi care poate să fie mai folositoare desvoltării marinei noastre. A da în schimb lemnul nostru şi alte produse contra aurului ei şi a stabili între neguţătorii, mateloţii lor şi ai noştri raporturi continue care să-i formeze pe ai noştri în navigaţie şi comerţ.

8. A se întinde neîncetat către Nord, în lungul Balticei, precum şi spre Sud, în lungul Mării Negre.

9. A se apropia pe cât este posibil de Constantinopole şi Indii. Cel ce va domni peste aceste ţinuturi va fi adevăratul suveran al lumii. Prin urmare, a provoca răsboaiele continue atât Turcului cât şi Persiei. A aşeza şantiere pe Marea Neagră, a se face stăpână din ce în ce mai mult peste această mare, precum şi peste Baltica, punct îndoit şi necesar la reuşita proiectului; a grăbi decadenţa Persiei; a pătrunde până în Golful Persic; a stabili dacă este posibil, prin Siria, vechiul comerţ al Orientului, şi a înainta până în Indii, care sunt antrepozitul lumii. Odată ajunşi acolo, n-am mai avea nevoie de aurul Engliterei.

10. A căuta şi a întreţine cu grijă alianţa Austriei; a sprijini în aparenţă ideile sale de domnie suitoare asupra Germaniei şi a provoca împotriva ei şi pe sub mână gelozia prinţilor. A face să

se ceară ajutoarele Rusiei de către unii, ca şi de către ceilalţi şi a impune asupra acestor ţări un fel de protecţiune care să prepare domnia viitoare.

11. A interesa Casa Austriei ca să gonească pe Turc din Europa, şi a neutraliza geloziile sale din timpul cuceririi Constantinopolei, provocând un război cu vechile state ale Europei, sau dându-i o porţiune din cucerire care i se va lua înapoi mai târziu.

12. A întruni împrejur toţi Grecii dezbinaţi sau schismatici, care sunt răspândiţi în Ungaria sau în Polonia, a-i centraliza, a-i sprijini şi a stabili dinainte o predominare universală printr-un fel de autoritate şi de supremaţie sacerdotală; vom avea atâţia prieteni printre fiecare din inamicii noştri.

13. Suedia desmembrată. Persia învinsă. Polonia subjugată. Turcia cucerită. Armatele noastre reîntrunite. Marea Neagră şi Baltica păzite de corăbiile noastre. Trebuie deocamdată a propune separat şi foarte secret Curţii din Versailles, pe urmă Curţii Vienei de a împărtăşi cu ele imperiul universului. Dacă una din două acceptă, ceea ce este nelipsit dacă vom flata ambiţia şi amorul lor propriu, a se servi de una pentru a sfărâma pe cealaltă, angajând cu dânsa pe rând o luptă care nu va fi îndoielnică, Rusia posedând pentru ea tot Orientul şi o mare parte a Europei.

14. Dacă, ceea ce nu este probabil, fiecare din ele ar refuza oferta Rusiei, trebuie a le crea certuri şi a le face să se ruineze una prin alta. Atunci, profitând de un moment decisiv, Rusia ar tăbărâ trupele sale, concentrate mai dinainte, asupra Germaniei.

În acelaşi timp, două flote considerabile ar pleca, una din Azov şi cealaltă din portul Arhangelsk încărcate cu trupe asiatice, sub convoiul flotelor armate ale Mării Negre şi ale Balticei. Înaintând prin Mediterană şi prin Ocean, ele ar inunda Francia de o parte şi Germania de altă parte şi aceste două

ţinuturi biruite, restul Europei ar trece lesne sub noi, fără a mai da o lovitură de puşcă.

Astfel se poate şi trebuie să fie supusă Europa.

Salvarea românilor israeliţi

Îndelungata mea şedere în Austria, din martie până-n august, m-a făcut să pierd contactul în Italia cu grupurile de români, laici sau diplomaţi, precum şi cu prietenii din rândul feţelor bisericeşti. Aceştia din urmă desfăşurau o intensă activitate de ajutorare a românilor din străinătate (în genere, neajutoraţi din fire), veniţi de prin lagăre sau fugiţi din ţară, din diferite motive. Unii, pentru că nu le plăceau chipurile şi metodele Aliaţilor, patru la număr la început, reduşi prin delegaţie la unul singur, în cele din urmă. Alţii, pentru că erau prigoniţi pentru fostele lor convingeri politice de diferite culori, dintre care cea mai repudiată devenise culoarea verde, chiar şi în cântecele populare fiind pusă sub obroc („foaie verde măghiran“ etc. sunând rău pentru urechile neobişnuite cu folclorul naţional). Eliminarea celor care aparţinuseră unor mişcări a fost radicală, raportul dintre pedepsiţi şi victimele lor de odinioară fiind peste măsură de exagerat, iar comisarii impuşi de o anumită religie au răzbunat pe cei morţi cu vârf şi îndesat, mai cu seamă în Moldova.

Într-o publicaţie scoasă în străinătate de dr. Fildermann din Bacău, fostul preşedinte al Comunităţilor Israelite din România, şi de dr. Sabin Manuilă, fostul director general al Institutului de Statistică, rezultă că pierderile suferite de evrei în România sunt infime, faţă de cele înregistrate în Italia, Ungaria, Iugoslavia, Polonia, ca să nu mai pomenim de Germania. Guvernanţii acestor ţări au elaborat legi rasiale şi, cu excepţia României, i-au lăsat mână liberă lui Hitler, spre a dispune după voie de cei „proscrişi“, ducându-i în lagărele de exterminare. Regatul Ungariei, de sub regenţa amiralului fără flotă, Miklos Horthy, i-a abandonat în

întregime pe toţi cetăţenii evrei maghiarizaţi cu de-a sila sau de bunăvoie, aşa încât ei au intrat fără alegere în ţarcurile hitleriste de tristă memorie. A fost o neaşteptată trădare pe care nu o meritau pentru fidelitatea arătată în atâtea ocazii, inclusiv în Transilvania, unde se declaraseră maghiari şi nu evrei, fapt care i-a supărat pe români, căci în acest fel falsificau statisticile recensământurilor, mărind artificial numărul minoritarilor unguri.

Singurul dintre şefii de stat hotărât să-l înfrunte pe Hitler, bine cunoscut prin dezlănţuirile sale de furie, a fost mareşalul Ion Antonescu, conducătorul statului român de atunci. El a afirmat că cei ceruţi şi căutaţi spre a fi prinşi şi duşi în Germania erau *cetăţeni români*. Că toţi cetăţenii români, indiferent de originea lor etnică, se aflau sub protecţia legilor şi că, numai trecându-se peste cadavrul său, evreii, comuniştii sau orice altă specie de opozanţi ar fi putut să fie luaţi şi duşi la exterminare. Pentru a le întări protecţia într-o formă mai sigură şi a-i pune sub scutul codului şi al legilor militare, mareşalul Antonescu a decretat mobilizarea tuturor evreilor din România, pentru servicii civile „parificate cu cele militare, de pe front“. Cu alte cuvinte, le-a acordat tuturor calitatea de „soldaţi fără uniformă“, în slujba patriei aflate în război. În acest fel, au fost salvaţi peste cinci sute de mii de evrei din România (după statistica oficială, în realitate poate şapte sute de mii), patru sute de mii dintre ei contribuind la întemeierea statului Israel de astăzi şi reprezentând un sfert din populaţia actuală a ţării lor. Mulţi continuă să vorbească româneşte, să scoată publicaţii ca *Adevărul* şi *Revista mea,* unde recent mi-a apărut un interviu, şi cărţi în limba română, unele recenzate în publicaţiile mele periodice de la Milano, şi să participe la administraţia şi guvernarea ţării. Tot mareşalul Antonescu a restituit toate averile luate de la evrei sau vândute de bunăvoie (cum a fost casa noastră de la Buziaş, cumpărată de tata pe bani buni şi reclamată apoi de vânzătorul care voia să emigreze, pe bani devalorizaţi, depuşi la Casa de Depuneri şi

Consemnațiuni, rămași și astăzi), fapt care a determinat pe mulți evrei luminați și drepți, ca prietenul meu, avocatul Fülop Spitzer din Lugoj, azi la Lisabona, să spună: „Să trăiască mareșalul Antonescu, care ne-a făcut dreptate!" Mi se spune că, în Israel, la Tel Aviv, există o stradă care poartă numele mareșalului Antonescu. Cu toate acestea, spre a ne păstra în cadrele justiției istorice, rămâne de stabilit lista, numele și religia celor îmbrăcați în uniforme de soldați, formând plutonul de execuție, care a tras asupra mareșalului.

Printre cetățenii actuali ai Israelului se află și un ploieștean pe nume Mendel, care avusese prăvălie și fierărie în orașul său natal, bun prieten al publicistului și poetului englez de limbă franceză prof. dr. C. Michael-Titus, laureat al mai multor premii internaționale, născut și trăit în România, descendent – după spusele sale – din Aprodul Purice, însurat prima oară cu o evreică, femeie inteligentă și plină de inițiative, care i-a dăruit o fiică. Deși comunist convins, colaborator apropiat al lui Lucrețiu Pătrășcanu și al Anei Pauker, Titus s-a hotărât să emigreze în Franța, cu toate recomandările contrare ale înaltei sale protectoare care-l prețuia socotindu-l „un adevărat soldat bolșevic", iar din această țară în Israel, unde a reușit, pentru scurtă vreme, să ocupe un post de profesor de limba franceză. Deși fiica sa era evreică, după toate canoanele talmudice, născută din mamă evreică, s-a găsit totuși cineva din Ministerul Educației să-i conteste postul și să-l dea afară, pe motivul că o persoană cu nume de împărat roman, ca cel adoptat de el, nu poate să muncească în această țară. Desigur, era un funcționar naționalist, ca atâția alții care își iubesc țara pentru care lucrează și luptă. Astfel, domnul prof. dr. C. Michael-Titus a rămas pe drumuri în mizerie, neputând să se angajeze nici măcar bucătar priceput pe o navă comercială israeliană. Atunci, s-a gândit să se adreseze vechiului său prieten din Ploiești, fierarului Mendel, căruia i-a reamintit marile servicii aduse odinioară, nu prin preluarea muncilor sale

la zăpadă, ci din ghearele Gestapoului, deoarece nu se prezentase la timp la mobilizare. Ploieșteanul devenit cetățean al Israelului, bun patriot, iubitor al țării sale adevărate, l-a invitat la masă pe binefăcătorul său de odinioară, l-a ospătat, iar la sfârșit i-a oferit niște bani, lire israeliene, echivalentul a cincisprezece dolari, spunându-i textual:

– Dragă prietene, mult m-am bucurat că te-am revăzut, că ești sănătos și în putere și că nu te-ai pierdut cu firea! Mult mă bucur că ți-am putut oferi această masă din rodul muncii mele de aici! Rău îmi pare totodată că ți-ai pierdut postul și că nu ai fost în măsură să-ți găsești altul, câștigându-ți încrederea alor noștri. Nici eu nu te pot susține, pentru că, vezi tu, aici noi suntem în casa noastră, iar tu ești un străin, chiar dacă ți-ai luat nevastă din neamul nostru. Nimeni nu are încredere în străini. Îți dau acești bani și te rog să nu mă mai cauți niciodată. *Abia acum îi înțeleg pe legionari!*

Iată cum, în propria țară, naționalismul, indiferent sub ce formă se manifestă, este socotit un sentiment sănătos. Străinii sunt ținuți la distanță, nu li se dă dreptul de a ocupa posturi importante în administrația statului care, prin esența sa, este și trebuie să fie național, așa cum arăta marele bărbat de stat italian, demo-creștin, Aldo Moro, devenit și mai celebru prin introducerea co-muniștilor la conducerea țării, dar mai ales după ce a fost răpit și asasinat de către Brigăzile Roșii, care se proclamă comuniste! Cei care doresc și susțin statul național devin implicit, după o mentalitate curentă, *legionari fără voie!*

În același spirit este gândită politica elvețiană. Pentru propășirea economiei, guvernul Elveției admite și importă numai mână de lucru necalificată și nicidecum intelectuali, scriitori și aspiranți la ministere, învățământ, administrație de stat și cu atât mai puțin în activități creatoare de opinie publică. Un oarecare Schwartzenbach din Zürich a întemeiat o mișcare și un partid al ei naționalist xenofob și, după toate datele, el poate fi calificat

drept „legionar“! Schwartzenbach susţine repatrierea emigranţilor chiar pentru muncile necalificate pe care bunii elveţieni nu mai vor să le îndeplinească, pentru ca Elveţia să nu se „înstrăineze“. La fel a fost intitulată interdicţia de a mai vinde străinilor proprietăţi imobiliare. La cererea „legionarului“ Schwartzenbach, au fost organizate două voturi prin referendum, pentru alungarea străinilor şi puţin a lipsit pentru a se realiza majoritatea necesară.

Multe asemuiri cu situaţia din România, între cele două războaie, cu gărzi sau brigăzi verzi, cu brigăzi albastre, se găsesc astăzi în Italia, unde violenţa e la ea acasă, iar aşa-numitele brigăzi roşii şi brigăzi negre au ajuns la excese incalificabile, terorizând întreaga ţară. Încercând să răstoarne valorile eterne, ele pun în pericol siguranţa persoanelor şi a statului însuşi. Cu toate acestea, nimeni nu critică neamul italian şi Italia. Cei plecaţi din România în Statele Unite ale Americii atacă, în schimb, chiar după patruzeci de ani, întregul neam românesc, făcând responsabilă de acţiunile brigăzilor verzi de odinioară nu numai ţara de ieri, ci şi ţara de azi. Ei prezintă în presă, la televiziune şi în cărţi, o imagine neagră a României şi a românilor, ca mâncători de oameni, antisemiţi prin definiţie, numărând printre aceştia pe toţi cei douăzeci şi cinci de milioane de români. Nu degeaba spunea undeva Mussolini că evreii au marele talent de a şti să se plângă. Influenţat de o emisiune televizată, un dentist american a alungat-o recent din cabinetul său pe doamna Eugenia Cârlova-Vandoros, neţinând seama de durerile ce o chinuiau şi susţinând că filmul cu „abatoarele morţii“ l-a convins că românii reprezintă o rasă de asasini, care nu merită să dăinuiască pe faţa pământului, deşi românii, dacă au ceva bun şi permanent în firea lor, aceasta este tocmai *omenia,* rezultată dintr-o străveche cultură şi civilizaţie, de care au beneficiat milioane de străini găzduiţi pe teritoriul lor multimilenar.

În noile condiţii instaurate în România, legislaţia prevede grave pedepse împotriva exceselor de odinioară, dar şi împotriva celor care păcătuiseră nu numai cu fapta, ci şi cu gândul, pentru delicte necomise sau imaginare. Acestea au fost depistate sau iscodite îndeosebi în Moldova, de cei care plecaseră în Rusia o dată cu trupele, în anul 1941, şi reveniseră primiţi cu alai şi şampanie, ţinând administraţiile comunale ale multor oraşe, ca Botoşanii şi Suceava, apoi ca Iaşii, unde nu se putea obţine autorizaţie de şedere decât pentru o anumită categorie. Românii refugiaţi nu au primit îngăduinţa de a se reîntoarce la casele lor decât după încheierea păcii, în 1947, conducerea oraşelor aflându-se exclusiv în mâna minoritarilor. În oraşe ca Vaslui, evreii au organizat „brigăzi sioniste“, cu exerciţii premilitare şi cântece războinice, invocând sacrificiul şi răzbunarea talmudică. Tinerii se pregăteau în vederea emigrării şi erau instruiţi într-o organizaţie care purta numele de Hashomer Hazair. Din rândul acestora s-au dezvoltat brigăzi teroriste, mai cunoscute fiind Banda Stern, are l-a omorât la Ierusalim pe nepotul regelui Suediei, pe contele Folke Bernadotte, preşedintele Crucii Roşii Internaţionale, care, în 1948, din însărcinarea ONU, încerca să ajungă la un armistiţiu între arabi şi evrei. Însuşi Menachem Begin, actualul premier al Israelului, s-a impus prin acte teroriste în faimoasa organizaţie Irgum Zwei Leumi şi a formaţiei paramilitare Hagana. Ar putea cineva să condamne Israelul că are în fruntea sa un fost terorist cu cazier încărcat? Imaginea tinerilor încolonaţi, care mărşăluiau pe drumurile României către câmpul de instrucţie, cu bastoane şi puşti adevărate pe umeri, cântând imnuri naţionale în idiş, întocmai ca alte brigăzi, de altă culoare, cu zece ani înainte, se ivea în mintea poetului şi jurnalistului C. Michael-Titus.

Aşadar, brigăzi au toate neamurile. Acestea nu pot fi condamnate în eternitate, *in toto,* pentru acţiunile antisociale ale unor brigăzi, desfăşurate în anumite vremuri, sub presiuni venite

adesea din afară. A sosit momentul ca Neamul Românesc să se scuture de acuzele nedrepte şi să încheie campania de autodenigrare. Acest popor prea bun şi generos nu trebuie silit să-şi pună mereu cenuşă în cap şi să se umilească în faţa lumii, invocând accidente ale istoriei. Ospitalitatea sa excesivă, după cum recent am avut prilejul să constat, nu este preţuită, ba e chiar considerată un semn de inferioritate şi primitivism, ca al popoarelor africane, opinie recent exprimată de un tălmăcitor de vorbe, care poartă un frumos nume de pasăre şi-i învaţă româneşte pe români. Umorul popular avea, de altfel, să-l atingă şi să-l fixeze în următoarele versuri: „Grauer se străduieşte! Să ne-nveţe româneşte! O să poată, când i-o creşte! Bucăţica ce-i lipseşte". Este bine deci ca românii să evolueze şi să devină mai rezervaţi şi mai puţin primitori, după exemplul francez, spaniol sau elveţian.

S-a creat astfel un puhoi de refugiaţi, care treceau Dunărea înot, în Iugoslavia, sau frontiera nebrăzdată încă spre Ungaria, îndreptându-se către Italia, unde erau adunaţi în câmpuri de concentrare. De aici, după întocmirea cazierului şi a dosarului fiecăruia, se făceau formele de emigrare în ţările doritoare de a-şi mări populaţia. Exista şi o comisie bisericească românească, sub conducerea monseniorului Aurel Cosma, azi la Paris, apoi sub aceea a activului monsenior Alexandru Capros. Comisia organiza colecte de la români şi de la italienii din România, cu mici contribuţii din partea Vaticanului, în scopul de a îndulci de sărbători viaţa celor ieşiţi din lagărul socialist şi intraţi în lagărul capitalist. Pentru ca să meargă bine colecta, monseniorul, bun psiholog, cum sunt în genere preoţii, începea întotdeauna lista cu mine, căci, făcându-mă cap de coloană, avea speranţa că va stimula cu mai mult succes spiritul de dărnicie al celorlalţi binefăcători.

Adesea, şederea în lagăr dura ani de zile. Mulţi dintre pensionarii lagărului se obişnuiau atât de mult cu viaţa în comun, încât nici nu mai voiau să părăsească barăcile şi să înfrunte viaţa.

Unul dintre aceştia, un oarecare Agapie, găsise potrivit să se însoare şi să-şi întemeieze o familie, trăind din ajutoare, pentru obţinerea cărora elaborase o tehnică specială de implorare. Astfel, ajunsese să-şi creeze o rentă satisfăcătoare. Recent, după treizeci de ani de la terminarea conflagraţiei mondiale, el a trecut din nou prin Milano, pentru completarea ajutoarelor. Petru Dejica, însărcinat cu primirea neajutoraţilor, l-a întrebat de ce nu-şi află o ocupaţie, îndeosebi acum, când cererea de mână de lucru necalificată este atât de mare. La aceasta, refugiatul de profesie a răspuns surâzând cu viclenie:

– Domnule doctor, ce spuneţi! Ştiu eu mai multe ca dumneavoastră! Nu-mi convine să mă angajez. Leafa e mult mai mică decât ajutoarele. Din binefacere trăiesc în largul meu. Mă scol când vreau, dorm cât vreau, nu mă ceartă nimeni, nu mă pedepseşte nimeni. Păpică am pe alese, că mă cunosc patronii de *trattorii*, la cinema mă strecor printre alţii, în tramvai mă urc cu barba nerasă şi mă scarpin, încât lumea îmi face loc şi taxatorul mă ocoleşte. Ce mai încolo-ncoace! E drept că te umileşti, trebuie să te rogi şi să stărui, că nu lesne scoţi banul din punga altuia. E drept că umblu zdrenţăros şi chiar mai nespălat, dar altfel nu înduplеci oamenii care, în genere, sunt egoişti din fire şi au inimă de piatră.

Modul său de a cere devenea agresiv şi el nu părăsea biroul până când nu smulgea o sumă socotită de el suficientă pentru exerciţiul zilei în curs. Un alt soi de „beneficiar", de cu totul altă factură, aveam la Innsbruck, un mutilat de război. Acesta beneficia de un ajutor local, acordat de austrieci, dar era abonat de sărbători la un ajutor special, devenit periodic. Îl solicita într-un mod civilizat, trimiţând felicitări şi amintind, cu acea ocazie, cât de binevenit i-ar fi un ajutor suplimentar. Bineînţeles, dădeam instrucţiunile necesare la Viena, pentru ca firma să-i trimită o anumită sumă de şilingi, celui care pierduse un picior întru apărarea gliei strămoşeşti. Alţii, în aşteptarea plecării spre

pământul făgăduinţei, în cele două Americi, prea puţin în Australia şi Africa de Sud, apelau cu mai multă demnitate la sprijin. Deseori, în urma unui permis special, căutau să intre în contact cu câte o firmă, să-şi ofere serviciile de intelectuali, dar, din păcate, nu ştiau nici o muncă de birou şi nici nu vorbeau limbi străine. Rareori izbuteau să-şi afle o întrebuinţare vremelnică şi fără însemnătate în Italia sau în alte ţări ale Europei, iar la sosirea lor în America, mulţi dintre cei calificaţi preferau să se facă muncitori manuali, deoarece se considerau bine plătiţi.

De îndrumarea refugiaţilor politici spre ţări cu regim înclinat spre naţional-socialism, ca Argentina, se ocupau (în afară de diplomaţi fără ambasadă şi legionari fără uniformă) şi alţi oameni cu iniţiativă. Probabil, pentru astfel de motive s-au reunit, în vara anului 1947 în Italia, doctorul Emil Bulbuc, tânărul Ion Humiţa şi Horia Sima. Cei trei erau echipaţi de excursie şi, după ce-au coborât din tren, s-au îndreptat cu raniţele în spinare spre localitatea Castiglione di Saluzzo, în Piemont. După ce scăpase de moarte ca prin urechile acului, Bulbuc – în amintirea anilor când fusese secretar-general la Ministerul Propagandei, iar apoi ca reprezentant al unui guvern fantomă – şi-a făcut sejurul cu diplomaţii la Gran Hotel Bellagio, pe lacul Como. La eliberare şi-a reluat secretarul-şofer şi maşina lui blestemată şi s-a stabilit la Roma, unde trăia în linişte, ca un sihastru, printre călugări şi preoţi, cufundat în studii. Cu o intuiţie extraordinară, caracteristică spiritelor interiorizate, el şi-a prevăzut sfârşitul. Viziunea halucinantă avea s-o noteze cu o zi înainte, iar scrisoarea (ulterior publicată), cu următorul conţinut, s-a găsit asupra sa:

> Seara, acasă, n-am mai văzut cupola Sfântului Petru, ci am zărit undeva, în întunericul sufletului meu, încrustându-se cu litere luminoase o singură şi mântuitoare nădejde. Un om, nu un drept, ci un tâlhar, a auzit într-o zi de vineri, de pe buzele Răstignitului, ceea ce niciodată unui muritor nu i-a fost dat să audă: astăzi vei fi cu mine în Cer.

Întâlnirea de la 19 iulie 1947 de la Saluzzo avea să-i fie fatală. Bulbuc abia împlinise treizeci şi şapte de ani. Era socotit un medic cu mână de aur, un intelectual elevat. Din păcate nu-şi găsea locul şi părea buimăcit de evenimentele prin care trecuse.

Aşa cum am arătat, cei trei excursionişti se aflau într-o pajişte, întinşi pe iarbă, după ce luaseră masa frugală din raniţă. Bulbuc avea cu sine o mică valiză cu hârţoage, când, pe neaşteptate, din lanul de porumb s-a năpustit asupra lor un băiat de şaptesprezece ani, numit Mario Colombino, fiul morarului din sat. Intenţionând să-i jefuiască, a întins pistolul şi i-a somat pe cei trei să-şi descarce buzunarele. Deoarece vântul le sufla prin buzunare şi nu aveau ce descărca, miraţi şi speriaţi, ei au declarat că nu aveau decât bani de drum. Greu de ghicit ce s-o fi petrecut în mintea şi în sufletul lui Horia Sima, cel care organizase echipele morţii şi declanşase rebeliunea legionară, într-o iarnă geroasă, la Bucureşti! În scurt, el se afla în situaţia de a fi asasinat pentru un motiv futil, fără nici un gest de eroism. Ar fi căzut astfel în mod banal, răpus de un tâlhar, şi nu pe frontul de Răsărit, nici pe frontul de Apus, cu atât mai puţin pe frontul politic, cu guvernul său de fantome de la Viena, sau în chip de *maquis* românesc.

Excursioniştii s-au făcut albi ca varul. Se simţeau fără apărare, nepregătiţi, la discreţia unui puşti cu cromozomi de criminal, decis să se încadreze încă de la început în valul de violenţe motivate sau gratuite ale Italiei. Energic, cu priviri sălbatice, Mario Colombino îi ţinea în poziţie de drepţi, cu pistolul îndreptat de la trei metri spre inimile lor. Era supărat că nu dăduse peste turişti mai bogaţi, ci peste trei incauţi, excursionişti din tagma neajutoraţilor. Spre a-şi spori beneficiile, i-a cerut lui Bulbuc să arunce ceasul de la mână, ceea ce el a făcut cu inima strânsă, deoarece reprezenta o amintire. Era singurul

lui ceas. L-a desfăcut de la braţ şi l-a aruncat la picioare. Nemulţumit, tâlharul i-a cerut să deschidă valiza, crezând că e plină de milioane. Atunci, imprudent, Emil Bulbuc şi-a ieşit din pepeni şi, simţindu-se oarecum la el acasă, i s-a adresat răstit în limba italiană:

– Băiete, ţi-am spus că n-avem nimic, numai hârtii şi pungi de mâncare! Ce mai vrei de la noi? Lasă-ne-n pace, am venit în excursie, şi tu...

El n-a mai terminat, deoarece, făcând un gest repezit şi întorcându-şi ochii aprinşi în orbite, hoţul n-a pregetat şi, cu sânge rece, fără a şovăi, a descărcat pistolul drept în inima lui Bulbuc, care a căzut buştean la pământ. Părăsindu-i pe ceilalţi doi, a rupt-o la fugă şi s-a dus în sat, să se ascundă la moară, pentru a da impresia că se afla la treabă. Horia Sima a înşfăcat valiza cu hârtii şi s-a îndreptat spre gară, de teamă să nu fie descoperit cu ocazia cercetărilor. Desigur, nu avea documente în regulă şi se simţea cu conştiinţa încărcată. A lăsat pe seama lui Humiţa misiunea de a-l aviza pe plutonierul-major de carabinieri, pentru constatarea faptului şi darea în urmărire. S-a făcut o descindere la faţa locului, procurorul a întocmit procesul-verbal, medicul legist a întocmit actele de rigoare şi a făcut autopsia cadavrului. După toate acestea, mortul a fost transportat la Roma şi înhumat la cimitirul Verano. Om cu experienţă în materie, cunoscându-şi clienţii din sat, plutonierul a descoperit asasinul *în doi timpi şi trei mişcări*, cum se spune în limbaj cazon. Mario Colombino şi-a recunoscut imediat vina şi s-a lăsat legat fără împotrivire. Întregul sat a fost zguduit de crima absurdă a băiatului, deoarece un fapt sângeros ca acesta nu se mai petrecuse în Castiglione di Saluzzo de optzeci de ani. De neînţeles părea actul criminalului, deoarece tatăl acestuia era morar, om înstărit şi nu lăsase ca fiul său să ducă lipsă de nimic, dăruindu-i chiar şi pistolul, fără a se gândi că va fi îndreptat vreodată spre inima unui om nevinovat. Nu din nevoie, ci din pornire bestială, înnăscută ucisese Mario

Colombino, confirmând o dată mai mult că originea crimelor stă în cel de-al patruzeci şi optulea cromozom. Teoria creştină şi juridică a reeducării a şi readaptării la societate a criminalilor este o pură iluzie, căci probele au dovedit prea adesea că, dacă cineva e criminal o dată, uşor va deveni şi a doua, şi a treia oară, întocmai ca fiarele care, prinzând gustul sângelui de om, ucid cu orice prilej. Iată de ce colectivitatea are dreptul şi datoria de a elimina din sânul ei criminalii, ca o legitimă măsură de apărare. Cu atât mai mult când crima e însoţită de o răpire de persoană sau de jaf.

La Verano, Emil Bulbuc a ajuns în compania altor români, din sectorul străinilor. Ei începuseră să populeze cimitirul încă din 1941, primul oaspete fiind poetul Bucur, mort de oftică înainte de vreme, asemenea celor mai mulţi poeţi de odinioară. În amintirea lui Emil Bulbuc, Mărgărit Fazze a luat iniţiativa, solicitând şi contribuţia altora, şi i-a pus o troiţă de marmură la căpătâi.

Prin afirmaţiile necontrolate ale lui Hannah Arendt, în Memorial Yad Vasem din Ierusalim, România este înscrisă cu 450 000 de evrei exterminaţi în timpul războiului. În repetate rânduri, ACARDA (Asociaţia Culturală a Românilor din Anglia) a luat poziţie. Recent, în raportul către adunarea generală a asociaţiei, se spune:

Noi afirmăm chiar că viaţa colectivităţii evreieşti din România a fost salvată în timpul războiului în aşa măsură încât, pe teritoriul rămas sub guvernare românească, numărul evreilor nu s-a micşorat, ci a crescut, datorită refuzului de a-i trimite în lagărele de exterminare, precum şi a refugiaţilor din provinciile pierdute – Transilvania de Nord, Basarabia şi Bucovina de Nord – şi din ţările vecine, mai ales din Polonia. Afirmaţiile noastre au dus la un atac violent din partea poetului Alvarez şi la o punere la punct

semnată de G. Fildermann, fiul fostului preşedinte al Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România, dr. W. Fildermann.

Leul devenit dolar

Anii de după război au fost dezastruoşi pentru România şi „înflorirea“ economică, financiară, ajunsese să se calculeze în cifre astronomice. Aparent, toţi cetăţenii ţării deveniseră milionari, posesori de milioane, şi chiar ultimul nevoiaş tot nu avea suficient loc în buzunare pentru bancnote. Un astfel de Eldorado şi o asemenea ţară de vis, unde nu mai existau săraci, ci numai milionari, nu putea să dăinuiască la infinit, căci ar fi putut să atragă noi invazii ale căutătorilor de aur. Aur exista destul în această ţară, unde până şi cloştile cu pui se născuseră cu pene de aur. În vremuri de restrişte, ele au fost duse departe şi puse la adăpost undeva, pentru acoperirea altor monete, şi mai puţin a leului, rămas hârtie tipărită cu valoare legală, dar în continuă zilnică scădere. Din această custodie a tezaurului românesc, care dăinuie şi astăzi, nu s-a întors simbolic decât cloşca cu pui, iar înaintea sa altă cloşcă, cu penele cam jumulite, dar plină de idei, iniţiative şi acţiuni uluitoare, multe ca ouăle pe care le clocise multă vreme, în timpul sejurului pe lângă Tata Mare, numit şi Tătuca de cei mai apropiaţi. (La Milano există şi azi un restaurant cu firma Dal Piccolo Padre, adică „La Tătuca“.) Devenise mandatar şi om de încredere – deşi era cloşcă – pentru Tata Mare şi se credea predestinată să aducă fericirea neamului românesc.

Stabilizarea monetei naţionale se făcuse şi în alte ţări, în condiţii rezonabile, dându-se fiecăruia ceea ce i se cuvenea. În România, această operaţiune a avut un aspect cu totul diferit şi un substrat politic şi social. Ea a însemnat prima şi cea mai puternică expropiere a tuturor mijloacelor lichide aflate în mâna populaţiei. În ziua decretului, toată suflarea ţării a fost

pusă la cota zero, în condiţii de egalitate, de la mic la mare, de la bogat la sărac. Cu toţii au primit în dotaţie o sumă ce reprezenta a zecea parte dintr-un salariu normal, iar apoi s-au plătit salariile pentru cei angajaţi în administraţie şi întreprinderi. Liber-profesioniştii şi cei care trăiesc din munca şi prestaţiile personale rămăseseră în aer. Comercianţii şi ţăranii producători puteau să vândă produsele şi mărfurile şi să facă rost de bani, dar cei lipsiţi de slujbe, de resurse, de provizii, aveau dreptul şi libertatea, la fel ca în Occident, să şi moară de foame, căci legile socialiste care garantează fiecăruia o muncă şi o pâine, fie ea cât de neagră, nu fuseseră încă introduse. Au ieşit bine cei din etniile conlocuitoare, care fuseseră „avizaţi“ din vreme de cei sus-puşi ai lor şi sfătuiţi să-şi transforme milioanele în mărfuri, cu orice preţ.

În acest timp, un mare comerciant, un oarecare George Littman, născut şi crescut în România, dar stabilit la Paris şi devenit autentic „francez“, administrator-delegat al unei societăţi franceze, dar şi cu firmă înregistrată la Vaduz, în Lichtenstein, ţară cu cincisprezece mii de locuitori, s-a gândit să *parifice leul cu dolarul*. Firmele sale semnaseră contracte de schimb cu România, oferind camioane contra benzină, la un anumit preţ, stabilit în lei. După stabilizare, el pretindea ca România să-i livreze o cantitate de benzină la preţ nou, corespunzător însă sumei în lei vechi, prevăzute în contract. La valoarea internaţională a benzinei, această sumă se ridica la vreo sută cincizeci de milioane de dolari, în loc de o sută cincizeci de mii de dolari, valoara camioanelor. Neobţinând satisfacţie, domnul Littman s-a adresat justiţiei din Lichtenstein, a obţinut o sentinţă conformă interpretării sale. A trecut sentinţa prin toate cele trei faze, de la instanţa ordinară la instanţa de apel, apoi prin casaţie, judecătorii în practică fiind aceiaşi, îmbrăcaţi numai în veşminte diferite, după gradul justiţiei pe care urmau s-o împartă. Cu această sentinţă definitivă la mână, Littman a

început să pună sechestre pe bunurile româneşti din străinătate: filialele Creditului Minier de la Rotterdam, de la Paris, de la Viena şi de la Roma şi nu s-a sfiit să ceară, la Genova, şi sechestrul vasului *Transilvania*. Acest vas făcea curse regulate între Constanţa, Israel (unde debarca emigranţi) şi Genova, şi valoarea lui era cam de zece milioane de dolari. Stratagema blocării navei în momentul sosirii în port nu s-a prins, căci Curtea de Apel din marele port al Genovei a ţinut să reexamineze sentinţa obţinută în Lichtenstein, cu ocazia invocării unui *exequator, dâ*ndu-şi seama de escrocheria afaceristului „francez“, originar din România, cu birou în Champs Elysées. Preşedintele asociat al firmei sale franceze era un general bine decorat, nu se ştie pentru ce acte de bravură, specializat în furnizarea de armamente, îndeosebi tancuri şi motoare de tancuri. Nepregătirea juridică a specialiştilor români (în acest timp, juriştii fuseseră declaraţi fără nici o valoare productivă şi trimişi la munci simple, necalificate) a împiedicat o vreme România să-şi apere drepturile şi să scape din cleştele creditorului-escroc, care o împovăra cu o datorie de cincizeci la sută din datoriile oficiale de război, stabilite de Tratatul de Pace. De teama confiscării, vasul *Transilvania* şi-a suspendat cursele în Italia. În schimb, Creditul Minier de la Rotterdam, sub direcţia faimosului şi bunului inginer George Popovici, căsătorit cu o distinsă olandeză, precum şi Creditul Minier de la Paris, de sub direcţia domnului Şoneriu, au fost pierdute. Partea mai interesantă a acestei întâmplări am trăit-o într-o zi, la Paris, când i-am fost prezentat domnului George Littman, de către colaboratorul meu, Ştefan Chendi, fiul scriitorului Ilarie Chendi. Aducând vorba despre afacerea cu România şi punându-i unele întrebări legate de filialele Creditului Minier, mi-a răspuns:

– Văd că eşti la curent cu multe lucruri legate de aceste societăţi şi nici cunoştinţele de drept maritim nu-ţi lipsesc. Dacă te interesează să cunoşti mai multe detalii, îţi ofer o copie după sentinţa din Lichtenstein, ca şi după aceea a Curţii de Apel de la Genova. Păcat că la Genova am pierdut, căci această afacere şi acest contract de compensaţie au fost una din cele mai briliante operaţiuni din viaţa mea şi nu pot decât să mă mândresc!

Cu surâsul pe buze, satisfăcut că găsise pe cineva competent care să-l asculte, mi-a promis copia dactilografiată a acelor acte şi mi-a trimis-o prin Ştefan Chendi, un om de nădejde, cu aspiraţii la afaceri planetare, amestecat şi în masonerie, la grade mici. Aveam să plec sub povara gândurilor şi să deplâng organizaţiile comerciale şi industriale ale ţării, încăpute pe mâini lipsite de experienţă juridică, cu consecinţe atât de dureroase pentru muncitorul român. O reconsiderare a dreptului şi a formării juridice a tuturor cadrelor economice şi de guvernământ, spre a scoate domeniul juridic din penumbră, avea să se facă mult mai târziu şi cu destulă anevoinţă, studiile juridice limitându-se la un mănunchi de studenţi, care nu depăşesc numărul infim de 250 de licenţiaţi anual pe ţară! Toţi funcţionarii de stat sau din întreprinderi, pe lângă specializarea tehnică, ar trebui să aibă pregătire juridică, deoarece toate acţiunile economice iau forma juridică a unui contract, cu valoare, validitate şi riscuri care trebuie bine cunoscute. Din păcate, toate propunerile privind dezvoltarea studiilor juridice, cu toată receptivitatea deosebită a dregătorilor la aspectele moderne ale economiei, ale tehnicii şi ale ştiinţelor, nu s-au bucurat de atenţia cuvenită, aşa încât dreptul şi legalitatea continuă să fie considerate în contrast cu ideologia dominantă de bună marcă.

Un rege minor şi republica

Străvechiul stat al Daciei-Geţiei are peste 2 500 de ani, fiind la fel de vechi ca şi împărăţia Persiei, care l-a atacat în anul

514 î.Hr., sub Darius. El a trecut prin multe forme instituţionale, ca toate statele lumii, evoluând de la regat la împărăţie, divizându-se apoi în principate, redevenind regat şi apoi republică. Începând de la Carol I, care a purtat Războiul de Neatârnare din 1877, la regele Ferdinand, întregitorul ţării după Primul Război Mondial, dinastia avea să-l aducă apoi la tron pe Carol al II-lea, care a ciuntit graniţele şi a distrus opera tatălui său, fugind spre apus într-un tren scrijelit de mitraliere. Sfârşitul dinastiei Hohenzollern-Sigmaringen l-a pecetluit un rege minor, care s-a suit în tron la şase ani şi a coborât din el la douăzeci şi şase de ani, cu mari perioade de vacanţe forţate.

Mihai I şi-a început a doua domnie la 6 septembrie 1940, când a fost detronat Carol al II-lea printr-o revoltă populară şi militară. Generalul Ion Antonescu a salvat viaţa tatălui său, scoţându-l din ghearele mulţimii, şi a garantat tronul ţării, deşi republica ar fi putut să ia fiinţă chiar din acel moment. Se pune întrebarea dacă nu ar fi fost mai bine să fi luat naştere atunci, printr-o radicală schimbare instituţională, noua formă de guvernământ. S-ar fi evitat astfel intervenţia *camarilei regale,* care a luat decizii majore sub Carol şi a continuat să impună decizii maxime sub Mihai, precum ieşirea din războiul din est, contra vecinilor ruşi, care ocupaseră o parte din ţară, deşi armata română era în plină forţă şi ar fi fost capabilă să reziste încă şase luni, pe linia Galaţi-Nămoloasa, ca şi în Primul Război Mondial. După predarea fără condiţii în mâinile inamicului devenit aliat, armata română şi-a câştigat merite nepieritoare şi glorie în Ungaria şi îndeosebi în Cehoslovacia, în Munţii Tatra, cum o recunosc şi azi reprezentanţii acestui stat năpăstuit. În cazul instituirii republicii, încă din anul 1940, n-ar mai fi avut cine să-l aresteze pe mareşalul Antonescu, închizându-l în casa de fier-frigorifer a Palatului Regal. Oricum, armistiţiul ar fi fost făcut în alte condiţii şi Tratatul de Pace ar fi ţinut seama de contribuţia de sânge (aproape două sute de mii de morţi) a

românilor, la victoria Aliaţilor asupra nazismului. Sunt ipoteze care, desigur, ar fi schimbat soarta României, ţară învinsă şi ocupată, predată fără condiţii şi prădată ca ţară inamică, deşi aliată pe front. După cum rezultă din Convenţia de Armistiţiu şi din Tratatul de Pace (pe care le publicăm *in extenso* la finele acestui volum), niciodată România nu a fost trecută în rândul statelor inamice Germaniei hitleriste, aliată sau asociată cu Puterile Aliate. Mai mult încă, în toate convenţiile şi tratatele, prin Puterile Aliate se înţelege numai URSS, care a rămas să decidă destinele ţării noastre şi să impună legile şi pretenţiile sale, modificând nu numai peisajul economic, ci şi cel social, politic, cultural şi chiar spiritual al latinilor de la Dunăre.

Ieşirea din război, prin încetarea operaţiilor militare la 23 August 1944, a fost, în realitate, o *autoeliberare* de sub guvernarea românească ce făcuse primul război în est, pentru un singur motiv: reîntregirea ţării încolţite şi sfâşiate din trei părţi sub domnitori regali. România nu a avut niciodată revendicări teritoriale în est, deşi populaţia românească se întinde până la Bug. Această populaţie nu este recunoscută ca atare, beneficiind de drepturi naţionale doar în mică măsură, prin crearea Republicii Moldoveneşti cu capitala la Balta şi cu un puternic centru de propagandă radiofonică la Tiraspol, pe Nistru, între cele două războaie mondiale. Doar din anul 1812, de când ţarii imperialişti, în dorinţa de a ajunge la ¸arigrad, la vechea capitală a chazarilor (caesarilor), Constantinopol, au reuşit să facă un prim pas şi să ocupe o parte din Moldova (Buceagul, apoi întreaga Basarabie), înaintând până la gurile Dunării, deşi Odesa nu era departe de ele.

Adevărata istorie, care *trebuie scrisă aşa cum a fost,* se întreabă *cui au folosit* mai mult încetarea ostilităţilor la 23 august şi armistiţiul semnat în luna septembrie, practic fără condiţii! Se ştie că, o dată cu plecarea delegaţiei Pătrăşcanu la Moscova, se afla la Cairo, în întârziere faţă de prima numai cu douăzeci şi

patru de ore, o delegaţie plecată cu acordul mareşalului Antonescu, pentru a duce tratative cu americanii. La cererea ruşilor, aceştia au suspendat convorbirile. De discutarea condiţiilor la Moscova nici nu a fost vorba, cu toată unitatea de gândire ideologică (şi de luptă pe ascuns a delegaţilor români şi sovietici). Documentul dinainte pregătit a fost supus semnării, după o sumară lectură, la un pahar de votcă sau de şampanie (rămâne de precizat), fără drept de cuvânt şi comentarii. Textul publicat în Monitorul Oficial a rămas mai mult sau mai puţin ignorat, dar, după treizeci de ani, trebuie mai bine cunoscut de poporul în numele căruia a fost semnat. Anexele au rămas în bună parte secrete şi conţin elemente preţioase, care trebuie date în vileag.

Mai puţin cunoscută în ţară este neînţelegerea dintre Aliaţi, iniţiată prin scrisoarea pe foaie cu antet a Casei Albe, adresată de Franklin Delano Roosevelt lui Zimmermann, şeful delegaţiei sioniste, care se ducea la Moscova pentru obţinerea acordului lui Stalin la crearea justă a statului Israel, conform promisiunilor şi declaraţiilor Balfour şi Hoare Belisha, autorizându-l să spună că, drept contrapartidă, ar putea să aibă „mână liberă în Europa de Est" din partea Americii. Prin aceasta se înţelege nu atât libertatea ideologică, cât libertatea manevrelor teritoriale şi de ocupaţie, sacrificarea Finlandei, Poloniei şi a României. Numai Ungaria a scăpat nesacrificată, deşi combătuse contra Rusiei alături de Hitler, până la sfârşitul războiului, când a fost cucerită de trupele ruso-române.

De altfel, Stalin declarase încă de la începutul războiului că îl „interesează mai puţin ajutoarele militare în arme, muniţii şi care blindate, mijloace de transport, tancuri şi camioane", pe care totuşi le-a acceptat şi, după război, le-a conservat unse cu vaselină în rezervoare metalice, „dar mult mai mult rectificarea frontierelor Uniunii Sovietice în Europa". Iată cum descrie François Visine în *L'Europe, quel destin*, dorita „rectificare":

În urma acordurilor de la Yalta şi Potsdam şi a tratatelor de pace din februarie 1947, URSS, la adăpostul „cortinei de fier", *a supus în mod progresiv teritoriile controlate militar.* În mod mai precis, *a anexat sau pus sub administraţie directă* o parte din Finlanda (45 000 kmp), Estonia (47 700 kmp), Letonia (64 700 kmp), Lituania (59 600 kmp), o parte din Prusia Orientală (13 500 kmp) şi o parte din Polonia (181 300 kmp), o parte din Cehoslovacia (12 700 kmp) şi o parte din România (50 200 kmp), în total 475 300 kmp, adică mai mult decât 4/5 din suprafaţa Franţei, cu o populaţie de douăzeci şi patru de milioane de locuitori sau, spunem noi, douăsprezece Elveţii şi jumătate, stat european atât de important, cu o suprafaţă e 41 295 kmp. În plus, „URSS controla în Europa Orientală o suprafaţă de 1 019 200 kmp, populată de nouăzeci şi două de milioane de locuitori, ocupând cu armatele sale Germania Orientală, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, România, Bulgaria şi Albania. Mai avea aspiraţii asupra Greciei, în toiul războiului civil, şi asupra Turciei, în regiunea Strâmtorilor" (Tracia). Toate acestea violând Declaraţia de la Yalta asupra Europei eliberate.

Strategia „marelui preşedinte Roosevelt", ales de trei ori, a fost împărtăşită cardinalului Francis Joseph Spellmann, la o „şuetă în faţa căminului", cu motivarea, la protestele înaltului prelat, că în treizeci de ani Polonia catolică şi celelalte ţări europene vor europeniza Rusia, pe plan cultural. În ultimul *speech,* foarte scurt în faţa Congresului, înainte de moarte, pare-se că Roosevelt ar fi declarat: „Am pierdut războiul". Singurul învingător a fost, în realitate, Stalin!

La aceste concesiuni, s-a mai adăugat oferta făcută de W. Churchill, la 9 octombrie 1944, lui Stalin, pentru buna amiciţie, de a se crea *zone de influenţă î*n diferite ţări, în procentaje diferite. El şi-a scris propunerile pe o foaie, Stalin le-a acceptat ca pe un dar în plus, venit din iniţiativa „marelui politician internaţional

W. Churchill" şi le-a confirmat cu o acoladă şi o exclamaţie prietenească: *haraşo!* Într-o vizită ulterioară, împreună cu Lady Dorothy Churchill, ziarele au arătat că aceasta a primit cadou, împreună cu o hermelină de mare valoare, un briliant de multe carate, mare ca o cireaşă, în numele aceleiaşi prietenii ruso-engleze. Despre această ofertă vorbeşte însuşi Winston Churchill, în *Memoriile* sale, vol. 11, descriind cu cinism (de el însuşi astfel calificată) scena acestei întâlniri prin care se decidea soarta a o sută de milioane de europeni, în câteva minute.

O dată cu înaintarea trupelor Aliate în Germania, noi probleme şi înţelegeri aveau să se ivească şi să se pertracteze pe parcurs. Trupele americane şi engleze au pus mâna pe tezaurul german, în valoare de circa 250 de miliarde de dolari-aur, care a fost împărţit frăţeşte între cele două ţări. Ca o compensaţie, aliatului Stalin, pentru partea care-i revenea, i s-a recunoscut dreptul de a prelua în deplină proprietate bunurile americane şi engleze, începând cu societăţile petroliere, aflate în România şi, probabil, în celelalte ţări deja „eliberate" de sovietici şi „căzute în zona lor de influenţă". Odată realizată această înţelegere, Stalin a dat ordin de demontare a instalaţiilor. Multe altele au fost declarate „pradă de război" şi au luat drumul spre răsărit. Ca să nu rămână fără aur, el a preluat toate tezaurele ţărilor ocupate, pentru a le păstra mai bine şi mai sigur la Moscova. Nu i-au displăcut nici valorile culturale, aşa că a preluat opere de artă de tot felul, precum şi Tezaurul lui Priam de la Muzeul din Berlin, tezaur descoperit de Heinrich Schliemann la Troia, simbolul celei dintâi civilizaţii europene comune, despre care nu se mai vorbeşte nimic! Sperăm să nu fi fost topit, ci să reapară odată într-un muzeu din Moscova sau din Crimeea, cu mare avantaj turistic pentru Rusia. Acest aspect al „naţionalizărilor" n-a fost clarificat încă. În mod injust s-a impus României, prin acorduri comerciale, executarea de plăţi pentru societăţile petroliere, socotite bunuri cedate voluntar de titularii lor şi trecute ca o „compensaţie pentru cota de aur german" neprimită de ruşi la împărţirea prăzii de război. Cu toate acestea, englezii mai ţin sub sechestru bunurile românilor din Anglia şi conturile lor în bănci. Unul dintre cei deposedaţi este Ştefan Mamulea, căruia Ministerul Tezaurului Britanic i-a răspuns recent în scris, admiţând în parte justeţea cauzei sale, care va deveni un proces bazat pe interpretarea Tratatului de Pace şi a anexelor sale, precum şi a declaraţiilor personalităţilor politice implicate. Aceste pesonalităţi au publicat cărţi de memorii şi amintiri sau documente, devenite libere şi disponibile, după împlinirea a treizeci de ani, potrivit uzanţelor internaţionale în materie diplomatică şi politică.

Deşi consilierii lui Mihai I nu erau la curent cu marile înţelegeri mondiale, totuşi l-au determinat pe regele minor să ia decizii mai mari decât el, când abia abandonase jucăriile. Nu degeaba marele Stalin *preţuindu-i opera şi serviciile aduse Rusiei Sovietice,* i-a acordat cea mai înaltă decoraţie a URSS, Ordinul Victoria, şi i-a făcut cadou o *avionetă albastră,* cu care s-a mai jucat o vreme, cât a mai rămas în scaunul domnesc *prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională,* în realitate prin graţia lui Stalin. Când jucăria s-a stricat şi simbolul regal n-a mai fost util, el a fost îndepărtat. O vizită istorică la Bucureşti a tovarăşului conte Vâşinski l-a convins lesne cu privire la necesitatea schimbărilor politice, mai ales după ce oaspetele a bătut cu pumnul în masă şi l-a speriat.

Anul 1947 a fost anul împlinirilor. Sarcina de a pregăti abdicarea a revenit prim-ministrului noului guvern român, dr. Petru Groza, fost avocat, cunoscut şi afirmat în baroul din Lugoj, fondatorul Frontului Plugarilor, bărbat cu origine „nesănătoasă" din familia preotului de la Coştei, „mântuit" de acest păcat prin clarviziunea sa asupra viitorului României, ca ţară învinsă în Cel de Al Doilea Război Mondial. Ce alt guvern stabil putea să supravieţuiască în aceste condiţii? Ce altă grupare politică ar fi putut să ia cârma ţării, decât „frontul popular", în realitate

„partidul muncitoresc“, devenit Partidul Muncitoresc Român? Guvernele generalului Sănătescu, promiţând prin nume „însănătoşirea“ publică, precum şi a generalului Rădescu, fugit în Occident, nu erau decât încercări infantile ale unui *rex puer,* condus de o camarilă, sau naivităţi ale foştilor mari politicieni, Iuliu Maniu, Brătienii, Tătărescu ş.a., care credeau în americani şi în englezi şi nu puteau să-şi imagineze, prin etica lor, cesiunea Europei Centrale zonei de influenţă rusă şi împărţirea lumii întregi între cele două superputeri.

Iată pe deplin justificată lupta pentru o nouă ordine internaţională, care să nu mai recunoască marilor puteri dreptul de a dispune de soarta altor ţări şi popoare, decât de cele proprii, colaborând toate în cadrul unui organism internaţional ca ONU, instituţie gândită de americani la San Francisco în 1943, în realitate o asociaţie de state „suverane“, cu „vot egal“ în Adunarea Generală, dar peste care există un Consiliu de Securitate, format din „cinci mari“, cu drept de veto!

Între Moscova şi Bucureşti s-a stabilit un canal de comunicaţii, ba chiar un telefon direct între Stalin şi reprezentanţii săi de încredere în România: fiica rabinului din Buhuşi, Ana Pauker, tipograful cu nume altoit Teohari Georgescu (un cvasi-analfabet), Chişinevski, Lucacs ş.a., căci puţini români de baştină ca Lucreţiu Pătrăşcanu, Gh. Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraş se bucurau de un coeficient satisfăcător de încredere, de fidelitate ideologică, şi aveau un dezvoltat simţ executiv. Numai Miron Constantinescu, mult preţuit şi iubit de etniile conlocuitoare, fostul meu coleg de universitate şi de leat, pare-se, avea privilegiul de a vorbi direct la telefon cu marele Stalin, cum mi-a declarat mie şi lui Ion ¸enchea, la o mare petrecere cu caviar şi şampanie, în fostul palat al principelui Nicolae, devenit hotelul partidului, masă cu care a voit să-şi cinstească colegii într-o zi cu bună dispoziţie, în toamna anului 1972, în vederea Celui de Al II-lea Congres de Futurologie (de el schimbat

în Viitorologie, pentru motive de elementară decenţă, lăsând nerezolvat termenul de *futbol).* Aşadar, o dată cu vizita tovarăşului conte Vâşinski, din 1946, dr. Petru Groza a luat cârma guvernului regal şi a ţinut-o şi după instaurarea republicii, al cărei preşedinte a devenit. Prin această acţiune, s-a încheiat o epocă instituţională în istoria Daciei de azi, punându-se capăt regalităţii şi proclamându-se pentru prima oară o adevărată republică română, cea de la Ploieşti ţinând mai mult de opera lui Caragiale (să mă ierte ploieştenii şi să nu se simtă plouaţi) decât de istoria patriei!

Dr. Petru Groza a rămas la cârma ţării ca preşedinte al republicii, până la moarte, când a fost dus pe cel din urmă drum cu popi şi cu slujbe, conform tradiţiei de familie şi a bunelor uzanţe româneşti. Multe acţiuni relevante s-au petrecut în timpul guvernării sale, începând cu noua Constituţie, în aşteptarea redactării legii legilor, cum e definită legea de bază, nescrisă încă la englezi din lipsă de timp, deşi democraţia actuală a fost instituită încă de la 1216 cu *Magna Charta Libertatum*. Aceasta este însă o declaraţie de principii făcută de regele Ion Fără de ¸ară (din acest motiv fiindu-i uşor să o facă), şi nu o constituţie adevărată, cum mulţi îşi închipuie, la fel ca şi Convenţia de la Helsinki, din 1975.

Capetele gânditoare, cum sunt numiţi intelectualii, elite ale naţiei, precum şi profitorii de ieri ai tuturor regimurilor, de orice culoare, trebuiau eliminaţi, nu din posturi, ci din viaţă, pentru mai multă siguranţă că nu vor mai reveni. Poporul poate fi *plasmat* mai lesne în gândirea sa şi în voinţa sa naţională, fără aceşti oameni, din ce în ce mai incomozi. Acestea erau principiile marelui Stalin şi ale colaboratorilor săi şi ele trebuiau aplicate în zonele de influenţă. În genere, se calculează cam unu la sută din populaţie aparţinând acestei categorii de oameni, ca şi când ceilalţi ar fi lipsiţi de intelect, parte a corpului de altfel în scădere pe scara valorilor, cum ne-o arată în chip atât de plastic fotbaliştii

și cântăreții de muzică ușoară. Deci, eliminarea a 70 000 de *indezirabili,* după socoteala vecinilor, cam o treime din acel unu la sută, ar fi fost binevenită, ca prim pas de progres social concret. Oamenii de încredere deplină s-au reunit în taină la sediul central (CC) o noapte întreagă, pentru punerea în discuție și trecerea la execuție a acestui plan diabolic. Două telefoane anonime insistente, la domiciliul dr. Petru Groza, au solicitat participarea sa la reuniunea pe care o ignora, nu pentru a fi consultat ca „doctor", pentru o mai bună reușită a operației, ci pentru a afla ce se pregătește peste capul său. Nedumerit și îngrijorat, el s-a îmbrăcat și a pornit la sediul central, deși nu fusese poftit la ședință. A fost nevoit să ducă o adevărată luptă și să-și pună în joc tot talentul său avocățesc, pentru a-i convinge pe fidelii Moscovei că o astfel de măsură nu poate fi aplicată în România, așa că, pentru un timp, „proscrișii" au fost salvați, iar acesta este un merit de mare român al lui Petru Groza. Dar, ce ți-e scris în frunte ți-i pus! Mai târziu, au fost „canalizați" pe Styx-Dunăre o sută de mii de *dușmani ai poporului*. Pan Vandoros, care a petrecut acolo o vreme, povestește despre meniurile cu calorii reduse și despre efectele lor binefăcătoare asupra ficatului îngreunat de grăsimile de acasă, dar completate cu bătăi și înjurături ale plutonierilor bronzați de la natură, cu invitația de a muri zilnic mai mulți decât cei care cădeau răpuși, spre a se îndeplini „planul". Unii, cu toate amenințările și muncile grele, au devenit „rezistenți", căci rezistența era la modă în cursul ultimului război și mai ales după. De aceea, o parte dintre „dușmani" s-au întors la vatră, preferând să moară în familie ori să ia calea exilului. Opera măreață începută, întocmai asemenea Canalului Corintului proiectat și inițiat de împăratul Nero, a rămas neisprăvită, dar, după un mare număr de ani de la abandonare, a fost reluată, și azi e continuată cu tehnici și mașini moderne.

Noua istorie a patriei a început astfel, pe baze tehnico-științifico-economice, cu o planificare din ce în ce mai riguroasă, în

cadrul zonei sovietice de influență, coordonate în *Comecom*, iar mai apoi în expansiune pe piața occidentală și mondială, pentru schimburi cu toate țările, indiferent de sistemul lor de guvernământ. Căci, *business is business!* Afacerile au legile lor! Trăiască republica!

La răscruce

În preajma sărbătorilor de iarnă, l-am luat pe Zeno și am plecat în Alpii austrieci, la Kitzbühel. Fiind anul Austriei, voiam să dau tot în aceată țară încheiere intenselor activități desfășurate la Viena. Austria era plină de stațiuni turistice și climaterice, multe din ele destinate sporturilor de iarnă. Am ales un platou la circa o mie două sute de metri, între Innsbruck și Lofer, cu hoteluri primitoare și piste de schiat lungi (pentru a nu spune ușoare) și fără coborâșuri abrupte, numai bune pentru picioarele noastre nedeprinse cu sporturile de iarnă. Într-o ultimă încordare, Zeno începuse anul șase la medicină și chiar din primul trimestru acumulase multe toxine. Spera să scape de ele în această scurtă vacanță. La rândul meu, simțeam și eu nevoia să mă scap de toxine și să respir aer proaspăt, cu oxigen și ozon, pentru a-mi limpezi vederile și a-mi clarifica ideile. Încrezător în steaua mea, știam că mă așteaptă apoi luni grele de muncă și voiam să încep fortificat anul următor.

Zona alpină era frumoasă și renumită, după cum renumite erau toate stațiunile din Tirol și Vorarlberg, ca Zürs, Lech și mai ales Sanct Anton am Arlberg, unde se află vestita pistă Kandahar. Această din urmă localitate a dat numele legăturii cu deschidere automată în caz de cădere, salvând astfel destule picioare. Stațiunea aleasă de noi era mai nouă și pistele nu sufereau de aglomerare. Începătorii se mișcau în voie, nu dădeau buzna unii peste alții, cel mult puteau să îmbrățișeze copacii. Am ajuns cu Fifița în munți, fără dificultate, și am tras în piața Maria Tereza, la hotelul

Omonim, chiar în faţa statuii, la Innsbruck. Pe urmă ne-am continuat drumul în Valea Innului, îndreptându-ne spre ţinta călătoriei şi urcând cu maşina până la un anumit punct, unde hotelul organizase un garaj pentru adăpostirea autovehiculelor, la loc închis şi încălzit. Ultima etapă se făcea cu o sanie şi pe jos, obligându-i pe oaspeţii abia sosiţi să înceapă de îndată mişcarea. Cunoscând probabil topografia locului, bătrânii nu urcau până aici. De aceea, societatea improvizată, ocazională, a oaspeţilor de la hotel era formată din tineri sprinteni, lesne de urnit din loc şi de stârnit la glume şi aventuri.

În zilele următoare, pe pistă, ochii noştri vigilenţi au remarcat o studentă americană, venită în compania unui coleg, de care se arăta cam plictisită. Ne surâdea cu simpatie când cădeam, ba unii, ba alţii, şi o mai ajutam, când tânărul însoţitor era departe, luptându-se anevoie cu nămeţii. Nu-mi dădeam seama cât de riscant este să te apropii de americance! Legile de protecţie din timpul pionieratului au dus în America la crearea unui matriarhat predominant şi astăzi în această mare ţară, iar mentalitatea femeilor amintea de Antichitate. Aveam să câştig o bună experienţă (la schi) şi, din fericire, copacii nu mi-au ieşit prea des în cale, câmpul fiind mai mult presărat cu tufe de răchită, bune pentru măturile coşarilor şi cele de stradă. Cunoştinţa cu aceste joarde o făcusem din copilărie, când tata ori mama, pentru vreo năzbâtie, ne plesneau obrazul cel din spate. Aici, la munte, natura era cu mult mai nemiloasă şi joardele ne plesneau numai obrazul cel din faţă. Zăpada era bună, nu îngheţase încă, după ce soarele cald al zilelor topea nămeţii. Fără a se lipi de schiuri, ne lăsa să lunecăm în voie pe pistele bătute. Ne făcusem un program ca toţi ceilalţi şi ne înfăţişam de timpuriu în capul pârtiei. Sport frumos şi la modă, schiul este destul de greoi, mai ales când muşchii picioarelor nu sunt întăriţi suficient în exerciţii precedente sau în alte sporturi. După ce-am început să iubesc marea şi pescuitul subacvatic, după ce am înotat cu labele de gumă zeci de kilometri, mi-am dat seama că sporturile de vară îţi pregătesc muşchii pentru sporturile de iarnă, făcând mai puţin dură confruntarea cu muntele. Schiul nautic, ultimul răcnet în materie sportivă, e şi mai istovitor, căci angajează nu numai picioarele, ci şi abdomenul, pectoralii, braţele. Deci, oboseala la munte nu-ţi mai dă frisoane şi temperatură, după o vacanţă bine folosită la mare, în timpul lunilor de cuptor.

Exerciţiile mele şi ale lui Zeno erau de scurtă respiraţie. Făceam câteva coborâşuri lineare, căci nu prea aveam habar de slalom, de cristiană, de telemark, iar când era s-o cotim, preferam să punem o frână-plug ori să ne lăsăm pe vine, cu beţele între picioare. După aceea, ne retrăgeam la odihnă şi, sprijiniţi de zidul hotelului, ne perpeleam la razele ultraviolete. Ne ambiţionasem să ne reîntoarcem la Milano cu obrajii altfel coloraţi, ca probă evidentă a vacanţei trăite în peisajul fabulos al Alpilor. Voiam să urmăm exemplul doctorului Traldi, titularul biroului de import-export Traldex de la Roma, vajnic cuceritor de piscuri înzăpezite. Îl priveam cu invidie când se întorcea bine bronzat la faţă şi pe frunte, până la limanul cheliei, de unde se desprindeau chiar şuviţe de piele arsă. Acum însă, bronzaţi şi noi, îl puteam saluta frăţeşte, cu surâsul pe buze.

Viaţa la hotelul din Kitzbühel era paşnică şi plăcută, masa – de bună calitate austriacă. O preţuiam, deoarece multe feluri de bucate se preparau la fel şi în Banat. Aici aveau darul să ne mângâie palatul, dar şi să ne aducă aminte de anii copilăriei. Seara, puţină muzică la radio, dans aproape deloc, deoarece toţi erau osteniţi de pe pistă şi cădeau răpuşi de somn o dată cu găinile.

Kitzbühel avea două niveluri turistice, la două altitudini diferite, cum adesea se întâmplă la munte. Programul zilnic pentru începătorii la schi era alcătuit din coborâşul şi urcuşul acestor pante, iar alteori o simplă plimbare pe drum bătut de zăpadă, fără riscul de a ne înfunda cu bocancii noştri ţintuiţi, de piele roşie, unsă, ca feţele pregătite de tata în tăbăcăria sa. Ne

echipasem după moda vremii, cu pantaloni de lână mai largi, întinşi de un elastic trecut pe sub talpă. Dunga obţinută printr-un călcat insistent trebuia să apară în relief, ca semn de distincţie şi de îngrijire sportivă. Cu timpul avea să se introducă o ţesătură elastică de lână, care, la îndoirea genunchiilor, revenea şi nu alcătuia boalfe inestetice, repede notate de sexul frumos. Puloverele de lână bună le cumpărasem de la Milano. Erau în culori vii, ca penajul canarului, cu margini cafenii. Zeno prefera culorile mai închise şi parcă nu voia să iasă în evidenţă, acoperit mereu de canadiana de care nici la hotel nu se despărţea, motivul acestei obişnuinţe fiind capişonul ţuguiat, călugăresc sau de pitic, menit să-i protejeze chelia. Renunţase la păr de multă vreme şi era sensibil la cea mai mică adiere de vânt. Între noi doi, cel ce apărea mai tânăr, tocmai din această pricină, eram eu. Pe faţa mea radioasă şi optimistă lesne se întindea surâsul care exprima armonie şi echilibru interior. Lesne se citea pe chipul meu dorinţa de a stabili relaţii şi de a mă întreţine cu lumea, pe care am iubit-o întotdeauna. La el, o faţă acră de om încercat şi scârbit de viaţă, o viaţă neîncepută încă. De aceea era greu să-i intri în voie, să-i câştigi încrederea şi să-i surprinzi stările sufleteşti, ca să nu mai vorbesc cât de anevoie era să-i smulgi de pe buze un surâs. De altfel, surâsul este puntea de comunicare. El apropie oamenii şi, fără această expresie deschisă, relaţiile sociale devin confuze şi greoaie.

Ne petreceam timpul în discuţii mai mult între noi, decât cu alţii. Făceam observaţii, analize şi comentarii, aprecieri asupra semenilor noştri, el văzându-i răi, urâţi, meschini, nedemni de încredere, printr-o viziune pesimistă, eu văzându-i printr-o prismă mai curată, mai clară, acordându-le încredere şi căutând întotdeauna să surprind ceea ce era frumos şi pozitiv la ei. Normele mele de viaţă pretindeau să consideri pe fiecare om onest şi demn de respect, până la proba contrarie. Verificându-se o altă ipoteză, mă schimbam brusc, adoptam o atitudine rezervată,

rece şi mă îndepărtam de persoanele neplăcute. Retragerea mergea până la izolare şi cuirasare. Cu trecerea anilor, deosebirile dintre noi se adânceau. Încă de pe atunci întrezăream răscrucea dintre noi. Viitorul fiecăruia se profila în altă direcţie. Nu-mi puteam închipui cum va evolua Zeno în cariera sa. Obţinerea unei diplome universitare în Italia nu implica automat şi posibilitatea sau dreptul de a practica medicina, domeniu rezervat numai cetăţenilor italieni. Deşi acordurile internaţionale semnate de guvernele tuturor ţărilor, inclusiv al Ialiei, prevedeau acordarea de posibilităţi de muncă intelectualilor „deplasaţi“ (D.P.) din pricina războiului şi cu studii făcute altundeva, eliminându-se discriminarea, Ordinul Naţional al Medicilor din Italia a angajat aprigi avocaţi spre a respinge, cu tot felul de pretexte şi motivaţii juridice sau de formă, cererile de liberă practică a profesiunii. În aceste condiţii, cariera posibilă a lui Zeno trebuia căutată în altă direcţie, poate chiar în domeniul economic. Aici interveneau însă inconvenientele firii şi ale temperamentului său. Era mizantrop şi avea prea puţină consideraţie pentru semenii săi, spre a se consacra unei meserii care cerea fire deschisă, spirit optimist, înţelepciune, judecată clară şi cumpănită, pentru a diferenţia binele de rău, minciuna de adevăr, urâtul de frumos, posibilul de imposibil; el era convins că orice acţiune a omului se bazează numai pe interes (poate că îl citise pe Helvetius fără a-l înţelege prea bine), că interesul trebuie satisfăcut în mod anticipat, numai în felul acesta reacţia omului putând să devină pozitivă. Chiar în acea ocazie susţinea că bacşişul pentru ospătari, portari şi toţi cei care-ţi aduc un serviciu să fie oferit înainte de săvârşirea lucrării şi nu după. „În nesiguranţa obţinerii compensaţiei – spunea el – aceştia nu-şi vor da toată osteneala.“ Adevărul aparent al afirmaţiilor sale nu-şi afla însă aplicaţie practică. Remunerarea e dată ca premiu, în funcţie de calitatea serviciului. Acest serviciu trebuie făcut cu multă convingere, cu simţul datoriei şi cu speranţa unei posibile remunerări suplimentare. E adevărat că în afaceri,

încă de la momentul bunelor perspective de încheiere – atunci când nu există elemente precise de cost – se fac anticipări, sub formă de promisiuni generice: „Dacă rezultatele vor fi roz, acestea vor înflori pentru toţi“. E un fel amabil, frumos şi spus cu tact şi diplomaţie, care nu poate să supere pe nimeni şi reprezintă un stimulent, o adulmecare îndepărtată a parfumului de toţi dorit. Dar acest lucru este departe de plata anticipată propusă de Zeno. Mai mult, chiar la fixarea unui premiu sau a unui comision, în mod verbal sau scris, se subînţelege, dacă nu chiar se adaugă clauza: *ad affare andato a buon fine.* Ceea ce înseamnă: „Când totul a decurs după program şi s-a încheiat cu bine“. Chiar la douăzeci şi patru de ore după lichidarea finală, în plăţi şi livrări, mai pot surveni surprize, aşa încât ultimul capitol în tranzacţia comercială îl reprezintă tocmai lichidarea accesoriilor, pentru a ţine astfel trează atenţia şi vigilenţa celor care au colaborat, în măsura puterilor lor, la efectuarea unei tranzacţii.

Cu asemenea gânduri şi consideraţii aşteptam încheierea anului atât de agitat, de frământat, de productiv pentru toţi. Italia se putea mândri că încheiase reconstrucţia înaintea tuturor celorlalte ţări europene, intrase într-o perioadă de mari tulburări politice, izbutise să schimbe regimul constituţional, înregista în guvern prezenţa masivă şi activă a comuniştilor şi se străduia să creeze un model nou în economie, în viaţa socială, în politică.

Cel care ne-a întrerupt programul la munte şi ne-a făcut să fim îngrijoraţi a fost însă fratele mijlociu, Jianu, şi soţia sa, Flavia, sosiţi pe nepusă masă în Italia. Între Crăciun şi Anul Nou, în săptămâna de tranzit, sunt şi cinci zile de muncă. Pentru a nu pierde contactul cu biroul şi a obţine veşti, am telefonat şi am aflat că o agenţie de transport comunicase de la Tarvisio cum că fratele şi soţia sa ajunseseră la frontieră şi ne rugau să ne ducem să-i preluăm. Am rămas năucit, căci el nu dăduse nici un semn de viaţă în ultima vreme şi nu-mi transmisese nici o comunicare în acest sens. E adevărat că, în timpul verii, îi prelungisem

paşaportul la Consulatul din Roma, obţinut în 1942, pentru ca şi Jianu să-şi continue studiile în Italia. Dar plecările studenţilor din ţară fuseseră sistate în acel an, cu câteva zile înainte de data călătoriei sale. I-am cerut atunci să-mi trimită paşaportul prin poştă, ceea ce făcuse şi, după revalidare, i-am obţinut viza austriacă şi viza maghiară de tranzit. Viza italiană de reintrare i s-a aplicat la *Questura* din Varese, fără dificultăţi. I-am trimis paşaportul prin poştă, lăsându-l să se decidă singur şi să obţină plecarea legală din ţară. Necazurile însă se acumulau, atmosfera se schimbase, timpul şi noile realităţi nu lucrau în favoarea lui. Jianu risca să devină „actor popular fără voie, într-un nedorit spectacol în Piaţa Lugojului“ – cum se întâmplase cu directorul ¸esătoriei, Chevereşan, transformat în om-sandviş, cu scrieri înjositoare pe placarde –, ceea ce ar fi compromis definitiv reputaţia sa de meşter şi de doctor. Un prieten de la prefectură l-a prevenit ce-l aşteaptă şi i-a cerut să ia măsurile de cuviinţă, înainte de agravarea situaţiei. Cum sărbătorile de Crăciun îi ofereau ocazia unei ultime partide de schi la munte, s-a echipat în chip potrivit, împreună cu soţia, s-a plimbat pe străzile oraşului pentru a arăta că pleacă în vacanţă şi, odată lansat pe pista cea mai lungă a Muntelui Mic, a ajuns cu viteză prin Ungaria şi Austria până la porţile Italiei, cu rucsacul în spinare şi soţia însărcinată în luna a şaptea.

Am părăsit staţiunea şi, când am ajuns la răscrucea drumului care face legătura cu Tarvisio şi Milano, telefonând la agenţie, am aflat că Jianu o luase din loc. Am gonit spre Milano şi, la ora sosirii trenului, ne aflam în gară cu ochii în patru. Cu toată atenţia de care am dat dovadă atât eu, cât şi Zeno, măsurând peronul în lung şi-n lat, n-am reuşit să-i zărim. Poate emoţia reîntâlnirii, după opt ani de zile, sau marea confuzie cu prilejul sărbătorilor în imensa gară a oraşului, când milioane de italieni sunt pe drumuri, ne-au împiedicat să-i zărim şi să-i primim cum se cuvine. Nu

ne-a rămas altceva de făcut decât să ne întoarcem acasă şi să aşteptăm la poartă.

Cum arăta Jianu? Ce chip luase alături de juna sa soţie? Cum trebuia să-i întâmpinăm: ca pe nişte rude dragi? Ca pe nişte pribegi izgoniţi din paradis, asemenea miticelor personaje Adam şi Eva? Ca pe nişte oameni de viitor, harnici şi capabili, utili Italiei aflate în plin avânt? Lucrurile s-au lămurit repede şi gândurile mele s-au închis în clipa când Jianu şi Flavia, după ce coborâseră din tramvai, au apărut agale dinspre Dom, cu chipuri stoarse şi rătăcite, traversând Via Larga, Broadway-ul milanez.

O nouă pagină se deschidea în cronica familiei noastre, al cărei şef devenisem înainte de vreme.

O nouă pagină se întorcea în aceeaşi zi, la 30 Decembrie 1947, şi în istoria României: Regele Mihai I, de-un leat cu Jianu, devenit nefolositor după serviciile aduse Aliaţilor, a semnat actul de renunţare la tron pentru el şi pentru toţi urmaşii săi de sex masculin. Renunţarea la tron nu i-a adus greutăţi nici mai târziu, căci, însurat cu Ana de Borbon-Parma, după indicaţiile mamei Elena la care avea să se refugieze (în Villa Sparta din Florenţa, în atmosfera de patriotism grecesc, pe bani româneşti), natura i-a hărăzit numai fete, iar legea salică n-a avut niciodată aplicare în România!

După patru regi din familia Hohenzollern, care au domnit optzeci de ani, România devenea Republică.

Palma de Mallorca
12 ianuarie 1977

DOCUMENTE CARE AU CONSFINŢIT DEZBINAREA EUROPEI

Ministerul Afacerilor Străine

CONVENŢIE DE ARMISTIŢIU

între guvernul român pe de o parte şi guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit şi Statelor Unite ale Americii pe de altă parte.

Guvernul şi Înaltul Comandament al României, recunoscând faptul înfrângerii României în răsboiul împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, Regatului Unit şi Statelor Unite ale Americii şi celorlalte Naţiuni Unite, acceptă condiţiunile armistiţiului prezentate de către Guvernele susmenţionatelor trei Puteri Aliate, acţionând în interesul tuturor Naţiunilor Unite.

Pe baza celor de mai sus, reprezentanţii Guvernului şi Înaltului Comandament Român, Ministrul de Stat şi Ministru de Justiţie, L. Pătrăşcanu, Ministru Subsecretar de Stat al Afacerilor Interne, Adjutant al Majestăţii Sale Regelui României, General D. Dămăceanu, Principele B. Stirbey şi Dl. G. Popp, având depline puteri, pe de o parte, – şi reprezentantul Înaltului Comandament Aliat (sovietic), Mareşal al Uniunii Sovietice R.Ya. Malinovski, autorizat pentru aceasta de către Guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit şi Statelor Unite ale Americii, acţionând în interesul tuturor Naţiunilor Unite, pe de altă parte, au semnat următoarele condiţiuni:

1. – De la 24 August 1944, ora 4 a.m., România a încetat cu totul operaţiunile militare împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, pe toate teatrele de răsboi, a ieşit din răsboiul împotriva Naţiunilor Unite, a rupt relaţiunile cu Germania şi sateliţii săi, a intrat în răsboi şi duce răsboiul alături de Puterile Aliate împotriva Germaniei şi Ungariei, cu scopul de a restaura independenţa şi suveranitatea României, pentru care scop va pune la dispoziţie, nu mai puţin de 12 divizii de infanterie, cu mijloacele suplimentare.

Operaţiunile militare din partea forţelor române, inclusiv forţelor navale şi aeriene, împotriva Germaniei şi Ungariei, vor fi puse sub comanda generală a Înaltului Comandament Aliat (sovietic).

2. – Guvernul şi Înaltul Comandament al României se obligă să ia măsurile pentru dezarmarea şi internarea forţelor armate ale Germaniei şi Ungariei, aflate pe teritoriul României, ca şi pentru internarea cetăţenilor celor două State menţionate, care îşi au reşedinţa acolo *(vezi anexa la art. 2)*.

3. – Guvernul şi Înaltul Comandament al României vor asigura forţelor sovietice şi ale celorlalţi Aliaţi, înlesniri pentru libera lor mişcare pe teritoriul României, în orice direcţie, dacă este cerut de către situaţia militară. Guvernul şi Înaltul Comandament al României acordând orice concurs posibil pentru o astfel de mişcare, prin mijloacele lor de comunicaţie şi pe cheltuiala lor, pe pământ, pe apă şi în aer *(vezi anexa la art. 3)*.

4. – Se restabileşte frontiera de stat între Uniunea Republicilor Sovietice şi România, stabilită prin acordul sovieto-român, din 28 Iunie 1940.

5. – Guvernul Român şi Înaltul Comandament al României vor preda imediat Înaltului Comandament Aliat (sovietic), pentru înapoierea în ţara lor, pe toţi prizonierii de răsboi sovietici şi aliaţi, precum şi pe toţi cetăţenii internaţi şi pe cei duşi cu sila din România.

Din momentul semnării condiţiunilor de faţă şi până la repatrierea lor, Guvernul şi Înaltul Comandament Român se obligă să asigure, pe socoteala sa, tuturor prizonierilor de răsboi, sovietici şi aliaţi, precum şi cetăţenilor internaţi sau mutaţi cu sila, cum şi celor refugiaţi, hrană îndestulătoare, îmbrăcăminte şi asistenţă medicală, conform cu cerinţele sanitare, cum şi mijloacele de transport pentru reîntoarcerea acestor persoane în ţara lor.

6. – Guvernul Român va elibera imediat, fără distincţie de cetăţenie sau naţionalitate, pe orice persoane arestate din cauza activităţii în favoarea Naţiunilor Unite, sau pentru simpatiile lor pentru cauza Naţiunilor Unite, sau din cauza originei lor etnice, şi va desfiinţa orice legislaţie discriminatorie şi restricţiunile ce decurg din ea.

7. – Guvernul şi Înaltul Comandament Român se obligă să remită ca trofee în mâinile Înaltului Comandament Aliat (sovie-tic) orice material de răsboi al Germaniei sau al sateliţilor săi, aflat pe teritoriul român, inclusiv vasele flotei germane şi ale sateliţilor ei, aflate în apele româneşti.

8.– Guvernul şi Înaltul Comandament Român se obligă să nu permită exportul sau exproprierea, sub orice formă, a proprietăţii (inclusiv valori şi monete) aparţinând Germaniei şi Ungariei şi naţionalităţilor lor, sau către persoane cu domiciliul pe teritoriile lor, sau în teritoriile ocupate de către dânşii, – fără autorizaţia Înaltului Comandament Aliat (sovietic). Guvernul şi Înaltul Comandament Român vor păstra aceste bunuri în condiţiile ce urmează a se stabili de Înaltul Comandament Aliat (sovietic).

9. – Guvernul şi Înaltul Comandament Român se obligă să remită Înaltului Comandament Aliat (sovietic), pentru folosinţa acestuia, pe întreaga perioadă de răsboi, împotriva Germaniei şi Ungariei, şi în interesul general al Aliaţilor, toate vasele care aparţin sau au aparţinut Naţiunilor Unite aflate în porturile româneşti, indiferent la dispoziţia cui s-ar afla; ulterior aceste vase urmează să fie restituite proprietarului lor.

Guvernul Român va avea întreaga răspundere materială pentru orice stricăciune sau distrugere a bunurilor susmenţionate, până în momentul predării lor Înaltului Comandament Aliat (sovietic).

10. – Guvernul Român trebuie să facă, în mod regulat, în monetă românească, plăţile cerute de către Înaltul Comandament Aliat (sovietic), pentru îndeplinirea funcţiunilor sale, şi în caz de necesitate va asigura folosinţa întreprinderilor industriale şi de transport, aflate pe teritoriul României, precum şi a mijloacelor de comunicaţie, staţiunilor generatoare de energie, întreprinderilor şi instalaţiunilor de

utilitate publică, depozitelor de combustibil, petrol, alimente şi alte materii sau servicii, în acord cu instrucţiunile date de către Înaltul Comandament Aliat (sovietic).

Vasele de comerţ româneşti, care se găsesc atât în apele româneşti cât şi în cele străine, vor fi supuse controlului operativ al Înaltului Comandament Aliat (sovietic), pentru folosirea lor, în interesul general al Aliaţilor (vezi anexa la art. 10).

11. – Pierderile pricinuite Uniunii Sovietice prin operaţiunile militare şi prin ocuparea de către România a teritoriului sovietic, vor fi compensate faţă de Uniunea Sovietelor de către România, însă, luând în consideraţie că România nu numai că s-a retras din răsboi, dar a declarat răsboi şi în fapt duce răsboi contra Germaniei şi Ungariei, Părţile sunt de acord ca compensaţiile pentru pierderile menţionate să nu fie plătite în întregime de România, ci numai în parte, şi anume în sumă de 300 milioane dolari ai Statelor Unite, plătibili în curs de 6 ani, în mărfuri (produse petrolifere, cereale, materiale lemnoase, vase maritime şi fluviale, diverse maşini etc.).

România va plăti despăgubiri pentru pierderile pricinuite în România proprietăţilor celorlalte State Aliate şi naţionalilor lor, pe timpul răsboiului, despăgubiri a căror sumă va fi fixată ulterior (vezi anexa la art. 11).

12. – Guvernul Român se obligă ca în termenele indicate de către Înaltul Comandament Aliat (sovietic), să restituie Uniunii Sovietice, în bună stare, toate valorile şi materialele luate de pe teritoriile ei, în timpul răsboiului, aparţinând Statului, organizaţiilor publice şi cooperative, întreprinderilor, instituţiilor sau cetăţenilor particulari, şi anume: utilajul fabricilor şi uzinelor, locomotive, vagoane de căi ferate, tractoare, autovehicule, monumente istorice, valori de muzeu şi orice alte bunuri.

13. – Guvernul Român se obligă să restabilească toate drepturile legale şi interesele Naţiunilor Unite şi naţionalilor lor, pe teritoriul român, aşa cum existau înainte de răsboi, şi să le restituie în perfectă stare.

14. – Guvernul şi Înaltul Comandament Român se obligă să colaboreze cu Înaltul Comandament Aliat (sovietic), la arestarea şi judecarea persoanelor acuzate de crime de răsboi.

15. – Guvernul Român se obligă să disolve imediat toate organizaţiile prohitleriste de tip fascist aflate pe teritoriul românesc, atât cele politice, militare sau paramilitare, cât şi orice alte organizaţiuni care duc propagandă ostilă Naţiunilor Unite şi în special Uniunii Sovietice, nepermiţând în viitor existenţa unor astfel de organizaţii.

16. – Tipărirea, importul şi răspândirea, în România, a publicaţiilor periodice şi neperiodice, prezentarea spectacolelor de teatru şi a filmelor, funcţionarea staţiunilor de T.F.F., poştă, telegraf şi telefon, vor fi executate în acord cu Înaltul Comandament Aliat (sovietic) (vezi anexa art. 16.).

17. – Administraţia civilă românească este restabilită pe întregul teritoriu al României, afară de un sector de 50-100 km de linia frontului, depinzând de condiţiile terenului; organele administrative româneşti se obligă să aducă la îndeplinire, în interesul restabilirii păcii şi securităţii, instrucţiunile şi ordinele Înaltului Comandament Aliat (sovietic) date de către el, în scopul de a asigura execuţia acestor condiţiuni de armistiţiu.

18. – Va fi înfiinţată o Comisiune de Control Aliată, care va lua asupra ei, până la încheierea păcii, reglementarea şi controlul executării prezentelor condiţiuni, sub directivele generale şi ordinele Înaltului Comandament Aliat (sovietic), acţionând în numele Puterilor Aliate (vezi anexa la art. 18).

19. – Guvernele Aliate socotesc hotărârile Arbitrajului de la Viena, cu privire la Transilvania, ca nule şi inexistente, şi sunt de acord ca Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României sub condiţia confirmării prin Tratatul de Pace, şi Guvernul Sovietic este de acord ca forţele sovietice să ia parte în acest scop, în operaţiuni militare, comune cu România, contra Germaniei şi Ungariei.

20. – Prezentele condiţiuni intră în vigoare în momentul semnării lor.

Dat la Moscova, în patru copii, fiecare în limba rusă, engleză şi română, copiile ruseşti şi englezeşti fiind autentice.

12 Septembrie 1944.

Din însărcinarea Guvernului şi Înaltului Comandament al României,	Din însărcinarea Guvernelor Statelor Unite al Americii, Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice şi Regatului Unit,
LUCRE¸IU PĂTRĂŞCANU General Adj. DĂMĂCEANU B. ŞTIRBEY G. POPP	MALINOVSKI

TRATATUL DE PACE CU PUTERILE ALIATE ŞI ASOCIATE

Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, Regatul Unit al Marei Britanii şi al Irlandei de Nord, Statele Unite ale Americii, Australia, Republica Sovietică Socialistă a Bielorusiei, Canada, Ceho-Slovacia, India, Noua Zeelandă, Republica Sovietică Socialistă a Ucrainei şi Uniunea Sud-Africană, ca State aflate în răsboi cu România şi care au purtat în mod activ răsboiul împotriva Statelor europene inamice cu forţe militare importante, desemnate în cele ce urmează cu numele de „Puteri Aliate şi Asociate", de o parte,

şi România de altă parte;

Având în vedere că România, care a încheiat o alianţă cu Germania hitleristă şi a participat, alături de ea, la răsboiul împotriva Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, a Regatului Unit, a Statelor Unite ale Americei şi a altor Naţiuni Unite, poartă partea sa de răspundere în acest răsboi;

Având în vedere însă că la 24 August 1944 România a încetat toate operaţiunile militare împotriva Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, s-a retras din răsboiul contra Naţiunilor Unite şi a rupt relaţiile cu Germania şi Sateliţii ei şi că, după ce a încheiat la 12 Septembrie 1944 un Armistiţiu cu Guvernele Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Regatului Unit şi Statelor Unite ale Americei, lucrând în interesul tuturor Naţiunilor Unite, ea a participat activ la răsboiul împotriva Germaniei; şi

Având în vedere că Puterile Aliate şi Asociate şi România sunt doritoare să încheie un Tratat de Pace care să reglementeze, în conformitate cu principiile de justiţie, chestiunile aflate încă în suspensie de pe urma evenimentelor amintite mai sus, şi să constituie baza unor relaţiuni amicale între ele, îngăduind astfel Puterilor Aliate şi Asociate să sprijine cererea României de a deveni membră a Organizaţiei Naţiunilor Unite, precum şi de a adera la orice Convenţiune încheiată sub auspiciile Naţiunilor Unite;

Pentru aceste motive, au căzut de acord să proclame încetarea stării de răsboi şi să încheie în acest scop Tratatul de Pace de faţă, desemnând, în consecinţă, pe Plenipotenţiarii subsemnaţi care, după ce au prezentat deplinele lor puteri, găsite în bună şi cuvenită formă, s-au înţeles asupra dispoziţiunilor ce urmează:

Partea I

FRONTIERE

Articolul 1

Frontierele României, indicate în harta anexată Tratatului de faţă (Anexa I), vor fi cele care erau în fiinţă la 1 Ianuarie 1941, cu excepţia frontierei româno-ungare, care este definită în articolul 2 al Tratatului de faţă.

Frontiera sovieto-română este astfel fixată în conformitate cu Acordul sovieto-român din 28 Iunie 1940 şi cu Acordul sovieto-ceho-slovac din 29 Iunie 1945.

Articolul 2

Hotărârile Sentinței de la Viena din 30 August 1940 sunt declarate nule și neavenite. Frontiera dintre România și Ungaria este restabilită prin acordul de față astfel cum exista la 1 Ianuarie 1938.

Partea II

CLAUZE POLITICE

Secțiunea I

Articolul 3

1. România va lua toate măsurile necesare pentru a asigura tuturor persoanelor de sub jurisdicția română, fără deosebire de rasă, de sex, de limbă sau de religie, folosința drepturilor omului și a libertăților fundamentale, inclusiv libertatea de exprimare, libertatea presei și de publicare, libertatea cultului, libertatea de opinie politică și de întrunire publică.

2. România se obligă de asemenea ca legile în vigoare în România să nu stabilească sau să nu implice, în conținutul sau în aplicarea lor, vreo discriminare între persoane de cetățenie română, pe temeiul rasei, sexului, limbii sau religiei lor, fie în ce privește persoana lor, bunurile, interesele comerciale, profesionale sau financiare, statutul personal, drepturile politice sau civile, fie în orice altă materie.

Articolul 4

România care, în conformitate cu Convențiunea de Armistițiu, a luat măsuri pentru eliberarea, fără deosebire de cetățenie și naționalitate, a tuturor persoanelor deținute din cauza activității lor în favoarea Națiunilor Unite sau din cauza simpatiei lor pentru acestea sau din cauza originei lor rasiale și pentru abrogarea legislației discriminatorii și a restricțiunilor impuse prin ea, va completa aceste dispozițiuni, nu va lua în viitor nici o măsură și nu va edicta vreo lege care ar fi incompatibile cu scopurile enunțate în acest articol.

Articolul 5

România care, în conformitate cu Convențiunea de Armistițiu, a luat măsuri pentru dizolvarea tuturor organizațiunilor de tip fascist pe teritoriul român, fie ele politice, militare sau paramilitare, precum și a altor organizațiuni făcând o propagandă ostilă Uniunii Sovietice sau oricăreia dintre celelalte Națiuni Unite, nu va îngădui în viitor existența și activitatea unor organizațiuni de această natură care au drept scop lipsirea poporului de drepturile sale democratice.

Articolul 6

1. România va lua toate măsurile necesare pentru a asigura arestarea și predarea în vederea judecării a:

(a) persoanelor acuzate de a fi comis crime de răsboi și crime contra păcii sau umanității, de a le fi ordonat sau de a fi contribuit la făptuirea lor;

(b) cetățenilor oricărei Puteri Aliate sau Asociate acuzați de a fi violat legile lor naționale prin trădare sau colaborare cu inamicul în timpul răsboiului.

2. La cererea Guvernului Națiunilor Unite interesate, România va pune de asemenea la dispoziție, ca martori, persoanele de sub jurisdicția sa, a căror mărturie este necesară pentru judecarea persoanelor vizate prin paragraful 1 al acestui articol.

3. Orice dezacord privitor la aplicarea dispozițiilor paragrafelor 1 și 2 ale acestui articol va fi supus de oricare dintre Guvernele interesate șefilor Misiunilor Diplomatice din București ale Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii, care vor cădea de acord cu privire la acea dificultate.

Secțiunea II

Articolul 7

România se obligă să recunoască deplina valoare a Tratatelor de Pace cu Italia, Bulgaria, Ungaria și Finlanda, precum și a altor acorduri sau aranjamente care au fost sau vor fi încheiate de Puterile Aliate și Asociate cu privire la Austria, la Germania și Japonia în vederea restabilirii păcii.

Articolul 8

Starea de răsboi dintre România și Ungaria va lua sfârșit la data intrării în vigoare a Tratatului de Pace de față și a Tratatului de Pace dintre Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, Regatul Unit al Marei Britanii și Irlandei de Nord, Statele Unite ale Americii, Australia, Republica Sovietică Socialistă a Bielorusiei, Canada, Ceho-Slovacia, India, Noua Zeelandă, Republica Sovietică Socialistă a Ucrainei, Uniunea Sud-Africană și Republica Federativă Populară a Jugo-Slaviei, de o parte, și Ungaria, de altă parte.

Articolul 9

România se obligă să accepte toate aranjamentele care au fost sau ar putea fi încheiate pentru lichidarea Societății Națiunilor și Curții Permanente de Justiție Internațională.

Articolul 10

1. Fiecare Putere Aliată sau Asociată va notifica României, în termen de șase luni de la intrarea în vigoare a Tratatului de față, tratatele sale bilaterale dinainte de răsboi, cu România, pe care dorește să le mențină sau să le repună în vigoare. Dispozițiunile care nu ar fi în conformitate cu Tratatul de față vor fi însă suprimate din tratatele susmenționate.

2. Toate tratatele de acest fel, notificate după cum s-a arătat, vor fi înregistrate la Secretariatul Organizațiunii Națiunilor Unite în conformitate cu articolul 102 din Charta Națiunilor Unite.

3. Toate tratatele de acest fel, care nu vor fi fost notificate în modul arătat, vor fi socotite ca abrogate.

Partea III

CLAUZE MILITARE, NAVALE ȘI AERIENE

Secțiunea I

Articolul 11

Armamentele terestre, navale și aeriene și fortificațiile vor fi limitate strict la cerințele îndatoririlor cu caracter intern și de apărare locală a frontierelor. În conformitate cu cele de mai sus, România este autorizată să dispună de forțe armate care nu vor depăși:

(a) pentru armata de uscat, inclusiv grănicerii, un efectiv total de 120.000 oameni;

(b) pentru artileria antiaeriană, un efectiv de 5.000 oameni;

(c) pentru marină, un efectiv de 5.000 oameni și un tonaj total de 15.000 tone;

(d) pentru aviața militară, inclusiv aeronautică navală, 150 avioane cuprinzând și rezervele, din care cel mult 100 vor putea fi avioane de luptă, și un efectiv total de 8.000 oameni. România nu va poseda sau dobândi avioane concepute esențial ca bombardiere cu dispozitive interioare pentru a purta bombe.

Aceste efective vor cuprinde, în fiecare caz, personalul unităților combatante, al serviciilor și de comandament.

Articolul 12

Personalul armatei, marinei şi aviaţiei române, care depăşeşte efectivele respective îngăduite prin articolul 11, va fi licenţiat în termen de şase luni de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă.

Articolul 13

Personalul care nu face parte din armata, marina sau aviaţia română, nu va primi nici un fel de instrucţie militară, navală sau militară aeriană, astfel cum sunt definite în Anexa II.

Articolul 14

România nu va poseda, construi sau experimenta nici o armă atomică, nici un proiectil auto-propulsat sau dirijat, şi nici un dispozitiv utilizat la lansarea acestor proiectile (altele decât torpilele şi dispozitivele pentru lansarea torpilelor făcând parte din armamentul normal al navelor de război îngăduite prin Tratatul de faţă), nici o mină marină sau torpilă de tip fără contact funcţionând prin mecanism de influenţă, nici o torpilă umană, nici un submarin sau alt vas submersibil, nici o vedetă torpiloare şi nici un tip special de vas de asalt.

Articolul 15

România nu va păstra, produce sau dobândi în alt mod material de război şi nu va menţine instalaţiuni pentru fabricarea acestui material, peste ceea ce este necesar pentru întreţinerea forţelor armate îngăduite prin articolul 11 al Tratatului de faţă.

Articolul 16

1. Materialul de război în excedent, de provenienţă aliată, va fi pus la dispoziţia Puterii Aliate sau Asociate interesate, potrivit instrucţiunilor date de acea Putere.

Materialul de război român, în excedent, va fi pus la dispoziţia Guvernelor Uniunii Sovietice, Regatului Unit şi Statelor Unite ale Americii. România va renunţa la toate drepturile asupra acestui material.

2. Materialul de război de provenienţă sau concepţie germană, în excedent faţă de cel necesar forţelor armate îngăduite prin Tratatul de faţă, va fi pus la dispoziţia celor Trei Guverne.

România nu va dobândi sau fabrica nici un fel de material de război de provenienţă sau concepţie germană şi nu va folosi sau instrui nici un tehnician, inclusiv personalul de aviaţie militar şi civil, care este sau a fost cetăţean german.

3. Materialul de război în excedent, menţionat în paragrafele 1 şi 2 ale acestui articol, va fi predat sau distrus, în termen de un an de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă.

4. Definiţia şi lista materialului de război, vizat prin Tratatul de faţă, sunt cuprinse în Anexa III.

Articolul 17

România va coopera pe deplin cu Puterile Aliate şi Asociate în scopul de a pune Germania în imposibilitatea de a lua, în afara teritoriului german, măsuri tinzând la reînarmarea ei.

Articolul 18

România nu va dobândi sau fabrica avioane civile de concepţie germană sau japoneză, sau care cuprind elemente importante de fabricaţie sau concepţie germană sau japoneză.

Articolul 19

Fiecare din clauzele militare, navale şi aeriene ale Tratatului de faţă va rămâne în vigoare până la modificarea ei, în întregime sau în parte, prin înţelegere între Puterile Aliate şi Asociate şi România sau, după ce România va fi devenit membră a Organizaţiei Naţiunilor Unite, prin înţelegere între Consiliul de Securitate şi România.

Secţiunea II

Articolul 20

1. Prizonierii de răsboi români vor fi repatriaţi cât mai curând posibil, în conformitate cu aranjamentele stabilite între fiecare din Puterile ce-i deţin şi România.

2. Toate cheltuielile, inclusiv cele de întreţinere, cauzate de transferarea prizonierilor de răsboi de la centrele de adunare respective, alese de Guvernul Puterii Aliate sau Asociate interesate, până la punctul de intrare pe teritoriul român, vor fi suportate de Guvernul român.

Partea IV

RETRAGEREA FORŢELOR ALIATE

Articolul 21

1. Toate Forţele Aliate vor fi retrase din România, în termen de 90 de zile de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, Uniunea Sovietică rezervându-şi dreptul de a păstra pe teritoriul român forţele armate care i-ar putea fi necesare pentru menţinerea liniilor de comunicaţie ale Armatei Sovietice cu zona sovietică de ocupaţie din Austria.

2. Toată valuta românească neîntrebuinţată şi toate bunurile româneşti aflate în posesia Forţelor Aliate în România, dobândite în baza articolului 10 al Convenţiunii de Armistiţiu, vor fi restituite Guvernului român în acelaşi termen de 90 de zile.

3. România va pune totuşi la dispoziţie aprovizionările şi serviciile, care ar putea fi în mod special necesare menţinerii liniilor de comunicaţie cu zona sovietică de ocupaţie din Austria, şi pentru care Guvernul român va primi compensaţia corespunzătoare.

Partea V

REPARAŢIUNI ŞI RESTITUIRI

Articolul 22

1. România va despăgubi Uniunea Sovietică pentru pierderile cauzate ei prin operaţiuni militare şi prin ocuparea de către România a teritoriului sovietic, însă, ţinând seamă de faptul că România, nu numai s-a retras din răsboiul împotriva Naţiunilor Unite, dar a declarat răsboi Germaniei şi a dus efectiv răsboi contra acesteia, s-a convenit că reparaţiunile pentru pierderile de mai sus nu vor fi efectuate de România în întregime, ci numai în parte, anume pentru o valoare de 300.000.000 dolari U.S.A., plătibili în decurs de opt ani de la 12 Septembrie 1944 în bunuri (produse petrolifere, cereale, lemn, vase maritime şi fluviale, utilaj divers şi alte mărfuri).

2. Baza de calcul pentru reglementarea prevăzută în acest articol va fi dolarul Statelor Unite la paritatea lui aur la data semnării Convenţiunii de Armistiţiu, adică 35 dolari pentru o uncie de aur.

Articolul 23

1. România acceptă principiile Declaraţiei Naţiunilor Unite din 5 Ianuarie 1943 şi va restitui bunurile ridicate din teritoriul vreuneia dintre Naţiunile Unite.

2. Obligaţiunea de restituire se aplică tuturor bunurilor identificabile aflate în prezent în România şi care au fost ridicate cu forţa sau prin constrângere de pe teritoriul vreuneia dintre Naţiunile Unite de către vreuna din Puterile Axei, oricare ar fi fost transacţiunile ulterioare prin care deţinătorul actual al unui asemenea bun şi-a asigurat posesiunea lui.

3. Guvernul îndreptăţit la restituire şi Guvernul român vor putea încheia acorduri care vor înlocui dispoziţiunile articolului de faţă.

4. Guvernul român va restitui în bună stare bunurile menţionate în acest articol şi, în legătură cu aceasta, va acoperi toate cheltuielile de mână de lucru, materiale şi transport în România.

5. Guvernul român va coopera cu Naţiunile Unite la căutarea şi restituirea bunurilor supuse restituirii în baza articolului de faţă şi va face pe cheltuiala sa toate înlesnirile necesare.

6. Guvernul român va lua măsurile necesare în vederea restituirii bunurilor vizate prin articolul de faţă deţinute în vreun Stat terţ de către persoane supuse jurisdicţiunii române.

7. Cererile pentru restituirea bunurilor vor fi prezentate Guvernului român de către Guvernul Statului de pe teritoriul căruia au fost ridicate bunurile, înţelegându-se că materialul rulant va fi considerat ca luat de pe teritoriul căruia îi aparţinea la origine. Termenul în care vor putea fi prezentate aceste cereri va fi de şase luni de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă.

8. Sarcina de a identifica bunurile şi de a dovedi proprietatea va incumba Guvernului care face cererea, iar sarcina de a dovedi că bunul nu a fost ridicat cu forţa sau prin constrângere va incumba Guvernului român.

Partea VI

CLAUZE ECONOMICE

Articolul 24

1. În măsura în care nu a procedat încă la asemenea măsuri, România va restabili toate drepturile şi interesele legale în România ale Naţiunilor Unite şi ale cetăţenilor acestora, astfel cum ele existau la 1 Septembrie 1939 şi va restitui acestor Naţiuni Unite şi cetăţenilor lor toate bunurile care le aparţineau în România, inclusiv vasele, în starea în care se găsesc în prezent.

Dacă va fi necesar, Guvernul român va abroga legislaţia pusă în vigoare de la 1 Septembrie 1939, în măsura în care cuprinde discriminări împotriva drepturilor cetăţenilor Naţiunilor Unite.

2. Guvernul român va restitui toate bunurile, drepturile şi interesele vizate în articolul de faţă, libere de toate ipotecile şi sarcinile de orice fel, cu care au putut fi grevate din cauza răsboiului şi fără impunerea din partea Guvernului român a vreunei sarcini în legătură cu această restituire. Guvernul român va anula toate măsurile, inclusiv cele de confiscare, sechestru sau control, luate de el împotriva bunurilor Naţiunilor Unite între 1 Septembrie 1939 şi intrarea în vigoare a Tratatului de faţă. În cazurile în care bunul nu va fi fost restituit în termen de şase luni de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, restituirea va fi cerută autorităţilor române într-un termen de cel mult douăsprezece luni de la intrarea în vigoare a Tratatului, cu excepţia cazurilor în care reclamantul va fi în măsură a dovedi că nu şi-a putut depune cererea în acest termen.

3. Guvernul român va anula transferurile privind proprietatea, drepturile şi interesele de orice fel aparţinând cetăţenilor Naţiunilor Unite, atunci când aceste transferuri rezultă din măsuri de forţă sau de constrân-gere aplicate în cursul răsboiului de Guvernele Axei sau de organele lor.

4. (a) Guvernul român va fi răspunzător de repunerea în completă bună stare a bunurilor restituite cetăţenilor Naţiunilor Unite pe baza paragrafului 1 al articolului de faţă. În cazurile în care bunul nu poate fi restituit sau în care un cetăţean al Naţiunilor Unite a suferit, ca rezultat al răsboiului, o pierdere de pe urma unei atingeri sau daune cauzate unui bun în România, el va primi de la Guvernul român o despăgubire în lei până la concurenţa a două treimi din suma necesară, la data plăţii, pentru a achiziţiona un bun asemănător sau pentru a repara pierderea suferită. În nici un caz cetăţenii Naţiunilor Unite nu vor fi supuşi în ce

privește despăgubirile, unui tratament mai puțin favorabil decât acela acordat cetățenilor români;

(b) Cetățenii Națiunilor Unite care dețin, direct sau indirect, părți de interese în societăți sau asociațiuni care nu au naționalitatea Națiunilor Unite în înțelesul paragrafului 9 (a) al acestui articol, dar care au suferit o pierdere din cauza unei atingeri sau daune cauzate unui bun în România, vor primi o despăgubire în conformitate cu aliniatul (a) de mai sus. Această despăgubire va fi calculată pe baza totalului pierderii sau daunei de societate sau asociațiune și va avea aceeași proporție față de acea pierdere sau daună ca și proporția în care se găsește partea de interes deținută de numiții cetățeni în acea societate sau asociațiune față de capitalul total al acesteia;

(c) Despăgubirea va fi plătită liberă de orice taxe, impozite sau alte sarcini. Ea va putea fi folosită în mod liber în România, dar va fi supusă dispozițiunilor relative la controlul devizelor străine care, la un moment dat, ar fi în vigoare în România;

(d) Guvernul român va acorda cetățenilor Națiunilor Unite același tratament ca cel de care se bucură cetățenii români în ceea ce privește atribuirea de materiale pentru repararea sau refacerea bunurilor lor din România și în ce privește atribuirea de devize străine pentru importul de astfel de materiale;

(e) Guvernul român va acorda cetățenilor Națiunilor Unite o îndemnizație în lei în aceeași proporție ca și cea prevăzută în alineatul (a) de mai sus, pentru a-i despăgubi de pierderea sau daunele decurgând din măsuri speciale aplicate bunurilor lor în timpul răsboiului și care nu erau aplicabile bunurilor românești. Aliniatul de față nu se aplică unei lipse de câștig.

5. Dispozițiunile paragrafului 4 al acestui articol nu se vor aplica României în cazul în care măsurile care ar putea să dea naștere unei reclamațiuni pentru daune cauzate unor bunuri situate în Transilvania de Nord și aparținând Națiunilor Unite sau cetățenilor lor, au fost luate în cursul perioadei când acest teritoriu nu era supus autorității României.

6. Toate cheltuielile raționale făcute în România pentru stabilirea reclamațiunilor, inclusiv evaluarea pierderilor și daunelor, vor cădea în sarcina Guvernului român.

7. Cetățenii Națiunilor Unite și bunurile lor vor fi scutite de orice impozite, taxe sau contribuțiuni excepționale impuse de către Guvernul român sau de către orice autoritate română, între data Armistițiului și intrarea în vigoare a Tratatului de față, asupra capitalurilor lor aflate în România, în scopul special de a întâmpina sarcini rezultând din răsboi sau cheltuielile pentru întreținerea forțelor de ocupație sau reparațiile de plătit vreuneia dintre Națiunile Unite. Orice sume percepute astfel vor fi restituite.

8. Proprietarul bunurilor în chestiune și Guvernul român vor putea încheia aranjamente care se vor substitui dispozițiunilor articolului de față.

9. În înțelesul acestui articol:

(a) Denumirea „cetățeni ai Națiunilor Unite" se aplică persoanelor fizice care sunt cetățeni ai vreuneia din Națiunile Unite sau societăților sau asociațiunilor care se găsesc constituite sub regimul legilor vreuneia din Națiunile Unite la intrarea în vigoare a Tratatului de față, cu condiția ca numitele persoane fizice, societăți sau asociațiuni să fi posedat acest statut și la data Armistițiului cu România.

Denumirea „cetățeni ai Națiunilor Unite" cuprinde de asemenea toate persoanele fizice, societățile sau asociațiunile care, potrivit legilor în vigoare în România în timpul răsboiului, au fost tratate ca inamici;

(b) Denumirea „proprietar" desemnează pe cetățeanul Națiunilor Unite, astfel cum este definit în aliniatul (a) de mai sus, care are un titlu legitim asupra bunului în chestiune, și cuprinde pe succesorul proprietarului, cu condiția ca acest succesor să fie de asemenea cetățean al unei Națiuni Unite în înțelesul aliniatului (a). Dacă succesorul a cumpărat bunul în starea lui avariată, vânzătorul va păstra dreptul la îndemnizare conform acestui articol, fără ca prin aceasta obligațiunile existând între vânzător și cumpărător în virtutea legislației interne să fie atinse;

(c) Denumirea „bunuri" desemnează toate bunurile mobile sau imobile, corporale sau incorporale, inclusiv drepturile de proprietate industrială, literară și artistică, precum și toate drepturile sau interesele de orice natură asupra unor bunuri. În afară de dispozițiunile generale de mai sus, bunurile Națiunilor Unite și ale cetățenilor lor cuprind toate

vasele maritime şi fluviale, împreună cu aparatura şi echipamentul lor, care aparţineau Naţiunilor Unite sau cetăţenilor lor, sau erau înregistrate pe teritoriul uneia din Naţiunile Unite, sau navigau sub pavilionul uneia din Naţiunile Unite şi care, după 1 Septembrie 1939, aflându-se în apele române, sau după ce fuseseră aduse cu forţa în apele române, au fost sau puse sub controlul autorităţilor române ca bunuri inamice, sau au încetat de a fi la libera dispoziţie în România a Naţiunilor Unite sau a cetăţenilor lor, în urma măsurilor de control luate de autorităţile române în legătură cu existenţa stării de răsboi între unele din Naţiunile Unite şi Germania.

Articolul 25

1. România se obligă ca, în toate cazurile în care, cu începere de la 1 Septembrie 1939, bunurile, drepturile sau interesele legale din România ale unor persoane de sub jurisdicţie română au făcut obiectul unor măsuri de sechestru, de confiscare sau de control pe temeiul originei rasiale sau a religiei unor asemenea persoane, bunurile, drepturile sau interesele legale menţionate să fie restituite împreună cu accesoriile lor sau, dacă restituirea este imposibilă, o despăgubire echitabilă să fie acordată.

2. Toate bunurile, drepturile şi interesele în România ale persoanelor, organizaţiunilor sau comunităţilor care, individual sau ca membri ai unor grupuri, au făcut obiectul unor măsuri de persecuţie rasială, religioasă sau altor măsuri cu caracter fascist şi care rămân fără moştenitor sau nereclamate timp de şase luni după intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, vor fi transferate de Guvernul român organizaţiunilor din România care reprezintă asemenea persoane, organizaţiuni sau comunităţi. Bunurile transferate vor fi întrebuinţate de acele organizaţiuni pentru scopuri de ajutorare şi refacere a membrilor supravieţuitori din astfel de grupuri, organizaţiuni şi comunităţi din România. Acest transfer va fi efectuat în termen de douăsprezece luni de la intrarea în vigoare a Tratatului şi va cuprinde bunurile, drepturile şi interesele ce trebuiesc restituite potrivit paragrafului 1 al acestui articol.

Articolul 26

România recunoaşte că Uniunea Sovietică are dreptul la toate averile germane din România care au fost transferate Uniunii Sovietice de către Consiliul de Control pentru Germania şi se obligă să ia toate măsurile necesare spre a înlesni asemenea transferuri.

Articolul 27

1. Fiecare dintre Puterile Aliate şi Asociate va avea dreptul de a sechestra, reţine, lichida sau de a întreprinde orice altă acţiune în legătură cu toate bunurile, drepturile şi interesele care, la data intrării în vigoare a Tratatului de faţă, se găsesc pe teritoriul ei şi care aparţin României sau unor cetăţeni români, precum şi de a întrebuinţa aceste bunuri sau produsul lichidării lor în orice scop va dori, până la concurenţa valorii pretenţiunilor ei şi ale cetăţenilor ei împotriva României sau cetăţenilor români, inclusiv creanţele, altele decât pretenţiunile satisfăcute în întregime prin alte articole din Tratatul de faţă. Toate bunurile româneşti sau produsul lichidării lor, depăşind totalul ziselor pretenţiuni, vor fi restituite.

2. Măsurile de lichidare şi de dispoziţie privind bunurile româneşti vor fi efectuate în conformitate cu legislaţia Puterii Aliate sau Asociate interesate. Proprietarul român nu va avea alte drepturi în ceea ce priveşte bunurile în chestiune decât acelea conferite, de acea legislaţie.

3. Guvernul român se obligă să despăgubească pe cetăţenii români pentru bunurile luate lor în virtutea acestui articol şi restituite.

4. Acest articol nu creează nici o obligaţiune pentru vreuna din Puterile Aliate sau Asociate de a restitui Guvernului român sau cetăţenilor români drepturile de proprietate industrială şi nici de a include aceste

drepturi în calculul sumelor ce vor putea fi reţinute în baza paragrafului 1 al acestui articol. Guvernul fiecăreia dintre Puterile Aliate şi Asociate va putea impune drepturile şi interesele relative la proprietatea industrială pe teritoriul Puterii Aliate sau Asociate respective şi care au fost dobândite de Guvernul sau cetăţenii României, înainte de intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, orice limitări, condiţiuni şi restricţiuni pe care Guvernul Puterii Aliate sau Asociate ar putea să le considere necesare în interesul naţional.

5. Prin bunuri, în sensul paragrafului 1 al articolului de faţă, se înţeleg bunurile româneşti care au făcut obiectul unor măsuri de control din cauza stării de răsboi existente între România şi Puterea Aliată sau Asociată sub jurisdicţiunea căreia se găsesc bunurile, exceptându-se:

(a) Bunurile Guvernului român utilizate pentru misiunile diplomatice sau consulare;

(b) Bunurile aparţinând instituţiunilor religioase sau filantropice private folosite pentru scopuri religioase sau filantropice;

(c) Bunurile persoanelor fizice cetăţeni români, autorizate să locu-iască pe teritoriul ţării unde bunurile sunt situate sau pe teritoriul vreuneia dintre Naţiunile Unite, afară de bunurile româneşti care, în cursul răsboiului, au făcut cândva obiectul unor măsuri ce nu se aplicau în mod general bunurilor cetăţenilor români locuind pe acel teritoriu;

(d) Drepturile de proprietate născute după reluarea relaţiunilor comerciale şi financiare între Puterile Aliate şi Asociate şi România sau născute din transacţiuni intervenite între Guvernul vreunei Puteri Aliate sau Asociate şi România după 12 Septembrie 1944;

(e) Drepturile de proprietate literară şi artistică.

Articolul 28

1. De la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, bunurile din Germania, aparţinând României sau unor cetăţeni români, nu vor mai fi tratate ca bunuri inamice şi toate restricţiunile aplicate pe această bază vor fi ridicate.

2. Bunurile identificabile aparţinând României sau cetăţenilor români, ridicate cu forţa sau prin constrângere de pe teritoriul român şi duse în Germania de către forţe sau autorităţi germane după 12 Septembrie 1944, vor putea fi restituite.

3. Restabilirea drepturilor şi restituirea bunurilor române din Germania vor fi efectuate în conformitate cu dispoziţiunile ce vor fi stabilite de Puterile ocupate ale Germaniei.

4. Fără a prejudicia dispoziţiunile de mai sus, precum şi orice alte dispoziţiuni luate în favoarea României şi a cetăţenilor români, de către Puterile ocupante ale Germaniei, România renunţă în numele său şi în numele cetăţenilor săi, la orice pretenţiuni împotriva Germaniei şi a cetăţenilor germani, pendinte la 8 Mai 1945, cu excepţiunea pretenţiilor rezultând din contracte şi alte obligaţiuni anterioare datei de 1 Septembrie 1939, precum şi din drepturi dobândite înainte de aceeaşi dată. Această renunţare va fi considerată ca înglobând creanţele, toate pretenţiunile interguvernamentale în legătură cu aranjamente încheiate în cursul răsboiului, precum şi toate pretenţiunile cu privire la pierderi sau daune ivite în timpul răsboiului.

Articolul 29

1. Existenţa stării de răsboi nu va fi considerată în sine ca afectând obligaţiunile de a plăti datoriile pecuniare ce rezultă din obligaţiuni şi contracte care erau în fiinţă şi din drepturi ce erau dobândite înainte de existenţa stării de răsboi, datorii care deveniseră exigibile înainte de intrarea în vigoare a Tratatului de faţă şi care sunt datorate, fie de Guvernul sau de cetăţenii români, Guvernului sau cetăţenilor uneia dintre Puterile Aliate şi Asociate fie de Guvernul sau de cetăţenii uneia dintre Puterile Aliate şi Asociate Guvernului sau cetăţenilor români.

2. În afară de dispoziţiuni contrare, prevăzute în mod expres în Tratatul de faţă, nici o clauză din aceasta nu va putea fi interpretată ca afectând raporturile de la debitor la creditor, ce rezultă din contracte încheiate înainte de răsboi, fie de Guvernul român, fie de cetăţenii români.

Articolul 30

1. România renunţă, în numele Guvernului român sau al cetăţenilor români, la toate reclamaţiunile de orice fel împotriva Puterilor Aliate sau Asociate, rezultând direct din răsboi sau din măsuri luate în urma existenţei unei stări de răsboi în Europa, după 1 Septembrie 1939, indiferent dacă Puterea Aliată sau Asociată a fost sau nu în răsboi cu România în acel timp. Sunt cuprinse în această renunţare:

(a) reclamaţiuni relative la pierderi sau daune suferite de pe urma actelor forţelor armate sau autorităţilor unor Puteri Aliate sau Asociate;

(b) reclamaţiuni decurgând din prezenţa, din operaţiunile sau din acţiunile forţelor armate sau autorităţilor unor Puteri Aliate sau Asociate pe teritoriul român;

(c) reclamaţiuni în legătură cu deciziunile sau ordonanţele Tribunalelor de Prize ale unor Puteri Aliate sau Asociate, România acceptând să recunoască ca valabile şi obligatorii toate deciziunile şi ordonanţele acestor Tribunale de Prize, pronunţate la 1 Septembrie 1939 sau după această dată cu privire la vase româneşti, mărfuri româneşti sau la plata cheltuielilor;

(d) reclamaţiuni decurgând din exercitarea drepturilor de beligeranţă sau din măsurile luate în vederea exercitării acestor drepturi.

2. Dispoziţiunile articolului de faţă vor exclude complet şi definitiv toate reclamaţiunile de natura celor prevăzute în acest articol şi care vor fi stinse de acum înainte, oricare ar fi părţile interesate. Guvernul român acceptă să verse, în lei, o despăgubire echitabilă pentru a satisface reclamaţiunile persoanelor care au furnizat, pe cale de rechiziţie, mărfuri sau servicii forţelor armate ale unor Puteri Aliate sau Asociate pe teritoriul român, precum şi reclamaţiunile împotriva forţelor armate ale Puterilor Aliate sau Asociate, relative la pagube cauzate pe teritoriul român şi care nu rezultă din fapte de răsboi.

3. România renunţă, de asemenea, în numele Guvernului român sau al cetăţenilor români, la toate reclamaţiunile de natura celor vizate prin paragraful 1 al acestui articol, împotriva oricăreia din Naţiunile Unite ale cărei relaţiuni diplomatice cu România au fost rupte în timpul răsboiului şi care a întreprins vreo acţiune de cooperare cu Puterile Aliate şi Asociate.

4. Guvernul român va asuma deplina răspundere pentru întreaga cantitate de monetă militară aliată emisă în România de către autorităţile militare aliate, inclusiv toată cantitatea de monetă de aceeaşi natură aflată în circulaţie la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă.

5. Renunţarea la care România subscrie prin paragraful 1 al acestui articol, cuprinde şi toate reclamaţiunile decurgând din măsurile luate de oricare din Puterile Aliate şi Asociate cu privire la vasele româneşti între 1 Septembrie 1939 şi intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, precum şi orice pretenţiune sau creanţă decurgând din Convenţiunile în vigoare în prezent cu privire la prizonierii de răsboi.

Articolul 31

1. Până la încheierea unor tratate sau acorduri comerciale între vreuna din Naţiunile Unite şi România, Guvernul român va acorda pe o perioadă de optsprezece luni, de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, următorul tratament fiecăreia din Naţiunile Unite care, în fapt, acordă ea însăşi României, în aceste domenii, un tratament similar, pe cale de reciprocitate:

(a) În tot ce priveşte taxele vamale şi taxele de import sau de export, impunerea în interiorul ţării a mărfurilor importate şi toate reglementările în legătură cu aceasta, Naţiunile Unite vor beneficia de clauza necondiţionată a naţiunii celei mai favorizate;

(b) România nu va aplica în nici o altă privinţă vreo discriminare arbitrară împotriva mărfurilor provenind din teritoriul oricăreia dintre Naţiunile Unite sau destinate acestui teritoriu, în raport cu mărfurile analoage provenind din teritoriul oricărei alte Naţiuni Unite sau oricărei alte ţări străine sau destinate teritoriilor acestora;

(c) Cetăţenii Naţiunilor Unite, inclusiv persoanele juridice, vor beneficia de tratamentul acordat naţionalilor şi acela al naţiunei celei mai favorizate, în tot ceea ce priveşte comerţul, industria, navigaţia şi alte

forme de activitate comercială în România. Aceste dispoziţiuni nu se vor aplica aviaţiei comerciale;

(d) România nu va acorda nici unei ţări vreun drept exclusiv sau preferenţial în ce priveşte exploatarea aviaţiei comerciale în traficul internaţional; ea va acorda tuturor Naţiunilor Unite condiţiuni de egalitate la obţinerea de drepturi în materie de transporturi aeriene comerciale internaţionale pe teritoriul român, inclusiv dreptul de a ateriza pentru aprovizionarea cu carburanţi şi pentru reparaţii, iar în privinţa exploatării aviaţiei comerciale în traficul internaţional, ea va acorda, pe bază de reciprocitate şi fără discriminare, tuturor Naţiunilor Unite, dreptul de survol peste teritoriul român fără escală. Aceste dispoziţiuni nu vor afecta interesele de apărare naţională ale României.

2. Obligaţiunile de mai sus luate de România trebuiesc înţelese sub rezerva excepţiunilor uzuale din tratatele de comerţ încheiate de România înainte de răsboi, iar dispoziţiunile relative la reciprocitatea acordată de fiecare din Naţiunile Unite trebuiesc înţelese sub rezerva excepţiunilor uzuale din tratatele de comerţ încheiate de Statul respectiv.

Articolul 32

1. Orice diferende, care s-ar putea ivi în legătură cu articolele 23 şi 24 şi Anexele IV, V şi VI, partea B, din Tratatul de faţă, vor fi supuse unei Comisiuni de Conciliaţiune, compusă în număr egal, din reprezentanţi ai Guvernului Naţiunii Unite interesate şi ai Guvernului român. Dacă nu s-a ajuns la un acord în termen de trei luni de când diferendul a fost supus Comisiunii de conciliaţiune, oricare dintre cele două Guverne va putea cere adăogirea unui al treilea membru în Comisiune, iar în lipsa unui acord între cele două Guverne asupra alegerii acestui membru, una sau cealaltă dintre părţi va putea cere Secretarului General al Organizaţiunii Naţiunilor Unite să facă numirea.

2. Deciziunea majorităţii membrilor Comisiunii va fi considerată ca deciziunea Comisiunii şi acceptată de părţi ca definitivă şi obligatorie.

Articolul 33

Orice diferende care s-ar putea ivi în legătură cu preţurile plătite de Guvernul Român pentru mărfurile livrate de acest Guvern în contul reparaţiunilor şi dobândite de la cetăţeni ai unei Puteri Aliate sau Asociate sau de la societăţi care aparţin unor cetăţeni ai acestor Puteri, vor fi rezolvate, fără a prejudicia executarea obligaţiunilor României cu privire la reparaţiuni, prin negocieri diplomatice între Guvernul ţării interesate şi Guvernul român. Dacă negocierile diplomatice directe între părţile interesate nu ar duce la o rezolvare a diferendului în termen de două luni, diferendul va fi supus Şefilor Misiunilor Diplomatice din Bucureşti ale Uniunii Sovietice, Regatul Unit şi Statelor Unite ale Americii pentru a fi rezolvat. În cazul că Şefii de Misiune nu vor ajunge la un acord în termen de două luni, una sau cealaltă dintre părţi va putea cere Secretarului General al Organizaţiei Naţiunilor Unite, să numească un arbitru, a cărui hotărâre va fi obligatorie pentru părţile în litigiu.

Articolul 34

Articolele 23, 24, 31 şi Anexa VI din Tratatul de faţă se vor aplica Puterilor Aliate şi Asociate şi Franţei şi acelora dintre Naţiunile Unite ale căror relaţii diplomatice cu România au fost rupte în timpul răsboiului.

Articolul 35

Dispoziţiunile Anexelor IV, V şi VI precum şi celelalte Anexe fac parte integrantă din Tratatul de faţă şi vor avea aceeaşi valoare şi efect.

Partea VII

CLAUZĂ RELATIVĂ LA DUNĂRE

Articolul 36

Navigaţiunea pe Dunăre va fi liberă şi deschisă cetăţenilor, vaselor de comerţ şi mărfurilor tuturor Statelor, pe picior de egalitate, în ce priveşte taxele portuare şi de navigaţiune şi condiţiunile la care este supusă navigaţiunea comercială. Dispoziţiunile de mai sus nu se vor aplica traficului între porturile aceluiaşi Stat.

Partea VIII

CLAUZE FINALE

Articolul 37

1. Pentru o perioadă care nu va depăşi optsprezece luni de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, Şefii Misiunilor Diplomatice din Bucureşti ale Uniunii Sovietice, Regatului Unit şi Statelor Unite ale Americii, lucrând în înţelegere, vor reprezenta Puterile Aliate şi Asociate pentru a trata cu Guvernul român în toate chestiunile relative la executarea şi interpretarea Tratatului de faţă.

2. Cei Trei Şefi de Misiune vor da Guvernului român îndrumările, sfaturile tehnice şi lămuririle care ar putea fi necesare spre a asigura executarea grabnică şi eficace a Tratatului de faţă, în litera şi spiritului lui.

3. Guvernul român va pune la îndemâna acestor Trei Şefi de Misiune toate informaţiunile necesare şi tot ajutorul de care ei ar putea avea nevoie la îndeplinirea sarcinilor conferite lor prin Tratatul de faţă.

Articolul 38

1. Cu excepţia cazurilor pentru care se prevede în mod expres o altă procedură prin orice articol al Tratatului de faţă, orice diferend cu privire la interpretarea sau executarea Tratatului şi care nu va fi fost rezolvat prin negocieri diplomatice directe, va fi supus celor Trei Şefi de Misiune, lucrând conform articolului 37, dar în acest caz, Şefii de Misiune nu vor fi legaţi de termenul prevăzut în acel articol. Orice diferend, care nu va fi rezolvat de ei în termen de două luni, va fi supus, la cererea uneia sau celeilalte dintre părţile în litigiu, dacă acesta nu cad de acord asupra unei alte căi de rezolvare, unei Comisiuni compuse din câte un reprezentant al fiecărei părţi şi un al treilea membru, ales de comun acord de cele două părţi dintre cetăţenii unei a treia ţări. Dacă cele două părţi nu ar izbuti să se înţeleagă în termen de o lună cu privire la numirea celui de al treilea membru, una sau cealaltă dintre părţi va putea cere Secretarului General al Organizaţiei Naţiunilor Unite să facă numirea.

2. Deciziunea majorităţii membrilor Comisiunii va fi considerată ca deciziunea Comisiunii şi acceptată de părţi ca definitivă şi obligatorie.

Articolul 39

1. Orice membru al Organizaţiei Naţiunilor Unite, care nu este semnatar al Tratatului de faţă şi care se găseşte în răsboi cu România, va putea acceda la Tratat şi va fi considerat din momentul accesiunii ca Putere Asociată pentru aplicarea Tratatului.

2. Instrumentele de accesiune vor fi depuse Guvernului Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste şi vor produce efect din momentul depunerii.

Articolul 40

Tratatul de faţă, ale cărui texte în limbile rusă şi engleză sunt autentice, va fi ratificat de Puterile Aliate şi Asociate. El va fi de asemenea ratificat de România. El va intra în vigoare imediat după depunerea ratificărilor de către Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, Regatul Unit al Marii Britanii şi al Irlandei de Nord şi Statele Unite ale Americii. Instrumentele de ratificare vor fi depuse

Guvernului Uniunii Repu-blicilor Sovietice Socialiste în cel mai scurt timp posibil.

În ce priveşte fiecare Putere Aliată sau Asociată al cărei instrument de ratificare va fi depus ulterior, Tratatul va intra în vigoare la data depunerii. Tratatul de faţă va fi depus în arhivele Guvernului Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, care va remite copii certificate fiecăruia din Statele semnatare.

LISTA ANEXELOR

ANEXA I

(Vezi articolul 1)

Harta frontierelor române

ANEXA II

(Vezi articolul 13)

Definiţia instrucţiei militare: terestre, aeriene şi militare

1. Instrucţia militară este definită după cum urmează: studiul şi practica folosirii materialului de răsboi, conceput sau adaptat în mod special pentru scopuri militare, şi a dispozitivelor de instrucţie corespunzătoare; studiul şi executarea tuturor exerciţiilor sau manevrelor folosite în învăţământul sau practica evoluţiunilor executate de forţele combatante în luptă; studiul metodic al tacticei, al strategiei şi al serviciului de Stat-Major.

2. Instrucţia militară aeriană este definită după cum urmează: studiul şi practica folosirii materialului de răsboi, conceput sau adaptat în mod special pentru scopurile aeronauticei militare, şi a dispozitivelor de instrucţie corespunzătoare; studiul şi practica tuturor evoluţiunilor specializate, inclusiv sborul în formaţie, executate de aeronave în îndeplinirea unei misiuni militare aeriene; studiul metodic al tacticei aeriene, al strategiei şi al serviciului de Stat-Major.

3. Instrucţia navală este definită după cum urmează: studiul, organizarea generală sau practica folosirii navelor de răsboi sau a instalaţiilor navale, precum şi studiul sau folosirea tuturor aparatelor şi dispozitivelor de instrucţie corespunzătoare care sunt întrebuinţate în purtarea răsboiului naval, cu excepţia acelora care sunt folosite în mod normal şi pentru scopuri civile; de asemenea, învăţământul, practica sau studiul metodic al tacticei navale, al strategiei şi al serviciului de Stat-Major, inclusiv executarea tuturor operaţiunilor şi manevrelor care nu sunt necesare în întrebuinţările paşnice ale navelor.

ANEXA III

(Vezi articolul 16)

Definiţia şi lista materialului de răsboi

Denumirea „material de răsboi“, întrebuinţată în Tratatul de faţă, cuprinde toate armele, muniţiunile şi materialul concepute sau adaptate în mod special pentru scopuri de răsboi, enumerate mai jos.

Puterile Aliate şi Asociate îşi rezervă dreptul de a amenda în mod periodic această listă, prin modificări sau adăugiri, în lumina desvoltărilor ştiinţifice ulterioare.

Categoria I

1. Puşti, carabine, revolvere şi pistoale militare; ţevi pentru aceste arme şi alte piese de schimb ce nu pot fi uşor adaptate pentru o întrebuinţare civilă.

2. Mitraliere, puşti mitraliere automate sau cu repetiţie şi pistoale mitraliere; ţevi pentru aceste arme şi alte piese de schimb ce nu pot fi uşor adaptate pentru o întrebuinţare civilă; afete de mitraliere.

3. Tunuri, obuziere, mortiere, tunuri de bord pentru avioane; tunuri fără culasă sau fără recul şi aruncătoare de flăcări; ţevi şi alte piese de schimb ce nu pot fi uşor adaptate pentru o întrebuinţare civilă; chesoane şi afete pentru cele de mai sus.

4. Aruncătoare de rachete; mecanisme pentru lansarea şi controlul proiectilelor auto-propulsate şi dirijate; suporturi pentru acestea.

5. Proiectile autopropulsate şi dirijate, proiectile, rachete, muniţiuni şi cartuşe, pline sau goale, pentru armele specificate în alineatele 1-4 de mai sus şi focoase sau mecanisme pentru explodarea sau funcţionarea lor. Nu sunt cuprinse detonatoarele necesare pentru scopuri civile.

6. Grenade, bombe, torpile, mine, grenade submarine, materiale sau încărcături incendiare, pline sau goale, precum şi toate mijloacele pentru explodarea sau funcţionarea lor. Nu sunt cuprinse detonatoarele necesare pentru scopuri civile.

7. Baionete.

Categoria II

1. Vehicule de luptă blindate, trenuri blindate, netransformabile din punct de vedere tehnic pentru o întrebuinţare civilă.

2. Vehicule mecanice şi automotoare pentru oricare din armele enumerate în Categoria I; şasiuri sau caroserii militare de tipuri speciale, altele decât cele enumerate în alineatul 1 de mai sus.

3. Plăci de blindaje mai groase de 3 ţoli, întrebuinţate în scopuri de protecţie, în răsboi.

Categoria III

1. Aparate de ochire şi de calcul pentru controlul tirului, cuprinzând aparatele regulatoare de tir şi de înregistrare; instrumente pentru dirijarea tirului; înălţătoare de tun; vizoare pentru bombardament; regulatoare de focoase; dispozitive pentru verificarea calibrelor tunurilor şi a instrumentelor pentru controlul tirului.

2. Material de pontoane pentru asalt, bărci de asalt şi de atac.

3. Dispozitive pentru stratageme de răsboi, pentru orbire şi capcane.

4. Echipament de răsboi individual de o natură specială, care nu poate fi uşor adaptat pentru scopuri civile.

Categoria IV

1. Nave de răsboi de orice fel, inclusiv vase transformate şi îmbarcaţiuni concepute sau destinate pentru însoţirea sau sprijinirea acestora, care, din punct de vedere tehnic, nu pot fi transformate pentru scopuri civile, precum şi armamentul, blindajul, muniţiunile, avioanele şi orice alt echipament, material, maşini şi instalaţiuni care în timp de pace, nu sunt întrebuinţate decât pe vase de răsboi.

2. Vase de debarcare şi vehicule sau echipament amfibiu de orice fel; vase de asalt sau material de asalt de orice fel, precum şi catapulte sau alte dispozitive pentru lansarea sau proiectarea avioanelor, rachetelor, armelor propulsate sau oricărui alt proiectil, instrument sau dispozitiv, cu sau fără personal, dirijat sau nedirijat.

3. Nave, îmbarcaţiuni, arme, dispozitive sau aparate de orice fel, submersibile sau semisubmersibile, inclusiv estacade special concepute pentru apărarea porturilor, cu excepţia celor necesare pentru salvări de vase sau de persoane, sau pentru alte scopuri civile, precum şi orice echipament, accesorii, piese de schimb, dispozitive de experimentare

sau de instrucție, instrumente sau instalațiuni ce ar putea fi concepute în mod special pentru construirea, încercarea, întreținerea sau adăpostirea acestora.

Categoria V

1. Aeronave, montate sau în piese detașate, mai grele sau mai ușoare decât aerul concepute sau adaptate pentru lupta aeriană prin folosirea de mitraliere, aruncătoare de rachete sau artilerie, sau pentru transportul și lansarea bombelor sau care sunt echipate cu vreunul din dispozitivele menționate în alineatul 2 de mai jos, sau care pe baza concepției sau construcției lor sunt pregătite spre a fi echipate cu asemenea dispozitive.

2. Afete și amplasamente pentru tunuri aeriene, dispozitive pentru înmagazinarea bombelor, porttorpile și dispozitive pentru lansarea bombelor sau torpilelor, turele și cupole pentru tunuri.

3. Catapulte sau dispozitive de lansare pentru avioanele îmbarcate pe nave, pentru avioane terestre sau hidroavioane; dispozitive pentru lansarea de arme zburătoare.

4. Baloane de baraj.

Categoria VI

Substanțe asfixiante, mortale, toxice sau apte a scoate din luptă, destinate unor scopuri de războii sau fabricate în cantități depășind necesitățile civile.

Categoria VII

Propulsoare, explozive, material pirotehnic sau gaze lichefiate destinate la propulsarea, explodarea, încărcarea sau umplerea materialului de război din categoriile de față, sau la orice întrebuințare în legătură cu

acest material și care nu pot avea întrebuințări civile sau sunt fabricate în cantități depășind necesitățile civile.

Categoria VIII

Instalațiuni și utilaj industrial, concepute în mod special pentru fabricarea și întreținerea materialului enumerat mai sus și care, din motive tehnice, nu pot fi transformate pentru scopuri civile.

ANEXA IV

Dispozițiuni speciale relative la anumite feluri de bunuri

A. Proprietatea industrială, literară și artistică

1. (a) Un termen de un an de la intrarea în vigoare a Tratatului de față va fi acordat Puterilor Aliate și Asociate și cetățenilor lor, fără plata vreunor taxe de prorogare sau alte sancțiuni de orice fel, spre a le permite să îndeplinească toate actele necesare pentru obținerea și conservarea în România a drepturilor de proprietate industrială, literară și artistică, care nu au putut fi îndeplinite din cauza existenței stării de răsboi.

(b) Puterile Aliate și Asociate sau cetățenii lor, care vor fi făcut în modul cuvenit, pe teritoriul vreuneia dintre Puterile Aliate și Asociate, o cerere, fie pentru obținerea unui brevet sau pentru înregistrarea unui model de utilitate, cu cel mult douăsprezece luni înainte de isbucnirea răsboiului cu România sau în timpul răsboiului, fie pentru înregistrarea unui desen industrial, a unui model sau a unei mărci de fabrică cu cel mult șase luni înainte de isbucnirea răsboiului cu România sau în timpul răsboiului, vor avea dreptul să ceară în termen de douăsprezece luni de la intrarea în vigoare a Tratatului de față drepturi corespunzătoare în

România, cu un drept de prioritate întemeiat pe înregistrarea anterioară a cererii lor pe teritoriul acelei Puteri Aliate sau Asociate.

(c) Se va acorda fiecăreia dintre Puterile Aliate şi Asociate şi cetăţenilor ei un termen de un an de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, în timpul căruia vor putea intenta acţiuni în România împotriva persoanelor fizice sau juridice cărora li s-ar imputa o încălcare ilegală a drepturilor lor de proprietate industrială, literară sau artistică între data isbucnirii răsboiului şi intrarea în vigoare a Tratatului.

2. La determinarea perioadei înlăuntrul căreia un brevet trebuie să fie exploatat sau un model, sau o marcă de fabrică trebuie să fie folosită, nu se va ţine seama de o perioadă cuprinsă între isbucnirea răsboiului şi sfârşitul lunii a optsprezecea de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă.

3. Perioada dintre isbucnirea răsboiului şi intrarea în vigoare a Tratatului de faţă va fi scăzută din durata normală de valabilitate a drepturilor de proprietate industrială, literară şi artistică care erau în vigoare în România la isbucnirea răsboiului sau care vor fi recunoscute sau stabilite în condiţiunile prevăzute în partea A. a acestei Anexe şi aparţin vreuneia dintre Puterile Aliate şi Asociate sau cetăţenilor ei. În consecinţă, durata normală de valabilitate a acestor drepturi va fi considerată ca prelungită în mod automat în România cu un nou termen corespunzând aceluia care va fi fost astfel scăzut.

4. Dispoziţiunile de mai sus, privitoare la drepturile în România ale Puterilor Aliate şi Asociate şi ale cetăţenilor lor, se vor aplica deopotrivă drepturilor României şi ale cetăţenilor români, în teritoriile Puterilor Aliate şi Asociate. Niciuna din aceste dispoziţiuni, însă, nu va da României sau cetăţenilor români dreptul la un tratament mai favorabil, pe teritoriul vreuneia din Puterile Aliate şi Asociate, decât cel acordat de acea Putere şi aceleaşi cazuri altor Naţiuni Unite sau cetăţenilor acestora. România nu va fi ţinută nici ea, în virtutea acestor dispoziţiuni, să acorde vreuneia din Puterile Aliate şi Asociate sau cetăţenilor ei un tratament mai favorabil decât cel de care România sau cetăţenii români beneficiază pe teritoriul acelei Puteri în privinţa materiilor la care se aplică dispoziţiunile de mai sus.

5. Terţii din teritoriile vreuneia din Puterile Aliate şi Asociate sau din România care, înainte de intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, au dobândit de bună credinţă drepturi de proprietate industrială, literară sau artistică în opoziţie cu drepturile restabilite potrivit dispoziţiunilor părţii A. a acestei Anexe sau cu drepturile obţinute datorită priorităţii acordate prin acele dispoziţiuni, sau care de bună credinţă au fabricat, publicat, reprodus, folosit sau vândut obiectul acestor drepturi, vor fi autorizaţi, fără a se expune la urmăriri pentru încălcare, să continue a exercita acele drepturi şi să continue sau să reia acea fabricare, publicare, reproducere, folosinţă sau vânzare, dobândite sau întreprinse cu bună credinţă. În România această autorizaţie va fi dată sub forma unei licenţe fără exclusivitate, acordată în termeni şi condiţiuni ce urmează să fie fixate de comun acord între părţile interesate sau, în lipsa unei înţelegeri, de către Comisiunea de Conciliaţiune instituită potrivit articolului 32 al Tratatului de faţă. Pe teritoriile fiecăreia din Puterile Aliate şi Asociate însă, terţii de bună credinţă vor beneficia de protecţia ce este acordată în împrejurări similare terţilor de bună credinţă ale căror drepturi sunt în opoziţie cu ale cetăţenilor altor Puteri Aliate şi Asociate.

6. Nici o dispoziţie din partea A. a acestei Anexe nu va putea fi interpretată în sensul că acordă României sau cetăţenilor români drepturi la brevete sau la modele de utilitate, pe teritoriul vreuneia din Puterile Aliate sau Asociate, cu privire la invenţiuni relative la orice articol indicat nominal în Anexa III a Tratatului de faţă, invenţiuni care au fost făcute, sau pentru care s-au depus cereri de înregistrare, de către România ori de vreun cetăţean român, în România sau pe teritoriul vreunei alte Puteri a Axei sau pe orice teritoriu ocupat de forţele armate ale Axei, în timpul când teritoriul în chestiune se găsea sub controlul forţelor armate sau al autorităţilor Puterilor Axei.

7. România va acorda de asemenea beneficiul dispoziţiunilor de mai sus ale acestei Anexe, Franţei precum şi altor Naţiuni Unite care nu sunt Puteri Aliate sau Asociate, ale căror relaţii diplomatice cu România au fost rupte în timpul răsboiului şi care se obligă să acorde României avantagiile conferite ei în virtutea ziselor dispoziţiuni.

8. Nici o dispoziţie din partea A. a acestei Anexe nu va fi înţeleasă ca fiind în contradicţie cu articolele 24, 27 şi 29 ale Tratatului de faţă.

B. Asigurări

1. Asigurătorii, cetăţeni ai Naţiunilor Unite, vor putea relua vechile lor portofolii fără nici o restricţiune, afară de cele aplicabile asigurătorilor în general.

2. Dacă un asigurător, cetăţean al vreuneia din Naţiunile Unite, ar dori să-şi reia activitatea profesională în România şi dacă se constată că valoarea depunerilor în garanţie sau a rezervelor cerute întreprinderilor de asigurare ca o condiţie pentru exercitarea activităţii lor în România a scăzut în urma pierderii sau a deprecierii titlurilor care constituiau acele depuneri sau rezerve, Guvernul român se obligă să recunoască, pe termen de optsprezece luni, că ceea ce a mai rămas din aceste titluri îndeplineşte toate cerinţele legale în ce priveşte drepturile şi rezervele.

ANEXA V

Contracte, prescripţie şi efecte de comerţ

A. Contracte

1. Sub rezerva excepţiunilor enumerate în paragrafele 2 şi 3 de mai jos, orice contract care în executarea sa necesita raporturi între părţi devenite inamice în înţelesul Părţii D. a acestei Anexe va fi considerat ca reziliat de la data când una din părţi a devenit inamică. Această reziliere nu va aduce însă nici o atingere prevederilor articolului 29 al Tratatului de faţă şi nici nu va libera vreuna din părţile contractante de obligaţiunea de a restitui sumele primite ca avansuri sau ca acorduri şi pentru care acea parte contractantă nu a efectuat o contraprestaţiune.

2. Cu toate dispoziţiunile paragrafului 1 de mai sus, stipulaţiunile din orice contract care se pot disjunge şi a căror executare nu necesita raporturi între părţi devenite inamice în înţelesul Părţii D. a acestei Anexe, nu vor fi reziliate ci vor rămâne în vigoare, fără ca aceasta să aducă vreo atingere drepturilor prevăzute în articolul 27 al Tratatului de faţă. În cazurile în care stipulaţiunile vreunui contract nu se pot disjunge, contractul va fi considerat ca reziliat în întregime. Dispoziţiunile de mai sus se înţeleg sub rezerva aplicării legilor, ordonanţelor şi regulamentelor naţionale edictate de vreuna din Puterile Aliate sau Asociate sub jurisdicţia căreia se află contractul sau una din părţile contractante precum şi sub rezerva stipulaţiunilor contractului.

3. Nici o dispoziţie, cuprinsă în Partea A. a Anexei de faţă, nu va fi considerată ca anulând transacţiunile legalmente executate în conformitate cu contractele încheiate între inamici dacă aceste transacţiuni au fost executate cu autorizaţia Guvernului uneia dintre Puterile Aliate şi Asociate.

4. Prin derogare la dispoziţiunile de mai sus, contractele de asigurare şi de reasigurare vor face obiectul unor convenţiuni deosebite între Guvernul Puterii Aliate sau Asociate interesate şi Guvernul român.

B. Termene de prescripţie

1. În raporturile juridice interesând persoane sau bunuri ce pun în cauză cetăţeni ai Naţiunilor Unite şi cetăţeni români, care din cauza stării de răsboi nu au putut să introducă sau să continue o acţiune judiciară, sau să îndeplinească formalităţile necesare pentru salvgardarea drepturilor lor, toate termenele de prescripţie sau de limitare a dreptului de a introduce sau de a continua o acţiune judiciară sau a dreptului de a lua măsuri conservatorii vor fi considerate ca fiind suspendate pe durata răsboiului, pe teritorul român, pe de o parte, şi pe teritoriul acelor Naţi-uni Unite care acordă României, prin reciprocitate, beneficiul dispoziţiunior acestui paragraf, pe de altă parte, indiferent dacă aceste termene au început să curgă înainte sau după isbucnirea răsboiului. Aceste termene vor reîncepe să curgă de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă. Dispoziţiunile acestui paragraf se vor aplica şi termenelor fixate pentru prezentarea cupoanelor de dobânzi sau de dividende sau pentru prezentarea spre rambursare a valorilor ieşite la sorţi sau rambursabile pentru orice alt motiv.

2. În cazul când, din cauza neexecutării unui act sau neîndeplinirii vreunei formalităţi în timpul răsboiului, s-au luat pe teritoriul român măsuri de executare în dauna unui cetăţean al vreunei Naţiuni Unite,

Guvernul român va restabili drepturile lezate. Dacă restabilirea acestor drepturi este imposibilă sau ar fi inechitabilă, Guvernul român va lua măsurile necesare pentru ca cetăţeanul Naţiunii Unite să primească indemnizaţia care, în cazul respectiv, va apare justă şi echitabilă.

C. Efecte de Comerţ

1. În relaţiunile dintre inamici, nici un efect de comerţ întocmit înainte de răsboi nu va fi considerat a-şi fi pierdut valoarea pe motiv că, în termenele prescrise, nu a fost prezentat spre acceptare sau încasare, sau nu s-a comunicat trăgătorilor sau andosanţilor neacceptarea sau neplata, sau n-a fost protestat, nici pentru faptul neîndeplinirii vreunei formalităţi în timpul răsboiului.

2. Dacă termenul înlăuntrul căruia au efect de comerţ trebuia să fie prezentat spre acceptare sau încasare, sau înlăuntrul căruia trebuia să se dea trăgătorului sau andosatorului un aviz de neacceptare sau neplată sau înlăuntrul căruia efectul trebuia să fie protestat, a expirat în timpul răsboului şi partea care trebuia să prezinte efectul sau să-l protesteze, sau să dea aviz de neacceptare sau neplată a omis a face aceasta în timpul răsboiului, se va acorda un termen de cel puţin trei luni, de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, înlăuntrul căruia să se poată face prezentarea sau protestul efectului sau să se dea aviz de neacceptarea sau neplata lui.

3. Dacă o persoană a contractat obligaţiuni în baza unui efect de comerţ, fie înainte, fie în timpul răsboiului, în urma unui angajament luat faţă de ea de către o persoană care a devenit ulterior inamică, aceasta din urmă rămâne obligată să despăgubească pe cea dintâi în privinţa acestor obligaţiuni, independent de faptul isbucnirii răsboiului.

D. Dispoziţiuni Speciale

1. În înţelesul Anexei de faţă, se va considera că persoanele fizice şi juridice au devenit inamice începând de la data când relaţiile comerciale dintre ele au devenit ilegale conform legilor, ordonanţelor şi regulamentelor cărora aceste persoane sau contractele erau supuse.

2. ¸ inând seama de sistemul juridic al Statelor Unite ale Americii, dispoziţiunile acestei Anexe nu se vor aplica relaţiunilor dintre Statele Unite şi România.

ANEXA VI

Tribunale de prize şi sentinţe

A. Tribunale de Prize

Fiecare din Puterile Aliate sau Asociate îşi rezervă dreptul de a examina, potrivit unei proceduri pe care urmează a o stabili, toate deciziunile şi ordonanţele Tribunalelor de Prize române date în procese ce pun în cauză drepturile de proprietate ale cetăţenilor acelei Puteri şi de a recomanda Guvernului român să dispună revizuirea acelora dintre deciziuni sau ordonanţe care ar putea să nu fie conforme cu dreptul internaţional.

Guvernul român se obligă să pună la dispoziţie copii după toate documentele şi actele acestor procese, inclusiv deciziunile luate şi ordonanţele date, să accepte toate recomandaţiunile formulate în urma examinării acelor procese şi să dea urmare acelor recomandaţiuni.

B. Sentinţe

Guvernul român va lua măsurile necesare pentru a permite cetăţenilor vreuneia din Naţiunile Unite, oricând în termen de un an de la intrarea în vigoare a Tratatului de faţă, să intenteze înaintea autorităţilor române competente o acţiune de revizuire a oricărei sentinţe date de o instanţă judecătorească română între 22 Iunie 1941 şi data intrării în vigoare a Tratatului de faţă, în orice proces în care cetăţeanul vreuneia dintre Naţiunile Unite nu a fost în măsură a expune cauza sa într-un mod satisfăcător, fie în calitate de reclamant, fie în calitate de

pârât. În cazul în care un cetăţean al vreuneia din Naţiunile Unite a suferit un prejudiciu de pe urma vreunei asemenea sentinţe, Guvernul român va lua măsurile necesare pentru ca acel cetăţean să fie repus în situaţia în care se găsea înainte de pronunţarea sentinţei sau să primească îndemnizaţia care, în cazul respectiv, va apare justă şi echitabilă. Denumirea „cetăţeni ai Naţiunilor Unite“ cuprinde şi societăţile sau asociaţiunile organizate sau constituite conform legislaţiei vreuneia dintre Naţiunile unite.

(MONITORUL OFICIAL,
Partea I A, nr. 100 din 30 August 1947)

DECRETE REGALE

Ministerul Justiţiei

Legea nr. 304

MIHAI I,
Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, Rege al României,
La toţi de faţă şi viitori, sănătate:
Adunarea Deputaţilor a votat şi adoptat, iar Noi sancţionăm ce urmează

Lege
pentru ratificarea Tratatului de Pace între România şi
Puterile Aliate şi Asociate

Articol unic – Guvernul este autorizat a ratifica şi a face să se execute Tratatul de Pace, semnat la Paris, la 10 Februarie 1947, între România şi Puterile Aliate şi Asociate.

Textele autentice şi traducerile suszisului Tratat se alătură la prezenta lege.

Această lege, dimpreună cu Tratatul şi anexele s-a votat de Adunarea Deputaţilor în şedinţa de la 23 August, anul 1947, şi s-a aprobat cu unanimitate de *două sute douăzeci şi patru voturi.*

Vicepreşedinte, Emanoil Tătărescu
(L.S.A.D.)

Secretar, Eduard Manolescu

Promulgăm această lege şi ordonăm ca ea să fie învestită cu sigiliul Statului şi publicată în Monitorul Oficial.

Dată în Bucureşti, la 25 August 1947.

MIHAI

Preşedintele Consiliului de Miniştri,
Dr. Petru Groza

Vicepreşedinte al
Consiliului de Miniştri, şi
ministru al afacerilor străine,
Gh. Tătărescu

Ministrul justiţiei,
L. Pătrăşcanu

ROOSEVELT CĂTRE ŞEFII MIŞCĂRII SIONISTE INTERNAŢIONALE:

„STALIN, PRIETENUL NOSTRU COMUN“

La 16 aprilie 1943, cu prilejul celei de-a 450-a aniversări a întoarcerii lui Cristofor Columb din prima sa călătorie în America, generalul Jordana, ministru al afacerilor externe al Spaniei, a pronunţat la Barcelona, un discurs în care afirma, printre altele, că revoluţia comunistă era

mai periculoasă, mai distrugătoare decât războiul. El a insistat, de asemenea, asupra drepturilor ţărilor neutre şi, în încheiere, şi-a exprimat dorinţa ca, o pace justă şi frăţească să pună capăt conflictului.

La 20 ale aceleiaşi luni, însărcinatul de afaceri spaniol la Londra, vicontele de Mamblas (azi Duce de San Lucar la Meyor) s-a prezentat la *Foreign Office,* unde a afirmat că atitudinea luată de generalul Jordana era de inspiraţie exclusiv spaniolă şi că, în consecinţă, ea nu ţinea seama de nici o „sugestie" străină, contrar insinuărilor făcute în anumite cercuri. Pentru a înţelege discursul de la Barcelona, trebuie să ţinem seama de un document al cărui text a apărut, pentru prima oară, în *Memoriile* lui Doussinague, care l-a comentat în aceşti termeni:

„Pe 20 februarie 1943, Preşedintele Roosevelt a semnat o scrisoare ultra-secretă, pe care, chiar astăzi, puţini o cunosc, dar care a ajuns în mâinile şefului statului spaniol. Această scrisoare adresată dlui Zabrousky, a produs o impresie penibilă, pe care orice cititor o va resimţi ca atare. Desigur, evenimentele produse după 1943 au modificat o situaţie care, până la acea dată, putea fi considerată deosebit de ameninţătoare. Totuşi, uşor de imaginat şi azi gravitatea documentului, la data când a fost scris".

Iată, pentru prima oară în Franţa, textul integral:

Casa Albă – Washington
20 februarie 1943

„Dragă Domnule Zabrousky,

Aşa cum v-am spus, în convorbirea ce-am avut-o cu dvs şi cu dl Weiss, am fost profund mişcat de faptul că *National Council of Young Israel* (Consiliul Naţional al Tânărului Israel) a avut extrema amabilitate să se ofere ca intermediar între mine şi prietenul nostru comun, Stalin, şi aceasta într-un moment atât de delicat, în care orice pericol de fricţiune în sânul Naţiunilor Unite – create cu preţul atâtor sacrificii – să fi avut consecinţe fatale pentru toţi şi, în mod deosebit, pentru Uniunea Sovietică.

În consecinţă, este în interesul dvs şi al nostru să atenuăm asperităţile, ceea ce va fi greu cu Litvinov, pe care, spre marea mea părere de rău, a trebuit să-l avertizez că cei care vin mai des în contact cu Unchiul Sam au de suportat neplăceri, avertisment valabil atât pentru afacerile externe, cât şi pentru afacerile interne. Pretenţiile sovietice, când este vorba de activităţi comuniste în Statele Uniunii Americane, sunt de două ori intolerabile.

Timocenko s-a arătat mult mai rezonabil, în timpul scurtei dar fructuoasei şederi aici, şi aş dori ca o nouă întrevedere cu Mareşalul să constituie o etapă rapidă pentru schimbul de vederi cu Stalin, schimb pe care îl consider extrem de urgent, dacă mă gândesc la binele care rezultă din întâlnirea dintre Stalin-Churchill.

Statele Unite şi Marea Britanie sunt dispuse – fără nici un fel de rezervă morală – să dea egalitate de vot absolută URSS-ului, în viitoarea reorganizare a lumii după războı. Ea va fi membră – aşa cum primul ministru britanic i-a comunicat la Adana, înmânându-i anteproiectul său – a grupului conducător în sânul Consiliului Europei şi a Consiliului Asiei. La aceasta o îndreptăţeşte nu numai întinderea intercontinentală a URSS-ului, dar şi măreaţa luptă contra fascismului, care va merita elogiile istoricilor.

Dorim să vedem aceste consilii continentale (vorbesc în numele marii mele ţări şi a grandiosului imperiu britanic) compuse din toate statele independente respective, bineînţeles, cu o reprezentare proporţională echitabilă.

Totodată, puteţi să-l asiguraţi pe Stalin, dragă Domnule Zabrousky, că URSS-ul va fi prezent în Directoratul acestor consilii (ale Europei şi Asiei), pe picior de egalitate şi cu drept de vot egal cu Statele Unite şi Anglia şi va face parte din înaltul tribunal, care va trebui să fie creat pentru rezolvarea divergenţelor dintre naţiuni; că ea va interveni, de asemenea, în selectarea şi pregătirea forţelor internaţionale, a armamentului şi a comandamentului acestor forţe care, sub ordinele Consiliului Continental, vor acţiona în interiorul fiecărui stat, cu scopul ca normele atât de savant elaborate pentru menţinerea păcii, în spiritul vechii Societăţi a Naţiunilor, să nu fie din nou violate; aceste instituţii care reglementează relaţiile dintre state şi dintre armatele lor, îşi vor putea impune deciziile şi se vor putea face ascultate. În aceste condiţii, beneficiind de

o poziție atât de înaltă în Tetrarhia Universului, Stalin ar trebui să fie mulțumit și nicidecum să-și reînnoiască pretențiile, care creează probleme insolubile (totuși, Secretariatul este destinat Franței, cu drept de vot consultativ și nu deliberativ, ca recompensă pentru rezistența sa, dar și ca pedeapsă pentru șovăielile sale anterioare). Deci, continentul american va rămâne în afara oricărei propagande sovietice și sub influența exclusivă a Statelor Unite, așa cum am făgăduit aliaților noștri continentali: Franța va trebui să rămână în orbita engleză, având totuși o largă autonomie și dreptul la Secretariatul Tetrarhiei. Sub protecția Angliei, Portugalia, Spania, Italia și Grecia vor evolua spre o civilizație modernă, care le va scoate din letargia lor tradițională. Pe lângă aceasta, se va da URSS-ului un port la Mediterană. Cedăm dorințelor sale în privința Finlandei și a Balticei, în general; vom cere Poloniei să aibă o atitudine rezonabilă, bazată pe înțelegere și compromis. Lui Stalin îi rămâne un vast câmp de expansiune în țările mici ale Europei Orientale. Firește, trebuie să se țină seama de drepturile Jugo-Slaviei și Ceho-Slovaciei, două națiuni leale, fără să se omită recuperarea totală a teritoriilor, smulse vremelnic Marii Rusii.

După desmembrarea Reich-ului și după ce diferite zone au fost alipite altor state, creându-se astfel noi naționalități, pericolul german nu va mai exista, nici pentru URSS, nici pentru Europa și lumea întreagă.

În ceea ce privește Turcia, Stalin trebuie să înțeleagă asigurările necesare pe care Churchill le-a dat președintelui Inonu, în numele său și al meu. Ar trebui ca lui Stalin să-i ajungă portul la Mediterană, care îi va fi dat.

În privința Asiei, suntem de acord cu cererile sale, sub rezerva unor complicații ulterioare. Cât despre Africa, ce vreți? Va fi necesar să dăm ceva Franței, pentru a o despăgubi de pierderile suferite în Asia și, de asemenea, ceva Egiptului, așa cum s-a promis *Waldiștilor*. Va trebui, desigur, să se dea Spaniei și Portugaliei compensații pentru renunțările lor și pentru a se ajunge la un echilibru mondial mai bun. Statele Unite vor pune, de asemenea, piciorul, în baza dreptului de cuceritor, și vor reclama, în mod inevitabil, câteva puncte vitale pentru zona lor. Aceasta înseamnă a se face dreptate. În sfârșit, va trebui să acordăm Braziliei mica expansiune colonială ce i s-a făgăduit.

Vă rog să transmiteți lui Stalin, dragă Domnule Zabrousky, că pentru binele general, și pentru distrugerea rapidă a Reich-ului – *toate acestea nu sunt decât niște idei generale supuse studiului* – trebuie să-i cedăm în privința colonizării Africii, iar el trebuie să înceteze propaganda în America și să pună capăt intervenției în mediul muncitoresc.

Transmiteți-i, de asemenea, asigurarea deplinei mele înțelegeri, a simpatiei mele, și a dorinței de a înlesni soluționarea acestor probleme. În acest scop, intrevederea pe care o propunem ar prezenta un interes practic.

Am citit cu cea mai mare plăcere, așa cum am spus, termenii generali ai mesajului, prin care mi s-a anunțat hotărârea dvs de a-mi oferi, în numele lui *National Council* un exemplar din cea mai aleasă comoară a Israelului: un rulou din *Thora*. Această scrisoare dovedește acceptarea mea. Lealității dvs răspund prin cea mai deplină încredere.

Vă rog să transmiteți înaltei organizații pe care o prezidați, expresia recunoștinței mele, precum și faptul că îmi reamintesc cu plăcere banchetul oferit cu prilejul celei de-a XXXI-a aniversări a acesteia.

Vă urez deplin succes, al dvs.

FRANKLIN D. ROOSEVELT“

N.B. Scrisoarea lui Franklin D. Roosevelt din 20 februarie 1943, adresată Șefilor Mișcării Sioniste, Zabrousky și Weiss, a fost publicată mai întâi de ziarul *Le Figaro* din 7 februarie 1951, cu prilejul tipăririi *Memoriilor* lui J. Doussinague, fost director la ministerul de externe al Spaniei.

ROOSEVELT CEDEAZĂ EUROPA, AFRICA ȘI ASIA

Un memoriu de două pagini dactilografiate, găsit în dosarele Cardinalului Spellman și intitulat „Câteva puncte esențiale ale

conversaţiei“, aruncă o nouă lumină asupra discuţiei cu Roosevelt din 3 septembrie 1943:

Colaborarea celor „Patru Mari“

„Se plănuieşte un acord între cei patru mari. Ca urmare, lumea va fi împărţită în sfere de influenţă: China obţine Extremul Orient, Statele Unite zona Pacificului, Marea Britanie şi Rusia obţin Europa şi Africa. Dar, întrucât Marea Britanie are interese coloniale predominante, se poate presupune că Rusia va stăpâni în Europa. Deşi Cean Kai Şi va fi invitat să participe la luarea marilor decizii privind Europa, se înţelege că el nu va avea nici o influenţă. Acelaşi lucru este valabil – totuşi într-o măsură mai redusă – pentru Statele Unite. El doreşte, dar aceasta nu este decât o vagă speranţă, ca intervenţia rusească în Europa să nu fie prea dură.

Liga Naţiunilor

Aceasta n-a avut nici un succes, pentru că s-a permis statelor mici să-şi spună cuvântul. Viitoarea Ligă va fi formată numai din cele patru mari puteri (Statele Unite, Marea Britanie, Rusia, China). Statele mici vor fi reunite într-o adunare consultativă, fără dreptul de a decide sau de a vota. De exemplu, Grecii, Jugo-Slavii şi Francezii vor fi invitaţi să semneze şi ei armistiţiul cu Italia. „Pur şi simplu, i-am dat de o parte“. Ei nu au dreptul să şeadă acolo unde sunt cei mari. Numai Ruşii sunt admişi, fiindcă sunt mari, puternici şi ştiu să se impună.

Rusia

Se vor depune toate eforurile ca să aibă loc o întâlnire cu Stalin, cât mai curând posibil. El crede că mai lesne va putea ajunge la o înţelegere cu Stalin, decât cu Churchill. Churchill este prea idealist, în timp ce el (Roosevelt) e realist. Şi tot aşa este şi Stalin. De aceea, o înţelegere între ei, pe o bază realistă, este probabilă. Există dorinţa, cu

toate că pare puţin probabil, să se obţină de la Stalin un angajament de a nu extinde teritoriul Rusiei dincolo de o anumită limită. El (Stalin) va obţine desigur Finlanda, ¸ările Baltice, jumătatea răsăriteană a Poloniei şi Basarabia. Nu e nici un motiv să ne opunem dorinţelor lui Stalin, întrucât el are puterea să le obţină oricum. Aşadar, e mai bine să i le dăm de bunăvoie.

Mai mult, populaţia din Răsăritul Poloniei doreşte să se rusifice. Totuşi, nu e câtuşi de puţin sigur că Stalin se va mulţumi cu aceste frontiere. În legătură cu observaţia că Rusia a pregătit guverne cu caracter comunist pentru Germania, Austria şi alte ţări, care ar putea să instaleze acolo un regim comunist, aşa încât nici n-ar fi necesar să intre Ruşii, el a fost de acord că acest lucru este de aşteptat. Întrebat după aceea dacă Aliaţii n-ar putea să întreprindă şi ei ceva, care să stăvilească această mişcare, încurajând elementele cele mai bune, aşa cum Rusia încurajează pe comunişti, el a declarat că nu se are în vedere o astfel de acţiune. Ca atare, este probabil că regimurile comuniste se vor extinde – dar ce putem să facem? Franţa ar putea, eventual, să scape, dacă va avea un regim à la Leon Blum. *Front populaire* ar fi atât de avansat, încât comuniştii l-ar putea eventual accepta. La întrebarea directă dacă Austria, Ungaria şi Croaţia vor cădea sub un fel de protectorat rusesc, răspunsul a fost clar: da. Dar, a adăugat că n-ar trebui să trecem cu vederea măreţele realizări economice ale Rusiei. Finanţele ei sunt solide. Este firesc ca ţările europene să sufere schimbări radicale, ca să se adapteze Rusiei, dar el speră că, în zece sau douăzeci de ani, influenţele europene îi vor face pe Ruşi să devină mai puţin barbari. Oricum ar fi, a adăugat el, Statele Unite şi Marea Britanie nu pot să se lupte cu Ruşii.

Producţia rusească este atât de mare, încât ajutorul american, cu excepţia camioanelor, e neglijabil. El speră ca, dintr-o prietenie forţată, să rezulte în curând o prietenie reală şi durabilă. Popoarele europene vor trebui pur şi simplu să suporte dominaţia rusească, în speranţa ca, după zece-douăzeci de ani, să ajungă a trăi bine cu Ruşii. În sfârşit, el speră că Ruşii vor obţine patruzeci la sută din regimul capitalist, iar capitaliştii vor rămâne numai cu şaizeci la sută din

sistemul lor, şi astfel o înţelegere va deveni posibilă. Aceasta este părerea lui Litvinov.

Ungaria

Îi iubeşte pe unguri. Doreşte ca ei să treacă de partea noastră. Ar fi gata să-i accepte de partea Aliaţilor, dacă şi-ar schimba politica.

Austria

N-a fost făcut şi nici nu e de tolerat un plan de formare a unui guvern austriac în exil. Nu va fi nici o opoziţie la un regim comunist-austriac dominat de Ruşi. Singurul lucru cere ar putea salva Austria de comunişti ar fi dacă Otto de Austria ar izbuti să obţină tronul cu ajutorul Ungariei. Dar, chiar şi în felul acesta, el ar trebui să aibă de-a face cu Ruşii.

Croaţia

Se opune renaşterii Jugo-Slaviei şi se declară în favoarea unor state independente croat şi sloven. Churchill este pentru *statu quo ante.*

Germania

S-a ajuns la un acord între R(oosevelt) şi Churchill, ca Germania să fie împărţită în mai multe state. Nu va mai exista un guvern central, ci Germania va fi sub dominaţia celor pentru mari, în primul rând a Rusiei. Nu se va încheia un tratat de pace, ci doar un decret al celor patru mari. Înainte de aceasta, se vor purta discuţii care, însă, nu vor avea nici un efect. Germania ar urma să fie împărţită în următoarele state: Bavaria, ¸ara Rinului, Saxonia, Hessa şi Prusia. Wurttembergul va deveni o parte a Bavariei, iar Saxonia va lua anumite părţi din Prusia. Hanovra va deveni un stat independent. Germania va fi dezarmată pe timp de patruzeci de ani. Nu va exista aviaţie militară şi civilă şi nici un German nu va fi autorizat să înveţe să zboare.

Polonia

Polonia, dacă va fi reînfiinţată, va obţine Prusia Orientală.

Alte ţări

Se vor organiza plebiscite în următoarele ţări: Franţa, Italia, Olanda, Belgia, Norvegia, Grecia. Nu este de aşteptat un plebiscit în Ceho-Slovacia...“

Fragment din volumul THE CARDINALL SPELLMAN STORY de Robert I. Gannon, apărut în 1962 la Doubleday and Co. Inc. in Garden City, New York.

Cuprins

REORGANIZAREA

RELA¸II PUBLICE
ŞI UMANE

ÎN SPA¸IUL
ROMÂNESC

EXPANSIUNEA ACTIVITĂ¸ILOR

AŞEZAREA MULTINA¸IONALĂ

DIVIZAREA EUROPEI

DOCUMENTE CARE AU CONSFINŢIT DEZBINAREA EUROPEI